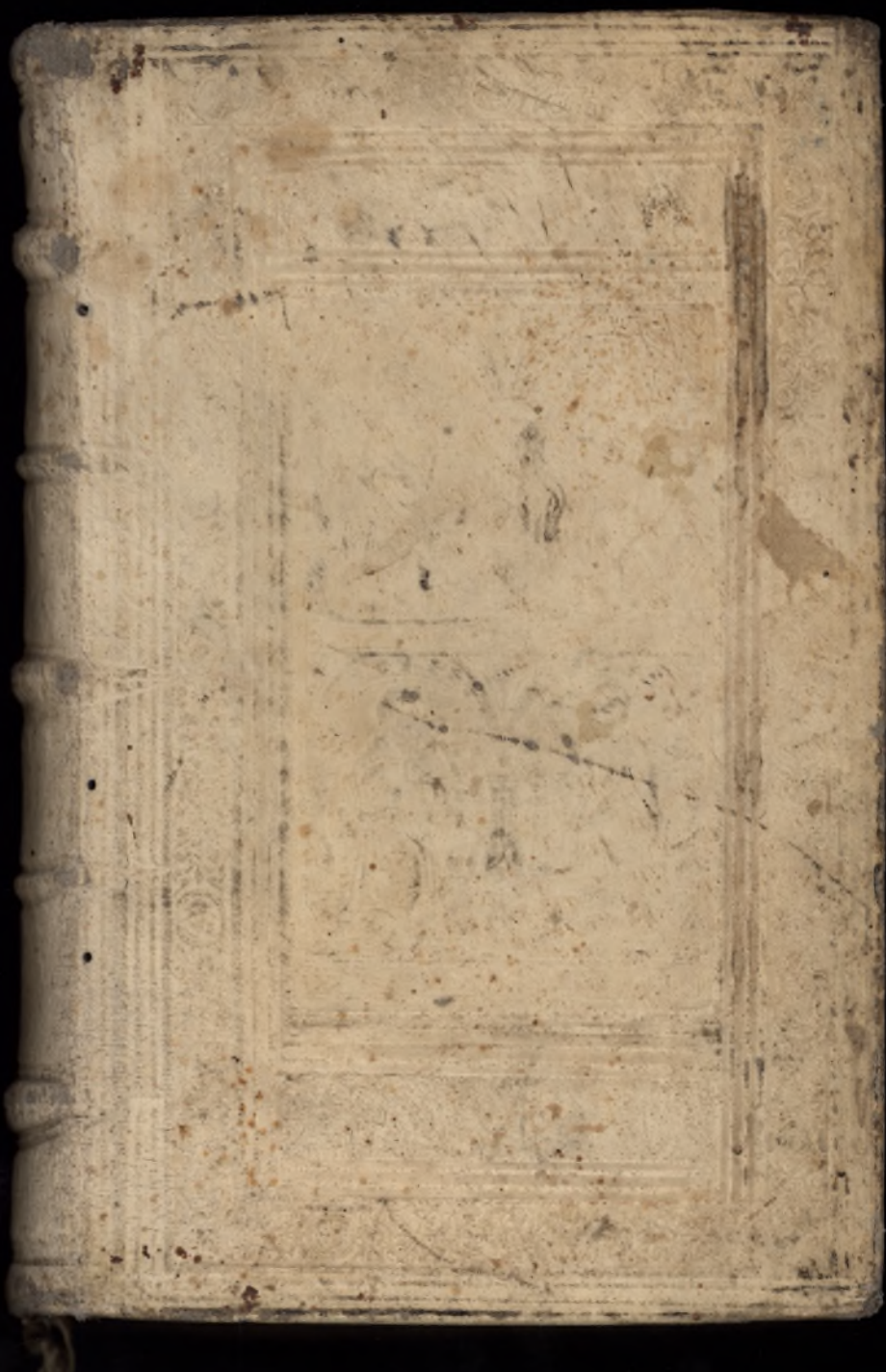

WIMBP
Opole

I
a
G

189 st.

Anc V ²⁸⁴
H 20 / 65 / C

M. TVLLI
CICERONIS
OPERA OMNIA,
QVÆ EXSTANT.

Editio ad Manutianam, & Brutinam
conformata.

*Cum Annotationibus, & Castigationibus, quæ ex
variis doctorum virorum scriptis selectæ, suis
quæq; Tomis adiectæ sunt.*

FRANCOFVRDI
Apud Andrææ Wecheli heredes,
Claudium Marnium, & Ioann. Aubrium.
M D X C.

LECTORI BENEVOLO
SALVTEM.

UM pro perpetuo nostro in rem literariam publicam amore & studio, quicquid ad eam iuuandam & promouendam pertinere videbatur, id pro virili nostra semper in medium contulerimus: quod qui ex officina Typographica nostra hactenus prodierunt, & in dies (sine inuidia dictum cupimus) prodeunt boni omne genus auctores Graci & Latini testatum opinor, vel nobis tacentibus faciunt: & unus M. Tullius Cicero desiderari videretur, cuius eleganti aliqua editione politioris doctrinae studiosorum animi

)(ij

EPISTOLA

mos, à quibus is vehementer expetebatur, atque adeò flagitabatur, magis nouo hoc beneficio & magis, demereri possemus: eaque ad superiorem nostram in commune collocatam operam fieret domesticae laudis accessio: oblatam hanc eius quam nacti sumus, ornandae Spartaë occasionem non putauimus nobis esse pratermittendam, aut iuuentutis studia retardanda. Quamobrem docti, & in hoc auctore diu multumque, ut publicus consensus est, cum laude versati viri consilium secuti, rectè à nobis factum iri existimauimus, si auctorem omni praedicatione maiorem ita emitteremus, ut, prater editionis elegantiam & ornatum, quae ad nos proprie spectabant, usus etiam eius lectori, per alium, qui id in se suscipere vellet, commodior aliqua redderetur. Ad quod praestandum accommodatior ratio, eius sententia, nulla visa est, quàm si doctorum, & huius & superioris

AD LECTOREM.

rioris aetatis virorum sedulo peruolutatis scriptis, delectus aliquis eorum haberetur, quae ab illis in M. Tullio animaduersa, ad hunc vel à verbis vel à sententia restituendum & adiuuandum facerent. Non enim est, non est hic adeò cuius peruius noster linguae Latinae parens, & ad intelligendum facilis, atque opinionis errore multi sibi sinxerunt. Ea quidem, quae summa semper habita est in Oratore virtus, orationis perspicuitas, in eo praesertim elucet: sed ubi aut iniuriae temporum, aut incuriae librariorum, aut importunorum & temerariorum hominum uesaniae nihil in eum licuit. Cuiusmodi pestes in nullos non scriptores grassatae, fidem superat quantam, quàm latè in M. Tullij scripta stragem dederint. Quod quia pluribus ostendere, aut rem nimis cognitam amplificando augere, non nostrum est onus: quod causam continet, id, cuiusmodi sit, nescius

EPISTOLA

ne sis, paucis accipe. Exemplum eius Ciceronis editionis imitandum operis nostris proponere primum visum est, in qua emendanda & perpolianda maximè Paulli Manutij, magnam etiam partem Ioann. Michaelis Bruti elaboravit industria. Oras paginarum, seu margines varietate lectionum onerare, earatione non est visum, quia id ne fieret doctissimis placere intelligebamus, qui, libero campo ingenia lectorum decurrere si sinerentur, consultius id multo, & verò quo quisque ingenuus magis, eo ei gratius fore dicerent & acceptius. Prætereà nec omnia, quæ id secutis eò includenda fuissent, angustia loci pati poterant ut includerentur: præsertim cū non satis sit, quid docti viri de huius aut illius loci constituenda lectione sentiant, indicasse, nisi in difficiliorib. præsertim etiam facti illorum ratio subiiciatur, quod fieri vno aut paucis verbis non potest.

Quam-

AD LECTOREM.

Quamobrem huic argumento dandus fuit suus & certus locus, qui sub extremum quenque Tomum aptissimus esse est visus. Vbi nec quacunque dici potuerunt tamen aut debuerunt, dicta sunt, immensæ id enim, & longioris temporis, quàm rationes nostræ patiebantur, operæ fuisset. sed quæ ex varia lectione in hoc suscepta, magis necessaria cū ad sententiæ explicationem, tum etiam interdum ad orationis elegantiam & venustatem in eo versanti videbantur, ea duntaxat excerpta sunt. In quo hoc etiam æquitati datum est, ut nemo ex hoc albo excluderetur eorū, quos, in manibus cū essent, contulisse aliquid ad hoc opus aut fatendum erat, aut turpiter & iniuste dissimulandum. Neque castigandi hic tantū labor fuit. sed cū ea consilio is adhibeatur auctoribus, ut illi intelligantur, si quando in recta etiam & sine vitio quæ esset scriptura, obscurior

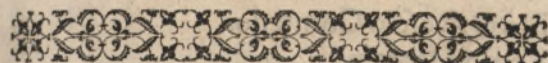
(iij)

EPIST. AD LECT.

mens scriptoris latebat in verbis, ut plerumque fit, & qui ei commoda interpretatione facere praelegeret, aliquis occurrebat, in lucro id positum, nec repudiandum visum est. Verbis quinetiam ipsis eorum, unde illa petebantur, non modo non fuit religio ubi in eorundem sententiis referendis aut explicandis, verum etiam quantum haec descriptionis ratio pati potuit, studiosè id quaesitum & arreptum est: ut praeter laborem in colligendo, iudicium in seligendo, industriam in digerendo, nihil sibi deposcere neque possit, neque velit, qui, in eo, a nobis inductus, operam suam publico nauauit. Cuius si instituti nostri rationem probari eruditius intellexerimus, inchoata haec dumtaxat esse faciemus ut sentiant ij, ad quos nostrorum laborum fructum peruenire praesertim optamus, boni, & humanioris Musae cultores omnes.

Vale,

ORDO

ORDO ET NUMERVS
OMNIUM M. TVLLI Ciceronis operum.

TOMVS I.

M. TVLLI Ciceronis Historia per consules descripta, & in annos LXIV. distincta, per Franc. Fabricium Marcoduranum.

Rhetoricorum ad C. Herennium lib. IIII.

De inuentione Rhetorica lib. II.

De Oratore ad Q. Fratrem lib. III.

De claris Oratoribus lib. I. qui inscribitur Brutus.

Orator ad Brutum.

Topica ad C. Trebatium Iurisconsultum.

Partitiones Oratoriae.

De optimo genere Oratorum.

TOMVS II.

Orationum volumen primum.

Oratio pro P. Quinctio.

Pro Sex. Roscio Amerino.

)(▽

Pro Q. Roscio Comædo.
Verrinæ septem.
Pro M. Fonteio.
Pro Aulo Cæcina.

T O M V S I I I.

Orationum volumen secundum.

Pro lege Manilia.
Pro Aulo Cluentio Auito.
Agrariæ in Rullum tres.
Pro C. Rabirio perduellionis reo.
In L. Catilinam quatuor.
Pro L. Muræna.
Pro L. Flacco.
Pro P. Sylla.
Pro A. Licinio Archia poeta.
Postreditum suum ad Quirites.
Post reditum in Senatu.
Pro domo sua ad Pontifices.
De Haruspicum responsis.
Pro Cn. Plancio.

T O M V S I I I I.

Orationum volumen tertium.

Pro P. Sextio.
In Vatinius.

Pro

Pro M. Cælio.
Pro L. Cornelio Balbo.
De prouinciis consularibus.
In L. Pisonem.
Pro T. Annio Milone.
Pro C. Rabirio Postumo.
Pro M. Marcello.

Pro Q. Ligario.

Pro rege Deiotaro.

In M. Antonium Philippicæ x i i i i.

Declamationes duæ. vna C. Sallustii nomine, inuehensis in Ciceronem :

Altera Ciceronis , illius criminationi respondentis.

T O M V S V.

Epistolarum, quæ ad Familiareis inscribuntur, lib. x v i. quorum octauus solas M. Cælii ad Ciceronem complectitur.

T O M V S V I.

Epistolarum ad T. Pomponium Atticum, lib. x v i.

Ad M. Brutum lib. i.

Ad Q. Fratrem lib. i i i.

T. Pomponii Attici vita, per Cornelium
Nepotem.

T O M V S VII.

Lucullus, qui est Academicarum quæstio-
num editionis primæ liber secundus.

Academicarum quæstionum editionis se-
cundæ liber primus ad Varronem.

De Finibus bonorum & malorum lib. v.

Tusculanarum quæstionum lib. v.

T O M V S VIII.

De Natura Deorum lib. i i i.

De Diuinatione lib. i i.

De Fato lib. i.

De Legibus lib. i i i.

De Vniuersitate.

Q. Tullii Ciceronis de petitione consulatus
ad M. Tullium fratrem.

T O M V S IX.

De Officiis lib. i i i.

Cato Maior, seu de Senectute.

Lælius, seu de Amicitia.

Para-

Paradoxa Stoicorum sex.

Somnium Scipionis ex libro sexto de Re-
publica.

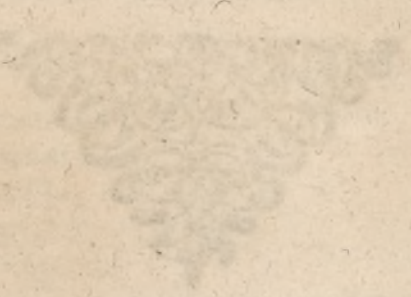
T O M V S X.

Fragmenta ab Andrea Patritio & Carolo
Sigonio collecta.

Printed by J. Smith
Somerset Street, London W.C.2
Paper

TO THE
RIGHT HON. THE LORDS OF THE
TREASURY

M. TVLLII CI-
CERONIS HISTO-
RIA PER CONSVLES DE-

scripta, & in annos LXIV. distincta,
per Franciscum Fabricium
Marcoduranum.

ILLVSTRI ET GE-
NEROSO COMITI, D. HER-

MANNO A NOVA AQVILA ET
Moers, Domino in Betbur, &c. Domino
suo clementiss.

FRANCISCVS FABRICIVS
Marcoduranus s. d.

VETERI consuetudine institutoq;
maiorum sit, Comes illustris, ut,
qui scripta sua in apertum refe-
runt, ea magnis & illustribus vi-
ris inscripta & dicata emittant. Sic Plinii de
naturalihistoria libri in Titi; Plutarchi Apo-
phthegmata in Traiani; Oppiani ~~adversus~~ in An-
tonini Imperatoris nomine iam olim apparuerunt,
atq; ut haec doctorum virorum monumenta Prin-
cipum illorum splendore etiamnum ornantur: sic
eorum nomen vicissim horum lumine illustratur.
neq; enim Musae ingratæ esse, aut beneficii imme-
mores consueverunt: sed patronis suis & bene me-
ritis gratiam cumulatè persoluunt. Bene autem
de illis merentur, non solum qui ipsi res memo-
ria dignas scriptis mandant, verum etiam qui

4
 alios ad promouenda bonarum artium studia premiis & honoribus excitant. Quae in re tua, Illustris Comes, fama sic lucet, ut non qui eam celebret, assentator; sed qui non celebret, maleuolus sit existimandus. Dedit hoc tibi natura, ut benignè facere omnibus velis: fortuna ut possis: doctrina, ut ad eos iuuandos & ornandos, qui se illis artibus, in quibus ipse excellis, dedidere, studium tuum libentissime conferas. Haec in ceteris laudibus, quae tibi cum ab aliis permultis, tum à litterarum natione potissimum contribuuntur, familiam ducit. nec immerito. etenim si rectè à veteribus usurpatum est, homines ad Deos nulla re propius accedere, quàm bene merendo; certè, quò latius virtus haec diffunditur, eò illustriorem maioremq; illam & esse, & haberi, necesse est. Quis vero est, qui fructum eius liberalitatis, qua eruditi & studiosi litterarum subleuantur, non ad eos tantum, quibus benigne fit, pertinere, sed & inde latius serpere, atq; adeo ad uniuersum genus hominum manare, non intelligat? Ego quidem, etsi libenter agnosco & fateor, ingenium in me admodum esse exiguum, natura tamen, qua duce ad litterarum studium accessi, incitor & impellor, ut, si quid in me est facultatis, quotidianis studiis & vigiliis partum, id foras emanare, communig; utilitati inservire velim: cuius rei documenta

5
 menta cum superioribus annis in Lysia, Plutarcho, Orosio, Terentio & Cicerone dedissem: hoc tempore me operam eloquentiae & linguae latinae studiosis non inutilem nauaturum putavi, si Ciceronis historiam, quam aliquot annis collectam domi asservuabam, illustri tui nominis titulo cohonestatam emitterem. Etsi vero non est modestia mea, de hoc labore gloriosius quicquam praedicare: hoc tamen dicere hic apud te, Comes Illustris, non dubitabo: me, cum viderem ceterorum scripta, quae de Ciceronis vita sunt in manibus, & absque temporum distinctione leguntur, quasi tabulas bene pictas lumine carere, historiam illius à die natali exorsum, ad supremum usque vitae diem ita pertexuisse, ut Fastos Consulares secutus, eam in annos LXIV. digesserim. qua ratione effectum est, ut non solum in Rhetoricis & Philosophicis libris, verum etiam in epistolis fere omnibus singula ad ea tempora, quibus à Cicerone scripta sunt, reuocarim. In Orationibus vero me operae pretium facturum, & lectoris gratiam initurum putavi, si non tantum annos, quibus habitae sunt, iudicaret, sed & argumenta verbis paucis, & tamen perspicuis demonstrarem. Quarum rerum lectione cum tibi pro singulari amore, quo litteras, litteratosq; omnes complecteris & foves, non ingratam fore sperarem, facere

EPIST. DEDICAT.

non potui, quin hunc librum cum illustri nominis
tui inscriptione diuulgarem. Quod si tu quoque
recte factum indicaueris, tuag, benenolentia com-
probaueris, facilius cursus in iis deinceps erit, quæ
in optimis vtriusque lingue scriptoribus partim
inchoata, partim effecta habemus. Tuae certè be-
nignitatis aura prosequente fiet, ut industria no-
stra difficultates illas, quibus sæpè retardari so-
let, facile euadat. Vale. Dusseldorpii, Idi-
bus Septem. Anno à Christo nato

MDLXIX.

FRAN.

FRANCISCVS FABRI-
CIVS MARCODVRANVS

LECTORI S.

VM variæ sint voluntates eorum,
qui se ad scribendum applicant, om-
nes in eo laudandos puto, quod
sua industria & labore dum studio-
sos discendi non modò viu ac præ-
sentes, sed & post mortem litterarum monumētis
erudire volunt, non paucis quibusdam, sed vniuer-
so hominum generi, quantum in ipsis est, prodesse
student, neque enim artes vllas, quibus exculti
homines à feritate ad mansuetudinem transferun-
tur haberemus, nisi singulari Dei optimi maximi
beneficio, & primis temporibus illis, quibus rerum
bonarum quasi lumina accēsa fuerunt, extitissent,
qui eas vtiliter ad hominum vitam inuentas litte-
ris consignarent, & Patrum nostrorum memoria,
cū bonæ disciplinæ omnes crassis occultatæ, &
circumfusæ tenebris latebant, fuissent, qui eas in
lucem reuocarent, & non tam ab obliuione, quàm
ab interitu sempiterno vindicarent, & hac deniq;
ætate essent, qui olim inuentas, & post longam in-
termissionem reuocatas artes in veterem dignita-
tem restituerent, atque ad summam elegantiam
perpolirent. Quorum industriæ curriculum, quā-
do in iisdem rebus nunquam elaboratur, sed diuer-
sis studiis homines semper ducuntur, ut in sensibus

* A iij

8
 alios dulcia, alios subamara delectare videmus: eorum ego studium optime poni, maximosque fructus efferre censeo, qui in veterum scriptorum monumentis illustrandis omnem operam, curam & diligentiam consumunt. Cum enim constet, in promptuque sit, studiorum nostrorum hunc finem esse, ut & pectus maximarum rerum varietate, sapientissimisque præceptis compleamus, & linguam lectissimorum verborum copia ad sensa mentis rectè ornateque enuntianda instruamus: non puto quenquam tam vecordem esse, qui hæc aut in Phocidis Parnaso, aut in Bæotia Helicone à Musis quarum illic domicilia esse dicuntur, petenda existimet. In veterum Græcorum & Latinorum scriptis sunt fontes illi, unde non solum utriusque linguæ cognitio, sed & omnium rerum bonarum scientia est haurienda. Ex horum vbertate quicquid apud posteros boni est, quod commendationem habeat, emanavit. hinc illa ceu rivulorum facta deductio est. Quapropter qui fontes hos longe liquidissimos, unde non solum purius, sed & affluentius multò quam è riuis, hauritur vepribus & dumeris septos atque interclusos purgant & aperiunt, ne illi de vniuersa natione eorum, qui non modo litterati esse, sed & verè sapere volunt, merentur optimè. Sed ut in agricultura labor, qui fertili agro impenditur, fructuosior est eo, qui in minus bono, aut etiam sterili ponitur: sic, cum neque scriptorum eadem sit bonitas, neque utilitatis, quæ ex illis capitur, paria momenta inueniantur: certè, quò scriptor excellentior atque vberior est, eò studii, quod in eum confertur, maior & præstantia, & utilitas erit

9
 erit. Et si verò suam cuique laudem tribuere libenter soleo, nec est meum, qui ingenio admodum exiguo, & iudicio pertenui sum, temerè de veterum scriptis pronunciare: quia tamen viris summo ingenio, iudicioque acerrimo præditis ita non solum hoc tempore, sed & iam olim persuasum esse video, M. Tullium Ciceronem in omni doctrinæ genere, & eloquentiæ laude tantum præstare, ut post homines natos eiusmodi nemo, apud Latinos quidem certe, vnquam fuerit, his etiam temporibus talis nullus inueniatur, nec in posterum tanta excellentia in quoquam sperari posse videatur: ab horum virorum iudicio discrepare, mihi nefas esse arbitror. Quare cum Ciceronis immortalis ingenii sit beatissima vbertas, ut Quinctiliani verbis utar, eiusque libri sint non modo linguæ latinæ, & eloquentiæ, verum etiam rerum innumerabiliù thesauri copiosissimi, qui vel aureù illud flumen, cum inimicæ vetustatis iniuria, tum imperitorum hominum incuria fœdatum & impeditum, quasi retandum suscipiunt, vel abditos in eius libris thesauros commonstrant & patefaciunt, eorum laborem optimè impendi fructuosissimumque esse cū semper iudicasset, hoc tempore manifesto comperio. Lumen verò historiæ tam necessarium ad huius rei partes sustinendas animaduerti, ut qui illo destituti ad Ciceronis explicationem aggrediuntur, eos non tantum scripta illius nihil illustrare sed & locis non admodum obscuris, tanquam in crassissimis tenebris fœdissimè labi videā. & iure quidem: etenim cum historia sit, ut verissimè à Tullio ipso dictum est, lux veritatis, & nuntia vetustatis: fieri non po-

rest, vt sine eius cognitione veritatem rerum veterum, & à nostra memoria remotarū (cuiusmodi sunt ea omnia, quæ interpretis operam in Ciceronis scriptis requirunt) quisquam perspiciat, nedum aliis patefacere atque enodare possit. Contra qui à memoria temporum, hominum, rerumque gestarū instructi ad summi Oratoris interpretationem accesserunt, hi mirabiles vtilitatis fructus studiosis attulerunt. Nec alia causa est, cur exiguis fragmentis explicationem Pediani in paucas Orationes Ciceronis magnam molem Commentariorum præponderari cōperiamus, nisi quod in illis cōmemoratio antiquitatis est perpetua, in hac res veteres nunquā fere attinguntur. Sed de interpretandi ratione sententiam nostrā in præfatione Commentarii in Ligarianā superiore anno exposuimus: nunc de huius libri instituto aliquid dicendum.

De vita Ciceronis Tullium Tironem, & Corneliū Nepotem libros scripsisse ac reliquisse, testes locupletes sunt Asconius & Gellius. Inuenitur præterea, in vetusto libro de viris illustrib. vita Ciceronis breuiter cōprehensa, quā Plutarchus copiosius conscriptam in Parallela sua inclusit. Eam Leonardus Arretinus cū è græco in latinū conuertere cōpisset, atq; animaduerneret, Plutarchum multa, vt ipse ait, prætermittere, quæ ad summi viri splendorē vel maxime pertinerēt, Plutarcho, eiusq; interpretatione omissa quæ vel apud latinos, vel apud græcos de vita, moribus, & reb. gestis Ciceronis legerat, plenius, non vt interpres, sed arbitrato suo, descripsit. Hic Arretini libellus quasi è Plutarcho expressus in manibus vsq; eo fuit, donec Achilles Bochi-

chius ex græco bono latinū fecit non omnino bonum, qui simulac græca intelligere cœpi, displicuit, feciq; aliquot annis vota, vt melior, interpretatio, quæ Cicerone & Plutarcho digna esset, prodiret. Sed cū optando nihil me consequi viderē, haud secus ac si vota nūcupassem, nō fecissem, ea pro tenui mea facultate & copia mihi persoluenda esse duxi, Itaq; ex Plutarcho vitā Ciceronis ita, vt ab eo scripta fuit, statim cōverti, & quicquid ab aliis vtriusq; linguæ scriptoribus, quod cum illis aut conueniret, aut discreparet, de Cicerone memoriæ proditū notaueram, in Annotationes conieci: quibus illa etiā comprehendī, quæ à Plutarcho in præteritis relicta erant. Exiit tum Ciceronis vita ex ipsius libris potissimum collecta, nec ineleganter conscripta à Christofo Preys Pannonio. cumq; iam illud, qd̄ ego confecerā typographo daturus essem, ecce tibi affertur Egnatius Sebastiani Corradi: cuius accuratam diligentiam ita probaui, & amplexus sum, vt meo labore studiosis litterarū opus nō esse æquissimo animo paterer. nec fore vnquam putauī, vt eum quisquam requireret, cum præsertim non ita multo post Ciceronianus Petri Rami (cui me Luteriæ Parisiorū operā dedisse nō pœnitet) subsecutus esset. Relicta igitur historia M. Ciceronis, vacuo à quotidianis prælectionib. tēpore, cuius perquā exigua facultas nobis datur, alias res agere cœpi. Sed fecit tandē non solum ardens desiderium studiosæ iuuentutis, verū etiam grauis auctoritas magnorum virorū, qui me historiam Ciceronis alia & cōmodiore, vt ipsi iudicabant, ratione tractasse, quàm ceteros, cognouerant, vt vereretur, ne si diutius eam

amitterem, bonum nomen supprimerem. Cum autem historiam hanc opinione gratiorem omnibus accidisse cognovissem, ita ut brevi tempore ex magna multitudine exemplorum nulla superesse librarius diceret: librum ab initio recognoscere, ac nonnulla quæ in mentem veniebant, addere cœpi. est enim ea ratio horum Commentariorum, ut in iis dies semper aliquid afferat, quod cumuli loco accedat. multa etiam sunt, quæ posterioribus cogitationibus limentur politius. ad quam rem cum nunc in tanta librarii festinatione vacui temporis satis non habeam, si quid requireretur, alio tempore, modò vita suppeditet, farcietur. Placet enim Hesiodium illud in iis, quæ à Deo utenda accepi-mus, ut ea maiore mensura indies reddamus. Vale, lector, & Quintilianii illud memineris:

Ille se profecisse sciat, cui Cicero
valde placebit.

M. TVL-

M. TVLLII CICE-
RONIS HISTORIA, PER
CONSVLES DESCRIPTA, ET IN
ANNOS LXIV. distincta, per Franc. Fabri-
cium Marcoduranum.

M. TVLLIVS. M. F. M. N.
COR. CICERO.

O c modo Orator noster, cuius historiam descripruri sumus, Romanorum more nominatur, atque hæc singula primùm explicabimus. M. id est Marcus, prænomen eius est, quod à patre, maximus natu filius de more habuit. TVLLIVS proprium & gentile eiusdem nomen est: fuit enim è Tullia gente antiquissima, lib. 2. de legibus. Patrem Ciceronis ex regio Volscorum genere fuisse, in Eusebii Chronicis legimus. Et Plutarchus scribit, nonnullos eius genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volscorum regem. Hinc Silius Italicus libro octavo:

Tullius ætatas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto:
Indole proli quanta iuuenis, quantumq; daturus
Ausonia populis ventura in secula ciuem!
Ille super Gangem, super exauditus & Indos
Implebit terras voce, & furialia bella
Fulmine compestet lingua, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam sperare nepotum.

M. F. Marci filius. habuit enim Cicero noster patrem M. Tullium, qui cum esset infirma valetudine, in Arpinati villa serè ætatem egit in litteris, lib. 2. de legib. Eum fullo-niam fecisse, ac vites oleasque semper coluisse, Q. Calenus in maledica oratione apud Dionem lib. 46. ait. Patrem hunc Cicero in petitione consulatus, annos iam natus XLIII. amisit, ut Asconius scribit. vide epist. 5. lib. 1. Att.

M. N. Marci nepos. nam & auus eius M. Tullius Cicero nominatus fuit, eoque viuo se natum ait, lib. 2. de legibus. De eodem lib. 3. ita scribit, Et auus quidem noster singulari virtute in hoc municipio quoad vixit, restitit M. Gratio, cuius in matrimonio sororem, auiam nostram habebat, ferenti legem tabellariam. Is quoque est, de quo Caesar lib. 2. de Oratore, M. Cicero, inquit, senex, huius viri optimi, nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium dicebat: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. COR. Cornelia nomen est tribus, ablatiu casus, ut sit, ex Cornelia. ex tribubus autem xxxv. aliquam necesse erat, cuiuscunque ordinis esset, ciuis Romanus obtineret. atque à tribu, in qua censebantur, ciues etiam significabantur, Afconius in Verrinam secundam. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia censebatur, Liuius lib. 38.

CICERO. Cicerones à cicere appellatos fuisse satis constat: itaque dictum esse illum, qui primus hoc nomen inuenit, à nasi figura. Auctor est Plutarchus. Apud Priscianum quoque Grammaticum lib. 2. legitur, eum, qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum esse. Plinius vero lib. 18. cap. 3. ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde esse, ut quisque aliquod optime genus sereret.

Anno post Romam conditam DCXLVII, ante Christum natum CIII. Consules fuerunt,

Q. SERVILIUS CÆPIO, C.
ATILIVS SERRANVS.

HIS Consulibus antedie 11. Nonas Ianuarii M. Cicero natus est, Gellius libri 15. capite 28. His quoque Consulibus quibus L. Crassus legem Seruiliam suaserit, se natum esse, ipse Cicero in Bruto scribit. Idem 11. Non. Ianuar. natalem suum vocat, epist. 5. libri 7. & epist. 41. libri 13. ad Atticum. Verba Plutarchi sine causa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita scribit, *την ἡμέραν δὲ Κικέρωνος γενέσθαι ἡμέραν τρίτην τῶν νεῶν καλεσθῆναι*, id est, Editum in lucē Ciceronem ferunt tertio die Kalendarum nouarum, siue, post

post diem tertium Kalendarum Ianuarii. quo genere loquendi non quartus, sed tertius dies Ianuarii significatur, ut sit tertio die post Kalendas, connumeratis ipsis Kalendis. Sic Liuius lib. 30. ait. Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decessisse: qui venit in Italiam anno, ut Liuius numerat, ab V. C. DXXXII. decessit anno DCLVII. Rectè igitur Paullus Iuriscō. in L. Anniculus. D. de verb. signif. Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum, neutro inquit, sermone vnde decim dies significatur. Sic enim legendum ex Pandeētis Florentinis, non, utroque sermone: ut perperam Alciarius, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod sequitur: *ὅτι ἡ νύξ οἱ ἀρχόντες διορίζουσιν ἡμέραν τὴν ἡμέραν*, id est, quo die nunc magistratus pro Principe faciunt, & vota nuncupant. de quo die Caius in L. Si caluitur. D. de verb. signif. Post Kalendas Ianuarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur. vbi tertium diem Ianuarii intelligendum esse hæc verba Capitolini in Pertinace ostendunt: Denique ante tertium Nonarum diem, Votis ipsis, milites Maternum Lasciuum, senatorem nobilem, ducere in castra voluerunt. Votis ipsis, id est, ipso votorum die, quomodo ludis gladiatoribus, & similia à Latinis dicuntur. De iisdem votis Spartianus in Hadriano: Ingrauescente valetudine per somnium periit ipsis Kalendis Ianuariis. Quare ab Hadriano votorum causa est Iugeri vetitus. & Vopiscus in Tacito, Diuorum templum fieri iussit, in quo essent statuæ principum bonorum, ita, ut iisdem Natalibus suis, Parilibus, Kalendis Ianuariis, & Votis libamina ponerentur.

30 Mater Ciceronis, quæ ipsum, ut Plutarchus scribit, sine vilo dolore peperit, fuit Heluia, ut ab Eusebio & Paulo Diacono in supplementis Eutropianis rectè nominatur: nam apud Plutarchum *Ολβία* μέδωσέ est pro *Ελβία*, quod nomen in eiusdem Quæstionibus Romanis emendatè legitur. quo de in Annotationibus in Orofii lib. 5. cap. 15. Habuit mater Ciceronis sororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupsit: quem L. Crassus dilexit ex omnibus plurimum, ut est lib. 2. de Oratore, vbi Aculeonem Crassus apud M. Perpernam iudicem contra Gratidianum defendisse dici-

tur, de eodem ipse Crassus lib. 1. Nonne, inquit, videtis equitem R. hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit, semperque vixit, ita tenere ius ciuile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de iis, qui peritissimi sunt, antepontatur? Huius igitur Aculeonis filii Ciceronis consobrini fuerunt, quibus cum se in pueritia bonis disciplinis operam dedisset, ipse testatur initio lib. 2. de Orator. Ex his fuit C. Vissellius Varro, vir doctus in primis: qui iuris ciuilibus à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam, in Bruto. De eodem in Orat. De 10 prouinciis coss. Ante quam ad sequentem annum transire, admonere adolescentes studiosos, his consulibus natum esse Cn. Pompeium pridie Kal. Octobris, quod Velleius lib. 2. & Plinius lib. 37. cap. 2. disertè scribunt: cuius rei obseruatione facillimè diiudicari potest, quot annos natus Pompeius res singulas gesserit, honorè se consecutus sit. id quod tam varie ab auctoribus scriptum est, ut maior discrepantia vix inueniatur.

Anno urbis DCXLIX, Ciceronis II. COSS.
fuerunt,

P. RUTILIUS RVFVS,
CN. MALLIVS.

Hic est P. Rutilius Stoicus, homo doctissimus, & Panætii auditor, de quo Cicero in Bruto, lib. 3. de officiis, & nos inferius. Alterum consulem Cn. Mallium voco, quoniam sic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: vnde Georgius Fabricius legem ædificantium descripsit, de quo Cic. pro Plancio, Populus R. Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro præposuit Cn. Mallium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta. Idem scribit pro Murena. Sed apud historicos, qui hunc consulem victum à Cimbris scribunt, magna varietas in nomine & prænomine inuenitur, de qua Sigonius in Fastis. Hoc anno Q. Seruilio Capioni proconsuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum est, qua de causa seditio in vrbe excitata fuit. de qua Cicero lib. 2. de Ora. vnde L. Cottam & T. Didium Norbani

bani collegas fuisse, cognoscimus. Sed Cæpio damnatus est, eiusque bona publicata sunt. Liuius lib. 63. & Aconius in Cornelianam, vbi mendosè impressum est, Tulerat autem eam maximè, propter similitudines cum Q. Cæcilio. est enim legendum, cum Q. Seruilio, vel cum Q. Capione.

Anno urbis DCXLIX, Ciceronis III. COSS.
fuerunt,

10 C. MARIVS II. C. FLAVIVS
FIMBRIA.

C. MARIVS iterum Consul Kalendis Ianuarii de Iugurtha triumphauit, Plutarchus in Mario, Sallustius in Iugurthino. C. Fimbriam Cicero pro Plancio inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. esse non potuissent, Consules facti sunt. De eius eloquentia idem in Bruto. His Consulibus C. Cassius L. F. Longinus Tribunus pl. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit. in quibus hæc etiam, ut quem populus damnaasset, cuius imperium abrogasset, in 20 Senatu ne esset, Aconius in Cornelianam. Hoc anno C. Lucius tribunus milit. Marii forore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, siue C. Plotio militi, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. quem cum Marius scelere solutum periculo liberaasset, ac coronasset, non parum adiumenti ea res 25 illi ad tertium Consulatum attulit. auctor Plutarchus in Mario, & Apothegmatis. Cicero pro Milone, Valerius lib. 6. cap. 1. Quintilianus lib. 3. cap. vlt.

Anno urbis DCL, Ciceronis IV. COSS.
fuerunt,

30 C. MARIVS III. L. AVRELIVS
ORESTES.

MARIVS hunc Consulatum in apparatu belli Cimbrici (quod Cicero de prouinciis coss. Gallicum vocat, & Mario extra ordinem decretum fuisse ait) consumpsit, ut scribit Velleius lib. 2. vbi addit his coss. Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tulisse, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. cuius meminit Suetonius in

*B

WBP
Opole

Nerone, & Cicero Agraria secunda his verbis: De sacerdotiis Cn. Domitius Tribunus plebis vir clarissimus tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. de eadem lege Domitia idem in Cornelia apud Asconium. ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum consularem hominem vexauisse. Orestes in magistratu mortuus fuit. itaque Marius è Gallia Romam profectus comitia consularia habuit, quibus ipse consul quartum creatus est, Plutarchus in Mario.

Anno urbis DCLII. Ciceronis V. COSS.

fuerunt,

C. MARIUS IIII. Q. LVTATIVS
CATVLVS.

Hoc anno Marius Teutonos & Ambronas ad aquas Sextias prope Massiliam deleuit, Strabo lib. 4. Orosius lib. 5. cap. 16. ut alios mittam, de quibus in Orosum scripsi. Q. Catulus pater est, de cuius dicendi genere multa Cicero in Bruto. Interfectus est à Marianis anno DCLXVI. Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio post, suo nimirum anno, consul fuit, prator maritimos prædones in Ciliciam persecutus fuit, ut est in epitoma Liuiana libro 68. Atque hanc rem ipse Antonius intelligens, lib. 1. de Oratore inquit, Cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. Corradus non animaduertens, proconsulem dici etiam, qui ante consulatum cum imperio consulari in prouinciam mittitur, scripsit M. Antonium post consulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium nostrum in Ligarianam. Atque hic est Antonius ille triumphalis vir, cuius filiam à prædonibus captam fuisse, Plutarchus in Pompeio tradit. vnde Cicero pro lege Manilia: An ignoratis, ex Miseno eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublato: in cuius loci interpretatione doctissimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum eius filio, qui curator

ORA

oræ maritimæ fuit, ut infra demonstrabimus, confundit. His consulibus Archiam poetam Romam venisse, Cicero in oratione pro eo habita scribit: & addit, illum sibi à prima pueritia principem ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem suorum studiorum extitisse. Vtus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipse in epist. ad M. Titinnium referente Suetonio de claris Rhetoribus ita scripsit: Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere coepisse L. Plorium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Anno urbis DCLII. Ciceronis VI.

COSS. fuerunt,

C. MARIUS V. M. AQVILLIVS.

MARI in quinto Consulatu Collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius apud Ciceronem libro 2. de Oratore ait, se in Aquillii causa Marium crebro appellando collegam ei suum commendasse. Aquillius Marii in quinto Consulatu collegam aduersus fugitivos in Siciliam missum, bellumque seruile, Athenienæ duce interfecto, confecisse, Diodorus Siculus libro 36. scripsit. in cuius excerpta historia ab Henrico Sternano Latine edita hic Consul C. Acilius per mendum vocatur. Apud Ciceronem quoque Agraria 2. male scriptum est, Sicilia ciuitatibus bello fugiuorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedisse, ubi M. Aquilius scribendum. ut initio Verrinae septimæ, Nos post id bellum, quod M. Aquilius coëcit, sic accepimus: nullum in Sicilia bellum fugiuorum fuisse. Aquilius deinde causam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Liuius libro 70. Cicero libro 2. de Oratore, & Verrina septima testantur. idem pro Flacco: M. Aquillium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimoniisque conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio liberauerunt. Eodem pertinet illud pro Fon-

*B ij

teio: Quam multa M. Aquilius auduit in suo iudicio? Accusauit Aquillium L. Fufius, ut Cicero in Bruto scribit. itaque rectè nunc lib. 2. de officiis legitur: In accusando etiam M. Aquillio L. Fulii cognita industria est. ubi prius Manlio, corruptè scriptū erat. C. Marius c. o. s. V. & Q. Lutatius procos. Cimbrōs in Venetia ad Athesim Veronę fluiuium vicerunt, de qua victoria Orosius noster lib. 5. cap. 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit; ut ait Cicero de provinciis c. o. s. atque Italiam obsidione liberauit. Idem post redit ad Quirites. Meminit pro Rabirio, 19 & in Catilin. 4. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in palatio in area M. Fuluii Flacci fecit, Cicero pro domo.

Anno urbis DCLIII. Ciceronis VII. COSS.
fuerunt,

C. MARIUS VI. L. VALERIUS
FLACCUS.

HORVM consulum frequens est mentio apud Cicero-
nem p. Rabirio, in Bruto, in Catilinam, & in Antonium.
Quibus L. Appuleius Saturninus seditionem mouit: is enim cum anno superiore Tribunatus competitorē A.
Nonium (de quo nomine vide Annotationes nostras in cap.
17. lib. 5. Orosii) adiunxerat C. Mario occidisset, eaq; ratione
Tribunus plebis factus, legem Agrariam per vim tulisset, in quam à singulis senatoribus iurari voluit, Q. Metello Numidico, qui vnus in eam iurare noluit, diem dixit.
Metellus autem, cui patrię salus dulcior quàm conspectus erat, de ciuitate maluit, quàm de sententia dimoueri: & C.
Mario sextum consuli, & eius inuictis legionibus, ne armis confugeret, cedendum esse iuxit, Cicero pro Balbo, pro Sextio, & in Pisonem. Sed cum idem Saturninus C. Memmii candidatum consulatus interfecisset, operamque daret, ut C. Seruilius Glaucia prætor consul fieret; S. C. factum est, ut consules viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus & Glaucia statim sunt interfecti, Cicero pro Rabirio, in Catilin. 1. Philip. 8. & in Bruto. Saturnini caput Rabirii quendam Senatorem per conuiuium circum-

circutulisse, Auctor de viris illustribus scribit. Quare postea Cicerone consule C. Rabirius accusatus fuit à T. Labieno, cuius patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat, Cicero pro Rabirio, Orosius lib. 5. cap. 17. A Saturnino latę sunt leges Appulię: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in singulas colonias ternos ciueis Romanos facere posset, de qua Cicero pro Balbo.

Anno urbis DCLIV. Ciceronis VIII.
COSS. fuerunt,

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS
ALBINUS.

De his Cicero in Orat. post. reditum ad Quirites, Num-
quam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is
quidem, qui secutus est, M. Antonius homo eloquentissimus cum A. Albino collega Senatū aut populum est cohortatus. Hoc tamen anno Metellus vnus tribuni pl. rogatione ab exilio reuocatus est, epist. 9. lib. 1. Famil. Tribunus
fuit Q. Calpidius, auctore Valerio lib. 5. cap. 2. Calpidii lege Q. Metellum in ciuitatem restitutum fuisse, Cicero quoque pro Plancio ait. Eodem anno Tribunus pl. fuit Sex. Titius, homo seditiosus & turbulentus: cui Antonius Consul restitit, ut ipse narrat lib. 2. de Oratore, ubi de testimonio suo in
Titium reum agit fuit enim hic Titius accusatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi suę habuisset, ut scribit Cicero pro C. Rabirio, & Valerius lib. 8. cap. 1. qui ait eum lege Agraria gratiosum fuisse. est ergo is, de quo Obsequens in Antonii & Albini Consulatu hæc scribit, Sex.
Titius (Sextius in Obsequente mendosè legitur) tribunus pleb. de agris diuidendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corui duo numero in alto volantes, ita pugnaverunt supra concionem, ut rostris vnguibusque lacerarentur. Haruspices sacra Apollinis litanda, & de lege, quę ferebatur, superfedendum pronuntiarunt. Vnde emendandus est locus Ciceronis lib. 2. de legib. corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis postremis. Sic enim legitur: Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges

non iure rogatas tollere, vt etiam decreto collegii, vt Liuias consilio Philippi consulis & auguris? in codice manu-
scripto pro, vt etiam, legitur, vt etiam, tu, vt Titiam, reponere.
nam in eodem libro, Leuias pro Liuias scriptum est. His
consulibus C. Claudium Pulchrum, eum, qui septimo anno
post consul fuit, & dilem curulem fuisse, ex Plinii lib. 8. cap. 7.
cognoscimus. Eum magnificentissima & dilitate functum
esse, Cicero lib. 2. de Officiis ait. De eodem in Verrem 6. C.
Claudius, cuius & dilitatem magnificentissimam scimus
fuisse, vsus est hoc Cupidine tam diu, dum foris Diis immor-
talibus, populoque Romano habuit ornatum.

Anno urbis DCLV. Ciceronis IX.

COSS. fuerunt,

Q. CÆCILIVS METELLVS NEPOS,
T. DIDIVS.

Ab his Consulibus lata est lex Cæcilia Didia, ab vtrius-
que nomine dicta, cuius meminit Cicero pro domo, Philip.
5. epist. 9. libri 2. Att. vbi vulgo Cæliam Didiam, sicut pro
Sextio, Aciliam Didiam mendose legitur. Huius legis duo
capita fuerunt: Vnum, ne diuersis de rebus lex ferretur: Al-
terum, vt leges trinundino promulgarentur, auctor Cicero
locis iam citatis. Manutius in libro de legibus, duas le-
ges Cæcilias Didias fuisse affirmat, quem lege. Hoc ex A-
conio addendum, Huius Metelli consulis filium fuisse
Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias ges-
sit. quem Herbestus nescio quis, errore non ferendo, eun-
dem cum patre facit.

Anno urbis DCLVI. Ciceronis X.

COSS. fuerunt,

C. CORNELIVS LENTVLVS, P. LI-
CINIVS. CRASSVS.

P. Crassus, pater est M. Crassi, de cuius censura ad ann.
DCLXIV. de interitu ad ann. DCLXVI. infra dicemus. Eius
fuit domus Ciceronis, vt est in Sallustii Inuestiua. Eodem
anno Censores in Tabulis Capitolinis inueniuntur, L. Va-
lerius

Ierius Flaccus, & M. Antonius de quibus Valerius Max. li-
bri 2. cap. quarto, Cicero initio libri tertii de Oratore scri-
bit, Antonium Censorem imperatoris manibus rostra
ornasse.

Anno urbis DCLVII. Ciceronis XI. COSS.
fuerunt,

CN. DOMITIVS AHENOBARBV5,
C. CASSIVS LONGINVS.

De hoc Domitio Cicero pro Domo, Cn. Domitium, in-
quit, nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem Max. vi-
dimus. De eius Tribunatu dixi ad annum DCL. Censor fuit
anno DCLXI. post Tribunatum pontifex maximus populi
suffragio creatus fuit, vt est in epitoma Liuiana lib. 67. De
eodem Cicero in Bruto, Hoc, inquit, loco ipsum Domitium
non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, ta-
men pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo &
magistratus personam, & consularem dignitatem tuere-
tur. His Consulibus Ptolemæum regem Cyrenarum, cui
cognomen Apioni fuit, mortuum testamento heredem
populum Romanum reliquisse, Obsequens & Cassiodorus
scribunt. Cicero contra Rullum 2. Ascribit idem auctori
Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenses, qui
Apionis fuerunt.

Anno urbis DCLVIII. Ciceronis XII.

COSS. fuerunt,

L. LICINIVS CRASSVS, Q. MV-
CIVS SCAEVVLA.

De his Cic. Verr. 4. Halæsinus pro multis & magnis suis,
maiorumque suorum in rempublicam nostram meritis at-
que beneficiis, suo iure nuper L. Licinio, Q. Mucio cos. cum
haberent inter se controuersias de senatu coopando, leges
ab senatu nostro petierunt. Idem libro 3. de Officiis, esse
pro ciue qui non sit ciuis, rectum est non licere. quam tu-
lerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scaeuula.
Hæc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto. qua aceri-

*B iij

nam de ciuitate quaestionem venisse, ait pro Balbo, de eadem pro Cornelio maiestatis reo, Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis duo Consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulerunt. in quem locum Asconius plura scribit. Crasso Gallia prouincia obuenit, in eaque rem gessit, de qua Cicero lib. i. de Inuentione, & in Pisonem. Q. Mucius in Asia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Consul fuerat anno DCLVII. & quia publicanis nihil agere in Asia perniserat, eorum conspiratione in iudicium vocatus, ab equitibus, qui tum iudicabant, damnatus est, vt scripsi in cap. 17. lib. 5. Orosii. Meminit eius Cicero passim, lib. 1. de Oratore, in Bruto, pro Fonteio, in Pisonem, lib. 3. de Natura Deor. & alibi. His consulibus Prator fuit, suo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, vt est in Verrina 4.

Anno urbis DCLIX. Ciceronis XIII.
COSS. fuerunt,

C. COELIVS CALDVVS, L. DOMITIVS
AHENOBARBVVS.

COELIVM hunc inter novos homines numerat Cicero pro Murena. Eundem non mediocribus inimicitis ac laboribus contendisse, vt ad summos honores perueniret, ait in Ver. 7. De eodem Crassus lib. 1. de Orat. Quis non videat, C. Coelio aequali meo magno honori fuisse homini nouo illam ipsam, quameunque habuit, in dicendo mediocritatem? Hac de causa meminit eius in Bruto. Eundem clarissimum ac fortissimum adolescentem Quaestorem non esse factum, ait pro Plancio. vbi male, Q. Caelius legitur. L. Domitius prator Siciliam obtinuerat, atque seueritatis exemplum in pastorem, qui aprum venabulo percusserat, ediderat, quod ex Ciceronis Verrina 7. Valerius in cap. 3. lib. 6. transtulit.

Anno urbis DCLX. Ciceronis XIII.
COSS. fuerunt,

C. VALERIVS FLACCVS, M.
HERENNIVS.

M. Herennius is est, qui in consulatus petitione L. Philippum

lippum superauit, de quo Cicero in Bruto. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus latinis & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. & pro Murena, Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est? Totum annum domi fortisque tranquillum fuisse, Obscurens scribit.

20

Anno urbis DCLXI. Ciceronis XV. COSS.
fuerunt.

C. CLAVDIVS PVLCHER,
M. PERPERNA.

Hic C. Claudius Ap. F. dicitur a Cicerone Verrina 4. Alii non male, C. F. appellare videntur: vt sit P. Clodii patruus, quem consulem fuisse, Cicero in Caeliana ostendit. Claudii collega in fragmentis Capitolinorum Fastorum M. Perperna vocatur. *Περπύνας*, idem nominatur a Dione lib. 41. vbi de ipsius morte scribit. Hoc anno Censor cum Cn. Domitio fuit L. Crassus. cuius Censura Cicero in libris de Oratore aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clarissima illa M. Curii & M. Coponii causa apud Centumuiros a duobus consularibus atque aequalibus L. Crasso & Q. Scruuila defensa est, paullo ante quam Cicero in forum venit, vt testatur ipse pro Caelina. Meminit eiusdem lib. 1. & 2. de Oratore, & in Bruto. vnde causam talem fuisse cognoscimus. Coponius in Testamento postumum heredem scripserat: ei que, si ante quam in tutelam suam veniret, mortuus esset, Manium Curium substituerat. cum postumus natus non esset, M. Coponius heres legitimus ad se hereditatem pertinere contendit, negauitque Scruuila Coponii patronus, nisi postumus & natus & antequam in suam tutelam veniret, esset mortuus, heredem eum esse posse, qui postumo & nato & mortuo esset substitutus. Crassus, qui Curium defendebat, contendit, testatorem hac mente fuisse, vt si filius non esset qui in tutelam veniret, Curius heres esset, idque omnibus probauit.

* B v

Anno urbis DCLXII. Ciceronis XVI.
COSS. fuerunt,

L. MARCIUS PHILIPPVS,
SEX. IULIUS CAESAR.

L. PHILIPPVS is est, quem à M. Herennio prius supe-
ratum fuisse, diximus. de eodem Cicero lib. 1. de Officiis: L.
Philippus Q. F. magno vir ingenio, in primisq; clarus gloriari
solebat, se sine vilo munere adeptum esse omnia, quæ ha-
berentur amplissima. Hic annus decimus textus terminus
est pueritiæ Ciceronis: in qua, vt Plutarchus scribit, cum eas
artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet,
disceret, ingenium eius ita eluxit, tantumq; nominis & glo-
riæ inter pueros habuit, vt eorum parentes, visendi Cicero-
nis, cognoscendæque celebratæ celeritatis in discendo gratia
ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Cice-
ronem medium deducebant. de quo honore Plutarchus in
Præceptis ciuilibus, & Ouidius lib. 5. Fastorum:

Et medius iuuenum, non indignantibus ipsis
ibat: & interior, si comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane
ipsum eiusmodi natura fuisse ait, qualem Plato lib. 5. de Rep.
in Philosopho & homine docili requirit. vbi Socrates ita
concludit, *ἐκείνός τὸν φιλόσοφον σὺ φῶς φήσεαι ἐπὶ θυμῷ τὴν εἰσά-
γειν, ὅτι δὲ τὸ δὲ, ἀλλὰ πείσῃς*, id est, Igitur & philosophum dice-
mus sapientiæ amatorem esse, nō vnus alicuius, sed vniuer-
sæ. Puer Cicero, cum poesi in primis delectaretur, Pontium
Glaucum tetrametris composuit, quem sua etiamnum æta-
te extitisse Plutarchus ait. *Ἀλκίλῳ δὲ τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ* à
Strabone, Athenæo, & alijs citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Liuius Drusus, cum senatui
priscum restituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus, qui
sum lege Sempronia iudicabant, ad eum transferre ordi-
nem, in iis ipsis, quæ pro senatu molebatur, senatum habuit
aduersarium, inquit Velleius lib. 2. Cum igitur vehementius
inueheretur in causam Principum consul Philippus, Drusi-
que tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi-
iam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus,
quos à pridie Non. vsque ad Idus Septemb. fuisse, ex veteri

Kalen-

Kalendario cognoscitur, Crassus se cum C. Cotta, & P. Sul-
picio in Tusculanum contulit. quo cum primum Q. Scæ-
uola & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Iulius Cæ-
sar venissent, habita fuit disputatio de Oratore, quam Cice-
ro postea tribus libris complexus est, seque tum adhuc pue-
rum fuisse, ait lib. 13. ad Att. Idibus Septembris senatus fre-
quens vocatu Drusi in Curiam venit: ibique permulta vehe-
mentissima contentione animi, ingenii, virium à L. Crasso
dicta sunt: dicenti latus condoluit, sudorq; multus conse-
cutus est: ex quo cum cohorrisset, cum febris domum rediit,
dieque septimo est lateris dolore consumptus, Cicero lib. 1. &
3. de Oratore. Drusus quoque, sociis & Italicis populis spe
ciuitatis Romanæ sollicitatis, cum è foro cinctus immensa
multitudine reuertisset, in atrio domus suæ cultello percus-
sus, qui affixus lateri eius relictus est, intra paucas horas de-
cessit, Velleius, & Liuius lib. 70. Cicero quoque libro 3. de
Natura ait, Drusum domi suæ ferro à Q. Vario interfectum
esse. & pro Milone, Tribunus pleb. M. Drusus occisus est: ni-
hil de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta
à senatu est. Perit eodem tempore tribunus pl. C. Cotta
is, qui anno post Rom. cond. DCLXXVIII. Consul cum L.
Octauio fuit. sed paucis diebus post mortem Crassi depul-
sus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore
mensibus eiectus est è ciuitate, libro 3. de Oratore. Reus e-
nim lege Varia factus, venit in iudicium: eumque res suas
extulisset, & equites palam insectatus esset, antequam sen-
tentia de ipso ferrentur, vrbe cessit, Appianus libro 1. Crasso
mortuo, Cotta pulso, Cicero in forum venit. vt ipse testatur
in Bruto. Vnde cognoscitur, M. Tullium anno sequente,
cum iudicia bello Italico intermissa essent, sumpta virili to-
ga in forum venisse. Deducebantur enim tum in forum ado-
lescentes à patre, vel à propinquis, vt essent fori auditores,
& sectatores iudiciorum, qua de re Tacitus in Dialogo de
Oratoribus. meminit Cicero pro Cælio, & epist. 10. lib. 13.
Famili. Filius etiam, qui togam virilem sumebat, à patre &
propinquis in forum deducebatur, vt Plutarchus in Bruto
de Cassii filio scribit, vt togam virilem *ἀνδρείου ἱμάτιον* ap-
pellat Diol. lib. 45. eandem *ἐσθίαν ἀνδραχὴν* vocat. Hanc to-
gam Latini etiam puram, & Græci *ἀνδρῶπιον* nominant.

Dabant eam suis liberis Romani decimo sexto fere anno. Sic enim Suetonius in Augusto: Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit: quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, 5 quanquam expertus belli propter ætatem. Sic M. Tullius suo filio, quo auctus fuit Cæsare & Figulo coss. anno dclxxxix. togam purā dedit Lentulo & Marcello coss. Anno dcciv. epist. 1. lib. 1. & epist. 20. lib. 9. ad Att. Adolescentes eo ipso die, quo togam virilem sumebant, in Capitolium ascendisse, 10 argumento est, quod Valerius libri quinti ca. 4. de M. Cotta scribit, de quo Dio lib. 36. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum significatū fuit: quæ Sisenia initio belli Marfici exposuit, auctore Cicerone, lib. 1. de Diuinat. Eadem referuntur ab Obsequente, & Orosio lib. 5. cap. 18. Tum haruspices Italici belli funesta illa principia non obscure prædixerunt, Cicero de harusp. resp.

Anno urbis dclxiii. Ciceronis xvii. coss.

fuereunt,

L. IULIVS CÆSAR, P. RV-
TILIUS LVPVS.

HORM Consulum Cicero lib. 1. de Diuinat. his verbis 25 meminit: Quinetiam memoria nostra templum Iunonis Sospitæ L. Iulius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæcilie Balearici filie somnio. & paulo post, Cæcilie Q. filie somnio modo, Marfico bello, templum est à senatu Iunoni Sospitæ restitutum. Nam his Cō- 30 sulibus, ut Paternulus scribit, ortum est bellum, quod, quia à Marfis primum commotum fuit, Marficum est dictum, ut Strabo libro 5. scribit, atque ita vocatur à Cicerone etiam Philip. 8. & orat. 2. contra Rullum. ubi idem, sicut & Ver- rina quarta, pro Cluentio, pro Archia, & de Haruspicum 35 resp. Italicum nominatur. Idem à Cicerone pro Fonteio, Sociale; à Diodoro, Plutarcho, & Appiano, Μαρκικός & συμμαχικός πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finimi ac vicini, ut Cicero pro Sulla ait. Tu vide Orosium nostrum cap.

cap. 18. lib. 5. Gestum est hoc anno & proximo sequente ab ipsis Consulibus. Hinc Cicero pro Fonteio, Recordamini quos legatos nuper in bello L. Iulius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit. Atque de his duobus 5 annis intelligendum, quod Cicero in Bruto scribit, Erat Hortensius in bello primo annus miles, altero tribunus militum. Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, iudicium exercebatur vnā lege Varia. Tulerat eam Q. Varius aduersus inter- cessionem collegarum annitentibus equitibus, ut quærere- 10 tur de eis, quorum opera consiliove socii contra populum R. arma sumissent, Alconius in orat. pro Scauro, Valerius lib. 8. cap. 6. Appianus lib. 1. cuius libri inendose Κέντην αὐλὴν pro Q. Vario edunt. Sed cum multi Varia lege inique dam- narentur, crebraque defectiones Italicorum nunciaren- 15 tur, tunc ob eius tristitiæ occasionem senatus decreuit, ne iudicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur, inquit Alconius pro Cornelio. Tum Cicero, ut ipse in Bruto ait, quotidie & scribens & legens & commentans, oratoriis ta- men exercitationibus contentus non erat. Quare, cum i- 20 dem, auctore Quintiliano lib. 10. cap. 3. in disputationibus de Oratore iudicium suum cum Crassi auctoritate coniun- xerit: non dubium est, quin ipse Tullius suas exercitationes libr. primo de Oratore sub Crassi persona ita significauerit: In quotidianis cogitationibus equidem mihi adolescentu- 25 lus proponere solebam, illam exercitationem maximè, ut aut verbis propositis quā maximè grauib, aut oratio- ne aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem com- prehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis alijs quam maximè possem lectis pronuntiarem. Postea mihi 30 placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorum Oratorum Græcas orationes explicarē: quibus lectis hoc assequer, ut eum ea quæ legerem græcè, latinè redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vtitis, sed etiam exprime- rem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent, dum- 35 modo essent idonea. Exigitur Cicero admodum adoles- centulus, ut est libr. 2. de natura deorum. Arati carmina de cælo stellisque conuertit, quorum fragmenta exstant. Ma- rium quoque illis temporibus, cum Scæuula viueret, qui de eo dixit, Canescit sæclis innumerabilibus, scripsit. cuius à se

scripti meminit lib. 1. de legib. lib. 1. de Diuinat. & lib. 12. ad Att. De Mario aliter Corradus: quem lib. 1. de legibus refellit. Extremo hoc anno L. Iulius Cæsar cos. legem Iuliam de ciuitate tulit: qua lege ciuitas est sociis & Latinis data, vt Cicero pro Balbo ait.

Anno urbis DCLXIII. Ciceronis XVIII.

COSS. fuerunt,

C. POMPEIUS STRABO,

L. PORCIUS CATO.

Hoc anno primum senatores cum equitib. Ro. lege Plotia iudicarunt, cuius Cicero pro Cornelio meminit, & Asconius eum locum interpretans, scribit his consulib. M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tulisse. Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone, de Harusp. 15 reipon. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto, Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus, excesserat. ego autem iuris ciuilibus studio multum operæ dabam Q. Scæuulæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamē consulentibus respondendo studiosos audiendi dicebat. Atque hic est Q. Mucius Augur, ad quem sumpta virili 20 toga Cicero à patre ita erat deductus, vt quoad posset, & liceret, à senis latere nunquam discederet; quod ipse in Lælio scribit. Sed cum Q. Scæuula Augur, qui cum L. Metello Consul fuit Anno urbis DCCXXVI. in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris sit deprauatum. nam Scæuulam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti significari putant, intelligi non posse, inde constat, quod Cicero se ad Pontificem, non nisi Augure mortuo contulit. Augur autem non solum hoc, 30 verum etiam sequente anno superstes fuit, ac tum Ciceroni sermonem Lælii de amicitia exposuit, vt è Lælio M. Tullii perspicuum est. De eodem Augure Cicero hæc Phil. 1. pica VII. Ego Q. Scæuulam Augurem memoria teneo bello Marisco, cum esset summa cōfēctute & perdita valetudine, 35 quotidie simulatque luceret, facere omnibus conueniendi sui potestatem, neq; cum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque & debilis primus veniebat in curiam. Plutarchus scribit, Ciceronem bello Marisco aliquandiu sub Sylla militasse,

tasse, Apud Syllam legatum se fuisse, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit, ipse Cicero lib. 1. de Diuinatione scribit, de hac sua militia etiam Philip. 12. hæc memoriæ prodidit: C. Pompeius Sex. F. consul me præfente, cum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Catone duce Mariorum inter bina castra collocutus est. Hoc anno censores fuerunt P. Licinius Crassus, & L. Iulius Cæsar. quibus censoribus nullam populi partem esse censam, Cicero ait pro Archia.

Anno urbis DCLXV. Ciceronis XIX.

COSS. fuerunt,

L. CORNELIUS SULLA,

Q. POMPEIUS REXVS.

De hoc anno Cicero in Bruto, Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompeio fuit, cum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus. Sulpicium ab optima causâ profectum, 10 Catoque Iulio consulatum contra leges petenti resistentem, longius, quam voluit, popularis aura prouexit, ait idem de Resp. Harusp. Dissidebat enim capitali odio à Q. Pompeio consule, quicum coniunctissimè & amantissimè vixerat, in Lælio: cumque auctore Mario perniciosas leges (quas per vim latas Sulla dicebat, vt est Philipp. 8.) promulgaret, ac 25 Pompeii consulis filium, Sullæ generum occidisset, Sulla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit, Liuius lib. 77. & alii. tum Sulla P. Sulpicium oppressit, ei que ferro erepta vita est, Cicero in Catilin. 30 & lib. 1. de Oratore. Marius primo senile corpus paludibus demersus, occultauit: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugit: inde nauigio perparuo, cum omnes portus terrasque fugeretur, in oras Africæ desertissimas peruenit, ait Cicero pro Sextio. 35 istoriam pleniorē apud Plutarchū, Appianū, Velleiū, & in epitoma Liuii inuenies. De eodem Cicero post reditū ad Quirites, C. Mariū egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quā obsidione liberauisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi, audiret: cū adolefcentem

filium videret eiusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus cōcursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conseruasset: cum parua nauicula traiectus in Africam quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexq; venisset. & in Pisonem, C. Marium Italia seruata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa deuicta, ab eodem expulsus & naufragum vidit. Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates rex Ponti, Ariobazane & Nicomede amicis populi Rō. exactis Cappadocia atq; Bithynia, Asiam intrauit, vnaq; die tota Asia tot in ciuitatibus, 10 vno nuncio, atque vna literarum significatione ciues Rōm. necandos trucidandosq; denotauit, inquit Cicero in Manilianā, scribit Lilius lib. 78. Valerius libr. 9. cap. 2. Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico. Atque hæc est illa vniuersorum ciuium Romanorum per tot vrbes vno puncto 15 temporis misera crudelisq; cædes, quam Cic. pro Flacco nominat. Hanc verò crudelitatem Mithridatis in rogatos P. Rutilius Rufus, cum à rege Mitylenis oppressus esset, vestis mutatione vitauit, vt est in orat. pro Rabirio Postumo. Idem in Manilianā ait, Mithridatem tum legatum populi 20 Rōm. consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necasse. Intelligit autem M. Aquillium consulem anni DCLII. de quo præter Appianum Iustinus lib. 48. & Athenæus lib. 5. Dipnosoph. Cicero etiam hac de causa M. Aquillii mentionem facit Tuscul. 5. Vrbs Rhodus 25 sola tum in fide mansit, atque oppugnata fuit, vt est in epitoma Lili lib. 78. Vnde Cicero in Verr. 4. ait, Rhodios prope solos bellū illud superius cum Mithridate gessisse, omnesq; eius copias, acerrimumq; impetum mœnibus, littoribus, classibusq; suis excepisse. Eodem tempore, cum princeps 30 Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romanūq; venisset, totum ei se Cicero tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, vt ipse in Bruto ait. Hinc Plutarchus scribit Ciceronem, cum è pueris excessisset, Philonem Academicum audiuisse: quem inter Clitomachi discipulos Romanis in primis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum mansuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero lib. 1. de Natura Deor. inter eos philosophos nume-
rat,

rat, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo, Iam Clitomacho Philo noster operam multos annos dedit. Philone autem viuo patrocinium Academiæ non defuit. Phædrus quoq; Ciceroni, cum puer esset, antequam Philonem cognouisset, valde, vt philosophus, probatus fuit, epist. 1. lib. 13. Famil. Merito igitur lib. 1. de Natura scripsit, nō mediocrem se à primo tempore ætatis in philosophiæ studio operam curamq; cōsumpsisse, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum 10 videbatur, vt ait in Bruto. Hoc etiā anno, vt iam retulimus, Q. Mucius Augur Lælii de amicitia sermonem, habitum ab illo paucis diebus post mortem Africani Aquillio & Tuditano consulibus anno DCLXII. Ciceroni exposuit. Augure mortuo Cicero se ad Q. Scæuulam pontificem contulit, 15 cui Reip. & senatus principi cum operam daret, peritus iuris euasit, vt Plutarchus scribit. Vnde Atticus li. 1. de legib. Tullium his verbis affatur: Nam à primo tempore ætatis iusti studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuulam ventitaret: neq; vaquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, vt ius 20 ciuile contemneres. & Brutus de claris Orat. Tu mihi videaris tantum iuris ciuilis scire voluisse, quātum satis esset Oratori. Q. Scæuula pontifex, seu, vt Appianus eum nominat, Μάκιος Σκαῖλος ὁ τὴν μεγίστην Παιδείαν ἰσχυροτάτῃ ἐκτρέψας, is est, quem supra consulem cum L. Crasso fuisse anno ab v. c. 25 DCLVII. scripsimus, de cuius morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno urbis DCLXVI. Ciceronis xx.

COSS. fuerunt,

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

30

Hoc anno Cinna consul, cum perniciosas leges per vim ferret, vrbe à Cn. Octauio collega pulsus est, Lilius lib. 79. vnde Cicero in Catil. 3. Cn. Octauius consul armis ex vrbe collegam suum expulit. omnis hic locus acerbis corporum, 35 & ciuium sanguine redundauit, atque ita bellum Octavianum commorū est: cuius meminit Cicero lib. 1. de diuinā. & li. 2. de Natura Deorum, Tum, inquit, stellis iis, quas Græci cometas, nostri crinitas vocant, quæ nuper bello Octavianomagnarum fuerunt calamitatum prænuntia. vide Plin-

*C

nium lib. 2. cap. 25. Dissensionis inter Octavianum & Cinna meminit Cicero etiam de haruspicum respon. Cinna vrbe pulsus, corruptum Ap. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, vt Liuius lib. 79. scripsit, Ap. Claudio. P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuisse, Cicero pro domo ait. Tum Marius cum reliquis exsulibus ex Africa accersitus, cum in urbem recepti essent, eam velut captam cadibus & rapinis vastarunt, qua de re Orosius lib. 5. cap. 19. & ego in eum locum. Hinc Cicero post red. in senatu ait, C. Marium reditu suo senatum cunctum pæne deleuisse. Tum Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius trium ætatum oratores tres sunt crudelissimè interfecti, Cicero in Bruto. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit: postea verò ciuili bello victor iratus, necessariis Q. Catuli deprecantibus non semel respondit, moriatur. Idè Tullius lib. 5. & Cotta lib. 3. de Natura Deor. Cur tot ciuitatis principes à Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit iubere? M. Antonii in iis ipsis rostris, in quibus ille Rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoris manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita cõseruata, lib. 3. de Oratore. & Tuscul. 5. Cinna collegæ sui consulis Cn. Octauii præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita, M. Antonii omnium eloquentissimi quos audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimè humanitatis, salis, suauitatis, leporis. de his omnibus vide pro Cæmilio lib. 3. de Orat. de P. Crasso Cicero pro Sextio, In qua ciuitate ipse meminissim patrem huius M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem viuus inimicum, eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset. de eodem pro Scauro, & ibi Asconius. Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio Romæ dedit operam, & actorem summo caufarum, & magistrum, vt ait in Bruto. de quo Molone Plutarchus in Cic. & Cæsare, Strabo libro 14. Quinctilianus lib. 3. cap. 1. & Suetonius in Iulio Cæsare. Molonem Rhetorem studia M. Ciceronis acuisse, ait etiã Valerius Max. lib. 2. cap. 1. Circa hoc tempus Cicero adolescens commentarios Rhetoricos de Inuentione inchoatos & rudes

des edidit, quod ipse initio lib. 1. de Oratore, & Quinctilianus lib. 3. significant.

Post hunc annum triennium fere urbem sine armis fuisse, Cicero in Bruto ait, quo Sulla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnarum Marianarumque partes Italiam obsederunt, vt scribit Velleius.

Anno igitur ab v. C. DCLXVII. Ciceronis XXI.

COSS. fuerunt,

C. MARIUS VII. L. CORNELIUS CINNA II.

MARIUS, quem Cicero pro Plancio, duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies cõsulem esse factum, ait, editis multis sceleribus Idibus Ianuarii decessit. Liuius lib. 80. de eius morte sic Cicero lib. 3. de Natura Deor. Cur Marius tam feliciter septimum consul domi suæ senex est mortuus? Marius suffectus est L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio exstat. Huic, cum à Cinna missus, vt Sullæ ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam traiecisset, consuli portas tota Asia clausit, Cicero pro Flacco. Anno sequente idem à C. Fimbria legato suo consularis interfectus est, Velleius lib. 2. Liuius 82. Strabo 8. Hoc anno censores in tabulis Capitolinis inueniuntur, L. Marcius Philippus, M. Perperna. quorum Verrina tertia in lege Verris mentio fit ita: Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne ei admittito. de Marcio item Cicero pro domo ait, L. Philippus censor auunculum suum præterit in recitando senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea Rep. in qua se illis ipsis temporibus censore esse voluisset. Hi sunt superiores illi censores, quibus Archia cum L. Lucullo quaestore fuisse in Asia, Cic. pro Archia ait. Lucullus enim hoc tempore quaestor in Asia permultos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit, vt Cic. in Luculli principio scribit. Lucullum verò in Græcia fuisse ante, quam Sulla eo veniret, ex Plutarchi Sulla cognoscitur. Sulla quoque ex Asia decedente, Lucullus ibi mansit, vt infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis DCLXVIII. & DCLXIX. Ciceronis XXII. & XXIII. Consules à se creati Rēp. tenuerūt,

*C ij

Qua ratione M. Tullius hoc triennium quo vrbs fere sine aranis fuit, traduxerit, ipse in Bruto his verbis exponit: Ego, inquit, hoc tempore omni nocte & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar, et cum Stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi mea mortuus. à quo cum in aliis rebus tum studiosissime in Dialectica exercebar, quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu Brute, iudicauisti, te illa iustā eloquentiā, quam dialecticā dilatata esse putant, consequi non posse. haec tenus Cic. qui hunc Diodotum lib. 1. de nat. Deor. primo loco numerat inter eos philosophos, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo; Diodoto quid faciam Stoico? quem à puero audiui, qui mecum viuit tot annos. qui habitat apud me, quem & admiro, & diligo, & ep. 16. lib. 13. Fa. Domi meae cum Diodoto Stoico, homine, meo iudicio, eruditissimo, multum à puero fuit. eiusdem meminit ep. 4. l. 9. Fa. de quo loco etiam Adriani Turnebi, & Petri Rami, praeceptorum meorum, quos ut ipsorum dignitas poscit, honoris gratia nomino, sententiae aliquando non nihil discrepant: res tamen ipsa ex vera huius nominis scriptura, quam Victorius, Manutius, & Lambinus, viri doctissimi è vetustis libris ediderunt, iam extra controuersiam est. De eodem Cicero Tuscul. 5. Diodorus Stoicus caecus multos annos nostrae domi vixit. is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea versaretur; & cum fidibus Pythagoreorum more vteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in studiis oculis non egebat) tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, Geometriae munus tuebatur, verbis praecipiens discipulis, unde, quod quamque lineam ducerent. Mortuus fuit Caesare & Bibulo cos. anno ab v. c. d. c. x. iiii. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes paenitus hausisse. Addit Cicero in Bruto: Huic ego doctore, & eius artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. commentabar declamans saepe cum M. Pisonem, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie idque faciebam

ciebam multum etiam latine, sed graece saepius: vel quod graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quod à graecis summis doctoribus, nisi graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Ciceronem ad Praeturam usque graece declamasse, auctor est Suetonius de claris Rhetoribus. Circa hoc tempus Cicerone cum Aratum iam Romanum hexametris versibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit, ut scribit Hieronymus in praefatione in Eusebii Chronica. Ipse Cicero secundo libro extremo de officiis ad filium, viginti annos natum ita scribit. Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro: qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere aetate cum essemus, quae es tu nunc, è graeco in latinum conuertimus. Diuise autem Cicero vnum Xenophontis librum in tres, ut Seruius in primum Georgicorum testatur. Quinetiam libros Platonis Cicero hoc genere tractatos edidit, inquit Fabius lib. 10. cap. 5. Timaei pars cum maximo bono studiosorum vtriusque linguae exstat. Protagoram ab eo conuersum fuisse. Hieronymi, Prisciani & Donati testimonium tantummodo scimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore aetatis quam hoc fecisse, putamus. Carbonis in secundo consulatu Quaestor fuit C. Verres, Cic. Verrina tertia. Tum Sulla, pace cum Mithridate facta, Asiam in quadraginta quatuor regiones distribuit, auctore Cassiodoro. Cum autem Sulla omnes Asiae ciuitates pro portione in provincias descripsisset, vestigal quoque iis, quod aequaliter penderent, descripsit, Cic. pro Flacco, & epist. 1. lib. 1. ad Q. fratrem. Sed Sullam in Italiam reuocauit Res. ait pro lege Manilia.

Anno urbis D. CLXX. Ciceronis XXXIII.

cos. fuerunt,

L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS, C. NORBANVS FLACCVS.

Horum Consulū meminit Cic. pro Quinctio. vbi etiam C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuisse ait. cuius Flacci mentionem Caesar lib. 1. de bello gallico facit. Scipionis Quaestorē M. Pisonem, de quo paulo ante, fuisse ex Verrina tertia cognoscitur. Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus est, de quo Cic. in

*C iij

Bruto. Nam Sulla compositis transmarinis reb. in Italiam venit, & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in cap. 20. lib. 5. Orosii: Tum Cn. Pompeius adolescentulus priuatus, exercitum difficili Reipub. tempore confecit, eique præfuit, & rem optimè ductu suo gessit, Cic. in Maniliana. eodem pertinet illud in Philip. 5. Pompeius ad L. Sullæ maximum imperium, victoremq; exercitum accessit, vide Plutarchum & alios. Sulla verò cum Scipione inter Cales & Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de iure ciuitatis, legis inter se conditiones contulerunt, inquit Cic. Philippica. 12. sed cum res cōuenire non posset, & Sulla Scipionis castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis signa ad Sullam transtulit, Scipio, cum interiri posset, dimissus est. hæc Liuius lib. 85. Itaq; Scipio fluctibus Reip. expulsus Massiliæ postea in exilio vixit, Cic. pro Sextio. Hoc anno Capitolium incensum fuit, cuius meminit Cic. in Catil. 3. & Dionysius Halicarnassensis li. 4. Tu lege Plutarchum in Sulla, & Augustin. cap. 24. li. 2. de Ciuit. Dei.

Anno urbis DCLXXI. Ciceronis XXV.

COSS. fuerunt,

CN. PAPIRIUS, CARBO III.

C. MARIUS C. F.

HORVM consulum mentio est apud Ciceronem contra Rullum. Hoc anno, cum à Marianis vrbs etiam nū teneretur, L. Damaspus prætor ex voluntate C. Marii, consulis, cum Senatum contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit, Liuius libro 86. Tunc interfectus fuit C. Carbo consulis frater, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Famil. Perit tum quoque P. Antistius Cn. Pompeii socer, de quo Cicero in Bruto, & Q. Scæuula pontifex maximus, quem Liuius lib. 86. scribit in vestibulo ædis Vestæ occisum fuisse. Hinc Cicero lib. 3. de Natura deor. Temperantiæ, prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex max. est Q. Scæuula trucidatus, meminit eiusdem lib. 3. de Orat. Tandem Sulla, fuso Carbonis exercitu, in vrbe venit, eoque tempore eius inmanis crudelitas in ciues exstitit, de qua Cicero lib. 2. de Officiis, & Orosius libri 5. cap. 21. Tum Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à Senatu missus Carbonem

bonem consulem captum interfecit, Liuius lib. 89. Plutarchus in Pompeio, & alii, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Fam. Hoc verò, qui Lilybæi à Pompeio nostro est interfectus, improbius nemo, meo iudicio, fuit. atque ita Pompeius Siciliam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicauit, Cicero in Maniliana. Eodem tempore L. Licinius Murena, pater eius, quæ Cicero defendit, à Sulla cum duabus legionibus in Asia relictus, bellum Mithridaticum renouauit: de quo Appianus in Mithridatico. Murena verò Mithridatem vehementissimè vigilantissimèq; vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit, ut ait Cic. pro Murena. & addit filium viro fortissimo parenti suo magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuisse. Lucullum autem questurum diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace cōsumfisse, idem in Lucullo scribit. Extremo hoc anno Sulla effecit, ab Interrege ut Dictator diceretur, ait Cicero epist. 18. lib. 9. ad Att. quomodo id effecerit, copiosè Appianus, & Plutarchus scribunt Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cicero orat. 1. contra Rullum, Omnium legum iniquissimam, dissimillimamq; legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit, ut omnia, quæcunq; ille fecisset, essent rata, de eadem lege lib. 1. de legib. Nihilò credo magis illa iusta est, quam Interrex noster tulit, ut Dictator, quem vellent ciuium, indicta causâ impune posset occidere. Itaque Sulla Dictator, qui tum sine dubio habuit regalem potestatem, ut est in orat. de Harusp. resp. omnes, quos oderat, morte multabat, pro Ligario. De proscriptione Sullana Orosius noster cap. 21. lib. 5. Et si autem Sulla Dictator post C. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero orat. 3. contra Rullum: consules tamen creati permisit.

Anno urbis DCLXXII. Ciceronis XXVI.

COSS. fuerunt,

M. TVLLIUS DECVLA, CN.

CORNELIUS DOLABELLA.

De his consulibus Cicero orat. 2. contra Rullum, De quibus vendendis S. C. facta sunt M. Tullio, Cn. Cornelio eos, Sulla Dictator hoc tempore rebus nouis Reip. statum con-

*C iij

firmavit, ut est in epitoma Liuiana 89. Recuperata Rep. & legibus atque iudiciis constitutis, Cicero ad causas & priuatas & publicas adire cepit, in Bruto. Itaque his consulibus, ut Gellius lib. 15. cap. 28. scribit, M. Cicero causam priuatam pro Quinctio apud Aquilium Gallum iudicem dixit. Præterea in Eusebii Chronico ita legitur, xxvi. anno ætatis Cicero Quinctium defendit. Idem cognoscitur ex ipsa causæ expositione, quæ talis est. Sex. Næuius ante biennium, Scipione & Norbano cos. cum P. Quinctius prid. K. Februar. in Galliam profectus esset, à P. Burrieno prætore possessionem bonorum Quinctii, à quo sibi pecuniam deberi, & vadimonium desertum dicebat, ex edicto postulauit, missus in possessionem Næuius, cum bona absentis Quinctii dies xxx. possedisset, ea proferri iussit. Tum Sex. Alphenus procurator Quinctii autionem impedire conatur, seque paratum esse iudicio absentem defendere profiteretur. Næuius postulat, ut Alphenus iudicatum solui satisfacere, quod cum ille recusaret, eoque nomine Tribunos appellasset, conuenit, ut Idibus Septem. Quinctium sibi Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius ad vadimonium. Næuius annum & sex menses, hoc est ab Idibus Septem. Scipione & Norbano cos. usque ad Idus Martias huius anni, nihil petit. Tum demum in ius uertum ad P. Dolabellam Prætorem ibi Næuius petit, ut Quinctius iudicatum solui satisfacere, quod cum is recusaret, Dolabella decreuit, ut Quinctius aut satisfacere, aut sponsonem faceret, si bona sua ex edicto possessa non essent. Sponsonem facta. C. Aquilius Iudex datus est, apud quem Cicero contendit, Quinctii bona ex edicto à Næuius possessa non esse. Vides igitur aperte Quinctii causam hoc anno à M. Tullio defensam esse post Idus Martias, nam quod Cicero ait, rem iacuisse in controuersis biennium: Oratorum more elatè dictum est, & si quis velit calumniis Næuii rem in biennium ductam fuisse, hoc quidem certè omnes fateri necesse est, post idus Sep. quæ hoc anno, non quæ Sulla & Metello cos. anno insequente fuerunt (ut Corradus res nescio quas agens scripsit) hanc causam actam esse. Quod verò & Corradus opinatur, & non nemo affirmat, Quinctium defensum post Dictatorem Syllam, eo quod Cicero dicat, Emisti bona Sex. Alpheni L. Sulla Dictatore vendere, leue admodum est, cur enim in

iudi-

iudicio priuato hoc eloqui ausus non fuisset? aut quis præstabit, ab Oratoribus omnia dicta, vel eo modo acta fuisse, quo postea scripta sunt & edita?

Sulla dictatore Cicero iterum se Moloni, qui legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dedisse, ait in Bruto. Hoc quoque tempore Cn. Pompeius, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportauit, ut ait Cicero pro lege Manilia. intelligit autem bellum gestum cum Domitio, & Hierta Numidiæ rege, quo de Oro-
sius libro 5. cap. 21. atque ex Africa Pompeius adhuc eques triumphauit. Miror autem Eutropium scribere Pompeium tunc quartum & vigesimum annum egisse, cum M. Tullius equalis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto & Velleio notum est, & nos supra admonuimus. Eodem tempore L. Sulla Murenam
ex Asia reuocauit, ut ait Cic. in Maniliana. Murena reuersus amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphauit, in Orat. pro Murena.

Anno urbis DCLXXIII. Ciceronis XXVII.

COSS. fuerunt,

L. CORNELIVS SVLLA FELIX II.
Q. CAECILIVS METELLVS PIVS.

HORVM Consulum meminit Cicero Verrina tertia, & Gellius lib. 15. cap. 28. ubi scribit, Ciceronem his consulibus Sex. Roscium patricidii reum defendisse. & addit, Fenestellæ errorem notatum fuisse à Pediano, quod scripsisset Ciceronem sexto & vigesimo ætatis Anno pro Sex. Roscio dixisse. Quem Fenestellæ errorem Corradum, aliosque viros doctos potius amplecti, quam Asconii & Gellii auctoritatem sequi, equidem miror: cum præsertim Quinctilianus libro 12. cap. 6. scribat, Ciceronem sex & xx. annos natum pro Sex. Roscio dixisse, eos verò ante 111. nonas Ianuarii huius anni natus non fuit. Egit tamen opinor, hanc causam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipsa intelligitur, in lege de proscriptione erat, ut anno superiore ad Kal. Iunias proscriptiones venditionesque fierent: Roscius autem pater aliquot post menses Romæ occisus est: eaque res quadriduo ad Chrysogonum in castra Sullæ Volaterras (quod oppidum obsessum Sulla in deditionem accepit. Liuius

*C v

lib. 89.) delata est. Bona Roscii tanquam proscripti, ideóque occisi, ut Plutarchus tradit, Sulla hastæ subiecit, & Chrysogonus eius libertus duob. millibus nummum emit, cum iam proscriptionis metio nulla fieret, cum etiam, qui antea metuerant, rediret, ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roscii bona patris ita vendita esse ægrè ferret, eaq; sexagies esse demonstraret, Sulla coargui se grauitertulit, & Roscii filii nomē opera Chrysogoni de parricidio deferendū curauit. Cū Roscii patrociniū ob Sullæ metum nemo susciperet, adolescens ab omnib. defertus, ad Cic. confugit: quē amici quoq; ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud splendidius aut præclarius gloriæ initium habere non posset. Cic. igitur adolecētes contra L. Sullæ dominantis opes Sex. Roscium Amerinum defendit, lib. 2. de Offic. Defensionis capita tria sunt: in primo parricidii crimē falso obiectum fuisse Roscio, multis argumentis conuincit: secundum est de audacia duorū Rosciorum, Capitonis & Magni. in quos crimen ita confert, ut eos multis suspicionib. arguat. tertium est de Chrysogoni potētia, quam inuidiosè infestatur. Victor in causa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait: ipse verò in Bruto sic scribit: itaq; prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non vlla esset, quæ non nostro digna patrociniū videretur. Roscio contra Chrysogonum defenso Ciceronem Athenas secessisse, atq; inde post triennium Romam reuertisse, in Eusebii Chronico scriptum est, unde illud Caleni apud Dionē lib. 46. manasse videtur, καὶ τὸν ἔτι μὲν ἐν Ἀθήναις ἦν καὶ τὸν ἔτι μὲν ἐν Ῥώμῃ: quib. verbis significat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis vixisse. & certè si Roscio defenso statim in Græciā profectus esset, quod Plutarchus quoq; putauit, triennium ibi vixisset. Iā verò, cū secus ipse in Bruto scribat, nos etiā hæc tēporib. aliter diuidemus.

Mitylenas hoc tempore in Asia expugnatas fuisse in L. Iuliana epitoma lib. 89. scriptum est. expugnauit eas M. Thermanus: in qua expugnatione Iulius Cæsar, auctore Suetonio, 35 corona ciuica donatus est. Atque ita vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, belli lege ac victoriæ iure populi Rom. facta est, Cicero Orat. 2. contra Rullum.

AIIIO

Anno vrbs dclxxiiii. Ciceronis xxviii.
COSS. fuerunt,

P. SERVILIUS VATIA ISAVRICVS,
A. P. CLAVDIVS PVLCHER.

Hos Consules in hunc annum Sulla contra voluntatem populi, qui ipsum creabat, renuntiandos curauit, & Dictatura se abdicauit, Appianus lib. 1. Orosius lib. 5. ca. 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde in Orat. 10 de harusp. respons. P. Seruilius collega patris eius nominatur. Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem disertissimum defendit. Sulla adhuc viuo, ut ait pro Cæcina. Erat eo tempore in Cicerone summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eóque magis, ut ipse in Bruto scribit, hoc eos, quibus erat carus, commouebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat. itaque cum eum & amici & medici hortarentur, ut causas agere desisteret, ipse autem quoduis periculum adire, quàm à sperata dicendi gloria discedere, mallet: censeret tamen remissione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi se 25 & periculum vitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutaret, eam sibi causam in Græciam proficiscendi fuisse ait in Bruto. itaque cum esset biennium versatus in causis, Roma est profectus huius anni æstate, ut ex sequentibus cognoscetur. Cum venisset Athenas, sex mē- 30 sis cum Antiocho veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philosopho fuit: studiumque philosophiæ nunquam intermissum, à primæque adolescentiæ cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renouauit, ut ipse in Bruto testatur. ideóque lib. 1. de Natura 35 Deor. Antiochum inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodē lib. 1. de legibus. Vir iste fuit prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihiq; ut scis, familiaris. Plutarchus quoq; in Cicerone à nobis conuerso, ita scribit: Cū Athenas venisset, Antiocho Ascalonitæ operam de-

dit: eiusque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: sed quæ ab ipso in philosophia nouabantur, ea minimè probabat. iam enim Antiochus à noua Academia defecerat: & relicta Carneadis secta, commutatoque instituto, vel euidencia & sensibus victus, vel, ut nonnulli aiunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi discipulis adductus, Stoicorum decreta ferè defendebat. Antiochus igitur, ut Cicero in Lucullo testatur, appellabatur quidem Academicus, sed erat, si per pauca mutauisset, germanissimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem: & scripserat de Academica secta acutissimè, eamque non acrius accusauit in senectute, quam antea defensauerat. Plura in Lucullo Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum, & Zenonem frequenter cum Attico audiuit, ut ait lib. 2. de finib. Meminit Tuscul. 3. & Acad. 1. Hic annus xx. est post M. Antonii & A. Postumii consulatum: ad quem Lucullorum ædilitas à Plinio lib. 8. cap. 7. refertur. eam verò magnificentissimam fuisse, Cic. lib. 2. de Officiis scribit. Hac ego coniectura ductus, L. Luculli magistratus, quos Cic. initio Luculli recenset, ita cōstituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Mamerco cōs. prætor fuerit, sequenti Africam obrinuerit, atque inde Octauio & Cotta cōs. ad consulatus petitionem redierit.

Anno urbis DCLXXV. Ciceronis XXIX.

COSS. fuerunt,

M. AIMILIUS LEPIDVS, Q. LV-
TATIVS CATVLVS.

His consulibus Sulla in agro Cumano mortuus, ac Romam perlatum cum magna pompa in campo Martio sepultus est; quod præter cæteros Appianus lib. 1. copiosè narrat. Primus autem è patriciis Cornelius Sulla igni voluit cremari, lib. 2. de legibus. Post Sullæ mortem dissensio inter consules orta est, cum Lepidus Sullæ acta rescindere tētare, & Catulus ei resisteret. vide Orosum nostrum libri 5. cap. 22. Hinc Cicero in Caril. 3. Dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reipubl. luctum, quam ceterorum. Vbi verò M. Tullio de Sullæ morte Athenas allatum est, ut Plutarchus scribit, cum iam

iam corpus eius exercitationibus confirmatum. meliore habitu esse cœpisset, & vox ita conformata esset, ut cum auditu suavis ac plena, tum ad corporis constitutionem moderatè accommodata esset, motus & precibus literisque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipsum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capesseret, dicendi vim ceu instrumentum rursus excoluit, ciuilemque facultatem excitauit. Itaque primum, ut ipse in Bruto scribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum studiosè exercebatur, post totam Asiam peragravit cum summis oratoribus, quibus cum exercebatur ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus, Stratonicensis, quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Asia illis temporibus discretissimum fuisse se iudicat. unde Strabo lib. 14. καὶ ταῦτα δὲ αὐτὸν ἀξιολογῶς γινώσκοντες ἦν Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, κατόχης ἐπιχλοῦδρος ὃν μέλιστα ἐπαίνει τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων. ὡς περὶ αὐτοῦ, Κικέρων, ὡς φησὶν ἐν τῇ δευτέρῃ αὐτῷ συγγραφῇ ἔσπευκεν, καὶ τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκρόαζοντα. id est, Fuit ibi patrum nostrorum memoria nobilis magister dicendi Menippus cognomento Catocas: quem Cicero ex Asiaticis oratoribus, quos audiuit, maximè laudat, ut est in quodam ipsius libro: ubi eum cum Xenocle, atque illius ætatis oratoribus comparat. de Xenocle, Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo libro 13. Erat cum Cicerone tum etiam Æschylus Cnidius, assiduissimè autem Dionysius Magnes. quibus non contentus, Rhodum venit, seque ad eundem, quem Romæ audiuerat, Molonem applicauit, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animaduertendisque vitiis, & institutendo docendoque prudentissimum. is dedit operam, ut nimis redundantem Oratorem nostrum, & superfluentem iuueni quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffusentem coaceret, auctor ipse in Bruto. De Apollonio Molone, inquit Plutarchus, traditum est memoriam, eum Latinæ linguæ rudem rogasse Cic. ut græcè declamaret, in quo cum ideo illi obtemperasset, quod putaret, se ita melius corrigi posse; ceteri omnes admiratione obstupescēti, certatim de Cicerone, aliisque alio gloriofius prædicabat: Apollonius

neque orante Cicerone lætitiā prae se tulit, & cum perorasset, defixus in cogitatione diu sedit, quod ubi Ciceronem agere ferre sensit, hæc eius vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo & admiror: sed me Græcorum fortunæ miseret, cum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ sola nobis reliqua erat, per te ad Romanos translata esse. Rhodi Cic. Posidonium Philosophum etiam audiuit, ut Plutarchus scribit. Posidonius enim cum esset Apamienſis è Syria, Rhodi vixit, teste Strabone lib. 14. Hunc familiarem suum vocat Cic. lib. 1. de Finib. Eundem lib. 1. de Natura inter eos numerat, à quibus in philosophia institutus fuit. Præterea in libro de Fato ita scribit, Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur.

Anno urbis DCLXXVI. Ciceronis XXX.

COSS. fuerunt,

D. IVNIVS BRVTVS, MAM. AIMILIIVS LEPIDVS LIVIANVS.

Hos Consules ex interregno iniuisse, argumento est oratio Philippi apud Sallustium, de quibus Cicero in Bruto, Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mammerci Æmilii Lepidi cōsulis meminit Valerius lib. 7. cap. 7. Hoc anno, cum duo consules clarissimi fortissimi que essent, Pompeius adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidolosissimumque suasu L. Philippi pro consule missus est. quo quidem tempore, cum esset non nemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum pro consule, Philippus dixisse dicitur, Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere, ait Cicero in Maniliana. Idem Philip. II. Pompeio Sertorianum bellum à Senatu priuato datum est: cum L. Philippus pro consulibus se eum mittere dixit, non pro consule. Scribit idem Plutarchus in Pompeio: Comparato exercitu, hosteis in ceruicibus iam Italiæ agentis ab Alpibus in Hispaniam submo- uit, Galliāque recepit, ut ipse apud Sallustium ad senatum scribit. Vnde Cicero in Maniliana ait, Pompeium per Galliā legionibus Romanis in Hispaniam iter Gallorum internectione patefecisse.

Hoc

Hoc quoque anno M. Tullius se recepit è Græcia, biennio post quam eò profectus erat, non modo exercitator, sed prope mutatus. nam & contentio nimia vocis resederat, & quasi deferbuerat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocri habitus accesserat, ut ipse in Bruto testatur. Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna spe erectus, ad temp. summo studio raperetur, ardore eius oraculo quodam repressus est. Nam cum Delphos profectus Apollinem consulisset, quam via ad summam gloriam peruenire posset, oraculum editum est, Suam naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ sequeretur. Quapropter Romam reuersus primo timide vixit, & dubitanter ad honores accessit, nec vllō in numero habitus, sed Græculus atque otiosus appellatus fuit: quæ nomina infimis & sordidis hominibus in promptu esse, atque in ore consueuerunt. Ut verò & innata honorum cupiditate ductus, & patris atque amicorum cohortatione incitatus, se totum patrociniis tradidit, non iam pedescentim principē locū petiit, sed statim eluxit, ceterisque oratoribus longè præstitit. Hactenus Plutarchus, ut à me ante annos octo conuersus fuit, ubi quod Græculum atque otiosum dixi, qui Plutarcho est Γραμμετὴς ὁλοκατὸς, secutus sum auctoritatem nostri oratoris, qui pro Sextio inquit, Græculum se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subito dedit. Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem obiciunt, ut Zonaras scribit.

Anno urbis DCLXXVII. Ciceronis XXXI.

COSS. fuerunt,

CN. OCTAVIVS, C. SCRIBONIVS CVRIO.

De his Cicero in Bruto, Cn. Sicinius, cum tribunus pl. Curationem & Octauium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: nunquam inquit, Octauie, collegæ tuo gratiam referes: qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istis muscæ comedissent. Videntur autem consules à Sicinio producti fuisse, cum id egit, ut Tribunitia potestas populo redderetur,

Alconius in Diuinat. in Verrem. Cn. Octavius M. filium, optimum atque humanissimum virum, familiarem suum, nominat Cic. lib. 2. de finib. His consulibus Cicero, ut ipse in eodem Bruto ostendit, cum vnum annum reuersus ex Asia, causas nobiles egisset, Quæsturam petiit, cum C. Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius Ædilitatem peteret. Quæstoriis comitiis, quæ Tributa fuisset epist. 31. lib. 7. Famil. cognoscitur, Cicero quæstor in primis cunctis suffragiis est factus, in Orat. in Pisonem. Idem Verrina septima ait, se ita quæstorem factum fuisse, ut sibi honorem illum tum non solum datum, sed etiam creditum, ac commissum putaret. In causis iis, quas Cicero ex Asia reuersus, ante Quæsturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comædo, id quod proposita constitutione causæ planum faciam. Resignatur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita se habet. C. Fannius Chærea seruū suum Panurgum communem cum Roscio ea lege fecit, ut is à Roscio arte historica institueretur, quæstusque inter eos communis esset. Institutum artificio comico Panurgū Q. Flavius Tarquinienensis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor à Roscio datus fuit, qui Flaviū iudicio DAMNI IN IURIA DATI Roscii nomine persequeretur, non secus atque si res sua esset. Lite contestata, Roscius sine Fannio cum Flauio decedit H. s. centum millibus. Deinde C. Pisonem teste & arbitro, Roscius Fannio pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obiisset, certam pecuniam dedit hac conditione, ut si quid Fannius pro sua parte serui interempti à Flauio exegisset, partem eius dimidiā Roscio dissolueret. Post triennium Fannius, qui diceret se à Flauio nihil abstulisse, Roscium cum eo de tota re pro societate decidisse, Roscium in ius vocauit, & H. s. quinquaginta millia, dimidiā scilicet partem eius pecuniæ, quam Roscius à Flauio abstulerat, petiit, & sponione Roscium laceffiuit. Ni sibi ille H. s. 1000. deberet. Datus igitur Iudex à Prætoribus fuit C. Piso cum hac formula, Si parer Roscium Fannio H. s. 1000. debere, quod Cic. enumeratione causarum debitionis falsum esse docet: neque societatis nomine quidquam à Roscio peti posse probat. Corradus Ciceronem hanc causam egisse Cn. Pompeio & M. Crasso coss. anno post hunc sexto

sexto inde putat, quod tum C. Piso prætor fuerit. sed fallitur, qui ex Iudice priuato prætorem facit. Falluntur quoque illi, qui Roscium Comædum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Græciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roscium fuisse defensum, ex oratione cognoscitur, in qua Roscium Sullano tempore cum Flauio decidisse & quadriennio post causam actam esse aperte significatur. Hoc anno in Hispania aduersus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sueronense & Durienae commissa sunt, quorum meminit Cicero pro Balbo. tu vide Plutarchum in Pompeio.

Anno urbis DCLXXVIII. Ciceronis XXXII.

Coss. fuerunt,

L. OCTAVIUS, C. AVRELIUS COTTA.

15

De his Cicero in Verrem 3. Cum L. Octavius, C. Aurelius coss. ædes sacras locauissent, neque potuissent omnia sacra recta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæsius: factum est S. C. quibus de sacris rectis cognitum & iudicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius prætores cognoscerent, & iudicarent. ubi videtur, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Siciliensi successit, hoc anno prætorem urbanum fuisse, qui cum sequenti Siciliam obtinuerit, & Cicero ante Verrem Quæstor in Sicilia fuerit, prætor Sex. Peducaeo, suspicionem Cottadi, qui Ciceronem hoc anno Quæstorem urbanum, & in sequenti in Sicilia fuisse putauit, falsam esse omnes vident. Hic est igitur Siciliensis annus, qui M. Tullium quæstorem excepit, ut ipse in Bruto scribit. Cum autem binii quæstores in Sicilia singulis prætoribus essent, Lilybætanus & Syracusanus: Cicero Lilybætanus quæstor fuit, ut Alconius scribit, & Cicero ipse pro Plancio quæstor fuit, ut Alconius scribit, Ciceronem Quæstorem in Sicilia fuisse prætor Sex. Peducaeo. ipse verò in orat. Post reditum in Senatu ait, se patri M. Curtii quæstorem fuisse. Accidebat autem sapere, ut vnus quæstor duorum prætorum esset, ut Gruchius lib. 2. de Comitiis docet. De Quæstura Ciceronis Plutarchus ita scribit, Quæstor creatus & sortitus prouin-

*D

ciam Siciliam, cum in difficultate annonæ, atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam esset mittendus, Siculos initio offendit: post, ubi diligentiam, iustitiam & comitatem eius experti fuerunt, maiores illi honores, quam ulli unquam prætori tribuerunt. De eadē ipse in oratione pro Plancio. Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorē fuisse frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, fociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidā erant à Siculis honores inauditi. & in Verr. 7. Sic obtinui quæsturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me vnum coniectos arbitrarer; ut me, quæsturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro, versari existimarem: ut omnia semper, quæ iucunda vidētur esse, non modò his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegare. Idem Verrina 2. ait, Siculos in quæstura suæ innocentia, abstinentiaque periculum fecisse. Eo tempore, ut Plutarchus scribit, multi Romani adolescentes, claris parentibus atque honesto loco nati, apud Siciliæ prætorem accusati sunt intemperantia, & neglectæ disciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conservauit.

Anno urbis DCLXXIX. Ciceronis XXXIII.

COSS. fuerunt,

L. LICINIUS LVCVLLVS, M. AVRELIVS COTTA.

HIS Consulibus Cicero, annuo munere quæsturæ expleto, è Sicilia provincia decessit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benignè promissit, ut Asconius scribit. Decedebat autem ea spe, ut sibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. ac cum casu diebus iis itineris faciendi causa, Puteolos fortè venisset, concidit pænè, cum ex eo quidam quæssisset, quo die Roma exisset, & nunquid in ea esset noui, quod ipse pro Plancio narrat, & Plutarchus in vita scribit. Cum è Sicilia se recepisset, iam videbatur facultas illa dicendi esse perfecta, & habere maturitatem quandam suam, ut ait in Bruto. Fuit hoc anno Tribunus pleb. L. Quinctius,

Quinctius, homo maxime popularis, & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie seditiosas & turbulentas habebat, Cicero pro Cluentio. Hunc acta Sullæ rescindere, ac reipubl. statum inouere & perturbare conantem Lucullus consul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho in Lucullo. Hinc Macer apud Sallustium, Lucullus quantis animis ierit in L. Quinctium, vidistis. Idem Quinctius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætor urbano, condemnatus est, Cicero pro Cluentio, & Asconius in Verrinā 2. Verrem his consulibus prætor urbani fuisse, cognoscitur etiam Verrina septima. ubi Cicero inquit, Nemo tam rusticanus homo L. Lucullo & M. Cotta cos. Romā ex vlllo municipio vadimonii causa venit, quin sciret, iura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ consulis & Cethegi factione in senatu, curationem nactus, totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus est, & ad extremum inferens Cretensis bellum, re malè gesta, morbo interijt, Asconius in Verr. Liuius lib. 97. Florus lib. 3. cap. 7. Meminit Velleius & Cicero Verr. 4. Vbi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi Antonio ~~reatus~~ mendose pro ~~Kentus~~ nominatur. Tum quoque Metellus & Pompeius in Hispania ab obsidione Calagurii oppidi depulsi, coacti fuerunt diuersas regiones petere, Metellus vltiorem Hispaniam, Pompeius Galliam, auctore Liuius lib. 93. Iraque tum exercitus Pompeii hyemauit in Gallia, cum M. Fonteius prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero pro Fonteio ostendit.

Anno urbis DCLXXX. Ciceronis XXXIV.

COSS. fuerunt,

M. TERENCEIVS VARRO LVCVLVS, C. CASSIVS VARVS.

De his Cicero pro Cluentio, Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus tulerit? nū anno post M. Lucullus & C. Cassius? Eoſdem Verrina tertia, M. Terentium & C. Cassium nominat, è

*D. ij

quibus lex frumentaria Terentia & Cassia lata fuit, de qua Cicero Verrina quinta, & septima. fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eodem Macedoniam euenisse, Eutropius libr. 6. scribit. Hinc Cicero in Verr. 4. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incōmodis pro hospino, quod sibi eum eo esset, iam ante cognosse. Quid Lucullus, qui tū in Macedonia fuit, melius hæc cognouit, quam tu Hortensi, qui Romæ fuisti? Hoc anno bellum in Italia à gladiatoribus duce Spartaco excitatum est, quod Cicero in Maniliana Seruile vocat. de quo scripsi in ult. caput. libr. 5. Orosii. Eodem tempore L. Lucullus, qui consul anno superiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum eius fame ferroque deuenit, auctore Liuiolib. 95. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua effracta & reuulsa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiarum regis diuturnitate obsidionis consumerentur, ait Cicero pro Murena. eandem rem pro lege Manilia & pro Archia commemorat.

Anno urbis DCLXXXI. Ciceronis XXXV.

COSS. fuerunt,

L. GELLIVS POPLICVLA, CN. CORNELIVS LENTVLVS CLODIANVS.

De his Cicero in Verr. 4. Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius (Lucullus impressi libri Ciceronis mendose habent, cum, L. Gellius in vetustis recte legatur) Consules faciunt mentionem, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in prouinciis rei fierent rerum capitalium. Idem in orat. pro Balbo aliquoties nominantur. In quarta verò in Verrem, M. Lollius Palicanum Tribunum plebis hoc anno fuisse, cognoscimus. quem laborasse, ut Tribunicia potestas populo restitueretur, Asconius in Verrinam primam scribit. De eodem Cicero in Bruto, Aptior, inquit, etiam Palicanus auribus imperitorum. Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum perfectus, cum legionibus Romanis parefecit, qui ante populo Rom.

Rom. ex omni aditu clausus fuerat, ut ait Cicero pro lege Manilia, & pro Archia.

Anna urbis DCLXXXII. Ciceronis XXXVI.

COSS. fuerunt,

C. AVFIDIVS ORESTES, P. CORNELIVS LENTVLVS SVRA.

Orestes gentis Aureliæ cognomen est: sed hic Orestes à Cn. Anfidio adoptatus, ut Cicero pro domo ait, Cn. Aufidius Orestes dictus fuit. Cn. Orestem, cum Tribunus plebis esse non potuisset, consulem factum, ait Cicero pro Plancio. Idem prætor vrbæ fuit anno urbis DCLXXVI. ut ex Valerio libr. 7. cap. 7. apparet. P. Lentulus cum Catilina coniurauit, atque à Cicerone Consule in carcere strangulatus fuit, ut inferius dicemus. Vnde Suræ cognomen inuenit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: Cum Sullanis temporibus quæstor magnam vim pecuniæ publicæ consumisset atque perdidisset, Sulla id ægrè ferens, rationem ab eo in Senatu exegit. tum ille negligenter & cum contemtu progressus, rationem se redditurum negauit, suram autem præbiturum, ita ut pueri consueissent, cum in pilæ lusione deliquissent. Hinc Sura cognominatus fuit. sura enim Romanis est ea, quæ Græcis *κρίση* dicitur. Hactenus Plutarchus. Bellum seruile iam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Crasso prætori id mandatum, & sex mensibus confectum fuit, ut Appianus libro primo extremo scribit. itaque Crasso tum permissum Plutarchus ait, ut ouans urbem iniret. Hinc Cicero in Pisonem: Crasse pudet mei. quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantoperè decerni volueris à senatu? Exercitum eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompeius reduxit, & quinque millia fugitiuorum, qui è prælio aufugerant, interfecit, atque ad senatum, auctore Plutarcho, scripsit, Crassum acie gladiatores fudisse, se bellum radicitus sustulisse. Hinc Cicero in Maniliana: Testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum seruilis bello tanto periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetuit; quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque immutatum est, aduentu sublatum ac sepultum. Huius belli con-

* D iij

fecti gloriam Cicero pro Sextio quoque ad Pompeium his verbis transfert: Qui etiam seruitia virtute victoriâque domuisset. Ultimo huius anni die pridie, quam cōsulatum iniret, Pompeius etiamnum eques Romanus ex Hispania procos. triumphauit, vt Velleius libro 2. scribit, de quo triumpho Cicero pro lege Manilia, Quid tam incredibile, quâmt vt iterum eques Romanus ex Senatusconsulto triumpharet?

Anno urbis DCLXXXIII. Ciceronis XXXVII.

COSS. fuerunt,

M. LICINIUS CRASSVS, CN. POMPEIUS MAGNVS.

POMPEIUM ex S.C. legibus solum consulem ante factum, quâ vllum alium magistratum per leges capere licuisset, Cicero in Maniliana testatur. Numerus de ætate Pompeii apud Appianum mendo caret: respicit enim tempus anni superioris, quo Pompeius ante natalem suum consulum petiuit. M. Tullius iam post quæsturam in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus erat, vt ipse in Bruto scribit, fuitq; in admiratione, quod ab iis, quorum causas agebat, nulla dona aut munera, auctore Plutarcho, accipiebat. In iis causis fortasse fuerunt M. Tullii, & L. Varenii, quas Cic. scriptas edidisse testimonio Quinctiliani & Prisciani cognoscitur. In primis autem, vt Plutarchus ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in iudicium vocauit. nam in patrocínio Siciliensi maximè in certamen venit designatus Ædilis, cum designato consule Hortensio, quod ipse in Bruto scribit. Tenuerat Verres ex prætura Siciliam prouinciam per triennium, atq; in ea fuerat libidinose, auarè, crudelitèq; versatus. quare cum tandem hoc anno L. Metellus ei succederet, repetundarum reus à Siculis postularus est: qui omnes, præter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium illo tempore florentem defensionibus amicorū, ad accusandum descendere compulerūt, iam pridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset, & decedens multa iis benignè promississet, vt Asconius ait. Natus iam erat Cicero annos xxxvi. quod tempus legitimū erat ædilitatis petendæ. Certè P. Scipio Afri-

canus

canus minor, cum annos natus xxxvi. ædilitatem peteret, consul à populo dictus est, Liuius lib. 50. Velleius 2. Ædilitatem igitur suo anno petens Cicero, prior designatus est cunctis iussu populi, in Orat. in Pisonem. Sulcepto patrocínio Siciliensi, exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, vt Asconius scribit, Plutarchus ait, hominem libertinum fuisse, & Iudaicæ religioni obnoxium, vnde Cicero in eum dixit, Quid Iudæo cum Verre? Romani autem porcum non castratum Verrem nominant. In Plutarchi libris, in quibus legitur, Βίππλυνσι 'Ρωμαίοι τὸν ἐκπαιττημένον χρίον καλῶσι, negatio deest, & restitui debet, τὸν μὴ ἐκπαιττημένον. alioqui falsum esset, quod Plutarchus scribit, idque duos Interpretes viros doctissimos, non animaduertisse, miror. Cæcilius igitur contendebat, se potius accusatorem constitui oportere, has afferens causas: vnam, quod à Verre læsus, iure illi inimicus esset: alteram, quod cum quæstor eius fuisset, crimina sciret: tertiam, quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæstionibus, vt est lib. 1. ad Hereanium, legibus cauetur, vt ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, vtum illi liceat accusare, necne: diuinatio accusatorum Ciceronis & Cæcilii facta est, tum Cicero primam Verrinam de accusatore constituendo dixit: in qua hac vltus est diuisione: spectandum, à quo maxime agi velint ii, quorum de vltione quæritur, à quo minimè velit is, qui accusatur, auctor Quinctilianus lib. 7. cap. 5. Victo Cæcilio, & accusatione ad se delata, Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies cx. & cum L. Tullio fratre patruele totam prouinciam colligendis literis in Verrem, & denunciandis testimoniis peragrasset diebus quinquaginta: Romam reuersus, cum videret id agi, vt à M. Glabrione prætore, & ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum, aliūque prætorem res tota transiret, eripereturque sibi reus patrocínio Hortensii ac Metelli, qui tunc Consules futuri erant, hoc commentus est rationis, vt orationem longam prætermitteret, neq; in criminibus declamatione cumulandis tēpus absumeret, sed tantummodò citaret testes ad vnum quodq; crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret, inquit Asconius. Vnde Quinctilianus lib. 6. cap. 6. Cicero summo consilio videtur in Verre vel contra-

* D iiii

here tempora dicendi maluisse; quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. Còsiliu suum ipse Cicero Verrina secunda copiosè exponit. quæ præterea exhortationem continet iudicum ad verè iudicandum: minæ quoque in aduersarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum iudiciu. quæ oratione ipse Verrina tertia hoc se assecutum fuisse ait, vt vna hora, qua cœpit dicere, reo spem iudicii corrumpendi præcideret. primo autem die magno testium numero citato, alter dies amicis Verris & defensoribus non modò spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis abstulit. nam, vt Asconius scribit, arte Ciceronis ita est fatigatus Hortensius, vt nihil, contra quod diceret, inueniret. Itaque nobis, ait Cicero in Oratore, pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. dicendi enim facultatem Cicero Hortensio nullam dedit nihil ipse dicendo, ait Asconius. & Plutarchus, τοῦτον εἰλεν ὥστε εἰπών, ἀδελφεὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον τινὰ τοῦ μὴ εἰπεῖν. vbi aliquando ἔξ αὐτοῦ corruptum esse, atque pro eo ἔξ ευρών commodius legi posse putauit. sed Adrianus Turnebus (cuius nomen, vt magistri de me optimè meriti, mihi nunquam nisi honoris causa vsurpandum est) anno superiore litteris significauit, πρῶτον τινὰ ἔξ αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰπεῖν, esse quodam modo abdica-
ta eloquentia. Hæc prima actio, cuius quasi proœmium tantum literis mandatum est, quæ Verrina secunda numeratur, nouem diebus transacta est, Verrina tertia: eaq; Verres conuictus sua sponte in exsiliu decessit, Asconius. in quo exsilio illum consensuisse, donec à Triumuiris post Cic. mortem proscripius perit, auctor est Lactatius lib. 2. cap. 4. & Seneca in Suasoriis lib. 1. Proscriptum Verrem ab Antonio traditur, quòd Corinthiis se ei cessurum negauisset. Plin. lib. 34. cap. 2. Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: sed, cum vellet omnem vim & rationem accusandi in vno reo ostendere, quinq; hos libros domi scriptos edidit: quos pro qualitate criminum diuidens, antea actis vnum dedit, crimini repetundarum quatuor, vnum de iure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciis, Asconius. Hi sunt quinque contra Verrem secundæ actionis libri, de quib. Fabius lib. 11. c. 2. & Tacitus in dialogo de Oratorib. Cicero etiā in Oratore Verrinam 6. quartum

tum Accusationis appellat. Itaque in primo accusationis libro, quæ est, Verrina tertia, Cicero antea acta, id est ea crimina, quæ Verres ante præturā Siciliensem in quæstura, legatione, & prætura urbana commisit, exponit. In secundo Accusationis libro, quæ est Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in iure dicundo commissa. Tertius liber est de frumenti criminibus, eaq; oratio frumentaria à veteribus Grammaticis nominatur. Quartus liber, seu Verrina sexta, est de signis. Quintus & vltimus, de suppliciis. Verre damnato, vt Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H. S. assignasset, malè audiuit, quasi pecunia accepta, de multa remisisset. Apud Plutarchū ἰσοδμήνην πέντε μυριάδες, est tricies sestertium: siquidem ἑξήσσι πέντε μυριάδες est, decies H. S. vt idem in Antonio testatur. Verum Budæus in libris de Asse & in Commentariis censet in Plutarchi libris verbum ἑξήσων, aut aliud deesse. Sestertium quadringenties à Verre tantum repetitum esse, Asconius scribit. His eos. tribuniciam potestatem restitutam esse, Sallustius in Catil. scribit, idem est in epitoma lib. 97. apud Velleium lib. 2. & Plutarchum in Pompeio. Hinc Q. Cicero lib. 3. de legib. ait, Pompeium nostrum cæteris rebus omnibus semper amplissimis summisque effero laudibus: de tribunicia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. Post iudicia à Sulla constituta, senatus iam ex lege Cornelia per decem annos turpiter iudicauerat, ita vt iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postularetur. hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, vt senatores cum equitibus & tribunis ærariis iudicarent. Cicero Verrina prima, & Asconius in eandem. Liuius lib. 97. & Velleius 2. Eodem anno Censores fuerunt Gellius Poplicola, & Cn. Cornelius Lentulus. de quibus Cicero pro Cluentio. Lentuli censoris meminit etiam Verrina septima, pro Flacco, & pro domo.

Anno urbis DCLXXXIII. Ciceronis XXVIII.

COSS. fuerunt,

Q. HORTENSIVS, Q. CÆCILIVS
METELLVS CRETICVS.

De his consulibus Cicero pro Cluentio: Tum interim

*D v

Hortensio Metello cos. ut hunc Oppianicum aliud agerem,
ac nihil eiusmodi cogitantem ad hanc accusationem detra-
heret, inuito despondit ei filiam suam. Hoc anno Cicero ædi-
lis curulis fuit. ædiles autem *ἐπὶ τοῖς ἀντιπροσέτιον ἔργων, ἱερῶν
κόσμων ἔργων, καὶ ληπτῶν καὶ δαίνωνται*, id est, ab una parte sui muneris
quali curatores ædium dicti sunt, Dionysius Halicarnassæus
lib. 6. ubi addit eos à Græcis *ἀρχιερόμενοι* dici, quod magnam
illis partem similes sint. de ædilitate sua Cicero Verrina
septima ita scribit: Nunc sum designatus ædilis: habeo ratio-
nem, quid à populo R. o. acceperim: mihi ludos sanctissimos
maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque facien-
dos: mihi Floram matrem populo plebiq; Rom. ludorum
celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi
Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religio-
ne Ioui, Iunoni, Mineræq; esse faciundos: mihi sacrarum
ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse
commisam: ob earum rerum laborem & sollicitudinem
fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicen-
dæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius imaginis
ad memoriam posteritatemq; prodendam. hinc etiam pro
Murena, se ædilem trinos ludos fecisse, ait. Idem libro 2. de
Officiis, pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis
adeptus esset suo anno, exiguum sumptu ædilitatis suæ fuisse
tradit. Aduexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex
insula ad Ciceronem ædilem. quorum ille nihil in suum
quæstum contulit: tantum liberalitate hominum ad anno-
nam leuandam usus est, auctore Plutarcho. Collega Cice-
ronis in ædilitate fuit M. Cæsonius, ut ipse Verrina secunda,
& Asconius testantur. Scio Paullum Manutium in Asco-
nium scribere, hunc magistratum cum Tullio non Cæso-
nium, sed C. Antoniū gessisse. verum unde id didicerit, equi-
dem ignoro. Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno
cepit, cuius meminit in Maniliana Cicero. Cum enim pri-
die nonas Octobris magnum numerum hostium exigua
manu ad Tigranocertam vicisset, deinde urbem cepit. Plu-
tarchus in Lucullo, Dio libro 35. Eodem anno M. Puppis
Piso de Hispaniis triumphauit, Cicero in Pisonem, & Asco-
nium. His quoque consulibus templum Iouis in Capitolio,
quod incendio consumtum ac resectum erat, à Q. Catula
dedi-

dedicatum est, Cassiodorus, & Liuius lib. 98. Tacitus lib. 19.
Plinius lib. 7. cap. 43. Cicero etiam Verrina sexta, Q. Catu-
lum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum,
quàm fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fonteio
dixisse videtur. Tenuerat is prouinciam Galliam prætor per
triennium ut supra ad annum DC LXXIX. annotaui. Reuer-
sus autem Romam repetundarum reus factus est à Gallis,
quod Fonteio prætor oppressa ære alieno prouincia fuis-
set: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portu-
rium vini instituisset. Accusauit eum M. Platorius, subscrip-
tore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cum
iam equites cum senatoribus ex lege Aurelia iudicarent,
quod Orationis verba ostendunt. Sequitur oratio pro A.
Cæcina: cuius tempus incertum, argumentum verò tale est:
M. Fulcinius Tarquinienfis Cæcenniar vxori moriens, vsum
fructum omnium bonorum suorum legauit, ut frueretur
vnà cum filio hærede instituto. Filio mortuo, & auctione
bonorum constituta, Cæcennia fundum ex iis bonis eme-
re de sententia amicorum constituit. idque negotium Sex.
Æbutio dedit. cui fundus, pecunia Cæcenniar emptus, fuit
addictus. Cæcennia cum non multò post A. Cæcinæ nu-
pisset, eumque hæredem fecisset, decessit. Tum Æbutius
fundum illum, quem mandato Cæcenniar emerat, suum esse
dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem ve-
niretur, ut cum Cæcina de fundo esset deiectus, interdictum
à prætor postulare. Verum Æbutius fundo occupato, Cæ-
cinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque homi-
nibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæci-
na interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætor
impetrauit, ut vnde deiectus esset, eò restitueretur. Æbutius
restituisse se dixit: in eamque rem sponso facta est. de qua
Recuperatores à prætor dati, cognouerunt. Tota quæstio
definitionis est. An interdicto de vi teneatur etiam is, qui
non deiecit de fundo, sed ab eius ingressu prohibuit: de qua
re Cicero in Oratore: Tota mihi causa pro Cæcina de ver-
bis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus,
ius civile laudauimus, verba ambigua diffinimus.

Anno urbis DCLXXXV. Ciceronis XXXIX.

C O S S. fuerunt,

L. CÆCILIUS METELLVS,

Q. MARCIUS REX.

De his consulibus Cicero in Pisonem: Aude nunc ô furia de tuo dicere, cuius fuit initium ludi compitalicii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium C O S. contra auctoritatem huius ordinis. Ita enim rectè Paulus Manutius nomina mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolâ 4. libri 1. ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitû in Nisibis vrbs obsidione sollicitauit, auctore Dione lib. 35. vnde Cicero de Haruspicum resp. Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc.

Anno urbis DCLXXXVI. Ciceronis XL.

C O S S. fuerunt,

C. CALPURNIUS PISO,

M. ACILIUS GLABRIO.

Hic consules nominantur à Cicerone libro 12. ad Att. & Philippica secunda, quibus C. Triarius legatus Luculli à Mithridate victus fuit, vt Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui addunt, cecidisse tum centuriones cl. tribunos xxxiiii. & castra Romanorum à Mithridate capta fuisse. Hæc est illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuisse ait, vt eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nūcius sed ex sermone rumor afferret. hic in ipso illo malo, grauissimaq; belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incōmodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendū veteri exemplo putauistis, partem militum, qui iam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. hæc tamen Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐγγύχειρος ἀφιδίντης, vt Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui vt Lucullo succederet, missus erat, aduentare audiuerunt. atque Acilius Glabrio est, quem Cicero in Maniliana Lucullo successisse ait. Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex li. 5. histor.

histor. apud Priscianum lib. 18. leguntur: Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum consuli datam, semissos esse. Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cum piratæ non solum maria, verum etiam oras maritimas suis latrocinii infestas redderent, vt præter historicos Cicero in Maniliana ait, de vno imperatore cōtra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgauit. vnde idem post reditū in senatu de Gabinio inquit, Qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto & egestate & improbitate coactus, piraticam ipse fecisset. Tum Hortensius in senatu contra Gabinium grauius, ornateq; dixit. Q. Catulus, cum ex populo Rom. quæret, si in vno Pompeio omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes vna propè voce, in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. hæc Cicero pro lege Manilia. vbi ait etiam, Pompeium hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maricimum nominat, extrema hyeme apparasse, incunte vere suscepisse, media æstate cōfecisse. Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero pro Murena ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunus pl. legem, vt equitibus Rom. in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur, auctor L. Iulius lib. 99. & Dio libro 36. de eadem lege Asconius in Cornelianam ita scribit: Roscia est, qua L. Roscius Otho biennio ante confirmauit, vt in theatro equitibus Romanis xxxiiii. ordines spectandi gratia darentur. Meminit eiusdem Tacitus lib. 15. Horatius in Epodo, & epist. 1. li. 1. & Iuuenalis Saty. 3. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea transtulit, quæ ante biennium ad ipsum pro nostra amicitia miseram. Eodem anno, cum magnus ambitus esset, C. Cornelius tribunus pl. is, qui biennio post maiestatis reus à Cicerone defensus est, legem de ambitu tulit: in qua grauissimis pœnis crimen hoc sanxit. quare senatus consulibus mandauit, vt huic rei moderarentur. qui tum legem tulerūt, auctore Dione, vt eorum, qui ambitus coniecti essent, nemini aut magistratū gerere, aut in senatu esse liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc est lex Calpurnia de ambitu,

quam seuerissimè scriptam fuisse, Cicero pro Murena ait. Indicta erant tum comitia, ante quæ ut Dio scribit, nihil sci-
scere licebat: sed cum interim candidati multa nefaria face-
rent, eadè que fierent, senatus decreuit, ut antequam lex de
ambitu lata esset, comitia ne haberentur, & consulibus præ-
sidium daretur. excitauit etiam turbas Cornelius, ut Dio &
Asconius scribunt, ob quas cum dilata comitia essent, Cice-
ro ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus est, ut ip-
se in Maniliana testatur. Licebat autem ei præturâ petere
hoc tempore biennio post ædilitatem. vide epist. 25. libri 10.
Fam. in præturæ petitione competitores illustres multos
cum haberet, prætor primus designatus est, auctore Plu-
tarcho. ipse præterea in Bruto, se & prætorem primum &
incredibili populi voluntate esse factum ait, idem in Pisonem
confirmat. Cicero igitur prætor primus, id est primo
loco factus fuit ex octo illis, qui tum fiebant. Prætores cum
Cicerone designati septem hi fuerunt, Q. Voconius Naso,
M. Platorius, C. Flaminius, C. Orchinius, C. Aquilius
Gallus, P. Cassius, & C. Antonius, Cicero pro Cluentio, &
Asconius. De comitiis prætoriiis agit Cicero epistola 8. & 9.
libri 1. Att. quæ hoc anno scriptæ fuerunt. in nona, candi-
datos omnibus iniquitatibus exercitos fuisse testatur. Ex-
tremo huius anni mense, a. d. IV. id. Decem. (quem diem
Tribunus pl. ineundo magistratui sollemnem fuisse, ex Liuio
& Dionysio patet) C. Manilius tribunatu inito, post pau-
culos dies subnixus libertinorum & seruorum manu legem
tulit, ut libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, au-
ctor Asconius in Cornelianâ & Milonianam. atq; hoc Dio
li. 36. ita scribit, τὸ ἴδιον τῶν ἀπιδουμένων ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῶν ἐτῶν
ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἐσπέρων, παρεσχόδοντας πῶς οὐ τὸ ὅμιλον, ψήφι-
σας μετὰ τῶν ἐξελούμενων αὐτῶν σφῆς ἐδύκην. quorum verbo-
rum sententia, à docto interprete non satis bene expressa,
hæc est, Manilius libertinis extremo anni die sub vesperam
comparatis nonnullis è multitudine, lege lata dedit, ut cum
patronis suis suffragia ferrent.

Anno urbis DCLXXXVII. Ciceronis XII.

COSS. fuerunt,

M. AIMILIVS LEPIDVS,
L. VOLCATIVS TVLLVS.

Hos cōsules nominat Cicero in Catil. 1. & pro Sulla, qui-
bus ipse Kalend. Ianuarii præturam inuit, quam hoc anno
gessit. Indicat Asconius in Cornelianam, Sequenti, inquit,
anno M. Lepido, L. Volcatio cos. quo anno prætor Cicero
fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de
maiestate fecerūt. Indicat idem Cicero pro Cælio: Fuit assiduus
mecum prætor me: nō nouerat Catilinam: Africanam tū
prætorille obtinebat, secutus est annus: causam de pecuniis
repetūdis. Quare si Catilina causam de pecuniis repetundis
anno sequente Cotta & Torquato cos. dixit, ut ex Asconio,
& oratione pro Sulla cognoscitur: hoc anno, quo ille Africā
obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. quod Dio exponens res
gestas huius anni disertè scribit, Prætor Cicero quæstioni de
pecuniis repetundis præfuit, ut ipse pro Rabirio Postumo
ita confitetur. Accusauit de pecuniis repetundis, iudex sedī,
prætor quæsiui. & pro Cornelio: Postulatur apud me præ-
torum primum de pecuniis repetundis. Idem ostendit pro
Cluentio: ubi quæstionem de pecuniis repetūdis suam vo-
cat Iudicia Cicero, ut Plutarchus scribit, visus fuit castè inte-
greque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum
ait, eum, qui & ipse multum in ciuitate poterat, & Crasso pa-
trono utebatur, cum de pecuniis repetundis apud Ciceronē
prætorem accusatus esset, & iudices adhuc sentētiās ferrent,
fretum sua potentia & studio amicorum domum abiisse, &
caput statim torondisse, sumpraque veste pura tanquam victo-
rem in forum reuertisse. sed cum Crassus in vestibulo occur-
rens, eum omnibus sententiis damnatum esse, dixisset, re-
uersum decubuisse, atque ita decessisse, aiunt. quæ res Cice-
roni ut qui iudicia magna cum diligētia exerceret, gloria
peperit. hæc tenus Plutarchus. Valerius Maximus libri 9.
cap. 12. rem paullò aliter narrat. Cicero autem epist. 3. lib. 1.
Att. quæ hoc anno prætor scripsit, Nos, inquit, hic incredibili
ac singulari populi voluntate de C. Macro transeginus: cui
cum æqui fuissetus: tamen multo maiore fructū ex populi
existimatione illo damnato cepimus, quam ex ipsius, si abso-
lutus esset, gratia cepissemus. Meminit in eadem epistola co-
mitiorum Q. Fratri quibus ille ædilitatē petiisse videtur. K.
Ianu. huius anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata
fuit, auctore Dion. Tū Manilius, ut Pōpeii gratiā colligeret,

Hos

legem promulgauit, ut Pompeio, qui tū in Cilicia belli maritimi reliquias persequeretur, Bithynia, Phrygia, Lycania, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant, bellumque Mithridaticum, quod Lucullus iam annis septem gesserat, committeretur. Plutarchus in Pompeio, Appianus in Mithridatico, Dio libro 36. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortensius viri consulares de more dissuaserunt, Cicero prætor suasisit oratione, quæ pro lege Manilia exstat, qua bellum Mithridaticum & genere necessarium, & magnitudine periculosum, Cn. Pompeio, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, auctoritas, & felicitas, transmittendum esse persuasit. Eodem anno A. Cluentius Auitus beneficii à T. Atio accusatus, à Cicerone prætor apud Q. Voconium defensus fuit. Veneno sustulisse cum alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum suum arguebatur. sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defensione primum de falsa infamia purgat. Cum enim Oppianicus ante annos octo Lucullo & Cotta cos. ut supra demonstrauius, à Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor eius L. Quinctius rem in inuidiam adduxit, cum diceret, pecuniam in iudicio fuisse versatam: & cum incertum esset ex qua parte esset profecta, populus Rom. non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, ut scribit Asconius in Ver. 2. Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio, & Q. Gallio dixisse, Carolus Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotauit: sed de oratione pro Gallio dissentio. M. Ciceronem etiam, cum prætura fungeretur, scholam M. Antonii Gniphonis frequentasse, Tranquillus de illustribus Grammaticis auctor est. Cum P. Vatinius, patronus asper, & magistratuum contemptor, strumis oppletum collum haberet, ac coram à Cicerone prætor aliquid peteret, idque ille non concederet, sed diu deliberaret, dixit: ea de re se, si prætor esset, nihil dubitaturum. cui Cicero, At ego tantas ceruices non habeo. Extremo mense huius anni, cum Ciceroni iam biduum aut triduum præturæ superesset, Manilius quidam furti apud ipsum postulauit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompeium, cui amicus erat, accusari videre-

videretur. cum igitur Manilius vnum diem petiisset, ac Cicerone tantum insequentem dedisset, populus indignè tulit: quod mos esset, ut decem minimum dies prætores reis darent, quare productus in concionem à tribunis pleb. ibique accusatus, cum rogasset, ut audirent, dixit, Se, qui in reos semper, quantum leges permitterent, comis & humanus fuisset, indignum iudicasse, non eundem se Manilio præstare, itaque ei diem, quem vnum prætor in seu potestate haberet, dedita opera præfuisse: cum non sit eius, qui rei causam adiuvare velit, ad alium magistratum iudicium reicere. hac oratione animi populi ita commutati sunt, ut Ciceronem laetis acclamationibus prosequuti, rogarent, ut Manilii patrocinium suscipere, quod ille præsertim ob Pompeium absentem cupidè recepit: magnaque vi orationis in studiosos potentia cupiderum & Pompeii inuidos inuectusest. Hactenus Plutarchus. Dio autem de eadem re in hanc sententiam scribit: Cum homines nobiles Manilio accusationem comparassent, isque in hoc incumberet, ut dies sibi prorogaretur, Cicero prætor, & quaestionis iudex præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in posterum diem iudicium distulit, anni & præturæ exitum prætexens, quod cum multitudo indignè ferret, in concionem venit. coactus à tribunis pleb. senatumque insectatus, Manilii causam defensurum se promisit. Sed quo minus hoc iudicium fieret, Dio tumultum in causâ fuisse ait, quem breui expediam. Comitibus consularibus hoc anno habente L. Volcatio Tullo, consules designati fuerunt P. Autronius Pætus, & P. Cornelius Sulla. designatos iam L. Cotta, & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus, accusarunt & damnarunt, atque ad se magistratum transtulerunt, ut Cicero in orat. in toga candida, Asconius, Sallustius & Dio testantur. Cicero quoque lib. 2. de Finib. ait, L. Torquatum adolescentulum eripuisse P. Sullæ consulatum, & ad patrem suum retulisse. Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, auctore Sallustio & Asconio. Tum contra Rempi. coniurauerunt pauci, in quibus à Sallustio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Piso numerantur. Dio & Suetonius illis addunt P. Sullam, nec dissentit Liuius lib. 101. quo nomine Sulla post annos qua-

tuor à L. Torquato accusatus, ab Hortensio & Cicerone defensu fuit. Hi circiter nonas Decemb. consilio cōmunicato, parabant in Capitolio K. Ian. Cottam & Torquatū cos. interficere. ea re cognita, in nonas Feb. consiliū cōdis trāstulerunt. sed neq; tū cōdis facta est, quōd Catilina signum cōiuratis prius, quā parati essent, dederit, Sallust. & Asconius.

Anno urbis DCLXXXVIII. Ciceronis XLII.

COSS. fuerunt,

L. AVRELIVS COTTA, L. MAN-
LIVS TORQVATVS.

HORVM consulum meminit Cicero Agraria secunda, & in Catil. j. his verbis: Memoria tenetis, Cotta & Torquato cos. complures in Capitolio turre de cælo esse percussas, cum & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuar veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta. tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus. &c. Eadem prodigia Cicero in secundo de consulu Vraniam Musam narrantem fecit versibus elegantissimis, qui exstant lib. 1. de Diuinat. de iisdem Obsequens, & Dio lib. 37. M. Tullius ex prætura in prouinciam ire noluit, ut ipse pro Murena testatur: sed cum anno sequente consulu petere cogitaret, hoc tempore prensabat. qua de re ait in epist. 1. lib. 1. ad Att. quam hoc anno ante comitia consularia Attico scripsit. His consulis Cicero C. Cornelium de maiestate apud Q. Gallium prætorē quatrīduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Asconio, apud quem reliquæ orationum exstant. Eodē anno, ut Dio lib. 37. scribit, C. Papius tribunus pl. legem tulit, ne quis peregrinus in vrbe esset. Hinc Cicero lib. 3. de officiis: Male etiam qui peregrinos vrbibus prohibent, eosq; exterminant, ut Pennus apud patres nostros, Papius nuper. hanc legem Papiam nominat idē pro Archia. eandem intelligit in Agraria prima, cum inquit: Simillime atque in illa lege, qua peregrini Roma eiiciuntur, Glaucippus excipitur. Hoc quoq; anno Catilina accusatus est repetundarum à P. Clodio adolescente, Cicero pro Cælio, & Asconius. Reo de pecuniis repetundis Catilinæ aduocatus fuit Torquatus consul, pro Sulla. Clodius accusator à Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè præuicaretur, de Harusp. resp.

Anno

Anno urbis DCLXXXIX. Ciceronis XLIII.

COSS. fuerunt,

L. IVLIVS CÆSAR, C. MAR-
CIVS FIGVLVS.

Hos consules nominat Cicero pro Sulla. idem se filiole auctum scribit lib. 1. ad Att. Quia verò annus xliiii. legib. Romanis cōsularis fuit, ut Cicero Phil. 5. ostendit, ideo Cicero hoc anno consulu petiuit. de quo pro Cælio inquit: Deinceps fuit annus, quo ego consulu petiui. In consulu petitione sex competitores Cicero habuit, P. Sulpiciū Galbam, L. Sergiū Catilinam, C. Antonium, L. Cassiū Longinum, Q. Cornificiū, & C. Liciniū Sacerdotem. de quibus Asconius in orat. in tog. cand. & Q. Cicero de petitione cons. in his patricii duo fuerunt, P. Galba, & L. Catilina. de quibus Cicero pro Murena: Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro peterē, superavi tamen dignitate Catilinā, gratia Galbam. Cum autē in dies licetia ambitus augeretur propter præcipuā Catilinæ & Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. cui rei cum Q. Mucius Orestinus tribunus pl. intercessisset, grauius senatu intercessionem ferente, Cicero surrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii inuectus est, habita oratione in toga candida. Vtebatur enim hoc tempore magistratū petens candida toga, quā Polybius li. 10. τῆς ἐν τῷ λαμπερῷ nominat. Eā orationem, cuius fragmenta apud Asconium exstant, Quintilian. lib. 3. cap. 9. vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in senatu esse habitum loco sententiæ. Catilina iam conuocatis iis, quibus maxima necessitudo, & plerimum audaciæ inerat, consiliū suū exposuerat. quod per Fuluiam in vulgus prolatum, in primis studia hominum accendit ad consulu mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Sallustius scribit. Itaque, ait Asconius, Cicero consul omnium consensu factus est: Antonius pauculis centuriis Catilinam superauit. & ipse in Pisonem: Me cuncta Italia, me omnes ordines, me vniuersa ciuitas non prius tabella, quā voce priorem consulem declarauit. item Agraria secunda: Est

*E ij

illud amplissimum, quod hoc honore ex nouis hominibus primū me multis posthabitis affecistis, quod prima petitione, quod anno meo: sed tamen magnificentius, atque ornatus esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem viuam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Ro. consulem declarauit. Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendisse ut putem, Aconius facit: qui in orat. in toga candida scribit, postea defensum esse Gallium. Prætor fuerat anno superiore: hoc verò tempore de ambitu accusatus fuit, quod, præturæ candidatus cum esset, gladiatorum dedisset, auctor Aconius. Eodem anno illud memoria dignum accidisse Dio scribit, quod is, qui Sullæ iussu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proscriptos interfecerat, rei inter sicarios facti, & condemnati sunt, auctore in primis Iulio Cæsare, vbi L. Bellienum, & L. Lucium significari, ex Aconio in orat. pro Ligario scripsi. vbi Cicero ait, Sullanam crudelitatem à C. Cæsare esse vindicatam. Cæsar enim hoc anno in exercenda de sicariis quaestione eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione obrelata ciuium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, auctore Suetonio. Eas verò pecunias M. Catonem quaestorē anno superiore, Cotta & Torquato cons. etiam exegisse, Plutarchus in Catone scribit. Neque solum hoc præter opinionem multitudinis accidisse Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos à Sulla proscriptos occiderat, in iudicium adductus & absolutus fuit, atque hoc est illud iudicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuisse, cum adessent ceteri, Cicero pro Sulla dicit. Catilinam à L. Lucullo reum inter sicarios factum post repulsam, Aconius scribit. Fuit hoc anno censor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus in Cicerone ostendit. itaque L. Cotta homo censorius dicitur, pro domo sua. Extremo huius anni mense P. Seruius Rullus tribunus pl. inito magistratu legem agrariam promulgauit, ut decemviri summo cum imperio crearentur, qui in sua potestate Italiam totam, Syriam vniuersam, eaque omnia, quæ virtute Pompeii recens imperio Romano adiecta erant, haberent;

rent; venderent quidquid publicum populi Rom. esset; iudicaret de omnibus, de quibus ipsi vellent, exules eiicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quot opus haberent, conscriberent, & alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus in Cicerone recenset: ipse in orationibus plura habet, sed quæ ad hæc pertineant.

Anno urbis DCXC. Ciceronis XLIV.

COSS. fuerunt,

10 M. TVLLIVS CICERO, C. ANTONIVS.

KAL. Ianuarii Cicero se Remp. accepisse plenam solitudinis, plenam timoris, in qua nihil esset mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi expectarent, ait Agrar. 15 2. Nam tribuni pl. ut Dio scribit, naeti Antonium cos. moribus sibi simillimum, partim liberos eorum, qui à Sulla proscripti, honorum petitione priuati erunt, ad magistratus adducebant, partim P. Pæto, & Cornelio Sullæ, qui cum ipso damnatus fuerat, senatoriam dignitatem restituebant, atque 20 ut magistratus gerere possent, permittebant: alii nouas tabulas proponebant, alii legem ferebant de agris diuidendis per Italiam, & ditiones, quæ populi R. imperio parebant. Hactenus Dio. Multa Antonius, collega Ciceronis, in Rep. moliebatur, fauebat legi agrariæ, & Catilinæ familiaris ab eius consiliis non erat alienus. quod Cicero pro Sextio & in Pisonem, Sallustius, Plutarchus & Dio significant. erat enim inflatus Catilina Antonii promissis, pro Murena. Hunc igitur Cicero patientia & obsequio suo primum mitigauit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Ianuarii inito consulatu senatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberauit, ut ipse in Pisonem ait. Tum primam orationem consularem habuit in senatu, ep. 1. lib. 2. ad Att. atque hæc est oratio prima contra Rullum, cuius pars exstat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, emtionem agrorum, & deductionem coloniarum. Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuisse, ait, ut nihil contra dixerint. cum deinde iidem consules in concionem vocarent, Cicero populo R. disceptatore uti non dubitauit: sed, cum senatum se sequi iussisset, progressus, secun-

*E 3

dam orationem consularem ad populum de lege Agraria dixit. in qua legem Seruiliam antiquandam esse iuadet, quod per eam Rullus simulatione largitionis tyrannidem constituerat: cum & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam potestatem ipsis permittat. Hac oratione Plutarchus ait Ciceronem non modo legem eiecisse, verum etiam tribunos in desperationem reliquorum, quæ moliebantur, coniecisse. Huc accesserunt duæ orationes breues, quasi *de noua lege Agraria*, ut scribit ad Atticum epist. i. li. 2. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, breuissima existat. quæ se defendit contra accusationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Sullanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi obistere criminati erant. Ita factum est, ut Cicerone dicente, legem Agrariam, hoc est, alimenta sua abdicauerint tribus, ut Plinius lib. 7. cap. 30. ait. Quanta vis dicendi & elequentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuisse ait, quod in illius consulatione circa spectacula euenit, L. Roscius Otho legem Theatralem Pisone & Glabrione cos. tulerat, ut supra demonstrauimus. quam plebs ad ignominiam suam pertinere censuit: ideoque Roscium in theatro sibilis cõsecrata est, cum equites contra illum plausu exceperunt. sublato deinde maiore hinc sibilo, inde plausu, conuicia, & tumultus tota cauea cõsecutus est. quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in eadem Bellonæ euocatum reprehendendo & admonendo castigauit. Hanc orationem consularem tertiam de Othone appellat lib. 2. ad Att. quæ effectum est, ut Roscio theatralis auctori legis plebs signouerit, & notatam se discrimine sedis æquo animo tulerit, ut Plinius lib. 7. cap. 30. testatur: Plutarchus verò scribit, plebem ex æde Bellonæ in theatrum reuersam, Othoni magnum plausum dedisse, & de ornando viro equestri ordini nihil cõcessisse. Quarta oratio consularis pro Rabirio existat, sed imperfecta. Vnde orta hæc causa fuerit, diximus supra ad annum DCI III. quo Saturninus occisus fuit. hoc verò tempore C. Iulius Cæsar T. Labienum subornauit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius scribit, & Dio pluribus verbis lib. 37. Est autem perduellio summum imminuta maiestatis crimen. de quo Duumviri

à popu-

à populo creati, quærere solebant. quod vetus lex apud Liuium libro 1. ostendit. Itaque C. & L. Cæsares Duumviri in hac causa creati, non à populo, ut moris erat; sed à prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio scribit. C. Cæsar, auctore Suetonio, sorte iudex in reum ductus tam cupidè condemnauit, ut ad populum prouocanti nihil æquè ac iudicis acerbitas profuerit. Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione iudicari solebat, in campo Martio habita sunt: ubi consul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod senatus imperio paruisset, tum quod fidem publicam non violasset, quam Marius sine S. C. dare non potuisset. De hac causa in Pisonem hæc dixit: Ego in C. Rabirio perduellionis reo x. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. de eadem in Oratore: Ius omne retinendæ maiestatis Rabirii causa continebatur, ergo in omni genere amplificationis exarsumus. Quinta oratio consularis fuit de proscriptorum filiis, hi sunt, quos Plutarchus in Cic. scribit, lege Cornelia honoribus exclusos, cum neque infirmi, neque pauci essent, populum concitasse: ac iuste quidem Sullæ tyrannidè accusasse, verum alieno tempore rempublicam perturbasse. Dictator enim Sulla non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiã filios petendorum honorum iure lege lata priuauit. auctores sunt Plutarchus in Sulla, Paterculus li. 2. & Dionysius Halicarnasæus lib. 8. qui addit illis etiam aditum in senatum obstructum fuisse, itaque petentibus illis, ut lege Cornelia abrogata, capessendorum honorum potestas sibi fieret, Cicero consul restitit. quæ de re Quintilianus libro 11. cap. 1. & Cicero in Pisonem: Ego adolecentes bonos & fortes, sed vsos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti reip. statum conuulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione priuauit. Hinc Plinius Ciceronem appellans, Te orante, inquit, proscriptorum liberos honores petere puduit. Sextam orationem consulem M. Tullius ad Atticum numerat, quæ habuit, cum prouinciæ in concione deposuit. Prouincias senatus consilibus lege Sempronia decreuerat Macedoniã, & Galliã cisalpinam. Macedoniã ut Dio scribit, Cicero, Galliã Antonius erat sortitus. cõmutatis deinde prouinciis, Cicero

*E. iiii

pro illa hanc recepit, acceptamq; in concione deposuit. hinc in Pisonem, Ego inquit, prouinciam Galliā senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornata, quā cum Antonio communicauī (commutauī fortasse rectius) quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Ro. Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam, F. Fulas ad C. Manlium centurionem portabat; deniq; plurimos cuiusq; generis homines adsciscebat, & in proximum annum consulatum petebat, ut Sallustius scribit. cum omnia, ut consul designaretur, Catilina moliretur, nihilq; intentatum relinqueret, M. Tullio referente placuit senatui, ut ad poenam quā ambitus crimini constituta erat, decem annorum exsilium lege ad populum lata, adderetur. hāc Dio. Legem de ambitu se consulem tulisse, Cicero quoque pro Murena aliquoties significat. item in Vatinius: Atq; illud etiam audire a te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine vi tulerim, saluis auspiciis tulerim, salua lege Aelia & Fufia, tu eam esse legem nō putes? vetabat eadem lex, biennio, quo quis peteret, peturusve esset gladiatores dare, nisi ex testamento praestituta die, ut ibidem, & pro Sextio ait. Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra se ex S. C. latam putaret, manum quandam comparauit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus est, ut ipse confestim designaretur. Edicta comitia consularia fuisse videntur in ante diem xii. Kalend. Nouemb. qui nominatur in Catil. i. sed, cum pridie eius diei Cicero Catilinæ cōsilia ad senatum detulisset, factum est S. C. ne postero die comitia haberentur, ut de iis rebus in senatu agi posset. Itaque postridie, inquit Cicero pro Murena, frequenti senatu Catilinam excitaui. atque eum de iis rebus iussi, si quid vellet, quare ad me allata essent, dicere. atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgauit, sed indicauit, atq; induit, tum enim dixit, duo corpora esse Reip. vnū debile infirmo capite, alterum firmū sine capite: huic, cum ita de se meritū esset, caput se viuo non defuturum. Hactenus Cicero. idem est apud Plutarchum. Eo die, id est, decimo octauo ante, quam primā

Catilina-

Catilinariam Cicero dixit, ut Asconius in Orat. in Pisonem, scribit, factum est S. C. ut viderent consules, ne quid respublice detrimenti caperet. de quo Sallustius, & Plutarchus qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commisisse, ipsi urbem curae fuisse, idem Cicero epist. 2. lib. 5. Famil. significat. Comitii, quod homines iam tum coniuratos, ut pro Murena testatur, in campum deduci sciebat, descendit in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, ut omnes, boni animaduernerent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumq; eius concurrerent. Tectus igitur praesidio firmo amicorum, Catilinae tum, & Autronii copias & conatum repressit, ut ait pro Sulla, & in Catil. i. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitorum tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio & copiis, nullo tumultu publice concitato. Loricae qua tectus Cicero in campum descendit, meminerunt Plutarchus, & Dio. His comitiis Catilina repulsam iterum tulit: consules declarati sunt, D. Iunius Silanus, & L. Licinius Murena. Cum igitur nihil, inquit Dio, Catilinae procederet, iussit coniuratos noctu in domum quandam conuenire. Fuit ea domus M. Porcii Laecae, in quam coniuratos nocte ea, quae consecuta est posterum diem nonarum Nouemb. Catilinae denunciatione conuenisse, Cicero pro Sulla ait. tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi cōdicio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est. quod a Cic. Orat. i. & 2. in Catil. & a Sallustio explicatur. Dixit ibi Catilina, paullulum esse sibi etiam tum morae, quod Cicero viueret, reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paullo ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur, Orat. i. in Catil. Alter eorum C. Cornelius a Sallustio & Cicerone pro Sulla nominatur. ei Sallustius L. Vargunteium addit, qui senator non eques fuit. Plutarchi libri Marcium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expressit. Cum autem Cicero per Fuluiam de dolo, qui parabatur, vix dum etiam coetu illo dimisso, certior factus esset, domum suam maioribus praesidiis munivit atque firmavit: exclusit eos, quos Catilina mane

*E v

ad ipsum salutatum miserat, Cicero in Catilina. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio. vi. Idus Nouemb. Cicero senatum in Iouis Statotis aedem, quae erat initio viae Sacrae, quae ad Palatium ascenditur conuocauit. Venit eodem Catilina, cuiusque nullus senator assidere voluit, ut Plutarchus scribit. Cicero in Catilina. 1. & 2. ait principes ordinis senatorii partem illam subselliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inaniem reliquisse. Tum M. Tullius consul, siue praesentiam eius timens, siue ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipublicae quam postea scriptam edidit, ait Sallustius. Haec est prima oratio in Catilinam, & septima consularis, qua Catilinam emisit, epist. 1. libr. 2. ad Att. Ego, inquit in Pisonem, L. Catilinam, eadem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussit: ut à quo legibus non poteramus, moenibus tuti esse possemus. Plutarchus: Cicero eum urbe exire iussit: oportere enim inter se, qui verbis, & illum, qui armis rempublicae gereret, mutuum interesse. Catilina igitur nocte intempesta cum trecentis armatis, licetioribus & fascibus imperii insignibus adhibitis, ex urbe in Manliana castra profectus est. Postridie, quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octauam consulem numerat epist. 1. libr. 2. ad Att. & est secunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipublicae, quod Catilina ex urbe sit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum ciuium, & infringendos coniuratos utriusque partis copias inter se comparat. Postquam Romae compertum fuit, Catilinam in castra Manliana profectum esse, senatus Catilinam & Manlium hostes iudicauit. decreuit praeterea, ubi consules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturaret, Cicero urbi praesidio esset, auctore Sallustio. Catilina iam bellum gerente, cum eius socii in urbe relictis nondum essent deprehensi, Cicero Murenam consulem designatum descendit, ut ex ipsa oratione & pro Flacco apparet. Accusarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, & Cn. Postumius. Sulpicius competitor eius fuerat, & repulsam tulerat. Catonem Plutarchus in eius vita scribit iurasse, accusaturum se quemcunque pecuniam populo dare cognouisset: ideoque Murenae nomen ab eo delatum esse, quod is pecunia

cunia effecisset, ut consul cum Silano designaretur. Defenderunt Murenam Q. Hortensius, M. Crassus, & M. Cicero, qui, cum Hortensium eloquentiae laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquieuit, usque eodem ut nimis curis & vigiliis afflictus, inferior, quam ille, in actione visus fuerit. haec Plutarchus in Cicero, ut ego iam pridem conuerteram, ubi quod alii addunt, alii autem pro autem legunt, nullo modo probare possum. Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam questum de auaritia magistratuum venerant, sollicitauit, eosque in Galliam ad suos ciues cum literis misit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sanga patroni ciuitatis Allobrogum, cognita, L. Valerio Flacco, & C. Pomptinio praetoribus imperauit, ut in ponte Muluo per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur 11. nonas Decembris cum aduersperasset occulte eo profecti, tertia fere vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & literis comprehenderunt, atque ad Cicero nem, cum iam dilucesceret, deduxerunt. 11. Nonas Cicero principes coniurationis ad se venire iussit, & senatum in aedem Concordiae vocauit. Ibi T. Vulturcius, & Allobrogum indicis coniuratio omnis patefacta est. Introductis in Senatum indicibus, Cicero constituit C. Cosconium, M. Messalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. quod ipse pro Sulla refert. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Capatius ex S. C. in custodiam sunt traditi. quae Cicero in Catilina. 3. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio pluribus verbis exponunt. Eo die senatus Cicero togato, non ut multis, bene gestae, sed ut nemini, conseruatae reipublicae testimonium dedit, & singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit, in Orat. in Pisonem. eiusdem supplicationis mentio est Catilina. 3. & 4. Philip. 2. & 14. pro Sulla, & epist. 4. libr. 15. Famil. Sub noctem progressus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quid in Senatu actum erat exposuit ea oratione, quae tertia in Catilinam exstat, & nona Consularis numeratur, epist. 1. libr. 2. ad Att. E concione Cicero, ut Plutarchus scribit, in domum vicini à populo deductus fuit, eo quod domi eius in aperto sacra Bonae deae à mulieribus & Vestalibus fie-

rent. ibi tum peracto sacrificio, cum ignis in aram exstinctus putaretur, magna flamma de cineribus in altum sublata fuit. quo ostento aliarum mentes percussa fuerunt. Vestales Terentiam Ciceronis coniugem maritum adire, atque dicere iusserunt, Quae de patriae salute agere instituisset, ea exsequi ne dubitaret. Ostenti huius mentio est quoque in Dionis historia libro 37. Postero die, pridie nonas Decemb. indicibus praemia constituta fuerunt, ut Cicero in Catilin. 4. indicat. Nonis Decemb. cum Cicero consul intelligeret, paratos esse, qui Lentulum & Cethegum eriperent, dispositis praesidiis, & senatu convocato retulit, quid de iis fieri placeret, qui in custodiam traditi erant. Primus D. Iunius Silanus, quia consul designatus erat, sententiam rogatus, extremum supplicium in eos decrevit. ei assensi sunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem sententiae dictio peruenit. hunc censuisse Appianus ait, ut comprehensi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus esset. Caesar deinde praetor designatus censuit, eos publicatis bonis in vinculis permunicipia habendos. Huic sententiae, ait Plutarchus, cum & aequitatis plena, & ab homine eloquentissimo dicta esset, momenti Cicero non parum addidit: surrexit enim, atque in utranque partem disseruit, partim illam Silani, partim hanc Caesaris sententiam defendens. quibus verbis summam quartae orationis in Catilinam comprehendit. in qua Cicero de duabus sententiis contrariis ita disputat, ut non obscure in seueriorem Silani inclinet. atque haec est decima oratio Consularis: quam in senatu nonis Decemb. habitam fuisse, ipse epist. 1. lib. 2. ad Att. scribit, ut satis mirari nequeam, Silium & Curionem affirmare, illam orationem v. l. Idus dictam fuisse. Caesari deinceps omnes assensos esse usque ad Catonem, Appianus & Dio tradunt. Plutarchus ait, Q. Lutatium Catulum primum contraxisse. Inde M. Porcius Cato tribunus pl. designatus, adhuc admodum adulescens, praene inter ultimos rogatus sententiam, tanta animi atque ingenii inuectus est in coniurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit. sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis, & commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificauit, ut vniuersus senatus

natus in eius sententiam transiret. haec Velleius, tu lege Ciceronem pro Sextio. Facto igitur S. C. in Catonis sententiam, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Capario in carcere sumptum est. Atque ita M. Cicero suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine dilectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, interfectione ciues, vastitate Italiam, interitu rempub. liberauit, inorat. pro Sulla. Ad vespertum, cum Cicero, ut Plutarchus scribit, per forum se domum suam reciperet, non iam silentio ciues, neque ordine illum deducebant: sed quocumque accesserat, omnes eum vocibus & plausu excipiebant, & seruatores ac conditores patriae appellabant, in foribus lampades & faces accensas vicos & angustias clarissima luce collustrabant, pro tectis mulieres stabant, ut eum virum honorarent & spectarent, qui clarissimis viris comitatus tanto splendore per forum ascenderet. Atque haec facta sunt nonis Decemb. quas Cicero semper in ore habebat, ut scribit Brutus ad Att. Vide epist. 9. lib. 1. Fam. epist. 16. lib. 1. & epist. 1. lib. 10. ad Att. In consulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne, sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset, libr. 3. de legibus. Quaestor Ciceronis eos fuit. T. Fadius, post red. in senatu. Antonii quaestor fuit P. Sextius, pro Sextio. Eodem anno Cicero consul L. Luculli currum triumphalem praene in urbem introduxit, in Lucullo itaque Murenæ consulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, praesto affuit, pro Murena. Eodem consule referente, primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompeio Mithridate interfecto, confecto quoque Mithridatico bello in orat, de prouinciis eo s. Haftenus consulatum Ciceronis descripsimus. de quo M. Crassus ita dixit, Se, quod esset senator, quod ciuis, quod liber. quod viueret, Ciceroni acceptum referre. quoties coniugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium eius videre, epist. 11. lib. 1. ad Att. Maxime vero consulatum hunc Cn. Pompeius probauit, qui, ut Ciceronem primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, eius beneficio patriam se visurum esse dixit, Philip. 2. idem vir abundans bellicis laudibus Ciceroni multis

audientibus hoc tribuit, ut diceret, frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi eius in republ. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus, libr. 1. de Officiis. Cicero- nem præterea Q. Catulus princeps senatus, & auctor publi- ci consilii frequentissimo senatu parentem patriæ nomina- uit, in Pisonem. Neque solum Catulus, verum etiam multi alii sæpè in senatu Cicero- nem patrem patriæ nominarunt, ut ipse testatur pro Sextio. in his Plutarchus numerat Cato- nem, de quo Appianus: Cum Cato Cicero- nem patrem patriæ appellasset, populus acclamauit: atque, ut quibusdam placet, hæc appellatio primum Cicero- ni tributa, inde ad Imperatores peruenit. Hinc Iuuenalis Satyra 8. Roma pa- rentem, Roma patrem patriæ Cicero- nem libera dixit. & Plinius lib. 7. cap. 10. M. Tullium sic affatur: Salue primus om- nium parens patriæ appellate. De Cicero- ne L. Gellius vir clarissimus in contione dixit, si ille consul, cum fuit, non fuisset, republ. funditus interitura fuisse, post red. ad Qui- rites. Idem ciuicam coronam Cicero- ni deberi à republ. di- xit, in Pisonem, vide Gellium lib. 5. cap. 6. Cum extremis die- bus anni huius noui tribuni pl. qui a. d. 1. v. Id. Decembr. ma- gistratum inibant (ut supra ad annum DCLXXXVI. demon- strauimus) res eas, quas Cicero consul gesserat, vexare cuper- ent, ille P. Sextium Capua accersiu- it cum eo exercitu, quæ- rum secum habebat: cuius aduentu tribunorum conatus sunt retardati, Cicero pro Sextio. Hos tribunos Plutarchus Metellum, & Bestiam nominat: sed L. Calpurnius Bestia tri- bunatu iam v. Id. abierat, quod Manutius & Corradus ex Sallustio monuerunt. Quintus autem Metellus Nepos nouus tribunus pridie Kalend. Ianuarii Cicero- nem consu- lem abeuntem magistratu contionis habendæ potestate priuauit, cuius iniuria Cicero- ni tamen honori summo fuit, nam cum ille nihil ei, nisi ut iuraret permitteret, magna vo- ce iurauit verissimum pulcherrimumque iusiurandum: quod populus item magna voce ipsum verè iurasse iurauit, epist. 2. lib. 5. Famil. iurauit autem se patriam conseruasse, ut Plutarchus & Dio scribunt. & ipse Cicero in Pisonem. Ego, inquit, cum in contione abiens magistratu dicere, à tri- bunoplebis prohiberer, quæ constitueram: cumque is mi- hi tantummodò, ut iurarem permitteret, sine vlla dubita- tione

tione iurauit: rempublicam atque hanc urbem mea vnius opera esse saluam, mihi populus Romanus vniuersus illa in contione non vnius diei gratulationem, sed æternitatē im- mortalitatemque donauit, cum meum iusiurandum tale at- que tantum iuratus ipse vna voce & consensu approbauit, quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo nisi qui mecum esset, ciuium esse in numero videretur. huius frequentia, qua abiens consilatu domum fuit reductus, mentio est in epist. 13. lib. 1. ad Att.

Anno urbis DCXCI. Ciceronis XLV.

COSS. fuerunt,

D. IVNIVS SILANVS, L. LICIVS MURENA.

- 15 Ab his Consulibus lata fuit lex Iunia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adiecta caueba- tur, Cic. Philip. v. Vbi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recentis lege Iunia & Licinia? eius- dem legis meminit in Vatinius, & ad Atticum epist. 9. lib. 2. & epist. 15. lib. 4. Initio huius anni Catilina in agro Pisto- rienti à C. Antonio procòsule cum exercitu cæsus est, Sallus- tius, Dio lib. 37. Liuius lib. 103. Vicit eum prælio M. Petreius legatus Antonii. de quo Cicero pro Sextio. Victo Catilina Antonius laureatos fasces, ut Obsequens scribit, in Mace- doniam prouinciã tulit. cui per triennium deinde præfuit. Quia verò Antonius in fascib. insignia lauræ præferebat, imperator appellatus erat. qua de re scripsi in Ligarianam. Itaq; Cic. epist. 5. lib. 5. Fam. qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiscentem hoc anno commenda- uit, Imperatori adscribit, quod Paulus Manutius, sine causâ miratur. nam & Dio lib. 37. apertè tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæsorum numerus in- fra legitimum esset, Imperatorem appellatum fuisse. Me- tellus tribunus pleb. a. d. 111. non. Ianuar. ut est epist. 2. lib. 5. Famil. cum agere cœpisset, non in senatu, ut vir doctus an- notauit, sed ad populum, ut Dio loquitur, (fuit se autem diem comitiale verus Kal. ostendit) tertio quoq; verbo orationis suæ Cicero- nem appellabat, cum clamaret, non licuisse ei, Lentulum, Cethegum, & reliquos ciues

indicta caussa necare atque hoc crimen verbo Ciceroni, re senatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo restitit, & orationem Metellinam contra cōcionem Metelli scripsit, cum ille prior scripsisset, epist. 10. lib. 1. & epist. 12. lib. 3. ad Att. Meminit Quintilian. lib. 9. cap. 3. Gellius lib. 18. cap. 17. Priscianus lib. 9. & 10. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro consule obtinebat, ad Cicerorem misit epist. 1. lib. 5. Famil. querens Nepotem fratrem suum ab eo oppugnatum. cui Cicero epistola secunda responderet. Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis R. qui de Catilinæ sociis in vrbe remanserant partim præsentibus, partim cum citati non respondissent, damnati sunt, ut Dio scribit. in his fuerunt P. Autronius, Ser. Sulla, L. Vargunteius, M. Porcius Læca, C. Cornelius quos Cicero in orat. pro Sulla nominat. damnati sunt lege Lutatia de vi publica, quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cœlio: Quā legem Q. Catulus armata diffensione ciuium, reip. extremis panē temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis exstinxit. Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Sullæ consulatum ante triennium eripuerat, eiusdem nomen de duplici coniuratione derulit. de priore, quæ L. Tullo, M. Lepido cōs. inita fuit, Q. Hortensius; de posteriore Cicero, qui illam anno superiore oppresserat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sulla exstat. quam hoc tempore, condemnatis aliis coniuratis, habitam esse, illa verba argumento sunt: Seueritatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Huc accedit, quod homines docti tribunum illum, quem Cicero ad lugendos coniuratos ex illis relictum videri ait, Metellum nepotem esse non sine causa putant. Eodem tempore, cum Sulla reus esset, domū Cicero in palatio emit, ut Gell. scribit lib. 12. c. 12. Domus empta à se meminit epist. 10. lib. 1. ad Att. quam scripsit mense Ianuario anni sequentis, quare non dubito, quin extremo huius anni mense, cum Q. Fufius Calenus tribunatū plebis iniuisset, Cicero scripserit epist. 6. lib. 5. Famil. ad P. Sextium, qui, cum anno superiore C. Antonii consulis quæstor fuisset, hoc anno pro quæstore cum eodem in Macedonia erat. vide orat. pro Sextio. Cn. Pompeius, confecto iam bello Mithridatico

thridatico, literas publicè miserat: in quibus, quod gratulationem de rebus à se in vrbe gestis prætermiserat, Cicero cum eo ex postulat epist. 7. lib. 5. Fam. P. Clodius Ap. F. adolescens audax & insolens Pompeiæ vxoris C. Cæsaris amore captus, extremo hoc anno cum Bonæ deæ in domo Cæsaris pro populo fieret, in opertum cum veste muliebri venit: sperans se, quod imberbis esset, clam ingressum, ad Pompeiam peruenturū. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæsaris ancilla conspicitur, nomēque rogatus, cum se Auram pedisequam Pompeiæ quærere dixisset, ex voce agnoscitur, & à mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingressus erat, deprehenditur, atque foras eiicitur, ut Plutarchus in Cicerone & Cæsare scribit. Cicero in Orat. de harusp. respons. ait illum ancillarum beneficio emissum esse. tu vide epist. 10. & sequentes libr. 1. ad Atticum.

Anno urbis DCXCII. Ciceronis XLVI.

COSS. fuerunt,

M. P. PIVS PISO, M. VALE-

RIVS MESSALA.

P. Clodii facinore patefacto, à Virginibus & Pontificibus id nefas est decretum: Cæsar deinde vxori nuntium remisit, & Clodium tribunus pl. accusauit, auctore Plutarcho in Cæsare. Accusatorem Clodii Cicero de harusp. resp. Lentulum nominat. Clodium incesti crimine à tribus Lentulis accusatum fuisse, Valerius lib. 4. cap. 2. tradit. De Clodii iudicio vide epist. 13. lib. 1. ad Att. in eo M. Tullius testis productus, cum Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, se illa nocte nō Romæ, sed longè ab vrbe Interamnæ apud Cassinū Scholā fuisse, Cicero contra pro testimonio dixit, illum ad se domum venisse, & de quibusdam rebus egisse. id quod verum erat, Plutarchus, Cicero pro domo, & Milone, ibidemque Alconius, Quintilianus lib. 4. cap. 2. Valerius lib. 8. cap. 5. Absoluto Clodio Cicero cum eo idibus Maii in senatu contendit, epist. 13. libr. 1. ad Att. Hoc anno Q. Tullius Cicero M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias sortirentur, Q. Ciceroni Asia obtigit, epist. 12. libr. 1. ad Att. Obtinuit eam provinciam per triennium cum L. Valerio

*F

Flacco successisset, ut ex orat. pro Flacco intelligitur. Eodem anno Censores creatos fuisse, & lustrum condidisse, ex lib. 1. ad Att. & Dionis lib. 7. satis notum est. Hi Onuphrio sunt, P. Seruilius Italicus, & Mam. Aemilius Lepidus. Ante hos Censores Cicero pro Archia dixisse, hæc orationis, quæ ex tanto numero Interpretum nemo adhuc exposuit, arguunt: Est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quaestore fuisse in Asia, primis Iulio & Crasso nullam populi partem esse censam, L. Iulium Cæsarem, & P. Licinium Crassum censores fuisse, primos post datam ciuitatem Archia, anno DCLIV. diximus. Tercio anno post, L. Marcius Philippus & M. Perperna censores lustrum LXXVI. fecerunt, quo tempore Archias in Asia fuit cum Lucullo quaestore, qui per multos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit, Cicero in Lucullo. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum urbis DCLXXXIII. quo L. Gellius, Cn. Lentulus lustrum LXXVII. fecerunt, cum Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administraret. atque hi Censores proximi ante Cicero consulum censum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato cōs. creati fuerunt, propter dissensionem abdicarunt: illi autem, qui anno insequenti iis successerunt, intercedentibus tribunis pl. nihil agere potuerunt, auctor Dio lib. 37. Itaque M. Tullius post consulatum ante censores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam ciuitatis controuersiam mouerat, defendit illa oratione, quæ exstat. in qua primò, cum ciuem esse, probat: deinde reliqua oratione ornat, ut ciuitate Romana dignum esse demonstrat. Corradus ex epist. 13. lib. 1. ad Att. putat, Cicero pro Archia dixisse Metello & Afranio cōs. sed qui, quod inchoauit, nondum perfecit, nihil scripsisse videri potest. Hoc anno Pompeius tertium triumphum de Mithridate, Tigraue, plurimisque regibus, ac gentibus per biduum III. & prid. Kalend. Octobr. ut est in Fastis Capitol. egit. trium triumphorum Pompeii mentio est lib. 2. de Diuinat. de iisdem Cicero pro Balbo. Cuius tres triumphus testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri. Eodem anno C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, populum

populum Gaditanum summis ornamentis affecit, controuersias sedauit, iura ipsorum permisso statuit: & inueteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinamque deleuit, ut Cicero in eadem oratione testatur. Tum quoque C. Pomptinus, qui anno superiore in Galliam ulteriorem ex prætura missus erat, Allobrogas domuit, ut copiose Dio lib. 37. narrat. Meminit Cicero in Orat. de Prouinciis cōs. & Liuius lib. 103. nonis Decemb. Cicero ad Att. scripsit epist. 14. lib. 1.

10

Anno urbis DCXCIII. Ciceronis XLVII.

Cōs. fuerunt,

Q. CÆCILIVS METELLVS,

C. L. AFRANIVS.

De his consulibus Cicero libro 1. ad Att. Primis huius anni mensibus Tullius in vrbe fuit, epist. 15. & 16. lib. 1. ad Att. effecitque ne Q. fratri in Asia succederetur, epist. 1. lib. 1. ad fratr. L. Flavius tribunus pleb. legē Agrariā auctore Pōpeio promulgauit de agris diuidendis militibus Pompeii, & plebi, de qua Cicero lib. 1. ad Att. & Dio lib. 37. qui scribit Metellum consulem tum a Flauio in carcerem ductum fuisse, unde Cicero epist. 1. lib. 2. ad Atticum. nunc consule in carcere incluso, P. Clodius, ut idem Dio scribit, tribunatus cupidus primum tribunos quosdam submisit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque eius magistratus capiendi potestas esset. quod ubi non persuasit, patriciatum eiurauit, atque in concionem progressus, ad plebem transiit. In hanc sententiam Dio. Cicero verò epist. 15. libri primi ad Atticum ita scribit: C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemque fert, ut vniuersus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat. addit Dio: Clodius tribunatum statim petiit: sed creatus non est. Metello ei resistente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat. prætendebat verò adoptionem more maiorum non esse factam: quia plebeius, nisi lege Curiata, fieri nemo posset, apud Dionem *ὅτι τῆς εἰς πόλιν τῆς ἀποδοτικῆς νόμου*, mendose est pro τῶν *φρατρίων*, quod ex lib. 19. cognoscitur. ubi, *τῶν εἰς πόλιν τῶν φρατρίων* de Clodii adoptione agēs dicit. Clodio igitur tū frater Metelli, & cōcors senatus

*F ij

principi Cn. Pompeio sententiam dicenti, acerrimè vna voce ac mente restitit. Cicero de harusp. resp. Metellus etiam consul incipientem furere Clodium atque conantern, sua se manu interfecturum, audiente senatu dixit, pro Cœlio. Idibus Martiis huius anni Cicero Commentarium consularis sui Græcè compositum ad Atticum misit, epist. 16. lib. 1. Misit eundem Rhodum ad Posidonium, ut ornatus de iisdem rebus scriberet. ille verò rescripsit, se illud *καταμνησκει* cum legeret, non modò non excitatum esse ad scribendum, sed etiam planè perterritum, epist. 1. lib. 2. ad Att. Ciceronem *ἐν τῷ πρῶτῳ* 10 *ἔτι καὶ κατέλειπε* Plutarchus in Cæsare adducit. Scripsit etiam Cicero de consulari suo versibus tres libros. Tertium poema expectato, inquit epist. 16. lib. 1. ad Att. & epist. 3. lib. 2. Sed me *ἡμεῖς* mea illa commouet, quæ est in libro tertio. Libro etiam primo de Diuin. Q. frater plures versus ab Vrania Musa in secundo de consulari pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris consularis Ciceronis Lactantius adducit lib. 3. cap. 17. De Prognosticis, quæ Atticum propediem expectare iubet, epist. 1. lib. 2. quid dicam non habeo. Certè quæ lib. 1. de Diuinatione ex Ciceronis 20 prognosticis adducuntur, Aratea sunt, atq; *Διοσημείοις* Græcè exstant. Priscianus quoque lib. 10. 16. & 18. Ciceronem in Prognosticis citat. verum, quos adducit versus, ex Arato expressi sunt. Post Idus Martii huius anni Cicero aliquamdiu ruri fuit. Romam autem è Pompeiano se recepit a. d. 25 1111. Id. Maii, epist. ult. lib. 1. ad Att. Kalend. Iunii Antium profectus fuit, epist. 1. lib. 2. ad Att. Hoc anno Q. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata sustulit, auctore Dione. de portoriis Italiæ sublatis, Cicero epist. 16. lib. 2. ad Att. Sub idem tempus, ut Dio scribit, Faustus Sullæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Faustum testamento patris debuisse, Cicero pro Sulla ait. Hoc est Fausti adolescentis nobilissimi epulum magnificentissimum, ex quo Vatinius famem 35 suam explese, Cicero in interrogatione ait. Hoc anno conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeiū, M. Crassum, & C. Cæsarem, de qua Cicero libro secundo ad Atticum.

Anno

Anno urbis DCCXIII. Cicero XLVIII.

COSS. fuerunt,

C. IULIVS CÆSAR, M. CALPURNIVS BIBVLVS.

CVM C. Antonio C. Octauius in Macedonia anno superiore successisset: ut cognoscitur epist. 1. lib. 2. ad Att. Antonius hoc anno lege Lutatia de vi accusatus est à M. Cœlio, ut est in Orat. pro Cœlio. Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (sic lego ex libris olim impressis) reum factum esse a Q. Fabio Maximo, Cicero in Vatinius demonstrat, sed, an de eodem crimine Cœlius & Maximus accusarint, mihi non constat. Hoc Dio lib. 38. scribit, Antonium de Catilinæ coniuratione in iudicium adductum, propter malè administratam prouinciam condemnatum fuisse. Cicero 15 verò pro Cœlio ait, Antonio nocuisse opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus, in Cephallenia exsulauit, auctore Strabone lib. 10. nec à M. Antonio patris filio cum aliis exsulibus restitutus fuit. Philip. 2. De sua defensione Cic. pro domo ita inquit: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi visa sunt, ad illius miseri causam pertinere; hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Hinc Suetonius in 25 Iulio: Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum eius frustra iam pridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit. Transiit Clodius ad plebem adoptione, quæ 30 arrogatio dicitur. adoptatus fuit à P. Fonteio. contra quam adoptionem Cicero pro domo sua disputat. de eadem Suetonius in Tiberio: P. Clodius ob expellendum vrbe Ciceronem plebeio homini, atque etiam natu minori in adoptionem se dedit. In hac adoptione Cæsar legem Curiatam tulit, Pompeius in auspicio fuit, epist. 7. & 12. lib. 2. ad Att. & de harusp. resp. Tullius mense Aprili & Maio extra urbem Antii, in Pompeiano, Formiano, & Arpinati in literis vixit: ibique epist. quartam & sequentes usque ad 18. lib. 2. ad Atticum misit. Attico deinde in Epirum profecto, Cicero se Romam 35

* P. iij

recepit, & ea, quæ in sequentibus epistolis leguntur, ad Atticum scripsit. Consiliis publicis nullis, ut est epist. 23. intererat, totumque se ad forensem operam laborumque contulerat. Tum A. Thermus bis Cicerone defendente absolutus est, pro Flacco. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone consule gesserat, Asiam provinciam obtinuerat, à D. Lælio repetundarum accusatus, à Q. Hortensio & M. Cicerone defensus est. Ciceronis oratio exstat: de Hortensii defensione vide epist. ult. lib. 2. ad Att. Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πολύπλιος 'Ατίνιος nō sine 10 mendo nominatur, tribunus pl. Cæsari consuli in omni re obscurus est, eaque gessit, quæ à Cicerone in interrogatione in Vatinius reprehenduntur. Lege Vatinia Cæsari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico, & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum 15 alia legione adiecit, Dio lib. 38. Plutarchus, Suetonius, & Orosius lib. 6. c. 7. In hoc imperio Cæsar Ciceronem sibi legatum esse volebat, lib. 2. ad Atticum epist. 19. & epist. 18. A Cæsare, inquit, valde liberaliter inuitor in legationem illam, sibi ut sum legatus. & de provinciis cos. Me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Consul Cæsar leges multas tulit, quæ ab ipso Iulix sunt appellatæ: de quibus Dio lib. 38. & Cicero de haruf. resp. Tum, leges Iulias contra auspicia latas, & hic & in concionibus dicere. Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve 25 liberos haberent, diuideretur, Suetonius & Velleius. Curatores etiam, qui agros diuiderent, constituit Vigintiviros ex iis, qui plurimos honores gessissent, atque ad eam rem quam maxime idonei essent, auctore Dione initio libri 38. Suetonius quoque in Augusto, X Xuiros agrum Campanum 30 plebi Iulia lege diuissile, ait. In his fuit Cosconius, quo mortuo Cicero in eius locum inuitatus fuit, epist. 19. lib. 2. ad Att. in iisdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro lib. 1. de re rust. cap. 2. nominat eosdem Frontinus, & Plinius lib. 7. cap. 12. Sed Cicero X Xuiratum repudiavit, quod Quintilianus lib. 12. cap. 1. scribit, & ipse epist. 2. lib. 9. ad Atticum de Cæsare inquit, Repudiari se totum, magis etiam quam olim in X Xuiratu, putabit: ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse

fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem. Paterculus quoque in commemoratione exulii Ciceronis addit: Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter XXuiros diuidentem agro Campano esse noluisse. Hic 5 scrupulum iniicit oratio de provinciis cos. in qua Cicero ait, se à Cæsare fuisse rogatum, ut quinqueuiratum acciperet, eumque se obstinatione quadam sententiæ repudiassent. præterea quinqueviri nominantur, epist. 7. lib. 2. ad Att. Sunt viri doctissimi, in rebus Romanis cognoscendis diu 10 multumque versati, qui scribunt Cæsarem ad æstimationem agri Campani X Xuiros creasse. ac præterea quinque, quia æstimatum diuiderent. Dant illi quidem testem in hanc rem Dionem: sed verba, quibus hoc demonstretur, in græca eius historia inuenire equidem adhuc nulla potui. Comitibus tribunitiis P. Clodius Pulcher tribunus pl. factus fuit opera Cæsaris, ut scribit Dio, & Plutarchus in Cæsare. Et si autem Pompeius Clodium omni cautione, fœdere, execratione deuinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ut est pro Sextio: ille tamen in fide non mansit: sed tribunus pl. factus, continuo se in Ciceronem conuertit. qua de re dicemus, si prius illud admonuerimus. hunc 20 tertium fuisse annum imperii Q. Ciceronis in Asia. quo ad duos priores adiuncto. M. Cicero epistolam illam pulcherimam, quæ est prima lib. 1. ad fratrem, misit, in qua omnia 25 præcepta bene administrandæ provinciæ ita persequitur, ut amplius nihil requiri possit. Eiusdem anni ultimis mensibus scripsit epistolam secundam ad fratrem, ut ex ipsa cognoscitur.

Anno urbis DCXCV. Ciceronis XLIX.

COSS. fuerunt,

L. CALPURNIUS PISO CÆSONIUS, A. GABINIUS.

30 PRÆTORES huius anni à Suetonio in Iulio nominantur duo, C. Memmius, & L. Domitius. C. Memmii prætoris ex lege Licinia & Iunia edixisse, ut Vatinius adesset die tricesimo. Cicero in Vatinius ait: Piso, & Gabinus sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque euerfores reip. quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in Orat.

*F iij

post reditum, pro domo, pro Sextio, de prouinciis eos in Pisonem, & alibi. His consulibus sedentibus, inspectatibus, atque adeo adiuantibus M. Tullius conseruator patriæ à secleratissimo tribunopleb. in exsulum eiectus est. Clodius enim, vt Dio lib. 38. scribit, sperans, facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites & plebem sibi conciliasset, quattuor leges, populares illas quidem, sed reipubl. perniciosas, initio huius anni, quod Cicero in Pisonem significat, tulit: vnam, vt frumentum populo gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret: tertiam de collegiis restituendis, nouisq; iustituendis, quartam, ne quem Censores in senatu legendo præterirent, nè que ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus: & vtriusque Censoris sententia damnatus esset. hæc Asconius in Pisonianam, Dio lib. 38. 15. & Cicero passim. Alias deinde derogationes idem Clodius vno eodémque tempore promulgauit, vnam de prouinciis consulum nominatum, alteram de Ciceronis perniciem, vt ait pro Sextio. Pactus enim cum Consulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Persas; Pisoni Achaïam, Thessaliam, 20. Græciam, Macedoniam, omnemque Bæotiam dedit. Cicero de prouinciis, & in aliis Orationib. Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui ciuem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur: cuius verbis et si non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur, inquit Paternulus libr. 2. idémque scribit Dio libr. 38. atque iccirco Tullius hoc priuilegium appellat. vide Orationem pro domo. Reus igitur Cicero, vt Plutarchus scribit, vestem mutauit, & sordidatus populo supplicauit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat stipatus hominibus contumeliosis & temerariis: qui petulanter mutationem vestis, & habitum Ciceronis exagitant, multisq; locis luto & lapidibus in eum coniectis, supplicationes impediebant. Cum Cicerone tamen primum omnis ferè ordo equester vestem mutauit: eumque nobilissimi adolescentes numero ad x. millia sordidati, deprecatores eius salutis, comitabantur. Deinde cum senatus frequens conuenisset, vt vestem tanquam in publico luctu mutandam censeret, idque consules vetarèt, & Clodius cum armis ad curiam versaretur,

faretur, senatores non pauci è senatu, vestibus discissis & clamore sublato, se proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio lib. 38. tradit, equites in Capitolium tunc conuenisse, atq; ad consules & senatum misisse legatos non solum è suo ordine, 5. verum etiam Senatores duos, Q. Hortensium, & C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Vnde Cicero pro Sextio ait, Cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota vrbe, cunctaque Italia conuenisset, vestem mutandam omnes meq; omni ratione defendendum putarunt. erat tum 10. senatus in æde Concordiæ, & Gabinium consulem, Pisonem absente, orabat. equites quoque R. & omnes boni veste mutata se pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii proiecerunt, quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius ad senatum de 15. rep. retulit, senatusq; frequens vestem pro Ciceronis salute mutandam censuit, pro Sextio. Dio hunc Mummiū vocat L. Ninnium Quadratum, & scribit, cum populo auctorem fuisse, vt tãquam in aliqua publica calamitate vestem pro salute Ciceronis mutaret. Pro me, inquit Cicero post reditū 20. ad Quir. senatus, hominumq; prætereà viginti millia vestem mutauerunt. Sed consules edixerunt, vt ad suum vestitum senatores redirent. vide orationes post reditum, pro domo, pro Sextio, & in Pisonem. Tum Gabinius L. Ælium Lamiæ equestris ordinis principem relegauit, quod Dio libro 38. dicit, οὐκ ἐπὶ πολλῶν ἐξήλασε. meminit Cicero post redit. in senatu, pro Sextio, in Pisonem, & epist. 16. lib. 11. Famil. Itaque Cicero non solum à cōsulibus, verum etiam à Cn. Pompeio proditus, & derelictus, maluit vrbe cedere, quàm bonorum vitam seruis armatis obicere, quod ipse in orationibus non 30. semel testatur. Habebat domi suæ Mineruæ signum, idq; longo tempore religiosissimè coluerat. Cum autem ex vrbe discessurus esset, hoc signum in Capitolium delatum ibi dedicauit, & subscripsit, MINERVAE CVSTODI VRBIS, Plutarchus & Dio. Hæc est illa Minerva custos vrbis: de qua Cicero epist. 25. libri 12. famil. & libro 2. de legibus. Dio lib. 45. Ἀθηνᾶν Φωκιδῆα nominat. Discedentem M. Tullium omnes boni flentes profecuti sunt, vt ipse pro domo ait. Cessisse vrbe Ciceronem puto mense Martio extremo. nam, vt ex Plutarchi Casare, & primo Commentario de bello Gal-

lico intelligitur, cum Heluetios a. d. v. Kal. Apr. de finibus suis exire constituisse, Cæsar cognouisset, maturauit ab vrbe proficisci. atque octauo die ad Rhodanum peruenit, neque tamen prius Cæsar ad exercitum abiit, quam Ciceronē per Clodium Italia expulisset, auctore Plutarcho. Vbi comper-
 tum fuit Ciceronem discessisse, Clodius de exsilio eius ad
 populum tulit, atque edictum proposuit, vt illi aqua & ignis
 interdiceretur, & ne intra quingenta millia passuum ab Ita-
 lia te & recipere. Hæc Plutarchus in Cicerone, quibus
 gemina scribit Dio lib. 38. in eo tamen dissentit, quod Cice-
 roni lege Clodia irrogatum fuisse ait, ne intra stadium tria
 millia septingenta quinquaginta, id est, millia passuum cccxix.
 ferē, ab vrbe illi esse liceret. Cicero epist. 4. lib. 3. ad Att. in
 lege hoc correctum fuisse ait, vt sibi vltra quadringenta mil-
 lia liceret esse. Dio hoc quoque legi adiectum fuisse tradit,
 vt si Tullius intra spatium definitum visus fuisset, & ipse, &
 qui eum receperint, impunē interficerentur. hinc Cicero pro
 domo: Poena est, qui receperit: quam omnes neglexerunt.
 Poenam neglectam fuisse, omnibus reuerentibus M. Tullium,
 comiterque expicientibus & prosequentibus, Plutar-
 chus quoque scribit. Clodius præterea villas Ciceronis eiec-
 tit inflammavit, & domum in palatio incendit, atque in area
 templum libertatis extruxit, Plutarchus, Dio, & Cicero pro
 domo. Bona diripiebantur, atque ad Consules defereban-
 tur. columnæ marmoreæ ex ædibus ad focum Pisonis por-
 tabantur: in fundum autem Gabinii vicini consulis, nō mo-
 do instrumentum aut ornāmēta villæ Tusculanæ, sed etiam
 arbores transferebantur. hæc Cicero pro domo, post reditū
 in senatu, pro Sextio, & in Pisonem. Templum Libertatis,
 vt ait Plutarchus, Cicero lib. 2. de legib. templum Licentiæ vo-
 cat. Pulsus M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Sici-
 liam versus fecisse, Plutarchus scribit. Nartyce Locridis fuit
 vi. Idus Aprilis, ibique scripsit epistolam secundam lib. 3. ad
 Att. Inde Cicero Vibonem venit, quod est oppidum Luca-
 niæ ad frerum, & à Locris conditum prius Hipponium ap-
 pellatum fuit, Strabo lib. 6. Cæsar. 3. de bello Ciuili. Ibi,
 vt Plutarchus scribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia
 multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo
 consule præfectus fabrum fuerat, illum in ædes quidem non
 recepit,

recepit, sed fundum se ipsi assignaturum denunciavit. Sic
 illa Plutarchi verba, *χωρίον δὲ, κατεργασθέν ἐπηγρύξατο*, ego
 iam pridem conuerterā: cum præsertim alibi quoque ver-
 bum *κατεργασθέν* pro attribuere & assignare vsurpatum no-
 tasset, vt *ἐπὶ φιλοδελφίας: ἑταροὶ δὲ, παιδικαὶσι καὶ πόρνευσι οὐκ αἰσχύ-
 νησιν κατεργασθέντες, ὑπὲρ οὐκ ἐπὶ τῆς καλῆς ἀρετῆς ἀδελφείας
 ἀπομνημονεύουσι*. Merito igitur Xylander noster à Bocchii
 & Corradi falsis interpretationibus discessit. Cicero se ad
 Vibonem in fundo Sicæ fuisse, ad Atticum scribit, epist. 2.
 & 4. lib. 3. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore ob-
 tinebat C. Virgilius (*Γάϊος Οὐεργίλιος* est apud Plutarchū)
 prætoris Ciceroni scripsit, ne in Siciliā veniret. quare consi-
 lio repente mutato, iterum à Vibone Brundisium terra pe-
 tere contendit, vt ipse pro Plancio narrat. In eo itinere 111.
 Idus April. Thuriū scripsit epist. 5. lib. 3. ad Att. & xiv. Kal.
 Maii Tarenti, sequentem. eodemque die se Brundisium ve-
 nisse, epistola 7. eiusdem libri scribit. urbem ipsam ingressus
 non est: sed in hortos M. Lenii Flacci se cōtulit, pro Plancio,
 meminit etiam in Sextiana. Apud M. Lenium dies xiiii.
 fuit, epist. 4. lib. 14. Famil. Pridie Kal. Maii, cum Brundu-
 sio proficiscens Dyrrhachium vento secundo transmitteret,
 atque aduersus ex alto ressassit, reiectus est: deinde iterum
 in altum prouectus, Dyrrhachium peruenit. vbi, cum è na-
 ui in terram egressurus esset, terramotum & maris conuul-
 sionem extitisse ferunt. vnde haruspices coniciebant, illius
 exsiliū non fore diuturnum, quod hæc mutationis signa
 essent. Hæc Plutarchus. Dyrrhachio aliquorum dierum
 viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexit, & cum eo
 Thessalonicam x. Kalend. Iunii venit, pro Plancio, & epist. 8.
 lib. 3. ad Att. Thessalonicæ Cn. Plancius tua liberalitate Ci-
 ceronem per menses septem retinuit. quo tempore plures
 epistolas ad Atticum scripsit, quæ lib. 3. ab octaua vsque ad
 xxii. leguntur. Interim Q. Cicero, cum iam Asiam per
 triennium obtinuisset, de prouincia antè Kal. Maii decessit,
 epist. 9. li. 3. ad Att. Fratrem aliquanto post suum discessum
 ex prouincia venisse, ait pro domo. meminit quoque in Sextia-
 na. Itaque M. Cicero, Idibus Iunii ad eum misit epist. 3. lib. 1. &
 deinceps sequentem. Tertio Non. Octob. Thessalonica ad
 Terentiam vxorē misit ep. 2. lib. 14. Fam. Redeamus nūc ad

acta urbana. Cicerone expulso, Clodius legem promulgavit de Ptolemaeo rege Cypri, ut bona eius publicarentur, & regnum in provinciam formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum est, quo de Cicero saepe, Plutarchus in Catone, Appianus lib. 2. Dio lib. 38. Kal. Iunii, ut est in oratione pro Sextio, decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, dissentiente nullo, referente L. Mummio tribunopl. intercessit Aelius Ligus. Pompeius quoque illo tempore se accusans, ut Plutarchus scribit, quod Ciceronem prodidisset, de illius reditu, amicorum opera adiutus, agere coepit. Resistente Clodio, placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio: Omnia senatus reiiciebat, nisi de me primum consules retulissent, & in Pisonem: An tum eratis consules, cum quacunque de re verbum facere coeperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat: ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis: de eadem re vide epist. 24. lib. 3. ad Att. Initur deinde consilium de interitu Cn. Pompeii, ait Cicero pro Sextio. quam rem A. Sconius in Milonianam sic exponit: Cum III. Idus Sext. Pompeius in senatum venisset, dicitur seruo P. Clodii sicam excidisse eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, seruo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit, ex eo domi tenuis. & Cicero pro Milone: Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat, extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro Pompeius postea, caruit senatu, caruit publico. Huc pertinet illud paradoxo 4. Ante senatum tua sica deprehensa est. & in Pisonem: Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat. Meminit etiam pro domo. Quarto Kalend. Nouembris octo tribunipl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iisdemque referentibus P. Lentulus cos. designatus, praestantissimam de Cicerone sententiam dixit, pro Sextio, post red. in senatu, & epist. 23. lib. 3. ad Att. Thessalonica Cicero se Dyrrhachium recepit: ibique v. 1. Kal. Decembr. scripsit ad Terentiam epist. 1. lib. 14. famil. & partem epistolae 22. lib. 3. ad Att. pridie Kal. Decembr. inde misit ad Terentiam epist. 3. lib. 14. & ad Atticum

eum epist. 23. lib. 3. & deinceps quatuor reliquas eiusdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. 1111. Idus Decemb. noui tribunipl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispus, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus, & Numerius Quinctius, magistratum inierunt, pro Sextio, & post reditu in senatu.

Anno urbis DCXCVI. Ciceronis L.

COSS. fuerunt,

P. CORNELIUS LENTULUS

SPINTHER, Q. CAECILIUS

METELLUS NEPOS.

15 PRAETORES eodem anno fuerunt, L. Caecilius, M. Callidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quinctilius, C. Cornutus, & Ap. Claudius Pulcher, Cicero post reditum in Senatu. Kalendis Ianuarii P. Lentulus simulac de solenni religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de Cicerone agendum iudicavit. cum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: proptereaque lege illi opus non esse: verum Pompeius censuit, ut ad senatus auctoritatem populi beneficium adiungeretur. atque eo die congestares esset, nisi Sex. Atilius tribunuspl. non ausus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. Haec Cicero post redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio & lib. 3. de legibus. Postea res acta est in senatu, alia nulla. & cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, 30 causa ad populum v. 11. Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, caede in foro maxima facta, flumine sanguinis reditu Ciceronis intercludendum putauerunt, post reditum ad Quirites, & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39. scribit, illo die, cum lex ad populum ferretur, acceptis a fratre Appio 35 gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit. Tum in foro tribunipl. vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadauera tanquam occisus iacuit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudelissima caedis eo tempore

in foro factæ, mentio est etiã in Miloniana. Clodium Milo-
tum de vi postulat: sed in iudicium non adduxisse Dio scri-
bit, quod nondum creati essent Quæstores, per quos iudi-
cium sortitionem fieri oporteret, Neposq; Pretori edixisset,
ne quod iudicium, ante quam iudices sorte deligerentur, fie-
ri pateretur. Quæstores autem, nisi habitis prius comitiis
ædilitiis, quibus hac de causa mora potissimum afferebatur,
creari non poterant. In hanc sententiam Dio: Cicero verò
in Sextiana ait, consulem, prætorem, tribunum pl. noua no-
ui generis edicta proposuisse: ne reus adesset, ne citaretur,
ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum,
aut iudiciorum facere liceret. quo pertinet illud de harusp.
responsi. Resisterunt etiam, ne causam diceret. Quare, cum
Milo videret iudicia esse sublata, ne Clodius omnia vi pos-
set efficere, curauit, inquit idem post redit. in senatu. Emit
enim gladiatores, vt Dio scribit. de quibus Cicero lib. 2. de
officiis: Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod
gladiatoribus emptis reipub. causa, quæ salute nostra con-
tinebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit.
Senatus autem multo antè, quàm lex de Ciceronis reditu
fuit lata, gratias agendas censuit ciuitatibus iis, quæ M. Tul-
lium ciuem optimè de rep. meritum recepissent, pro domo,
in Pisonem, Parad. 4. & Plutarchus. Idè decreuit, vt qui pro-
uincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatiq; es-
sent, salutem & vitam Ciceronis custodirent, pro Sextio. Idè
ad M. Tullii salutem auxilium omnium ciuium cuncta ex
Italia, qui remp. saluam esse vellent, implorauit, in Pisonem.
Factum enim S. C. fuit, vt literis cōsularibus cuncta ex Ita-
lia omnes, qui rempub. saluam vellent, conuocarentur, pro
Sextio, post redit. in senatu, & pro domo. Cum igitur Cice-
ronis capitis seruandi causa Romã vno tempore quasi signo
dato Italia tota conuenisset, Lentulus consul senatum fre-
quentissimum in Capitolium cōuocauit, in Pisonem, & post
redit. in senatu. Ibi tum in templo Iouis opt. max. Q. Metel-
lus Nepos cos. qui Ciceroni vel maximè ex magnis conten-
tionibus reipub. fuerat inimicus, permotus cum auctoritate
senatus, tum P. Seruiliu incredibili grauitate dicendi, absens
cum M. Tullio rediit in gratiã, post red. in senatu pro Sextio,
& de prouinciis cos. hic cum mitissimam orationē in senatu
habuif-

habuisset, Cicero ad eum misit epist. 4. lib. 5. Fam. in qua stu-
dium & auxilium eius implorat. Illo verò die, cum ccccx. se-
natores, magistratusq; omnes in Capitolio adessent, Cn. Pō-
peius de scripto sententia dicta, vni Ciceroni patriæ conser-
uatæ testimonium dedit: cuius sententiam frequentissimus
senatus, vno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab
exfugio reuocauit, post redit. in senatu. pro Sextio & pro Mi-
lone. de hoc S. C. in æde Iouis Mariana factò, Cicero lib. 1. de
Diuinat. & Valerius lib. 1. cap. 7. Faciebat eodem die ludos
in theatro consul, quò cum ipse & senatores spectatum è se-
natu venissent, S. C. illud de Ciceronis reditu factū frequen-
tissimo theatro, incredibili clamore & plausu cōprobatum
est, pro Sextio, & lib. 1. de Diuinat. Postridie de Ciceronis
salute P. Lentuli consulis, Cn. Pompeii cæterorumq; prin-
cipum, in his P. Seruiliu, & L. Gellii celeberrimæ & grauiissi-
mæ conciones fuerunt, post redit. ad Quirites, & in senatu,
pro Sextio, in Pisonem. Eodemq; die decretum in Curia
fuit, populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis cōuene-
rant, admonitu; ne quis de cælo seruaret; ne quis moram
villam afferret. si quis aliter fecisset, eum planè euerforem
Reip. fore, idq; senatum grauissimè laturum: & vt statim
de eius facto referretur, addidit etiam senatus illud: nisi die-
bus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum,
rediret in patriam dignitate omni recuperata. decreuit eo-
dem tempore senatus, vt iis, qui ex tota Italia salutis M. Tul-
lii causa conuenerant, agerentur gratiæ, atque vt iidem ad
res redeuntes, vt venirent, rogarentur, pro Sextio, post red.
in senatu, & in Pisonem. Legem deinde omnes magistrat-
us, præter Appium prætorem, duosq; tribunos pleb. N.
Quinctium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, in Piso-
nem. Cum ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextul.
venisset, & Lentulus consul, idemq; lator legis comitia
centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de
more dissuasit, quòd Dio libro 39. planè scribit, & Cicero
pro domo ita significat: Illa fuit pulchritudo populi Rom.
illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi con-
tra senatus totiusq; Italiæ auctoritatem & studium dicen-
di potestas fuit. & in Sextiana: Cedo nunc eiusdem illius
inimici mei de me, eodem ad verum populum in campo

Martio concionem. Verum, cum & alii, & Pompeius in primis legem suaderet, ut Dio scribit, summo consensu omnium centuriarum accepta fuit, cum nemini cui vlla quo minus adesset, iusta exculatio esset visa, nullis comitiis vnquam multitudo hominum tanta, neque splendidior fuisset, in Pisonem. Constat enim, ut idem pro domo sua ait, nullis vnquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse, idem est in orat. post reditum. Pridie Non. Sextil. ipso illo die, quo lex est lata, Cicero Dyrrhachio profectus, Brundisium venit Non. Sext. epist. l. lib. 4. Att. Adueniens Cicero tanquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dexteram porrexerunt Brundisium: cum ipsis Nonis Sextil. idem dies aduentus M. Tullii fuisset, qui natalis idem Tullii filii, quæ ibi patri fuit præstò, idem etiam ipsius colonie Brundisii, idem Salutaris, quæ res adinaduersa à multitudine, summa Brundisiorum gratulatione celebrata est, pro Sextio, & l. 4. Att. epist. l. Brundisii cum esset in domo optimorum & doctissimorum virorum Lenii Flacci, & patris, & fratris eius, ante diem vi. Id. Sextil. cognouit literis Quinti fratris, mirifico studio omnium ætatum, atque ordinum, incredibili concursu Italiæ, legem comitiis centuriatis esse perlatam, ibidem. Inde à Brundisii honestissimis ornatus, iter via Appia Romam versus fecit. In itinere xxxiii. dies consumsisse videtur, cum Sextilis tum xxix. dierum esset. Brundisio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam, & demum Ariciam, pridie Non. Septembr. Romam venit, epist. l. lib. 4. ad Att. Toto autem illo itinere à Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. neque enim regio fuit vlla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publice ad Ciceronem venerint gratulatum. magnæ erant effusiones hominum ex oppidis, maximi concursus ex agris patrum familias cum coniugibus ac liberis: cumque viæ multitudine legatorum vndique missorum celebrarentur: vrbes Italiæ festos dies agere aduentus eius videbantur, in Pisonem, & pro Sextio. Ad urbem ita venit, ut nemo vllius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui ipsi obuiam non venerit, epist. l. lib. 4. ad Att. itaque in Pisonem ait, Vnus ille dies mihi qui dem

quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriâ rediit: cum senatum egressum vidi, populumque Rom. vniuersum: cum mihi ipsa Roma propè conuulsa sedibus suis ad cōplectendum conservatorem suum procedere visa est. Cum venisset ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camænarum) ab infima plebe cōpleti erant, à qua plausu maximo cum esset Ciceroni gratulatio significata, similis & frequentia, & plausus cum usque ad Capitolium celebrauit, in foro & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit, epist. l. lib. 4. ad Att. Itaque ille vnus dies, ait pro domo, quo die me populus Ro. à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiâque comitarum honestavit, tantæ mihi iucunditati fuit, ut tua mihi cōscelerata illa vis non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Plutarchus scribit, reuertenti Ciceroni tanta lætitia ciuitates, tanto studio homines obuiam venisse, ut infra veritatem sit, quod postea dixit, se humeris Italiæ Romam reportatum fuisse. dixit autem hoc in extrema oratione post reditum in senatu. Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septembr. senatui gratias egit ea oratione, quæ, post reditum in senatu inscripta, exstat. egit etiam populo Rom. gratias, altera oratione, quæ post reditum ad Quirites inscribitur. De vtraque Dio ita scribit: καὶ ἡ δὲ τὴν οὐ κακίαν, καὶ χάριν τῇ περὶ τὴν δὴ μὴ παροργιστῶν αὐτῶν τὴν αὐτῶν, καὶ τὸ σπουδῆον, καὶ τὴν τὴν ἐκκλησίαν ἔγνε, id est, Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione à Consulibus data, in senatu, & in cōcione egit. Eo biduo, cum esset annonæ summa caritas, homines primò ad theatrum venerunt: vbi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinates faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa confederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, vbi tum senatus habebatur, concurrerunt, cumque eadem & incensionem Capitolii senatoribus minarentur, atque iecurò per eos dies, quibus senatus de annonâ habebatur, consulares plerique abessent, quòd turò se negarent, posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur,

Cicero pro domo, & epist. i. libr. 4. ad Att. Asconius in Milonianam, Plutarchus in Pompeio, & Dio li. 39. Secuta est deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati consecraverat. populus eam comitiis centuriatis eodem iure esse iusserat, quo fuisset. verū senatus decreuerat, ut de eius religione ad Pontificum collegium referretur, ut est in orat. de harusp. resp. Apud pontifices pridie Kal. Octobris Cicero pro domo, dixit eam orationem, quæ exstat. in qua primum respondet Clodio, qui actionem eius de potestate rei frumentariæ Pompeio danda reprehēderat, deinde suam domum propter Clodii consecrationem sacram non esse, sed ab omni religione vacuā atq; puram docet. Nam, ut Dio lib. 39. scribit, lationem legis Curiatæ, quæ ē patriciis ad plebem Clodius transferat, criminans, quod ex instituto maiorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnē eius tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribunopl. iure fieri potuisse, qui ipse contra omne ius plebeius factus esset. atque ita pontificibus persuasit, ut sibi aream, quæ ab omni religione vacua & pura esset, restituerent. Haftenus Dio. Itaq; Cicero in Pisonem ait: Me consequentibus dieb. in ea ipsa domo, qua tu me expuleras. quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, P. C. collocauerunt: mihiq; quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt, in quem locum Asconius legendus. Superficiem ædium consules de consilii sententia æstimarunt: H. s. vices, Tusculanam villam H. s. quingentis millibus, Formianum H. s. ducentis quinquaginta millibus, epist. i. libr. 4. ad Att. Eodem anno Ptolemæus rex Ægypti, eum, ingenti pecunia cōsumpta, ut rex atque socius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret. & cum hoc nomine, tum quod Cyprus à Romanis reperere, aut amicitiam eis renūciare noleret, apud suos offendisset, regno pulsus, Romā venit, P. Lentulo etiam tum consule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum restitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina purgarent, miserunt. de quibus Dio, & Cicero de harusp. respon. Ante diem tertium Non. Nouembr. expulsi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quincti fratris domus primo fracta coniectu lapidum ex area Marci, deinde inflam-

mata

mata iussu Clodii, epist. 3. li. 4. ad Att. hæc est vis illa nefaria, quæ se cum fratre domum expulsum fuisse, ad Lentulū scribit. Cum autem Clodius saxi, & ignibus, & ferro vastitatem ædibus Ciceronis intulisset, decreuit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui vniuersam Remp. oppugnassent, teneri, in orat. de harusp. responsis. Quæ deinde usque ad v. i. i. Kal. Decembr. acta sunt, vide epist. 3. lib. 4. ad Att. iv. Idus Decemb. noui tribunipl. magistratū inierunt, è quibus à Cicerone lib. i. Famil. lib. 2. ad Fratrem, & Dione lib. 39. hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antistius Vetus, & Calsius. Cum tribuni magistratum inissent, C. Cato turbulentus adolescens, nec imparatus ad dicendum, contionibus assiduis inuidiam & Ptolemæo simul, qui iam profectus ex vrbe erat, & P. Lentulo consuli paranti iam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, cœpit. quod ex li. x. xii. Annal. Fenestellæ Nonius Marcellus refert. In quindecim legatis, quos Pompeius sibi rei frumentariæ causa legauerat: fuit Q. Cicero, qui cum esset in Sardinia, M. Cicero ad eum scripsit, quæ extremo huius anni mense in senatu acta fuerunt, epi. i. lib. 2. ad Frat.

Anno urbis dcccvii. Ciceronis LI.

COSS. fuerunt,

CN. CORNELIVS LENTVLVS

25 MARCELLINVS, L. MARCIVS

PHILIPPVS.

IN collegio pratorum huius anni fuerunt, Cn. Domitius, Q. Ancharius, & C. Claudius Pulcher, ut pro Sex. libr. 2. ad frat. & in Cicerone Plutarchi cognoscitur. M. Tullius initio huius anni omni studio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro consule obtinebat, Ptolemæi regis redutio decerneretur. Argumento sunt epistolæ, quæ hoc tempore ad Lentulū missæ li. i. Famil. exstant. Tum quoq; orationem de rege Ptolemæo, cuius apud Aquilā, & Fortunatiā nū mentio est, habuisse videtur, cum regis Alexandrini restitutionē Lentulo sua sententia decerneret. x. i. i. Kalend. Februarii Cicero scripsit ad Q. fratrem epist. 2. libr. 2. ubi ait, Comitā ædilicia, quibus Clodius ædilitatē petebat, edita esse a. d. xi. Kalen. Febr. Clodius ædilis factus, Miloni diē

*G ij.

dixit, & de vi ad populum accusauit: pro Sextio, in Vatiniū,
 & lib. 2. ad Frat. qua de re Dio ita scribit: Clodius simulatq;
 ædilitatem Marcellino, & Philippo cos. iniit, Miloni diem
 dixit, quod gladiatoribus repub. obsedisset: quæ enim ipse
 commiserat, quorumq; nomine reus erat, ea illi crimini da-
 bat; non quod Milonem condemnatum iri speraret, qui pa-
 tronos magnos, in iis Pompeium & Ciceronem, habebat;
 sed vt per hanc causam & Milonem oppugnaret, & patronos
 eius vexaret. 1111. Non. Febr. Milo affuit: ei Pompeius ad-
 uocatus venit: producta dies est in v 111. Idus: quo die Pom-
 peius, cum pro Milone apud populum diceret, clamore, cõ-
 uiciõq; iactatus est, Clodiusq; diem in Quirinalta, id est, x111.
 Kal. Mart. produxit: epist. 3. lib. 2. ad Frat. & epist. 5. lib. 1. Fa.
 Cicerò autem iam ante diem tertium Kal. Febr. ad Atticum
 ex Epiro in Italiam reuersum miserat epist. 4. lib. 4. A. d. (v. 15
 Id. Febr. P. Sextius à M. Tullio Albinouano lege Lutatia
 de vi postulatus fuit, propter eadem, quam anno superiore,
 v 111. Kal. Febr. cum de Ciceronis reditu ageretur, in foro
 factam diximus. defensus fuit cum ab aliis, tum à Q. Horten-
 sio, & M. Cicerone: cuius oratio pro Sextio exstat. Sextius 20
 absolutus fuit a. d. 11. Id. Mart. epist. 4. lib. 2. ad Frat. Oppu-
 gnauerat Sextium maximè P. Vatinius, qui etiam testimo-
 nium in illum dixerat. itaque Cicero Vatinium testem per-
 petua interrogatione accusauit, quæ oratio separatim edita
 exstat, de qua Fabius lib. 5. cap. 7. & Cicero epist. 9. lib. 1. Fam. 25
 Tota verò interrogatio mea (orationē in Vatiniū sic appel-
 lat) nihil habuit aliud, nisi reprehensionē illius tribunatus:
 in quo omnia dicta sunt libertate, animoq; maximo de vi, de
 auspiciis, de donatione regnorū. 111. Id. Feb. Cicero dixit pro
 Bestia de ambitu, apud prætorē Cn. Domitiū, in foro medio, 30
 maximo cõuentu. Prid. Id. T. Põponius Atticus Pilia vxore
 ducta nuptias celebrauit. in quibus Cicero cœnauit, epist. 3.
 lib. 2. ad Frat. Tulliam filiam Cicero anno proximo ante
 consulatum suum desponderat C. Pisoni L. F. Frugi, epist. 2.
 lib. 1. ad Att. eius amor, virtus, pietas in Ciceronem exfulan-
 tem, tanta fuit, vt supra nihil posset, epist. 1. & 3. lib. 14. ad
 Fam. & in orat. post redit. Ei verò fructum pietatis suæ ferre
 nō licuit: decessit enim anno superiore, vt ex Sextiana, & ora.
 in Vatinium cognoscitur. Quem cum Tullia hoc anno elu-
 xisset,

xisset, Cicero pridie Non. April. eam Furio Crassipedi despõ-
 dit, eiq; v 111. Idus sponsalia præbuit: lib. 2. ad Frat. epist. 5. vt
 Manucius nunc distinxit. Vnde scribit ad Att. lib. 4. epist. 5.
 Viaticum Crassipes præripit. De hac coniunctione gratula-
 5 sus quoq; Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero respondet ep. 7.
 lib. 1. ad Fam. Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis sen-
 tentiam vt de agro Campano frequēti senatu Idib. Maii re-
 ferretur, epist. 9. lib. 1. Famil. Cum autem Miloni dies in No-
 nas Maii prodita esset, Cicero Roma exiuit, villasq; iustra-
 10 uit, epist. 5. & 6. lib. 2. ad Frat. Prodigia interim facta, vt Dio
 lib. 39. scribit. Nam & in Albano monte sacellum Iunonis,
 quod in mensa dedicatum orientē solem spectabat, ad septē-
 triones conuersum est, fax à meridie ad Aquilonem porrigi
 15 visa, lupus urbem intrauit, terra mouit. ciues quidā fulmine
 icti sunt, & in agro Latinienſi auditus fuit strepitus sub terra
 cū fremitu. quæ cum haruspices expiari vellent, iratos Deos
 esse, quod loca sacra & religiosa profana haberentur, respon-
 derunt. Hanc occasionem arripiens Clodius ædilis, habuit
 concionem de sacris & religionibus: atq; Ciceronis domum
 20 inter ea loca esse dixit, quæ consecrata profana haberentur.
 itaq; postridie Cicero defendens se in senatu, qui ex haruspi-
 cum responſo decreuerat, vt de locis sacris & religiosis con-
 sules ad senatum referrent, orationem habuit de haruspiciū
 25 responſis, quæ exstat in qua haruspiciū responſa contra Clo-
 dium interpretatur. Tum quoque Cicero, vt Dio scribit, Mi-
 lone & quibusdam tribunis pl. adhibitis, in Capitolium ve-
 nit, & tabulas de exſulio suo à Clodio tribunopl. fixas deie-
 cit. sed Clodius cum fratre Caio, qui Prætor erat, interue-
 niēs, eas tum eripuit: postea verò obseruata Clodii absentia,
 30 rursus in Capitolium ascendit & tabulas inde ablatas, domū
 suam asportauit. quod factum à Clodio reprehensum cum
 Tullius in senatu, vt Plutarchus narrat sic defenderet, vt di-
 ceret Clodium contra leges è patriciis ad plebem transiisse,
 35 ideoque nihil eorum, quæ gessisset, ratum habendum esse;
 Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium lauda-
 ret, cuius acta oderat: sed graue & violentum esse confir-
 mabat, tot decreta, & res gestas senatusconsulto tolli: in qui-
 bus essent etiam ea, quæ ipse in Cypro & Byzantii gessisset.
 de quibus rebus præter historicos Cicero pro domo, in Sex-

tiana, & alibi. Hoc etiam tempore actum in senatu fuit de stipendio exercitus Cæsaris. idq; Cicero se non solum decreuisse, sed etiam, ut alii decernerent, laborasse, ait in orat. de provinciis cos. stipendii decreti meminit epist. 7. lib. 1. Fam. ubi & de decem legatis, de quib. sic in oratione de provinciis: Actum est de decem legatis: quos alii omnino non dabant: alii exempla quærebant: alii tempus differebāt, alii sine ullis verborū ornamentis dabant, in ea quoq; re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. causa sentire, facere vberius propter ipsius Cæsaris dignitatem, & pro Balbo: Idē in angustis ararii victorem exercitū stipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit. Hos decem legatos à Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæsari habitis inquit, *οὗτος τε ὁ μὲν τῶν βασιλέων ἀνδρῶν, οὗτος δὲ ἐπὶ τοῖς ἀσπασμοῖς πρῶτος τῶν Γαλαταίων. δῆμος εἶδεν.* Nam re bene gesta, dispensandæ cohonestandæque victoriæ, ut Manlius apud Liuium libro 38. ait, Imperatoribus decem legati decernebantur, A. Gabinius, qui Syriam procos. tenebat, in Palæstina re bene gesta contra Aristobuli filium Alexandrum, ipsumque Aristobulum, ut Iosephus lib. 14. Antiquitatum scribit, literas Romæ misit, quibus & rem bene gestam in bello nuntiavit, & supplicationem à senatu postulauit. Idib. Maii senatus frequēs supplicationem Gabinio denegavit, epist. 7. lib. 2. ad Fratrem de provinciis cos. & in Pisonem. Deinde, cum provinciæ consulares futuris cōsulibus lege Sempronia essent decernendæ, ut in Argumento orat. de provinciis scripsi, & de quattuor provinciis sententiæ dictæ essent, de Syria, Macedonia, & duabus Galliis; M. Tullius rogatus sententiam, orationem, quæ de provinciis consularibus exstat, in Senatu habuit, in qua suadet, ut Syria & Macedonia futuris cōsulibus decernantur, & Galliæ Cæsari non adimantur. Ante orationem de provinciis in libris Ciceronis legitur Corneliiana, pro L. Cornelio Balbo. quam hoc anno à M. Tullio dictam esse ex eo suspicor, quod de supplicatione stipendio & decem legatis extrema ferè oratione dicitur. ea enim hoc anno Cæsari decreta esse, nō solum oratio de provinciis docet, verum etiam epist. 7. lib. 1. ad Lentulum, quam tamen si docti quidā ad secundum Consulatum Pompeii & Crassi referant,

rant, tamen hoc anno scriptam esse arguit, quod L. Racilius inter magistratus nominatur, quem Marcellino & Philippo cos. tribunum pl. fuisse supra diximus. Igitur Balbus, cum esset Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto à Cn. Pompeio ciuitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium hoc beneficium consecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus est. Ei inimici Cæsaris & Pompeii accusatorem comparant, qui Balbo hoc tempore ciuitatis controuersiam mouit: negans eum iure & rectè ciuitate donatum, cum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo posset, nisi is populus factus esset fundus, id est, auctor obstringendi se iure ciuium Romanorum, in ciuitatem venire. Detenderunt Balbum Marcus Crassus, Cn. Pompeius & Marcus Cicero. De Planciana, quæ suo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de Cæliana dicendum. Hoc anno Ciceronem pro Marco Cælio apud Cn. Domitium Prætorem dixisse Corradus scribit. Manutius cum in Commentario in epistolam quintam libri secundi ad Fratrem orationem pro Cælio habitam, Marcellino & Philippo cos. scripisset, exponens deinde epistolam duodecimam eiusdem libri, diem illi in biennium prodiit, atque L. Domitio & Appio Claudio cos. Cælium de vi accusatum, & defensum à M. Tullio facit. Res est non leuis, quæ & tanti viri animum in scribendo distraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre possit. quare, an certi quid eruere queamus, experiamur. Quæstionem illam Cn. Domitium exercuisse, ipsa oratio demonstrat. Fuit autem Cneus Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Bestia dixisse, indicauimus. Fuit quoque alius Domitius Prætor biennio post, apud quem Cælius causam dicere debebat, epistola duodecima, libri secundi ad Fratrem. Cur autem Cælium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his cos. non eum, qui biennio post præturam gessit, putem, illa me causa maximè mouet, quod Marcus Crassus una cum Tullio Cælium defendit. (nam Interpretum inficitia, qui Crassum Cælii accusatorem faciunt, ridenda, seu miseranda potius, quàm refutanda) Crassus verò cum

anno insequenti consul paludatus exierit, Appio, & Domitio cos. ne Romæ quidem fuit, nedum causas ibi orare potuit. Huc accedit, quod Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cuius interficiendi causa Cœlium aurum à Clodia sumpsisse, aduersarii arguebant, anno superiore fuerit occisus, auctore Dionel. 39. & Strabone in 17. nee verisimile sit, accusatores huius cædis crimen & accusationem in annos plures distulisse. Si quis obiiciet, Cn. Domitium huius anni prætorem de ambitu quæsiuisse; Cœlium de vi accusatum fuisse: is si probauerit singulos prætores tantummodò vni quæstioni præfuisse, magnum fecerit. Nec memouet, quod Cœlius Appio & Domitio cos. reus inuenitur, quid enim obstat quæso, quo minus hoc tempore absolutus, à gente Clodia in iudicium retrahi potuerit? Quod Latomus putat, hanc orationem Appio & Domitio cos. ideo habere tam quod Cn. Domitius, qui post illos Consul fuit, in eorum consulari præturam gessisse videatur, tempori, quo ista scripsit, attribuo. Hoc ergo maneat, Cœlium lege Lutatia de vi propter seditiones Neapolitanas, & alia crimina accusatum, de seditionibus Neapolitanis, & Alexandrinorum pulsatione Putcolana à M. Crasso, de auro, quod à Clodia sumpsisse, & veneno, quod eiusdem Clodiæ necandæ causa parasse dicebatur, à M. Cicerone hoc tempore esse defensum, Q. Metellus Nepos ex Consulatu in Hispaniam profectus, eam prouinciam hoc tempore proconsule obtinebat, unde *τὸν τῆς Ἰσπανίας πρὸς τὸν Μάρκον* à Plutarcho in Cæsare nominatur, videturque ex Hispania ad Ciceronem misisse epistolam 3. libr. 5. Famil. in qua de contumeliosis contionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater Nepotis appellatur etiam in orat. post redit. in senatu, & pro domo, non propter affinitatem, ut vulgò Interpretes sibi persuaferunt, verum quia *ἐκ τῆς ἑστέρας οἰκίας*, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicero de haruspicum respons. & pro Cœlio Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patrueles, seu ut Iurisperiti vocant, amitini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit. Metellum Nepotem hoc tempore in Hispania decessisse, eumque à Cicerone intelligi epist. 7. libr. 4. ad Att. viri docti putant, quod si verum esset, Dionel. lib. 39. ubi res ab eo in prouincia gestas, exponit, præ-

ter-

termisurum fuisse non arbitror. Immo si iam in Hispania periit, est quod Pediano gratiam referat, qui illi mortuum in vitam reduxit, atque in choro nouem consularium, qui biennio post Scaurum reum laudauerunt, collocauit. Vt sit, M. Tullius quinque epistolas libri quarti ad Att. nempe quartam, quintam, sextam, septimam & octauam his consulibus scripsit. In sexta meminit epistolæ ad Lucceium missæ, quæ est 12. libr. 5. Famil. qua ut res à se in consulari gestas scribat, eum rogat. C. Iulius Cæsar, gestis hoc anno rebus illis, quas lib. 3. commentariorum perscripsit, exercitumque in Aulercis Lexobiisque, reliquis item ciuitatibus, quæ proximè bellum fecerant in hibernis collocato, discedens in Italiam Lucæ hiemauit, auctore Plutarcho in Pompeio, Cæsare, & Catone. eoque Pompeium & Crassum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii causa, qui palam minabatur, consulem se effecturum, quod prætor nequisset, adempturumque Cæsari exercitus, consularium alterum peteret, Suetonius in Iulio. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos, quot habebat, designatus consul fuerat, consul fieri non potuerit, epist. 8. libr. 4. ad Att. Cum autem Pompeius & Crassus intra legitimum tempus professi non essent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem tribunum pl. ne eo anno comitia haberentur: ut cum res ad Interregnum rediisset, legitime consularium & peterent & capesserent, Diol. lib. 39.

25

Anno urbis DCXCVIII. Ciceronis LII.

CN. POMPEIUS MAGNUS II. M. LICINIUS CRASSVS II.

30 CONSULATVM ex interregno inierunt, Dio libr. 39. Reliquosque magistratus suo arbitratu crearunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulsam tulit, & P. Vatinius in locum eius creatus est, Plutarchus & Dio. Cicero mense Aprili fuit rursi, ibique scripsit epist. 9. libr. 4. ad Att. cum Putcolis magnus esset rumor, Ptolemaum esse in regno. Eum A. Gabinus hoc anno iussu Pompeii in regnum restituit, Plutarchus in Pompeio, Diol. lib. 39. Strabo lib. 12. & 17. Meminit Cicero in Pisonem, quam orationem his consulibus dixit, auctore Asconio, cum Piso reuocatus è Mace-

*G v

donia sententia Ciceronis, quam anno superiore de prouincis consularibus dixerat, de insectatione eius in senatu conquestus, atque in eum inuectus esset. Pisoni Cicero respondit oratione illa quæ extat, & continet Pisonis vituperationem, quamuis in senatu sit habita loco sententiæ, vt testatur *Quinctil.* lib. 3. c. 9. Dicta fuit oratio, auctore Asconio, ante paucos dies, quam Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum à se factum dedicauit. Magnificentissima verò Pompeii munera secundo consulatu fuerunt, ait Cicero lib. 2. de Officiis, & demonstrat epist. 1. lib. 7. Famil. ad Marium. De theatro & ludis Pompeii, Plutarchus in eius vita, Dio lib. 39. Tacitus lib. 14. Plinius lib. 8. cap. 7. Hoc anno Cicero ad *Quinctum* fratrem scripsit epist. 8. 9. & 10. lib. 2. ad Atticum, epist. 9. 10. 11. & 12. lib. 4. In duodecima facit mentionem protectionis Crassi in Syriam, antequam verò paludatus exiret, cenauit apud Ciceronem in hortis Crassipedis generi, epist. 9. li. 1. Fam. Proficiscentem Ateius Capito tribunus pleb. diris cum omnibus retinere conatus est, ille verò dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit, atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, Cicero lib. 1. & 2. de Diuinat. Plutarchus, Appianus, Dio, Velleius, & alii. Cicero etiam hoc tempore scripsit tres libros de Oratore, de quibus sic ad Att. epist. 12. lib. 4. de libris oratoris factum est à me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt, describas licet. vide quoque procemium lib. 2. de Orat.

Anno urbis DCXCIX. Ciceronis LIII.

COSS. fuerunt,

L. DOMITIVS AHENOBARBUS, AP.

CLAVDIVS PVLCHER.

Cum Crassus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero eius absentis causam in senatu defendit, & cum consilibus atque consularibus magna contentione decertauit, vt scribit ipse ad Lentulum epist. 9. li. 1. & ad Crassum epist. 8. li. 5. Famil. Quæ initio huius anni mense Februario in senatu acta sunt, Cicero ad Fratrem scribit lib. 2. epist. 11. & 12. vt in libris Manutianis distinguitur. Misit deinde in Galliam ad Casarem procos. C. Trebatium Testam iuriconsultum cum

cum literis, quibus eum studioissimè commendat, epist. 5. lib. 7. Famil. Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæsari in Galliam profectus est, de quo Cæsar lib. 5. Comment. M. Cicero item Roma profectus, ruri scripsit ad Atticum, epist. 13. lib. 4. Fuit autem in Cumano & Pompeiano: atq; in Cumano instituit scribere πολιτεία, de optimo statu ciuitatis, & de optimo ciue, epist. 13. lib. 2. & 5. lib. 3. ad Fratr. & epist. 13. lib. 4. ad Att. 1111. non. Iunii Cicero Romam rediit, epist. 14. lib. 2. ad Fratr. 1111. non. *Quinctil.* Suffenas & Cato absoluti sunt, epist. 14. lib. 4. ad Att. de C. Catone absoluto Asconius pro Scauro. His rebus actis Cicero à Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium consulem, & decem legatos Reatinorum causam contra Interamnates egit, epist. 14. lib. 4. ad Attic. Varro de re rust. lib. 3. cap. 2. v. 11. Id Romam rediit. eoque tempore se à causis & iudiciis distitissimum fuisse, ait epist. 15. lib. 2. ad Fratr. defendit tum Messium, item Drusum, de quibus epist. 14. lib. 4. ad Att. ubi hoc quoque scribit, se ex *Quincti* fratris litteris suspicari, iam cum esse in Britannia. Illo tempore ad Trebatium scripsit epist. 6. 7. 8. 9. & 10. lib. 7. Fam. Ex Britannia *Quinctus* ad Marcum literas misit, quibus ille mense Sextili respondit eodem die, quo P. Vatinius defendit, epist. vlt. lib. 2. ad Fratr. de Vatini in gratiam recepto & defenso scribit epistola longa ad Lentulum. Pro Vatini Ciceronem dixisse L. Domitio, Ap. Clodio coss. Asconius testatur. Valerius quoque lib. 4. cap. 2. scribit, M. Ciceronem P. Vatini dignitati suæ semper infestum duobus publicis iudiciis tutatum esse. itaque Vatinius se clientem Ciceronis appellat, epist. 9. lib. 5. Famil. M. *Emilius* Scaurus à C. Triario repetundarum postularus apud M. Catonem prætorem, à M. Tullio defensus est a. d. 1111. nonas Septembr. vide Asconium. Hanc orationem vnà cum Planciana mense Septembri se absoluisse scribit, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. Plancium his coss. à M. Iuuentio Laterense accusatum, & à Cicerone defensum esse, Latomus & Corradus putant, rectè meo quidem iudicio. Fecerat enim Plancius tribunus plebis biennio ante, vt diximus, atque in hunc annum ædilitatem rectè petiit. Quod autem Siluius per Consulem, quem Cicero comitia ædilitia habuisse ait, M. Crassum intelligit, nulla probabili ra-

rione nititur. nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem
 petere. huc accedit, quod hunc fuisse legitimum annum æ-
 dilitatis Laterensis, ex prætura eius perspicuum fit: quam
 triennio post, Ser. Sulpicio, M. Marcello cos. gessit, epist. 7.
 lib. 8. Famil. Illud autem, quod Corradus pro certissimo ar-
 gumento affert, q̃ C. Alfius, qui præturam hoc anno gessit,
 quæstor in causa Planciana fuerit, nullū est. nam primum
 ex peroratione cognoscitur, non C. Alfium, sed C. Flaviū
 quæstorem fuisse, quem eundem præturam tum gessisse,
 affirmare non aſſim: arbitror enim tam quæstorem, quā
 consilium, editicium fuisse: editos autem fuisse ab accusa-
 tore, quæ potestas si rei fuisset, ut Cicero, eum sine dubita-
 tione C. Alfium tribulem suum quæstorem, atque è Teren-
 tina, & Voltinia tribubus iudices fuisse editurum. Pridie
 nonas Septembr. ludi Romani, qui per nouem continuos
 dies fiebant, commissi sunt. Ludorum diebus Cicero in Ar-
 pinati fuit, & xiii. Kalend. Octobr. Romam venit, epist. 1.
 lib. 3. ad Fratr. a. d. vi. Kalend. Octobris: cum æquinoctium
 subesset, Cæsar exercitum Britannia reportauit, Cicero e-
 pist. 15. lib. 4. ad Att. & Cæsar libr. 5. Comment. cum Cæsar
 Britanniam peragraret, audiuit discessisse filiam, Seneca de
 Consolatione ad Marciam. Hinc Cæsar's luctus epist. 1. libr.
 3. ad Fratr. de morte Iulæ, quæ Pompeio nupta erat, Dio lib.
 39. Plutarchus in Pōpeio, & Cæsare. Cum M. Crassus A. Ga-
 binio in Syria successisset, ille in Italiam reuersus xii. Kal.
 Oct. ad urbem accessit, & xiii. Kal. urbem noctu intrauit, &
 de maiestate accusatus est, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. In eo iudi-
 cio Ciceronem Gabiniū grauissimè accusasse, Dio. lib. 39.
 auctor est. sed Cicero se testimonium secundum fidem & re-
 ligionem, grauissimè in eum dixisse, testatur epist. 4. lib. 3. ad
 Fratr. Gabiniū absoluto, M. Tullius vii. Kal. Nouembr. in
 Tusculanum profectus fuit. Ita extremis mensibus huius
 anni Cicero omnes epistolas libr. 3. ad Fratr. & postremas
 libr. 4. ad Att. & longam ad Lentulum scripsit. Gabinius de
 maiestate absolutus, de repetundis accusatus & condemna-
 tus fuit, quamuis Tullius rogatu Pompeii eum defendisset,
 Dio lib. 39. Valerius lib. 4. cap. 2. Sed huiusce generis hu-
 manitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. nam-
 que Gabiniū repetundarum reum summo studio defen-
 dit,

dit, qui eum in consulari suo vrbe expulerat Cicero pro
 Rabirio Postumo ait, sibi causam defendendi Gabiniū fuis-
 se reconciliationem gratiæ. ibidem testatur, se Gabiniū
 ex maximis inimicis receptum in gratiam, summo stu-
 dio defendisse. Meminit huius defensionis D. Hieronymus
 in Apologia aduersus Rufinum. Gabiniū condemnato, C.
 Memmius lege Iulia de repetundis accusauit C. Rabirium
 Postumum, qui, cum post mortem patris sui C. Curtii natus
 esset, à C. Rabirio auunculo adoptatus, C. Rabirius Postu-
 mus dictus fuit. defendit eum Cicero hiberno tempore, vt
 oratio indicat. Claudius Cæsar apud Suetonium refert,
 Rabirio Postumo Ptolemæum Alexandriam crediti ser-
 uandi causa secuto crimē maiestatis apud iudices motum
 fuisse. Hoc ad extremum admonebo, quatuor prætores hu-
 ius anni à Cicerone in epistolis nominari, M. Catonem, Do-
 mitium, Seruiliū, & C. Alfium, quibus Dio addit Ser. Sul-
 piciū Galbam. tribunipl. apud Ciceronem sunt, Q. Mu-
 cius Scæuola, Terentius, & C. Memmius. his apud Valerium
 lib. 8. cap. 1. additur Lælius.

Anno urbis DCC. Ciceronis LIIII.

cos. fuerunt,

CN. DOMITIUS CALVINVS, M. VA-
LERIUS MESSALA.

Hi consules non statim initio anni, vt moris erat, sed se-
 primotandem mense magistratum inierunt, auctore Dio-
 ne lib. 40. Cum enim anno superiore comitiorum consula-
 rium singuli dies obnuntiationibus sublati essent, vt scribit
 Cicero epist. 3. libr. 3. ad Fratr. & ob id mense Ianuario nulli
 dum Consules essent, Interreges de more proditi fuerunt.
 qui rempublicam per sex menses administrarunt, cū quod
 propter auspicia, quæ secunda Interregibus non eueniebant,
 comitia habere non possent, tum quod tribunipl. qui remp.
 tractabant, ne magistratus crearentur, impedirent, vt Dio
 scribit. Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de
 quibus Cicero epist. 11. lib. 7. Famil. quam hoc tempore scri-
 ptam esse, res ipsa indicat, sicut & sequentes. quarum deci-
 ma tertia data est xii. nonas Mart. decima octaua vii. Idus
 Apr. Sed, cum Tribunipl. comicia omni ratione impedirent,

ac primum vt tribuni milit. pro consulibus, deinde vt Pompeius Dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus. Pompeius effecit, vt Cn. Domitius, & M. Messalla c. o. s. tandem fuerint creati, Plutarchus in Pompeio, & Dio libr. 40. His c. o. s. M. Crassus interfecto P. filio, exercitūque delecto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero libr. 2. de Diuinat. & scribit præter alios Orosius noster libr. 6. cap. 13. Perisse Crassum mense Iunio Ouidius libr. 6. Fastorum indicat. In locum P. Crassi M. P. Cicero Augur factus fuit, vt Plutarchus scribit. In Auguratus petitione competitorem habuit C. Hirrum, de quo libr. 1. & 8. Famil. Sed M. Tullium augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius, & Q. Hortensius nominauerunt, Philip. 2. Ab Hortensio se coopratū in collegium, & inauguratum, ait in Bruto. Quo tempore Cicero Augur factus est, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, vt ipse ait Philip. 2. erat autem in Asia, eoque Cicero ad illum misit sex primas epistolas lib. 2. Famil.

Anno urbis DCCI. Ciceronis LV.

Consul fuit,

CN. POMPEIUS MAGNVS III.

PETEBANT in hunc annum Consulatum summis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum Præturam P. Clodius, cui summæ inimicitia cum Milone intercedebant, itaque a. d. xlii. Kalend. Feb. cum Milo Lanuium proficisceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurrisset, rixa & pugna forte commissâ, Clodius interfectus fuit, quod Asconius in argumento orat. pro Milone pluribus verbis narrat. Pompeius deinde ab interrege Ser. Sulpicio v. Kalend. Martii consul creatus est, statimque consulum iniiit, & nouas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim eadem Appia via factam, & incendium Curia, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna grauiore, & forma iudiciorum breuiore proposita. vtraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde vno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari iubebat,

bebat, ita vt duæ horæ accusatori, tres reo darentur, auctore Asconio. hinc Tacitus in dialogo de Oratorib. ait Pompeium primum adstrinxisse, & imposuisse veluti franos eloquentia: de hac lege Pompeii Cicero in Bruto, Maxime (inquit de se & Hortensio agens) perspecta est vtriusque nostrū exercitatio paullo ante, cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamur quotidie. & initio lib. 4. de Finib. Ain tandem, cum ego te hac noua lege videam, eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? Perlata lege Pompeii, & L. Domitio Ahenobarbo Quæstore suffragio propuli creato, Milo de vi, & de ambitu, & de sodalitiis postularus fuit. Accusarunt de vi Milonem 111. Idus Apr. Appius maior, M. Antonius, & P. Valerius Nepos, respondit illis vnus M. Cicero. qui cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, ita, vt non ea, qua solitus erat, constantia diceret. sed oratio illa quoque excepta fuit, vt Asconius scribit. Meminit Quintilianus libr. 4. cap. 3. Eam verò, quam nos habemus, Cicero postea scripsit, cum Milo esset Massilia, quò condemnatus, in exilium intra paucissimos dies profectus fuit, Asconius, & Dio libr. 40. Accusatus deinde M. Sausæius, defendente Cicerone, & M. Cœlio, absolutus fuit. Sex. autem Clodius magno consensu damnatus est. Asconius Pompeius in hoc consularu Corneliam Q. Metelli Scipionis filiam vxorem duxit, & socerum sibi in quinque menses extremos collegam subrogauit. Plutarchus in Pompeio, Dio libr. 40. Appianus lib. 2. eundem Scipionem Censoriam potestatem, quam Clodius imminuerat, lege restituisse, Dio scribit. Hoc anno fingitur habitus sexto de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque postea perscripsit. argumento sunt verba illa, quæ de libro quarto modò adduxi, & illa lib. 2. Vt M. Crassus fuit: qui tamen solebat vti suo bono: vt hodie est noster Pompeius: cui rectè facienti gratia est habenda. Extremo huius anni mense, cum T. Munacius Plancus Bursa magistratu abiisset, à Cicerone accusatus, & Cn. Pompeio defensus, cōdemnatus fuit, Dio lib. 40. & Cicero epist. 2. lib. 7. Fam. quam hoc tempore scripsit Plācus omnib. sententiis, maximo populi plau-

su condemnatus fuit quod Curiam incendisset, Philippica 6. & 13.

Anno urbis DCCII. Ciceronis LVI.

COSS. fuerunt,

SER. SVLPICIUS RVFVS, M. CLAV-
DIVS MARCELLVS.

Hoc tempore, certè post Clodii eadem, M. Tullius de Legibus scripsit, ut ex lib. 2. cognoscitur. Cum autem plures libros de Legibus scripsisset, ad nos tres tantum, iique mutilati peruenerunt. Factum anno superiore senatusconsultum erat, ne quis pratorius aut consularis intra quinquennium in prouinciam ire posset, ut Dio lib. 40. scribit. Hoc S. C. ire in prouincias coacti sunt, qui in eas ex prætura, aut ex consulatu non iuerant. In his erat M. Tullius: cuius fors cum deiecta esset, Cilicia prouincia consularis cum exercitu peditum xii. mil. equitum duum mil. p. c. ei obuenit, auctore Plutarcho. Cicero se nomen tantum duarum legionum habuisse, ait epist. 15. lib. 5. ad Att. & epist. 6. lib. 3. Famil. ait in tanta militum paucitate abfuisse tres cohortes. Tenuit Cicero pro coss. etiam Cyprum insulam Ciliciæ oppositam, & præterea tres dioceses Asiaticas. Cibyraticam, Synnadensem, & Apamensem, ut lib. 5. & 6. ad Att. perspicitur. itaque lib. 1. de Diuinat. ait, se nationibus Cilicum, Pisidarum, & Pamphyliæ præfuisse. Successit M. Tullius Ap. Claudio, quem de successione certior facit epist. 2. lib. 3. Famil. cum epistolam primam prius ad ipsum in Ciliciam misisset. Legatos habuit Cicero, Q. Tullium fratrem, C. Pomptinum, L. Tullium, & M. Anneium: Quæstorem L. Messinium, cui C. Cælius postea successit. Profectus Cicero ex vrbe mense Maio, Nonis cum Attico in Tusculano fuit. inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompeiano, & Trebulano peragratis, Beneuentum venit v. Id. Maii. Tarentum x. v. Kal. Iun. & triduum cum Pompeio, & apud Pompeium fuit, epist. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. lib. 5. ad Att. Brundisum venit a. d. x. 1. Kalend. Iun. epist. 3. lib. 3. Famil. ibi plures dies mansit. pridie non. Iunii se etiam tum Brundisii fuisse scribit ad Appium epist. 4. lib. 3. Famil. interim M. Cælius ad eum misit, epist. 1. lib. 8. cui Athenis rescripsit epist. 8. lib. 2. Famil. Brundisio profectus

profectus Actium venit x. v. Kalend. Athenas v. 11. Kalend. Quintil. epist. 9. & 10. lib. 5. ad Att. Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, epist. 2. li. 3. ad Frat. & epist. 19. lib. 13. Fam. & Appianus lib. 2. is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mitylenas profectus erat, epist. 11. lib. 5. ad Att. tum Cicero ad eum misit epist. 1. & seq. ut videtur, lib. 13. Famil. Cum Athenis decem ipsos dies fuisset, pridie non. Quintil. inde profectus Ephefum venit. ad x. 1. Kal. Quintil. epist. 11. 12. & 13. lib. 5. ad Att. & epist. 8. lib. 2. Famil. T. ralles venit a. d. v. 1. Kal. Sextil. atque ad Appium misit epist. 5. lib. 3. Fam. Laodiceam in prouinciam venit pridie Kalend. Sextil. epist. 15. 20. & ult. lib. 5. ad Att. epist. 2. & 4. lib. 15. Fam. M. Cælius interim ad Ciceronem plures epistolas scripsit, quarum lib. 8. Famil. exstant. in quarta, Kal. Sextil. data, meminit C. Marcelli coss. designati: habita ergo comitia consularia fuerunt ante Sextilem. quibus creati consules sunt, L. Paullus & C. Marcellus. quare cognita, Cicero non solum ipsis, verum etiam C. Marcello patri, & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli coss. des. gratulatus est, epist. 7. 8. 9. & 12. lib. 15. Famil. Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, v. 11. Kalend. Septembr. in Lycæoniam ad Iconium in castra venit, epist. 16. & sequentibus lib. 5. ad Attic. & epist. 4. lib. 15. Fam. C. Cassius, qui quæstor M. Crassi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus se in Syriam receperat, eo tempore, quo Cicero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthosque cedentes ab oppido insecutus rem bene gessit, Osace duce occiso, Cicero epist. 10. lib. 2. Famil. & epist. 20. lib. 5. ad Atticum. Dio lib. 40. Iustinus 42. Vnde Cicero Philipp. 11. de Cassio: Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri aduentum, cum Parthorum nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberauit. In castra Ciceronis ad Iconium ante diem 11. Kalend. Septembr. venerunt legati missi ab Antiocho Comageno. iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse, ut scribit epist. 1. & 3. lib. 15. Famil. Pridie Kalend. Septembr. Cicero castra ab Iconio mouit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema non longe à Tauro apud oppidum Cybistra

castra posuit, epist. 6. lib. 1. & epist. 1. & 4. lib. 15. Fam. & epist. 18. lib. 5. ad Att. ibi cum dies quinque esset commoratus: regem Ariobarzanem, cuius salutem à senatu commendatam habebat, praesentibus infidiis liberauit, ut scribit ad Catonem, & copiosè exponit magistratibus epist. 2. & 4. lib. 15. Famil. inde confestim iter in Ciliciam fecit per Tauri pyllas, & Tarsum venit a. d. 111. non. Octobr. epist. 20. lib. 5. ad Att. non. Octobr. in senatu recitatae sunt Ciceronis litterae, quas publicè de Parthico tumultu miserat, epist. 1. lib. 15. Famil. & epist. vlt. li. 5. ad Att. eodémq; die Cicero Tarso Amatum versùs profectus est, epist. 8. lib. 3. Famil. qui mons erat hostium plenus sempiternorum, hic a. d. 111. Id. Octob. magnum numerum hostiū cecidit: castella munitissima cepit, incendit, imperatorq; appellatus est, epist. 20. lib. 5. ad Att. epist. 10. lib. 2. & 4. lib. 15. Fam. vide quoque Commentarium nostrum in Ligarianam. his rebus ita gestis, castra in radicibus Amanii habuit, ea ipsa, quae contra Darium habuerat apud Isum Alexander, ut est locis iam citatis. inde Pindenissum oppidum munitissimum Eleutherocilicum diu omnibus machinis oppugnatum septimo quinquagesimo die cepit, Saturnalibus mane, epist. 20. li. 5. ad Att. & epist. 4. li. 15. Fam. Pindenisso capto exercitum in hiberna dimisit, iisq; Quintum fratrem praeposuit, epist. 4. lib. 15. Extremo hoc anno Cicero ad Curionem misit epist. 7. li. 2. Fam. in qua illi de tribunatu pl. gratulatur, quem ad 14. Id. Decembr. iniit.

Anno urbis DCCCIII. Ciceronis LVIII.

COSS. fuerunt,

L. AIMILIVS PAVLLVS, C. CLAVDIVS MARCELLVS.

Ad hos consules exstant Ciceronis litterae: quibus petit, ut quam honorificentissimum S. C. de rebus à se gestis faciendum curent, epist. 10. & 13. lib. 15. Famil. hac de rescriptit etiam ad Catonem epist. 4. eiusdem libri; tum Ciceroni pro re bene gesta supplicationes sunt decretae, epist. 11. lib. 8. Famil. & epist. 1. lib. 7. ad Attic. pro quibus Marcello coss. gratias agit epist. 11. lib. 15. Fam. nonis Ian. Cicero Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum dioecesium hominibus ius diceret, epist. vlt. lib. 5. ad Att. quam Idib. Febr. se dedidit.

ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Q. Thermus pro praetore in Asia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt. indicat epist. 1. lib. 6. ad Att. Itaque è Cilicia Cicero ad Thermum, & Silium misit epist. 13. & alias, quae deinceps lib. 13. Fam. leguntur. Laodiceae M. Tullius ex Idib. Februarii ad Kal. Martii forum egit omnium dioecesium Asiaticarum, epist. 1. & 2. li. 6. ad Attic. Eò venit M. Fabius commendatus ei à C. Cassio. commendat eundem ipse Caelio, Pato, & Curtio, epist. 14. lib. 2. epist. 25. li. 9. epist. 59. lib. 13. & epist. 14. lib. 15. Famil. eodem tempore Cicero aliquot epistolas ad Caelium & Appium misit, quae lib. 2. & 3. leguntur. in quibus cum de aliis rebus, tum de Appii accusatione, & Tulliae nuptiis agitur. Accusauit Appium reuersum è prouincia P. Cornelius Dolabella: eidémque Tullia M. Ciceronis filia hoc tempore nupsit. de affinitate hac gratulatur Ciceroni Caelius epist. 13. li. 8. Fuit quoq; Appius hoc anno, ut Dio scribit, censor cum L. Pisone. Appii censurae meminit Cic. in epistolis ad ipsum, epist. 10. li. 11. & vlt. lib. 3. de eadem Q. frater lib. 1. de Diuinatione. In quo Appii collega tuus: bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter, virum bonum, & ciuem egregium, censor P. Ateium notauit, quod ementitum auspicia subscripserit. Ex Asia Cicero in Ciliciam nonis Martii profectus epist. 13. lib. 2. Fam. & epist. 2. lib. 6. ad Att. Tarsum venit nonis Iun. epist. 4. lib. 6. ad Att. Ciceroni interim Quaestor C. Caelius obtigit, ad quem scribit epist. vlt. li. 2. Fam. eundémque de prouincia decedens 11. Kal. Sextil. prouinciae praefecit, epist. 6. lib. 6. ad Att. epist. 15. lib. 2. Famil. & epist. 14. lib. 3. Epheso proficiscens Kal. Oct. Athenas venit pridie Idus, epist. 8. & 9. lib. 6. ad Att. & epist. 1. lib. 14. Fam. Athenis Ciceronem libenter commoratum esse, *πρόθυμα καὶ ἀλκιμῶς ἀπεμείναν*, Plutarchus scribit. Athenis Imperatorem se apud Aristonem diuersatum esse Tusculan. ait. Tironem libertum Cicero è Cilicia in Italiam reuertens Patris ægrum reliquit, epist. 2. li. 7. ad Att. ad eumq; plures ex itinere epistolas misit, quae lib. 16. Fam. leguntur, & totius itineris rationem continent. Brundisium venit 11. Kal. Decembr. eodémq; tempore vxor Terentia ad portam Brundisiam accessit, quo Tullius in portum, epist. 1. li. 7. ad Att. & ep. 9. li. 16. Fam. Inde Romam versus profectus.

ficiscens, ex itinere scripsit ad Atticum epist. 3. 4. 5. 6. 7. & 8. libri 7.

Anno urbis DCCIV. Ciceronis LVIII.

COSS. fuerunt,

L. CLAUDIUS MARCELLVS, L. CORNELIUS LENTVLVS CRVS.

HIS consulibus M. Tullio pridie non. Ianuar. ad urbem accedenti sic est obuiam proditum, vt nihil fieri potuerit honoratius, epist. 10. libr. 16. Famil. vbi addit, se incidisse in ipsam flammam ciuilis discordiæ, vel potius belli. quod etiam Plutarchus scribit. Nam Kalend. Ianuar. cum in Q. Metelli Scipionis sententiam S. C. fieret, vt ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret. si non faceret, eum aduersus remp. facturum videri: ei que S. C. M. Antonius & Q. Cassius tribunipl. intercessissent: Senatus consulibus, prætoribus, tribunipl. & iis, qui pro consulibus ad urbem erant, negotium dedit, vt curarent, ne quid resp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Cassius ad Cæsarem ex vrbe cum Curione profugunt, Cæsar libr. 1. de Bello ciuili, Cicero epist. 10. libr. 16. Famil. & Philip. 2. Cicero vt venit ad urbem, non destitit omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, epist. 11. libr. 16. Famil. fuitque semper auctor pacis, vt testatur in orationib. pro Marcello, Ligario, & Deiotaro. item epist. 6. libr. 6. & epist. 3. libr. 7. Famil. eaque de re, vt Plutarchus tradit, priuatim multa ad Cæsarem scripsit, & Pompeium coram precatus est, vt utrumque placans & deliniens. Sed mirus inuaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil esse bello ciuili miserius, epist. 11. libr. 16. Famil. Itaque Italiae regiones descriptæ fuerunt, quam quisque partem tueretur. Cicero Capuam sumit. quod pridie Idus Ian. ad Tironem scripsit epist. 10. libr. 16. Cum interim Cæsar, traiecto Rubicone, Ariminum, Pisaurum, Anconam, Aretium occupasset, urbem consules, atque optimates omnes reliquerunt. Cicero epist. 11. libr. 16. Famil. Dio libr. 41. & alii. M. Tullius tum quoque ab vrbe discessit, epist. 9. & sequent. libr. 7. ad Att. Discessisse eum xiiii. Kalen. Febr. cognoscitur epist. 12. libr. 9. ad Attic. Fuit Cicero ~~inueniens~~ totius oræ maritimæ à Formiis

Formiis, epist. 11. libr. 16. Fam. & epist. 10. libr. 7. ad Attic. v. 111. Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit, epist. 12. libr. 7. ad Att. Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ, epist. 11. libr. 16. Famil. quarum curam sæpius Attico mandat. 5 ipsas quoque de hac re monet epist. 14. & 18. libr. 14. Famil. v. 1. Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiscens ad Atticum misit epist. 13. libr. 7. & postridie sequentem. 11. 11. Kalen. Capua ad Tironem dedit epist. 11. libr. 16. Famil. Capua profectus est Formias ad 11. 1. Kalen. eò quarto non. Febr. Tullia & Terentia venerunt. M. Tullius postridie cum fratre Capuam versus profectus est, epist. 15. & 16. libr. 7. & epist. 13. libr. 8. ad Att. Capuæ cum triduum fuisset, v. 11. Id. Febr. inde discedens se Formias recepit, epist. 19. libr. 7. & 13. li. 8. ad Att. Formiis quotidie fere literas ad Att. dedit quæ extremo libro septimo, & primo octauo leguntur. Reddita interim Ciceroni est à Pompeio epist. 12. libr. 8. ad Attic. qua in Apuliam euocatur, eam se x. Kal. Mart. Formiis accepisse, Pompeio rescribens ait, epist. 13. libr. 8. ad Attic. meminit epist. 1. eiusdem lib. Profectus deinde ad Pompeium cum Theanum 20 Sidicinum venisset, ex C. Messio, aliisque compluribus cognouit, in iis locis esse Cæsarem, vt tutò ad Pompeium venire non posset. itaque Cales progressus ibi constitit. & cum esset incertum iter Cæsaris, Leptam ad Pompeium misit, & literas ipse Formias reuertit, epist. 3. & 15. libr. 8. ad Attic. 25 Ibi aliquamdiu manens plures epistolas ad Atticum misit, quæ libr. 8. & 9. exstant. v. 11. 1. Kal. Mart. Pompeius Canusio Brundisium profectus fuit, epist. 1. libr. 9. ad Att. eò Ciceronem vocauit missa epist. 14. libr. 8. ad Att. quam Cicero accepit 11. 1. Kal. epist. seq. & mansit in Formiano. A. d. v. 1. Id. Mar. Cæsar Brundisium cum legionibus sex peruenit, atque ad murum castra posuit, cum iam consules Dyrrahium profecti cum magna parte exercitus essent, & Pompeius Brundisii cum cohortibus x. remaneret, epist. 16. libr. 9. ad Att. & libr. 1. de bello ciuili. Cicero illo tempore etiam ad Tironem scripsit 35 epist. 13. 14. & 15. libr. 16. Fam. Pompeius x. v. 1. Kal. April. Brundisio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus est: Cæsar postero die oppidum ingressus, & concionatus Romam contendit, epist. 18. libr. 9. Att. Eo itinere M. Cicero illum conuenit, & quid egerit, Attico scribit epist. 21. libr. 9.

* H ii j

Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio suo togam puram dedit, epist. 21. & ult. lib. 9. ad Att. mansitque in villis mense Aprili & Maio, atque ad Attic. misit epistolas, quę lib. 10. exstant. v. 11. Idus Iunii ad Pompeium in Græciam proficiscens nauim conscendit, epist. 7. lib. 14. Fam. Suscep-
to bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quę erant summa contra te, ait ipse pro Ligario, & nos in Cōmentario exposuimus. Aduentus eius, ut Plutarchus scribit, ceteris gratus fuit; Cato autem illum conspicatus multis
10 verbis reprehendit, quod Pompeium secutus esset. nam se non potuisse honestè eam sectam deserere, quam ab initio in rep. delegisset, illum, qui magis prodesse patrię & amicis potuerit, si in Italia mansisset, & æqualiter se ad euentum comparasset, nulla ratione & absq; necessitate hostem Cæ-
15 sari factum esse, atque in tanti periculi societatem venisse. Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompeius illius opera utebatur, in causā erat ipse non negans, se facti sui poenitere. Hactenus Plutarchus, ipse quoque epist. 3. lib. 7. Fam. ait: Cuius me mei fa-
20 cti poenituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quę ibi offendi, quod venerā. Cæsar in Hispaniā profectus, ea potius est, & Dictator à M. Lepido præ-
tore dictus comitia habuit, quibus ipse cum P. Serulio consul creatus est, ut scribit lib. 3. de bello ciuili.

Anno urbis DCCV. Ciceronis LIX.

COSS. fuerunt,

C. IVLIVS CÆSAR II. P. SERVI-

LIVS VATIA ISAVRICVS.

His consulibus pridie nonas Ian. Cæsar Brundisio in Epirum contra Pompeium traiecit, lib. 3. de bello ciuili. post nonas Febr. Cicero è Græcia ad Atticum dedit epist. 2. lib. 11. Obsesso à Cæsare & circumuallato Pompeio apud Dyrrhachium, P. Dolabella ad Ciceronem misit epist. 9. lib. 9. 35 Famil. nonis Iunii in castris fuit: è quibus ad Atticum dedit epist. 3. lib. 11. & sequentem: in qua scribit se confici sollicitudine, ex qua etiam summa infirmitas corporis consecuta sit. Itaque cum Pompeius, translatò in Thessaliā bello,
apud

apud Pharsaliam media æstate, ut Plutarchus in Bruto tradit, à Cæsare victus est. Cicero in acie non fuit, ut scribit ad Patrum epist. 18. lib. 9. Fam. sed remansit in castris, ut Lilius lib. 11. scripsit. vnde Plutarchus in Cicerone ait, *ἦν μὲν οὖν ἡσυχία ἐν ἀπείρῳ*, id est, prælio propter infirmitatem corporis non interfuit. Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato, lib. 1. de Diuinat. Catonem Dyrrhachii, ut impedimenti præsidio esset, cum x. cohortibus à Pompeio relictum fuisse, Plutarchus in Pompeio, & Catone auctor est.
10 Victo Pompeio, Cato (inquit Plutarchus in Cicerone) qui copias magnas, classemque magnam Dyrrhachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate consulari præstaret, imperium deferrebat, quod cum ille recusaret, militiamque subterfugeret, propius factum est nihil, quam ut occi-
15 deretur, cum & Pompeius filius, & amici cum proditorem appellarent, gladiosque stringerent: sed Cato resistens vix illum cædi eripuit, & ex castris remouit atque ablegauit. Hęc Plutarchus. Q. Cicero lib. 1. de Diuinat. refert Labienum ex Pharsalica fuga in castra venisse, interitumque exercitus nū-
20 tiauisse, atque ita ipsos subito perterritos metu naues conscendisse. Victoriā igitur Cæsaris Cicero belli finem sibi fecit. nec putauit, cum integri pares non fuissent, fractos superiores fore, epist. 1. lib. 7. Fam. Dio lib. 42. scribit Ciceronem cum nonnullis aliis senatoribus continuo Romā pro-
25 fectos esse: ipse epist. 6. lib. 11. ad Att. ait, se in Italiam venisse non accersitum. Terentię vxori, quę ipsi de aduentu gratulata erat, pridie non. Nouembr. Brundisio rescripsit, epist. 12. lib. 14. Fam. Brundisii Cicero diu moratus est Cæsarem expectans, dum is post prælium Pharsalicum in Ægyptum
30 profectus bellum Alexandrinum gessit. & Pharnacem in Ponto superauit. Brundisium quoque M. Antonius post victoriam cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit, quod beneficium Cicero Philippica secunda agnoscit. Scripsit tū Cæsar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, nisi quorū ipse
35 causam cognouisset, quare, cum Antonius petiisset à Cicerone per literas, ut sibi ignosceret: facere se non posse, quin Cæsaris litteris pareret: misit Cicero ad eum L. Lamiā, qui demonstraret, Cæsarem Dolabellæ dixisse, ut ad Ciceronem scriberet, ut in Italiā quàm primū veniret. Itaque Antonius

*H iiii

edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. hoc xiiii. Kalend. Ianuar. Cicero ad Atticum scripsit epist. 7. lib. 11. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliae morbus: cuius meminit epist. 7. lib. 11. ad Att. de eodem scribit ad Terentiam epist. 19. lib. 14. Famil. scribit etiam per Leptam & Trebatium epist. 17. eiusdem lib. vide epist. 8. lib. 11. ad Atticum.

Anno urbis dccvi. Ciceronis LX.

C. IVLIVS CÆSAR, II. DI-

CTATOR fuit.

M. ANTONIVS MAG. EQVIT.

Hanc Dictaturam Cæsar extra Italiam iniit, auctore Dionelibr. 42. De Antonio magistro equitum Cicero Philipp. 2. Accessit, ut Cæsar ignaro, cum esset ille Alexandria, beneficio amicorum eius magister equitum constitueretur. 11. non. Ian. die natali suo M. Tullius ad Att. dedit epist. 9. lib. 11. & sequentem xii. Kalend. Februar. v. 111. Idus Martii ad eundem scripsit epist. 11. & 12. Romæ illo tempore seditiones à P. Cornelio Dolabella tribuno pl. & Tulliae marito, legem ferente de nouis tabulis, excitatae sunt. de quibus Liuius lib. 113. Dio lib. 42. Hæ sunt generi actiones, de quibus Cicero epist. 12. 14. 15. & 23. lib. 11. ad Attic. Pridie Idus Maii Cicero ad Atticum dedit epist. 15. & 111. nonas Iunii sequentem eiusdem libri. Pridie Idus Iun. Tullia ad patrem Brundisium venit, epist. 11. & 15. lib. 14. Famil. & epist. 17. lib. 11. ad Atticum. Constituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Sallustio obuiam Cæsari mittere: sed cum de eius aduentu nihil afferretur, consilium mutauit, epist. 17. & 8. lib. 11. ad Att. & epist. 11. & 15. lib. 14. Famil. Pridie Idus Sextil. Cicero accepit litteras Cæsaris, quas ille ex Ægypto ad eum miserat, ut esset idem, qui fuisset, epist. vt. lib. 14. Famil. & pro Ligario. vbi C. Panfani nuntium de concessis fascibus pertulisse, ait. Dedit tum Cicero ad Att. epistolas, quæ extremo libro vndecimo exstant. Cum Cæsar ad Kal. Septembr. Athenis fore diceretur, Cicero prepter moras Asiaticas secus putabat, epist. 21. lib. 11. ad Att. Venit tamē in Italiā celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor est. Vbi ad Ciceronem allatum est, eum Tarētum nauib. appulisse, atque

atque inde Brundisium pedibus contendere, obuiam illi processit, non equidem valde diffidens, sed tamen veritus in tanta multitudine hostis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere preter dignitatem. Cæsar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, descendit & salutauit, cumque eo solo colloquens multa stadia processit. hæc Plutarchus in Cicerone. Kal. Octobr. Cicero ad Terentiam de Venusino dedit epist. 20. li. 14. Famil. mandans, ut in Tusculano omnia essent parata ad hostes excipiendos. deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam, epist. 1. lib. 9. Fam. Extremo anno Q. Fufius Calenus, & P. Varinius Cos. fuerunt, Dio lib. 41.

Anno urbis dccvii. Ciceronis LXI.

COSS. fuerunt,

C. IVLIVS CÆSAR III. M.

AIMILIVS LEPIDVS.

CÆSAR, cum à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, ut Cicero lib. 2. de Diuinat. ait, vi. Kal. Ian. Lilybæi conscendit, & post diem quartum in conspectū Africæ venit, ibique hoc anno bellū Africanum aduersus P. Scipionē, & Iubam Mauritanæ regem administravit. de quo Hirtius, & alii. Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius scribit. Misit tum ad eum in prouinciam Cicero epist. penult. & vltim. lib. 13. Famil. Cæsar, cum ad bellum Africanum proficisceretur, M. Brutum Galliæ Cisalpinæ præfecit, auctor Appianus lib. 2. & Cicero epist. 6. lib. 6. Fam. eo tempore Cicero ad illum scripsit quinque epistolas, quæ lib. 13. Famil. leguntur. Græciæ idem Cæsar præfecit Ser. Sulpicium, epist. 4. lib. 4. item 1. & 6. lib. 6. Famil. Ad eum quoque plures Ciceronis epistolæ exstant lib. 13. Famil. Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec ferè exibat, propter varias hominum suspiciones, quas Varroni exponit epist. 2. lib. 9. Fam. Fuit etiam ruri in villis, epist. 1. libri 12. ad Att. vbi Hirtii & Balbi Cæsarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ epistolæ ad familiares tum scriptæ ostendunt. in quibus sunt ad Varronem & Patum pleraque lib. 9. Famil. Conquiescebat M. Tullius in studiis epist. 6. libri 9.

*H v

Famil. Scripsisse illum eo tempore Partitiones Oratorias Corradus putat. & de Bruto, qui est de claris Oratorib. verè affirmat, eum viuo adhuc Carone scriptum esse, quamvis proemium, anno sequenti editum fuisse, ostendat. Cæsar initio mensis Aprilis, vt Hirtius scribit, Iubam & Scipionem vicit; ac paucis diebus post M. Cato sibi Vitæ mortem cōsciuit. Cato autem sic abiit è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet, ait Cicero Tuscul. 1. Africano bello confecto, Cæsar Idib. Iun. classem conscendit. & post diem tertium in Sardiniam peruenit. inde a. d. 11. Kal. Quint. naues conscendens duodevigesimo die ad urbem Romam venit, Hirtius. Fuerat cum Cæsare in Africa P. Dolabella, vt docet Cicero Philip. 2. qui cum Cæsare ab Africano bello redeuntem antecederet, epist. 7. lib. 9. ad Fam. Cicero ei Tironem obuiam misit, epist. 5. lib. 12. ad Att. Cæsari senatus multos honores decreuit; in iis, vt præfectus moribus, τὸν ἀρχηγόν τῆς πόλεως, per triennium esset. Dio lib. 43. meminit, Cicero epist. 15. lib. 9. Famil. Erat Cicero in urbe, atque à Cæsare, vt Plutarchus scribit, honore afficiebatur, adeo vt laudi Catonis à Cicerone scriptæ respondens orationem eius & vitam, ceu Periclis & Theramenis maxime geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber Cato, Cæsaris Anticato inscribitur. Cicero anno sequente ad Atticum, vt est ep. 15. lib. 12. ita scripsit: Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contre laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudib. meis. Tribus statibus vsus C. Cæsarem in vituperando Catone, est apud Quintilian. lib. 3. cap. 9. Cæsarem in Anticatone citat Gellius lib. 4. cap. 16. C. Cæsar in Anticatone priore adducitur à Prisciano lib. 13. Iuuenalis Satyra 6. Duo Cæsaris Anticatones. Cicero sub finem lib. 13. ad Att. Cæsaris libros contra Catonem, nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. 4. M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquauit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud Iudices respondit? Gellius libr. 13. cap. 18. M. Cato nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Vitæ necem sibi gladio manu sua cōsciuit: de cuius vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur, Laus M. Catonis. Cæsarem laudatione à Cicerone scriptam non ægre tulisse, sed libram

librum, siue βιβλίον & scripsisse, δὲ Ἀντικάτων ἐκάλειστον, ait Dio lib. 43. Catone absoluto Cicero statim est aggressus Oratorem, vt ipse in Oratore ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, scribit. de Oratore lege ep. 19. li. 6. Fa. M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in consulatu Cæsare palam oppugnauerat, bello civili partes Pompeii secutus, eo victo Cæsarem veterem suum inimicum metuens Mitylenas concessit, ibique in studio bonarum artium hoc tempore beatissimè, quantum modò natura hominis patitur, vivebat, vt ex Bruto refert Seneca in Consolatione ad Albinam: tum M. Tullius ad eum dedit epist. 7. & 8. lib. 4. Fam. hortans illum, vt Cæsari se submitteret, cum autem in senatu à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abiicisset, cunctus senatus consurrexit, & ad Cæsarem supples accessit. tum Cæsar accusata acerbitate Marcelli, repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne omnis quidem causa negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæsari præter L. Volcatium Tullum egissent, Cicero, qui statuerat in perpetuum tacere, sententiâ rogatus pluribus verbis egit Cæsari gratias, quæ oratio pro Marcello exstat. vide ep. 4. li. 4. Fam. Cicero quoque Marcello persuasit, vt Romam redire vellet, epist. 9. 10. & 11. eisdem libri. Hoc anno, vt Dio testatur, Cæsar fastos correxit; annumque ad cursum Solis accommodauit, vt c. c. l. x. v. die rum esset, & intercalario mense sublato, vnus dies quarto quoque anno intercalaretur. quo autem magis in posterum ex Kalend. Ianua. temporum ratio congrueret, inter Nouembrem ac Decembrem mensem interiecit duos alios: fuitque hic annus xv. mensium cum intercalario, qui ex cōsuetudine in eum annum inciderat. hæc Suetonius lege præterea Macrobius, Plinius, Dionem & Plutarchum. Prius Kal. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii qui post victos in Africa Pōpeianos vita à Cæsare impetrata extra Italiā in exsilio vivebat, mane ad Cæsare venit: cumque fratres & propinquos Ligarii iacerent ad pedes, Cicero ea est locutus, quæ causa, quæ tempus postulabat. ep. 15. li. 6. Fam. Ligarius deinde à Q. Ælio Tuberone reus factus est. eiusque patrocinium Cicero suscepit. tū Cæsare dixisse ferunt: Quid est causa, cur Ciceronem orantē aliquamdiu nō audiamus? nam reū quidem hominē

improbum & hostem esse, iam pridem certum est. Vbi vero Cicero ingressus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progressa cum affectibus varia, tum venustate admirabilis fuit, perspicue cognitum aiunt, varios colores Cæsaris vultum subire, eiusque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharsalici prælii mentionem facere Orator cœpisset, immodicis perturbationibus incitatu corpore contremuisse, & libellos quosdam e manu eiecisse. Vi-ctus igitur Cæsar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac causa à nobis conuersum in fine Commentarii Ligariani ad Ornatiss. virum Gerhardum Iuliacensem iamdudum edidimus. Confecto bello Africano, T. Quinctius Scapula nouum in Hispania commouit: cuius meminit Cicero epist. 13. lib. 9. Famil. Tu lege Dionem lib. 43. vbi Cn. Pompeium Magni filium Hispaniæ partes plerasque in suam ditionem redegisse tradit. Cæsar igitur extremo hoc anno ad bellum Hispaniense profectus, xxvii. diebus in Hispaniam peruenit, vt Appianus libro 2. scribit. Hoc anno M. Tullius cum Terentia vxore diuortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione li. 57: atque tertium & centesimum expleuit annum, vt scribit Val. Max. lib. 8. cap. 13.

Anno urbis dccviii. Cice-
ronis lxii.

C. IULIVS CÆSAR III.

DICTATOR fuit.

M. AIMILIVS LEPIDVS

MAG. EQVIT.

Eodem anno

C. IULIVS CÆSAR. IIII.

Cos. sine collega fuit.

Hæc ex Capitolinis lapidibus rectè à viris doctis probantur. vide Fastos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimissa, virginem vxorem duxit: vt quidè Terentia dictabat, formæ gratia, vt autem Tiro Ciceronis libertus scripsit, diuitiis eius adductus, vt æs alienum dissolueret. erat enim puella diues, & bona eius Cicero fideicommissarius hæres relictus custodiebat. quare cum permagnum æs alienum haberet,

haberet, amicorum & familiarium impulsu puellam vxorem præter ætatem duxit, vt illius facultatibus creditoribus satisfaceret. Hæc Plutarchus, vt quidem nos conuertimus, aliis Interpretibus nihil præiudicantes, è quibus verba illa Plutarchi, καὶ τὴν ἑταίρῳ αὐτοῦ Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμοις δόσολε-φθῆς διεφύλακται, quæ nos vertimus, Et bona eius Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat: Bocchius sic expressit, Et eius substantias sub tutoris fide seruabat: Xylander noster, Eiusque bona fidei suæ commissa Cicero heres ab ea scriptus seruabat. Corradus, Et eius facultates Cicero suæ fidei commissa, vt heres relictus, seruabat. Non erat Cicero vt heres relictus, neque secundus heres, vt Corradus scribit: sed Publius, siue Popillius moriens Ciceronem heredem instituerat, & rogauerat, vt hereditatem redderet suæ filia. Huiusmodi heredem fideicommissarium dici à Iurisconsultis, etiam in græcis Iustiniani Constitutionibus, notum est iis, qui libros illos non aspernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres à Q. Fabio Gallo scriptus, rogatus fuit, vt omnis hereditas ad filiam perueiret, vt est lib. 2. de Finibus. Verum ad institutum. Calenus apud Dionem lib. 46. ait, M. Tullium exacta ætate virginem duxisse, ἵνα ἐν τῇ ἑταίρῳ δανείσμεθα διατίσῃ, vt illius facultatibus se ære alieno liberaret. Quinctilianus lib. 6. cap. 4. Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Popilliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit, lib. 25 12. ad Att. ep. 27. Publilia nominatur, quam secundam Ciceronis vxorem fuisse homines docti affirmant. De his nuptiis cum Ciceroni Cn. Plancius gratulatus esset, Cicero ita respondit, epist. 14. lib. 4. Famil. Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certò scio: sed ego tam misero tēpore nihil noui consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempub. offendissem. & cæt. Non ita multo post, quàm Cicero Publiliam duxerat, Tullia filia apud Lætulum pariens decessit, vt Plutarchus scribit. Asconius quoque in Pisonem, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu decessisse, ait. Propter Tullia partum Cicero se Romæ teneri initio belli Hispaniensis scribit ad Lepidam epist. 19. lib. 6. Fam. Lentulus, apud quem Tullia decessit, est P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæsare in Hispania erat, vt Cicero Philip. 2. & epistolarum ad Atticum lib. 13. osten-

dit. Itaque deplorans Tulliae mortem ad illum scripsit epist.
17. lib. 9. Fam. Quanto dolore propter interitum filiae carissi-
mae exarserit, ipse ostendit in epistolis, quas tum ad Atti-
cum misit, & exstant lib. 12. & 13. ad Attic. Undique tum phi-
losophos ad Ciceronem consolandi gratia conuenisse, Plu-
tarchus auctor est. Misit ad Tullium consolatorias literas
M. Brutus, epist. 8. lib. 12. ad Att. in Bruto, & ep. 9. ad M. Bru-
tum. Ser. Sulpicii consolatio exstat, epist. 5. libr. 4. Famil. cui
Cicero epist. sequenti respondet. L. quoq; Luceius Cicero-
nem per literas consolatus fuit. ei que respondet epist. 13. lib. 10
5. Fam. Præterea Cæsar literas consolatorias pridie Kalend.
Maii Hispali dedit, epist. 19. libr. 13. ad Attic. sed, cum omnem
consolationem vinceret dolor, se ipse per litteras consolatus
est, scripsitque librum, quem Consolationem, vel de luctu mi-
nuendo inscripsit lib. 12. & 13. ad Att. Ex hoc libr. Lanctantius
lib. 1. & 3. multa adducit. Consolationis suæ meminit etiam
Cicero in Tusculanis aliquoties. & in secundo de Diuinat.
sic: Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi qui-
dem ipsi sanè aliquantum medetur, cæteris item multum
profuturam puto. Plutarchus addit, Ciceronem Publi-
10 nitiū remisisse, quod visa esset Tulliae morte lartari. Vnde
negotium, quod cum Publio habuit, de solutione dotis
fuisse videtur. lib. 13. & 16. ad Att. Post Tulliae mortem Cice-
ro domo abfuit, & Asturæ atque in cæteris villis maximam
partem anni in philosophiæ studiis consumpsit. Cum enim
25 dominatu vnius omnia tenerentur, ad philosophiam, cui
multum adolescens discendi causa temporis tribuerat, se re-
tulit, & sapientiæ studium longo intervallo intermissum re-
uocauit, Tuscul. 1. & de Offic. 2. Quare cum, quæ à Græcis
summis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis litte-
30 ris illustrare vellet: Hortensium scripsit, quo in libro philo-
sophiam ab Hortensio accusatam & vituperatam, ipse de-
fendit, & collaudauit, vt testatur primo de Finib. eiusdem
mentio est Tusc. 3. & lib. 1. de Diuinat. his verbis: Cohortati
sumus, vt maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo
35 libro, qui est inscriptus Hortensius. huius libri lectione D.
Augustinus se ad veræ, hoc est, Christianæ philosophiæ con-
templationem incensum fuisse, aliquot locis fatetur. Deinde,
vt est secundo de Diuinat. quod genus philosophandi mi-
nime

nime arrogatis, maximeq; & constans & elegans arbitrare-
tur, quatuor Academicis libris ostendit. Scripserat autem
primum duos libros Academicos, & vnū Catulum, alterum
Lucullū appellauit. quorum posterior adhuc exstat: de quo
5 Plutarchus in vita Luculli. deinde quia *πυρρὸν τὸ πνεῖμα* vide-
batur, quod erat hominibus non ignota, non illa quidem
ἀπὸ δόξης, sed in iis rebus *ἀπερίφρα*, eosdē illos sermones ad
Catonē Brutumq; transtulit. sed admonitus ab Attico totā
illā Academicen *συμπύκνω* ab hominibus nobilissimis abstu-
10 lit, transtulitq; ad M. Varronem, & ex duobus libris cōtulit
in quatuor. li. 13. ad Att. ep. 12. 13. & 14. atq; ex his quatuor li-
bris primi tantū particula exstat. Scripsit tum etiā vt ex iisdē
epistolis cognoscitur, de finib. cumque fundamentum esset
philosophiæ positum in finibus bonorum & malorum, per-
25 purgatus est is locus quinque libris, vt quid à quoq; & quid
contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset,
libr. 1. de Diuinat. Ita autē confecit quinque libros *ἐπὶ τῶν*,
vt Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, *ἐπὶ πικρῆς*
M. Pisoni daret, ep. 18. li. 13. ad Att. Scripsit eodem tempore
20 Laudationē Porciæ, sororis M. Catonis, & vxoris L. Domi-
tii Ahenobarbi, epist. 36. & 47. li. 13. ad Att. Iam à scriptis aliō
transseamus. Post Tulliae mortē Tullius M. F. Athenas cum
L. Tullio Montano profectus est, in fine lib. 12. ad Att. Ser.
Sulpicius adhuc Achaia præerat, atq; pridie Kal. Iun. A the-
35 nis ad Ciceronem dedit epist. 12. lib. 4. Fam. in qua cum cer-
tiores facit de M. Marcello, qui à P. Magio Chilone occisus
erat, Liuius lib. 115. Cicero epist. 10. & 11. li. 13. ad Att. A. Tor-
quatus eo tempore Athenis exsulabat, ad quem sunt Cice-
ronis epistolæ lib. 6. Fam. In quarta epi. Seruius Athenis dis-
30 cussisse dicitur. Cæsar interim liberos Pompeii in Hispania
vicit: è quibus Sextus profugit, Cneus prid. Id. April. inter-
fectus est auctore Hirtio. Dolabella inde in Italiam profe-
ctus, ad Ciceronē Maio mense venit, ep. 8. li. 13. ad Att. Cæsar
deinde in urbem mense Octobri reuertit, vt Paterculus li. 2.
35 scribit. Initio eius mensis eū reuertisse, ex iis, quæ sequuntur,
disces. In triumphali lib. fragmentis tabularum Capitolarū
scriptū est, Q. Fabiū Maximū cos. anno dccviii. ex Hispania
11. Id. Octob. triumphasse. Fabi⁹ autē consul nō fuit, nisi post
Cæsaris reditū ex Hispania. Cæsar enim in urbem reuersus

consulatu se abdicauit, & in reliquum anni Q. Fabium, & C. Trebonium suffecit, auctore Dione lib. 43. atq; hi sunt Consules, quos Cæsarem in quarto Consulatu sibi internos nouissimos menses substituisse, Suetonius ait. Iam Cæsarem ante Q. Fabium triumphasse, non modo ex Dionis historia cognoscitur, sed & a Quintiliano li. 6. & cap. 4. disertè scribitur. Quæ cum ita sint, considerandum, quomodo Cæsar ex Hispania reuertens à Cicerone tertiis Saturnalibus potuerit hospitio accipi, ut videtur significari epist. ult. lib. 12. ad Att. Post reditum Cæsaris ex Hispania Cicero apud eum dixit pro Deiotaro, quæ oratio exstat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pæne totius, & Armeniæ minoris rex à senatu constitutus. Sed quia bello ciuili Pompeii partes secutus fuerat, Cæsar, Pharnace deuicto, eum parte tetrarchiæ multauerat, Armeniamque abstulerat, Cicero Philip. 2. Hirtius de bello Alexandrino. Cum deinde Cæsar literis Tarracone datis eum bene sperare, & bono animo esse iussisset; hoc tempore Castor nepos Deiotari ex filia, Phidippum medicum, seruum regis corruptum præmiis ad accusandum dominum Deiotarum impulit. Crimini dedit, regem domi suæ Cæsarem interficere voluisse. Accusatum domi Cæsaris Cicero hospes eius defendit, causamque licet tenuem, & inopem, tamen scripsit, atque ad Dolabellam misit, epist. 12. lib. 9. Famil. Extremo huius anni die, Q. Fabio Maximo consule mortuo, C. Caninius Rebilus consul hora septima renuntiatus est, qui usque ad Kalend. Ianuar. esset, quæ erant futuræ mane postridie. itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuisse, qui suo toto consulatu somnum non viderit, epist. 30. lib. 7. Famil. Macrobius lib. 3. & 7. Pollio in libro de XXX. tyrannis. Plinius lib. 7. cap. 53. Plutarchus in Cæsare, & Dio lib. 43.

Anno urbis DCCIX. Ciceronis LXIII.

COSS. fuerunt.

C. IULIUS CÆSAR V.

M. ANTONIUS.

Eodem anno, ut monumenta vetusta ostendunt, C. Iulius Cæsar dictator IV. fuit, & M. Æmilius Lepidus Magister Equitum. Cicero post libros quinque de Finib. totidem Tuscu-

Tusculanarum questionum, siue disputationum edidit, iisque res ad beatè viuendum maxime necessarias aperuit: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim ad beatè viuendum virtutem se ipsa esse contentam. libr. 2. de Diuinat. Vtrum verò hi libri ad hunc, an superiorem annum referendi sint, nondum decerno, nec multum refert.

De reliquis philosophicis libris deinceps dicemus, si prius acta urbana exposuerimus. Initio huius anni M. Tullius Romæ fuit. Kal. quidem Ianuarii affuit in senatu, cum Cæsar P. Cornelium Dolabellam subrogare sibi, resistente Antonio voluit, ut cognoscitur Phil. 2. vide Plutarchum in Antonio. Lupercalibus, id est, x. v. Kalend. Martii, cum Cæsar in Rostris sedens in sella aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos, Antonius vnus è Lupercis ad sellam accessit, & capiti eius diadema imposuit: quod Cæsar cum plausu populi reiecit, Cicero Philip. 2. 3. & 13. Plutarchus, Appianus, Dio, & alii. Idibus Mart. Cæsar à coniuratis in Pompeii curia tribus & xx. plagis confossus est. eius coniurationis, ut Plutarchus scribit, Cicero particeps non fuit, quamuis M. Bruto familiarissimè vteretur. verum, quia Cæsar interfecit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamauit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; Antonius, Ciceronis consilio Cæsarem interfectum, postea in senatu dixit, Phil. 2. Dio lib. 44. ait percussores Cæsaris, cum è curia in forum se conferrent, crebrò Ciceronem exclamasse. Receperunt illi se è foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis per multis ascendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret, atque ad defendendâ remp. hortaretur: sed, cum cæteri consulares irent, redirent, ipse in sententia mansit, neque Antonium illo die, neque postero vidit, ut ipse in secunda Philipp. testatur: nec verum est, quod Plutarchus, Appianus, Dio, & Interpretes Philippicarum scribunt, postridie Idus senatum in ædè Telluris habitum fuisse. nam & in secunda Philipp. se post diem tertium in ædè Telluris venisse ait, & epistola 11. & 16. lib. 14. ad Atticum id Liberalibus factum fuisse ostendit.

id est, a. d. xvi. Kalend. April. Eo die M. Tullius, quantum in ipso fuit, iecit fundamenta pacis, Atheniensiumque renouauit vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpauit, quod tum in sedandis discordiis vsa erat ciuitas illa: atque omnem memoriam discordiarum obliuione sempiterna delendam censuit, Philip. 1. Plura scripsi in cap. 2. lib. 12. Orofii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, eiusque paruus filius in Capitolium missus, pacis obses fuit, Philipp. 1. & 2. itaque interfectores, vt Plutarchus in Bruto scribit, à Capitolio descenderunt, & Brutus apud Lepidum, 10 Cassius apud Antonium, cæteri apud alios cœnarunt. postero die prouinciæ iisdem in senatu decretae fuerunt; Bruto, Creta: Cassio Africa: Trebonio Asia: Cimbri Bithynia, D. Bruto Gallia citerior. Sed, cum Cæsar funere elatus, & à M. Antonio laudatus esset, plebs cum facibus ad domum Bruti, 15 Cassii, & aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulsa fuit. quod historici prope omnes scribunt, & cum illis Cicero libro 14. ad Att. & Philipp. 2. Tum M. Brutus, & Cassius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuuium profecti, diu ibi otiosi fuerunt, vt lib. 14. & 15. ad Atticum videmus, Cicero 20 quoque initio Aprilis ex vrbe rus profectus villas suas lustrauit, vt indicant epistolæ illæ, quæ initio libr. 14. ad Att. hoc tempore scriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat, quam rusticari, epist. 23. lib. 16. Famil. Hæc autem rusticatio nobis dedit tres libros de Natura Deorum, & duos de Diuinatione, & præterea dialogum de senectute, vt puto, quamuis enim ante libros de Diuinatione sit scriptus, vt proæmium libr. 2. ostendit: tamen hoc anno eum ad Atticum missum arbitror, cum is timidior *paruius* quibusdam commoueretur, & Cicero senectutem contemneret, epist. 30 23. lib. 16. Famil. Ante Idus Maii scriptum fuisse, cognoscitur extremolibro xiiii. epist. ad Att. Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes suas in concordia ciuium definitas haberet atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, epist. 23. lib. 16. Famil. scripsit Lælium, siue de 35 amicitia. Romæ interim à consulibus M. Antonio, & P. Dolabella, qui Cæsar's locum ceperat, vncus impactus est fugituo illi, qui in C. Marii nomen inuaserat, & in Liuiana epitoma l. 116. Chamaces, ab Appiano lib. 3. *ad m. d. p. d. d. d.*

ad m. d. p. d. d. d., à Valerio Max. lib. 9. cap. 16. Herophilus equarius medicus dicitur. De huius supplicio Attici literas Cicero accepit xvi. Kalend. Maii, epist. 8. lib. 14. ad Att. Mense Aprilis & Maio Antonius Italiam percurfauit, Dolabella, absente 5 collega, bustum in foro euerit, Philip. 2. Plebs enim solidam columnam prope xx. pedum lapidis Numidici in foro in busto Cæsar's statuerat, & inscripserat, PARENTI PATRIÆ: atque apud eandem sacrificabat, vota suscipiebat, & controuersias quasdam interposito per Cæsarem iureiurando distrahebat, vt Suetonius scribit. Dio li. 44. *patet* fuisse ait, ad 10 quam Cæsari plebs sacrificia fecerit. Ara nominatur quoque epist. 2. lib. 11. Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella sustulit, & homines seditiosos, qui illam euersionem indignè ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo deiecit, epist. 17. lib. 14. ad Att. & Philip. 1. Meminit eiusdem rei Lactantius lib. 1. cap. 15. vbi ait, Dolabellam Cæsaris columnam, id est titulum, euerisse. De hoc facto gratulatur Cicero Dolbellæ consuli, epist. 14. lib. 9. Famil. C. Octauius, qui deinceps imperium tenuit, & Augustus dictus est, 15 cum Cæsar, eius auunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæsaris cæde in Italiam transit & Neapolim venit xiiii. Kalend. Maii, epist. 10. lib. 14. ad Att. fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorificè & amicè, epist. 12. eiusdem libr. Romam cum venisset, ab 25 Antonio Cos. superbè exceptus est. Adit tum inuidiosam Cæsaris hereditatem, quamuis id neque Attiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. quod cum aliis historicis Velleius & Suetonius scribunt. Adita hereditate Cæsaris, nomen quoque eius tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Iulius Cæsar Octavianus de more dictus est. quanquam lex curiata de adoptione eius anno demum sequente, cum iam consul esset, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero cum modo Octavianum, modo Octauium nominat. Deinde apertè (inquit Velleius) Antonii ac Dolbellæ Consulium erupit furor. sestertium septies millies depositum à C. Cæsare ad ædem Opis occupatum est ab Antonio. Hinc Cicero in Philipp. 2. vbi est milles sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, parebat? Mentionem eiusdem pecuniæ facit Philip. 1. & 5. & epist. 16.

lib. 14. ad Att. Rapinas, inquit, scribis ad Opis fieri. Quibus in villis & locis M. Cicero mensem Aprilem & Maium rustitando posuerit, epistolæ libr. 14. ad Att. demonstrant, quas illis mensibus scripsit. Hoc quoque ex iisdem, & ex epist. 1. lib. 15. cognoscitur, A. Hirrui cos. designatum mense Maio cum Cicerone in Puteolano fuisse. Ibi tum sermonem de Fato habitum fuisse, ipse initio libri de Fato testatur. De Timæo Platonis, qui liber de Vniuersitate inscribitur, certò sciri non potest, quo tempore scriptus fuerit: quare in Corradi coniecturâ, cui liber ille temporibus hisce videtur conuersus, non inuitus descendo: cum præsertim cõstet, Ciceronem, nisi extremo hoc tempore, græcos scriptores non vertisse. vide præmium lib. 1. de finib. Extremo mense Maio Tullius Romam versus proficiscens, vt Kalend. Iunii in senatu, sicut Antonius edixerat, adesset, scripsit epistolas, quæ initio lib. 15. ad Atticum leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam se, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisset; senatores metu perterriti repente diffugerunt, Philip. 2. 1 v. Nonas igitur Cicero ab vrbe absuit, epist. 8. lib. 15. ad Att. nec in urbem rediisse, nisi pridie Kalend. Septemb. videtur. Eo tempore de Officiis scribere aggressus est, epist. 13. lib. 15. ad Att. sed post reditum è cursu Achaico absoluit. hoc verò tempore, cum haberet ius legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingressus est, vt Romæ adesset Kalend. Ianuariis, quibus Hirrius & Pansa consulatum erant inituri, Philip. 1. & in Cicerone Plutarchus. vt. Nonas Quintil. ex Arpinati scribens Attico epistola 26. lib. 15. ait, se itinera sic composuisse, vt Nonis Puteolis esset, sicut fuit epist. 1. lib. 16. ad Att. Cum autem Brundisium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, Cicero vitaret, vt ait Philip. 1. Velia fuit xii. Kalend. Sextil. epist. 20. lib. 7. Famil. eumque diem ibi cõstitit. epist. 6. li. 16. ad Att. Velia proficiscens Topica ad Trebatium, cum secum libros non haberet, memoria repetita, in ipsa nauigatione conscripsit, & Rhegio librũ ad Trebatium misit v. Kalend. Sextil. epist. 19. lib. 7. Fam. & in præmio Topicorum. Miserat etiam paulò ante ad Atticum duos libros de Gloria, epist. 28. lib. 15. & 6. li. 16. ad Att. Meminit horum librorum ipse lib. 2. de Officiis, & Gellius lib. 15. cap. 6. Scribit in epistolis Franciscus Petrarcha, se hos libros

libros habuisse, quiam nusquã apparent. Cicero deinde in Siciliam transgressus Kal. Sext. venit Syracusas. Cum autè postero die venti ipsum ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, detulissent: ab eo loco conscendit, vt transmitteret: & stadia circiter ccc. prouectus, reiectus Austro vehementi est ad eandem Leucopetram. cumque intempesta nox esset, mansissetque in villa P. Valerii comitis & familiaris sui, postridieque apud eundem ventum expectans maneret, Rhegini quidam illustres eò venerunt Roma, qui summam spein nuntiabant, fore, vt Antonius cederet, res conueniret, Cæsaris interfectores Romã redirent. Addebant etiam, Ciceronem desiderari, & subaccusari. quæ cum audisset, sine vlla dubitatione abiecit consilium professionis. itaque celeriter Veliam deuectus, conuenit Brutum, qui cedens Italia cum suis nauibus erat apud Halerem fluium circa Veliam, Philippica prima, & epist. 7. lib. 16. ad Att. Inde ventis remisque in patriam omni festinatione properauit, epist. 25. lib. 12. Famil. Accedenti ad urbem tanta multitudo, vt Plutarchus scribit, obuiam processit, vt dum ad portas ingredientem excipiunt, aduentumque gratulantur, dies fere consumtus fuerit. Videtur autem verisimilius eum pridie Kalend. Septemb. Romam reuertisse, quod Plutarchi narratio ostendit, quàm Kalendis, vt ipse significare videtur epist. 25. lib. 12. Famil. Kalendis Septemb. Antonius senatum habuit de supplicationibus Cæsari decernendis, & Ciceronem in Curiam vocauit. qui cum è via langueret, & sibi met displiceret, misit pro amicitia, qui hoc ei diceret, Philipp. 1. & 5. Plutarchus ait, Ciceronem languoris causam opposuisse, cum re insidias metuere ex quadam suspitione & indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægrè ferens, palàm in senatu, nisi veniret, fabros se missurum, & domum eius disturbaturum, dixit, Philip. 1. & 5. Plutarchus scribit, Antonium milites misisse, quos Ciceronem adducere, vel domum eius incendere iusserit: sed, cum multi intercederent, & deprecarentur, pignoribus captis quieuit. Venit postridie in senatum Cicero, cum Antonius non venisset, locutumque se de rep. minus quidem liberè, quam sua consuetudo: liberius tamen, quàm pericula minaque postulabant, ait Philip. 5. At. epist. 25. lib. 12. Famil. scribit, se

postidie in summa reliquorum seruitute liberum vnum
fuisse. Habuit tum in senatu primam orationem Philippi-
cam. in qua primum itionis & reditionis suæ causam expo-
nit: deinde de Antonii iniuria, & Cæsaris actis disputat, ad
extremum Antonium & Dolabellam cos. ad reip. mode-
ratè regendam cohortatur. Tum Antonius ira incensus, ini-
micitias Ciceroni denuntiavit, atque adesse in senatu iussit
x i i i. Kalend. Octob. ipse interea septendecim dies de Ci-
cerone in Tiburtino Scipionis declamavit, & x i i i. Kalend.
agmine quadrato in ædem Cœcordiæ venit, atque in Cice-
ronem absentem orationem ex ore impurissimo euomit,
omnibusq; visus fuit suo more vomere, non dicere: Ciceroni
autem cupienti in senatum venire per amicos non licuit, eò
quod Antonius à Cicerone ex dis initium quæreret, factu-
rusque putaretur, Philipp. 3. & 5. & epistola 25. lib. 12. Famil. 15.
Antonio M. Tullius respondit scripta nobili & diuina, vt Iu-
uenalis ait, Philippica secunda. in qua primum crimina sibi
obiecta refutat, & deinde totam Antonii vitam à pueritia
exorsus reprehendit. Nec verum est, quod Interpretes ad
vnum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in se-
natu præsentem Antonio habuisse; sed ita Cicero eam scripsit,
quali in præsentem Antonium x i i i. Kalend. Octobr. habita-
esset. argumento sunt verba illa: Quæro deinceps num ho-
diernus dies qui sit, ignores: nescis heri quantum in circo
diem ludorum Romanorum fuisse: quantum diem ludorū
Rom. in circo fuisse x i i i. Kal. Octobris, ex Calendario ve-
tere notum est. Antonius deinde obuiam profectus est legio-
nibus quatuor, quæ in Macedoniâ à Cæsare missæ; post eius
eandem in Italiam reuerterant, vt eas pecunia sibi concilia-
ret, & ad urbem vel potius in urbē adduceret: Brundisiumq;, 30
venit vii. Idus Octobr. epist. 23. lib. 12. Famil. & Philipp. 5.
Profecto Antonio, Octavianus primum à Calatia, mox à
Casilino veteranos paternos ex ciuit: quorum exemplum se-
cuti alii, breui in formam iusti exercitus coiere, Velleius li.
2. Cicero epist. 8. lib. 16. ad Att. Cum autē Antonius Brun-
disii milibus centenas drachmas promitteret, fortissimæ
legiones eius promissis reclamarunt, & congiarium hoc ac-
cipere noluerunt. itaque centuriones domum ad se venire
iussit, eosque ante pedes suos, vxorisque suæ iugulari coegit,
Cicero

Cicero Philipp. 3. 5. & 13. & epist. 8. lib. 16. Att. Dio libr. 45.
Appianus 3. Cicero tum rusticabatur, atque libros de officiis
perficiebat, vt cognoscitur epist. 8. & sequentibus lib. 16. ad
Att. Sunt etiam, qui eo tempore Paradoxa scripta fuisse exi-
stiment, quod secundo paradoxo in Antonium inuehi videat-
ur: quamuis in procemio de Catone quasi viuo loquatur.
Antonius, cum edixisset, vt adesset senatus frequēs a. d. vii.
Kalend. Decemb. eumq; diem obire neglexisset, in ante diē
quartum Kalend. distulit; adesse in Capitolio iussit. quo cum
de legione Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæsa-
rem Octavianum transierant, nuntius esset allatus, mente
cœcidit, & paludatus in Galliam citeriorem, quam à populo
obtinuerat, cum ea D. Bruti prouincia esset, pperauit, Dio,
Appianus, Velleius, Cicero ipse Philippica tertia & sequen-
tibus. Sed Antonium Brutus prouincia exclusit, atque exer-
citu obstitens edictum proposuit, quo promittebat, se pro-
uinciam Galliam retenturum in senatus populiq; Rom. po-
testate, Philipp. 3. Quare cum Cicero v. Idus Decembr. Ro-
mam venisset, vt scribit epist. 5. lib. 11. Famil. tribuni pl. edixe-
runt, vt senatus adesset a. d. x i i i i. Kalend. Ianuar. Statuerat
Cicero ante Kalendas Ianuar. in senatum non venire: sed
cum eo die ipso edictum D. Bruti propositum esset, mane in
senatum venit. quod ubi est animaduersum, frequentissimi
senatores cōuenerunt, epist. 6. lib. 11. Famil. Retulerunt tri-
buni pl. ad senatum de præsidio consulū des. Pansa & Hir-
tii, vt senatus Kalendis Ianuarii tutò haberi, sententiæq; de
summa repub. liberè dici possent. Tum M. Tullius rogatus
sententiam censuit, vt & præsidium decerneretur, & quæ
Octavianus Cæsaregisset, publica auctoritate cōfirmaren-
tur, & milites, qui ab Antonio ad Cæsarem transissent, præ-
miis afficerentur; item vt D. Brutus, cæteri q; prouincias suas
retinerent, neq; cuiquam traderent, nisi qui ex S. C. successis-
set. quam sententiam Cicero Philippica tertia cōplexus est,
factoque S. C. in eius sententiam, progressus in concionem,
35 quid in senatu actum esset, populo exposuit quæ est Philip-
pica quarta. Huius S. C. meminit etiam Dio lib. 45.

Anno urbis DCCXX. Ciceronis LXI III.

Goss. fuerunt,

*1 iiii

KALENDIS Ianuarii consules statim post sollemnem religionem senatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumsedebatur, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt, ut Appianus lib. 3. scribit. Ibi L. Piso, & alii nonnulli miorem sententiam de Antonio dixerunt, legatosq; ad eum mittendos censuerunt. Cicero cum suis id egit, ut hostis Antonius iudicaretur. Habuit tum Cicero in senatu quintam Philippicam, in qua non modò legationem dissuadet, verum etiam bello Antonium persequendum esse censet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempub. aduersus Antonium defendat. Eo die nihil in senatu confectum est: sed, controuersia usq; ad noctem ducta, senatum esse dimissum, Appianus scribit. Postridie Antonius hostis, ita ut Tullius censerat, iudicatus fuisset, nisi Saluius tribunus pl. intercessisset. decreuit tamen senatus, ut D. Brutus laudaretur, quòd Galliam Antonio non concessisset: item, ut Cæsar una cum Hirtio & Pansa exercitu illo, quem haberet, bellum administraret, atque statua illi poneretur: ut sententiam loco consulari diceret, consularumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquissent, parta victoria pollicitus esset, tanta publicè daretur. Hæc Appianus lib. 3. ubi addit, insequenti die fuisse decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem scribere senatus voluerit. Dio lib. 45. & 46. eadem fere narrat, & senatum à Kalendis Ianuar. per triduum habitum, sententiasque dictas, & tandem legationem ad Antonium missam fuisse ait. Itaque pridie Nonas Ianuar. factum Senatus consultum fuit, ut Ser. Sulpicius, L. Piso, & L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur, quam rem M. Tullius eodem die in concione exposuit, habita oratione, quam sexta Philippica comprehendit. de legatis vide epist. 8. lib. 11. 4. & 24. libri 12. Fam. Cum legati ad Antonium missi expectarentur, eiusque amici responsa illius confingerent, M. Tullius meruens, ne senatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in senatu Philippicam septimam, in qua pacem tribus de causis dissuadet: Primum, quia sit turpis; deinde, quia periculosa: postremo, quia

quia esse non possit. In legatione Ser. Sulpicius mortem obiit. Piso & Philippus Romam reuersi ab Antonio ad senatum intolerabilia postulata retulerunt, epist. 4. lib. 12. Famil. Dio lib. 46. Tumultus interim à senatu fuit decretus, cum belli nomen in sententia poni quibusdam non placeret, id quod Cicero Philippica octaua reprehendit. quam ante Idus Martias in senatu dixit, grauiter inuehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio studebat. Deinde, cum de ornando Ser. Sulpicio in senatu ageretur, Cicero nonam Philippicam dixit: suadens, ut Sulpicio statua pedestris ænea in rostris poneretur. quam sua ætate pro rostris Augusti existisse, Pomponius de Origine iuris testatur. M. Brutus anno superiore ex Italia in Græciam profectus, cum Athenas venisset, adulescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium causa erat, sibi adiunxit. in his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut Plutarchus scribit, summis laudibus efferebat, inquiens, se illum siue vigilaret, siue dormiret, admirari, quòd animus in eo tam generosus tantumque odium tyrannorum esset. Brutus inde in Macedoniam transgressus, Ciceronem filium secum duxit, eoque legato usus multa feliciter gessit, ut Plutarchus in Bruto testatur, & Brutus in epistola ad Ciceronem patrem, quæ nunc est quarta libri, qui ad Brutum exstat, ita scribit: Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem, cuius sit filius. Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid grauius dicam) arguatur, qui verum esse non putant, quod Cicero lib. 2. de Officiis ait, filium bello ciuili à Pompeio aut alteri præfectum, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consecutum fuisse equitædo, iaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propositum. Venit M. Brutus in Macedoniam, cum Q. Hortensio decedenti C. Antonius Marci frater succederet. Sed Hortensius exercitum, quem delectu habito conscripserat, Bruto tradidit. legio etiam, quam L. Piso legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio se tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum quæstorem, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum consulit: alterum in Macedonia Cneus Domitius adulescens à legato Syriaco,

qui à Plutarcho Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinus, qui Dyrrhachium occupauerat, portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius se Apolloniam recepit, Cicero Philipp. 10. Plutarchus in Bruto, & Dio lib. 47. His de rebus, Brutus litteras publicè misit, quas C. Pansa consul coactus senatu recitauit, & Brutum oratione sua ornauit. Sed Q. Fufius rogatus sententiam, Brutum oppugnavit. contra quem Cicero tum Philippicam decimam dixit, quam Brutus cepist. 4. de litteris suis habitam esse contra Calenum ait. Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum septem cohortibus, Philippica 10. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amisit, quas Brutus concidit; deinde, prælio cum Cicerone filio ad Byllidem commisso, victus in Bruti potestatem venit, vt Plutarchus in Bruto scribit. Antonium Brutus secum diu honorifice habuit, vsque eo, vt magistratus insignia illi non adimeret. quam eius clementiam Cicero in epistolis ad eum scriptis sæpe accusat. Sed, cum Antonius Apolloniam teneret, ante Kalend. Aprilis Romam allatū fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrna, verberibus ac tormentis quæstione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit, Cicero Philipp. vndecima, & Dio 47. Itaque Dolabella à senatu hostis iudicatus fuit. Postridie, cum in senatu ageretur de Imperatore deligendo, qui bello Dolabellam persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Seruilio hoc bellum extra ordinem mandandum esse: alius nonnullis placuit, vt consules Dolabellæ persequendi causa Asiam & Syriam sortirentur. Cicero sententiam rogatus Philippicam vndecimam dixit. in qua primum Trebonii casum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accusat; deinde, duabus illis sententiis refutatis, censet, vt Dolabellam C. Cassius bello persequatur. quam sententiam se repugnante & irascente Pansa dixisse, ad Brutum scribit epist. 5. ea sententia dicta, quæ facile valuisse, nisi Pansa vehementer obstitisset, productus fuit in contionem à tribunopl. M. Seruilio. eandemq; rem ad populum summa contentione egit, epist. 7. lib. 12. Fam. Extremo anno superiore turbinis vi simulacrum, quod M. Cicero ante cellam Mineræ pridie, quam in exsilium iret, posuerat, dissipatum membris prouum iacuit fractis humeris, brachiis,

brachiis, capite, mortē Ciceroni portendens, vt Obsequens & Dio lib. 45. scribunt. Quinquatribus, id est. xiv. Kal. Apr. senatus decreuit, vt hæc Ciceronis Minerua, custos vrbis restitueretur, epist. 25. lib. 12. Fam. Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, senatus legatos ad eum decreuit M. Ciceronem, & P. Seruiliū. Sed, cum eam legationem frustra fore Cicero videret, habuit in senatu Philippicam duodecimam. in qua legationem dissuadet, seque ad eam obeundam idoneum non esse demonstrat. Meminit huius legationis Dio quoque lib. 46. Pansa deinde initio mensis Aprilis, vt arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Patreulo, pontifex. Max. in C. Cæsaris locū furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad senatum misit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. ea de re cum in senatu ageretur, multi pacem suaserunt, quod incertus exitus belli esset, & quod Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere posset, tum M. Tullius rogatus sententiam, Philippicam 13. in senatu dixit. in qua aduersariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis esse non posse docet: & Antonii animum ex litteris ad Hirtium & Octavianum missis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum misit epist. 27. lib. 10. Famil. in qua illum, ne se in istam pacificationem interponat, hortatur. Post profectiōem Pansæ consulis turbulētissimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix iam sustineret. iraque cum tristis à Mutina fama manaret, omnesque aut fœdissimam mortem, aut miserabilem fugam cogitarent, insati lætitia atque insolentia impii ciues famam dissipauerunt, Ciceronem pridie Vinalia cum fascibus descendurū esse. Interim xvii. Kalend. Maii, vt Galba ad Ciceronem scribit epist. 30. lib. 10. Famil. seu, vt Ouidius libr. 4. Fast. indicat, xvi. Kalend. Maii, Antonius prælio ad Mutinam superatus est. Habuit paucis diebus post concionem Romæ P. Appuleius tribuus pleb. in qua cum libetare Ciceronem suspicione fascium veller, vna voce cuncta concio declarauit, nihil esse à M. Tullio vnquam de republica, nisi optimè cogitatum. Duabus tribusve horis post optatissimi nuntii & litteræ de victoria Mutinensi venerunt. quo tempore tantæ multitudinis, quantam vrbs ca-

piebat, ad Ciceronem concursus est factus, à qua ille maximo clamore atque plausu in Capitolium deductus, & in rostris collocatus, domum inde reductus est. Hæc sunt apud Ciceronē Philipp. 14. epist. 2. 6. & 7. ad Brut. & epist. 30. lib. 10. & 6. lib. 12. Famil. Prædie Vinalia, id est x. Kalend. Maii, Cicerō habuit Philippicam decimam quartam, in qua supplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Pansæ, Hirtii, & Cæsaris nomine ob Antonium hostem superatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos consolatur. de supplicatione L. dierum vide Appianum lib. 3. Cum Hirtius in prælio cecidisset, & Pansa ex vulneribus paucis diebus post Bononiæ mortuus esset, rumor percrebuit, Ciceronem eos factum esse, epist. 8. ad Brut. Plutarchus & Appianus scribunt, M. Tullium ab Octaviano ad consulatus petitionem inductum fuisse. V. Kalend. Maii senatus habitus fuit de iis, qui hostes iudicati erant, bello persequendis, epist. 9. ad Brut. Dedit eo tempore Cicero plures litteras ad D. Brutū, & L. Plancum, ut fufum Antonium persequerentur. quæ lib. 10. & 11. Fam. exstant. Interim Antonius fuga transgressus Alpes, primo spe colloqui repulsus à M. Lepido: mox sæpius in conspectum veniens militum, per aversa castrorum proruto, vallo à militibus receptus est, Paterculus libr. 2. Plutarchus in Antonio, Appianus lib. 3. Lepidus se cum Antonio coniunxit, a. d. 1111. Kalend. Iun. epist. 23. lib. 10. Famil. Prædie Kal. Quint. Lepidus sententiis omnibus hostis à senatu iudicatus est. ceterique qui vnà cum illo à republ. defecerant, quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta fuit, epist. 10. lib. 12. Famil. epist. 16. & 19. ad Brut. & Dio lib. 46. Octavianus Cæsar, ut cognouit Antonium à Lepido receptum, ceterosque duces & exercitus consentire pro partibus, causam Optimatum sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque iactassent, Suetonius in Augusto, Paterculus lib. 2. Brutus epist. 20. lib. 11. Famil. Tum inter eum & Antonium commercia epistolarum, & conditionum facta metio, quod Paterculus scribit. cumque effecisset, ut milites inter se iurciurando sancirēt, cum nullo exercitu, qui C. Cæsaris fuisset,

set, bellum se gesturos; quadringentos milites Romam ad senatum misit, qui consulatum sibi nomine exercitus deposcerent: cum quidem cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, reiecto sagulo ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si non feceritis vos, Suetonius, & Dio libr. 46. vbi addit, Ciceronem subiecisse, Si ita consulatum petieritis, eum accipiet. Militibus re infecta ad Octavianū reuersis, Antonium & Lepidum in Italiam accersuit, atque ipse legiones ad urbem hostiliter admouit, Suetonius, Dio & Appianus: qui scribit, Ciceronem tum ad Octavianum venisse, ac paullo post lectica ex urbe fugisse. C. autem Cæsar Octavianus consul cum Q. Pedio statim factus est, ut omnes annales testantur. Consulatum Cæsarem iniisse prædie, quàm xx. annos impleret, x. Kalend. Octobris, Paterculus auctor est. In Liuiana epitoma lib. 119. legitur, Cæsarem consulem creatum esse, cum annos xix. haberet. Plutarchus in Bruto ex Octaviani commentariis refert, ipsum vigesimum annum egisse, cum consul primum est factus. Eutropius initio lib. 7. ait, Cæsarem Romam cum exercitu profectum extorsisse, ut sibi vigesimo anno consulatus daretur. Suetonius in Augusto scribit, eū in ordinatione anni Sextilem mensē à suo cognomine nuncupasse, quod eo sibi & primus consulatus, & insignes victoriæ obtigissent. Similiter Dio lib. 56. tradit, Octavianum xix. die Augusti, eodem, quo primum consulatum ceperat, decessisse. Cæsar Octavianus eos legem tulit de quaestione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, Liuius lib. 120. Appianus lib. 3. Dio lib. 46. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur: eaque omnibus, qui Iulium Cæsarem interfecerant, aqua ignique interdictum est, Velleius libr. 2. Suetonius in Nerone. Consul factus Octavianus Ciceronem, ut Plutarchus in eius vita scribit, valere iussit, & pace cum Antonio Lepidoque facta copias omnes in vnum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quasi possessionem aliquam inter se diuiserunt. Partiti sunt autem prouincias inter se hoc modo, ut Cæsar utranque Africā cum Sicilia, & Sardinia; Lepidus Hispanias & Galliā Narbonensem; Antonius reliquas Gallias haberet, Appianus lib. 4. Dio lib. 46. Inter hos etiam conuenit, ut ipsi trium-

uiri reipubl. constituendæ per quinquennium essent, & ut
 suos quisque inimicos proscriberet. in qua proscriptione
 plurimi equites, cxxx. senatorum nomina fuerunt, ut est in
 epitoma libr. 120. Tu vide Orosium nostrum libr. 6. cap. 18.
 Cæsarem restitisse aliquamdiu collegis, ne qua fieret pro-
 scriptio; sed inceptâ utroque acerbius exercuisse, Trâquillus
 ait. Maximam verò contentionem, inquit Plutarchus, Ci-
 ceronis proscripio præbuit, cum Antonius nullâ conditio-
 nem acciperet, nisi primus ille interficeretur, Lepidus An-
 tonio assentiretur, & Cæsar utrique repugnaret. Congres-
 sus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam,
 in loco remoto à castris, & flumine circumfuso, ut Plutar-
 chus non solum in Cicerone, sed & in Antonio tradit.
 Dio quoque libr. 46. scribit, triumuiros conuenisse in parua
 insula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus
 initio libri quarti ait, eos congressos esse ad Mutinam in
 Lauinii fluminis insula. Sed trium virum copias ad Bononiam
 contractas fuisse, Suetonius etiam in Augusto auctor est. &
 Florus cap. 5. libr. 4. tradit, pacem inter tres duces factam apud
 confluentes inter Perusiam & Bononiam. Ibi ait, Cæsarem
 primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis salute
 cum aliis concertasse, ac tertio die concessisse, eiusque vitam
 prodidisse, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæsar,
 L. Paullum fratrem Lepidus, L. Cæsarem auunculum
 Antonius proscribi permisit. Sed nihil, ait Patriculus,
 tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Cæsar
 aliquem proscribere coactus est, aut ab illo Cicero proscriptus
 est. Cesserat ille sub aduentum 111. virorum urbe,
 ut ex L. Seneca libr. 1. Suasoriarum refert, pro certo
 habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam
 Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum
 fugerat: inde transuersis itineribus in Formianum, ut ab
 Caieta nauim conscensurus, proficisceretur. vnde aliquoties
 in altum prouectum cum modò venti aduersi retulissent,
 modò ipse iactatione nauis cæco volente fluctu pati
 non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit:
 regressusque ad superiorem villam, quæ paullò plus mille
 passibus à mari abest. Moriar, inquit, in patria sæpe serua-
 ta. Hactenus Linius; Plutarchus verò ita: Erat Cicero in
 Tusculano

Tusculano cum Quinto fratre. Cognita verò proscriptione,
 Asturam in maritimum Ciceronis fundum proficisci,
 atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cuius victoria
 lati rumores afferebantur, transire constituerunt. Fereban-
 tur lecticis confecti marore, atque in itinere subsistentes,
 iunctis lecticis inter se casum suum deplorabant. Quinctus
 verò magis angebatur animo, atque inopia illi in mentem
 veniebat: nihil enim secum se domo extulisse dicebat: Mar-
 co etiam perexiguum viaticum erat: satius igitur esse affir-
 mabat, Marcum fuga antecedere, se conualatum domum
 recurrere. Hoc consilio probato, complexi inter se, multisque
 lacrymis profusis digressi sunt. Quinctus non ita multis
 diebus post à seruis proditus inquisitoribus vnâ cum filio
 suo interfectus est. Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus:
 Appianus in hanc sententiam: Q. Cicero cum filio comprehensus
 percussores orabat, ut se ante filium necarent. quod
 cum filius contra fieri obsecraret, illi se eorum controuersiam
 composituros dixerunt. itaque alii hunc, alii illum arripi-
 entes eodem signo ambos simul occiderunt. Dio libr. 47.
 ita: Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio remouit, &
 quantum in ipso fuit, seruauit. nam & patrem occulauit, ut
 inueniri non posset, & ea de causa tot mentis omnibus ex-
 cruciatus indicium nullum fecit. sed pater, re intellecta,
 cum admiratione filii, tum misericordia adductus ultro
 prodit, seque ipse percussoribus tradidit. Redeamus nunc
 ad Plutarchum. Cicero, inquit ille, Asturam delatus, nauem,
 quam nactus fuit, subito conscendit, & oram legens Cir-
 cæum usque vento peruenit. Inde soluere gubernatores
 cum pararent, vel maris metu permotus, vel Cæsaris fidem
 non plane desperans, in terram egressus est: & millia pas-
 suum xii. fere pedibus Romam versus progressus, animi
 pendere cepit, sententiâque mutata rursus ad mare descen-
 dit, ibique noctem grauib & incertis cogitationibus tra-
 duxit: adeo, ut in animo haberet, Cæsaris domum clam in-
 gredi, sibi que ante lares eius manus inferre, atque ita furia-
 les intemperias illi impingere. Sed ab ea ratione cruciatus
 metu depulsus, alia rursus tumultuosa consilia in pectus in-
 stituit, & seruis se ad Caietam deportandû nauigio commi-
 sit: ubi prædia habebat, & blandû estote Etesiarû dieb. persus-

gium. est ibidem supra mare sacellum Apollinis: unde cor-
ui cum clangore ad Ciceronis nauem, quæ ad litus appelle-
batur, confertim aduolarunt, atque ex utraque parte anten-
næ insidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita
rostris tuderunt: idque signum omnibus infaustum est
visum. Cicero tamen egressus in villam se recepit, & quieti
dedit: ibi coruorum magna pars tristi voce ad fenestram af-
sedit: unus in lectum deuolauit, & rostro vestem, qua Cicero
tectus erat, paulatim ab ore ipsius remouit. De eadem re Va-
lerius lib. 1. cap. 4. M. Ciceroni mors imminēs auspicio præ-
dicta est: cum enim in villa Caietana esset, coruus in conspe-
ctu eius horologii ferrum loco motum excussit, & protinus
ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eò vsque morlu tenuit,
donec feruus, ad occidendum eum milites venisse, nuntia-
ret. hætenus Valerius: ex quo perspicue cognoscitur apud
Plutarchum *is uir* mendose, non pro Capua, sed Caieta
legi. quamuis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit
hæc Ciceronis villa, in qua aduentantibus inquisitoribus à
coruis è somno excitatus sit. Sequitur in Plutarcho: Serui
hæc aspicientes suam ipsi ignauiam damnarunt, si herilis
cædis spectatores esse sustinerent; cumque bestias domino
opem ferre, ac pro indigno eius casu sollicitas esse viderent,
ipsi eum non defenderent; partim precibus, partim vi impos-
situm lecticæ ad mare detulerunt. Interim percussores cum
ministris superueniunt, Herennius centurio, & Popillius tri-
bunus militum, quem parricidii reum Cicero olim de-
fenderat.

De Popillio hoc multa Seneca in Declamationibus &
Suaforis. de eodem Valerius lib. 5. cap. 3. M. Cicero C. Popil-
lium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cælii, non mi-
nore cura, quam eloquentia defendit: eumque causa admo-
dum dubia fluctuâtem, saluum ad penates suos remisit. hic
Popillius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, vltro M.
Antonium rogauit, ut ad illum proscriptum persequendum
& iugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis mi-
nisterii partibus, gaudio exultans Caietam cucurrit, & vi-
rum, omitto quòd amplissimæ dignitatis, certè salubri stu-
dio (ita lego è manuscriptis) præstantis officii priuatim sibi
venerandum, iugulum præbere iussit: ac protinus caput Ro-
manæ

manæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram, per sum-
mum & securum otium amputauit: eaq; sarcina, tanquam
opimis spoliis, alacer in urbem reuersus est: neq; ei se lectum
portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite
eius quondam perorauerat.

Sequitur apud Plutarchum: Percussores cum fores clau-
sas inuenissent, eas effregerunt: cumq; Cicero nō appareret,
& ii, qui intus erant, scire se, ubi esset, negassent, aiunt adole-
scentem quendam, à Cicerone in bonis literis & disciplinis
educatum, Quincti fratris libertum, Philologum nomine,
tribuno dixisse, lecticam per filuestris & opacas ambulatio-
nes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus
circum ambulationes ad exitum cucurrit: Herennius recta
per easdem accurrit. quod ubi Cicero animaduertit, seruos
lecticam ibi deponere iussit. Satis, inquit Liuius, constat,
seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum:
ipsum, deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua co-
geret, iussisse. Appianus scribit, multos discurrisse quæren-
tes, num alicubi Cicero visus esset: cumque alii beneuolen-
tia & misericordia permoti, eum in alto esse dixissent, clien-
tem Clodii acerrimi inimici Ciceronis Popillio Lænati tri-
buno militum indicasse viam, qua lectica deportabatur, eo
illum irrupisse, & cum seruos longè plures, quam ipse secum
habebat, ad dimicandum paratos vidisset, callidè exclama-
se, Tribuni, qui in extremo agmine sunt, ingrediantur: tum
seruos maiorem multitudinem expectantes perterritos fu-
isse. Cicero, ait Aufidius Bassus apud Senecam, paulùm re-
moto velo, postquam armatos vidit, Ego vero confisto, ait:
accede veterane, & si hoc saltem potes recte facere, incide
cervicem trementi, deinde dubitantiq; Quid si ad me, in-
quit, primum venissetis? Butridius Niger apud eundem: Elap-
sus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros fere-
batur. sed ut vidit appropinquare notum sibi militem Popil-
lium nomine, memor defensum à se, latiore vultu aspexit. at
ille, victorib. id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputq;
decisum, nihil in vltimo fine vitæ facientis, quod alterutram
in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulò
ante defensum ab illo. Prominenti, inquit Liuius, ex lectica,
præbentiq; immotam cervicem, caput præcisum est, nec

fatis & solidæ eruditati militum fuit, manus quoque, scriptis aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt. Plutarchus: Cicero mentum, ita ut consueuerat, tangens, in percussoribus oculos constanter fixit squaloris plenus, & capillo demisso, macieque ob sollicitudines confectus, usque eo ut plurimi Herennio eum iugulante capita obnubarent. Occisus est præbens ceruicem extra lecticam cum annum iam LXIII. ageret. Præcidit illi iussu Antonii caput & manus, quibus Philippicas scripserat. Vixit, ait Liuius, tres & LX. annos: ut, si vis abfuisse, ne immatura quidem mors videri possit. Eusebius: Cicero in Formiano suo ab Herennio & Popillio occiditur LXIII. ætatis suæ anno. Appianus: Occiso Cicerone quidam equis, alii nauigiis incitatis properabat Antonio hunc nuntium perferre, ei que in foro sedenti Lænas caput & manum eminus ostendit, quo ille maximè lætatus, tribunum militum coronauit, & H. S. decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod summum & insensissimum suum inimicum occidisset. Plutarchus: Cum membra Ciceronis Romæ perlata essent, Antonius, qui tum fortè comitia habebat, iis visis exclamauit, Proscriptionem iam peractam esse: caput autem & manus pro rostris poni iussit, spectaculum horrendum Romanis, qui se nō Ciceronis vultum, sed imaginem animi Antonii videre putabant. Dio lib. 47. Vbi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis & grauius probris illatis, illud pro rostris, loco præ aliis conspicuo poni iussit, ut vnde in ipsum verba faciens auditus fuerat, ibi caput eius cum manu dextra, quæ simul præcisa fuerat, conspiceretur. Fulvia verò caput, antequam auferretur, in manus sumpsit, atque atrocibus verbis illudens & conspuens genibus suis imposuit, & linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iis que execrandis opprobriis. Liuius: Ita relatū caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in rostris positum, vbi ille Consul, vbi sæpe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. Cremutius Cordus: Præcipue tamē soluit pectora omnia in lacrymas gemitusque visa ad caput eius deligata

gata manus dextra, diuinæ eloquentiæ ministra: ceterorumque cædes priuatos luctus excitauerunt. illa vna communē. Mortem Ciceronis verbis elegantissimis deplorauit Cornelius Seuerus: in quibus sunt, qui sequuntur:

- 5 Absulit vna dies cui decus, ictaque, luctu
Conticuit Latæ tristis facundia lingue,
Vnica sollicitis quondam tutela, salusque,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fons, legum, ritusque, togæque.
10 Publica vox seuis æternum obmutuit armis,
Informes vultus, sparsamque, cruore nefando
Canicem, sacrasque, manus, operumque, ministras
Tantum, pedibus ciuis proiecta superbis
15 Proculcauit oians, nec lubrica fata, Deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.

Paterculus post narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscissi numerando. aucto-
ramentoque funebri ad conseruatoris quondam reip. tanti-
20 consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumphuro mortem: famam verò gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vi-
25 uit, viuetque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc vel fortè, vel prouidentia, vel vtcunque constitutum rerum naturæ corpus, quod ille præne solus Romanorum animo vidit, ingenio cōplexus est, eloquentia illuminauit, manebit incolume, comitem æui sui laudem Ciceronis trahet:
30 omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam huius nomen, cadet. Ciceronem hoc anno vixit Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo de Oratoribus. intelligo autem Idus Decembris,
35 quoniam triumuiroi inierunt v. K. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII. menses XI. dies v. siue annos LXIV. minus XXVI. diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim diuulgauit. Cum

anno Christi M. D. XLIV. K. Decemb. Angelus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Ionio Epiro adiacet, apud sacellum D. Mariæ Gratiolæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit hac inscriptione: M. TVLLI CICE-
RO HAV. ET TVPTIA ANTONIA. in eodem sepulchro inuentæ sunt duæ vna vitreæ, vna maior cinerum, altera minor lacrymarum, ut volunt, in maioris fundo, erat vitro inscriptum: AVE MAR. TVL. Hoc monumentum ibi in sacrario templi adseruatur, & Ciceronis nostri esse putatur. verum in huiusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam *μῦθος ἀπὸ τοῦ* ad aurem utranque insufurrari facile patior: cum præsertim in Epitaphio, quodam, quod in libro manuscripto *ad Atticum* subiicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Caietam seruari, inueniam, quem Lignamineus à seruis crematum, & in Zacynthum delatum fuisse putat.

INDEX

INDEX PRIMVS LO-
CORVM CICERONIS, QVI

in hac historia citantur, &
illustrantur.

In Epistolas ad Familiares li- bro primo 21. 77. 99. 100. 101. 102. 106. 107.	Tertio 80. 90. 91. 92. Quarto 79. 96. 97. 98. 99. 101. 105. 106. 107. 108.
Secundo. 110. 113. 114. 115.	Quinto 112. 113. 114.
Tertio 112. 113. 114. 115.	Sexto 112. 115.
Quarto 121. 123. 125. 126. 127.	Septimo 14. 114. 116. 117.
Quinto 73. 78. 79. 81. 94. 104. 105. 106. 126.	Octavo 117. 118.
Sexto 116. 121. 123. 125. 127.	Nono 28. 71. 86. 116. 117.
Septimo 106. 109. 111. 116. 118. 119. 128. 132.	Decimo 77. 118.
Octavo 100. 107. 112. 114. 115.	Vndecimo 118. 120.
Nono 36. 49. 115. 118. 121. 122. 124. 126. 128. 131.	Duodecimo 30. 60. 121. 122. 125. 126. 127.
Decimo 62. 139. 140.	Decimotertio 14. 27. 126. 127. 128.
Vndecimo 89. 131. 135. 136. 140.	XIV. 129. 130. 131. 132.
Duodecimo 89. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140.	XV. 130. 132.
Decimotertio 27. 33. 38. 113. 115. 121.	XVI. 120. 132. 133. 134. 135.
Decimoquarto 91. 92. 100. 117. 118. 119. 120.	Ad Q. Fratrem libro primo 37 83. 87. 91.
XV. 65. 113. 114. 115.	Secundo 99. 103. 106. 107.
XVI. 115. 116. 117. 118. 130.	Tertio 106. 107. 108. 109. 113.
Ad Atticum libro primo 13. 28. 60. 62. 63. 66. 67. 77. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 100.	Ad M. Brutum 126. 137. 138. 140.
Secundo 22. 74. 75. 79. 83. 84. 85. 86. 87.	De Inuentione 24.
	De Oratore 14. 15. 16. 19. 21. 23. 24. 25. 27. 31. 34. 35. 38.
	In Oratore 56. 59. 71. 123.
	In Bruto 14. 16. 17. 18. 19. 20. 23. 25. 27. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 38. 40. 41. 42. 43. 45. 46. 47. 48. 49.

51.52.54.100.123.126.
In Academicis 127.
In Lucullo 33.35.36.39.44.77.
82.127.
De Finibus 44.46.48.65.111.
115.126.127.
In Tuscul. 32.34.36.44.122.
126.129.
De natura Deor. 24.27.29.32.
33.34.35.36.38.45.46.103.
De diminutione 28.30.31.33.66.
82.84.95.106.110.112.115.119.
121.126.127.129.131.
De Fato 46.132.
De legibus 13.21.22.30.33.39.43.
44.57.77.88.90.93.112.
De officiis 16.20.22.23.26.37.
38.42.44.58.66.78.94.106.
126.132.137.
In Lælio 30.31.
In Carone 130.
In Paradoxis 92.94.
In libris de Consulatu 66.
Pro Quinctio 37.
Pro Sex. Roscio 40.41.
Pro Q. Roscio 48.49.
Verrina prima 55.57.
Secunda 50.56.58.
Tertia 35.37.41.49.51.56.57.
Quarta 23.24.25.28.32.51.52.57.
Quincta 52.57.
Sexta 22.56.59.
Septima 19.24.50.51.52.57.58.
Pro Fonteio 20.24.29.51.59.
Pro Carcina 25.43.59.
Pro Cornelio 18.24.30.63.66.
Pro Lege Manilia 18.32.36.38.
39.41.46.52.53.54.58.60.61.
62.64.

Pro Cluentio 28.51.57.62.65.
64.
In toga candida 65.64.
In agrariis contra Rullum 18.
19.28.38.39.42.66.67.69.70.
Pro C. Rabirio 20.21.
In Catilinam 20.
Prima 20.63.73.74.
Secunda 73.74.
Tertia 31.33.38.44.66.75.
Quarta 20.75.76.
Pro Murena 24.25.39.41.52.57.
61.62.66.67.69.72.73.76.77.
Pro P. Sulla 28.63.66.67.68.
73.75.77.80.84.
Pro Archia 19.28.31.35.53.66.
82.
Pro Flacco 19.32.35.37.57.74.
82.86.
Postreditum ad Quir. 20.21.31.
32.49.78.88.89.93.95.96.97.
In Senatu 34.61.77.88.89.90.
92.93.94.95.96.97.104.
Pro Domo 20.22.23.34.35.53.
57.68.81.85.88.89.90.92.94.
95.97.98.101.104.
Pro Sextio 20.22.31.34.38.47.
53.69.72.77.78.79.80.87.
88.89.90.91.92.93.94.95.96.
100.101.
In Vatinius 72.79.84.86.87.
89.100.101.
De Haruspiciis Resp. 28.30.
31.34.39.60.66.81.84.88.99.
101.104.
De Prouinciis Cos. 16.17.20.
77.83.86.87.88.94.102.
Pro Balbo 20.21.24.30.49.51.
82.102.103.

Pro Cælio 25.27.66.67.80.84.
85.103.104.
In Pisonem 20.24.32.53.55.58.
60.62.67.69.71.74.75.78.88.
89.90.92.94.95.96.98.102.
105.
Pro Scauro 34.107.
Pro Plancio 17.21.24.35.63.50.
53.91.107.
Pro Rabirio Posthumo 32.114.
Pro Milone 17.27.30.81.92.94.
95.
Pro Marcellon 16.113.
Pro Ligario 39.68.116.118.120.
123.124.
Pro Deiotaro 116.128.
In Philippicis 20.134.
Philippica prima 130.131.132.
133.
Secunda 60.75.77.85.110.116.
119.120.122.125.128.129.130.
131.132.134.
Tertia 129.133.134.135.
Quarta 135.
Quincta 22.79.131.133.134.136.
Sexta 112.136.
Septima 136.
Octaua 21.28.30.31.137.
Nona 137.
Decima 138.
Vndecima 46.113.138.
XII. 31.38.139.
XIII. 112.129.134.139.
XIII. 75.140.

INDEX SECVNDVS EORVM QVÆ ADM. TVL.

LIVM CICERONEM pertinent.

A.	gnat	70
Abstinentia Ciceronis	50	de Ambitu legem fert
Academici libri Ciceronis	127	de Amicitia disputatio habetur
Adolescentes nobiles Cicero defendit	50	33 scribitur
Adilis curulis creatur	55	Annonam leuat
Adilitatem gerit	58	Antiocho Ascalonia operam dat
Ager in castris Pompeii est	118	C. Antonium defendit
Æschylo Gnidio operâ dat	45	Apollinem Delphis consulit
Afflictatio Ciceronis ob Tullia morbum	120	47
Agrariam legem Rulli oppu-		Appio Claudio succedit
		Aqua & igni arcetur
		Aratum conuertit
		pro Archia Poeta dicit
		*K iiij

Aretinæ mulieris libertatem defendit	43	defenditur	94
Arte Hortensium fatigat	40	Præciditur	146
Asiam peragrat	45	Catilinæ insidiis petitus eum oppugnat	72-73
in Asia procos. diæceses habet	112. 114	& deinceps.	
Asiaticis oratoribus operam dat	25	Catilinarias orationes dicit	74. 76
Athenis viuit	44	Catonis laudationem scribit	122
Athenis commoratur	115	Catonem de Senectute scribit	130
Artici cōdiscipulus Cicero	44	Catulum scribit	127
Augur fit	110	Causas agere incipit	40
Auia Ciceronis	14	Cicero vnde dictus	14
Auus Ciceronis	14	Ciliciam prouinciā sortitur	112.
B.		In Ciliciam venit	113
Pro Balbo dicit	102	Decedit	115
Bellum ciuile relinquit	119	A Clodio in exsulum eiicitur	88
Bellum in Cilicia gerit	119	pro Cluentio dicit	64
Pro Bestia dicit	110. 103	pro Cælio dicit	103. 104
Bona Ciceronis diripiuntur	90	Comitas Ciceronis	50. 65
Brundisium exsul venit	91	Consobrini Ciceronis	16
eodē ab exsilio reuertitur	96	De Coniuratis supplicium sumit	77
Brundisii victo Pompeio diu commoratur Cæsarem expectans	119	Consolationem scribit	126. 111
Brutum de claris oratoribus scribit	122	Consul designatur	67
C.		Consulatum petit	67 gerit 69
Pro Cæcina Cicero dicit	59	& deinceps ad consulatus petitionem ab Octauio inducitur	145
Cædes Ciceronis	145	De Cōsulatu suo versibus scribit	84
Cæsari Cicero obuiam procedit	120	Consulatus Commentarium Græcè scribit	84
Cæsaris exercitui stipendium decernit	102	Consulares orationes Ciceronis	70 & deinceps.
Cæsaris cædis socius non fuit	129	Contentio Ciceronis in dicendo	
Capuam sumit	116		
Caput Ciceronis à tota Italia			

ecendo	43	in Exsulum Cicero eiicitur	88. 89
Cornelium maiestatis reum defendit	66	ab Exsilio restituitur	95
Pro Cornelio Balbo dicit	102	F.	
Corporis gracilitas & infirmitas in Cicerone	43	Fasces Ciceronis	120
Crassum Cicero defendit	106	de Fato Cicero scribit	132
Cyprum prouinciā tenet	112	Filius Ciceronis Tullius. Filia Tullia, vide indicem sequentem.	
D.		de Finibus sermo habetur	111
Declamitat Cicero	36	scribitur	127
Deducitur ad Scæuulam	30	pro Flacco dicit	35
pro Deiotaro dicit	128	pro Fonteio dicit	59
Delphos ad Apollinem proficiscitur	47	Forum agit	115
Demetrio Syro operam dat	45	In forum venit	27
Deploratur	146	Fragmenta Ciceronis à Sigonio collecta	64
Dialecticam discit	36	Frater Ciceronis Q. Tullius, in Indice sequenti.	
Diodotum magistrum habet	36	Fuga Ciceronis ex vrbe	89
Dionysio Magneti operam dat	45	pro Fundanio dicit	64
Discessus Ciceronis ex vrbe	89	G.	
De Diuinatione scribit	130	Gabinium Cicero accusat	108
Docilitas Ciceronis	26	defendit	108
Domus Ciceronis in palatio	22. 80	Galliam prouinciā in concione deponit	71
à Clodio incenditur	90	pro Gallio dicit	64. 68
Publica pecunia edificatur	108	Genus Ciceronis	19
pro Domo sua oratio	98	Gloriæ cupidus Cicero	43
Drusum Cicero defendit	107	de Gloria libri	133
E.		Gracilitas corporis Ciceronis	43
Eloquentiæ vis in Cicerone	70	Græcas literas Cicero puer discit	19
studium & amor	43	Græcas orationes explicat	29
Epictureos Athenis audit	44	Græcè declamat	37. 45
Epictureos oratorum maritimæ est	116	Græcè commentarium Consulatus scribit	84
Exercitationes Cic.	29. 36. 45	Græcis doctrinam & eloquē-	

tiam eripit	46	Ius dicit	114
Græcos doctores habet	19.37	Iustus Cicero	50
In Græciam proficiscitur	44.	L.	
81		Lælium Cicero scribit	130
è Græcia redit	47	Languet	133
Græculus appellatur	47	Laus Ciceronis	45.78
Gratias agit senatui, & Qui-		de Legationibus liberis lex	
ritibus	97	Ciceronis	77
Gratuito multos defendit	54	Legationis liberæ ius habet	132
H.		Legatur à Cæsare	86
de Haruspicum responsis ora-		Legatus ad Antonium decer-	
tio	101	nitur	139
Honorum cupidus Cicero	47	Legati Ciceronis in Cilicia	112
Honos Ciceroni à Siculis ha-		Leges Consul fert	72
betur	50	de Legib. scribit	112
à ciuib. 89		cum Libris in gratiâ redit	112
Hortensium scribit	126	Ligarum defendit	112
cum Hortensio certat	54.75	Lilybæi orationem habet	50
Hortensium arte faugat	56	Lorica testus in campum ve-	
Humanitas Ciceronis	108	nit	73
I.		Luctus Ciceronis ex filiæ mor-	
Imperator Cicero appellatur		te	115
114		Lucullum scribit	117
Indoles Ciceronis	26	Ludos Cicero ædilis facit	58
Inimicitia Ciceronis cū Me-		M.	
tello Nepote	22.73.80.94	Macedoniam prouinciâ so-	
cum P. Clodio	43.81.87	titur	
& deinceps.		Maniliana oratio	64
cum M. Antonio	133.136	Manilium reum Cicero de-	
& deinceps.		fendit	65
Infirmas corporis in Cicero-		Manus Ciceroni præciduntur	
ne	43.118	145	
Innocentia Ciceronis	50	pro Marcello oratio	113
de Inuentione scribit	34	Marius Ciceronis	29
Iudicia castè exercet	63	Mater Ciceronis Heluia	5
Iurat iussurandum pulcherri-		Matertera Ciceronis	15
mum	79	Menippo Cicero operam dat	
Lexi civili operam dat	33	45	
Iuris peritus est	32		

Messium.

Messium defendit	107	Paradoxa scribit	135
Metellinam scribit	80	Partitiones oratorias scribit	
Militat	30	122	
pro Milone dicit	111	Pater Ciceronis 13 moritur	13
Minervæ simulacrum in Ca-		Pater patriæ Cicero	78
pitolioponit	89.139	Patriæ seruator Cicero	77
Moloni operam dat	34.41.45	95.97	
Mors Ciceroni portenditur		Patrocinii sese dat	47
139.144 infertur	145	Phædrum probat 33 audit	44
T. Munatium Plancum accu-		Pharsalico prælio Cicero non	
sat	111	interest	119
Munera nulla accipit	54	Philippicæ orationes Cicero-	
Murenam defendit	39.74.75	nis	130.134
N.		& deinceps.	
Natalis Ciceronis	14.120	Philonem Cicero audit	32.36
Natura Ciceronis	26	Philosophiæ magnam operâ	
de Natura Deorum Cicero		puer & adolescens dat	32.43
scribit	130	eius studium renouat	43
Nomina Ciceronis	13.14	intermissum reuocat	116
Nouus homo Cicero	67	Philosophiæ partes omnes	
O.		haussit	36
Oeconomicum Xenophontis		In Pisonem oratio	106
Cicero conuertit	37	pro Plancio oratio	103.106
de Officiis scribit	132.135	T. Plancum accusat	112
Oræ maritimæ inuentione est		Platonis libros tralatos edit	
11		37	
Oratorem scribit	123	Poeta Cicero	26
De Oratore disputatio habe-		Pompeium ornat	64.97
tur	27	eius partes bello civili sequi-	
à Cicerone scribitur	106	tur 128 πολιτικά scribit	107
Oratoribus aliis Cicero præ-		Pontium Glaucum scribit	26
stat	47	Popilliam, seu Publiliam vir-	
Oratoriæ exercitationes Ci-		ginem uxorem ducit	125
ceronis	36	Porciæ laudatione scribit	127
P.		Posidonium audit	46
Pacis auctor Cicero	116	Prætor primus creatur	62
Pacis fundamenta iacit	130	Præturam gerit	63
Pacem cum Antonio dissua-		Prensat	66
det	137.139	Prognostica Ciceronis	84

de Proscriptorum liberis oratio	71	& quærit	61
Cicero Proscribitur	142	de Republica scribit	107
Protagoram Platonis conuertit	37	Reus vestem mutat	88
Prouinciam in concione deponit	71	Rhodium venit	45
in Prouinciam iri non vult	66	pro Roscio Amerino oratio	41. 42
Prouinciam Ciliciam sortitur	112	pro Q. Roscio Comædo oratio	48
in eam venit, 113. decedit	115	pro Roscio Othone oratio	70
de prouinciis Cos. oratio	102. 106	contra Rullū orationes	69. 70
Pro Ptolemæo rege oratio	99	Rusticatur Cicero	130. 132
Puer Cicero in admiratione habetur	26	S.	
Pueritiæ studia	19. 126	M. Sausfeium Cicero defendit	111
Q.		ad Scæuulam deducitur	30
Quæstioni de pecuniis repetundis Cicero præest	63	Scæuulæ Pōtifici operam dat	33
Quæstor creatur	48	pro Scauro dicit	107
Quæstor Siciliam obtinet	49. 50. 54	Scholam Gniphonis frequentat	64
Quæstor Ciceronis Cos.	77	de Senectute scribit	130
in Cilicia	112. 115	pro Sextio dicit	100
pro Quinctio oratio	40	Siciliam quæstor obtinet	49. 50
Quinquaginta annorum repudiat	87	ē Sicilia decedit	50. 54
R.		Siciliam diebus 1. peragrat	55
pro Rabirio Postumo oratio	109	Stoicorum dialecticam discit	36
C. Rabirium perduellionis reū Cicero defendit	20. 70	pro Sulla oratio	80
Reatinorum causam agit	107	Supplicatio Ciceroni decernitur	75. 114
Redit ab exsilio	96	Supplicationem Pompeio decernit	77
post Reditum orationes Ciceronis	97	T.	
Redundans Cicero	40	Terentia Ciceronis vxor	76. 115
Rem in Cilicia gerit	114	cum Terentia Cicero diuortium facit	124
de repetundis accusat, iudicat,		Testimonium in Clodium dicit	

cit	81	Villæ Ciceronis à Clodio incenduntur	70
A. Thermum defendit	86	restituuntur	98
Timæum Platonis conuertit	37. 132	Virginem vxorem Cicero ducit	125
Togam virilem sumit	28	Vitæ Ciceronis tempus	136
in Toga candida oratio	67		148
Topica Cicero scribit	132	Vxor Ciceronis	43. 35
Tribus Ciceronis	14	Vxor Ciceronis Terentia	76.
pro Tullio oratio	54		115
Tusculanæ quæstiones	129	V.	
		X.	
pro Vareno oratio	54	Xenocli Adramytteno Cicero operam dat	45
in Vatinius oratio	100	Xenophontis Oeconomicum vertit	73
Vatinius Cicero defendit	107	Z.	
Verrem accusat	54. 55	Zenonem Epicureum Atheniens audit	44
& deinceps.			
Verbis de Cōsulatu suo scribit	85		
Vigintiuiturum repudiat	86		

INDEX TERTIVS COMMVNIS RERVM OMNIVM:

in cuius descriptione prænominum ratio
nulla est habita.

A.	Adoptio Clodii	83. 85
Academia noua	Adrianus Turnebus	36. 56
Academiarum patronus Philo	Sex. Æbutius	59
Academici libri Ciceronis	Ædiles vnde dicti	58
Academica secta	Ædilitatis petendæ tempus legitimum	54. 108
M. Acilius Glabrio prætor	Ælia Fusia lex	72
Consul, 60. Lucullo succedit	L. Ælius Lamia relegatur	89
Ætium	à Cicerone ad Antoniū mittitur	119
C. Aculeo eques Ro. 16 Aculeonis filii cōsobrini Ciceronis	Ælius Ligus tribunus	92
	Q. Ælius Tubero Ligarium	

- accusat 123
 M. Æmilius Lepidus Cos. 62
 M. Æmilius Lepidus Cos. 44
 Dissentit à Catulo collega 44
 M. Æmilius Lepidus Interrex 110
 M. Æmilius Lepidus prætor
 Cæsarem dictatorem dicit 117
 Consul 118 Magister equitum 124. 128 Pontifex Max. 139 Antonium recipit 140 Hostis à Senatu iudicatur 140 Cum Antonio & Octavio contra Rempub. conspirat 142
 Æmilius. vide Mamercus.
 M. Æmilius Lepidus Cos. 44
 L. Æmilius Paullus Cos. 114
 proscribitur 142
 M. Aemilius Scaurus à Cicerone defenditur 107
 Aeschylus Gnidius 45
 L. Afranius Cos. 82
 Africanus minor Cos. 55
 moritur 33
 Africa à Mario devicta 32
 C. Cassio decernitur 130
 Africam Catilina prætor ob-
 tinet 63
 Africum bellum Cæsaris 121
 Africanus triumphus Cæsaris 28
 Agraria lex Apuleia 20
 Flavia 83 Iulia 86
 Serullia Rulli 68 Titia 21
 Albanus mons 101
 Alexandri magni castra apud
 Illūm 114
 Alexander Aristobuli F. 102
 C. Alsius 108 prætor 108. 109
 Allobroges sollicitantur à Catilina 75 domantur 83
 Alienus prætor Siciliam ob-
 tinet 121
 Alpes 46
 Sex. Alphenus 40
 Amanus mons 114
 Amatus 130
 Ambitus Lex Calpurnia 61
 Cornelia 61 Pompeia 111
 Tullia 72
 Ambrones à Mario victi 18
 de Amicitia sermo Ciceronis 30. 33
 à Cicerone describitur 130
 Q. Ancharius prætor 99
 Ancona 116
 M. Anneius Ciceronis Lega-
 tus 112
 T. Annius Milo Trib. 92
 Clodium de vi postulat 94
 Gladiatores emit 94
 Miloni dies à Clodio dici-
 tur 100
 Consulatum petit 110
 Clodium occidit. ibid. ac-
 cusatur & defenditur 111
 Damnatus exulat 111
 Ante d. x. Kal. 15
 Antii Cicero est 84. 85
 Antium 130
 Anticato Cæsaris 122
 Antiochiæ Cassius est 113
 Antiochus Ascalonita 43. 44
 Antiochus Commagenus 113
 P. Antistius Pompeii focer 38
 Sex. Antistius Vetus trib. pl. 99
 C. Anto-

- C. Antonius prætor 62
 Cōsul cum Cicerone crea-
 tur 67
 Consulatum gerit 69
 Catilinæ fauet 69
 Catilinam vincit, & Impe-
 rator appellatur 79
 In Macedoniam profiscisci-
 tur 79
 Accusatur, & damnatus ex-
 sulat 107. 89
 C. Antoni⁹ M. frater, Hortensio
 in Macedonia succedit 137
 à Cicerone filio victus in M.
 Bruti potestatem venit 138
 M. Antonius orator p̄tor Pira-
 tas persequitur, & vincit 18
 Man. Aquillium defendit 19
 Consul 12. 21. 34. 44. Cen-
 sor 23. 34
 De oratore disputat 27
 occiditur 34
 M. Antonius Creticus Orato-
 ris filius 18. 51
 M. Antonius triumvir 51
 Milonem accusat 111
 Tribunus pl. ex urbe ad Cæ-
 sarem profugit 116
 Ciceroni Brundisii parcit 119
 Magister equitum 120
 Cōsul 129 Cæsari diadema
 imponit 129 Orationem de
 cōcordia habet 130 Cæsa-
 rem oratione funebri lau-
 dat 130 Octavianum Cæsare
 superbe excipit 131 Cicero-
 ni inimicitias denūtiat 134
 Brundisii milites trucidat
 134 Mutinara obsidet 136
 Hostis iudicatur 136
 Ad Mutinam vincitur 139
 A Lepido recipitur 140
 Cum Octavio & Lepido cō-
 tra Remp. conspirat 142
 Ciceronis caput pro rostris
 poni iubet 146
 M. Antonii Gniphonis scho-
 la 64
 Apamea 46. 113
 Apio 23
 Apollo Delphicus 47
 Apollinis sacra 21 sacellū 144
 Apollinares ludi 97
 Apollonius Molo 45
 Appia via 97. 110
 Appius Claudius
 Appius maior Milonem ac-
 cusat 111
 Appuleia lex agraria 20
 Appuleiæ leges 21
 L. Appuleius Saturninus tri-
 bunus pl. seditionem mouet
 20 Occiditur 20. 70
 P. Appuleius tribun. 139
 Aqua & ignis interdictio 90
 C. Aquillius Gallus 40 p̄tor 62
 M. Aquillius Cos. 33
 M. Aquillius Cos. 19. 32 repe-
 tundarū reus 19 necatur 32
 Aquinum 112
 Arati carmina Cicero con-
 uertit 29. 37. 84
 Arcanum 112
 Archias Romam venit 19. in
 Asia est 35. à Cicerone defen-
 ditur 82
 Arcia 96. 113
 Ariminum 116

Ariobarzanes rex	32. 114	C. Aufidius Orestes. Cos.	53
Aristo, apud quē Cicero Athenis diuersatus est	115	Augustus Octavius	137
Aristobulus	102	Augustus mensis, qui prius Sextilis	141
Armenia minor	128	Aura pedisequa	81
Arpinate	13. 80. 108	Aurelia mater Cæsaris	81
Arpinates in tribu Cornelia	14	Aurelia lex de Iudiciis	57. 59
Arpinum	112	C. Aurelius Cotta tribunatu pl. deiectus in exsiliū pel-	litur
Arretinæ mulieris libertatem Cicero defendit	43	Consul	27. 48. 49
Arretium	116	L. Aurelius Cotta tribunus pl.	17 prætor
Asia à Mithridate occupatur	32	Consul 65. 66 Censor	65
Asia in 24. regiones à Sulla diuiditur	37	Ciceroni patrocinator	93
Flacco portas claudit	35	M. Aurelius Cotta Cos.	50.
Obtingit Q. Ciceroni	81	L. Aurelius Orestes Cos.	17
Obtinetur à L. Flacco	81	moritur	18
à Q. Mucio	23	P. Autronius Pætus Cos. designatus 65 contra Rem-	pub. coniurat
à Q. Thermo	115	65. 73	damnatur
Decernitur Trebonio	130	69. 80	B.
in Asiam M. Cicero proficiscitur	114	Balbus, vide Cornelius.	
Assignationes Sullanæ	70	L. Bellicus	68
Asturæ Cicero est	126. 143	Bellonæ ædes	70
habuit ibi maritimum fundum	143	Beneuentum	112
Ateius Capito tribunus pl.	106	Bestia Calpurnius	
Athenio dux fugitiuorum	19	Bibulus Calpurnius	
Achelis fluuius	20	Bithynia	64
Sex. Attilius Serranus tribunus pl.	93. 95	Bithynia à P. Silio obtinetur	115
C. Attilius Serranus Cos.	14	Cimbri decernitur	130
T. Atius Cluētii accusator	64	Bithyniæ rex Nicomedes	32
Atticus Pomponius		Bonæ Deæ sacra	75. 81
Attia Augusti Cæsaris mater		Bononia	140. 142
Attius Tullus	13	Brundisium exsul Cicero proficiscitur 91 eodem redit 96	
Auctio bonorum	40	Brundisium è Cilicia Cicero venit	

venit 115. ibidē victo Pompeio diu fuit.	119	Ab exsilio reuocatur	21
Brundisina colonia natalis.	96	Q. Cæcilius Metellus Pius Cos. 41. contra Sertorium rem gerit	51
Brutus vide Iunius.		Q. Cæcilius Niger	55
P. Burrius prætor.	40	A. Cæcina causa & defensio	59. 60.
Bustum in foro.	136	Cæparius Cætilinarius	75
Buthrotum.	138	Cæpio Seruilius.	
Byllis.	138	Cæsar Iulius.	
Byzantium.	101	M. Cæsius prætor	49
C.		M. Cæsonius ædilis cum Cicerone	58
CAECILIA Balearici filia.	28	Caieta	142. 143
Cæcilia mater Clodii.	104	Caietæ Cicero prædium habuit	144
Cæcilia Didia Lex. 17. 22. 79.		Caietana villa Ciceronis	144
L. Cæcilius prætor.	93	Calagurium	51
Ludos facit.	97	Calata	134
L. Cæcilius Metellus cos.	30	Calenus. vide Fufius.	
L. Cæcilius Metellus Verri in Sicilia succedit. 54 cos. 60		Cales	28. 117
Q. Cæcilius Metellus Celer prætor.	73	Calidia lex	21
Galliam Proc. obtinet.	80	Q. Calidius tribunus pl. Metellum Numidicum ab exsilio reuocat	22
Consul 83. Clodio resistit.	83	M. Calidius prætor	94
Metelli fratres Clodii	104	Calpurnia lex de ambitu	61
Q. Cæcilius Metellus Creticus Cos.	54	Calpurnius Bestia à Cicero ne defenditur	169
Q. Cæcilius Metellus Nepos Cos.	22	L. Calpurnius Bestia tribunus pl.	110
Q. Cæcilius Metellus Nepos Ciceronis inimicus 22. 80. tribunus pl. Ciceronem vexat 126. portoria Italiæ tollit	84	M. Calpurnius Bibulus cos.	85. Syriam obtinet
Consul. 93. Cum Cicerone in gratiam redit	94	C. Calpurnius Piso cos.	60
Hispaniam obtinet	104	C. Calpurnius Piso Cicero-nis gener.	110
Q. Cæcilius Metellus Numidicus in exsiliū proficiscitur	29	C. Calpurnius Piso iudex in causa Roscii Comædi	48
		Cn. Calpurnius Piso contra	

Remp. coniurat	65	L. Cassius Longinus Consul	4
L. Calpurnius Piso Cæsonius		rum petit	67
cos. 87. Ciceronē prodit	88	C. Cassius Varus cos.	51
prouinciā a Clodio accipit	87	Cassius tribunus pl.	78
in prouinciā proficiscitur	92	Q. Cassius tribunus pl.	117
Ciceronis oratio in eum	106	C. Cassius quæstor	113
Censor est	115	Ciceroni Fabium cōmendat	
M. Marcelli mentionem in		115. Cæsare occiso Africam	
Senatu facit	123	prouinciā accipit 138. Do-	
de Antonio mitem sententiā		labellā persequi iubetur 138	
dicit 136. ad Antonium		Castor nepos Deiotari	128
legatus mittitur	ibid.	Castoris templum	143
Camænarum templum	97	Cato Ciceronis	122
Campanus ager diuiditur	86	Catocæ Menippi cognomē	45
de agro Campano Ciceronis		Catulus Ciceronis lib.	127
sententia	101	Cæloria potestas restituitur	111
Campus Martius 44. 71. 83. 96		Centumviri	25
C. Caninius tribunus pl.	99	Centuriata Comitia 62. 71. 95	
C. Caninius Rebilus cos.	128	Cephalenia	85
Capenā porta	97	Cesennia	59
in Capitolium senatus voca-		Cethegii factio 51. Cethegus	
tur	94	Catilinarius	71
Capitolium incenditur 38. 58		Chelido meretricula	5
à Catulo dedicatur	58	Chrysogonus Lib. Sullæ	42
Cappadociæ rex Ariobarza-		Cicero vnde dictus	14
nes	32	Ciliciā M. Antonius Procos	
Capua 78. 96. Capuam Cice-		obtinet	11
ro sunnit	116	Cilicia P. Lætulo obtingit	98
Carneades	44	obuenit M. Ciceroni	111
Carolus Sigonius fragmen-		Cimbricum bellum	17
ta Ciceronis collegit 64.		Cimbrica victoria	16. 34
eius Fasti	16. 124	Cinna Legatus Syriacus	131
Carrhæ	113	Circæum	14
Casilinum	134	M. Cispinus tribunus pl.	9
Cassia leges	17	Ciuica corona	42. 71
Cassia lex frumentaria	52	de Ciuibus regundis lex	2
Cassinius Schola	81	Ciuile bellum Pompeii &	
P. Cassius prætor	63	Cæsaris	116
C. Cassius Longinus tribunus		C. Claudius prætor	99. 100
pl. 17. Consul	23	Ap. Claudius frater P. Clodii	

75. prætor 93. consul 106. Ci-		petens occiditur	110
licia præest 112. à P. Dola-		Clodius Metellorū frater 104	
bella accusatur 115. censor		Sex. Clodius damnatur	111
est	115	A. Cluētius accusatur & à Ci-	
C. Claudius Pulcher ædilis 22.		cerone defenditur	64
prætor 24. cos. 28		Kripen, fura	53
Ap. Claudius Pulcher cos. 43		C. Cælius Ciceronis quæstor	
Ap. Claudio imperium abro-		112. 115	
gatur	34	Ciliciā à Cicer. præficitur 115	
C. Claudius Marcellus	85	M. Cælius C. Antonium accu-	
C. Claudius Marcellus filius		sat 85. accusatur, & à Cicerone	
cos.	113. 114	ne defenditur 103. ad eum	
C. Claudius Marcellus cos. 116		Cicero scribit	112
M. Claudius Marcellus cos.		P. Cælius prætor	49
112. Pompeii partes secutus		C. Cælius Calvus cos.	24
exsulat 123. à Cæsar restitui-		Cælii Curionis error	76
tur 123. Occiditur	127	Cometæ apparent	33
Clitomachus	32. 33. 44	Comitia ædilitia	29
Clodii leges à P. Clodio lætæ		Centuriata	62. 71. 96
88. 90		Consulatia	65. 73
Clodiani eadem in foro fa-		Comitialis dies	79
ciunt	93	Compitalitii ludii	60
P. Clodius Pulcher Appii F.		Concordiæ templū 75. 82. 134	
43. Luculli exercitum solici-		Coniuratio Catilinaria pri-	
titat 60. Catilinam reperit		ma 64. altera 73. Coniura-	
darū accusans præuarica-		tio duplex	80
tur 66. Bonæ deæ sacra vio-		Coniurati	73
lat 81. accusatur & absolui-		Consularis annus	67
tur 81. 82. ad plebem tradu-		M. Coponii & M. Curtii causa 25	
citur 85. 98. 101. tribunus pl.		Corinthia vasa	56
fit 87. Ciceronē in exilium		Corinthii agri	23
eiicit 88. 89. 90. Pompeio in-		Cornelia lex de ambitu 61. de	
sidiatur 92. à Milone de vi		iudiciis 56. De maiestate 62	
postulatur 94. Legē de re-		De proscript. filiis 71. De	
ditu Ciceronis dissuadet 95		Ciceronis reditu	91
ædilitatem petit 100. Ædi-		Cornelia tribus	14
lis Miloni diem dicit 100.		Cornelia Pompeii vxor	114
Concionem contra Cice-		C. Cornelius Catilinarius 73	
ronē habet 101. Præturam		damnatur	80

Cornelius Centurio	141	cellinus Cos.	99
C. Cornel. tribunusp.	61. de	P. Cornelius Lentulus Spin-	92. 93.
maiestate accusatur	61. 63	ther Ciceroni studet	92. 93.
à Cicer. defenditur	66		95
Cornelius Balbus Casaria-	121	Consul. 93. De Cicerone ad	
nus	121	senatum refert	93
L. Cornelius Balbus ciuitate		Legem de Ciceronis reditu	
donatur 103. accusatus de-		fert	95
fenditur à Cicer. 102. 103		Ciliciam prouinciam obti-	
L. Cornelius Cinna Cos 33. ci-		net	98. 99
uitatis principes occidit		P. Lentulus Cornelius Sura	
34		cos. 53. cum Catilina coniu-	
Consul iterum	35	rat 53. 75. In custodiam tra-	
Consul tert. & quart.	36	ditur 75. necatur	53. 77
Cn. Cornel. Dolabella cos.		L. Cornelius Scipio cos. 37. 40	
39. P. Cornelius Dolabella		ab exercitu deseritur, & ex-	
Appium accusat.	115	fulat	38
Tulliam Ciceronis filia vxor-		L. Cornelius Sulla legatus 31	
em ducit	115	consul. 13. Marianos vrbe	
Seditiones in vrbe excitat 120		expellit	31
Cum Casare in Africa & Hi-		Mithridaticum bellum gerit	
spania fuit.	122. 125	35	
In Italiam reuertitur	127	Pace cum Mithridate facta	
Dolabellam Casar Consulem		Asiam in regiones distri-	
facere vult 129. Consul est.		buit 37. ex Asia decedit	35
131		Eius crudelitas in ciues	38
Trebonium Smyrnæ occi-		Dictator dicitur	39
dit.	138	ciues proscribit 39. 71. bona	
hostis iudicatur.	ibid.	vendit	40
P. Dolabella prætor 40. Do-		Proscriptorum filios hono-	
labella prætor.	59	rum petitione priuat 69. 71	
Cn. Cornel. Lent. Cos.	22	consul iterum	41
Cn. Cornelius Lentul. Clodia-		Dictatura se abdicat 43. mo-	
nus. Cos. 52. censor.	57	ritur	44
Cn. Cornelius Léntulus Clau-		P. Cornelius Sulla cos. desig-	
dus.	85	contra Remp. coniuratur 65.	
L. Cornelius Lentulus Crus		damnatur 69. accusatur &	
cos.	116	defenditur	66. 80
Cn. Cornelius Lentulus Mar-		Ser. Cornelius Sulla damna-	
		tur	

tur	80	ciui	48
Q. Cornificius cōsulatum pe-		Decem Legati	102
tit	67	Decemviri summo cum im-	
perio	68		
Corona ciuica 42. 78. Laurea		Deiotarus Gallogreciæ rex	
33		apud Casarem accusatus	
Corradus. Sebastianus.		defenditur à Cicerone	128
C. Cosconius prætor	75	Delphos Cicero proficiscitur	
Cosconius moritur	86	47	
Coquorum prodigium 21. de		Demetrius Syrus	45
Ciceronis morte	144	Diadema Casari Antonius	
Cotta, vide Aurelius.		imponit	129
Cotta homo disertissimus	43	Dialectica est eloquētia con-	
Crassus Licinius.		tracta	36
Crassipedi Tullia Ciceronis		Dictatura Sullæ 39. Casaris	
despondetur	101	118. 120. 124. 128	
Crassipedis horti	106	Didia lex	22
Creta M. Bruto decernitur		T. Didius tribunusp. 16. Cos.	
130		32.	
Cretēsis M. Antonius bel-		Dio	52. 44
lum infert	51	Dio Academicus	104
Cumanus ager	44	Diodotus Stoicus Ciceronis	
Cumanum	107. 112	magister	36
Cupido	22. 44	Diocesis Ciceronis in Asia	
Curia lex	83. 85. 98. 131	112. 114	
M. Curii & Coponii causa	25	Dionysius Lambinus	36
Curio. Scribonius.		Dionysius Magnes	45
Curtii quæstor Cicero	49	Diuinatio in Verrem	55
M. Curtius tribunusp.	93	Dolabella: vide Cornelius.	
C. Curtius Rabirius pater	109	Cn. Domitius interficitur	41
Curulis sella	58	Cn. Domitius prætor 99. 100.	
Cybisra	113	103	
Cyrenarum rex Ptolomæus		Domitia Lex de sacerdotis	
Apio	23	17	
Cyrenenses agri	23	Cn. Domitius Ahenobarbus	
Cyzicus vrbs	52	tribunusp. 17. cos. 23	
D.		censor 25. Pont. Max.	23
L. Damasippus prætor	38	L. Domitius Ahenobarbus	
Damni iniuria dati iudi-		prætor & cos.	24

- L. Domitius Ahenobarbus prætor 87. consulatū traditur 105
 Consul est 106
 Quæstor 111
 Domiti vxor Porcia 122
 Cn. Domitius Calvinus Cos. 109
 Cn. Domitius adolescens 137
 Drusus. Liuius.
 Durienſe prælium 49
 Duumviri de perduellione quærent 70
 Dyrrachium Cicero exsul venit 91. 92. à Vatinio occupatur 138
 E.
 Eleutherociles 114
 Ephesus 113
 Epirus 85
 Epulum Fausti 84
 Equites iudicant 24. cum Cicerone vestem mutant 37
 Gabinio pro Cicer. supplicant 89
 Equitibus in theatro XIII. gradus assignantur 61
 Etesia 144
 Euphrates 106
 F.
 Fabiorum cognomen 14
 M. Fabius in Fonteium describit 59
 M. Fabius ad Ciceronem in Asiam venit 115
 Q. Fabius Gallus.
 Q. Fabius Maximus M. Antonium accusat 85
 Q. Fabius Maximus cos. 128. triumphat 128. moritur 129
 Q. Fabius Sanga 75
 Q. Fabricius tribunus pl. 93
 T. Fadius tribunus pl. 93. quæstor 77
 Fæfulæ 113
 C. Fannius Chærea 48
 Fasces 120
 Fasces laureati 79
 Fasti à Cæsare corriguntur 123
 Faustus Sullæ F. munus gladiatorum dat 79
 Fenestellæ error 41
 Fideicommissarius hæres 124
 Fimbria. Flavius.
 C. Fimbria Marianus 35
 De Finibus bonorum & malorum Cicero scribit 127
 Flaccus. Valerius. Fulvius.
 C. Flaminius prætor 62
 Flavia lex Agraria 83
 Flavius quæstor in causa Planciana 108
 C. Flavius Fimbria cos. 17
 Q. Flavius Tarquinienſis 48
 L. Flavius tribunus pl. 83
 Flora Dea 58
 P. Fonteius Clodium adoptat 85
 M. Fonteius prætor 51. 59. accusatur & à Cicerone defenditur 59
 Fori auditores adolescentes Romani 27
 Formianum 85. 98. 143
 For-

- Formiæ 96. 117
 Franciscus Fabricius in Ligarianam Ciceronis commentarium edidit 18. 68. 79. 114. 132. 124
 Orosium emendavit, & annotationibus illustravit 15. 18. 20. 34. 42. 110. 130
 Lutetiæ Adriano Turnebo & Petro Ramo operâ dedit 36
 Franc. Hotemanni error 18
 Franc. Silii error 76. 107
 Q. Fufius Calenus tribunus pl. 80
 Consul 29
 Brutum oppugnat 138
 In eum Cicero inuehitur 137. 138
 Eius maledicatio in Ciceronem 13
 Fugitiuorum bellum in Sicilia 19
 M. Fulcinius 59
 Fulvia coniurationem patefacit 67. 73
 Fulvia Antonii vxor Ciceronis capiti illudit 146
 M. Fulvii Flacci domus 20
 M. Fundanius à Cicerone defenditur 64
 Fundus populus 103
 L. Fufius Aquiliū accusat 20
 G
 Gabinia lex 61
 A. Gabinus tribunus pl. 61
 Consul 87
 Ciceronem oppugnat 89
 Prouinciâ à Clodio accipit 88
 In prouinciam exit 93
 Rem benè gerit 102
 Ptolomæum Alexandriaum restituit 105. accusatur 108. condemnatur 109
 Gabinius Catilinarius 75
 Gades 103
 Gaditani à Cæsare ornati 83
 Galliam prouinciam C. Antonius sortitur 71. Q. Metellus obtinet 80
 Gallia citerior D. Bruto dæcernitur 130
 Gallia citeriori M. Brutus præest 121
 Galliæ prouinciæ Cæsari datur 86
 Gallicum bellum 17
 Q. Gallius prætor 66. accusatur, atque à Cicerone defenditur 68
 Gallogræciæ tetrarchia 128
 L. Gellii cōcio de Cicerone 93
 L. Gellius Poplicola cos. 52
 Cenfor 57. 81. Ciceronem laudat 78
 Georgius Fabricius 16
 Gerhardus Iuliacensis 125
 Gladiatorum munus 68. 84
 Gladiatores 52. 72
 Gladiatores Clodii 93. Milonis 94
 Glaucippus 67
 Glaucia. Seruilius
 Græcæ exercitationes 19. 37
 Græculus Cic. appellatur 47
 Gracchus Archiæ accusator 81
 M. Gratidius 14. Gratidianus 15
 L. iij;

Guliel. Budæus	57	contra Gabinium dicit	61
Guliel. Xylander	61.91.125	Legem Maniliam dissuadet	64
H. Halesini	23	Defendit Murenam	74
Hannibal quando in Italiam venerit	15	Sullam	66.80
Haruspices	21.28.101	L. Flaccum & P. Sextium	100
Hasta Sullæ	42	pro Cicerone consules de-	
Helvia Ciceronis mater	15	precatur	88
Henricus Stephanus	19	Ciceronem in augurum col-	
Herennius centurio Cicero-		legium cooptat	110
nis percussor	144.145	I.	
M. Herennius eos.	24.25	Iconium	113
C. Herennius tribunus pl.	83	Illyricum	86
Hierta Numidiæ rex	41	Imaginis ius	58
Hipponium	90	Imperatores, patres patriæ di-	
C. Hirrus	110	cti	78
A. Hirtius Cæsarianus	121	Imperii insignia	74
consul.	132.136	Interamna	81
In prælio Mutinensi cadit	140	Interamnates	107
Hispalis	126	Intercessio tribunorum	93
Hispania à Nepote pro cos.		Interreges produntur.	
obtinetur	104	Interregnum	47.105
Hispaniense bellum Cæsaris		Interregna plura	110
contra Pompeii liberos	124.125	Interrex	39
Hispania Cæsar potitur	118	Interrogatio in Vatinius	84.
Histrionica ars	48		86
Horæ accusandi duæ, defen-		Iouis Statoris ædes	74
dendi tres	111	Iouis ædes Mariana	95
Hortensius Ciceronis liber	126	Italici belli prodigia	28
Q. Hortensius Q. F. Macedo-		Italici sollicitantur	27
niam obtinuit	137	Italicum bellum	27.28
Q. Hortensius miles 29. tri-		Iuba Mauritaniae rex	121
bunus milit. 29. ædilis	48	à Cæsare vincitur	121
Verris patronus	56	Judaica religio.	
consul	55.57	Iudicandi formula.	
		Iudicia bello Italico inter-	
		mittuntur	27.29
		Iudicia penes Equites	24
		penes Senatores	57
		Inter	

Inter Senatores, equites &		cos. iterum	118
tribunos ærarios commu-		Pompeium vincit	119
nicantur	57	Bellum Alexandrinum gerit	
De Iugurtha Marius trium-			119
phat.		Pharnacem vincit	119
Julia avia Augusti	28	Dictator iterum	120
Julia Cæsaris filia moritur	108	Ex Aegypto litteras ad Cice-	
Julia leges	86	ronem mittit	120
Julia lex de agris	86	In Italiam venit	120
De ciuitate	33	Africum bellum gerit	121
De repetundis	108	Consul tert.	121
C. Julius Cæsar de oratore dis-		Anticatonem scripsit	122. præ-
putat 27. consulatum petit		fectus morum	122
31. occiditur	34	M. Marcello ignoscit	123
C. Julius Cæsar corona ciuica		fastos corrigit	123. ad bellum
donatur 42. quæstionem		Hispaniense proficiscitur	
de ficiariis exercet	68		124
De perduellione quærit	110.	Dictator tert. 215. cōsul quart.	
81			124
prætor des. de coniuratis sen-		Ciceronem de filia morte cō-	
tentiam dicit	76	solatur	126
prætor Hispaniam obtinuit		Pompeii liberos in Hispania	
cum Pompeio & Crasso cō-		vincit	127
spirat	84	Ex Hispania triumphat	128
Pompeia vxori nuntium re-		Cæsaris triumphus Africanus	
mittit 81. consul primum	85		128
Clodium ad plebem traducit		Consul quintum	128
81		Dictator quartum	ibid.
Lege Vatinia Gallias cum Il-		Occiditur	129
lyrio accipit 86. Ciceronem		Cæsari sacrificatur	131
Italia expellit	88	L. Julius Cæsar cos. 28. 29. cen-	
Cæsari Legati & stipendium		for 31. 82. occiditur	34
decretum	102	L. Julius Cæsar cos. 67. pro-	
Cæsar Lucæ hiemat	105	scribitur	92
Filiam Iuliam amittit	108	L. Cæsaris sententia de Dola-	
Bellum ciuile suscipit	116	bella	138
Pompeium Brundisii obsider		L. Cæsar duumuir.	70
117		Sex. Iulius Cæsar cos.	26
Dictator dicitur	118	Iunia Licinia Lex	79. 87

- D. Iunius Brutus cos. 46
 D. Iunius Brutus Cæsaris percussor Galliam citeriorem ex S.C. accipit 130
 Edictum proponit 145
 Mutinæ ab Antonio obsidetur 136
 Mutinæ vix sustinet 139
 M. Iunius Brutus Galliæ Cisalpinæ præest 121. Ei Cicero scribit 121
 Ciceronem de filiarum morte consolatus est 126
 Cæsarem interficit 129
 Ei Creta provincia decernitur 130
 Urbe relicta Antium proficiscitur 130
 In Græciam & in Macedoniam transit 133. 137
 Eius res in Macedonia gestæ 137
 M. Iunius Silanus cōsularis 18
 D. Iunius Silanus cos. 73. 79
 Sententiam de coniuratis dicit 76
 Iunonis sacellum in Albano 101
 Iunonis Sospitæ templum 28
 Iupiter Stator 74
 Iusurandum Ciceronis 28. 29
 M. Iuuentius Laceris Planiciū accusat 107
 K.
 Kalendæ novæ 15
 Kalendarium vetus Romanum 79. 83
 L.
 Q. Labienus occiditur 21
- T. Labienus Rabirium accusat 21. 70
 Ex acie Pharsalica fugit 119
 Lælii sermo de amicitia 30. 33.
 130
 Lælius tribunus pl. 109
 D. Lælius L. Flacci accusator 86
 Lamia. Ælius.
 Lanuvium 110. 130
 Laodicea 113
 Laodiceæ Cicero forū agit 15
 Latiniensis ager 101
 Legationes liberæ 77. 132
 Legem suadendi & dissuadendi 64. 95. 96
 Leges Appuleiæ 21
 Cassiæ 17
 Leges Clodiæ 88
 Leges Iuliarum 86
 Leges Liuiarum 22
 Leges Pompeiarum 110. 111
 Leuii Flacci 91. 98
 Lentulus accusator Clodii 81
 Lentulorum cognomen 14
 Lentulus. Cornelius.
 Lepidus. Æmilius.
 Leptæ Cicero ad Pompeium mittit 117. ei scribit 126
 Leucopetra 133
 Lex Ælia Fufia. 72
 Lex Appuleia de Agris 20
 Lex Aurelia de iudiciis 57. 59
 Lex de S.C. promulgatur 95
 Lex Cæcilia Didia 22. 79
 Lex Calpurnia de ambitu 61
 Lex Cornelia de ambitu 61
 De iu.

- De iudiciis 57
 De maiestate 63
 De Ciceronis reditu 95
 Lex curiata 83. 85. 98. 131
 Lex Didia 22. 79
 Lex Domitia de sacerdotiis 17.
 18
 Lex Flauia de agris 83
 Lex Gabinia 61
 Lex Iulia de agris 86. de ciuitate 30. de repetundis 108
 Lex Iunia Licinia 79. 87
 Lex Licinia Mucia 23. 24
 Lex Lutatia de vi 80. 85. 100. 103
 Lex Manilia 62. 64
 Lex Mucia 24
 Lex Papia 66
 Lex Pediana 141
 Lex Penni 66
 Lex Plotia 30
 Lex Pompeia de vi. no. de ambitu 110
 Lex Roscia 61. 70
 Lex Sempronia de iudiciis 26
 Deprouinciis 71. 102
 Lex Seruilia 14. 68. 69
 Lex Tabellaria 144
 Lex Terentia & Cassia 52
 Lex Titia de agris 21
 Lex Tullia de ambitu 72
 Lex Valeria de Sulla 39
 Lex Varia 27. 29
 Lex Vatinia 86
 Libertia 129
 Libertatis templum 90. 98
 Libertinis ius suffragii datur 62
 Licinia lex 23
 L. Licinius Crassus orator le-
- gem Seruiliam suadet 14.
 consul. 23
 In Gallia rem gerit 24
 Cæsar 25. M. Curiū defendit 25. 23. In Tusculano de oratore disputat & moritur 27
 M. Licinius Crassus. P. F. 34
 Prætor seruile bellum conficit 53. triumphat 53. consul primum 49. 54
 cum Cæsare & Pompeio conspirat 85
 Consul iterum 105
 Defendit Murenā 75
 Balbū 103. Cæliū 103
 In Syriam proficiscitur 106
 à Cicerone defenditur 107. perit 106
 P. Licinius Crassus M. pater cos. 22
 Censor 22. 31. 82. occiditur 22. 34
 P. Licinius Crassus M. F. perit 110
 P. Licinius Crassus prætor 93
 L. Licinius Lucullus quæstor 35
 in Asia diu fuit 35. 39. ædilis 44. prætor 44. cos. 50
 Mithridaticum bellum gerit 52. 58. 82. Ex Asia reuocatur 60. 64. triumphat 77
 L. Lucullus Catilinam accusat 68
 M. Lucullus L. Frater ædilis 44. cos. 51. 52
 C. Licinius Mæcer apud Ciceronem accusatur 64. cōdemnatur & moritur ibid.
 L. Licinius Murena pater 39. 41

L. Licinius Murena filius	39.	Q. Lutatius Catulus pater	cos.
cos. 73. accusatur & à Cic.			18
cer. defenditur	39. 74. 75	Procos. Cimbros vincit	20. 34.
C. Licinius Sacerdos prætor		de Oratore disputat	25. oc-
49		ciditur	18. 34
Consulatum petit	67	Q. Lutatius Catulus filius	cos
Q. Ligarius exsulat	123. à Cic.	44. 45. Capitolium dedicat	
defensus restituitur ibid. &			58
seq.		Gabinia legi aduersatur	64
Lilybæum	50. 121	Legem Maniliam dissuadet	39
Lilybatanus quæstor Cicero			
Liuiæ leges	22	De coniuratis sententiam di-	
M. Liuius Drusus tribunus pl.		cit 76. Ciceronem laudat	77
26. perit 27			
Liuium Drusum Cicero de-		M.	
fendit	107	Macedoniam prouinciam	
M. Lollius Palicanus tribu-		sortitus Cicero Antonio	
nus pl.	52	concedit	71
Lorica Ciceronis	73	Antonius obtinet	79
Luca 105. Lucania	90	L. Piso obtinet	93
L. Lucceius Ciceronem de fi-		Hortensius obtinet	137
liæ morte consolatur, eique		Antonio in Macedonia C. O-	
Cicero rescribit	126	ctavius succedit	85
Lucceium Cicero rogat vt res		Macer. Licinius.	
à se gestas historiarum man-		P. Magius C. Chilo M. Marcel-	
det	105	lum occidit	127
Lucretius Ofella occiditur	68	Cn. Mallius cos.	16
Lucullus Licinius		Manilia lex	62. 64
Lucullus Ciceronis	127	C. Manilius tribunus pl.	62
Ludi compitalitii	60	Pompeio bellum Mithridati-	
Romani	26. 85. 184	cum lege lata desert 64. ac-	
Apollinares	98	culatur 64. 65. à Cicerone	
Lupercalia	129	defenditur	65
L. Lufcius	68	Mamercus Aemilius Lepidus	
C. Lufius	17	cos. 46. censor	82
Lustrum conditur.		Mamertini	54
Lutatia lex de vi	80. 85. 100.	C. Manlius Catilinarius	71. 74
103		A. Manlius Torquatus Athe-	
Lycaonia	113	nis exsulat	127

L. Man-

L. Manlius Torquatus cos.		Marsicum bellum	28. 30
65. 66		Martis templum	97
Catilinæ aduocatus fuit	112	Martius campus	70. 71. 83. 96
L. Manlius Torquatus P. Sul-		Massilia	18
lam accusat 65. 80. De fini-		Massiliæ Milo exsulat	111
bus disputat	127	Medium deduci honorifi-	
Manubiæ Cimbricæ. 20. Im-		cum est	28
peratoria	34	C. Memmius prætor 87. exsu-	
Marcellus Claudius.		lat	113
C. Marcius Figulus cos.	67	C. Memmius occiditur	20
L. Marcius Philippus consu-		C. Memmius tribunus pl.	109
larum petit 25. Consul est		C. Memmius Rabirium Po-	
25. 16		stumum accusat	09
Censor 35. 82. Pompeio suffra-		Menippus Stratonicensis	45
gatur	46	Messalla Valerius.	
L. Marcius Philippus cos.	99	L. Messinius Ciceronis quæ-	
Vitricus Octauii Cæsaris	130	stor	112
Legatus ad Antonium mitti-		C. Messinius tribunus pl.	93
tur	136	Messium Cicero defendit	112
Q. Marcius Rex. cos.	60	C. Messius	117
Marcus prænomen	13	Metellina oratio Ciceronis	
Marcus propinquus Clodii	93	80	
Mariana Iouis ædes	95	Metelli fratres Clodii	13
Mariani vrbe pelluntur	33.	Metellus Cæcilius.	
Italiam obsident	35	Q. Metellus Scipio	110
Marius Ciceronis	29	Consul cum Pompeio gene-	
C. Marius consul iter. de lu-		ro	111
gurtha triumphat	17	Sententiam dicit, vt Cæsar ex-	
Consul. tert. 17. consul. quart.		ercitum dimittat 111. bel-	
18		lum in Africa gerit	121
Teutonos & Ambronas vin-		Milo Annius.	
cit	18	Minerua Ciceronis 89. turbi-	
cos. quintum Cimbros vin-		ne deiecta restituitur	139
cit	19. 20	Minturnæ	31. 32. 96. 117
cos. sext. 20. exsulat	31. 32	Misenum	18
Romam reuersus urbem cæ-		Mithridates bellum parat	32.
dibus implet	34	interficitur	77
cos. sept. 35. moritur	35	Mithridaticum bellum 32. geri-	
C. Marius filius cos.	38. 39	tur à Sulla 50. à Murena 39	

à L. Lucullogeritur 52.60.	Nobilitas omnis Rom. truci-
82. Pópeio lege Manilia de-	data 38
fertur 64. Ab eodem confi-	Nola oppidum 31
citur 77.81	A. Nonius occiditur 20
Mitylenæ expugnantur 42	C. Norbanus Flaccus cos. 38
Mitylenas M. Marcellus exsu-	à Sulla vincitur ibid.
lat 123	C. Norbanus trib. pl. 5
Molo Rhodius 34.41.45	O.
Mucia Lex 23.24	Octavianum bellum 33
Q. Mucius Orestinus tribu-	Cn. Octavius cos. 33. bellū ex-
nus pl.	citat 34. occiditur ibid.
Q. Mucius Scæuola aug. 30.33	Cn. Octavius cos. 47
Q. Mucius Scæuola pontifex	C. Octavius Augusti Cæsaris
30.33. Cos. 23. Asiam obti-	pater C. Antonio in Mace-
net 24. Occiditur 38	donia succedit 88
Q. Mucius Scæuola trib. 109	C. Octavius Cæsar Augustus,
Miluius pons. 75	Cæsare interfecto Apollo-
L. Mummius tribunus pl. Ci-	nia in Italiam venit. 131. Cæ-
ceroni studet 89.92	saris nomē fert ibi. exerci-
M. Munatius Plancus accu-	tum cogit 134. Cæsari ho-
satur, & condemnatur 111	nores à senatu decernuntur
L. Munatius Plācus, ad quem	136. supplicatio ei decerni-
Cic. scribit lib. X. Fa. 140	tur ob victū Antoniū 138
Mutina 27. ab Antonio obsi-	cum Antonio & Lepido in-
detur 136. Mutinense præ-	gratiam redit. 140. pacē fa-
lium. 139	cit ibid. cōsulum per mi-
Murena L. Licinius 79	lites deposcit 141. cos. fit 141
N.	Onuphrii Panuini Fasti 124
Sex. Næuius, Quinctii aduer-	Opis ædes 131
sarius 40	Oppianicus à Cluentio accu-
Neapolis 40	satur & condemnatur 51. 58. 64
Neapolitana seditio 104	C. Orchinuis prætor 62
Ti. Neronis sententia de con-	Orestes cognomen 17
iuratis 76	Orestes L. Aurelius 17
Nicolaus Gruchius 49	Ofaces, Parthorum dux 113
Nicomedes Bithyniæ rex 31	Ostenta 76
P. Nigridius 75	Ouatio 53
L. Ninnius Quadratus 89	P.
Nisibis vrbs 60	Palatium 20. 74

In Palatio fuit domus Cicero-	Pisaurum 116
nis 80. 90. 98	Pistoriensis ager 79
Paludati Coss. in prouincias	Cn. Plancius quæstor Cicero-
eunt 93. 106	nem exsulē recipit & tue-
Panurgus feruus 48	tur 91. tribunus pl. 99
Papia lex 65	à Cicerone defenditur 107
C. Papius tribunus pl. 65	Ciceroni de secundis nu-
Papirio Pæto Cic. scribit 122	ptiis gratulatur 125
Papirius Carbo occiditur 38	Platonis Timæus & Protago-
Cn. Papirius Carbo cos. 36.	ras à Cic. conuersi 37. 132
37. 38. 39. interficitur 38	Platonis sententia de Philo-
Parilia 15	sophi natura 26
Parthià Cassio cæduntur 113	P. Plautius Hypsæus consula-
Patra vrbs 115	tum petit 110
Patriciatus 83	M. Plautius Siluanus tribu-
Paulus Manutius 36. 58. 77. 79	nus pl. 30
Pedia lex 141	A. Plautius tribunus pl. 99. 25
Q. Pedius cos. 140	M. Platorius Fonteii accusa-
Sex. Peducæus 49	tor 59. 16
Penni lex 66	Prætor 62
Perduellio quid 70	Plotia lex 30
Periclis vita 112	C. Plotius miles 17
M. Perperna iudex 15. cos. 25.	L. Plotius Rhetor 19
cenfor 35. 82	Pompeia C. Cæsaris vxor 81
Perusia 142	Pompeia leges 110
M. Petreius 79	Pompeianum 54. 85. 76
Petrus Ramus 36	Cn. Pompeius Magnus nasci-
Petrus Victorius ibid.	tur 16. Adolēscēs exercitui
Phædrus Philosophus 33. 44	præest 38
Pharnaces à Cæsare superatur	Carbonem in Siciliā inter-
119. 128	ficit 38. bello in Africa con-
Phidippus Deiotari medicus	fecto triumphat 41
128	Contra Sertorium mittitur
Philippicæ Ciceronis 134	46. 51
Philo Academicus 32. 33	Seruile bellum conficit 53.
Philologus Q. Ciceronis li-	triumphat iterum 53. 54
bertus 145	Consulest 48. 54. Consul ite-
1 Pilia vxor Attici 100	rū 105. Ludos facit & Thea-
1 Pindenissum 114	trum dedicat 106. Pompei
1 Piraticum bellum 63	vxor Iulia moritur 118

Ciceronem augurem nomi-	nat	110	cureos audit	44
Consul tert.	110	C. Antonio commendatur	79	
Corneliam vxorem ducit	111	Piliam vxorem ducit	101	
Bellum piraticum gerit	61. ei	C. Pomptinius prætor	75	
bellum Mithridaticum		Allobroges domat.	83	
mandatur	94	Legatus Ciceronis in Cilicia	112	
à Cicerone ornatur	94.77	Pontificum collegium	81.98	
Tertium triumphat	82	Pontius Glaucus	26	
Mithridaticum bellum con-		Pontus Legionibus R. aperi-		
ficit	78.81	tur	52	
Cum Cæsare & Crasso con-		Popilia virgo Ciceroni nubit		
spirat	84.85	125		
Clodii adoptionem adiuuat		dimittitur	126	
85		C. Popillius Lænas Cice-		
Ciceronem prodit	89	nem occidit	144	
Pompeio Clodius insidiatur		L. Porcius Cato Cos.	29.33	
92		M. Porcius Læca	73	
Pompeius de Ciceronis redi-		Damnatur	80	
tu agit	92.93.95	M. Porcius Cato quæstor	65	
Pompeio rei frumentariæ po-		Murenam accusat	74	
restas per quinquennium		de coniuratis sententiam		
mandatur	97	dicit	76	
defendit Balbum 103. Mi-		in Cyprum à Clodio aman-		
lonem	100	datur	92	
Brundisium venit, ibique ob-		Ciceroni irascitur	103	
sessus in Græciam transit		eundem laudat	77	
118. à Cæsare vincitur	119	In præturæ petitione repul-		
Pompeii Curia	129	sam fert	105	
CN. Pompeius filius Hispan-		Prætor est	107.109	
iam in suam ditionem re-		Bello ciuili cum Pompeio		
digat 124. interficitur	127	fuit	118	
Sex. Pompeius CN. F. à Cæ-		Ciceronem periculo liberat		
sare vincitur	127	119		
Q. Pompeius	36	Vtica mortem sibi consciscit		
Q. Pompeius Rufus cos.	21.31	122.		
CN. Pompeius Strabo cos.	23.	De finibus bonorum & ma-		
30.31		lorum disputat	127	
T. Pomponius Atticus Epi-		Catonis laudem Cicero scri-		
		pfit		

pfit	122	de Prouinciis senatusconsult.	
Porcia Catonis soror	127	112	
C. Porcius Cato tribunus pl.		Prouocatio ad populum.	
turbulentus	99.105	111	
accusatus absoluitur	107	Ptolomæus Cyrenarum rex	
Portoria Italiæ tolluntur	84	23	
Portorium vini.	59	Ptolomæus rex Ægypti re-	
Posidonius Philosophus	46.	gno pulsus Romam venit.	
84		98.99	
Post D. X. Kal.	15	à Gabinio restituitur	197
Cn. Postumius Murenæ ac-		Ptolomæi Cyprii bona publi-	
cusat.	74	cantur	92
A. Postumius Albinus Cos.	13.	Publicanorum conspiratio	
44		24	
Postumius hæres scriptus.	25	Publilia virgo Ciceroni nubit	
Præfectus fabrum	90	125	
Prætores, quo die magistratū		dimittitur	126
inietint	63	Pueritiæ terminus	26
Prætores octo	93	M. Pupius Piso	36
Prætor primus	62	quæstor 37. triumphat 58.	
Præturæ tempus legitimum		Cos.	81
62		M. Piso de Finibus bonorum	
Præuilegium Clodius in Cice-		& malorum disputat	
ronem fert	88.89	127	
Proconsul quis dicatur	18	Puteoli 50. Puteolanum	132
Prodigia	21.28	Pythagorei fidibus sunt vsi	
Prognostica Ciceronis	84	36	
Proscriptio Sullana	39. 68.		
70			
Triumuirorum	56		
Proscriptorum liberi hono-		Quæstor suffragio populi	
rum petitione à Sulla pri-		creatur	111
uantur	69.71	Quæstores in Sicilia duo e-	
de Proscriptorum filiis Cice-		rant	49
ronis oratio	71	Quæstores sortiuntur Iudices	
Protagoras Platonis à Cice-		94	
rone conuersus	37	Quæstoria Comititia tributa	
Prouinciæ Lege Sempronia		fuerant.	48
decretæ	19.102	P. Quinctii causam apud A-	
		*M	

quillium Cicero agit 39.	Roscius Capito 42
40	Q. Roscii Comædi causa 48
Sex. Quintilius prætor 93	Sex. Roscius Amerinus par-
T. Quintilius Scapula bellum	ricidii reus à Cicerone de-
in Hispania commouet 124	fenditur 71
L. Quintilius tribunuspl. 51. 64	Roscius Magnus 95
Oppianici patronus 51	L. Roscius Otho tribun. le-
N. Quintilius tribunuspl. 93.	gem theatralem fert 61.
95. Ciceronis inimicus	70
95	fibilis populi excipitur 70
Quinquatrus 224	à Cicerone oratione defendi-
Quinqueuiri 87	ditur 70
Quirinalia 100	Rostra 23. 54
	Rostra Augusti 137
R	Rubico fluius 116
Rabirius Senator 20	Rullus. Seruilius 49
C. Rabirius perduellionis	P. Rutilius Lupus Cos. 29
reus 21. 71	P. Rutilius Rufus Cos. 16
à Cicerone defenditur 70	Stoicus 16. damnatus exfulat.
C. Rabirius Postumus accu-	24. 32
satur, & à Cicerone defen-	
ditur 109	S
L. Racilius tribunuspl. 99. 103	Sacerdos. Licinius.
Reatinorum causam Cicero	Sacerdotes à populo creati 7
agit 107	Sacra via 74
Recuperatores 59	CN. Sallustius 120
Reorum decem dies legitimi	Saluius tribunuspl. 136
65	Samnitium castra capiuntur
Rhetorici commentarii Ci-	31
ceronis 34	Sarta tecta 49
Rhodus vrbs sola in fide ma-	Saturnalia 114
net 32	Saturninus. Appuleius.
Rhodom Cicero venit 45	M. Saufeius accusatur & ab-
Romulus conditor vrbs 66	solvitur 11
Romani ludi 26. 58	Scæuola Mucius
Romanorum ciuium crude-	Scipio Metellus. Cornel.
lis cædes 32	C. Scribonius Curio Con-
Roscialex 61. 70	ful

sul 47. pro Cicerone de-	ditur 79
precatur 89	Catilinæ socii damnantur 79
C. Scribonius Curio filius	Sertorianum bellum 46. 49.
110	51. 103
Tribunuspl. 114	Seruilia Lex 14
ad Cæsarem profugit 116	Seruile bellum 19. 52
Sebastiani Corradi opinio	Seruilius prætor 109
probatur 78. 103	Q. Seruilius Cæpio Cos. 15
108. improbatur 30. 49. 82.	Imperio abrogato damnatur
eiusdem error 18. 40. 48.	16. 17
12. 5	C. Seruilius Glaucia prætor
Sella curulis 18	occiditur 20. 21
Sempronia lex de iudiciis	P. Seruilius Isauricus Cos. 42.
26	cenfor 82. eius oratio & cō-
de prouinciis 71. 102	tio de Cicerone 95
C. Sempronius Tuditanus cos.	P. Seruilius Isauricus C o s.
33	118
Senatores cum Equitibus iu-	de eo sententia L. Cæsaris.
dicant 30. 57	138
Senatores soli iudicant 57	Legatus ad Antonium decer-
Senatores C C C C X adfunt	nitur 139
95	P. Seruilius Rullus tribunuspl.
C. Septimius prætor 93	legem agrariam promul-
L. Sergius Catilina prætor A-	gat 68. 69
fricam obtinet 63	à Cicerone oppugnatur 69.
Repetundarum reus est 63.	70
65	M. Seruilius tribun. 138
eius prima coniuratio 65	C. Sestilius tribun. 93
repetundarum accusatus ab-	Seueritatis exemplum 24
solvitur 66	Sextia aquæ 18
cum Cicerone Consulatum	Sextilis mensis Augustus no-
petit 67	minatur 141
Interficarios reus fit. 69	P. Sextilius Rufus 125
Iterum Consulatum petit 72	P. Sextius Quæstor 77
Ciceroni insidiatur 72	pro quæst. in Macedonia
coniurat 73. 74. & deinceps,	est 80
ex vrbe proficiscitur 74.	tribunuspl. 93
75	accusatur & à Cicerone de-
à C. Antonio in prælio occi-	fenditur 100

Sica Ciceronis familiaris	91	Græciæ præst, eique Cicero
Siciliæ quæstores duo	49	scribit 121.127
Siciliam obtinet C. Virgilius		Ciceronem de filiæ morte
91		consolatur 126
Sicilia ab Allieno prætor ob-		ad Ciceronem scribit 127
tinetur	121	Legatus ad Antonium mitti-
à L. Domitio prætor.	24	tur 136
Siciliæ prætores Verres, Sacer-		moritur 137. statua ornatur
dos. Peducaus	49	137
Cn. Sicinius tribun.	47	P. Sulpicius tribunus. 31
Silanus, Iunius.		Seditionem mouet, & occidi-
P. Silius in Bithynia est	115	tur 31
ad eum Cicero scribit.		Supplicatio Ciceroni decerni-
Sinuessa	96	nitur 114
Sisenna	28	Supplicatio X. dierum 26
Smyrna	138	dierum quinquaginta 140
Sociale bellum	29	Supplicationes Cæsari decre-
Sociis ciuitas datur	30	tæ 133
Spartaci bellum	52.53	Supplicatio Gabinio denega-
Sponsio	40.48.59	tur 102
Statilius Catilinarius	75	Sura cognomen P. Lentuli
Stator Iupiter	74	53
Stipendium Cæsaris exercitui		Synnadis 113
decernitur	102	Syracusanus quæstor 49
Stoicorum decreta	44	Syria à Bibulo obtinetur
Strumæ Vatinii	64	109
Sucronense prælium	49	in Syriam Gabinus exit 93
Sulla. Cornelius		in Syriam Crassus proficisci-
Sullana proscriptio 39. 68.		tur 106
71		Syriacus Legatus 139
Sullanæ assignationes	70	Syri venales 14
P. Sulpicius Galba Ciceronis		
competitor	67	T
Sex. Sulpicius Galba prætor		Tabellaria lex 13
109		Tabella vindex tacitæ liber-
Sex. Sulpicius Rufus repulsa		tatis 68
accepta Murenæ accusat		Tabulæ nouæ 69.120
74		Tarentum 91.111
Interrex 59. consul.	112	Tarsus 114

Tarra-

Tarraco	128	Tillius Cimber Cæsaris per-
Taurus montis	113	cussor prouinciam accipit
Telluris ædes	129	130
Terentia Ciceronis vxor	76.	Timæus Platonius à Cicerone
92		conuersus 37.132
Brundisiū ad Ciceronem ve-		Tiro libertus Ciceronis 115.122
nit	115	Patris æger relinquitur 115
Romæ est in bello ciuili	117	Titia lex de agris 21
diuortio facto cum Cicerone,		M. Titinnius 19
nubit Vibio Rufo	25	Sex. Titius tribun. turbulen-
Terentia & Cassia lex	53	tus 21
Terentina tribus	108	Toga candida 104
M. Terentio Varroni Cicero		Toga prætexta 58
scribit	121	Toga virilis 27
ad eum Academicos libros		Topica Ciceronis 132
scribit	127	Torquatus. Manlius
M. Terentius Varro Lucullus		Tralles 113
cos.	51	C. Trebatius Cæsari à Cice-
Terracina	96	rone commendatus in Gal-
Teutoni à Mario victi	18	liam proficiscitur 106
Theanum	38.70	ad eum Cicero scribit 107
Theatralis lex Roscii Otho-		scribit Topica 132
nis	61.70.107	Trebonius miles 17
Theatrum dedicatur	106	C. Trebonius Cos. 128
Theramenis vita	122	à Dolabella Smyrnæ occidi-
A. Thermus à Cicerone de-		tur 138
fenditur	86	Trebulanum 112
M. Thermus Mitylenas ex-		Cn. Tremellius Scrofa. 86
pugnat	42	C. Triarius Legatus Luculli
Q. Thermus pro prætor in		vincitur 60
Asia est	114.115	C. Triarius Scaurum accusat
adeum Cicero scribit	115	107
Thessalonicam Cicero exsul		Tribunicia potestas restitui-
venit 90. inde discedit	92.	tur 57
Thurium	150	Tribuni ærarii iudicant ibid.
Tiburtinum Scipionis	234	Tribunipl. octo 153
Tigranocerta capta à L. Lu-		Tribunipl. quo die magistra-
culo	58	tum inierunt 62.78.166
Tigranes rex	ibid.	Tribun. appellantur 71

*M iij

Tribus Romanæ	14	fus	54
Tribus Cornelia	ibid.	M. Tullius Decula cos.	59
Tribus Terentina	108	L. Tullius Legatus Ciceronis	112
Tribus Volturna	109	L. Tullius Montanus	127
Trinundinum	22.79.98.	Q. Tullius Cicero ædilitatem	petit 63. prætor Asiæ for-
Triumviri Octavius, Anto-	142	titur 81. de prouincia de-	dit 91. In foro tanquam oc-
nus, & Lepidus	147	cisus iacuit 93. Legatus Pō-	pei
Triumviri ineunt	147	Legatus Cæsaris in Gallia	106
Tubero. Alius	13	Legatus Ciceronis in Sicilia	112
Tullia gens	13	Cum fratre Capuæ est	117
Tullia lex	72	Cum fratre proscripius fugit	143
Tullia filia Ciceronis nasci-	96	vnâ cum filio occiditur	ibid.
tur	96	& seq.	
nubit C. Pisoni & desponde-	110	Tullius Attius	13
tur Crassipedi	110	Tumultus Italicus	34
nubit P. Cornelio Dolabellæ	197	Tusculanæ quæstiones Cice-	ronis
Romæ est 117. ægrotat	120	Tusculanū Ciceronis	98.142
ad patrem venit	ibid.	Tumultus decernitur	137
apud Dolabellam pariens mo-	125	V.	
ritur	125	Vadimonium	40.51
Tullius nomen gentile.		Valeriani milites	60
M. Tullius Albinouanus P.	100	Valeria lex de Sulla	39
Sextii accusator	100	Q. Valerius prætor	93
M. Tullius Cicero filius na-	28.67.	C. Valerius Flaccus cos.	24
scitur	28.67.	C. Valerius Flaccus Impera-	tor
Togam vitilem sumit	28.118	L. Valerius Flaccus cos.	20
bello ciuili alæ à Pompeio	241	Censor	23
præfectus fuit	241	L. Valerius Flaccus Interrex	39
Athenas proficiscitur	137	L. Valerius Flaccus pater cos.	35. occiditur
cum M. Bruto in Macedoniâ	136.137	ibid.	
profectus rem feliciter ge-	137	L. Val-	
rit	137		
à Bruto laudatur	137		
C. Antonium prælio vincit	138.		
L. Tullius Ciceronis frater	60		
patruelis 55. moritur	60		
M. Tullius à Cicerone defen-			

L. Valerius Flaccus filius	45	Siciliensis	55.57
Prætor	75.67	à Cicerone accusatur	54.55.57.
Asiam obtinet	81	in exsulium abijt & profert-	
Accusatur & à Cicerone de-		bitur	56.71
fenditur	86	Vestales virgines	75
M. Valerius Messalla cos.	81	Vestæ templum	39
M. Valerius Messalla cos.	106	Vestis mutatio pro Cicerone	88.89
M. Valerius Messalla	75	P. Vettius Cato	31
P. Valerius Nepos Milonem	111	L. Vettius Iudex	80
accusat	111	C. Vibius Pansa Ciceroni à Cæ-	
P. Valerius comes Ciceronis	133	sare nuntiū perfert 120 cos.	132.136
L. Varenus à Cicerone defen-	132.136	M. Brutum ornat	138
sus	54	Ciceroni irascitur	ibid.
L. Vargunteius	73	ad bellum contra Antoniū	
damnatur	80	proficiscitur	139
Varia lex	27.39	Antonium vincit	ibid.
Q. Varius Drusum interficit	27	moritur	140
Q. Varius tribun.	29	Vibius Rufus Terentiam v-	
damnatur	30	xorem ducit	124
Varro. Terentius.		Vibius homo Siculus	90
Varro. Visellius.		Vibo oppidum	90
Vatinia lex	86	Vigintiuii creantur	86
P. Vatinii strumæ	64	Venalia	139
fames	84	C. Virgilius	91
Vatinii tribun.	86	C. Visellius Varro Ciceronis	
P. Sextium oppugnat & à Ci-		consobrinus	16
cerone accusatur	100	Q. Voconius Nafso prætor	62
Prætor creatur	105	Volaterræ à Sulla obsidentur	41
à Cicerone defenditur	107.	L. Volcatius Tullus 132. cos. 62	63
cos. 121. Dyrrachium occu-		Comitia Consularia habet	65
pauit	138	Verones quid Romanis	55
Velia	132	Votorum dies	15
Venire in rem præsentem	59	Vrania Musa	66.84
Verona	20		
Verres quid Romanis	55		
C. Verres quæstor	37		
Prætor vrbæ	40.51		

Vtica Cato sibi mortem con-	Xenocles Adramyttenus	45
sciscit	Xenophontis OEconomicus	122.123
T. Vulturcius	Latinus factus à Cicero-	75
X.	ne	37

F I N I S.

M. T V L L I

CICERONIS

R H E T O R I C I

L I B R I.

Editio ad Manutianam, & Bru-
tinam conformata.

ADIECTÆ SVNT ANNOTA-
TIONES ET CASTIGATIONES,
ex variis doctorum virorum
scriptis selectæ.

F R A N C O F V R D I

Apud heredes Andreæ Wecheli,
Claudium Marnium & Ioann. Aubrium.

M D X C.

Hoc Volumine infra scripta continentur.

Rhetoricorum ad C. Herennium	Lib. I. III.
De Inventione Rhetorica	Lib. II.
De Oratore ad Q. Fratrem	Lib. III.
De claris Oratoribus Lib. I.	
qui inscribitur Brutus.	
Orator ad M. Brutum.	
Topica ad C. Trebatium.	
Partitiones Oratoriae.	
De optimo genere Oratorum.	

EX ALDI MANVTII IN
LIBROS RHETORICOS
ad Andream Naugerium,
præfatione.

IN primo, & secundo libro Rhetor-
icorum ad C. Herennium, & non nihil in
tertio, de inuentione, prima, ac maxima
parte rhetorices, tractatur. Primus, exor-
dium, narrationem, diuisionem, & pauca
quadam de confirmatione, & confutatione
continet.

Secundus reliquas inuentionis partes,
& quemadmodum ad omnem iudicalem
causam inuentionem rerum accommoda-
ri oporteret, ostendit.

Tertius inueniendarum rerum, quæ per-
tinent ad causas deliberatiuas, & demon-
stratiuas, rationem absoluit. hinc, quo mo-
do, quæ inuenimus, disponamus, atq; in or-
dinem redigamus, & quibus rebus ad di-
cendum pronuntiatio, quibus item inuen-

torum thesaurus, atque omnium partium
rhetorices custos memoria comparanda
sit, docet.

Quartus, reddita ratione, quare, præ-
ter Græcorum consuetudinem, suis auctor
utatur exēplis, præcepta elocutionis, quæ
est ultima pars ex iis quinque, quas in ora-
tore esse oportet, non indiligenter tradit.

Primus autem liber inchoati tantum
operis, exposito genere artis rhetorica, &
officio, & sine, & materia, & partibus,
continet genera controuersiarum, & inuē-
tiones, & constitutiones, deinde partes o-
rationis, & in eas omnes omnia præcepta.
Et, quoniam in eo ceteris de rebus distin-
ctius dictum est, disperse autem de confir-
matione, & reprehensione, certi in secundo
libro confirmandi, & reprehēdendi in sin-
gula causarum generaloci traduntur. Et,
quia, quo pacto tractari conueniret argu-
mentationes, in primo libro accurate ex-
positum est, in secundo tantum inuenta

vnam-

vnamquamque in rem exponuntur simpli-
citer sine ulla exornatione, ut ex secundo
inuenta ipsa, ex primo expolitio inuento-
rum petatur. Postremo, quoniam omne in
causæ genus argumentandi ratio tradita
est, deque inuentione satis dictum videtur,
reliquas partes orationis, quæ oratori ne-
cessaria sunt, se deinceps dicturum Cicero
pollicetur; sed postea, mutato consilio, sic
inchoatum opus reliquit, puto, quia rude
videbatur, sibi; puero, aut adolescentulo,
ut ipse in primo libro de Oratore testatur,
exciderit. atque ob eam causam rogatus à
fratre, tres libros de omni ratione dicendi
adeo doctos, ingeniosos, elegantes, copiosos
composuit, ut, qui in aliis libris semper o-
mnes, in his se ipsum Cicero superauerit.
ipse etiā illos tantifaciebat, ut in epistola
quadam ad Leptam hæc scripserit: Ora-
torem meum tantopere abs te probari, ve-
hementer gaudeo. Mihi quidem sic per-
suadeo, me, quidquid habuerim iudicii de

dicendo, in illum librum contulisse. qui si est talis; qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum; sin autem aliud, non recusō, quin, quantum de illo libro, tantundē de iudiciū mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de Oratore, ea, quæ tribus diebus viri omnium eloquentissimi, clarissimi que de omni ratione dicendi vel differuerant, vel docuerant, complectuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipso volumine continentur, breuiter narranda hoc ordine visa sunt.

In primo libro, ludorum Romanorum diebus, cum L. Crassus, colligendi sui causa, se in Tusculanum suum cum adolescentibus C. Cotta, & P. Sulpitio contulisset, venissetq; eodem Q. Mucius Scauola augur, Crassi socer, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cū Crasso familiaritate coniunctus, primo die de temporibus illis, deque vniuersa repub. quam ob causam venerant, multum inter se

ter se vsq; ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. sed ea alibi sunt à M. Tullio mandata litteris.

Postero autem die, cum illi maiores natu satis quieuisent, atque in ambulationē ventum esset, & Scauola, duobus spatiis, tribusve factis, quod infirmis esset pedibus, dixisset, ut imitantes Socratē illū, qui est in Phadro Platonis, sub platano & ipsi quiescerent, allatis puluinis, omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, dicuntur consedissee. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, cū Crassus sermonem quendam de studio dicendi intulisset, & quedam ab Scauola contra ea, quæ dixerat Crassus, comiter dicta fuissent, ab Antonio, & Crasso de rhetorices materia, & de iis, quæ oratori necessaria sunt, in toto primo libro ornate, copioseque describitur. cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex Scauola; sed, quoniam in Tusculanum suum ire constituerat,

sermoni, qui de arte dicendi instituebatur, non interfuit. cur autem illius persona ab reliquis libris dimota sit, docet ipse Cicero in quarto libro Epistolarum ad Atticū, his verbis: Quod in his oratoriis libris, quos laudas, personam desideras Scauolæ, non eam temere dimoui, sed feci idem, quod in πολιτεία. Deus ille noster Plato. Cum in Piræum Socrates venisset ad Cephalū, locupletem, & festiuum senem, quoad primus sermo ille haberetur, adest in disputando senex; deinde, cum ipse quoq; commodissime locutus esset, ad rem diuinā dicit se velle discedere, neque postea reuertitur. Credo Platonem vix putasse satis consonum fore, si hominē id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisse. Multò ego satius hoc mihi cauendū putavi in Scauola, qui & ætate, & valetudine ea, qua esse meministi, & iis honoribus, ut vix satis decorum videretur, eum plures dies esse in Crassi Tusculano. & erat primi libri sermo

non

non alienus ab Scauolæ studiis. reliqui libri τεχνολογία habent, ut scis. huic ioculatoriæ disputationi senem illum, ut noras, interesse sane nolui. Die tertio, cum iam in Tusculanum Lælii soceri sui abiisset Scauola, & Q. Catulus senex, & C. Iulius Caesar fratres è Tusculanis suis in Crassi Tusculanum ad audiendū Antonium venissent, cuius esse partes, ut eo die de arte dicendi loqueretur, ab Scauola Iulius, cum ad fratrem veniret, audiuerat, in secundo quidem libro ante meridiē ab Antonio de inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinque quasi mēbris eloquentiæ, interpellantibus interdum aliis vel interrogando, vel approbando, vel etiam addendo, vel utcumq; aliter videretur, doctissime agitur. Et, quoniam suavis est, & vehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, hæc Iulio pars, quod in eo genere aliis excelleret, consensu omnium datur. quamobrem ille corā consummatissimis, ac diuinis ora-

† v

toribus Antonio, & Crasso tamquam in
scena gestum spectante Roscio acturus, ve-
recunde quidem, sed cum iam defessus esset
disputando Antonius, cum perpauca ad-
huc restarent, peropportune se interposuit,
munusq; suū diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pome-
ridianum tempus die, Crassus de elocutio-
ne, & actione, reliquis rhetoricæ partibus,
quæ ei ab Antonio ex cōstituto relicta fue-
rant, disertissime, & copiosissime loquitur.
In his libris non ieiunas rhetorum artes, sed
locupletissimos Aristotelis libros secutus
videtur Cicero, idq; in Crassi maxime ser-
mone. ut hinc quoque perspicui possit, hoc
ab eo vere in Oratore dictum esse, se O-
ratorem, si modo sit, vel quicumque sit, non
ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ
spatiis exstitisse.

In libro de claris oratoribus, qui Brutus
dicitur, deplorata summo cum dolore mor-
te Hortensij, quicum Cicero semper con-
iunctis-

iunctissime, & amantissime vixerat, soci-
usque, & consors gloriosi laboris fuerat, e-
numerat, quicumque usq; ad sua tempora
Latini oratores clari exstiterant, ante ta-
men Græcis, qui excelluerant, quasi in
transcursu, breuiter enumeratis.

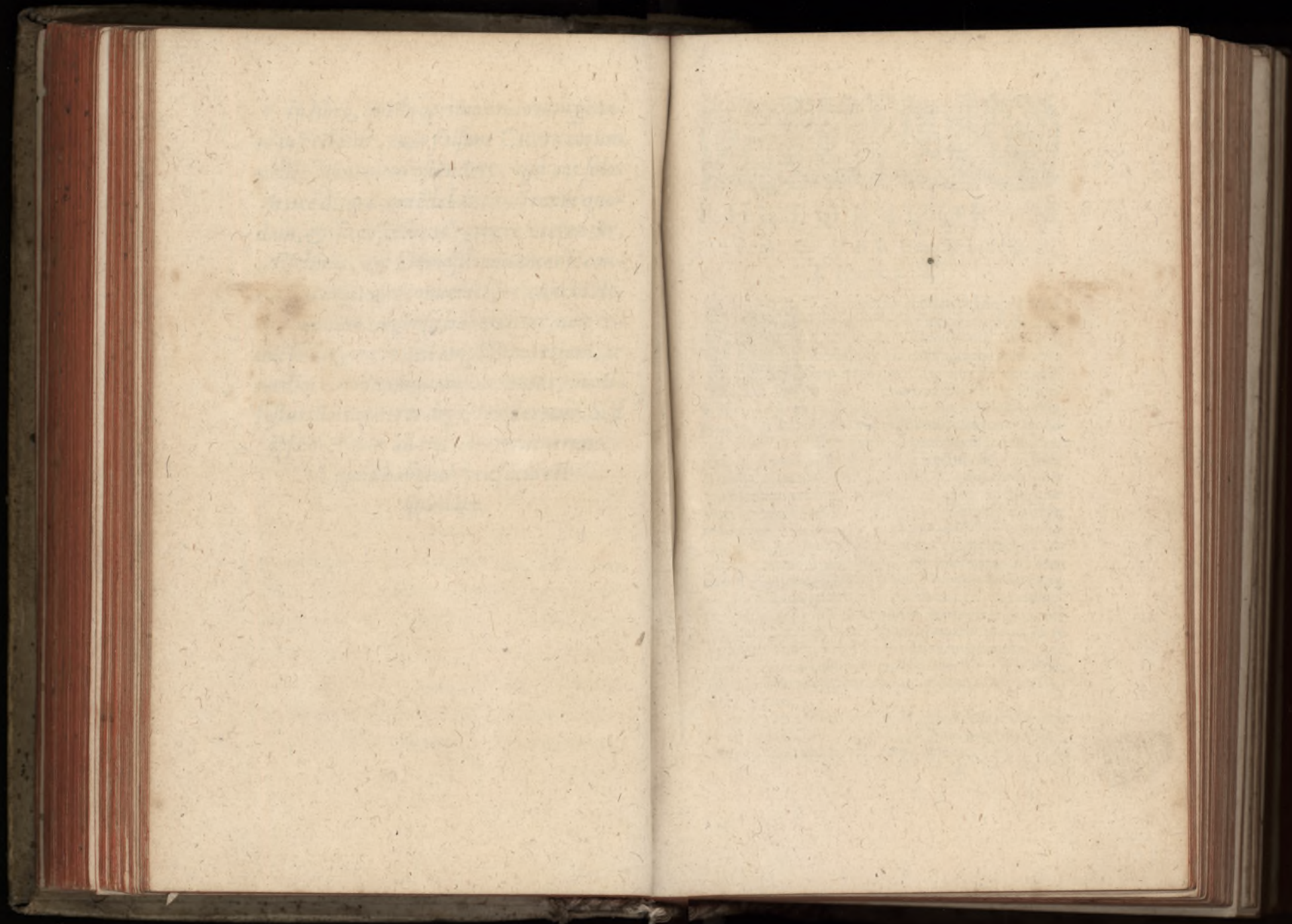
In libro, qui Orator appellatur, cum à
Cicerone M. Brutus per litteras petiui-
set, ut, quod optimum esset genus dicendi,
sibi ostenderet, id ille diligentissime, & co-
piosissime fecit. Et, quamuis de elocutione
tantum à Bruto requisitus videretur, non
nulla tamen de inuentione, dispositione, a-
ctione, ut plenius foret opus, adiecit.

In Topicis de communibus locis, unde
argumenta ducuntur, breuiter quidem in-
ter nauigandum, cum etiam libros Cicero
non haberet, sed docte, & dilucide agitur.
Exempla tamen, quod ad Trebatium iu-
risconsultum scribatur, ex iure sumuntur.

In Partitionibus in omne causarum ge-
nus præcepta colliguntur.

In libro, qui de optimo oratorum genere inscribitur, cum falsam Cicero eorum vellet opinionem ostendere, qui eos solos Attice dicere contēdebant, qui tenui quodam, & sicco scribendi genere uterentur, Æschinis, & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit, ut, cum hi Attici omnium consensu haberentur, neq; tenui solum genere, sed amplissimo etiam, ac mediocri nonnumquam uterentur, manifestus illorum errorprehenderetur. Sed ipsæ orationes ad nos non peruenierunt.

id, quod habetur, præfatio est
quædam.

RHETORICORVM

AD C. HERENNIVM

LIBER I.

Etsi negotiis familiaribus impediti, vix
satis otii studio suppeditare possumus,
& id ipsum, quod datur otii, libentius
in Philosophia cōsumere consueuimus:
tamen tua nos, C. Herenni, voluntas cō-
mouit, vt de ratione dicendi conscribe-
remus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem
putares. Et eò studiosius hoc negotium suscepimus, quòd
te non sine causa velle cognoscere rhetoricam intelligeba-
mus. Non enim parum habet in se fructus copia dicendi,
& commoditas orationis, si recta intelligentia & definita
moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ
Græci scriptores inanis arrogantia causa sibi assumpserūt,
reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea
conquisiuerunt, quæ nihil attinebant, vt ars difficilior co-
gnitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad ratio-
nem dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quæstus,
aut gloria commoti, venimus ad scribendum, quemadmo-
dum ceteri: sed vt industria nostra tuæ morem geramus
voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re
dicere incipimus. Sed si te vnum illud monuerimus, artē
sine assiduitate dicendi non multum iuuare: vt intelligas,
hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitatio-
nem oportere.

ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ
res ad vsum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt,
cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria

sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum, est quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperationem. Deliberatiuum, est quod in consultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Iudiciale, est quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has causas tractari conueniāt, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionē, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo & distributio rerū, quæ demonstrat quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorū verborū, & sententiarum ad inuentionē accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio, est qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus vsus, consuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasque res habere conueniat: nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

INVENTIO in sex partes orationis consumitur, exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum, expositio. Diuisio, est per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuersia sit, & per quā exponimus quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio, est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio, est artificiosus terminus orationis. Nūc, quoniā vnā cū oratoris officiis, quò res cognitu facilius esset, producti sumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis

inventionis rationem accommodaremus, de Exordio primum dicendum videtur. Causa posita, quò commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: vt pro viro forti contra parricidā. Turpe genus causæ intelligitur, quū aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Quum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari.

EXORDIORVM duo sunt genera: Principium, quod Græcè *ἀρχή* appellatur: & insinuatio, quæ *ἐπίθεσις* nominatur. Principium est, quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, vt attētos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere possim⁹. Si genus causæ dubiū habebimus, à beneuolentia principii constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos. Sin turpe genus causæ erit, insinuatione vtetur, de qua posterius dicem⁹, nisi quid nacti fuerimus, quare, aduersarios criminando, beneuolentiā captare possimus. Sin honestū causæ genus erit, licebit rectè vel vtī, vel non vtī principio. Si vtī volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quib. de reb. simus dicturi, exponere. Si principio vtī volumus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principii capere oportebit. Quoniā igitur docilem, beneuolum, attentū habere auditorē volumus, quomodo quidq. confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summā causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nā docilis est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicemur nos de reb⁹ magnis, nouis, inusitatis verba factur⁹, aut de iis rebus, q̄ ad Rempubl. pertinet, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad Deorū immortalīū religionē: & si rogābimus vt attentè audiāt: & si numero exponemus res, quib. de reb. dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor

modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorū persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in Remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item, si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus vt nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptum adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, maliciosè, flagitiosè factum proferemus. In inuidiā trahemus, si vim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemptum adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligitur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ iudicii expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptum deprimemus. Deinceps de Insinuatione aperiendum est.

TRIA sunt tempora quibus principio vti non possumus, quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus esse videtur ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab aduersariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus: aut aliquorum iudiciū de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus,

demus, & similitudinem conferemus. Itē, si negabimus, nos de aduersariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit, (neque enim non facile scire poterimus: quoniam non sumus nescii quibus rebus fides fieri soleat) ergo, si fidem factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarii firmissimum sibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarii dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrimè dixerit, aut dubitatione utemur: quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus, cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicionem, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, versu: aut ab alicuius interpellatione, aut irrisione: & si promiserimus aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos, nos non eodem modo, vt ceteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem & principium hoc interest, quod principium huiusmodi debet esse, vt statim apertis rationibus, quas præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at insinuatio eiusmodi debet esse, vt occultè per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendi opere venire possimus. Verum hæc tres utilitates tamen si in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, vt auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sint, docebo. In exordienda causa seruandum est, vt lenis sit sermo, & vsitata verborum consuetudo, vt non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduersarius poterit vti ex contrario. Item

6
viciosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videatur, ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolus, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONVM tria sunt genera. Vnum, quo exponimus rem gestā, & vnum quodq; trahimus ad utilitatē nostrā vincendi causa: quod pertinet ad eas causas de quibus iudicium futurum est. Alterū genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quò commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: vnum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiā, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res, ut hæc, quæ tragædiis traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comædiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiā, iucundum exitum rerum. Verum hoc in exercendo transigetur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationē, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniā fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipimus narrare, vnde necesse erit, & si non ab vltimo initio repetere volumus: & si summatim, non particularim narrabimus: & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur: & si non decurrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si

exitus

exitus rerum ita exponemus, ut, antè quoque quæ facta sint, sciri possint, tametsi nos retinuerimus. Quod genus, si dicam, me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modò id quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est: etiam, ne id, quod semel suprā diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucidè narrabimus, si, ut quidque primū gestū erit, ita primū exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longè prosequamur, ne qd, quod ad rem pertineat, prætereamus, & si prosequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conseruanda sunt. Nam sæpe veritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conseruanda. De iis rebus cautè cōfigendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma autoritas videbitur interfuisse. Adhuc q̄ dicta sunt arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quòd eam soli, præter cæteros, in tria tempora diuisimus, ut planè certam viam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandū est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæfisse videamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

A iiii

CAVSARVM diuisio in duas partes distributa est. Primum perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersariis: si ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersariis: iure fecerit, & licueritne facere, id est in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum consentitur: cum id ita sit, me vlcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumerationem utemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Ea plus, quam trium partium numero, esse non oportet. Nam & periculosum est, nequando plus, minusve dicamus: & suspicionem afferet auditori meditationis & artificii, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, quum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOTA spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. Nam quum adiumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorum confecerimus. Vtrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus.

Causarum constitutiones alii quatuor fecerunt, noster doctor Hermes tres putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipertito. Constitutio, est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo: Ajax in sylua, postquam rescivit quæ fecisset per infantiā, gladio incubuit. Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura verum quaeritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est, quum in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersia nascitur. Ea diuiditur in partes

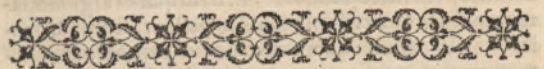
partes sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, quum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat, eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorum nauim, cæteraque esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in nauim. magnitudine tempestatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum: is, propter morbum, exire, & fugere non potuit. casu & fortuna nauis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet. nauim petiit, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controuersia constat, quum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis in demortui locum qui petat nominauit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, quum scriptum duas aut plures res significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentia uxori meæ XXX. pondo vasorum argenteorum dato quæ volet, Post mortem eius, vasa pretiosa & cæcata magnifice, illa petit. Tullius se quæ velit ipse XXX. pondo, ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, quum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi: Quum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, Cepio, qui per id temporis Quæstor vrbanus erat, docuit Senatū, ararium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus Rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre coepit. Collegæ intercedere: ille nihilominus cistellam detulit. Cepio ut illum contra S. C. intercedentibus collegis, aduersus Rempublicam vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiicit, impedimento est, quod fecius

feratur lex: accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæretur, quid sit minuere maiestatem. Ex translatione controuersia nascitur, quum aut tempus differendū, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudiciis tamen non nihil ea vtimur, vt hoc modo: Si quis peculatus accusatur, quod vasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, 10 quum definitione sit vsus, quid sit furtum, quid peculatus, secum furti agi, non peculatus, oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod in priuata actione prætorie exceptiones fiunt, & causa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in 15 publicis quæstionibus cauetur legibus, vt antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, vtrum illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controuersia constat, quæ res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi: Lex est, si furiosus existet, agnatorum gentiliumque 20 in eo, pecuniaque eius potestas esto. Et lex, Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus corio deiiciatur in profluentem. Et lex, Paterfamilias vti super familia, pecuniæ suæ legauerit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto. Malleolus iudicatus est, matrem necasse. ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in 30 carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentū ipso præsentē conscribunt: testes ritè affuerunt: de illo supplicium paulò post sumitur. Ii, qui hæredes erant testamento, hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverit in eius periculo, suam vocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in 35 rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut nō potuerit iure testamentū facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus:

dimus: nunc de iuridicali constitutione dicamus. Iuridicalis constitutio est, quum factum cōuenit, sed iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta, altera assumptiua nominatur. 5 Absoluta est, quum id ipsum, quod factum est, vt aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Acciumpoetam cōpellauit in scena. cum eo Accius iniuriarū agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta 10 dentur agenda. Assumptiua pars est, quum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, quum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, quum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem. Fortunam, vt Cepio ad Trib. pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo seruo, qui dominū 15 occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequā tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, vt ille, qui ad diem com- 20 meatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, quum & peccasse, & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat vt sui misereantur. Hoc, in iudicio non potest ferè vsu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse cōstant. Hoc modo, in loco cōmuni per amplificationem iniiciemus: Quod si hoc fecisset, tamē ei pro 25 pristinis beneficiis ignosci conueniret. verū nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatū, aut 30 ante imperatorem, & in concilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, quum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: vt Orestes, quum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, quum 35 a nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominē transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, vt, si accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, & id iussu cōs. defendat, & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostem-

disse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione, criminis causa constat, quum dicimus, necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: C. Pompilius, quum à Gallis obsideretur, neque effugere vlllo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloctione: ita discessit, uti impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit, amittere impedimenta, quam exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accersitur maiestatis. 10 Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc, quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur 15 reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum consistamus: Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruerit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, 20 ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est, quod accusationem continet, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo. Quum vltus fuerit Orestes ratione hoc pacto, iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: vetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, neque indemnata pœnas pendere oportuit. 30 Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci *κρίσις* appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione hoc modo: Cum dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri convenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutio-

stitutionum, hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. In ea enim nec ratio quæritur quare fecerit, fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & infitiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio, Occidisti Aiace. Infitiatio, Non occidi. Iudicatio, Occideritne. Ratio omnis utriusque orationis, ut antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam satis huius voluminis magnitudo creuit, commodius est, in altero libro de cæteris rebus deinceps 15 exponere, ne qua, propter multitudinem literarum, possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si quidem hæc tardius, quam studes, absolventur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debemus. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exaquabimus industria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tue largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

LIBER II.

25

N primo libro, Herenni, breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum quòd neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quò cætera tibi facilliora cognitu viderentur, ita nobis placitum est, ut ea, quæ dif-

30

ficillima essent, potissimum scriberemus. Causarum tria genera sunt, demonstrativum, deliberativum, iudiciale. Multo difficillimum est, iudiciale: ergo id primum absol-
uemus. Hoc & priore libro egimus, cum de oratoris offi-
ciis tractabamus, quorum inuentio & prima & difficil-
lima est. Ea quoque nobis erit in hoc libro propemo-
dum absoluta, & parvam partem eius in tertium volumen
transferemus. De sex partibus orationis primum scribere
incēpimus. In primo libro locuti sumus de exordio, nar-
ratione, diuisione, nec pluribus verbis, quam necesse
fuit, nec minus dilucidē, quam te velle existimabamus.
Deinde coniunctē de confirmatione, & confutatione di-
cendum fuit. quare genera constitutionum, & earum par-
tes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quo modo
constitutionem, & partes constitutionis, causa posita, repe-
riri oporteret. Deinde docuimus, iudicationē quemadmo-
dum quāri conueniret: qua inuenta, curandum, vt omnis
ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonui-
mus esse causas complures, in quibus plures constitutio-
nes, aut partes constitutionum accommodarentur. Re-
liquum videbatur esse, vt ostenderemus, quā ratio posset
inventiones ad vnamquamque constitutionem, aut partem
constitutionis accommodare. Et item quales argumenta-
tiones, quas Græci *ἐπισημύματα* appellant, sequi, & qua-
les vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confir-
mationem & confutationem. Deinde ad extremum do-
cebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum vti opor-
teat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Pri-
mum ergo quæremus quemadmodum quaque causam
tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ pri-
ma, & difficillima est, potissimum consideremus.

IN causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones
interiectas, & dispersas habere debet, vt nihil actum, ni-
hil dictum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique
factum sine causa putetur. Defensoris narratio simpli-
cem & dilucidam expositionem debet habere, cum at-
tenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex par-
teis est distributa, probabile, collationem, signum, argu-
mentum, consecutionem, approbationem. Horum vnum
quodque

quodque quid valeat, aperiemus. Probabile est, per quod
probatum expedisse reo peccare, & à simili turpitudine ho-
minem nunquam abfuisse. id diuiditur in causam, & in vi-
tam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum
spe, aut incommodorum euitatione: vt cum quæritur, num
quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num
pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem
amoris, aut huiusmodi libidinis voluerit explere: aut num
quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem,
supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem
ostendet aduersarii: in vitiatione incommodi, formidinem
augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit,
aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet,
omneis, ad quos aliquid emolumentum ex aliqua re peruenerit,
in suspicionem maleficii deuocari. Deinde vita hominis
ex antè factis spectabitur. In quo primum considerabit
accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non
reperiet, quæret num quando venerit in similem suspicio-
nem: & in eo debebit esse occupatus, vt ad eam causam
peccati, quam paulò antè exposuerit, vita hominis possit
accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ causa fecisse,
ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum.
ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare.
Si non poterit par vitium cum causa reperire, reperiat
dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstret
corruptorē, vel perfidiosum, si quo modo poterit. Deniq;
aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminabit personam:
deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam
perperam fecisse non esse mirandū. Si vehementer ca-
stus & integer existimabitur aduersarius, dicet facta, non
famam, spectari oportere: illum antè occultasse sua flagi-
tia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. De-
fensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id
si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, ad-
lescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vitupe-
ratio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assi-
gnari. Sin vehementer hominis turpitudine impediatur &
infamia, prius dabit operā, vt falsos rumores dissipatos esse
dicat de innocente, & vtetur loco communi, Rumoribus

credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, quum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut, alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse: aut eum effugisse alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Hoc loco defensor vt demonstrat oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quo de ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæ sita. Id diuiditur in parteis sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris, an desertus: semper, an tum, quum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: facer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num, qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facillè quiuus causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: cætera facillè comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora: noctu, an interdiu: & qua diei, & qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parui refert, satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idoneane satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur, hoc modo: Si, quæ supradicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatus: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: per quas res scire poterimus, vtrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut vtrisque. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus

certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, vbi fuerit, vbi visus sit, quocumque visus sit, num quid appararit, num quem conuenit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit: aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. Nam quiuus horum sensus potest conflare suspensionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficiū, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore, aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: Si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si vestigium rei fuerit, aut si cruor in vestimentis, aut si in eo loco comprehensus, aut visus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicatur.

Consecutio est, quum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, quum ad eum ventum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientie sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum vsque adeo præmeditatū fuisse, quid sibi esset vsu venturum, vt confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentie, non innocentie sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotū. Approbatio est, qua vitimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atque communis. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, nemo potest vti: & ii, quibus, nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, quum dicit, malorum misereri non oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, quum misericordiam caprat, & quum accusatorē calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defen-

aperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senferit, quod præscripsit: & demonstrabitur scriptum esse illud dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, quum ab aduersariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, à scripto potius iudicari sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti quærat defensionem. A sententia sic dicemus: Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem, quòd tantum scripserit quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessariò scribendum putarit. Deinde dicemus, calumniatoris esse officium, verba, & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non bono & æquo posse fieri: quæ omnia voluisse scriptorem quàm rectissimè fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, iustissimè facta. Deinde contrariam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus, & inferioribus sententiis, aut cū iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cū rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra scriptum iudicatum enumeratione utemur. Deinde legum & stipulationum breuiter exscriptarum, in quibus intelligitur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & voluntatem scriptoris non interpretetur. CVM duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num quæ abrogatio aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permetteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui lege abrogatum vel derogatum sit: id, quod posteriori legi sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ

nostræ causæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus. Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sitne ambiguum, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod aduersarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono, & æquo fieri posse: quod aduersarii interpretantur, à contrario. Nec esse ambiguum scriptum, quum intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur, ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò vllò adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguū dicant, nomen suum pronūtiare non possunt. Verum horum puerileis opiniones rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. In præsentia hæc interferere non alienum fuit, ut huius infantæ garrulam disciplinam contemneremus. CVM definitione utemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt ea, quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum ponteis disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento. Aerarium enim conseruauī, libidini malorum restiti, maiestatem omnē interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam causæ describitur. Deinde factum nostrum eum verbi descriptione coniungitur. Deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriōsa. Id quoque ex

iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionē, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco: num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicitur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus similiter scriptum, aut iudicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde, utrum consulto de ea rescriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicalem reuertamur.

ABSOLUTA iuridiciali cōstitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine vlla assumptione extrariæ defensionis. In ea conuenit quæri, iurēne factum sit. De eo, causa posita, dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Cōstat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est, id, quod populi iussu sancitū est: quod genus, ut in ius eas, cum voceris. Consuetudine ius id est, quod sine lege, æquē ac si legitimum sit, vsitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius rectē repetere possis. Iudicatum est, id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alii iudici, aut Præt. aut cōs. aut tribuno pleb. placitum sit: & sit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. Quod genus: M. Drusus Præt. vrbānus, quod cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit: Sext. Iulius non reddidit. Item, C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id vsu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

remus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, ut maior annis l. x. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante meridiē causam conuicito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex cōuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit: idque in absoluta iuridiciali faciendum videtur. Cum ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit, agere id, quod reus dicat se fecisse, aut id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæri conuenit, utrum fuerit vtilius ex contentione, hoc est, utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit iudicare, utrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex cōstitutione cōiecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quod melius deteriori anteponeretur: sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio cōiecturalis aliqua probabili causa, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile vtili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam vtili præponi, utetur loco communi per conuentionē: & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, iurēne in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquē magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. Deinde, oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde, oportueritne iudiciū antè fieri. Deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium trāsferatur, oporteatne de eā re iudiciū

fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quam iudicia valere oportere: & ab aduersariis percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem cæteri faciant, vt de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, vt ii, qui audiunt, existiment aut non potuisse, aut non fuisse vtile, rem in iudicium venire. **C**oncessio est, per quam nobis ignosci postulamus. **E**a diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum paribus ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, considerandum est vtrum per culpam ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde querendum est, ex quo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. Deinde, is, qui in necessitudine causam conferet, expertusne sit quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, nū quæ suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significet id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniatne eam satis idoneam putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum queretur vtrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, vtrum data sit opera vt sciretur, an non. Deinde, vtrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur. Deinde coniecturali constitutione queretur, vtrum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitate præscripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, vt in omnes eadem ferè possint accommodari. Locales communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui, cum se peccasse confiteatur, tamè oratione iudices moretur. Defensoris,

defensoris, de humanitate, misericordia, voluntatē in omnibus rebus spectari conuenire: & quæ consulto facta non sint, in iis fraudem esse non oportere. Deprecatione vtetur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuito, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quaritur ex iis locis, si plura, aut maiora officia, quam maleficia videbuntur constare: si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, vsui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, sed officio, & recto studio commotus fecit: si tali de causa aliis quoque ignotum est, si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus, si nulla aut à nobis ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea rescipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, vt in primo libro ostendimus, sed quod potest vel ad Senatum, vel ad concilium venire, non visa est super sedenda. **C**um à nobis crimen remouere volumus, aut in rem aut in hominem, nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, querendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ex quonam modo aut honestè, aut sine periculo potuerit obfisti: si maximè ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & queretur num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

Quoniam satis ostendisse videmur quibus argumentationibus in vnoquoque genere causæ iudicialis vti conueniret, cōsequi videtur, vt doceamus quemadmodum ipsas argumentationes ornare, & absolute tractare possimus. nam ferè non difficile est inuenire, quid sit causæ adiumento: difficilimum verò est, inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit, vt neque diutius, quam satis sit, in eis

dem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationē relinquamus, neque

in lacreis & erectas vadere ut alteri bestiae noceant, non est incredibile putandum, istius quoque animi ferum, crudelem,

lunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet querere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendamus, id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod rarò sit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest vno aspectu, neque prateriens, in amorem incidere: nam cum non nemo deuenit in amorem vno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendamus nos collegisse, & aliquam rem idoneam praterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. Prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat, relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione, reprehensione vtetur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficiū ostenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiore locū defendendi relinquemus. ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficiū impellunt, luxuries, & avaritia. Quid amor? inquit quispiam: quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. satis fuerat dixisse metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam esse necesse est. Item vitiosa

tiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensa porro cupiditates infinitæ, & immoderate sunt: hæ pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quoduis maleficiū impellit: igitur avaritia inducti aduersarii nostri hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui cōcessum est:

Vtinam ne in nemore Pelio securibus

10 *Cæsa cecidisset abiecta ad terram trabes:*

Nec inde naui inchoanda exordium

Cepisset, quæ nunc nominatur nomine

Argo, quæ vellet Argiui delecti viri

Petebant illam pellem inauratam arietis

15 *Colchis, imperio regis Pelie per dolum.*

Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem

Medea, animo egra, amore suo saucia.

Nam hic satis erat dicere (si id modò, quod esset satis, curasset poeta)

20 *Vtinam ne hera errans mea, domo efferret pedem*

Medea, animo egra amore suo saucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere super sedendum est. Non enim reprehensione eget, sicut alia complures, sed sua sponte vitiosa est.

25 **VITIOSA** ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessario ostenditur ita esse, quemadmodum expositum est. velut apud Plautum:

Amicum castigare ob meritam malam noxam,

30 *Immane est facinus: verum in ætate utile,*

Et conducibile.

Hæc expositio est, videamus quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum

Non castigabo pro commerita noxa.

35 **Ex** eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, vile quid sit ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: Amor fugiendus non est: nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo: Philosophia est vitanda: affert enim socordiam atque desidiam. Nam hæ

rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis, velut Pacuvius :

Fortunam insanam esse, & cæcam, & brutam perhibent Philosophi, Saxoq; instare globozo predicant volubili.

Ideo, quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.

Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat quò se applicet.

Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.

Brutam, quia dignum atq; indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alii Philosophi, qui contrà fortunam negent

Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi: id magis

Verisimile aiunt, quod usus reapse experiundo edocet.

Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est:

Naufragio res contigit, nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. Nam utraq; opinione Philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, medicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri: sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est omnibus avaritia, idcirco quòd homines magnis & multis incommodis conflantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subiicit expositioni, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt. Item, utile est amicos veros habere. habes enim quibuscum iocari possis. Nam huiusmodi in rationibus non universali neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur.

In confirmatione rationis multa vitanda in nostra, & observanda in aduersariorum ratione sunt vitia: propterea quæ diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobatur argumentationem.

Utuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusionem, hoc modo:

Iniuria abste afficior indigna, pater.

Nam

Nam si improbum Chresphontem existima ueras,

Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,

Cur talem inuitam inuitum cogis lingue?

Quæ hoc modo concluduntur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehenduntur. Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio iniuria.

Si probus est, bene locavi: sin autem est improbus,

Diuortio te liberabo incommotis.

Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresphontem existima ueras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,

Erravi. post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut, necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoq; similia concurrant: quòd si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt, qui vxores ducunt: at tu duxisti alteram. Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si probabuntur, impune in maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc controuersia est, hoc modo:

Eho tu, Di, quibus est potestas motus superum atq; inferum,

Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi sero atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi si venisset, Quirites, non commissem ut hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item

vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentissimo

Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus

Summo periculo sola ut restituum paro.

Item vitiosum est, quod aliam in partem, ac dictum sit, potest accipi: id est huiusmodi, ut si quis potens ac factiosus in concione dixerit: Satius est uti regibus, quam malis legibus. Nam hoc tamen rei arguendae causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsae sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullam esse, nisi quae ex pulsatione, aut conuitio constet. Vulgares sunt, quae nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut si quis dicat, Quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus, & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam ficarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est, pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit censes istum vobis satisfacere, ex eo quod ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: quod si ad exercitum non venisset, idne Tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita & in simili controuersia posita exempli loco profertur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit relinquatur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas:

Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,

Iubet, potiri si studeamus Pergamo:

Quae ego profiteor esse mea, nam me aequum est frui

Fraternis armis mihiq; adiudicari

Vel quod propinquus, vel quod virtute emulus.

Item & vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea quae ante dixerit, dicere, hoc modo:

Qua causa accusem hunc, nequeo exputando euoluere,

Nam

Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt: si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi charos habent, laedantur, aut aliquo huiusmodi vitio laedatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zetus cum Amphione: quorum controuersia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiae rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod saepe consulto multi ab reo faciunt angustiis causae coacti. Vti si quis cum accusetur ambitu magistratum petiisse, ab imperatoribus saepenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obserauerimus, saepe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti qui rhetoricam vituperat, propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constet, putare ostendi a quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore praeditum, corpore decoloratum fuisse constat: ergo veneno necatus est. Deinde, si sit usque adeo in eo occupatus, ut multi faciunt, venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit quaeritur, sed a quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur, utrum satius sit, populum frumentum accipere, an non accipere: quae com-

C

moda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incommoda sint, velut depressa prætereant, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si queratur utrius maior honor habendus sit, Albenibus an Venusinis, quod Reipub. & pop. Rom. profuerunt, & is, qui dicat alteris, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnas contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo eius rei controuersiam struere: quam rem consuetudo optimè potest iudicare. Velut Sulpitius, qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur: idem posterus immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi eiectiones se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à pop. Rom. aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse, intendere controuersiam propter nominum commutationem.

Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus & iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut maius, aut minus, quam res postulat. Res iudicata vitiosè proferitur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersariis proferri possint. Item vitiosum est, id, quod aduersarii factum esse cōfiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Itē vitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: Ut si quis quæ arguat hominem

minem occidisse, & antè quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse, quàm hominem occidere. Non enim utrum indignum sit, an non, sed, factumne sit, queritur. Cōplexio vitiosa est, quæ non ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certam & constans aliquid relinquit, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit.

10 CONCLUSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογος nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione.

25 Enumeratio est, per quam colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: ut renouetur, non redintegretur oratio: & ordine ut, quicquid erit dictum, referamus: ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducat. Item curandum est, ne aut ab exor-

30 dio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse artificii significandi, aut ingenii venditandi, vel memoriæ ostendendæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à diuisione. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt

25 res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum cōmunem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus

1 30 quantæ curæ ea res fuerit Diis immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, Senatui. Item maxime quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad

1 35 omnes, quod atrocissimū est: an ad superiores (quod genus hi sunt, à quibus autoritatis locus cōmunis sumitur) an ad pareis, hoc est, in eisdē partibus, animi, corporis, fortunarū positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tercius locus est, quo percunctamur quid sit euenturū si

omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum aut incommodorū consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit, ut cæterarum rerum comparatione, ut ostendamus alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendimus, ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tetrū facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus iniuriæ mulierum: aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quò maturius & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum lædere: quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res & geri negotium videatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendimus in quibus commodis fuimus, quibusque in incommodis simus, comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus enumerabimus, & ostendimus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subiiciemus. Si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendimus, illorum nos sollicitudine & miseria, non nostris incommodis, dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios vti sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu, in malis fuisse ostendimus.

ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam cōqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendimus futurum. Commiserationē breuem esse oportet: Nihil enim lacryma citius arefcit. Ferè locos obscurissimos totius artificii tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tu te nostram diligentiam laudabis, tuæque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluedum. Verum hæc futura satis scio: te enim non ignoro: sed nos deinceps ad cætera præcepta trāscamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati rectissime morem geramus.

RHETORICORVM

AD C. HERENNIVM

LIBER III.

20 D omnem iudicalem causam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quam primum persolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere malimus: quem, ut arbitror tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæq; & nobiscum,

C iij

cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere, ne quid impedire, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac ut attentum te praebeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, ut quæ-
ratur utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, ut, quid
potissimum faciendum sit, consideretur, hoc modo: Vtrum
potius Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid
potissimum, hoc pacto: ut si Annibal consultet, cum ex Ita-
lia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an do-
mum redeat, an in Ægyptum profectus occupet Alexan-
driam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consul-
tandæ sunt: ut, si deliberet Senatus, captivos ab hostibus
redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cau-
sam veniunt in deliberationem & consultationem: ut, si de-
liberet Senatus, bello Italico solvatne legibus Scipionem,
ut eum liceat ante tempus cōs. fieri: partim & propter se
sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ve-
niunt in consultationem: ut, si deliberet Senatus, bello Ita-
lico focis civitatem det, an non. In quibus causis rei natu-
ra faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accom-
modabitur. In quibus extranea causa conficiet delibera-
tionem, in his ea ipsa erit causa ad augenda, aut deprimen-
da. Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, finem
sibi cōueniet utilitatis proponere, ut omnis eō totius oratio-
nis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili con-
sultatione diuiditur, tutam & honestam. Tuta est, quæ con-
ficit instantis, aut consequentis periculi vitatōē qualibet
ratione. Hæc distribuitur in vim & dolum: quorum aut al-
terum separatim, aut utrunque sumemus coniunctim. Vis
secernitur per exercitus, classeis, arma, tormenta, euocatio-
nes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur
in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturatio-
nes, mentiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tē-
pore loquemur, si quando de re militari, aut de administra-
tione Reipubl. scribere velimus. Honestam res diuiditur in
rectum & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & offi-
cio sit. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem,
modestiam. Prudentia, est calliditas, quæ ratione quadam
potest

potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur itē
prudentia, scientia cuiusdam artificii. Item appellatur pru-
dencia, multarum rerum memoria, & vñs complurium
negotiorum. Iustitia, est æquitas, ius vñcuique tribuens pro
dignitate cuiusque. Fortitudo, est rerum magnarum appe-
titio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utili-
tatis ratione perpassio. Modestia, est in animo cōtinens mo-
deratio cupiditatum. Prudentia partibus utemur in dicen-
do, si comoda cum incommodis conferemus, cum alterū
sequi, vitare alterum cohortemur. Aut si qua in re cohort-
abimur aliquem, cuius rei aliquam disciplinabilem scien-
tiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque ra-
tione fieri oporteat, ostendimus. Aut si suadebimus quip-
piam, cuius rei gesta aut præsentem, aut auditam memo-
riam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus,
exemplo allato persuadere possumus. Iustitiæ partibus ute-
mur, si aut innocentem, aut supplicum misereri dicemus o-
portere: si ostendimus, bene merentibus gratiam referri
conuenire: si demonstrabimus, vlcisci male meritos opor-
tere: si fidem magnopere censebimus conseruandam: si le-
ges & mores ciuitatis egregiè dicemus seruari oportere: si
societates atque amicitias studiosè dicemus coli conuenire:
si, quod ius in parenteis, Deos, patriam natura comparauit,
id religiosè colendum demonstrabimus: si hospitia, cliente-
las, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec
prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitudine à via
recta ostendimus deduci oportere: si dicemus, in omnibus
æquabile ius statui conuenire. His, atque huiusmodi par-
tibus iustitiæ, si quam rem in concione, aut in concilio faciē-
dam censebimus, iustam esse ostendimus: contrariis, iniu-
stam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissua-
dendum simus parati. Sin fortitudinis retinenda causa fa-
ciendum quid esse dicemus, ostendimus res magnas & ex-
cellas sequi & appeti oportere: & item res humiles, & indi-
gnas viris fortibus, viros fortes propterea cōtemnere opor-
tere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Itē à nulla re hone-
sta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: anti-
quiores mortē turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab
officio recedatur: nullius, p rei veritate metuere inimicitias:

quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis & iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiae partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniae, similibumque rerum vituperabimus. Si vnamquamque rem certo naturae termino definimus. Si denique, quod cuique satis sit ostendimus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuimus. Huiusmodi partes sunt virtutis amplificandae, si suadebimus: attenuandae, si ab his dehortabimur, ut haec attenuentur, quae supra demonstraui. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contradicit, iustitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam ac pravam liberalitatem. Quam prudentiam appellavit ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominaverit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam & praesentem & sequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto separauimus, non quòd haec quatuor partes, quae subiiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placet, quae à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus sociis, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Cum huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causae. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam: si utrunque poterimus ostendere, utrunque pollicemur

bimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandae causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostrae sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incidet, quadripartita diuisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione ne utemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosa tractandae ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, (ut in deliberatione eorum qui à Poenis circumfessi deliberant, quid agant) qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliore esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: nec Deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tuta rei praeponet rationem honestam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare, quae sit turpitudine consecutura. At non immortalitatem, neque aeternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel vltro ad mortem proficisci, esse praclarum. Fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere. Eum tute viuere, qui honeste viuat, non qui in praesentia incolumis sit: & eum, qui turpiter viuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quòd his maxime conducit quam plurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causae transeamus.

35 **Q**UONIAM haec causa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quae casu, aut fortuna secunda, aut ad

uerfa accidere possunt: vt genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitia, & quæ huiusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: vt velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: vt prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiusmodi igitur causa principium sumetur, aut ab nostra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quoddam causa necessitudinis intercedat: aut studio, quoddam eiusmodi virtutis sit, vt omnes commemorare debeant velles: aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quoddam ita tractati sumus: aut studio, quoddam vtile putemus esse, ab omnibus vnicam malitiam atque nequitiam cognoscere: aut quoddam placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius persona, de quo loquemur, si laudabimus, dicemus vereri nos, vt illius facta verbis consequi non possimus, omnibus homines illius virtutes prædicare oportere, ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam antecire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis dici posse, dicemus: vt paulò antè supra, exempli causa, demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut, si erunt ignoti, vt talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatus fuerit: sperare nos facillè iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quoddam si ignorent, petemus vt cognoscant, vt malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sunt, qui audiant, atque ille qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimum laudemus: vereri, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ simileis sententias habebunt: quibus sententia contraria sumuntur à vituperatione. Principio tractato tum ab re,

ab re, tum ab aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ necessariò consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquimur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hæc vtemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde, vt quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, vt, quid, quamque tute, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamè his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, bene, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: si sit dignitas atque forma, laudi fuisse eam, non quemadmodum cæteris detrimento, atque dedecori: si vires atque velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industriis dicemus comparata: si valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, his malè vsum dicemus, quæ casu & natura tanquam quilibet gladiator habuerit: si non erunt, præter formam, omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his, animi quæ virtutes, aut quæ vitia fuerint, considerabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit: & quæ potestates, quæ gloriæ: quæ amicitia, quæ inimicitia: & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit: cuius causa suscepit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt ac-

commodandæ: vt, si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modèstè, aliud prudenter factum esse dicamus. Si vituperemus, è contrario, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodèstè, aliud stultè factum esse dicemus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita diuisione laudis & vituperationis, si illud etiam assumpserimus, non necesse esse, nos omneis has partes in laudem aut vituperationem transferre, propterea quod sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, vt non sint necessaria dictu. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus vtetur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eò quòd rarò accidit in vita, negligentius considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet velle, quàm accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere causæ non nihil industriæ conferendum putauimus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inuentione perpolitâ, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuntietur, videndum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, vnum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem.

plexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusa videbuntur, atque animi defatigati ab aduersariis multitudine verborum, commodè poterimus principio superfedere, & exordiri causam aut à narratione, aut aliqua firma argumentatione. Deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principii sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium possit audire, à narratione cum inceperimus, ad principii sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium sæpe vti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ, si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam & re narrata statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facile memoriæ mandatur, vile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

PRONVTIATIONEM multi maximè oratori vtilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere. Nos,

quid vnum de quinque rebus plurimum profit, non facile dixerimus: nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus quam sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt posse de voce, & vultu, gestu dilucide scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram & corporis motum. Figura vocis est, quæ suum quandam possidet habitum ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in treis partibus, magnitudinem, firmitudinem, molitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura: nonnihil hanc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinem vocis maxime natura comparat: nonnihil adaugere, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Molitudinem vocis, hoc est, vt eam torquere in dicendo pro nostro comodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi vt ab iis, qui non inscii sunt eius artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de molitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quam maxime poterimus in dicendo vocem conseruare, si quam maxime sedata & depressa voce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, si, antequam leni voce permulsa sunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vt conueniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. commutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor

de est vocis, consumitur clamore vniuersus. Et vno spiritu totin èter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducit in quendam sonum æquabilem, & aque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad vocem seruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronuntiationis: vt, quod nostræ voci profit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. Quid insuauius, quam clamor in exordio causæ? Interualla vocem confirmant: eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauceis vulnerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusionem causæ. Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suauitudini profunt, de vtraque re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ visa sunt, & de suauitate quæ coniuuncta fuerit: cetera suo loco paulò post dicemus. Molitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partibus quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, locutionem. Dignitas, est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione. Demonstratio, est, quæ docet remissa voce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum expositio. Locutio, est oratio, quæ ex aliqua re risum prouidentem & liberalem potest comparare. Contentio diui-

ditur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamorosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio, est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio, est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo parteis alias distributæ, harum octo partium, quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima & depressissima voce uti conueniet: ita tamen, ut ne ab oratoria cōsuetudine ad tragicam trans-eamus. Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis & diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronuntiatione eas res quas demonstrabimus, inferere atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: at aliud otiosè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, moestè, hilariter in omneis parteis commutabimus ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda voce cum parua significatione risus, sine vlla suspitione nimis cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio cōsequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet, & quantū spatii per singulas exclamationses sumpserimus, tantum in singula

gula interualla spatii consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur, voce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depresso, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse. In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse: ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur parteis, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nā si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, leui dextræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demitemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, siquam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò antè demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandā debebimus hilaritatē significare, sine cōmutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fier per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rarā suppositione, acri & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & consideratiore gestu conueniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plan-gore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, moestō, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum necius, quāntum susceperim negotii, qui motus corporis exprime-re verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confusus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset, nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabā, propterea quòd hic admonere voluimus, quid opporere: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen

oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriā transeamus.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneū dabitur. Nunc, perinde atque consistet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquimur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendimus in præsentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, sicuti data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paulo post poteris intelligere. Quod si illi, freti ingenio, nostra præceptione non indigeant, tamen iusta causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adiumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquimur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insigniter aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumniū, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines, sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra eius rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostēdemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id, quod dictū est, scribere, & recitare quod scripserunt

scripserunt: ita qui *μνησικαλοί* didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt: imagines, literis: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos cōparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequādo perturbatione ordinis impediamur, quō secius quoto quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stanteis notos compluris viderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: ita in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus comioniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos assumpserimus, egregiè cōmeditari oportebit, ut perpetuò nobis harere possint. Nam imagines, sicut litteræ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam ceræ, remanere debent. Et, ne fortè in numerum locorum falli possimus, quantum quæque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facile erit simileis notas quinto quoque loco collocare. Item cōmodius est in derelicta, quam in celebri regione locos cōparrare: propterea quod frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo cōserruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atque natura loci comparandi sunt, ut distinctè interlucere possint: nam si quis multa intercolumnia sumperit, conturbabitur similitudine locorū, ut ignoret quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocreis locos habere oportet. Nam & præter modum ampli vagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non videntur posse capere imaginum collocationē. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet: ne aut obææcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Inter utraque locorum mediocritas placet esse, ferè paulo plus, aut

minus pedum tricenū. Nam ut aspectus, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul amoueris, siue vehementer propè admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulò plura explorauerit, quāuis multos & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat quā volens multos licebit. Cogitatio enim quāuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: vnā rerum, alterā verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum vniuscuiusque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe vna nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit & eius rei multos dixerit testis & conscios esse. Si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hereditatis, & veneno necati memoriā habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescunque rem meminisse volumus, si formarū dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volumus, memoria consequemur. Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volumus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem

domuitionē Reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à Regibus Martis loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Æsopum & Cimbrum subornari, ut ad Iphigeniam Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Attidæ parant. hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriā exulcitauerimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscū primū transeamus bis aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo natura suppeditabitur doctrina: nam vtraque altera separata minus erit firma: ita tamen ut multò plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commodè seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriā possint excitare: qua de causa vtrunq; fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus paruas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua aut admirabili re commouetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itēque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod vsitata res facile è memoria elabuntur, insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipses Solis mirantur, quia raro accidunt: & Solis eclipses magis mirantur, quam Lunæ, quoniam hæc crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & vsitata re non exulcitari, nouitate verò & insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inueniet, si quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primū: sed reorum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus dis-

ciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere cō-
stituiere oportebit, quod genus manere in memoria diutis-
simè potest. Id accidet, si quàm maximè notas similitudi-
nes constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notū
agentis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem,
aut vnicā turpitudinē eis attribuemus: si aliqua re exorna-
bimus, vt si coronis, aut veste purpurea, quò nobis notior
sit similitudo: aut si qua re deformabimus, vt si cruentam
aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quò
magis insignita sit forma, aut si ridiculas res aliquas ima-
ginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, vt facilius
meminisse possimus. Nam, quas res veras faciliè memini-
mus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non
est difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem pri-
mos quosque locos imaginum renouandarum causa cele-
riter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de
memoria scripserunt, fecisse, vt multorum verborum ima-
gines conscriberent, vti, qui eas ediscere vellent, paratas
haberent, ne quid in quærendo consumerent opera: quo-
rum rationem aliquot de causis improbamus. Primum,
quòd in verborum innumerabilium multitudine ridicu-
lum sit mille verborum imagines comparare. Quantu-
lum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum
copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse
oportebit: Deinde cur volumus ab industria quenquam re-
mouere, vt ne quid ipse quærat, cum nos illi omnia para-
ta, quæ sita que tradamus? Præterea similitudine alia alius
magis commouetur. Nam vt sæpe, formam si quam si-
milem cuiuspiam dixerimus esse, non omnes habemus assen-
sores, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ
nobis diligenter notæ sint, ea parum videantur insignes
aliis. Quare sibi quenque suo commodo cōuenit imagi-
nes comparare. Postremò præceptoris est docere, quemad-
modum quæri quidque conueniat, & vnum aliquod, aut al-
terum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa
subiicere, quò res possit esse dilucidior. Vt cum de proœmiis
quærendis disputamus, rationē damus quærendi, non mille
proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de ima-
ginibus fieri conuenire. Nunc ne fortè verborum memo-
riam,

riam, aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, &
ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & vtiliores
sint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare ver-
borum memoriam non improbemus. Nam putamus oport-
5 tere, eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia fa-
ciliè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos.
Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt versus
meminisse possimus, sed vt hac exercitatione illa rerum
memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac
10 difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem trans-
ire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis
præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum verò
improvisatio minimum valet doctrina, nisi industria, stu-
dio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos
15 vt habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos,
curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quo-
tidie conueniet. Non enim sicut à cæteris studiis abducimur
nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest
20 cæusa deducere aliqua. Nunquā est enim, quin aliquid me-
moriæ tradere velimus, & tum maximè cum aliquo ma-
iorem negotio detinetur. Quare cum sit vtile faciliè memi-
nissè, non te fallit, quòd tantopere vtile sit, quanto labore
si sit appetendum: quòd poteris existimare vtilitate cognita.
Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut
25 ti tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quàm res
postulat, dixisse videamur. De quinta parte Rhetoricæ de-
inceps dicemus: tu primas quasque partes in animo
frequenta, &, quòd maximè necesse est,
exercitatione confirma.

RHETORICORVM

AD C. HERENNIVM,

LIBER III.

VONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus: &, quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis vti sumus, & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quòd in superioribus libris nihil, neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id quod reliquum est artis, ita uti instituimus, persoluemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoueris. Còpluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuscuiusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri vel le artificiose gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea exempla, testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei

rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc nisi à probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus anteponan, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponan, intolerabili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere quare sibi illos anteponan. Quid igitur ipsa autoritas antiquorum?

20 Nam tum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit, imò erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est, posse imitatio, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremò hoc ipsum est summum artificium, res varias & dispares in tot poematibus & orationibus sparsas, & vagè disiectas, ita diligenter eligere, ut vnumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subiicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis

25 est enim, qui non, cum summè teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent: quòd scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse

30 & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commouent, quàm veritate disputationis. Illud enim veremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea steterint ii, qui & inuentiones huius artificii fuerunt, & vetustate iam satis omnibus probati sunt.

35 Quòd si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modestia dicitur, viddeamus, ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam sibi tacere, & nihil scribere modestia est, cur quidquam scri-

bunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quod se-
 cius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis
 ad Olympiacum venerit cursum, & steterit ut mittatur, im-
 pudenterque illos dicat esse, qui currere ceperint, ipse in-
 tra carcerem stet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Boius
 cum Sicyoniis cursitarit: sic isti cum in artis curriculum de-
 scenderunt, illos, qui in eo quod est artificii, elaborent, aiunt
 facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem aut poe-
 tam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium rhetoricæ ar-
 tis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamē vereor,
 ne, qua in re laudè modestiæ venientur, in ea ipsa res sint im-
 pudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquit: artem tuam
 scribis, gignis nobis novas præceptiones, eas ipse confirma-
 re non potes, ab aliis exempla sumis: vide, ne facias impudē-
 ter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libere lau-
 dem. Nam si eorū volumina prehenderint antiqui oratores,
 & poetæ, & suum quisque de libris suis tulerint, nihil istis,
 quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimo-
 niorum similia sunt, item conuenit, ut testimonia, ab homi-
 nibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla po-
 nuntur hîc, non confirmandi, neque testificandi causa, sed de-
 monstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationē, quæ,
 verbi causa, constet ex similiter desinentibus verbis, & poni-
 mus hoc exemplū à Crasso, quod possumus, & debemus, tes-
 timonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest
 inter exemplum, & testimonium: exemplo demonstratur, id,
 quod dicimus, cuiusmodi sit: testimonio, esse illud ita, ut nos
 dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum
 re conuenire: aliter enim rem non potest confirmare: at id,
 quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pol-
 licentur artem se scribere, & exempla proferunt ab his plerū-
 que, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod
 de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte?
 Contraque faciunt, quàm polliceri videtur. nam cum scribere
 artem instituunt, videntur dicere, se excogitasse, quod alios
 docerent: cum verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excog-
 itarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de mul-
 tis. Quid dicitis difficile: vtrū laboriosum, an artificiosum?
 Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa labo-

laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini, nisi et-
 iam si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcrip-
 seris, gloriosum putaretis. Sin autem istud, artificium egre-
 gium dicitis, videre, ne infueri rerum maiorum videamini,
 si vos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eli-
 gere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio
 multi. Quisquis enim audierit de arte paulò plus, in elocu-
 tione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicun-
 tur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragædiis
 10 Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos:
 sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris,
 te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id faci-
 lè faciat quiuis mediocriter literatus. Item, si cum ex ora-
 tionibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis fi-
 15 gnis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit,
 artificiosissimè te fecisse putes, erras: propterea quòd isto
 signo videmus te nonnihil eius scire, aliis signis te scire mul-
 ta intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ
 sunt ex arte scripta, multò est artificiosius ipsum scribere ex
 20 arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commodè scripta
 facilè intelligere poterit: qui eliger facilè, non continuo
 ipse commodè scribit. Et, si est maximè artificiosum, alio
 tempore vtantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, & gi-
 ggere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificii con-
 25 sumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni
 electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui
 dicunt alienis se exemplis vti oportere, satis est dictū. Nunc,
 quæ separatim dici possint, consideremus. Dicimus ergo
 eos omnes idèò, quòd alienis vtantur, peccare: tum etiam
 30 magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: sed de
 eo, quod postea diximus, antè videamus. Si cōcederem alie-
 na oportere assumere exempla, vincerem vnus oportere.
 Primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio: liceret
 enim eligere, & probarent quemlibet, qui sibi in omnis
 35 res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius
 autoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui disce-
 re vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, sed aliud
 alium putet cōsequi posse. Si enim putabit posse omnia pe-
 nes vnum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facul-

tatem: si id desperarit, in paucis se exercebit, ipsis etiam contentus erit: nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes vnum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque: item sumptis aliis à poetis, & historicarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuisse sumi. Quare, si vnus alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere vult, putare non vnum omnia posse. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab vno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque sua protulerunt, neque vnus alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumperunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare nihil prodesse ad dicendum, non malè vtatur hoc adiumento, quod vnus omneis artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbant artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab vno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non vt si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quæ ostendam. Si, merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab aliis hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non videntur sibi ridiculè facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fonteis maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quàm maxime loquatur, neque habeat quo sitim sedet, non irrideatur? Isti, cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fonteis esse

esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cum id pollicentur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares à Lyfippo statuas facere non isto modo didicit, vt Lyfippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, cæterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter vnusquisque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expressè conscripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est vti. Postremo hæc quoque res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissimus, factum esset, vt, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. his de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, vt ad elocutionis præcepta transeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: vnam grauam, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est, quæ constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimam puri

sermonis consuetudinem. In graui consumetur oratio figura, si, quæ cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, siue propria, siue translata, ad vnamquamque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ grauitatē habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplū: Nam quis est vestrum, iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficiū cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In iis qui violassent ingenuam, matrem familiam constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, vno consilio vniuersis ciuibz atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeleis cogitationes! o derelictos ab humanitate homines! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes, reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerēt in ciuitatem? quomodo Deūm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in seruitutē, matribz familiam, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimam concidat incendio conflagrata? qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimę patrię miserandum scelerali viderint cinerem? Nequeo verbis eos sequi, iudices, indignitatem rei: sed negligētius id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus Reipubl. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt antè dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infinitum descenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, iudices, videtis: cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperiū nostrum nobiscum simul virtute & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt,

rum, tum verò nihilo minus propter propinquitatem, & omnium rerum societate, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire, & æstimare potuerant. Hi, cum delibassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, quæ frei bellum suscipere conarentur? cum multo maximam socium partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinē militū, non idoneos imperatores, non pecuniā publicā præsto esse viderent? non deniq; vllam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandū. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in vno prælio possum putarent, tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores venirent, nedū illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid? Fregellani non sua sponte conati sunt? Eo quidē minus isti facile conaretur, quo illi, quemadmodū descissent, videbāt. Nam rerum imperiti, qui vniuscuiusq; rei de rebus antè gestis exempla petere nō possunt, ii per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum euentis, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerūt: Quis hoc credat tantam amentiam quenquam tenuisse, vt imperium populo Rom. tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud nisi id quod dico, potest esse? In attenuato figure genere, quod ad infimum, & quotidianū sermonem demissum est, hoc erit exemplū: Nam, vt fortè hic in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, vbi visum est vt in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsauerunt: satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinē appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum verò iste cœpit voce clamare ista, quæ facile cuius rubores eiicere posset: Ita petulans es, atque acer, vt ne ad solarium quidem idoneus, vt mihi videtur, sed penes scenā, & in eiusmodi locis exercitatus sis? Conturbatus est adolescens. nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad aurículas ver-

farentur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi potuerunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera conspectemur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turgit & inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præcepit in Neptunias depulsus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quod profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confinem generis eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum: eò quod sine nervis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec viriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffuit enim torus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari. Cuiusmodi est hoc: Nam istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, Hic tuus seruus me pulsauit. Postea dixit hic illi, considerabo. Post ille conuicium fecit, & magis magisque præsentibus multis clamauit.

uit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponuntur, distinctam, sicuti coloribus: si crebræ collocantur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem recipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satiety varietate vitetur.

QUONIAM, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit, ut vnumquodque purè & apertè dici videatur. Hæc distribuitur in Latinitatem & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse, solæcismus & barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc quæ ratione vitare possimus, in arte grammatica dilucidè discimus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vilitatis verbis, & propriis. Vilitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, quæ de loquemur. Compositio, est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concurfiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo (nam hic nihil prohibet in vititiis, alienis exemplis vti) O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti. Et hic eiusdem poetæ: Quidquam quisquam cuiquam, quod conueniet, neget. Et, si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non vtemur

continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et, si verborum transfectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas, Luci, misimus, *Æli*. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. Dignitas est, quæ reddit ornatum orationem, varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO est, cum continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item: Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conspicerere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum grauitatis & acrimonia plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuersio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos pop. Rom. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, resp. sublata est. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cum istos ut absoluant te rogas, ut peierent rogas, ut existimationem negligant rogas, ut leges pop.

pop. Rom. tuæ libidini largiantur rogas. Complexio est, quæ utranque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Carthaginenses. Videte ergo, quid conueniat eos imitari. Item, Quem senatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, cum vos sententiis vestris absoluetis? Tractatio est, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modò non offenda animum, sed etiam concinniores orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui, si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petisset. At erat inimicus ergo inimicum sic vlscisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias sine diuitum esse, tu verò virtutem præfer diuitiis. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedisequæ sint. Ex eodem genere est exornationis, cum idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundum est, si curetur nequid. Infit amari. Item, Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quam verbis demonstrari potest. Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuarius, in tumultu solus es otiosus? In re frigidissima cales, in feruentissima friges: Tacito cum opus est clamas, cum loqui conuenit obtumescis: Adest aberis vis; abes? reuerti cupis: In pace bellum queritis? in

bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in praelio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graues poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vr̄bis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suò sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosa Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabuiſtis: vt, cuius nitor vr̄bis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquæ maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusq; petistis: tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco vtetur, & raro, cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volumus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, vtrum animos sociorum ab Repub. remouebas, & alienabas, an non? & vtrumne aliquē exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam nos ipsi à nobis rationē poscimus, quare quidque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri siquam vnius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicant, eam veneficii quoque damnatam existimabāt. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentis, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiā pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, vt, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessariò. Quare? quia nulla fa-

cilius

cilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idemne hoc obseruabant? minimè. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quam armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadē fortuna paulò antè in amplissimo statu collocarat. Quid, quòd exercitum contrà duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendat, eos hostes putare; qui vici sunt, eos homines iudicare: vt possit bellū fortitudo minuire, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idē fecisset? nō profectò tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris reddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia, est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vſus. Itē, Liberis est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item, EEgens æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices nō sunt improbandæ, propterea quòd habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quòd sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omneis impetus

E iij

fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt, qui adolescentis maximè castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi rarò conuenit, ut rei actores, non viuendi præceptores esse videamur. cum ita interponuntur, multum afferent ornamentis. Nam necesse est animo eam comprobeat tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam ex vita & moribus sumptam. Contrarium, idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus, alteram breuiter & facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et: Qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum & sui cognoscentem videre in potestate quis speret? Et: Qui in sermonibus & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, postquàm pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc ex orationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum esse debet: & cum commodum est auditu propter breuem & absolutam conclusionem, tum verò vehementer id, quod opus est oratori, comprobatur contraria re: & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multò difficillimè possit. Membrum orationis appellatur, res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id est vnum, quod appellatur membrum. deinde hoc excipitur oportet ab altero: & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum

amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec Reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterrituisti. Item: Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachii, & contortione dextræ, gladius ad corpus afferri: in hoc autem, crebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur. Continuatio, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea vtemur commodissimè tripartitò, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmitus in virtute, quàm in casu, præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus afferat verbis. Sed & aliàs quoque non nunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiusmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est) sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem pater opperebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia grauis casus administrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si vna, aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cum in altero plures, sunt in altero longior aut

longiores, plenior aut pleniores syllabæ erūt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cū in eadē constructione verborum, duo, aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Itē: Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cū ita viuit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cū tametsi casus non 10 insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere: Viuis inuidiosē, delinquis studiosē, loqueris odiosē. Item: Audacter terribas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est, amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt. Annominationis est, cū ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione vnus literæ, aut literarū, syllabæ aut syllabarū, aut ad res dissimileis similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione 25 aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnificē iactat atque ostentat, venit à te antē, quā Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim vincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc auiū dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi pollet temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones, tanquam leones, vitasser, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte, iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Item: Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarū breui cōmutatione, aut

aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est huiusmodi: Quid 5 veniam, qui sim, quare veniam, quem infimulem, cui prosum, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibudam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quā illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam, Quirites, ne 10 omnino P. C. circumscripti putentur. Hæc annominatio magis accedit ad similitudinem, quā illa superior, sed minus, quā illæ superiores: propterea quod nō solum additæ, sed vno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut vnus, aut plurius nominum. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ sunt. Alexandrum omnes maximē metuerunt, item plurimū dilexerūt. Alexandro si vita data longior 20 esset, oceanum Macedonum gloria transuolasset. Variē hic vnum nomen in commutatione casuum volutarum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchum Remp. administrantē indigna prohibuit nex diutius in ea cōmorari. C. Graccho similiter occiso oblata est, quæ virum Reip. amantissimum subitō de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captū malorum perfidia per scelus vita priuauit. Tuus, o Drule, sanguis domesticos parietes, & vultū parentis aspersit. Sulpitio, cui paulō antē omnia concedeabant, eum breui spatio nō modō 30 viuere, sed etiā sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in similiter cadētibus, alterum in similiter desinētibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perrarō sumenda sunt, cū in veritate dicemus: propterea quod non hæc videntur reperiri 35 posse sine elaboratione & operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quā ad veritatē, videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modō tollitur autoritas dicendi, sed offenditur quo-

que in eiusmodi oratione auditor, propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt: quæ lepidæ, & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interferemus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: 10 deinde subiicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut obfuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iste tam pecuniosus factus sit. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona vænierunt. Hæreditas aliqua obuénit? non potest dici: sed etiam à necessariis omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut, vnde licitum non est, 20 pecunias accipit. Item: Sæpe iudices, animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam verum ad patris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam vitam alicubi honestè tractatam? nam hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item: 30 Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non: nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidè iudicasti. Cum ipse te veteris amicitia commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrè crudelissimè sepultura quoq; prohibuisti. Multum inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod cum quæsitum est quid oporteat, subiicitur id non

non esse factum. Quare facillimè sit, vt augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere vt ad nostram quoque personam referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circumferrer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimū habebamus. Sederè in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquerem? at obfidebamur. Vitam militum negligere? at ea videbar eos accepisse conditione, vt, quoad possem, incolumeis patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm quod factū 15 sit, faciendum fuisse. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius consensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis &, quod liber, licet; &, quod licet, possunt; &, quod possunt, audent; &, quod audent, faciunt; &, quod faciunt, vobis molestum non est? Item: Non sensi hoc, & non suasi: neq; suasi, & non ipse statim facere cœpi: neq; facere cœpi, & non perfecti: neque perfecti, & nō probaui. Item: Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium 25 portiti sunt Spartiæ, Spartiæ superauere Thebani, Thebani Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolute, hoc modo: Maiestas Reip. est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Itè: Iniuriæ sunt, quæ aut pul- 30 satione corpus, aut conuicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiã violant. Item: Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quod diligentia, est accurata conseruatio suorum; auaritia, iniuriola appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quod fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatio commodorum: temeritas est cum inconsiderata

laborum perpeffione gladiatoria periculorum fufceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiffè dici videatur, neque lucidius potuiffè dici putetur. Transitiō vocatur, quæ cum ostendit breuiter quod dictum fit, proponit item breui quod confequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc, fin parenteis qualis extiterit, confiderate. Item: Mea in istum beneficia cognofcitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantū exornatio ad duas res: nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, imò inuiffet modò, hoc facile perfici poffet. Item: Nam postquæ isti vicerunt, atque adeò victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeò inſectaris! Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodò dicta videtur: ea, post ipsius oratoris correctionem, magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur fatius efferet, dicet aliquis, ab initio præsertim cum ſcribas, ad optimum & electiffimum verbum deuenire? Est cum non est fatius, si commutatio verbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, vt, cum eam communi verbo appellaris, leuius dixiffe videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quòd si continuò veniffes ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduersa efferet. Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc confultò relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde quòd iniuriarum satis fecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item: Non dico, te ab ſociis pecunias accepiffe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta,

es: furta, rapinas omneis tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occultè admonuiffè prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi: vt vtilius fit occultè feciffe ſuſpicionem, quàm huiusmodi intendiffe orationem quæ redarguatur. Diſiunctio est, cum eorum, de quibus dicimus, aut vtrumque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus Rom. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſſecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginiensibus ſcientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthiis erudita calliditas præſidii tulit, nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata est. Item: Formæ dignitas aut morbo deflorefcit, aut vetustate extinguitur. Hic vtrumque, & in ſuperiore exemplo vnamquamque rem certo verbo còcludi videmus. Coniunctio est, quum interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorefcit, aut vetustate. Adiunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorefcit formæ dignitas, aut morbo, aut vetustate. Poſtremum, ſic: Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorefcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio est appoſita: quare rarius vtemur ea, ne fatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio: quare ſæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduſiſcatio est, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiufdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiufdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario cauſæ: quaſi aliquod telum ſæpius petueniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum est, alio verbo, quod idem va-

leat hoc modo: Rempubicam radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item: Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate intulisti. Neceſſe eſt, eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſſectione ita efferuntur, vt à prioris poſterior, contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item: Ea re poemata non facio, quia, cuiuſmodi volo, non poſſum: cuiuſmodi poſſum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt: 10 quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item: Si poema loquens pictura eſt, pictura tacitum poema debet eſſe. Item: Quia ſtultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commodè fiat, cum contrariæ ſententiæ translatione, verba quoque conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, vt quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, vt, cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo, nos aliquam rem totâ tradere, & concedere alicuius voluntati, ſic: Quoniam omnib. rebus ereptis, ſolum 20 mihi ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini, atque abutamini, licebit impune: in me, quicquid liber, ſtatuite: dicite atque obtemperabo. Hoc genus, tametſi aliàs quoque nonnunquâ tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſſimè eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quære- 25 re videtur orator, vtrum de duob. potius, aut quid de pluribus poſſimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. coſſ. ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunque. Item: Tu iſtud aufus es dicere, homo omniū mortalium? quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine? Expeditio eſt, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut nō fieri potuerit, ceteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu 30 tuum feciſſe, aut miſſe, aut hæreditate tibi veniſſe. Vacuum cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti: tuum vſu feciſſe etiam

etiam nunc non poteſt: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum inuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit 5 ranquam in plerisque, vt cum velimus, ea poſſimus vti: nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotii natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus verborum è medio ſublatis, ſeparatis partibus efferitur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item: Deſcende in integram 10 deſenſionem, noli quicquam recuſare, da ſeruos in quaſtionem, ſtude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt, & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum, 15 quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic: Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quod populus Romanus me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu iſta nunc audeſ dicere, qui nuper alienæ domui: non auſim dicere, ne, 20 cum te digna dixerò, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex iis, quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur, hoc modo: Quod ſi Danais datum erat oraculum, non 25 poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt; hunc extinguerre, id nimirum capi fuit Troiam.

REſTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vagè diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quod omnes in vno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut 30 non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significationis rei cauſa, ſic: Poſtquam iſte in Rempubicam fecit impe-

tum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est vtendum, ne noui verbi assiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo vtatur & raro, non modò non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. Prænominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, vt si quis, cum loquatur de Gracchis: At non Africani nepotes, inquit, istiusmodi fuerunt. Item, si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocauimus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, vt si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. Aut ab inuento, vt si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum, vt si quis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam citò sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia materis transalpina depulsa est. Aut id quod fit ab eo qui facit, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud necessariò te facere coegit. Aut si quod facit, ab eo quod fit, vt cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id quod continet, vt si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, quum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est: ideo quòd plena consuetudo est non modò poetarum, & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio, est oratio rem simplicem assumptam circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem

ordinem peruersione aut transfectione. Peruersione sic: Hoc vobis Deos immortales arbitror dedisse virtute pro vestra. Transfectione hoc modo: Instabilis in istum plurimùm fortuna valet. Item: Omneis inuidiosè eripuit tibi bene viuendi casus facultates. Huiusmodi transfectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet verba, sicut à poetis, in quendam extruere numerum, vt perfectè, & perpolitissimè possint esse absoluta. Superlatio, est oratio superans veritatem, alicuius augendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus in ciuitate, imperii magnitudinem Solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequabatur. A præstantia, hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, vt Solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonii commonebant: Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, vno signo tibiærum intelligitur. De toto pars: vt, si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat, Ostentas mihi diuitias, & locupleteis copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pæno fuit Hispanus auxilio: fuit immanus ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur: Atrox calamitass pectora mœrore pulsabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus dacebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, & hic vnum pectus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta. Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re,

quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Eavimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recens aduentus exercitus, subito ciuitatem extinxit. Obscenitatis vitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mæror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando Reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuiscunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere, vt cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio, est oratio aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in treis parteis, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes vna aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officiis luporum, cuius præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo, augendi aut minuendi causa ducitur: vt, si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic: vt, si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appeller. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus vti. Per similitudinè, sic: Quid ait hic rex, atque Argamemnon noster? siue vt crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberauerit, Eneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, vt deinceps ad sententiarum exornationes transeamus. **DISTRIBVTIO** est, cum in plures res, aut personas certa negotia quædam dispartuntur, hoc modo: Qui vestrum, iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissimè enim semper iste oppugnavit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate: is oportet istum maximas pœnas dedisse velit.

ne

neise sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuit exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item: Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia cosequi voluntatem Senatus. Populi officium est, res optatas & homines idoneos maximè suis sententiis eligere & proare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensois, diluere & propulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit. Quæstoris est, vnumquemque horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si testem præter quam quodiæ, aut audierit, argumentari, & coniectura prosequi prieris, ius accusatoris cum iure testimonii commiscebis, tunc improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa: comprehendere enim breui multa, & suum cuique tribuens, officiū separare, & res diuidit plureis. Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minimè offendant, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato verè reprehendi posse videatur, hoc modo: Miramini, Quirites, quod ab omnibus vestre rationes deferantur, quod causam vestram nemo suscipiat, quod se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ, atque desinite istud mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos proponite. Deinde omnium exitus considerate, tum vobis veniet in mentem, vt verè dicam, negligentia vestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum peruenisse. Item: Nam quid fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini data: non omnes hæc testibus comprobata: non contrà tenuiter, & nugatoriè respōsum? Hic vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eā vitastis vituperationem, quæ longè à vobis erat absutura, eam inuenistis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximæ

F ij

& priuatas & publicas calamitates accepistis: cum etiā maiores impendere videantur, sedetis & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac Reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ergo virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro: ut quod erat commorum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco sit, maximum facit, ut & illi, qui audient, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subiiciemus. Prioris, huiusmodi. Nimium, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis vnicuique: existimatis vnumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini: stultitia vestra est, quia, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamē amicitia, tamen si vereor quomodo accepturi sitis, vos me priuastis: quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauius, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus: quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se commodat. Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio,

tio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nā hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerē. Hic si quis dixisset, ut optimē tenerem, tamen si verē dixisset, tamen arrogans visus esset: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam, satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficiū? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos: quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimoniū reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum quos defendemus, egregiis commodis proferendis obseruabimus. Nā eiusmodi res & inuidiā contrahunt in vita, & odiū in oratione, si inconsideratē tractes. Quare, quemadmodum in viuendi ratione fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, iudices, vestris sententiis liberaueritis, statim, sicut è cauea leo missus, aut aliqua deterrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, accuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnibus amicis atque inimicis, notos atque ignotos incurans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domū ac omnem familiam perfringens, Rempublicam funditus labefactans. Quare, iudices, eiciite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, vobisque ipsis consulite. nam si istum impunitū dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item: Nam si de hoc, iudices, grauem sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare vel in vita manere, non habebit: filii parui, priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti insultabunt in horum miseras, & superbi re simul, & verbis inuehantur. Item, Nam neminem nostrum fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui con-

tra tulerint, statim crudelissimè trucidantur: ceteri, qui possunt per ætatem & vireis laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benevolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur: nemo, iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoueri, cum res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione. Diuisio est, quæ rem semouens à re, vtrunque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam obiciam? si probus es, non mernisti: sin improbus, non commoueris. Item: Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministi, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item: Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque avaritia: te avarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentē nunc videmus: quæ potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: illud diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quò grauior, aut acrior, aut criminolior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, iudices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitia proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pareis fastidiosus, in inferiores crudelis: denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, munitæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videtur

tur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, iudices, nolite ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex morte illius veniebat, & vita est turpissima hominis, animus auarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maximè quaesitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus ad eundem opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea antè quàm occisus homo is est, iste visus est in loco, in quo est occisio facta, solus. Paulo post in ipso loco maleficii, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constar, postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum. Hæc partim testimoniis, partim quaestio-
 20 nibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumētis natum, necesse est esse verum. Vestrum, iudices, est his vnum in locum collatis, certam sumere scientiam non suspensionem maleficii. Nam vnum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse
 25 suspiciose, vt omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Ex-
 30 peditio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit: si aut eandem planè dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem est non rem expolire, sed commutare. Com-
 35 mutabimus tripliciter: verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum re semel dicta, iterum aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum au-

getur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis Reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, vt pro patria studiosè quamuis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest, neque parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traiciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulò post suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem quod satis sit attingemus, in qua constituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt quò facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: Sapiens, qui omnia Reipubl. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam atque adeo multò potius natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me tutè, atque honestè produxit vsque ad hanc ætatem, munit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui possit, vnde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens: Sæpe ego in periculis Reipubl. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustis inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissimè laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro Reipubl. fortunis, quamuis magnum atque atrox periculum studiosè suscipiat, & libenter subeat? Equidè hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possim, idemque hoc certò scio vobis omnibus vsu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus; verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtetur commutationibus.

Nam,

Nam, cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subiicere. Deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronuntiare sententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerit, diximus, demonstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, vt scire possis quàm faciliè præceptione rhetorica res implex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro Republ. periculum vitabit, ideò quòd sæpe fit, vt, cum pro Republica perire noluerit, necessariò cum Republica pereat. Et, quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est. Ergo qui fugient id periculum, quod pro Republica subeundum est, stultè faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum quem debent honorem Reipublicæ reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruari, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignam uiuere: & cum pro amicis & parentibus & cæteris necessariis adire periculum velis, pro Republica, in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaq; vti contemnendus est, qui in nauigando, se, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperandus, qui in Republicæ discrimine, se, plus quàm communi salutis consulit. Naue enim fracta, multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hosteis immisisse medios: amisit vitam, at

F v

non perdidit: re enim vilissima & parua maximam redemit: vitam dedit, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita, verustate quotidie magis enitescit. Quod si pro Republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur: de qua producti sumus ut plura diceremus, quod non modo cum causam dicimus, adiuvat & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas, animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subiici non potuit, propterea quod hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut antè docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiariis, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis; iste Reipub. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis; iste solus suis eò magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat; hæc sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur, aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatem. Ad vnamquaque summendam causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim, quemadmodum in palæstra quædas candenteis accepit, celerior est in cursu continuo, quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum,

citum, quàm ille qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facit, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere. Sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam compareretur. Dictum est autè per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo antè, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas virilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit, peruenire possis: sed ut productus studio, & viribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultra quam amicus sentire possit, procuret amicitie studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, ut in ceteris rebus res ab re separata est, sed utraque res coniunctè & confusè pronuntiat. Ante oculos ponendi negotii causa sumitur similitudo per collationem, sic: Vti citharædus, cum prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem: si, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo

corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus & contemptus eiicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copiosus, & illustis, & expectatus, eò vehementius derisus, & cõtemptus ex omni conuentu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione virtutis rei & alterius inscitia artificii, alterius stultitia similitudine collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportebit diligenter, vt cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est huiusmodi: Ita vt hirudines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similitum facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vñtatas, atque inuitatas, frequenter ante oculos poterit ponere: & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exemplū, est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertio- rem, cum id, quod sic obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis verisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicuè, vt res dicta propè manu teneri possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissimus exempla, nisi exemplum quod genus esset in expolitione demonstrassimus, & causas sumendi in similitudine aperuissimus: quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conscribere. Imago, est forma cum

ma cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in præliū corpore tauri validissimi, impetuleonis acerrimi similes. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiā, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum mediū, tanquā iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu rabido circumspiciens huc & illuc, si quem reperiatur, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus infecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste, qui tanquam cochlea abscondens, retentat sese tacitus, quò sit tutus, comeditur cum domo suo & auferitur. Effictio est, cum exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsum, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum vtilitatem, si quem velis ostendere; tum venustatem, si breuiter & dilucidè facta est. Notatio est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Vt, si velis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere. Iste, inquit, iudices, qui se dici diuitem putat esse præclarum, primum nunc videte quo vultu vos intueatur, nōne vobis videtur dicere: Darem, si mihi molesti non esseris? Cum verò sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere. Cum puerum respicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas veniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant: Videto, vt diligenter enumeretur, si potest ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, Tu illò plureis

mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit ille, duc tecum Libanum & Sosiam. Sanè. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo herclè sanè cõtribatur, sed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domũ recta abiissetis. Id fecissemus, inquit illi, si domũ novissemus. At istud quidè, inquit, facile fuit vñdeliber inuenire. Verũ ite mecum. sequuntur illi. sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cuiusmodi frumenta sint: 10 negat se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere, tametsi in Tusculano quidè cœpit insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quasdam, in quibus sodalitium erat eodè die futurum: quo iste pro notitia domini ædium ingreditur 15 cum hospitibus. Hic, inquit, habito: perspicit argentũ, quod erat expositum: visat triclinium stratum, probat, accedit feruulus: dicit homini clarè, dominum iam venturum, si velis exire. Itane, inquit? Eamus, hospites, frater venit ex Salerno, ego illi obviam pergam: vos huc decima veniote. Hospites 20 discedunt. Iste se raptim domum suam coniicit: illi decima, quò iusserat, veniunt: quærunt hunc, reperiunt domus cuiã sit: in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die, narrant, expostulant, accusant: ait iste eos similitudine loci deceptos, angiporro toto deerrasse, contra valetudinem suam se ad multã noctẽ expectasse. Sannioni puero negotiũ dederat, vt vasa, vestimenta, pueros corrogaret: feruulus nõ inurbanus satis strenuè & concinnè comparat, iste 25 hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidã amico ad nuptias accommodasse. nuntiat interea puer argentũ 30 repeti (pertimuerat enim qui cõmodarat) Apagete, inquit, ædeis commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen, vtatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiusmodi est hominis natura, vt quæ singulis diebus efficiat gloria 35 atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt quid consentaneum sit vniuscuiusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos,

oculos, aut gloriosi, vt nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione. Sermocinatio est, cum 5 alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum, quinque adolecentes hominem simili ornatu subsequuntur, irrumpit in ædes 10 subito, deinde magna voce: Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, misere 15 rere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam: nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare definitis? non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul 20 audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac vt incolumeis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præstò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille, cum 25 magno spiritu: Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc video, in iudicio mecum contendere non vis, vbi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidare quidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam sententiosè loqueris, neque ei 30 quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Imò quidem iste rogat & supplicat: sed tu quæso commoueare, & tu per Deos, inquit, hunc amplexare. dominus est, vicit hic te, vince tu nunc animũ. Cur nõ desinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnè bene viuendi spem mea morte eripere? 35 Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatẽ accommodatos: id quod

oportet in hoc genere obferuare. Sunt item fermocinationes conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? nōne hac omnes vtentur oratione? deinde ſubiicere ſermonem. Conformatio eſt, cū aliqua, quæ non adeſt, perſona conſingitur quaſi adſit: aut cū res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod ſi nunc hæc vrbs inuiſtiſſima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiffimis, clariffimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, o ciues, vexor: quam dolis malicioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiēmini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item, Quod ſi nunc L. ille Brutus reuiuifcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducit: ego libertatem, quæ non erat, peperī, vos partam ſeruare non vultis: ego capitis mei periculo patriā liberaui, vos liberi ſine periculo eſſe nō curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proſicit plurimum in amplificationis partibus & commiſeratione. Significatio eſt, quæ quæ plus in ſuſpicionem relinquit, quàm poſitum eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiā, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cū plus dictum eſt quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam citò teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cū verbum poteſt in duas pluresve ſententiās accipi, ſed accipitur in eam partē, quam vultis, qui dixit: vt de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequentia, quæ conſciunt huiusmodi ſignificationem. Ea reperientur facilē, ſi nouerimus & animaduertimus verborum ancipiteis aut multipliceis poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cū res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicionem, vt ſi ſalfamentarii filio dicas: Quiſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſſio-

nem

nem, ſi, cū incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cū aliqua re ſimili allata, nihil ampliùs dicimus ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimum populi frequentia fretus eſſe; inultri iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas, eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnū præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, poſt urbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Hellespontum, ſtatim poſtitur Abydo. Item: Modò Conſul, quondam Tribūnus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proſciſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt Imperator, poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarū rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cū aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari. Demonstratio eſt, cū ita res verbis exprimitur, vt geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi, quæ antè & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut ſi a reb. conſequentibus, aut a circumſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit fluctuare populum, verentem ne ipſe autoritate Senatus commotus a ſententiā deſiſteret, iubet aduocari conſionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cū pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem deſtingit, & alios hoc idē iubet facere. Cū Gracchus Deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex aliis aliſque partibus conuolant, atque e populo vnus: Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? reſpice, inquā. Deinde vaga multitudo ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachiū, & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum in quo conſtiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans inſitā virtutem, cœcidit tacitus: iſte viri forſiſſimi mi-

terando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspiciens, & hilaris sceleratam gratulantibus manus porrigens, in templū Iouis contulit sese. Hæc exortatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totā rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestæ & elocutionis studiosè collegimus: in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicēdo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda, atque inornata inuentio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus: res enim communis agitur, ut frequenter & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciūt, aut si, cū quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quā viam sequi debeāt: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nā & simul libenter exercemur propter amicitia, cuius initium cognatio fecit, cætera Philosophiæ ratio confirmavit. Et nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multò intentius petimus in vita, ut etiam si nō peruenimus in dicendo, quod volumus, parua pars vitæ perfectissimæ desideretur. Et viam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoriæ præceptionis. Demonstratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere cōueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratū est, quibus modis perfectæ elocutio comparatur. Quæ si sequamur, acutè & citò reperiemus, & distinctè & ordinatè disponemus, graviter & venustè pronuntiabimus, firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & suauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.

M. TVL.

M. TVL. CICERONIS
DE INVENTIONE
LIBER I.

SÆPÈ & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam & cū nostræ Reipublicæ detrimenta considero, & maximarum ciuitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines inuestam esse partem incommodorum. Cū autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas ex litterarum monumentis repetere instituo, multas vrbes cōstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo cū animi ratione, tū facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus; eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis omnis rectissimis atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui verò ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare cōmoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus ciuis fore videtur. Ac si volumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, siue artis, siue studii, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cū

in agris homines passim bestiarum more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant: nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Non dum diuinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quisquā inspererat liberos: non, ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quotēpore quidam, magnus videlicet vir, & sapiens, cognouit quæ materia esset, & quāta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in relictis syluestribus abditos, ratione quadam compulsi in vñ locum, & congregauit, & eos in vnamquamque rem inducens vtilem, atque honestam, primò propter insolentiam reclamanteis, deinde propter rationem, atque orationem studiosius audienteis, ex feris & immanibus, miteis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas rationes vitæ traduceret. Age verò, vrbibus constitutis vt fidem colere, & iusticiam retinere discerent, & aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine vi descendere: vt, inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquare: & sua voluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidē sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis & belli cū summis hominum utilitatibus esse versata. Postquā verò commoditas quædam, praua virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, peruertere vrbeis, & vitas hominū labefactare assuevit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium

boni

boni diximus, explicemus. Verisimilimū mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infanteis, & insipienteis homines solitos esse versari, nec verò ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cū à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse nō incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. Quibus in controuersiis cū sæpe à mendacio cōtra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, vt necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogeretur. Itaque cū in dicendo sæpe par, nonnunquā etiam superior visus esset is, qui omisso studio sapien-
tix, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat vt & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui Reipublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cū ad gubernacula Reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserāt, maximā ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ suscepit eloquentia, vt homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portū, sic ex seditiosa, ac tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta atque honesta per otium concelebrata ab optimis enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quò multò vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam, quò indignius rem honestissimā & rectissimā violabat stultorum & improborum temeritas & audacia, summo cum Reipublicæ detrimento, eò studiosius & illis resistendum fuit, & Reipublicæ consulendū. Quod nostrum illum non fugit Catonē, neque Lælium, neque horum (vt verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata autoritas, & quæ his rebus ornamēto, & Reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendū est, etsi ea quidam & priuatim, & publicè, peruersè abutuntur: sed eò quidem vehemētius, ne mali magno cū detrimento bonorum, & communi omnium pernicipi plurimū possint: cū præsertim hoc vñ sit, quò ad omnes res, & priuatas, & publicas, maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta,

G iij

hoc illustis, hoc eodem vita iucunda fiat. Nā hinc ad Rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omniū rerum præstō est sapientia: hinc ad ipsos, qui eā adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorū certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quare homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienū est videre quā dicunt ii, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed, antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuscuiusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

CIVILIS quædā ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. eius quædam magna, & ampla pars est, artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere: & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eā civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem eius facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum appositè finem, sanare curatione. Item oratoris quid officiū, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus; illud, cuius causa facere debet, finē appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur: ut, si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item quibus in rebus versatur ars, & facultas, oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures, aliis pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor,

rhetor, omnibus de rebus oratorē optimè posse dicere existimavit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiā subiicere videtur. Aristoteles autē, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationē. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio habet se in accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat attendere, nec quid possit ceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in causam, & in quæstionem diuidat. Causam esse dicit, rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, cum personarum certarum interpositione. quam nos quoque oratori dicimus esse attributam: nam ei treis parteis quas antè diximus, supponimus, iudicalem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se: controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: ut, Quid sit bonum poratè honestatem: Verine sint sensus: Quæ sit mundi forma: Quæ sit Solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omneis intelligere existimamus. Nā, quibus in rebus summa ingenia Philosophorum plurimo cū labore cōsumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuerè, magna amētia videtur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videtur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio: &, non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse: nunc verò ea vis est in homine, ut ei multò rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur: (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quòd

hic fecit: multò maximū ex arte dicere; quòd eum minimè potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetorica videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, est rerum, ac verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter cōstitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopore ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

OMNIS res, quæ habet in se positā in dictione, aut descriptione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio, est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, nō feci, aut iure feci. Cū facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cū autē nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cū verò qualis sit res quæritur, quæ & de vi, & de genere negotii cōtrouersia est, cōstitutio generalis vocatur. At cū causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tēpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio; quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est.

Nam,

Nam, in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersia. Quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam, quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Aiaceem Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonōne animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad Rempublicam peruenturum. Nominis controuersia est, cū de facto conuenit, & quæritur, id, quod factum est, quo nomine appelleretur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa non conueniat, non quòd de facto non constet; sed quòd id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda: vt, si quis sacrum ex priuato surriperit, vtrum fur, an sacri legus sit iudicandus. Nam, id cū quæritur, necesse erit definire vtrumque, quid sit fur, quid sacrilegus; & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarii dicunt. Generis est controuersia, cū &, quid factum sit, conuenit, &, quo id factū nomine appellari oporteat, constat: & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo: Iustum an iniustum, vtile an inutile, & omnia, in quibus, qualis sit id, quod factum est, quæritur, sine vlla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, delibcratiuam, demonstratiuam, iuridicalem, negotialem. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verum breui, ne aut, si taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cū causas esse mul-

G v

tas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio & demonstratio neque ipsæ similes, inter se sint, & ab iudicali genere plurimum diffideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur: sed demonstratio & deliberatio generis causæ partes nō possunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio nō est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est; demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars eius, intentionis depulsio est; deliberatio & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet demonstrationē & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem vrgebitur, siue constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequuntur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: idèò quòd vnaqueque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solè habere consti-

stitutionem, & vnā aliquam, & plureis nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu euenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, iuridicalem, & negotialem. Iuridicalis est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentia præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicalis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris & iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse & cōsultò peccasse reus se confitetur, & tamen ut ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, abs se & à sua culpa, vi & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferretur. Causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum idèò iure factum dicitur, quòd aliquis antè iniuria lacesierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translatiuā nominamus, eius constitutionis est cōtrouersia, cum aut quæ, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de cōmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur: non quòd nomini vsi sint ea veteres oratores sæpe multi: sed quia non ani-

maduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quam inuidia atque obreptione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in vnum quodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari. Constitutione causae re-
 10 perta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet vnam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, annon? Coniuncta ex
 15 pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius aut quid potissimum sit, quaeritur ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra
 20 Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximam contra Annibalem copiam sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quae ex descriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quae sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videntur
 cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duae leges aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque,
 quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi quae in definitioniua constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primum
 25 genus de scripto & sententia, secundum ex contrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatum, quintum definitiuum nominamus. Ratio autem est, cum omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione
 consistit. At tum considerato genere causae, & cognita constitutione, cum simplexne, an coniuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat controuersiam videris, deinceps
 erit videndum, quae quaestio, quae ratio, quae iudicatio, quod
 firma-

firmamentum causae sit, quae omnia à constitutione proficiantur oportet. Quaestio est ea, quae ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem haec est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam
 5 quaestionem dicimus, hoc modo: Iurene fecerit. Ratio est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controuersiae relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur
 10 matricidii, nisi hoc dicat, iure feci: illa enim patrem meum occiderat, non habet defensionem: qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causae ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quae ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controuersia.
 15 Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit, aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem
 20 appellamus. Ea est huiusmodi: Rectumne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem: ut, si velit Orestes dicere, eiusmodi animam matris suae fuisse in patrem suum, in seipsum, in totos
 25 res, in regnum, in famam generis & familiar, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est
 30 (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quaestionem & iudicationem, ut, factum est, factum non est, factumne sit. Quod autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quaestiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiiri. His omnibus in causa re-
 35 pertis, tunc denique singulae partes totius causae consideranda sunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animaduertendum videtur: ideo quod illa, quae prima dicuntur, si vehementer velis congruere & cohaerere cum causa, ex eis ducas oportet quae post dicenda sunt. Quare

cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: exordiū, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordiū princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIUM, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum quinque sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardiauditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principium, est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatō, est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiā comparare licebit: sin erunt vehementer abalienati, cōfugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordendum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit: vt in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum

neffum causæ genus, vel præteriri principium poterit: & si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firma ratione nostræ dictionis: vel si vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum est, reliquum est, vt ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudiciū persona, à causa. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantiā dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instant difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici vtemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium ducentur, si quid eorum spurcè, superbè, crudeliter, malitiosè factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vsus arrogans & intolerabilis, vt his rebus magis videantur, quàm causæ suæ, confidere. In contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorū persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, vt nequa assentatio nimia significetur, & si à de his quàm honesta existimatio, quantaque eorum iudicii & autoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab rebus ipsiss, si causam nostram laudando extollemus, aduersariorum causam per contemtionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad Deos immortales, aut ad summam Reipublice pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo cōsistat controuersia. Nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maximè docilis est, qui attentissimè est pa-

ratus audire. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut antè diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causâ quædam turpitudine; aut si ab iis, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudine contrahet offensionem, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduersarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenioris eum qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare, te quicquam de aduersariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agere in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, idque ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarii sibi firmissimum putarint, & maximè ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduersarii dicto exordiri, & ab eo potissimum quod ille nuperimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduersarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contradicere paratū, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causâ considerare arbitrat. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causâ, te breuius, quam paratus fueris, esse dicturum,

cturum, commodum est polliceri, non imitaturū aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisiōnem: aut, si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouū, horribile statim non incommodum est iniicere. Nam, ut cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur; sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio & de insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breuiter & communiter de utroque præciendum videtur. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat. Splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimū, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiae nascitur, quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translaturum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariâ partē causæ potest conuenire. Commutabile, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis: aut sententiis, ultra quàm satis est, producit. Separatū, quod non ex ipsa causâ ductum est, nec sicut aliquod membrum annexū orationi. Translatum est, quod aliud cōficit, quàm causæ genus postulat: ut, si quis docile faciat auditorem, cum beneuolentiā causâ desiderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causâ de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit, aut, quo profectò nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO, est iterum gestarum, aut ut gestarū, exponitur.

fitio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiae continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, non alienae ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus, est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inuiti cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duae, quarum altera in negotiis, altera in personis maximè versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec verae, nec verisimiles res continentur: cuiusmodi est; Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res, ab ætatis nostrae memoria remota: quod genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum.

Argumentum, est ficta res, quae tamen fieri potuit. Huiusmodi apud Terentium,

Nam is postquam excessit ex ephelis, Sofia.

Illam autem narratio, quae versatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicui possint, hoc modo:

Venit ad me saepe clamitans, Quid agis, Mitio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?

Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipse durus es, praeter equum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa debet inesse festiuitas, cōfecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunae commutatione, insperato incommodo, subita letitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quae postea de elocutione præcipiuntur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quae causae continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si vnde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur; & si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur: nam saepe satis est, quod factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum: & si non longius

quam

quam quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicitur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel vnumquodque dicitur: & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breues putent esse, longissimi sint: cum dent operam ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quam necesse sit. Nam plerisque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad e-des, puerum euocavi: respondit. Quasiui dominum, domi negauit esse. Hic tamen si tot res breuius non potuit dicere: tamen quia satis fuit dixisse, domi negauit esse, sit rerum multitudinem longius. Quare hoc quoque in genere vitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine superfedendum est. Aperta aut narratio poterit esse, si, ut quodque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestae res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, nequid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quae præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. Nam saepe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quae solent apparere in veritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causae factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cum ob sit narratio, aut eum nihil p sit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum causa

H ij

postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gesta expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei gesta dispergere in causam, & ad vnam quamque confestim rationem accommodare, vt vulneri præstò medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersariis re exposita, nostram nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, vt nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione super sedendum est. Non loco dicitur: cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non, quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, aut id, quod ipsum adiuuat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ; contraria, quæ præteriri potuerunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo; sua diligenter, & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. Deinceps ad partitionem transeamus.

R e t e habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Partes eius duæ sunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quæ quid cum aduersariis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animus debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc, utroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit: hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrè esse à filio, conuenit mihi cum aduersariis. Item contrà: Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem conuenit. Nā hic vterq; & id posuit quod conueniebat, & tamen suæ

suæ causæ commodum consuluit. Deinde, quid controuersia sit, ponendum est in iudicationis expositione: quæ quemadmodum inueniretur, antè dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus vtile relinquitur, aut serò extra partitionem, id quod viciosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neq; permittit cum partibus impleantur. Nā genus est, quod pluribus parteis amplectitur, vt animal. Pars est, quæ subest generi, vt equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo animalis pars est, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, vt apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam qui ita partitur: Ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiā aduersariorum omnia incōmoda ad Rempubl. peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito genere, partē se generis admiscuisse. Nā genus est omnium, nimirum, libidinum, cupiditas: eius autem generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cuius genus posueris, eius secū aliquam, sicuti diuersam ac dissimilem partem ponas in eadē partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissimè, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse: nam fecisse ostendere satis est. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen vitamur distributione; idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorum non tantopere pertinent, quæ versantur in Philosophia, ex

quibus hæc ipsa transilimus, quæ convenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præcepti in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto cognati vitam, & consilium meum

Cognosces, & quid facere in hac re velim.

Iraque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ohebis, Sosia,

Liberius vivendi fuit potestas

Deinde suum consilium:

Et nunc id operam do.

Deinde, quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & autoritatē & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non in commodum videtur, quandam syluam, atque materiam vniuersam antè permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere quemadmodum vnumquodque genus causæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributū. At personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victū, fortunā, habitū, affectionē, studia, cōsilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Parteis autē eius enumerare

merare eas, quarū indigemus ad hanc præceptionē, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum genus, & in sex u consideratur, virile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, & ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Ætate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. Præterea commoda & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillis; longus, an brevis: formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an obliuiosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contrā. Et omnino, quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nā, quæ industria cōparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quē, & quo more, & cuius arbitratu sit educat⁹, quos habuerit artium liberaliū magistrōs, quos viuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quo modo rem familiarē administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, seruus sit, an liber; pecuniosus, an tenuis; priuatus, an cū potestate: si cū potestate, iure, an iniuria; felix, clarus, an contrā: qualeis liberos habeat. At si de non viuo quæretur, etiā quali morte sit affectus, erit considerandū. Habitū autē hunc appellamus, animi, aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionē, ut virtutis aut artis aliquis præceptionem, aut quamuis scientiā. Et item corporis aliquā cōmoditatē, non natura datā, sed studio & industria partā. Affectio, est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicatā magna cū volūtate occupatio, ut Philosophie, poetices, geometrie, literarum. Consiliū, est aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut qd ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, qd ipsi accidat, quid dicat, aut quid factur⁹ sit, quid ipsi casur⁹

fit, quā sit vsurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa. Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cū ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summā continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summe, per quā, & quamobrē, & cuius rei causa factū sit, quæritur. Deinde ante gestā rem, quæ facta sunt continentur vsq; ad ipsum negotiū. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factū sit. In gestione autē negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tēpus, modus, occasio, facultas. Locus cōsideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotiū administrandū. Ea autē opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, lōginitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiā attributionibus, sacer, an profanus; publicus, an priuatus; alienus, an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc vimur (nā ipsum quidē generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cū alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt cōsiderantur, & eorū ipsorū, quæ ppter vetustatē obsoleuerūt, vt incredibilia videantur, & iā in fabularū numerū repnantur: & quæ iamdiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verē tradita esse, quod eorum monumenta certa in literis extant: & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint: & item quæ insint in præsentia & quæ maximē fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari quid ocys, & quid serius futurū sit. Et itē cōmuniter in tempore perspicendo longinquitas eius est cōsideranda. Nam sæpe oportet cōmetiri cum tempore negotiū, & videre, potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerū in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horū. Occasio autē est pars temporis, habens in se alicuius

alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem vtrunque idem esse intelligitur, verū in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cū genere idem sit, fit aliud, quod quadam parte, & specie, vt diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat, vt ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferē tempore, vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere: vt nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium, somnus.

15 Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia, calus, ne-

20 cessitas: & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei

25 negotio, quo de agitur. & quod æquē magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æquē magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis consideratur. Simile autem ex specie comparabili, comparabile autem ex

30 conferenda atque assimilanda natura iudicatur. Contrariū est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimū distat, vt frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo; sapere, & non sapere.

35 Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars est, quæ subest generi, vt amor, auaritia. Euentus, est exitus alicuius negotii, in quo quæri solet quid ex qua re euenierit, eueniat, euenturumque sit. Quare hoc in genere, vt commodius quid euenturum sit, antè animo colligi possit,

quid quaq; ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogātia. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hae res quaruntur, quae gestum negotium consequuntur. Primum quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti, qui sunt principes & inuentores, qui deniq; autoritatis eius & inuentio-
nis comprobatores atque aemuli. Deinde eae res, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgò soleat, an insolenter & raro. Postea homines id sua autoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cetera quae factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quae res, ex iis rebus, quae sunt positae in partibus honestatis aut utilitatis, consequantur, de quibus in deliberatio genere causae distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eae, quas commemorauimus, sunt attributae. Omnis autem argumentatio, quae ex iis locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio videtur esse inuentum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demonstrans. Necessariè demonstrantur ea, quae aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua vtrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur vteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis vna reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto: Necesse est, aut inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur ut ab hoc non sit occisus. Simplex autè conclusio ex necessaria consecutione conficitur,

ficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autè eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidè facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariè conclusionis, verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hanc quandam similitudinè, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autè, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos poenas esse paratas. Eos, qui philosophiè dent operam, non arbitrari Deos esse. Similitudo autem in contrariis, & partibus, & in iis rebus, quae sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis hoc modo: Nam si iis, qui imprudenter leserunt, ignosci conuenit: iis, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est poortorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est condilucere. Haec tum vera sunt hoc pacto: Quoniā cicatrix est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in caldceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (ut certas quasdam in parteis distribuamus) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & grauioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quae his sunt similia. Credibile est, quod sine vlllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumeis & beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assensio, aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, comu-

ni, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicantur. Commune est, quod omnes vulgò probantur, & secuti sunt, huiusmodi: ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt autoritate: velut Gracchi patris factum, quem pop. Rom. ob id factum, quod insciente collega in Censura nihil gessit, post Censuram Consul em fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corpori aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine cõferens. Exemplum est, quod rem autoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotii confirmat aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conueniant, sigillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confusè & permistim dispersimus: post descriptè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui, & suauissimum est, & summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione nobis, & in hoc loco dicendum visum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probe-

probetur: velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi, inquit, quæso, Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, 7 utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod si vestem, & cæterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, respondit. Agè, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit. 10 Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quod si vxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum maius habere, & tu Xenophon vxorem habere lectissimam maximè vis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque femina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multò maximè requiretis, & tu ut maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc 25 ut quàm optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogadi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est: propterea quod 30 nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, ut illud, quod inducimus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res quasi non dubias antè induxerimus. Nam ante aliquid nobis

concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat, quò spectent illar primar inductiones, & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui videt si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendum, plerunque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationē. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine vna, pluribusve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibita sunt. Tertia ex conclusionē, quæ aut confirmat concessionem, aut quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis videbitur alicui dilucidè demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus, videtur huiusmodi quoque vtendum exemplo, non quò præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit vtendum: sed vt eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum Imperator, ei, qui sibi ex lege Prætor successerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accusator argumentatione vti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait, legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionē hanc, Extra quam si quis Reipublicæ causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd si vosinet ipsi, quod à vestra religione & sapientia remotissimū est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi

adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legē nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Noui vestram intelligentiam: non potest ita videri, iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest, videte, ne multò indignius sit, id re & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum, sua se vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cum idem vñu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius parteis esse dixerunt, partim non plus quam in treis parteis posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum videtur cum vtrorumque ratione exponere. Nam & brevis est, & non eiusmodi, vt alteri prius nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui parteis oportere, aiunt, primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurrantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copiosissimis verbis approbati putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigii ratio est. Nam naus optimè cursam conficit ea, quæ scientissimo gubernatore vtitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transferint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationē, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quen-

dam ordinem seruant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ; & diurnæ nocturnæque vicissitudines, nulla in re vnquam mutatur, quicquam nocuerunt. quæ signa sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur. Aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinque partitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem, & approbationem, sibi vnâ partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item quæ ab illis assumptio, & assumptio: nis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele atque Peripateticis & Theophrasto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere

mere secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatim quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, vt ostendemus: separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quod consistare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc si non constat, indiget approbationis, quæ inducta, complexio consequetur: Igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. Nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est: Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quam tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nam si quadam in argumentatione satis est vti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni: quædam autem in argumentatione infirma assumptio, nisi adiuncta sit approbatio: separatim quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis: quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, vt ostendemus: separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget appro-

bationis. ea est huiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. hæc propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse, arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perspicuum est. separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem. Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis huiusmodi, ut certum quiddam & breue exempli causa ponamus: Si summo opere sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda est: summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utranque suo loco positam, vim suam tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partibus distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentationis partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De vnaquaque parte potest alicui videri posse

posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinque partita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges, iudices, ad commodum Reipublicæ referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex descriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem Reipublicæ proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed Reipublicæ; quod ex legibus omnes Respublicas optimè putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reipublicæ seruimus, ex Reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta: sic a legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reipublicæ conducit, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate Reipublicæ considerare, quod hinc fecit. Quid enim magis vile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimere? Quid magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo carius atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi Reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipublicæ salutis causa, id non ex Reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem Reipublicæ referri conuenit, hic autem saluti Reipublicæ profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut

propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini: quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quòd si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudiciū quidem esset, vt is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præstò lex sit, non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertium turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripartita sit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumis eos reliquerimus, aut eorum urbem diruamus: ac metuere quidem non oportet: restat igitur, vt urbem diruamus. Sunt autem, qui putant, non nunquam posse complexione oportere superfederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem. hinc satis esse dicitur proponere & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum est; ne, quod

quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad vtilitatem Reipublicæ referri conuenit, hic autem salutis Reipublicæ profuit; profectò non potest eodem facto, & salutis communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, vt ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita vt id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur: Fecit igitur incestum, & concluderis argumentationem, & perspicuam feceris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuib; id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuum est, consecutione vti. Si qui autem ex vnaqueque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sepe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel eius approbationis, neque complexionis indigere videtur: sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam & argumentatio nomine vno res duas significat, ideo quod & inuentū aliquā in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expositio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expositionem. Nos autem de expositionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulfabimus, si qui a aut assumptionem aliquando tolli posse putet, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoueat auditorem necesse est. Quòd si solum h spectaretur id, quod inuentum est, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum, referret; nequaquam

tantum inter summos oratores & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est latietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspicatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in Philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorre ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO, est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleviatur. Hæc fonte inuentionis eodem utitur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ contradicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod vnum, pluraue: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si

contra

contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut, quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat: aut, quod signum esse aduersarii dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut vna, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam, malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile: ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vniuenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quipoteuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumatur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum de qua quæritur, eius rei legem, & consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ: quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum vnum quodque in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quàm ab aduersariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem ma-

I iiij

ximè tractatur, in reprehendendo conuaciet, simile id negare esse, quod conferetur, ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maximè indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniã id ex his locis maximè firmatur, laude eorū qui iudicauerunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, cōmemorando non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet. Ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, vt de ipso, qui iudicauit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas iudicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, sic reprehenduntur. Primum complexio, quæ, vtrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parui auditu aestimet?

Hic siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges esse accusandū. Quod cōuersione sic reprehenditur: Imò verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: nō
[enim]

enim parui auditu aestimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrā dici possit, aut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes
10 istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisisti, neque hæreditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo, surripueris. Hoc commodè reprehenditur, si
15 dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio. quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicitur: hoc est, si exempli causa, vt in eodem versetur, poterit
20 ostendi hæreditate venisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere: vt si quis, cum dixerint aduersarii, Aut infidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es: amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videtur necessario cum eo, quod antecessit, coherere. Nam
25 hoc quidem, Si spiritum ducit, viuit: si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessario posterius coherere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigitur: sic conueniet reprehendi, vt demon-
30 stretur non necessario cum priore posterius coherere. Hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed eius artificii cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vsum oratorium cōtentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ sumū-

tur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses: non es autem visus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem, quò facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineras quod cōcesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris, ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem ad hunc modum: Si pecuniæ indigeris, pecuniam non habetis: si pecuniā nō habetis, pauperes estis: indigeris autē pecuniæ: mercatur enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigeris pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, Indigeris autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniā plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis: conficeretur autē, si tibi primò quoque hoc concessissem, Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autē oblitū putant quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in cōclusionē infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatū. Deinde hoc approbāt plurimis verbis: pōt assument, Ad illū autē hæreditas veniebat: deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ sumpserant, nō conficitur. Quare obseruare diligenter oportet & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium

vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersariis, quam à nobis facit: hoc modo: Idcirco iudices, quia veram causam habebam, breui perorauī. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut perspicue rem turpem leui tegere vult defensione hoc modo:

*Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam, paro.*

Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc modo: 20 Quod si non P. Scipio Corneliā filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:

Vtinam ne in nemore Pelio securi bus

25 *Cesa cecidisset abiecta ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quam res postulabat.

Malaa definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Sedlitiosus est is, qui malus atque inutilis est ciuis. Nam hoc nom magis seditiosus, quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam alicuius improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est, pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue nec magnum continens, sic: Sultitia, est immentæ gloriæ cupiditas: est hæc quiddem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa effertur, hoc modo:

*Eho tu, Di, quibus est potestas motus superum atque inferum,
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.*

Perspicuum est, de quo non est controuersia: ut si quis, cum

Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod agitur, in controuersia est: ut, si quis, cum Ulysses accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse ab homine ignauissimo virum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut iis, qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhonestam rem videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos cupidus iudicandi, Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuersè dicitur: ut si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene viuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est, nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet: ut si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, ut Amphion apud Euripidem. Item apud Pacquium, qui vituperata musica, sapientia laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur: ut si quis doctrinam ex alicuius docti vitiis reprehendat. Aut si quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute, dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio.

Aut

Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, verum in etate utile,
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia,
Inuitus, ni id me inuitet ut faciam fides.*

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia; multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quam contra firmam argumentationem æquæ firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus: sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusionem ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudē aut aduersarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem, displicet; quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicatas. Nunc de conclusionem dicemus.

CONCLUSIO, est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disper-

se, & diffusè dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa, vnum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: Sin variè fiet, & hanc suspicionem, & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, singulatim vnamquaque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus ratio-
 10 nibus vnamquaque partem confirmaris: tum ab iis qui audiunt, quærere, quid sit quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atq; in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum, id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam, quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparisonem auditoris memoria
 15 & de confirmatione, & de reprehensione redintegritur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, vt quid, & quo loco, quidque dixeris admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis quid dubiteris, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hic item, vt in nostra persona licebit aliàs singulatim transire omnes argumentationes, aliàs ad partitiones singula genera referre;
 20 aliàs ab auditore, quid desideret, quærere; aliàs hæc facere per comparisonem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quærentur? Quidnā amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argu-
 25 mentatione,

mentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, & vnumquodque quàm breuissimè transeat, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio, est oratio, per quam cōfiscitur, vt in aliquem hominem, magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primū intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis attributæ sunt, quæuis amplificationes &
 5 indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab autoritate, quum cōmemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorū autoritas grauissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, &
 10 oraculis, varibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapiētissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quē illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex autoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimū est: an ad inferiores, quod superbissimū est. Tercius locus est, per quem quærimus quid-
 15 nam sit euenturum, si idem cæteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacris expectare quid statuatur, vt ex eo, quod vni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus
 20 locus est, per quem ostendimus, cæteras res, perperā constitutas, intellecta veritate commutatas corrigi posse: hæc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem
 25 consulto & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum

opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, coniuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps: si qua proferantur in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quaestio est, comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum vniuscuiusque indignatione & criminatione colligimus: & rem verbis quam maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vsu euenerit. Tertiusedecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusedecimus locus est, per quem petimus ab iis qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusedecimus est locus, per quem dicemus, inimicis quoque & hostibus ea, quæ nobis acciderunt, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis grauissimè sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit. Conquestio, est oratio

oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditotis mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnibus & hominum infirmitas ostenditur: qua ratione habita grauius, & sententiosè, maximè dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem vnum quodque deploratur incommodum; ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi, perpellurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas misérias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Nò affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Itè, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & experteis animi res refertur: ut si ad equum, domum, vestem sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per

quem disinctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicū libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quē cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore perhauserimus, aut à quibus indignū est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereātur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunæ cōqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animū nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum & excelsū, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nā saepe virtus & magnificētia, in qua grauitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendā, quā humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conuestione morari non oportebit. Quemadmodū enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam & satis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps in secundo libro dicemus.

M. TVL. CICERONIS
DE INVENTIONE
LIBER II.

CROTONIATAS quondam, cum florent
omnibus copiis, & in Italia cum in primis
beati numerarentur, templum Iunonis, quod
religiosissimè colebant, egregiis picturis
complere voluerunt. Itaque Hieracleonem
Zeuxim, qui tum longè cæteris excellere pictoribus
existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt.
Is & cæteras tabulas complureis pinxit, (quarum non
nulla

nulla pars vsq; ad noſtram memoriã propter fanẽ religio-
 nem remanſit) & vt excellentem muliebris formæ pulchri-
 tudinẽ muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſi-
 mulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui cum muliebris
 5 in corpore pingendo plurimũ aliis præſtare ſæpe accep-
 ſent, libenter audierunt. Putauerunt enim eum, ſi quo in ge-
 nere plurimũ poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregiũ
 ſibi opus illo in fano relicturum. Neq; tum eos illa opinio fe-
 ſellit. Nam Zeuxis illico quæſiuit ab eis quaſnam virgines
 10 formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in
 palæſtram, atque ei pueros oſtenderũt multos magna præ-
 ditos dignitate. (Etenim quodã tempore Crotoniatæ mul-
 tũ omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſtere-
 runt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias
 15 domũ cum maxima laude reſtulerunt.) Cũ puerorum
 igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horũ,
 in quiunt ibi, ſorores ſunt apud nos virgines. Quare, qua ſint
 illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi,
 quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingẽ
 20 id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrum ex
 animali exemplo veritas tranſferatur. Tunc Crotoniatæ
 publico de conſilio virgines vnum in locum conducerunt,
 & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt. Ille au-
 tem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memo-
 25 riæ tradiderunt, quod eius eſſent iudicio probatæ, qui veri-
 ſſimum pulchritudinis habere iudiciũ debuiffet. Neque
 enim putauit omnia, quæ quæreretur ad venuſtatem, vno in
 corpore ſe repetire poſſe; ideo quod nihil ſimplici in gene-
 re omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaque
 30 tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni
 cuncta conceſſerit, aliud alii commodi aliquo adiuncto
 incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque
 voluntatis accidit, vt artem dicendi perſcriberemus, non
 vnum aliquod propoſuimus exemplum, cuius omnes par-
 35 tes, quocunq; eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſa-
 riõ viderentur: ſed omnibus vnum in locum coactis ſcri-
 ptoribus, quod quiſq; commodiſſimẽ præcipere videbatur,
 excerptimus, & ex variis ingeniis, excellentiſſima quæque li-
 bauimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni ſunt,

nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est aut à bene inuētis alicuius recedere, si quo in vitio ei⁹ offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese vni alicui certo vellent addicere, min⁹ in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitis perseverarent; aliquantò ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrū, quàm ille in sua pictura nobilis enireretur. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tunc erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt ab vltimo principio huius præceptionis, vsque ad hoc tempus expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis vsque ab principe illo atque inuentore Tyfia repetitos, vnum in locum conduxit Aristoteles; & nominatim cuiusque præcepta, magna conquisita cura, perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat; sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multò commodiorem explicatorem, reuertantur. Atque hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, vt cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum cōsumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerant: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familiis, quarū altera, cum versaretur in philosophia, nonnullam

nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat: altera verò omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: vnum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab vtrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omneis, quoad facultas tulit, proposuimus; & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præteruisse, aut nō satis eleganter secuti videbimur, docti ab aliquo facillè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diu perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari vniuscuiusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine vlla affirmatione, simul quærentes dubitanter vnumquodque dicemus, ne dum paruulum hoc consequimur, vt satis commodè hæc perscripsisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, vt ne cui rei temere, atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarū, & inuentiones, & constitutiones continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione; nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inuenta vnamquamque in rem exponentur simpliciter, sine vlla exornatione; vt ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis, & reprehensionis parteis referre oportebit.

OMNIS & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis

causa necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt constitutionis genere vno pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusque generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudiciis, quid æquum sit, quæritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verum tamen oratio quædã ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuersis in iudiciali genere causarum, & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicita controuersia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscens ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus: cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam diuertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cenati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuentum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animaduertisset, noctu, postquam illos arctius, ut fit, iam ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit; ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multò ante lucem surrexit; comitem illum suum inelamauit semel & sæpius, illi somno impeditum non respondere existimauit; ipse gladium, & cætera quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est.

Caupo

Caupo non multò post conclamauit hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui antè exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Questio eadè in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hic autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omneis in omnè causam conuenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsione & in ratiocinatione.

Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur: ut amor, iracundia, aegritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit.

Ratiocinatio autem, est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi, excogitatio. Ea dicitur tamen interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur: ut si amicitia quod causa factum dicetur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendive commodi: aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi, suscipitur: aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi aut maioris vitandi incommodi preteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostē-

K iij

dere quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsus aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratio-
 ne, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitu-
 dinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione cu-
 randum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali
 perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem
 non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commis-
 se quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incom-
 modi fugerit, demonstrabit, & id augebit quam maxime 10
 poterit, ut, quoad eius fieri possit, idonea quam maxime cau-
 sa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quan-
 tam gloriam consecuturam existimavit. Item si domina-
 tionis, si pecuniæ, si amicitiae, si inimicitiarum, & omnino
 quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summè augere de-
 bebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non
 quid in veritate modò, verum etiam vehementius, quid in
 opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non
 fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostē-
 di potest ei visum esse qui arguatur. Nam opinio dupliciter 20
 fallit homines, cum aut res aliufmodi est ac putatur, aut non
 is euentus est, quæ arbitrati sunt. Res aliufmodi est tum, cum
 aut id, quod bonum est, malum putant: aut contrà, quod ma-
 lum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum
 aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, 25
 nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecu-
 niam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo anti-
 quiores aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandū.
 Nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui id
 quod tam verè & pie dicetur, negabit. Verum illud dicen- 30
 dum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ
 ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus
 autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur,
 arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse, ac
 voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demon- 35
 stratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamen-
 to non sit hæres, quod eius testamento se hæredē arbitratus
 sit. Nō enim ex euentu cogitationē spectari oportere, sed qua
 cogitatione & spe ad maleficiū profectus sit, considerare: &
 quo

quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem
 pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accusatori, si
 demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Se-
 cundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse
 aliis, quoque causa faciendi videbitur, aut potestas aliis de-
 fuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas,
 si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non po-
 tuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, & cæ-
 tera quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabū-
 10 tur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus & integer
 esse dicetur. Postremò quas ad defensionem rationes reo
 dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abire
 tur. Verum id breui faciendum est, & in vnum multa sunt
 conducenda: ut ne alterius defendendi causa hunc accusa-
 15 re, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur.
 Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, &
 considerata. Defensor autem ex contrario, primū im-
 pulsionem aut nullā fuisse dicet: aut, si fuisse concedet, ex-
 tenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut
 20 non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in
 loco demonstrandum, quæ vis & natura eius sit affectionis,
 qua impulsus aliquid reus commississe dicetur: in quo & ex-
 empla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter
 natura eius affectionis quam leuissimè quietissimam ad par-
 25 tem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli & turbulento ad
 quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamē
 ad animum eius qui audit, & ad animi quendam intimum
 sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspicio-
 nes infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut par-
 30 uum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam aliis,
 aut incommodum sibi maius, quam commodum dicet: ut
 nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitur dica-
 tur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut
 cum illo periculo quod subeatur, comparanda: qui omnes lo-
 35 ci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. Sin
 accusator dixerit, eum id esse secutū, quod ei visum sit com-
 modum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodū, quan-
 quam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defen-
 sori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit verita-

tem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod verum pro vero probasse. Quod si dubitauerit, summam fuisse amentiam, dubia spe impulsus certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimine volet transferre.

Ex persona autem coniectura capietur, si ea res, quae personis attributa sunt, diligenter considerabuntur, quas omnibus in primo libro exposuimus: nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino consilio sit; aut si ea de re hominibus Graecos imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. Omnia enim haec, vir an mulier, huius an illius civitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quae naturae sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multae trahuntur suspensiones, cum quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit quaeritur, & quibuscumque vivat, qua ratione vitae, quo more domestico vivat. Et ex fortuna saepe argumentatio nascitur, cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quaeritur, quae fortunae esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit: quo in genere est virtus, scientia, & quae contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, quid hic quoque locus suspicionem ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicua solet per se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quae res harum aliquam rem consequantur, faciles cogniti sunt. Studium autem, quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducitur

tur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium, est aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quae sunt omnia (ut in confirmationis praeceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, quid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res ea sunt attributae: ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum similitudinis habet, nisi animus eius qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animus alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestae rationi affinis ostenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem venerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magnare, aut in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re, eius aliquod factum avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quae personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere; atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animi adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accusas demonstrare non possis, aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate, & autoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifestum teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante pec-

candi non fuisse, aut causam. Aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur præteratur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor autem primum, si poterit, debet vitam eius, qui in simularitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostenderit aliqua eius nota & communia officia: quod genus in parentis, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset officii causa, aut in Remp. aut in parentis, aut in aliquos eorum, qui modò expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducitur indignatio, iuncta conuestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit à vitis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore, quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit: non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllò modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in antè acta vita aliqua turpitudines erunt, aut falsò venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obreftatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adulescentiæ, aut alicui non malitiôsæ animi affectioni attribuatur, aut dissimili in genere vitiôr, ut animus nõ omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudinis, aut infamia leniri poterit oratione,

tionem, negari oportebit de vita eius & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare antè factis omisiss, illud quod instet agi oportere.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administrationis negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiuntur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleraque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæ sita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas, quorum vniuscuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hîc non adinuissè, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sunt quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si quæ admodum res maiores, minores, æquè magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur.

Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc est, quid ex vnaquaque re soleat euenire, magnopere considerandum est, ut merus, læticia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex interuallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artifi-

eium sit, aut vsus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicirur aliquid suspitionis.

Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione: Primum potueritne aliquid fieri. Deinde, ex quo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus. Deinde, vtrum id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse. Item quod spem celandi haberet. Deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, vt in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, quòd simul diuernerit, dehinc cœnari. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quòd eruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciendi esse habitata & excogitata, an ita temere, vt non verisimile sit quenquā tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quamque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparisonis modo quandā in commune medioerè intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus vtrunque in partem singulatim de vnaquaque explicare, & aliàs aliter

hæc

hæc in vtranque partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus inceder, si gesti negotii, & suam & aduersarii narrationem sæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspitionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factū sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit, cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutū sit: constetne oratio, aut cum re, aut ipsa secum: hoc huiusne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum sit, quod nō oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omneis totius negotii partis considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antè dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere verfabitur. Accedunt autè ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ cōtra omnia vterque simili via preceptorum torquere ad suam causam commodum debet. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, & ac de omni coniectura præcipiendū putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solūm quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omneis eiusdem generis causas transferri non satis commodè possit. Pars autem est peruagatior: & aut in omneis eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos cōmuneis nominauimus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: vt si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem ne-

carit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut dubia, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut, suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea quæ restant, aut omnibus iam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuentione verborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communis locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauius, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quaestionibus credi oportere, & non oportere. Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Athi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem eum conquestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus

bus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur; hi autem grauius, & ornatus, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur. In his tametsi hoc quoque: videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

CUM est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exëplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius, is qui cos. Rempub. malè gessit bello Punico secundo, cum trib. pleb. esset inuito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accersitur maiestatis. Intentio est: Maiestatem minuisti, quod tribunum pleb. de templo deduxisti. Depulsio est: Non minui maiestatem. Quæstio est: Maiestatemne minuerit. Ratio: In filium enim, quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria potestate, hoc est, priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est: Minuatne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur, nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attenderit, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controuersias, si quæ fortè in eas incidunt. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi quaeritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est, de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definitis, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causa, Maiestatem minuere, do-

cere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendatur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus; & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quærimus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definitiones: ut si quaeratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra surripuerit, erit videndum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere est, aliquid de Republ. cum potestate non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus, & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris, is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumnie accusatorum demonstrandæ, aut misericordiae captandæ, aut facti indignandi, aut è misericordia deterrendi causa sumuntur,

sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

Cum autem actio translationis aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quaeramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine superfedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet egerit. Quare in iure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudiciis rarius incidunt, & tamē si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant fortitudinis, confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam iudicio, cum venefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse, ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem fit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translatiue genere inducendo totam infirmabit accusationem. Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi:

Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agitur, cui manus præcisa est iniuriarum: postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. *Quæstio* est: Excipiendum sit, an non. Ratio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis: Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarum sat sine causæ sit. Quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat, & videre utrum malicia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium veniat quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutionibus, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem & parteis eius consideremus.

Cum & facto, & facti nomine concessio, neque vlla actionis illata controuersia, vis & natura & genus negotii ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicalem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris civilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam

dam pupillum hæredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est, possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est: Imo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. *Quæstio* est: Vtrorum sit. Ratio est: Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Imò pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, vilius vestrum esse non potest. Iudicatio: Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An hæredes secundi ipsius patris familias, non filii quoque eius pupilli hæredes fiant. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plureis habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest: ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio: Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec vnquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit: Non est vna pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris, etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ iam mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est: Vnane pecunia fuerit: aut, si hac erunt vsi infirmatione, Possit plures esse vnus hæredes pecuniæ dissimilibus de causis: de eo ipso iudicatio nascitur, Possitne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo vna in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur. Quædam

autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem venisse: post autem approbata. Quædam aut à consuetudine, aut verò vilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat; ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religionem, eā, quæ in metu & cæremonia deorum sit, appellant: Pietatē, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim & contumeliam defendendo, aut vlciscendo propulsumus à nobis, & à nostris, qui nobis esse chari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentibus reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit: ac naturæ quidem iura minus ipsa quærentur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc ciuili iure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobat. In ea autē iura sunt quædam ipsa iam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iure præstare dicatur. Par, quod in omnis æquabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius, aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquamque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationē, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oportet confi-

considerabitur. Nam certi, qui in omnis incidant loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab autoritate iuriscōsultorum & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendū est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communis, præter eos quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consideremus.

IVRIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pænæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, alterā assumptiuā nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti, & non recti quæstionem continet. Ea est huiusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graiis, cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, trophæum aliquod in finibus itauerent victoriæ modò in præsentia declarandæ causæ, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est: Nō oportuit. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: Oportueritne. Ratio est: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est: Attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graiis statuere non oportet. Iudicatio est: Cum summæ virtutis celebrandæ causæ Graiis de Graiis æternum inimicitiarum monimentum statuerint, recte tene, aut contra fecerint. Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, quæ fortasse vñ sunt, Non enim iuste, neque piè bellum gessistis: in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuū est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua antè dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate & natura multos & graueis sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicalis consideremus. Assumptiuam igitur tūc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto

argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per seipsum non sit probandum, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi: Quidam Imperator cum ab hostibus circumfideretur, neque effugere villo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est: Nō oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est: Oportuit. Questio est: Oportueritne. Ratio est: Milites enim omnes periissent. Infirmatio est aut coniecturalis, Non periissent: aut altera coniecturalis, Non ideo fecisti, ex quibus sunt iudicationes, Periissentne; & Ideo ne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta; ac maximè coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex cōiecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa, (nam maiestatis accersitur) definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut coniectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile est,

est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua vi cōsiderabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabitur non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem quare hoc propter hoc fiat, ut, propter salutem militum, ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficii, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitari reus, quam illud quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliarum constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutiles, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter lo-

cus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa, per idem tempus accidisset.

Relatio criminis est, cum reus id, quod agitur confessus, alterius se inductum peccato, iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animaduertit 10 sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantis identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione: indignè passus, virginem occidit: accusatur. Intentio est, Iniuria sororem occidisti. Depulsio est: iure occidi. *Quæstio* est: Iurè nec occiderit. Ratio est: Illa 15 enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanum vicissè molestè ferebat. Infirmatio est: Tamen à fratre indemnata necari non oportuit, ex qua iudicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & pop. Rom. victoria non gauderet, oportuerit 20 ne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causæ, primum si quid ex cæteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimè transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum 25 peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenierit: ac simul ostendere, non oportuisse 30 antè supplicium, quam iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto 35 haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quæ sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumperint. Postea perturbationem iudicii futuram dicemus, & iudices

& iudices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicant. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciscantur, quantum in commodorum con- 5 sequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quicquid opus fuisset iudicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo cõferatur, potuisse hunc ipsum de 10 illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem penas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legè, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quem admodum in comparatione præcipiebamus, ut illud, quod 15 comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maximè; sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quæ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in comparatione af- 20 sumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert, crimen, culpam, & audaciam, & quam maximè 25 per indignationem, si res feret, iuncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus: & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem 30 conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuserum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, 35 ut non modò viro bono, verum etiam homini libero videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eâ is maximè debuerit animaduertere, qui animaduertit, ut non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium

illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, vt de his non modò non necesse sit, sed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei compareret ex iudiciorum perturbatione. Atque hic vtilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnat: in eius autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius, quem vltus sit, audaciam sui conquestione, rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario inferitur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio est: Non oportuit. Quæstio est: Oportueritne. Ratio est: Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est: Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est: Cum iis, qui legati erant, sumptus, qui debebatur de publico, nō daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in cæteris, si quid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio

officio consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum, cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De vtroque distinctius in deliberatio genere dicitur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi vtile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquaam causa dimouebitur, vt in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ conuenienter, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem vtrisque ferè, qui superiori-
bus assumptiuis incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neq; ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec si quod in eo sit delectum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: in eo credere, quod factum est quondam cum Samnitibus, & quidam adolescens nobilis porcā sustinuit iussu Imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbat, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est: Dedi oportet. I. Depulsio est: Non oportet. Quæstio est: Opor-

teatne. Ratio est: Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & priuatus essem, & esset summa cum autoritate & potestate imperator, qui videret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est: Attamen quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est: Cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendūne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse. 10 sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimēto sine concessionis partibus. Nam earū quædam maior vis est, quod paulò post intelligitur. In hoc autem non accusare alterū, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem, nec ad se, nec ad potestatem, 15 neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accuset, qui cum prætor esset, in expeditionem ad arma populū vocarit, cum cōs. adessent. Nam ut in superiore exemplo 20 reus ab suo officio ac potestate factū dimouebat; sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouēdo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid 25 cuiusq; officii, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fueritne ei quo de agitur, id iuris, officii, potestatis attributū, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Concessio est, per quam non factum ipsum improbat 30 ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes duæ, purgatio, & deprecatio.

Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum 35 scisse aliquid qui arguitur, negatur. Ut apud quoddam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei Deo, qui ibi esset, se vitu-

se vitulum immolatu-
ros. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulū immolauerunt. Accusantur. Intentio est: Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio 5 est in concessione posita. Ratio est: Nesciui non licere. Infirmatio est: Tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum iam fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. Casus autē inferetur in concessione, cum demonstratur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificiū quoddā redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbē ex agro cœpit agere: tum subito magnis cōmotus tēpestatibus fluius Eurotas, 15 is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causā hostias constituit omnibus in littore, ut qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinē 20 scirent fuisse impedimento, tamen quidā capitis accersierunt. Intentio est: Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificiū præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio: Flumen enim subito creuerit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: Tamen, quoniam, quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum in ea re redemptor contra legē aliquid fecerit, quæ in re studio eius subita fluminis obstitit magnitudo, supplicione dignus sit. Necessitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in 30 portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorū inuitis nautis Rhodiorū in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est: Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio: Vi, 35 & necessariò sumus in portum coacti. Infirmatio est: Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est: Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit: cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempestatis in portū coniecta sit; oporteatne eam publicari. Horum trium generū

idcirco vnum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorū traditur. Nam in his omnib. primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturā ab accusatore induci oportebit, vt id, quod voluntate factum negabitur, consulto factum suspitione aliqua demonstretur. 5 Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortui- 10 tum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut, nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. 15 Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quam eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit querere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis vt oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse, concedi eam rem, quæ ab aduersario commissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem controuersis omnibus his partibus poterit vt. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & se plus, quam fecerit, facere non potuisse, & in omnibus rebus voluntate spectari oportere & se conuinci non posse, quòd non absit à culpa, & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse dam- 35 nari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, vnus in confessione: & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, vt non de facto, sed de facti

facti causa queratur. Defensoris autem conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & vi suū animum, non euentum, considerent. In quibus omnibus 5 conquestionem suarum erumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea, quòd quædam genera causarum simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersiarum genus assu- 10 munt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in vnamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: vt in his exemplis concessionis inest omnibus scripti 15 controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eā præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi 20 postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideo quòd concessio peccato, difficile est, ab eo, qui peccatorū vindex esse debet, vt ignoscat, impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, vt licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in Rempublicam multa sunt beneficia, dixeris, possis, cum videaris non 25 vt deprecatione, vt tamen, ad hunc modum: Quòd si, iudices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum rectè factorum causa, vni delecto vt ignosceretis postularet, tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute huius esset, iudices, à 30 vobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quamquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia 35 & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut in concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Siphac diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium diu ductum est. Et magis in hoc

quidem ignoscendi, quàm cognoscendi, postulatio valuit. Nam, semper animo bono se in populum Rom. fuisse, nō tam facile probabat, cum coniecturali constitutione vteretur, quàm ut propter posterius beneficium sibi ignoscere-
 tur, cū deprecationis parte is adiungeret. Oportebit igitur, eum, qui, sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia: & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectum esse videatur. Deinde maiorum suorum, beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare se, & hoc peccato doctum, & beneficium eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurū. Postea si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia, in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm villo supplicio dignus esse videatur. Deinde cæteros proferre quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatū erit extenuandum, ut quàm minimum obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio poenæ sumi oportere.

tere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde, de quo vte-
 re potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non vti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autē communis erit indignatio maleficii: & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne fortē varietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in
 10 quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Iuridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmiū aut poenæ ratio quæreretur. Eas causas in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. Nunc restat, ut
 15 de præmio & de poena explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmiū alicuius petitione constant. Nā & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum reecedere. Quicquid enim de homine probado, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionē
 20 agitur, deliberatiū est: sed quia de homine statuitur, iudicialē est habendū. Omnino autem, qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliam in aliam implicatā videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus
 30 cos. quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes Rom. pop. esse dicerentur; quod tamē excursionibus & latrociniiis infestam provinciam redderēt, consecratus est, & consecit. Romā rediit, triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet rationibus, & infirmationibus rationum supponendis, ad iudicationem peruenire: propterea quod nisi alia quoque in eidei constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio
 & in quæstione ipsa cōtinebitur. In deprecatione huiusmodi;

Oporteatne pœna affici. In hac huiusmodi: Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæstionē appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominē, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tēpore, ex animo eius qui fecerit, ex causa considerantur. Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua, facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria; vera, an falsa quadā ex oratione honestentur. Ex tēpore autē: Si tū, cum indigerem, cū cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tum, cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo: Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu: Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obsticisset. In hominem autem: Quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit, & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut Deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis, pro eo quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse videatur. In præmii autem genere quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officii sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nōne de sua gloria cum pari præmio taleis homines affici videant, deliberari putent? & eorum

rum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autē considerantur, cum aliquod pecuniarum præmium postulatur, in quo vtrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictū est: nunc de iis controuersis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

In scripto versatur controuersia, cum ex descriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum, quid semiserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas plurēsve res significat, ad hunc modū. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum vxori suæ sic legauit: Hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Post mortē eius, vasilla magnifica, & pretiosa cælata, petiit à filio mater: ille, se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo vno pluribusve in ea sententia, in qua is qui dicet accipien dum esse demonstrabit. Deinde ex superiore & ex inferiore scriptura, docendū, id, quod quæretur, fieri perspicuū. Quare, si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia aut pleraque ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita eius summi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id oppositū sit, quod nos interpre-

temur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile quid verisimile sit eum voluisse qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id quod aduersarius intelligat, multo minus commodè fieri posse, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus extet: nos quod dicamus facile & commodè transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quòd facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, possit dici neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illò probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessariū demonstrabimus: & si id, quòd ab aduersariis dicitur, minimè eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Per multum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si hæredis voluntati permetteret. Eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis quin hæres, quæ ipse veller, daret. Amentia igitur fuisse, cum hæredi veller cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilominus hæredi cauere. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde, quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quod eum voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi adscribendum, & his comprobandum sit, demonstrandum;

strandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicit, omnè adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto aut ex euentu aliquo add tempus id, quod instituit, accommodatur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, plureisve, is mihi hæres esto. Deinde quæ assolent. Postea: Si filius ante moritur, quàm in tutelam suam venerit, tu mihi, dicebat, secundus hæres esto. Filius natus non est. ambigunt agnati cum eo, qui est secundus heres: si filius ante, quàm in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquè sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea sola demonstratur, quæ fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hæreditatē defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiā inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicalis assumptiæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur cõparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros hostes castra haberent. Tum relatio criminis, ut in eo qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legatione proficisceretur, præstituerat: quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in naui rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut vnum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in eiusmodi re & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his

locis plerunque omnibus, maiore autem parte semper poterit vii. Primum scriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum profertur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione: quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quarentem quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium quasi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendere neget, utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat, nihil esse quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commemorari conueniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarii confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisset scriptor, & scripsisset aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento quam posuimus controuersia, aut causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisset scriptor, aliud scripsisset dicetur, is, qui scripto uteretur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum quid sequantur, nihil habituros, si semel à scripto rece-

recedere consueuerint. Quod si voluntas scriptoris seruanda sit, se, non aduersarios, à voluntate eius stare. Nam multò prius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quam illum, qui sententiæ scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus pericruteretur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contradicendum, quam absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse, ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpe eum, qui accusaretur, causam proferre, quæ eum ad peccandum impulsisset, nunc ipsum reum causam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partibus multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his fere locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quò minus posset aperte perscribere id quod cogitaret: non fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarii proferant: si quicquam excipiendum putasset, consueuisset eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si quæ in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis probeatur eum fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quòd, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quòd si sit institutum omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque quo pacto alios impro-

bare possint, quod contra legem iudicant: & ceteros ci-
 uis quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea
 ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex
 communi præscripto ciuitatis vnamquamque rem admini-
 strabit. Postea querere à iudicibus ipsis, quare in alienis de-
 tineantur negotiis: cur Reipub. munere impediuntur, cum
 sæpius suis rebus, & commodis seruire possint: cur in certa
 verba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedat,
 nihil quicquam afferat causæ, quò minus frequenter operā
 Reip. det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus ob-
 strictos in tantis molestiis esse æquum censeant, aduersarios
 nostros leges negligere concedant. Deinde item querere
 ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra
 legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, pas-
 surusne sit populus: atque hoc esse indignius,
 quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices
 adscribere, passurusne sit populus: atque hoc esse indignius,
 quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, &
 iudicio maximè commutare. Deinde indignius esse, de lege
 aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte
 commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut im-
 probandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissi-
 mum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus le-
 gem corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi
 conuenire: quòd si nunc id agant, velle se scire qui lator sit,
 qui sint accepturi, se actiones videre, & dissuadere velle.
 Quòd si hæc cum summè inutilia, tum multò turpissima
 sint, legem cuiusmodi sit, in præsentia conseruari à iudici-
 bus: post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde,
 si scriptum non extaret, magnopere quereremus: neque isti,
 ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum
 scriptum sit, amentiam esse eius qui peccarit, potius, quam
 legis ipsius verba cognoscere. His & huiusmodi rationibus
 ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Se-
 cunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus
 oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex
 aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissi-
 mas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse
 tali in re non diligentissimè legi obtemperare: aut ita lex di-
 ligenter

ligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum vnaquaque
 de re, ita, quod oportuerit, exceptum, vt minimè conueniat
 quicquid in tam diligenti scriptura præteritū arbitrari. Ter-
 tius locus est ei, qui pro scripto dicit, maximè necessarius,
 per quem ostendat oportet, si conueniat, causam contra scri-
 ptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab aduersa-
 riis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd
 semper is, qui contra scriptū dicit, æquitatis aliquid afferat
 oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod
 scriptū sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id fa-
 cere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quicquam accusator de-
 roget, omnibus partibus iustius & probabilius accusare vi-
 deatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, vt, iudices
 etiā si nollent, necesse esset: hæc autè, etiam si necesse non ef-
 set, vt vellent contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis
 culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut
 remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partib. se
 defendit, de quib. antè, vt potuimus, diligenter per scriptum;
 si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum
 improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferen-
 tur, quare & quo consilio ita sit in lege, aut in testamēto scri-
 ptum, vt sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa so-
 lum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis
 quoque constitutionibus factum coarguetur.
 Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet
 locum, propter quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet,
 quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunq;
 causam assumeret, assumptionis partibus se defenderet, de quib.
 antè dictum est. Atque hoc in loco, cum diutius commoratus
 fui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerim, tum ex
 his locis ferè contra aduersarios dicit oportere causas accipi:
 demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutile
 aut iniquā fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus profici-
 scantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse.
 Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturū: & idem
 ipsum, si ei talis res accidisset, facturū fuisse: & ea re legis scri-
 ptorē certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituis-
 se, vt essent, non qui scriptū suū recitarent, quod quicuis puer
 facere posset, sed qui cogitatione assequi possent, & volunta-

tem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudiciis committeret, omnia summa diligentia per scripturam fuisse: tunc verò, quòd intelligeret quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putauit. Postea querere ab aduersariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tùmne accusetis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus cauere. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit, id, quod aduersarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm vtile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis charas esse non propter literas, quæ tenues & obsecræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus descriptum est, vtilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea quid sit lex describere, vt ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his & huiusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore vtilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambigüe aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prodest, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad suæ causæ commodum tradu-

araducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili scripto ipso de se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet, ideo quòd si id, quod nititur aduersariorum causa, subdixerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicit, leges ex se, non ex eius, qui contrà commiserit, vtilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris & vtilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui scripserit, defendatur. Ex contrariis autem legibus controuersia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiso quinque eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occupauerat, vxor sua, cui Theboe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium n suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui, ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere vtranque in partem iidem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quòd vterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur leges oportet contendere, considerando vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari nō possint, quia discrepent inter se, ea maximè conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde, vtra lex posterius lata sit. Nam postrema quæque grauissima est. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde, in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. Nam maximè conseruanda est ea, quæ diligentissima, & sancta est. De-

inde, vtra lex iubeat, vtra veter. Nam sæpe ea quæ vetat, quæ si exceptione quadam corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certâ quâdam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde, ex lege vtrum statim fieri necesse sit, vtrum habeat aliquam moram & sustentationem. Nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, vt sua lex ipso scripto videatur 10 niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem induci, quod sanctius & firmitus id videatur esse, quod apertius scriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, vt, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremò facere, si causa facultatem dabit, vt nostra ratione vtraque lex conseruari videatur, & aduersariorum ratione, altera sit necessariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad vtram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod vspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex est, Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque eius potestas esto. Et lex: Paterfamilias vti super familia pecuniaque sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto. Quidam iudicatus est parente occidisse, & statim, quod effugiendi potestas non fuit, lignæ 30 solæ in pedes inductæ sunt: os autem obuolutum est folliculo, & praeligatum: deinde est in carcerem deductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testis adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribunt, tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hereditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adi-

mat po-

mat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendū est ad eiusmodi rationem, vt quærat, habueritne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumendi hos & huiusmodi quosdam esse arbitramur: Primum eius scripti, quod proferas, laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quærat, cum eo de quo constat collationem eiusmodi, vt id de quo quæritur, 10 rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, vt, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptū, quod cum de illa esset scriptum, de hac is, qui scribebat, dubitaturū neminem arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, 15 quæ idcirco præterita nemo arbitreretur, quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridicali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinē infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud, quod per similitudinem afferitur, & quo in loco illud, cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendatur. Deinde, quid res cum re differat, 25 demonstrabit, vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, quibus antè prædictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quicquid, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse penè, quod non alteri simile esse videatur: 30 multis dissimilibus rebus, in vnamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia demonstrari. Loci cōmunes à ratiocinatione, oportere cōiectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omneis res per scripturā amplecti, sed cum commodissimè scribere, qui curet vt quædā ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere quibus velit.

Definitio est, cum scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quaeritur, hoc modo: Lex, *Qui* in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunt: eorum nauis & onera sunt, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduenerunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquantò, ipsos quoque tempestas vehementius iactare cepit: usque adeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, nauis, quoad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & nauis, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur: iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur. Nunc expositis iis argumentationibus, quae in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & praecepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudicali genere finem esse aequitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis, & honestatem, & utilitatem, in demonstratiuo autem honestatem. Quare in hoc quoque genere causae quaedam argumentationes communiter ac si miles tractantur: quaedam separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiunguntur. Atque vniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscurae dicendo

dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis praecepta pergamus.

RE RV M expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque utilitatem petendum: quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & prae se gerit quandam utilitatem, quod magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile racentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quae posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quae sunt honesta appellabuntur. Quae autem in secundo, utilia. Haec autem tertia, quia partem honestatis & virtutis continent, & quia maior est vis honestatis, iunctae res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas & utilitas, vitandarum turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus res duae grandes sunt attributae, necessitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes priam explicemus. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duae partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnis res vna vi atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, est animi habitus, naturae modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur parteis quatuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est, rerum bonarum, & malarum, & vtrarumque scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quae fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quae sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. Iustitia, est habitus animi, communi utilitate conseruata,

suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quàm diuinam vocant) curam ceremoniamq; affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum est, defendendo, aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem videmus: aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omneis æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam sententiis constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est ut obseruet, continetur. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpassio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est, rerum magnarum & excelsarum, cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocauit. Patientia, est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpassio. Perseuerantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua perpassio. Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilii gubernatione

tionem regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuersionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, clara, & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstratur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & iustitiæ iniustitia: verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentia contrarium est diffidentia, & eare vitium est. Audacia, non contrarium, sed appositum est ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseuerantia: finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine illo certo nomine. Quæ omnia itè, uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

20 Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, ali-

25 cuius honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur,

30 fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quamquam sunt, qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt, qui propter se solum: sunt, qui propter se, & utilitatem: quorum

35 quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad vsus oratorium relinquatur, utranque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim nouæ.

partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus viles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multò maxima pars ad corporis commodum reuertitur: vt in Republica quædam sunt, quæ (vt sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, clas-
ses, nautæ, milites, focii, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia verò, quæ iam quiddam
magis amplum, & minus necessarium conficiunt, vt vr-
bis egregia exornatio atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitu-
do. Quibus rebus non illud solum conficitur, vt saluæ & in-
columes, verum etiam, vt amplæ atque potentes sint ciuita-
tes. Quare vtilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, &
potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conserua-
tio. Potentia, est ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas: atque in iis omnibus, quæ antè dic-
ta sunt, quid difficulter fieri, & quid faciliè fieri possit, oportet
considerare. Faciliè fieri id dicimus, quod sine magno, aut
sine vllò labore, sumptu, molestia, quàm breuissimo tempore
cõfici potest. Difficilè autè fieri, quod quanquam laboris,
sumptus, molestia, longinquitatis indiget, atque aut omneis,
aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen
his susceptis difficultatibus cõpleri, atque ad exitum perducipote-
st. Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus,
nunc restat vt de iis rebus, quas his attributas esse dicebam⁹,
necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse
hanc necessitudinē, cui nulla vi resisti potest, quæ neque muta-
ri, neque leniri potest. Atque, vt apertius hoc sit, exēplis licet vim
rei, qualis, & quanta sit cognoscamus. Vri posse flāma lignēa
materiam, necesse est. Corpus mortale aliquo tempore in-
terire, necesse est: atque ita necesse, vt vis postulat ea, quā mo-
dò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest,
quæ neque mutari neque leniri potest. Huiusmodi necessitu-
dines, cum in dicendi rationes incident, rectè necessitudines
appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles in illa supe-
riori, possint fieri, quæstione considerabimus. Atque etiā hoc
mihi

mihi videor videre, esse quasdā cum adiunctione necessitudi-
nes, quasdā simplices & absolutas. Nā aliter dicere solemus,
necesse est Cassilinēsis se dēdere Annibali: aliter autem, ne-
cesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in
superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire: si enim
id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea
quod siue velint Cassilinēses se dēdere, siue famem perpeti,
atque ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis
potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis
distributio? Propè dicam, plurimū, cum is locus necessi-
tudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessi-
tudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eā nulla ratione
lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, vt aliquid effu-
gere aut adipisci velimus, tum adiunctio illa quid habeat vti-
litatis, aut honestatis, erit considerandum. Nam si velis attē-
dere, ita tamen vt id quæras, quod conueniat ad vsum ciui-
tatis, reperiās nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi
propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus.
Pariter autem inuenias esse multas res necessitudinis, ad
quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homi-
nes mortales necesse est interire, sine adiunctione: vt cibo
vtantur, non necesse est, nisi cū illa exceptione, Extra quā,
si nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud quod adiungitur, sem-
per, cuiusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore
id pertinebit, vt aut ad honestatem hoc modo exponenda
necessilitudo sit. Necesse est hoc faciamus, si honestè volumus
viuere: aut ad incolumitatem hoc modo; Necesse est, si in-
columnes volumus esse: aut ad commoditatem hoc modo;
Necesse est, si sine incommodo volumus viuere. Ac summa
quidē: necessitudo videtur esse honestatis, huic proxima in-
columitatis, tertia ac leuissima cōmoditatis: quæ cū his nū-
quam poterit duabus contendere. Hæc autē inter se sæpe
necesse est comparari, vt quanquam præstet honestas inco-
lunitati, tamen, vtri potissimū consulendū sit, deliberetur.
Cuius rei certū quiddam præscriptū videtur in perpetuū da-
ri posse. Nam qua in re fieri poterit, vt cum incolumitati cō-
suluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatur, vir-
tute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ra-
tio videbitur habenda: cum autē id non poterit, honestatis.

Ita in eiusmodi quoquere, cum incolumitati videbimur cō-
sulere, verè poterimus dicere, nōs honestatis rationē habe-
re, quoniam sine incolumitate eā nullo tempore possumus
adipisci. Quā in re vel concedere alteri, vel ad conditionem
alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud
tempus expectare oportebit. In commoditatis verò ratio-
ne, modò illud attendatur, dignāne causa videatur ea, quæ ad
utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de
honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput
illud videtur esse, vt quæramus, quid sit illud, quod si adi-
pisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria,
hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde vti quæque res erit, la-
boremus, & gravissimam quanque causam vehementissi-
mè necessariam iudicemus. Affectio, est quædam ex tem-
pore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut
studio hominum commutatio rerū; vt non tales, quales an-
tè habitæ sint, aut plerunque haberi solcant, habendæ videā-
tur esse: vt ad hostes transire turpe videtur esse, at non illo
animo, quo Vlysses transit: & pecuniā in mare deicere in-
utile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res
quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura con-
siderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut
quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid,
sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat,
attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam,
locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem & vitupe-
rationes ex his locis sumentur, qui loci personis sunt attri-
buti, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare
quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res
licebit. Animi est, virtus, cuius de partibus paulò antè dictū
est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ,
honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, &
cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his
id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque,
& quæ, & qualia sint intelligentur. Videre autem in lau-
dando & in vituperando oportebit, non tam quæ in cor-
pore, aut in extrariis rebus habuerit is de quo agetur, quam
quo pacto his rebus vsus sit. Nam fortunam quidem & lau-
dare stultitia, & vituperare superbia est. Animi autem &
laus

laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam
omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de in-
tentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum
videtur. Quare, quoniam & vna pars ad exitum hunc ab
superiore libro perducta est, & hic liber non parum conti-
net literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

M. TVL. CICERONIS
AD QVINTVM FRATREM
DIALOGI
DE ORATORE
LIBER I.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria
vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater,
illi videri solent, qui in optima Repub. cum &
honoribus, & rerum gestarum gloria florerēt,
eū vitæ cursum tenere potuerunt, vt vel in ne-
gotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent.
Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requie-
scendi, atq; animū ad vtriusq; nostrū præclara studia referē-
di fore, iustum, & prope ab omnibus concessum esse arbitra-
rer, si in finitus forensiū rerū labor, & ambitionis occupatio,
decurfu honorum, etiā ætatis flexu constiislet. Quā spē co-
gitationū, & consiliorum meorum, cum graues communiū
temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam quilo-
cus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in
eo maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates
extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptanti-
bus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti
fuimus, celebrandas, inter nōsque recolendas. Nam prima
N iij

ætate incidimus in ipsam perturbationē disciplinæ veteris, & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen, & hoc tempus omne post consulatum obiecinus iis fluctibus, qui per nos à cōmuni peste depulsi, in nosmetipfos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel Resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum cōferam. Tibi verò frater neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque autoritate quisquam apud me plus te valere potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoria: non sanè satis explicata recordatio, sed ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimi que senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius: à nobis, profectiusque proferri: solè que nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem, sæpe numero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, querendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitissent: nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori Imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Iam verò consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare Rempub. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etià maiorū extiterunt, cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli

singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicēdi rationem, quàm cum Imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum, & ea ipsa artium genera circumspectat, quique in iis floruerint, quàmque multi sint, facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit: neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint, qui non aliqua in re vna separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, vel scientiæ peruestigatione, vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocentur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilisque versentur? quotamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim, & materiam scientia, & cognitione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores auctores quàm poetarum boni reperiuntur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in vsu, atque in hominum more, & sermone versatur: ut in cæteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensuque: disunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit, à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus aberrare. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures cæteris artibus inferuire, aut maiore delectatione, aut spe vbe-

riore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commo-
ueri, atque, ut omitam Græciam, quæ semper eloquentiæ
princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inuen-
trices Athenas, in quibus summa dicendi vis, & inuenta est,
& perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquam ve-
hementius quam eloquentiæ studia viguerunt. Nam, post-
eaquam imperio omnium gentium constituto, diuturnitas
pacis oritù confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens
non sibi ad dicendum studio omni nitendum putauit. Ac
primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis
vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitraren-
tur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, con-
sequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cogni-
tisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quo-
dam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat
eos magnitudo & varietas, multitudòque in omni genere
causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio asse-
cutus esset, adiungeretur vsus frequens, qui omnium magi-
strorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxi-
ma, quæ nunc quoq; sunt, proposita præmia, vel ad gratiam,
vel ad opes, vel ad dignitatem: ingenia verò (ut multis rebus
possumus iudicare) nostrorum hominum multum cæteris
hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de cau-
sis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, tem-
porum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inue-
niri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines
opinantur, & pluribus ex artibus, studiisq; collectum. Quis
enim aliud in maxima discentiù multitudine, summa magi-
strorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita
causarù varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis,
esse causæ putet, nisi rei quandà incredibilem magnitudinem
ac difficultatē? Est enim & scientia comprehendēda rerum
plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque ir-
ridenda est: & ipsa oratio conformanda non solùm electio-
ne, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum
motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus
pernoscendi: quod omnis vis, ratioq; dicendi in eorum, qui
audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda
est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq; & eru-
ditio.

ditio libero digna, celeritasque, & breuitas & respondendi,
& lacescendi subtili venustate atque vrbantate cōiuncta. Ten-
nenda præterea est omnis antiquitas, exemplorūq; vis: ne-
que legū, aut iuris ciuilibus scientia negligenda est. Nam quid
ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ
gestu, quæ vultu, quæ vocis cōformatione, ac varietate mo-
deranda est: quæ sola per seipsa quanta sit, histrionum leuis
ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, &
motus moderatione elaborēt, quis ignorat quàm pauci sint,
fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicā
de thesauro rerum omniū memoria? quæ nisi custos inuētis
cogitatisq; rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia,
etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quam-
obrem mirari desinamus, quæ causā sit eloquentium pauci-
tatis, cum ex illis rebus vniuersis eloquentia constet, quibus
in singulis elaborare permagnū est: hortemurq; potius li-
beros nostros, cæterosque, quorum gloria nobis, & dignitas
chara est, ut animo rei magnitudinē complectantur: neque
iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus
utuntur omnes, sed aliis quibusdā se id, quod expectunt, con-
sequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo pote-
rit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omniū rerum
magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex
rerū cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio; quæ,
nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quan-
dam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque verò ego
hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus
in hac tanta occupatione vrbis ac vitæ, nihil ut iis putem li-
cere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene-
dicēdi hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, quæ-
cunq; sit proposita, ab eo ornatè, copiosèq; dicatur. Sed, quia
nō dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitūq; videat-
ur: & quod Græcos homines, non solū ingenio, & doctrina,
sed etiam otio, studiòq; abundanteis, partitionem quandam
artium fecisse video: neque in vniuerso genere singulos elabo-
rasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partē dicendi,
quæ in forensibus discepcionibus iudiciorū, aut delibera-
tionum versaretur, & id vnum genus oratori reliquisse: non
complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re-

quæ sita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque non ab incunabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse versata. non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatiùs explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

Cum igitur vehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusi que tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mutius dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in Republ. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso duo adolescentes, & Drusi maximè familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pleb. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur: hi primo die de temporibus illis, de quæ vniuersa Rep. quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendèrè illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, in ambulationem ventum esse dicebat: tum Scæuolam, duobus spatiis, tribusque factis dixisse, Cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admo-

nuit,

nuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum, patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse: sed quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiiceret in herbam, atque ita, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè cœdè est æquius. Tum Crassum; Imo verò commodius etiam: puluinosque poposcisse, & omne in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedis se dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse: qui, cum ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum videri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque verò mihi quicquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quod velit; unde autem velit, deducere: hæc vna res in omni libero populo, maximèque in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, ut vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitum, atque auditum, quàm sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus gravitatem vnius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munitum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlscisci laceffit? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, aut nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamus vel maximè feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summèque

in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo vno homines maximè bestiis præstet, in hoc hominibus. ipsis antecellat: Ut verò iam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines vnum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilémque deducere, aut, iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, confectè, comprehendà breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatè, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ Reip. salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite; ut & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat; Cætera, inquit, assentior Crasso; ne aut de C. Lælii foceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detrahā: sed illa duo Crassè, vereor, ut tibi possim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: Alterum, quòd remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut ab initio genus hominum in montibus ac syluis dissipatum, non prudentiū consiliis compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse: aut verò reliquas vtilitates, aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille, aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum cōnubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio & sapientia singulari? Quid? in Numa Pompilio: quid? in Seruio Tullo: quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam Rempubl. num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tamen ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plenum consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam,

mittam, omnium mihi videor, exceptis, Crassè, vobis duobus, eloquentissimos audisse Tiberium, & C. Sempronios: quorum pater, homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe alias, & maximè censor, saluti Reip. fuit: atque is, non accurata quadā orationis copia, sed nuda, atque verbo, libertinos in vrbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, Rempublicam, quam nunc vix tenemus, iamdiu nullam haberemus. At verò eius filii deserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidis ad dicendum parati, cum ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florētissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatū eloquentia Rempublicam dissipauerunt. Quid? leges veteres, morésque maiorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu Crassè, cum magna Reipublicæ salutè præsumus: quid? religiones, & ceremoniæ: quid? hæc iura civilia, quæ iampridè in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorū genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Amylium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure civili: & hæc ætas nostra, præter te Crassè, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod verò in extrema oratione quasi tuo iure sumpisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari; id, nisi hic in tuo regno o essemus, non tulissem, multisque præcessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu conserutum vocarēt, quòd in alienas possessiones tam temere irruisles. Agerent enim tecum lege primū Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in suo genere physici, vindicarētque ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento cōtendere non liceret. Vgerent præterea philosophorū greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi per motionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire cōuincerent & cum vniuersi in te imperiū fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ quicquid

dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitū tenebant. Peripatetici autē etiam hanc ipsā, quæ propria oratorū putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa profitemenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudiciis ea causa, quancunque tu dicis, melior, & probabilior esse videatur: ut in concionibus, & sententiis dicendis, ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus disertē, stultis etiam verē dicere videaris: hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posset. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scæuola, ista inter Græcos dici, & discipulari solere: audiui enim summos homines, cum Quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis unā ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum: vigeat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus una penē repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina rerumque maiorum scientia, ac tantum in iudicia, & concionulas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compelli videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longē omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis, ipse esse orator summus videbatur: verbi enim controuersia iamdiutiorquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quam

veritatis.

veritatis. Nam si quis hunc statueret esse oratorem, qui tantūmodo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosē loqui; tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat: necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callidē versari, & peritē potest: qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidē minima in causis quicquam rectē tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositē, ornate, copiosē eloqui; quæro, id ipsum qui possit assequi si sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extrare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum oratoris perputandus est. Et si Plato de rebus, à ciuilibus controuersis remotissimis, diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suauēs, atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidē ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iisdem modo de rebus ieiunē quosdam, & exiliter, ut eum, quē acutissimum ferunt, Chrysippum disputauisse: neque ob eam rem philosophiæ non satis fecisse, quod non habuerit hanc dicendū ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, vbertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hæc dicendi varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectō, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam orationem, & ornata, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res nō subest ab oratore percepta & cognita, aut si nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quancunque ex arte, quocunque de genere, id orator si tanquam clientis causam didicerit, dicet melius, & ornatus, quam ille ipse eius rei in-

o

uentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quādam oratorū proprias sententias, atque causas, & quali certarum rerum forensibus cancellis circumscriptā scientiā: fatebor equidē, in his magis assidue versari hanc nostrā dictionē: sed tamē in iis ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximā vim existere oratoris in hominū mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiāque reuocandis? quæ nisi qui naturas hominū, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator, me autore, vnquam repugnabit; sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; tractationē orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scæuola, totum sit à me: nā ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) ut de Diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, differant, cum concessero: illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic cum omni grauitate, & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis, tum Athenis diserebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster (qui nunc ædilis curulis est: & profecto, nisi ludos nunc faceret,

ret, huic nostro sermoni interesset) ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos; vel nostros decemuiros, qui xxi. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quādam artis proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis, studium suum omne posuerunt; sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum consentunt, est aliquid, quod non ex vso forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum.

Quæ reo enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris vso, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis, aut vetandis, num in senatu de omni Reipubl. genere dici sine summa rerum ciuiliū cognitione, & prudentia? num ad moueri possit oratio ad sensus & animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiā extinguendos, (quod vnum in oratore dominatur) sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationū, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc vobis sim probaturus. Equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa proficiuntur. Illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonē illum architectum, qui Atheniēsis armamentarium fecit, constar, perdisertē populo rationem operis sui non reddidisse, existimandum est, architecti potius artificis disertiū, quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro

Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cum ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque verò Asclepiades is, quo nos medico, amicoque vsumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quenquā in eo disertum esse posse, quod nesciat: neque, si id optimè sciat, ignarusque sit faciundæ, ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem si quis vniuersam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuiuspiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, quacunque de re, licet hinc, quātum cuique videbitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in vso forensi: tamè his de rebus ipsis si sit ei dicendū, cum cognouerit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affine nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quàm ipse ille scire videatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in quâ de natura, de vitis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quancunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatus, quàm ille ipse, vnde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in treis partibus est distributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam, atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertie

tiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinqueamus. Quare hic locus de vita, & moribus, totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando volet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarū astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus Aratum de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica scripsisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulò, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac penè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari quā velit. Nanque illud quare Sequola megasti, te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, nemiinem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriè cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artifi-

cio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem, non
esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus
detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego
Prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius
disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, con- 5
tulissem; irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque
contempsit, multaque non tam grauius dixit, quam faci-
le: tua autem fuit oratio eiusmodi, non, ut vllam artem,
doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites, ac mini-
stras oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit vnus comple- 10
xus omnium, idemque si ad eas facultates istam ornatissimam
oratoris adiunxerit, non possum dicere, eum non egre-
gium quendam hominem, atque admirandum fore: sed is,
si quis esset, aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse
posset, tu esses vnus profectò, qui & meo iudicio, & omnium 15
vix vllam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudè
reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus
rebus, ciuilibusque versetur, quin scias: neque eam tamen
scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: videamus,
ne plus ei tribuas, quam res, & veritas ipsa concedat. Hic 20
Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris
facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire po-
tuimus, qui antè ad agendum, quam ad cognoscendum, ve-
nimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in Republ.
quos in amicorum negotiis res ipsa antè confecit, quam pos- 25
semus aliquid de rebus tantis suspicari? Quod si tibi tantum
in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu pu-
tas, non maximè defuit; doctrina certè, & otium, & hercu-
lè etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid cen-
ses, si ad alicuius ingenium vel maius, illa, quæ ego non 30
attigi, acceperint, qualem illum, & quantum oratorem fu-
turum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse,
quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo
futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem,
naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile fa- 35
ctu est, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupatio-
nibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab
hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & fo-
rensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse vi-
detur

detur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quam-
uis illi ornate, & grauius, aut de natura rerum, aut de huma-
nis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verbo-
rum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quam huius ci- 5
uilis turbæ, ac fori. Namque egomet, quiserò, ac leuiter
Græcas literas attigissem, tamen cum proconsul in Ciliciam
proficiscens, Athenas venissem, cōplureis tum ibi dies sum
propter nauigandi difficultatem cōmoratus: sed cum quo-
tidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, 10
qui abs te modò sunt nominati, cumque hoc nescio quomo-
do apud eos increbuisse, me in causis maioribus, sicuti te,
solere versari: pro se quisque eorum, quantum quisque po-
terat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alii,
sicuti iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocare- 15
mus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua cele-
ri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse
nenim: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi
scientia constaret, vnam quandam esse virtutem: & qui vnā
virtutem haberet, omnes habere: easque ipsas esse inter se 20
æquales, & pareis: ita, qui esset eloquens, eum virtutes
omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa
quaedam, & exilis oratio, longèque à nostris sensibus abhor-
rebat. Carneades vero multo vberius in idem de rebus loque-
batur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos 25
erat patrius Academiæ, aduersari semper omnibus in dis-
putando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui
rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent,
nihil planè tenere, neque posse quenquam facultatem asse-
quii dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Dis- 30
putabant cōtrà disertii homines Athenienses in Republ. cau-
sis: que versari, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ
fuit, Menedemus hospes meus: qui, cum diceret esse quan-
dam prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationi-
bus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, 35
excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctri-
na, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. O-
mnem enim partem illius ipsius prudentiæ petendas esse à
philosophia docebat: neque ea, quæ statuerentur in Republ. de
diis immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patie-

tia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, si-
ne quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non pos-
sent, vsquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam vim
rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores comple-
terentur, quarebat, cur de procemiis, & epilogis, & de hu-
iusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum li-
bri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æ-
quitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de con-
formandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla
inueniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostē-
deret, non modò eos illius experteis esse prudentiæ quam si-
bi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem
ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut &
ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur:
id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti docto-
res in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent,
sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item
fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot
modis hominū mentes, & quibus rebus, & quo genere ora-
tionis in quaque partem mouerentur. Hæc autem esse pe-
nitus in media philosophia reclusa, atque abdita, quæ isti
rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Mene-
demus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur re-
fellerè: memoriter enim multa ex orationibus Demosthe-
nis præclare scripta pronuncians, docebat, illum in animis
vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permo-
uendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur,
quæ negaret ille sine philosophia quenquā scire posse. Huic
respondēbat, non se negare Demosthenem summam pru-
dentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed siue ille
hoc ingenio potuisset, siue, id quod constaret, Platonis stu-
diosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed, quid isti
docerent, esse quærendum. Sæpe etiā in eam partē ferebatur
oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi:
idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus ut &
blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendū,
& aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam
exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod
contrà diceretur, refellerè, & ad extremum deprecari ali-
quid,

quid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versa-
retur facultas, & quòd consuetudo, exercitatioque, & intel-
ligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem inci-
taret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam pri-
mum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne me-
diocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret vsq;
à Corace nescio quo, & Tyfia, quos artis illius inuentores, &
principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines,
qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innume-
rabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irri-
dens, siue, quòd ita putaret, atque ita audisset, me in illo nu-
mero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) pos-
sem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alte-
rum facillè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem,
me illudi ab eo aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem
verò negabat esse vllam, nisi quæ cognitis, penitusque per-
spectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fal-
lentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tra-
ctarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dice-
rentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur
ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui tempo-
ris aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi
tum perpersuadere videbatur: neque artificium vllum esse di-
cendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis
hominibus in philosophia dicerentur, cognosceret, aut cal-
lidè, a, aut copiosè dicere. Quibus dicere Carneades solebat,
ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi per-
facilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse vi-
sum. Tūque ego, hac eadem opinione adductus, scripsi
etiam illud quodam in libello, qui, me imprudente, & inui-
to excidit, & peruenit in manus hominum, disertos me co-
gnosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd cum
statuebam disertum, qui posset satis acutè atque dilucidè
apud mediocre homines ex communi quadam hominum
opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabilius, & ma-
gnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omneis-
que omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis
animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui
antè quàm ad dicendū ingressi simus, obruimur ambitione,

& foro: sit tamen in repositum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantâque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quaerimus, qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut, si quis parifuerit ingenio, plurâque: quam hic & audierit, & lectionarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insuperanti mihi, inquit, & Cotta, sed valde optanti utriusque nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. nobis enim huc venientibus iucundum satis fore videbatur, si cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut verò penitus in eam ipsam totius huius vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penè intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi verò etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi, ac ratione dicendi, cum & per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu, Antoni, (verè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quaerenti aliquid defuisti; & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc, quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidè si erit à vobis impetratum, magnam habebam, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academia illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium antepōnam. Tum ille, Immo verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti sæpissime negasse, tute paulò antè dixisti, quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio

dio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem (præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognossem) sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, infcitia. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus; de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percontati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poterôque. Tum ille, Namque, quod tu non poteris aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire aut posse postulet? Iam verò ista conditione, dum mihi liceat negari posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primò ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quaerimus, existimène artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quaestiuiculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quaereret? quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnū quiddā suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellent, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgo facere ceperunt, hodièque faciunt, ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpiti, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidè difficile factum est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem, iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. Quæ tu, inquit, mihi, Mutius, Staseam? quæ Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scho-

lis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapien-
tissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in bellis,
sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii, & gloriæ
sit consilio, linguæque princeps; cuius vestigia qui persequi
cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in di-
cendo semper putavi Deum, tum verò tibi nunquam elo-
quentiæ maiorem tribui laudem quàm humanitatis, qua
nunc te uti, vel maximè decet, neque defugere eam dispu-
tationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes
cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, ne-
que grauabor breuiter meo more quid quaque de re sentiã
dicere. Ac primum illud (quoniam autoritatē tuam negli-
gere, Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi di-
cendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem
esse contētionem inter homines doctos in verbi controuer-
sia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulò antè exposuit
Antonius, ex rebus penitus perspectis, planèque cognitis,
atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiæque compre-
hensis; non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim
varia, & ad vulgarem, popularēque sensum accommoda-
ta omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem
ea, quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicendi, hæc ab ho-
minibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, verbis
designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id
quod fieri potuisse video) non intelligo, quam obrem non, si
minus illa subtili definitione, at hæc vulgari opinione, ars
esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo,
non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est,
alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora.
Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit; quòd
neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem
vim dicendi in arte ponerent: neque rursus eam totam, si-
cut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo,
inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris,
quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem, posse pro-
desse. Dicam equidem, quoniam institui, petamque à vobis,
inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam modera-
bor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi vnus
è rogatorum numero, atque ex forensi vsu homo mediocris,
neque

neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me prompsisse,
sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidē cum
peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à
me Scæuolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum. id
erat, petere blandius, quod, nisi ineptè fieret, bene non pos-
set fieri: hunc autem esse vnum hominem ex omnibus, quo
præsente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem
nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna
constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere,
cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est
necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mutius: istam enim
culpam, quam vereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, in-
quit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendū
vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulò an-
tè dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, &
viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii ce-
leres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acu-
ti, & ad explicandum, ornandūque sint vberes, & ad me-
moriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui hæc putet
arte: accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res ha-
beant, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inferi qui-
dem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa do-
na natura) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine na-
scuntur, linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conforma-
tio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc
ita dico, ut ars aliquid limare non possit (neque enim igno-
ro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quæ
non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed
sunt: quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absonti,
aut ita vultu, motūque corporis vasti, atque agrestes, ut, et-
iam si ingenii, atque arte valeant, tamen in oratorum nu-
merum venire non possint. sunt autem quidam ita naturæ
muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati,
sed ab aliquo Deo ficti esse videantur. Magnum quoddam
est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omni-
bus silentibus, vnum maximis de rebus magno in conuen-
tu hominum audiendum: adest enim ferè nemo, quin acu-
tius, atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat: ita quic-
quid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt,

obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines
 adolescēteis, siquid naturale fortē nō habeant, omnino à di-
 cendi studio deterreā. Quis enim non videat C. Cælio, æqua-
 li meo, magno honori fuisse, homini nouo, illā ipsam quan-
 cunque assequi potuerit in dicendo, mediocritatē? quis ve-
 strum æqualem meum Q. Varium, vastum hominem, atque
 fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quancumq; habuit,
 magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de
 oratore quarimus, fingendus est nobis oratione nostra, de-
 tractis omnib. vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. 10
 Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc
 turba, & barbaria forēsis dat locum vel vitiosissimis orato-
 ribus, idcirco nos hoc, quod quarimus, omitemus. Itaque
 in iis artibus, in quibus non utilitas quaritur necessaria, sed
 animi libera quædam oblectatio, quā diligenter, & quā 15
 propē fastidiosē iudicamus! Nullæ enim lites, neque con-
 trouersie sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos
 oratores, ita in theatro actores malos perperi. Est igitur ora-
 tori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciatur, quibus
 necesse est: sed ut iis ipsis admirabilis esse videatur, quibus 20
 liberē liceat iudicare. Ac si quaritis planē, quid sentiā, enun-
 tiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper
 tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quicq; optime dicunt,
 quique id facillimē, atque ornatisimē facere possunt, ta-
 men nisi timidē ad dicendum accedunt, & in exordiēda ora- 25
 tione perturbantur, penē impudentes videntur: tamen id
 accidere non potest. Ut enim quisq; optimē dicit, ita maxi-
 mē dicendi difficultatem, variōsque euentus orationis, ho-
 minumq; expectationem pertimescit. Qui verò nihil potest
 dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominū auri- 30
 bus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commouetur in di-
 cendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, sed nō
 faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomē effugere de-
 bemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video)
 hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum 35
 puto. Equidem & in vobis animaduertere soleo, & in me ipso
 sæpius experior, ut exalbescam in principiis dicendi, &
 tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. Ado-
 lescentulus verò sic in initio accusationis exanimatus sum,
 ut hoc

ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim,
 quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac
 debilitatū metu viderit. Hic omnes assensu, significare inter
 sese, & colloqui cœperūt: fuit enim mirificus quidā in Cra-
 5 so pudor, qui tamen non modò nō obesset eius orationi, sed
 etiam probitatis cōmendatione prodesset. Tum Antonius,
 Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & cæteros
 summos oratores, (quanquā tibi par mea sentētia nemo vn-
 quam fuit) in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei
 10 cum causam quærerem, quidnam esset cur, ut in quoq; ora-
 tore plurimum esset, ita maximē is pertimesceret, has causas
 inueniebam duas: Vnam, quod intelligerent ii, quos vsus, ac
 natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus nō satis
 ex sententia euentū dicendi procedere: ita non iniuria quo-
 15 tiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne-
 tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua quæri sæpe so-
 leo: cæterarū homines artium spectati, & probati, si quando
 aliquid minus bene fecerunt, quā solent, aut noluisse, aut
 valetudine impediti, non potuisse consequi id, quod scirent,
 20 putantur. Noluit, inquit, hodie agere Roscius, aut crudior
 fuit. Oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ
 peccatū videtur; stultitia autē excusationē non habet: quia
 nemo videtur, aut, quia crudus fuerit, aut, quod ita maluerit,
 stultus fuisse; quo etiam grauius iudicium in dicendo subi-
 25 mus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui
 semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire
 gestum: cuius autem in dicēdo aliquid reprehensum est, aut
 æterna in eo, aut certē diuturna valet opinio tarditatis. Illud
 verò, cquod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à
 30 natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, valde
 tibi assentior: inque eo vel maximē probaui summum illum
 doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede
 doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat nō posse
 oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatque;
 35 & ad quancunque artem putabat esse aptum, ad eam impel-
 lere, atque hortari solebat. Satis est enim, cæteris artificii
 percipiendis, tantummodò similem esse hominis, & id, quod
 traditur, vel etiam inculcetur, si quis fortē sit tardior, posse
 percipere animo, & memoria custodire: non quaritur mo-

bilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poetarum, memoria iurisconsultorū, vox tragicorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfectio oratore inueniri potest: quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atque vide, inquit, in artificio, & opera quam 10 tenui, & leui, quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulū, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidā probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse nō posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diurnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtis ne quam nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat, nihil nisi ita 20 ut deceat, & ut omnes moueat, atque delectet? Itaque hoc tantum est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci; cæteris ipse 25 non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique nō decet, hunc (ut Apollonius iubeat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam, ius ciuile, aut rem militari iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere 30 perfectæ potest peruenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possent, exacuendos accommodaui orationem meam: & 35 quamquam in utroque vestrum summum esse ingenium studiūque perspexi; tamen hæc quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpiti, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque

neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorē, aut suauiorē mihi videor audisse: quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè, & scienter vtantur, & ut ne dedecet. Id enim est maximè vitandum: & de hoc vno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut vnus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis decere; quod tamen vnū id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem 40 aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus, necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus 45 nimis auidi; ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, 50 Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quandā amoris, sine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo vnquam assequetur? Neque verrò vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo 55 cupiditate. Sed profectò studia nihil profunt perueniendū aliquòd, nisi illud, quò deò, quò intendas, ferat, deducarque, cognoueris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacuinque est, facultate quæritis: exponam vobis non 60 quandam aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum vti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum: quod enim neque precibus vnquam, nec in 65 fidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditando, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpiti, cum

audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixerò, quam existimaturum, tum cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio (illud quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum) non negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse. Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde, esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In vtraque autem re, quicquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit: aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur: aut, quod nonnulli addunt, re-ctène factum esse videatur. Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguit quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certòque esse locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus equitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partibus distributa: ut deberet reperire primum quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: post memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contrà dicerentur, refellenda; extrema autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda, quæque essent pro aduersariis, infirmanda, atque

atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & Latine loquamur; deinde ut planè, & dilucidè; tum ut ornate: post ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè; singularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artes adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur: quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar; habet enim quædam quasi ad commonendū oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut, ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti; sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. quod tamen, ut antè dixi, non elicio: est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem iam pridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur ad studium, quæque ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis: ut, causa aliqua posita, consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vireis exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur, in quo fallit eos, quod audierunt; Dicendo, homines, ut dicant, efficere solere. Vere enim etiam illud dicitur: Peruerse dicere, homines, peruerse dicendo, facillimè consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subito sæpe dicere, tamen

illud vtilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimùm scribere. Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. Nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenii cuiusdam, atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt: omnèsque sententiæ, verbæque omnia, quæ sunt cuiusque generis maximè illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatiòque verborum perficitur in scribendo, non potius, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multùmque scriptitarit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamè illa, quæ dicuntur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptũ attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato nauigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetũ, pulsque remorum; sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudinè, & vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solèbã illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut, aut verbis propositis quàm maximè grauib, aut oratione aliquà lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiare. Sed post animaduertit, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem,

aut

aut Gracchus, si eius orationem mihi fortè proposuissem; ita, si iisdem verbis vterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum vsus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequerbar, ut, cum ea, quæ legerem Græcè, Latine redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quàm plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & vmbatili, medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque acie forenses: subeundus vsus omnium, & periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio inclusa in veritatis lucem profrenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius civile, cognoscendæ leges, percipiendæ omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reipub. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: libandus est etiam ex omni genere vrbauitatis facietiarum quidem lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia quæ sentiebam; quæ fortasse, si quemcunque patrem familiars arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respõdisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum,

dictum videbatur, tamen sentiebant, celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tū Scæuola, Quid est, Corta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentē venit quid præterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim cursus verborū fuit, & sic euolauit oratio, ut eius vim, atque incitationem aspexerim, vestigia, ingressumque non viderim: tanquam in aliquam locupietem, ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalā collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis: sic modò in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenii per quædam inuolucra, atque integumenta perpexi: sed, ea cum contemplari cuperem, vix aspicendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres si in aliquā domum plenam ornamentorum illam venisses? si ea seposita, ut dicis, essent: tūque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominū, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructā vno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego verò, inquit Corta, à te, peto Scæuola (me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor) ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da, Scæuola, & perface, ut Crassus hæc, quæ coarctauit, & perangustè referat in oratione sua, dilaret nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum iādiu nobis nō contigit, ne grauius exardificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione maiorem, melioremque video, quam vehementer probo. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scæuola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent, neque sunt eius

eius generis, ut, si optimè tenerem digna essent ista sapietia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione Reip. denique de nostro ipso iure ciuili? hanc enim ego omnem scientiam & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris verò instrumēto tam lautam supellectilem nunquam viderā. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam, quæ sunt immanē, & ut ad ipsum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campū properaret, & ridens, & stomachans Scæuola: cum Hypseus maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret; Cn. autē Octavius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersari⁹ causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpitudine iudicio, atque omni molestia, stultitia aduersarii liberaretur? Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidē dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in xlii. tabulis permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus, nōnne, nobis in tribunali Q. Pompeii Prætoris vrbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus, atque vtitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille inficiator probasset iudici, antè petitam esse pecuniam, quam esset cœpta debere, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea non venisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eū, qui hanc personā suscepit, ut amicorū cōtrouersias, causasq; tueatur, laborantibus

fuccurrat, egris medeatur, afflicto excitet, hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc ferendum, & laudandum puto; quod cum P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei per sæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus) neque ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisset, quâ ius ciuile didicisset. Quid verò ille M. Cato? nōne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maximè admiro: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad poterō, vobis exponā quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina vis ingenii videtur, etiā si hac scientia iuris nudata sit, posse faciliè ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus. ceteros verò non dubitabo primum inertiam condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nā volitare in foro, hære in iure, ac Prætorum in tribunalibus iudicia priuata magnarum rerū obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur, iactare se in causis centumviralibus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino quid suū, quid alienū; quare denique ciuis, an peregrinus; seruus, an liber quispiam sit, ignoret; insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudè esse se, confiteri; quinqueremes aut, aut etiā maiores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiari aduersarii stipulatiuncula, & cū obsignes tabellas cliētis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur, ego tibi vllam

vllam causam maiorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum scalmorem nauiculam in portu euertetur, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne parua quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis, de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset: & pater eius, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem: essetque ipse mortuus; res delata est ad centumuiros: cum miles domum reueneret, egissetque lege in hereditatem paternam, testamento ex hæres filius: Nempe in ea causa quæstum est de iure ciuili, possetne paternorum bonorum ex hæres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque ex heredem scripsisset nominatim. Quid? qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiros iudicarunt; cum Marcelli ab liberti filio stirpe Claudii patricii eiusdem hominis hereditatem gente ad se rediisse dicerent: nōne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid? quod item in centumviralibus iudiciis esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nōne in ea causa ius applicationis obscurum sanè, & ignotum patefactum in iudicio, atque illustratum est à patrono. Quid? nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, nōne omnis nostra in iure versata defensio est? Cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ vendidisset: neque seruire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset, defendebamus, quicquid fuisset incommodi in mancipio, id, si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædificari cœptum est in quadam parte vrbs, quæ modo ex illis ædibus cōspici posset, egit statim cum Bucculeio,

quòd cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò clarissima M. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilibis eruditissimus, & ingenio, prudentiâque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretque nisi posthumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuū hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset hæres. Num destitit uterque nostrum in ea causa, in autoritatibus, in exemplis, in testamētorū formulis, hoc est in medio iure ciuili, versari? Omitam iam plura exempla causarum amplissimarū, quæ sunt innumerabilia; capitis nostri, sæpe potest accidere, ut causæ versentur in iure. Etenim sic C. Mancinum nobilissimum, atque optimum virum ac consularem, cum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent; posteaque Mancinus domum reueneret, neque in senatum introire dubitasset, P. Rutilius, M. filius tribunus pleb. de Senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditū, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentiōemque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis; præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum reueneret; quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudiciū grauius esse nullum potest; nōne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui domini voluntate census sit, non sit conditū lustrum,

lustrum, sitne liber? Quid, quod vsu memoria patrum venit, ut paterfamiliās, qui ex Hispania Romam venisset, cum vxorem prænantem in prouincia reliquisset, Romæque alterā duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex vtraque filius natus esset; mediocrisne res in controuersiam adducta est, cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre? quæ, si iudicaretur, certis quibusdam verbis, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubina locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac vultu huc atque illuc intuentem, vagari magnam cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentē, nōne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segniciem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o Di immortales, non dicerem hæc, audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidē certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinēdæ, atque augendæ potentiæ suæ causâ, peruulgari artem suam noluerūt. deinde, posteaquā est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerūt, qui illa: artificiosè digesta generatim componerent: nihil est enim, quod ad artē redigi possit, nisi ille prius, qui illa tener, quorū artem instituere vult, habet illam scientiam; ut ex iis rebus, quarū ars nondū sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictū à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicā, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, ut in Musicis numeri, & voces, & modi: In Geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: In Astrologia, cœli conuersio, ortus, obitus, motusque siderum: In Grammaticis, poetarū pertractatio, historiarū cognitio, verborū interpretatio, pronuntiandi quidā sonus. In hac denique ipsa ratione dicēdi, excogitare, ornare, disponere, meminisse,

agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum Philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque vtilitatis in rebus, causisque ciuium æqualitatis conferuatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemque reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes, communione quadam, specie autem differenteis, duas, aut plureis complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subiiciuntur. Omniaque, quæ sunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quæ vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ per pauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cuiusque vim definitione declararet: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque vberem, quam difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem vndique, repleti ista iuris ciuilis scientia. Nonne videtis equitem Rom. hominē acutissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit, semperque vixit, ita tenere ius ciuile, uti, cum ab hoc disceseritis, nemo de iis, qui peritissimum sunt, antepontatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in vsu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde, paucis commutatis verbis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò, quò facilius percipi, cognoscique ius ciuile possit (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam, si quem aliena studia delectant, plurima est & in omni

in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitate effigiet, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem, vitamque declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur, quam Scauola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc bene descriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus, xii. tabulis contineri videbitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expectandam videmus, cum verus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed autoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentibus, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur xii. tabularum libellus, si quis legum fonteis, & capita viderit, & autoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat: cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis tanquam nidulæ affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriâ, quæ vna in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis: cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: vel quia est patria parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiâ, & voluptatē, quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris generibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prau-

dentiam cæteris hominibus, & maximè Græcis antepondo. His ego de causis dixi, & conuolui, ii, qui perfecti oratores esse vellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsumt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infiniti homines, mercedula adducti, ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos *παραγχαρισσι* vocantur: sic in nostra ciuitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est,

Egregiè cordatus homo Catus Aeliu' Sextus:

multique præterea, qui, cum ingenio sibi autore dignitatè reperissent, perfecerunt, ut in respondendo iure, autoritate plus etiam, quàm ipso ingenio valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ, quod honestius potest esse perfringium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparauimus, non solum ad causarum vsum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me vires (quod ferè iam tempus aduètat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicare. Quid est enim præclarius, quàm, honoribus & Reip. muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere idem, quod apud Enniū dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant?

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex

Incertis certos, compotesq; consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculū ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutii ianua, & vestibulū, quod in eius infirmissima valetudine, affectūque iam ætate, maxima quoridie frequentia ciuiū, ac summorum hominū splendore celebratur. Iam verò illa non longam orationem desiderant, quam obrem existimem, publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperii, tum monimenta rerū gestarum, & vetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, & idcirco, ut antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est; sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria,

moriam, & publici iuris autoritas, & regendæ Reipub. ratio, ac scientia tanquam aliqua materies iis oratoribus, qui versantur in Repub. subiecta esse debent. Non enim caudicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primū sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnā homini facultatem daret, tamē esse Deus putatur, ut & ipsum, quod erat hominis propriū, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis vel inter hostiū tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocētis possit dicendo subuicere odio ciuiū, supplicioque cōstringere; idemque ingenii præsidio innocentia iudiciorū poena liberare: idemque languentem, labentemque populū aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflāmare in improbos, aut incitatū in bonos mitigare: qui denique quemcunque in animis hominum morū res, & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab iis, qui de cœdi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehementer errat: neque solum incertam meam, sed ne rerum quidem magnitudinē perspicit. Equidem vobis, quoniā ita voluistis, fonteis unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putauimus esse demonstranda, non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium) sed ut commonstrarem tantū viam, & ut fieri solet, digitum ad fonteis intenderem. Mihi verò, inquit Mutius, satis, superque abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum; nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectū sibi opus esse, si quis satis esset cōcitus cohortatione sua ad studiū cognoscendæ, percipiendæque virtutis (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuāque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perque iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primis quæ ea, quæ valde breuiter à te, Crasse, de ipsa arte percurta sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere: ea si paulò latius dixeris, expleris omnē expectationem diutur-

ni desiderii nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus; quod ipsum est tamen magnum, sed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestrae potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturae meae, petimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus vnum libellum sibi excidisse iandudum, questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Vt videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam, quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quaeri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens: sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. verum hoc ingrediar ad ea, quae vultis audacius, quod idem mihi spero vltu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur oratio: nata oratio: neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine: ipsa quoque illa, quae in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quae si vobis hominibus eruditissimis non probantur, vestram iniquitatem acculatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo iudicio, sed vestro studio inductus, non grauatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut nemi- nem nostrum poeniteat, ad hunc te sermonem impulsisse. Ego vero, inquit, pergam; & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenferint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam si forte quaereretur, quae esset ars Imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset Imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris,

castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse Imperatores dicerem: vterque; exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quaeremus, quis esset is, qui ad Rempub. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas Reip. pararetur, augeteturque, teneret, iisque vteretur, hunc Reip. rectorem, & consilii publici autorem esse habendum: praedicaremque P. Lentulum principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quaereretur, quisnam iurisperitus verè nominaretur, eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque proficiat, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia vnus omnia penè proficitur, est tamen quaedam descriptio, vtis, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere vno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus, atque communibus: hunc ego appello oratorem, eumque esse praeterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus immensis penè describere; nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua

tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scaeuola, te hoc illi concedere, cum sapissime tibi senatus, breuiter, impolitique dicenti, maximis sit de rebus assensus. Mi. vero Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ Reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem grauitatis, & consilii sui vindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas, iam credo huc veniar, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui, quamquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerù magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque verò si quis vtrumque potest, aut ille consilii publici autor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, aut eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam scientiã dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longèque sunt diuersæ, atque seiunctæ: neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquētes fuerunt, orationem suam, & Reipub. dignitatem exornabant. Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, vt singulis hominibus ne amplius quam singulas artes nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, ideoque eiusdem hominis, atque artis vtraque facultas existimanda est: nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuili scientia. Nam, si quisque vt in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, vt quod præterea sciet, id, eius in quo exceller, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere proprium esse iuris ciuili, quoniam vtrumque eorum P. Mutius optimè fecerit: eademque ratione dicantur etiam, quos *Quintus* Græci nominant, iidem pœtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, Geometriam, aut Musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omneis artibus oratori subiungere, tolerabilius est, sic potius dicere,

dicere, vt, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse, neque ea vt sua possedisse, sed vt aliena libasse: fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque verò istis tragediis tuis, quibus vt philosophi maximè solent, Crasse, perturbor: quod ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere: cum eo maximè vis oratoris, magnitudoque ternatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis, non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominū moribus. Quis enim vnquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere vellet, hæsitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor, ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis vllos esse debere, quisque eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propius accedere, perimediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, vt, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent; aut etiam si valde probent ingenium, oratoris sapientiam admirentur, se

esse stultos molestè ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentèsque pertractat, ut non desideret philosophorū descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonū in animōne sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter se iungi, cōpulariq; possint; an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variāsque rationes. Sed aliud quiddam longè aliud Crasse quærimus; acuto homine nobis opus est, & natura, vsq; 10 callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, isque homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid agat, aut erit acturus, menteis, sensūsque degustet: Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem atque otium, ne si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, vsque eò illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à vitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum ciuium quæ dixisti? Eripite nos ex miseris, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas 25 nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam seruire nisi vobis vniuersis, quibus & possumus, & debemus. Omitto miseras, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse: seruire verò non modò te, sed vniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? potèstne virtus, Crasse, seruire istis autoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ 35 & semper, & solà libera est, quæque etiam si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ verò addidisti, non modò senatum seruire posse

posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare posset, senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & 5 regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas tradidisset? Itaque hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non parum commodè, sed etiam turpiter, & flagitiosè dicta esse dicebat. Idémque Sergium Galbam, quem hominem probè nosse & cōmeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quòd is L. Scribonio, quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atque acer inimicus asperè apud pop. Roman. & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis 10 exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitii Galli propinqui sui Q. pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se, tantam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque, cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragædiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi 25 pueris & lacrymis vsus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit & fecit. Nam, cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentia: cùmque illo 30 nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, non modò supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, aut liberius causam dici suam, quàm simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti, fororis suæ filio. dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè, & dilucidè. Quòd si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi vtuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulò autè dicebas: & si tibi pro P. Rutilio, non philosophorum more, sed

tuo licuisset dicere; quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioque digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo in clamauit patronorum: nihil cuiquā doluit; nemo est questus, nemo Remp. implorauit; nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio sup-
 5 plofit; credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis, veterem illum Socratem, qui, cum
 10 omnium sapientissimus esset, sanctissimēque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias
 15 attulisset, quā, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodē scriptam esse dixit: sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, nō vterer, quamvis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent
 20 viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus, tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstima-
 25 tio: ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximē confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit se meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis
 30 decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytanéo publicē præberetur: qui honos apud Græcos maximus habebatur. Cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si ab-
 35 solutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem vellem) quonā modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicen-
 40 di incertitiam tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicen-
 45 di? Quibus cum ego non pugno, vtrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo sum-
 48 mum

10 mum esse posse. Nam quod ius ciuile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum cum dicebas, non videbam. Primum Scauola te dedidisti, quem omnes amare meritissimō pro eius eximia suauitate debemus: cuius
 15 artem cum indoratam esse, atque incommutatam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde, quod in ea tu plus operæ, laborisque consumpseras, cum eius studii tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operā perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sane
 20 tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controuersia, & magna est, & latē patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præfunt: sed vide, Crasse, ne dum nouo, & alieno or-
 25 natu velis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam concessio, & tradito spoliis, atque denudes. Nam si ita diceret, qui iuriconsultus esset, esse eum oratorem: itēque, qui esset orator, iuris ciuilis eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pareis, &
 30 eiusdem socias dignitatis. nunc verō iuris cōsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi, iuriconsultus ipse per se nihil, nisi
 35 legulleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor scōmularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe, vtitur orator subsidio iuris in causis, iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequāque adiunxisti. (Quod verō impudentiam admiratus es eorum patronorum), qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur,
 40 aut eia, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquāque didicissent: vtriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam
 45 posse defendere. Nec, si parui nauigii, & magni eadem est in gubernādo scientia, iccirco qui, quibus verbis hercisci oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuiraleis causis in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab

homine eloquenti, iuris imperito non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat vxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia, cum hic iuriconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque maior natu, etiam consularis, Sergius Galba affectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo depondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticum: qui, cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum, abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellauit, quæ fuitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audiuit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit: & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit, ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem aludens variè, & copiosè, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum discedo par esse non posset (quanquam fuerit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad autores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutii, fratris sui, libris, & in Sex. Ælii cōmentariis scriptum protulisse: ac tamen concessisse Galbæ, disputationem sibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari nō solent. Nū quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? Nemo: quia constat agnascendo rumpi testamētum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnē hanc partem iuris in controuersis ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori, eius partem,

tis, quancunq; defendet, autorem aliquem inuenire: à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia huius optimi viri dixerim Scæuolæ) tu libellis, aut præceptis foceri tui causam M. Curii defendisti. nōne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum faletuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderet, & admirare ingenium Scæuolæ, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres & ex legibus, & ex senatus consultis, & ex vita, ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac faceret; vbi, si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festiuitate, & venustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, ut, scriptum plurimum valere oportere, defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exerceantur omnes, cum in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo, in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. Tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset; lapides mehercules omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud, ut lingua nuncupasset, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam, quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimè non ediscant: quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui eius ar-

tis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artē omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatē, & ea se carere patiuntur. nec quisquā est eorum, qui, si iam sit edificandū sibi aliquid, non Teucrum Pacuui malit, quā Manlianas venalium vendēdorum leges edificare. Tu autē, quod amore patriæ censēs nos nostrorū maiorū inuenta nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quod verō viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia virtutibus: equidem putabam virtutē hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quā sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui vni tu concedis, ut sine vlla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me vnquā ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in iure possem defendere, vnquam istam scientiā desiderasse. Aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudē. Cui nostrū nō licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis inuisere? tamē nemo tam sine oculis, tam sine mente viuit, ut, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandū aliquid procuratori de agricultura, aut imperandū villico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia cōtenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro cōteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorū negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An vero, si

rō, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus controuersia est; contortas res, & sæpe difficileis necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili min⁹ studuerimus, nō queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? Non possum negare, prodesse vllā scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debere esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu statūque, Roscii gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo, histionum more elaborare. Quid est oratori tam necessariū, quā vox? tamen, me autore nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragædorum voci seruiet, qui & annos compluris sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocē cubantes sensim excitant, eandēque, cum egerunt, sedētes ab acutissimo sono vsq; ad grauissimū sonū recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antē condemnemur ii, quorum causas receperimus, quā toties, quoties præscribitur, Pæanem, aut Munionem citari-mus. Quod si in gestu, qui multū oratorem adiuvat: & in voce, quæ vna maximē eloquentiam vel cōmendat, vel sustinet, elaborare nobis nō licet: ac tantum in vtroque assequi possumus, quantū in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendū? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinē, quod vox & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: iuris vtilitas ad quancūque causam, quamuis repentē, vel à peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paulō antē dictum est, pragmatici vocātur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorū hominū autoritate leges, & iura testā esse voluerunt. Sed tamē non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutē à solitu-

dine vindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniae magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, verum quod oratori necessarium sit, quaerimus. quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab vno artifice sumimus, soler idem Roscius dicere, se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, astrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos, non laxare modos, sed totos mutare possumus. Neque enim hoc te, Crasse, fallit, 10 quam multa sint, & quam varia genera dicendi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui iandiu multo dicis remissius, & lenius quam solebas: neque minus haec tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipio- 15 nem audiuius, & Laelium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore: nunquam, ut Sergius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus, talis & viri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à ceteris deferatur? Equidè 20 tantum abssum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua verò, 25 etiam si adiuant (historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) siquādo opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longo, mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in 30 omni recto studio, atque humanitate versentur. sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quae à te, Crasse, praecepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic aetati, sed tamen ad id quod cupiunt adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratae, & meditatae commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu verè dixisti, perfectorem dicendi esse, ac magistrū, multi sudoris est; & illa orationis suae cum scriptis alienis compa-

comparatio; & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa disputatio, non mediocris contentio est vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor, 5 ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim, in suo genere vnumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixisti quæ, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam, quæ praua sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quam 10 in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quaeritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia au- 15 tem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere: is autem cōcludatur in ea, quæ 20 sint in vniuersis ciuitatum vulgari, ac forensi: remotisque ceteris studiis, quamuis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc vno opere, ut ita dicam, nocteis, & dies vrgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriæque superaret: cumque ita balbus esset, ut 25 eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum, 30 continenda animā, in dicendo est assecutus, ut vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei cōtentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriae proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos vno spiritu pronuntiare consuebat: neque id, consistens loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studiū, & ad laborem incitandos iuuenes, vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis, & diuersis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamē ab oratoris proprio

officio, atque munere sciuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpitius, & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo vnquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed iam in philosophorū consuetudine versatur, maximèq; eorum, qui de omni re proposita, in vtraque partem solent copiosissimè dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subelliis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in nostra Repub. nullius oramenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundidisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsitæ sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire cōstituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sane, inquit, vellem nō constituisse, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audire Antonium. Et, cum exurgeret, simul arridens, Neque enim inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit, quam iucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVL.

M. TVL. CICER.

DE ORATORE

LIBER II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantū prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantq; multi, qui, quanquā ita se rem habere arbitrantur, tamen, quò facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterreret, libetè id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: vt, si homines non eruditi summā essent prudentiā, atq; incredibilē eloquentiā consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultū in nobis erudiendis patris nostri, optimi, ac purulentissimi viri, studiū videretur. Quos tum vt pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quòd de Crasso pater, & Aculeo, quocū erat nostra matertera, quē Crassus dilexit ex omnibus plurimū: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus, vnā decesserat, multa nobis de eius studio, doctrināq; sæpe narrauit. cūq; nos cum cōsobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab iis doctioribus, quibus ille vteretur, erudiremur: etiam illud sæpe intelleximus (cū essemus eiusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illū & Græcè sic loqui, nullam vt nosse aliā linguā videretur, & doctioribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, vt nihil esse ei nouum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quantū sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodū ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominū sermonib. dedidisset: tamen ipse adolescens, multum ex eo sæpe quæsiui. Non erit profectò tibi, qd scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illū ex multis,

variis que sermonibus nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum: ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabilior hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutionis, ac temporis, neminem eloquentia non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim ceteræ ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profiteretur: aut eloquentiæ nomen relinquendū est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenius, & magna laudem dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si villo modo assequi, complectique potuissem: vel meherculè, etiam ut laudem eorum iam propè senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissem, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum (quod quidem extaret) & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc

nunc viam illorum memoriam teneremus, hæc immortalē redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Sergii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere siquid velim, nullius memoria iam refellere: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt: ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorū, quibus ambo illi oratores cogniti sint, viuorum, & præsentium memoria teste commendemus. Nec verò te, charissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agresteis putas, insequor, ut erudiam, (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse?) sed, quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, vnum putasti satis esse, non modò in vna familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror, tibi hos libros in eoque genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium, possit illud. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi, per te ipsum, vsum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus: omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius autem inambulare cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex cū C. Iulio fratre venit: quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, nunquidnam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes: cū ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Cæsar de Tusculano suo,

dixit mihi à se Scæuolâ hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædâ se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, per multa de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquâ in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Itaque frater exorauit me ipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen ne molesti vobis interueniremus, ut huc secum venirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hûc diem esse dilata. Hoc, si tu cupidius factum existimas, 10 Cæsari attribues; si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi fortè molesti interuenimus, venisse delectat. Tû Crassus, Equidem quæcunquē causa vos huc attulisset, lætare; cum apud me viderem homines mihi charissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam, quæuis mallet fuisset, 15 quàm ista, quâ dicis. Ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) nunquā mihi minus, quàm hesternò die placui; magis adeo id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contigit: qui, dū obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ 20 doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidē, inquit, Crassē, ita sum cupidus, te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut si id mihi minus contingat, vel hoc 25 sim quotidiano tuo sermone contētus. Itaque experiar equidē illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videantur: & te exorabo profectò, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo, neque committam, ut 30 dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putaui. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscū 35 est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus

ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque quòd vim huius mali Græci nō vident, ne nomen quidē ei vitio imposuerunt. Vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud h̄scio, an vlla sit maior, quàm illorum, qui solent quocūque in loco, quoscunque inter homines visum est, de rebus aut diuissicillimis, aut non necessariis, argutissimè disputare. Hoc mos ab istis adolescentibus facere inuiti & recusantes 10 heri cœacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crassē, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicut tu es, nōsque omnes in nostra Repub. volumus esse: horū Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec tamem in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui ho- 15 minum rationem non habent, inepti sicut debent videri: nū tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ippa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiolorum, & Græcarum disputationum memoriam 20 quod iam modo commouent: aut importunum tempus in tanto otio, quod & rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes h̄hi sumus, ut sine his studiis nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui n̄ primū palæstram & sedes, & porticus, etiam ipsos, 25 Catule, & Græcos exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & sæculis multis antè gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cū omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm 30 philosophum malunt: qui, simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputatem philosophum oēs vnctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationē grauissimè, ut ipsi ferunt, vtilitati anteponunt. Otiiū 35 autem, quod dicis, esse assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex focero meo audiui, cū is & diceret, focerum sūm Lælium semper ferè cum Scipione sololitū rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cū rus ex vrbe tanquam è vinculis euoluissent. Nō

audeo dicere de talibus viris, sed tamē ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Laurentum legere consueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludūque descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodū volucreis videmus procreationis, atque vtilitatis ſuæ cauſa fingere, & conſtruere nidos, eaſdem autē, cum aliquā effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim, ac liberē ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi, forenſibus negotiis, atque vrbano opere deſeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi ſecus ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scæuola, nullum erit teſtamentū rectē factū, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes vnus. Quid igitur? inquā: quando ages negotiū publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique: nihil ages? Tū illud addidi: Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia: meque, cum huc veni, hoc ipſum, nihil agere, & planē ceſſare, delectat. Nam quod addidiſti tertium, vos eos eſſe, qui vitam inſua uem ſine hiſ ſtudiis putaretis, id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent; alteri plus forteſſe, quā ipſe de ſe: quo etiam ſcripſit, Perſium non curare legere: (hic enim fuit, ut noramus, omnium ſerē noſtrum hominum doctiſſimus) Lælium Decimum volo, quem cognouiſſimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de hiſ noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos: malo enim, non intelligi orationem meam, quā reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauaſſe operam, quod huc venerim: nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit, mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio eſſe parteis, ut de tota eloquentia diſſerat, quēque iam dudum Cotta, & Sulpitius expectant? Ego verò, inquit Cræſſus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmutescam, niſi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus.

Catulus. Ut hūc ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Iulius, pro vtroque reſpondeo, ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus ariſſit, & ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt: quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia, tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit: hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis literis eruditum: & eò quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor acceſſit, cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid eſt, ſiue artiſcium, ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe, docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſteaquam ariſſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocriſ. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi aliàs aliud iſdem de rebus & ſentiunt, & iudicant: & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modo ut Cræſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Cræſſum, cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam ut vterque noſtrum eadem de re aliàs aliud defendat: cum plus vno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in cuiusmodi re, quæ mendacio mixta ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe cur audiat. Nos verò & valde quidem, Catulus inquit, putamus: atque eo magis, quod nulla mihi oſtentione videris eſſe uſurus. exorlus es enim non glorioſè magis, ut tu putas, à veritate, quā à neſcio qua dignitate. Ut igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædā dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla

ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, nō est dubium, quin, si quis animaduernerit, quid sit, quare alii melius quā alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planē artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfectō oratore praelarius. Nam, ut vsum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artificiosa verborum conclusionē aptius? Quis actor in imitanda, quā orator in suscipienda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quā acutæ, crebræque sententiæ? Quid admirabilius, quā res splendore illustrata verborum? Quid plenius, quā omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla nō propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatus, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitius consolando? Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut diligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus: aut si via vlla nisi ab hac vna arte traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienū esse,

esse, aut cum aliqua alia arte esse cōmune: sed si in hac vna est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarū artium bene locuti sunt, eo minus id est huius vnius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modò eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim, si de rebus rusticis agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed quod cuiusque sit proprium, et si ex eo iudicari potest, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quā quod omnes artes alia sine eloquentia suū munus præstare possunt, orator sine ea nomen iūum obtinere non potest: ut cæteri, si disertī sunt, aliquid ab hoc habeant: hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tū Catulus, Et si, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ; patiere tamen, mihi que ignoscere. Non enim possum quin exclamem, ut ait ille in Trinummio: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim, ad eam laudandam, ipsam illā adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum disertè dicere: idque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, nō proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominēque reddidit: nam hesternō sermone vnius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquē, aut baiulum nobis oratorem descripsēras, inopem quendā humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc Carulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quā, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniā nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuiū constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eū muneri velimus esse præpositum.

Nam Crassus heri, cum vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera questionum esse, in quibus eloquentia versaretur, vnum infinitum, alterum 5 certum. Infinitum mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia, expetendane honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibus 10 quæ versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertiū, quod & à Crasso tactum est, & vt audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? 15 id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio, & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia mater vestra laudata, cui primū mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque lo- 20 quimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ vt nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, 25 quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor habuit, principio dixit: quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse. Qui laudabit quempiam, intelliget expo- 30 nenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, viriū, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his vsum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter 35 is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cū aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui

& qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt ali- 5 quando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius: vt mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum: explicauit in eo testimonio dicendo omnia consilia consilatus mei, quibus illi Tribuno pleb. pro Repub. restitisset, quæque ab eo contra Remp. facta arbitraret, exposui: diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit 15 Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? Num, quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est vtendum, idcirco etiam pars hæc causarum 20 numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini disertio in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (cum eloquentiam laudarem) dixi 25 oratoris esse, neque habent suum locum vllum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio; quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret, sed ex artificio res istæ præce- 30 pta non quærunr. Planè, inquit Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si, vt Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si vt nostri, nihil opus est oratore; satis est, non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initio scriptitarunt, vt noster Cato, vt Piclor, vt Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi analium confectio, cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa ab initio rerum Romanarum vsque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum manda- 35

bat literis Pontifex Maximus, efferebátq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscēdi: ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, & gestarumque rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliique permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicant, vnam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historia: maiorem sonum vocis, vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri, non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, vt dicis: sed iste ipse Cælius neq; distinxit historiam varietate locorum, neq; verborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit illud opus: sed vt homo neq; doctus, neq; maximè aptus ad dicendū, sicut potuit, dolauit: vicit tamen, vt dicis, superiores. Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquētiæ nostrorum hominum, nisi vt in causis, atque in foro eluceat. Apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maximè se applicauerunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino versatū esse accepimus. Atqui tanta est eloquentia, vt me quidem (quantū ego Græcè scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illum Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facillè vicit: qui ita creber est rerum frequentia, vt verborum propè numerum sententiarum numero consequatur. Ita porro verbis aptus, & pressus, vt nescias, vtrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atque ne nunc quidem, quanquam est in Repub. versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à Rep. remotus, atq; id, quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximèq; Thucydidem est, sicut mihi

mihi videtur, imitatus. Postea verò, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isolemate magistro impulsus, se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquā attigerunt. Deniq; etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico penè more; ille autè superior leuiore quodam sono est vsus, & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquāto tamen est, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus: quantum autem iudicare possum longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum vsum forensis sem. Hæc cum ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar, vbi sunt qui Antonium Græcè negāt scire? quot historicos nominauit? quā sciēter, quā propriè de vnoquoq; dixit? Id meherculè, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quòd multò magis antè mirabar: hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantū. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatē aliquā ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cū est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor aliquid tamen; vt, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, vt colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum; quòd sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate: verbum prorsus nullum intelligo; ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi aliena quadā lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (vt dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, vt videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantū munus sit oratoris historia? Haud scio, an flumine orationis, & varie-

tate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorū praeceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde, ne quid veri non audeat, nequa suspicio gratiae sit in scribendo, nequa simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem ex aedificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionū descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriāq: dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur; & de cōsiliis significari, quid scriptor prober, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de euentu dicatur, ut causae explicentur omnes, vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis, hominūque ipsorū non solum res gestae, sed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fufum, atque tractum, & cum lenitate quadā æquabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harū tot, tantarūque rerum, videtisne nulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, praecepta, admonita, quae tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus, quae traditae sunt, habet nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt. Vnum de certa, definitaque causa, quales sunt quae in litibus, quae in deliberationibus versantur: addat, si quis volet, etiam laudationis. Alterū, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tēpore, & sine persona quaestionem. Hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quaecunque res infinitē posita sit, de ea posse dicere; dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae forma terrae; de Mathematicis, de Musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profiteretur esse suum, non solum de iis controuersis, quae temporibus, & personis notae sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quaestionibus dicere, nullum

nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quaestionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latē patentem, ut de rebus bonis, aut malis, expetendis, aut fugiendis, honestis, aut turpibus, vtilibus, aut inutilibus, de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itēque de Republica, de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidē omnia quae pertinent ad vsum ciuium, morem hominum, quae versantur in consuetudine vitae, in ratione Reipub. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine vlla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione verborū. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarūque rerum nulla à me praecepta ponentur; sic statuo, ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cuiusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdiderit, posse eum cuiusvis vel formae, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere: necque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiē, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit. Neque est omnino ars vlla, in qua omnia, quae illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum menteis, qui aut de Republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit: hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesitum esse quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingeat, quem admodum pellem aut hydram fingeret, etiam si hæc nun-

quam separatim facere didicisset. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oportet eum, qui orator esset futurus, quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret: deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum; cætera innuntetabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquatur. Non enim mihi minus operis videtur, de vniuersis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura Deorum, quam de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quam (id quod est maius) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti: in causarum contentione magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longè maximū: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus; ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus; in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est; qui tanquam machinatione aliqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus. Omnium sententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus est utendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineræ signum efficere possit; non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quod ista maiora, ac mirabilia fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur: non quod mea quidem iam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus

manibus iudicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullū ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet: cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudiciū aspexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio, cum Annibal, Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exul, proque eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellent, audiret; cumque is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret: hic Pœnus non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, Multos se deliros senes sæpe vidisse, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque meherculè iniuria. quid enim aut arrogantiū, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum pop. Rom. omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidē non ita molesti sunt. facile omnes perperior, & perfero (nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me, non didicisse, minus pœniteat) dimitto autem eos non tam contumeliosè, quam philosophum illam Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotiū: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, peridicula. Diuidunt enim totā rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem propositam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæ-

stionem autem rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare, rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partibus, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere, nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii iubent, antè quàm peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinnè distributa: sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docile autem, non, cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus iudicium, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam vero, narrationem quòd iubent verisimilem esse, & apertam, & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum: cuiusmodi de ipso iure civili hesternò die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerum primùm exponerentur: in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generum partes: in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum

est: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quicquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamque imensa, posse fieri. Sin autem qui arbitrabantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata & perpolitata assequuntur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant, quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum, arma sint sumpturi. Aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatorii, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque versutus, inuictos viros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam institui, si potuero, ut, quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir: quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantùm ego in eccellente oratore, & eodem viro bono ponò esse ornamentum vniuersæ ciuitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus, permittam ipsi quid velit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrerebit, & erit absurdus, ut se contineat, aut ad aliud studium à transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè potest, deferendus vllò modo est à cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere, quòd non optimè possis, vel facere, quòd non pessimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm possit, hominis est (ut tu Catule, de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quàm plurimos testis domesticorum præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quæ nos vltus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quòd sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus: Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, C. Catule, Sulpitium primum in causa paruula adolescen-

tulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo quaerimus: oratione autē celeri, & concitata (quod erat ingenii) & verbis effere uel ceteribus, & paulo nimium redundantibus (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Nam facilius, sicut in vitibus, reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam si nihil valet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Non enim potest in eo esse succus diurnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutus. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & cum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusauit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere cōsuesset, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quæ imitetur: atque ita, ut quæ maximè excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos, imitatores sæpe cognoui; qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac penè vitiosa cōsectantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosi aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc, etiā amissa voce, furit in Rep. Fufius, ne uos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec diligere sciuit, cuius potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem

quem probauit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi: quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare (quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt) quàm in Græcis, ex quorum scriptis, cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtilis, acuti, breues, sententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut vnum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Cōsecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysia scripta sunt, nonnulla Critiæ: de Theramene audiui. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo vberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cuius è ludo tanquā ex equo Troiano, innumeri principes exierunt, sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres celsè voluerunt. Itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philistius, Naucratus, multique alii naturis differunt, voluntate autē similes sunt inter sese: & magistri, & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschinæes, Dinarchus, alique complures, etsi inter se pares non fuerunt; tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati: quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euaniuit, alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt fororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Menecelem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se simileis plerique esse vellent. Hæc igitur similitudinem qui imitatione assequi vult, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maximè persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo ciuius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in

herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est; sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animaduerti rectè potest, Cæsar, & Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centum viros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistris) hoc ei primum præcipimus, quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii, huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia pleraque causas, & maxime priuatas (sunt enim multo saepe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multi æstimari voluit, ut toto foro volitare, & à causa ad causam

sam ire videantur, causas dicunt incognitas: in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus, vel perfidia, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere: ita, dum inertia vituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quique re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere aduersarii causam, ut ille agat suam, & quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas vnus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarii, iudicis: qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico, atque reiicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt, sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigua. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa cõstet, ut facinoris: siue ex controuersia, ut hæreditatis: siue ex deliberatione, ut belli, siue ex persona, ut laudis: siue ex disputatione, ut de ratione viuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, queratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostre ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque infortia defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu infortiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti, in deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit, necne, sed qualis sit, queritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo cõsul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno pl. alia tum mente Remp. capeissent, P. Africanus de Tiberio Graaccho interroganti responderat, iure casum videri.

Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Iam, quid vocetur, quaritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto obiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucidè, breuiterque vterque definiat. Quod mihi quidè per quæ puerile videri solet: alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut cum quaritur, quid si ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quicquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum vterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minueret. Etenim definitio primum, reprehensio verbo vno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque penè puerile: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest: antè enim præterlabitur, quam percepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controuersia. Nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ defunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: itaque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut, referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut vnum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur si melius nosse, qui dialectici appellantur, si autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant.

debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus qualis quæque res sit disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto: quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurumve sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, rectène factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quod mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus vera esse ea quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos qui audiunt, ut animos eorum ad quencumque causam postulat motum vocemus. Ad probandum autè duplex est oratori subiecta materies: vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re proposita ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatus consulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, siquæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiori genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. At isti quidè, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt, quod etiam si ad instituendos adulescentulos, magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quod se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenii est, riuulos consectari, fonteis rerum non videre: & iam ætatis est, vltusque

nostri, à capite quod velimus arcessere, & vnde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet. Nam & pro tabulis, & contra tabulas; & pro testibus, & contra testibus; pro quaestionibus, & contra quaestiones: & item de cæteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vniuerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc Cotta, & Sulpiti, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim, nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testibus, tabulas, quaestiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustre, perpolitamque desiderant. Itaque, cum hæc duo nobis quaerenda sint in causis; primum quid, deinde quomodo dicamus; alterum, quod totum arte tinctum videtur, tamen artem requirit, tamen prudentia est penè mediocris, quid dicendum sit, videre. Alterum est, in quo oratoris vis illa diuina, virtusque cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varièque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego Catule, (dicam enim, non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos his ingeniis homines tantum operæ mihi ad audiendum datis; ex eo est, quod nihil quisquam vnquam, me audiente, egit orator, quod non in

in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscunque sum adiudicandus, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitiō: si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingō, ut institui, crearo, aliuero, confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare: præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum consulem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? Qui idem, hoc accusante Sulpitio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis verbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam de Repub. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta? Illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflaram? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quod cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen vterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse. Hic Crassus,

Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sunt in causis, reperiantur? Quæ quanquam abs te nouo quodam modo præclarèque dicuntur; sunt tamen & re facilliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, unde afferas, quæ sapissimè tractas, semperque diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: & quò facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi per motione cogatur. Sed, quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere; de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ vsu iam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentimur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causam seposita argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel vsu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam, si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac voluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactò mihi inge-

hi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quo meliores fortus possit, & grandiores edere. Subactio autem est vsus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam lateat: factumne sit, quæ ratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato, controuersia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent querere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit causam? quòd Reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset. hoc tolle; causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex s.c. seruandæ Reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa querenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta ad id, quòd in iudicium venit, spectantia debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impositum. Constituunt enim in partiendis orationum modis, duo genera causarum; vnum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de vniuerso genere queratur; alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omneis controuersias ad vniuersi generis vim, & naturam referri. Nam in ea ipsa causa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim vniuerso genere infinita quaestio est: num pœna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit: cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione queratur. Quin etiam in iis ipsis, vbi de facto ambigitur: ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam; quòd sumptuosus, de luxuria; quòd alieni appetens, de avaritia; quòd seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus; quòd à multis arguitur, de genere testium; contraque, quæ pro

reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communis rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quærat: sed tamè criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint; ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in vno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, videaturne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo, istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discerneret, eaque paulò subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum vniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrii oratores percursum animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim, ac naturam nomen

nomen Coponii, ac Curii pertinuit: in genere erat vniuerso rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo, institutus hæres sit, hæres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quæstio, non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fonteis desiderat. In quo etiam isti nos iuriconsulti impediunt, à discendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri responderint: credo, ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui, & quod disci potuit de iure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut quæ sint in iure, vel acutè describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subselliis in otium (ut cogitat) solitudinemque contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse à iudiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam herclè, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, viuendum, & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hinc Crassus leniter: &, Pertexè modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniam intelligitur, non in hominū

innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiam orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ, vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum vniuersorum in forum deferre debemus: neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerant, studio adhibito, & vñ pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellavi locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire debeas, ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione seplexis, si modò vñ rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurrat, atque incidat. Et sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimū valet. Hæc præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda: hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut aduersarium attentè audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus; vultus denique perspicimus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhi-

adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigiliantia, assiduitate, labore; complectar vno verbo, quo sæpe iam vñ sumus, diligentia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè, & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratū tamē, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximè ego admiro, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationē, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur: à quo quidem homine iandudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenii in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. Semper ego existimaui iucundiorē, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturōs pollicerentur, non adinuere aurem: & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorū, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summam causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam nauem ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorū fuit tum, cum erat in hac gente Magna illa Græcia:

ex quo etiam quidam Numam Pompiliū illum regem nostrum fuisse Pythagoreū ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit illos hæc ciuitas aut gloria clariore, aut autoritate grauiore, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent, pergratum Atheniensis & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes autores, Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuianus, propè bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemum apud Ennium, paucis: nam omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbat exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinione istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eo reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidēsne Diogenem fuisse, qui diceret artem se tradere bene differendi, & vera, ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco *διαλεκτική* appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inueniatur, sed tantum est, quo modo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sic ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, verumne sit, an falsum; & si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent rectène adiuncta sint, & verane summa sit vniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modò ea, quæ iam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus antè exorsa, & potius detexta, propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat,

adiuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget vllò modo posse dissolui: & genus sermonis affert non liquidum, non fufum, ac profluens, sed exile, aridū, concisum, ac minutum: quod si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, putò plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artibus omnium superiorum; & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem aciem mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed vsu in hoc vno genere, studioque maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas per quam esset optanda nobis, qui nullam vnquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probaret; nullam oppugnavit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduus vno opere eandem incudem diem, noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima manfa, ut nutrices infantibus pueris, in os inferant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus vsu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, vbi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed vnde vniuersum flumen erumpat, qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum cōmonstret, & ea breuiter illustret, verbisq; definiat. Quid

enim est, in quo hæreat qui viderit omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota quærat, aut pars eius, aut vocabulū, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuersa vis explicanda est, sic; Si maiestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostib. pop. Rom. tradidit, non, qui eum, qui id fecisset, pop. Rom. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute Reipub. fuit, aut aliud consilium institendum, aut sua sponte faciendum. Aliud consilium, superbū; suum, arrogans; vtendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, vt Carbo; Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & parteis generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnātia: & causas rerum vestigabimus: & ea, quæ ex causis orta sunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem; Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi; Si omnes, qui Reip. consulunt, chari nobis esse debent: certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem; Si fera partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est, in diem viuere; nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interceptus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruēto cōprehensus

fusus in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quæsisse, perspicuum est; quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti; quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti; quod semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic; Avaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis aut, quæ sunt orta de causis; Si ærarii copiis & ad belli adiumentum, & ad ornamenta pacis vtimur; vectigalib. seruatiū. Maiora aut & minora, & paria cōparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitis pstat, & pecunia tā oportet expetitur, quāto gloria magis est expetenda? Ex minore sic

hic, parue consuetudinis

Causa huius mortem fert tam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri? Ex pari sic: Est eiusdem, & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea subleuantur, vt hæc; Hoc verum est: dixit enim Q. Luctatius. Hoc falsum est: habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo antè dixi. Hæc, vt breuissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, monstrare vellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, vbi sint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conueniat, non est artis exquisitè præscribere, sed est mediocris ingenii iudicare. Neque enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, sed vt doctissimis hominibus vsus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in vilo genere dicendi. Si verò assequetur vt

talís videatur, qualem se videri velit. & animos eorum ita afficiat, apud quos ager, ut eos quocunque velit vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requirer. Iam illud videmus, nequaquam satis esse reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, alióque transire; sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctos ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper Deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, Deus, non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuisssem,

fuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed, cum tria sint à me propo-
sita, de vno dictum, cum de duobus reliquis dixerò, tunc erit denique de disponenda tota oratione querendum. Valeat igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta & facta, & vitam, & eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari aduersariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, reb⁹ gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: siquid persequare acrius, ut inuitus, & coactus facere videare: facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri, perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde beneuolentiam conciliant, ab alienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime comendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus quam causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatēque significandi; efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum ve-

lint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut moreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud opandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodata. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, prius quam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus eius cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos iudicium pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odorere quam sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis status ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò inclinātem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cum à te tractatur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum; tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque puerili: ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque iniusti videbuntur. Quod si fictus

si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permouerem. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque, ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collactymatione denique ostēderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflamatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominē toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractesque dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallaciis. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiūt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset leuius, quamquam cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam, cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quàm scena, quàm fabulæ: tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histronis viderentur, spondalia illa dicentis,

se segregare abste ausus, aut sine illo Salamina ingredi?

T. iiii

Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem, inflexa ad miserabilem sonum voce,

— quem, etate exacta, indigem

Liberum lacerasti, orbasti, extinxisti; neque fratris necis,

Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus:

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat: quid? Pacuum putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poetam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum veteres casus, si quosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed autor meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissim, hunc cum afflictum, debilitatum, morientem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commouere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitauim mortuum, ac fordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius morerem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret: cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratione, omniumque Deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisse meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quanquam te quidem quod hoc doceam, qui

qui in accusando sodali, & quaestore meo, tantum incendiū non oratione solum, sed multo magis vi, & dolore, & ardore animi concitatas, ut ego, ad id restringendum, vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui, miserabilique casu, in iudicium vocabas; deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Æmilium lapide percussum esse constabat, vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolecens pro Repub. queri summa cum dignitate existimare: ego homo Censorius vix satis honestè viderer seditiosum ciuem, & in hominis Consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tum eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit: vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi: eamque orationem ex omni Reipub. nostræ temporum varietate repetiui: conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassius commemorabat, egi: neque reges ex hac ciuitate exigi: neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quod si vnquam pop. Rom. concessum esset, ut iure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum; nullam illam causam iustiores fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam; & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, remouabam, atque reuocabam. Quod vbi sensi me in pos-

sessione iudicii, ac defensionis meae constitisse: quod & populi benevolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram conuerterat; tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputauimus, leuitatis, & mansuetudinis, cœpi, me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimus à me, sed meis tamen ciuibus salutis existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederetur; præsertim, si in aliis causis intellexissent omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut quid esset, minuere maiestatem explicarem, perquam breuiter perstrinxi, atque attingi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis, mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis iudicū, quam doctis, tua, Sulpiti, est à nobis tum accusatio victa. Hic Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum, dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium Dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut tu illud initio, quod tibi vnum ad ignoscendum homines dabat, tenuisti, te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, ciuem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrantur, serpere occultè cœpisti,

cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermisus in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrè puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim iam nos longa vita, vsusque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulæne causa: nam neque paruis in rebus adhibenda sunt hæc dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentis oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut conuellere adoriatur ea, quæ non possint commoueri. Nam, quoniam hæc ferè maximè sunt in iudicium animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia: sentimus amorē conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque vtilis sint, laborare: namque hæc res amorē magis conciliat, illa virtutis defensio charitatē: plūsq; proficit, si proponitur spes vtilitatis futura, quā præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut vtilitatem: eūque cui concilies hunc amorem, significes nihil ad vtilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Inuidetur enim commodis hominum ipsorum: studiis autē eorum cæteris commodandifacueretur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligimus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè inuideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris di-

mouere: eadēque hęc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos viros, aut in eos, quos quisque minimē debuerit, aut in Rempub. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiā, aut odii non dissimilis offensus. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque vna ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an accerrimus longē sit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quā in excitanda. Inuidēt autem homines maximē paribus, aut inferioribus, cū se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer, & eō magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt. Quæ si inflammanda sunt, maximē dicēdum est, non esse virtute parta, deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum si erunt honestiora, atque grauiora, tamē non esse tanti vlla merita, quantā insolentia hominis, quantūque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq; si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totāque abicere, atque deponere: omninoque perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi, maximēque est hoc commune vitium, & peruagatum: inuidetur autem præstanti, florentique fortunæ) vt hæc opinio minuat, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miseriis permista esse videatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, vt illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbis, aut timeat, aut intuens alium, crebrō ad seipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauius accipiuntur, si dicuntur dolent, tum afflicta, & prostrata virtus maximē luctuosa est: & vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis (vt sæpe iam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutan-

mutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lenē, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiant, ad hanc vim accerrimam, qua eosdem excitamus, insuat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neq; est vlla temperatio oratio, quā illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In vtroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis, atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque affiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa, & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterūque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commouere. Argumentū enim ratio ipsa confirmat, quæ, simulatque emissā est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatē ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æquē graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, vt odio beneuolentia, vt misericordiā inuidia tollatur. Suauis autem est, & vehementer sæpe vilis iocus, & facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, na-

turæ sunt propria certè, neque vllam artem desiderant: in quibus tu longè aliis mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem falsi; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni de re facilius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facilius disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere: inueni autem ridicula, & falsa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulfitas, rideatur. Quare mihi quidem videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facietiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum, & breue; illa à veteribus superior, cauillatio; hæc altera dicacitas nominata est. Leue nomen habet vtræque res; quippe leue enim est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, ut dicis, Antoni, multum in causis per sepe lepore, & facietis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur (natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facietos, & vultu adiuuante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum antè illud facietè dictum emissum hærare debeat, quàm cogitari posse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus, quid latraret, furem se videre, respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumuiros contra Scæuolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? Nam id, quod tu mihi tribuisti, Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarii dignitati, in quo ipso seruabat suam, quod est hominibus facietis, & dicacibus diffi-
cillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea

quæ

quæ occurrant, cum falsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. Hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint. Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lussit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare. Minimè mirum, inquit: modò enim existi de balneis. Innumerabilia huiusmodi fuerunt, sed non minus iucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duo lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cum contraria inter sese de Repub. capita cõtulisset, noster hic facietissimè treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legēdos dedit. Ex libro primo, Fortè euenit, ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, In Albano eram ego, & Marcus filius. Sapiens videlicet homo cum primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitè: metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei reliquum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, sunt veri Bruti libri) In Tiburti: fortè assedimus ego, & M. filius. Vbi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui nō fateatur, hoc lepore atque iis facietis, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadē causa cum funere efferretur anus Iunia? Proh Di immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminente, summa grauitate, & celeritate verborum: Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto,

qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? At id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. An iuri ciuili? est patrum. sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem, & cæsis solum tibi patrum recepisse. An rei militari, qui nunquam castra videris? an eloquentiæ, quæ nulla est in te, & quicquid est vocis, ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis, quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquisti? Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem, & vrbana innumerabilia ex vna concione meministi. Nec enim concio maior vnquam fuit, nec 15 apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate cõditior. Quare tibi, Antoni, vtrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi. Et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, vt cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paululum inuiderem. Nam esse quamuis facetum, atque salum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis venustissimus, & vrbani- 25 simus, omnium grauissimus, & seuerissimus & esse, & videri, quod isti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum attisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de grauitate decerperet, quod quidem in primis a Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo vtamur, cum opus sit, quærimus: vt in aduersarium, & maximè si eius stultitia poterit agitari: in testem stultum, cupidum, leuem, si facillè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ laceßiti dicimus, quàm quæ priores. Nam & ingenii celeritas maior est, quæ apparet in respon- 30 dendo,

dendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceßiti: vt in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facilius dictum videretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta 5 grauitas in Domitio, tanta autoritas, vt quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum; quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit? patiemur Cæsarem, qui, quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare, totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & vnde deducatur, præsertim cum tantam vim, & vtilitatem salis, & vrbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus 15 Antonius tandiu loquitur, ars vlla sit. obseruatio quædã est, vt ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent, quæ si eloquentis facere posset, quis esset nõ eloquens? Quis enim hæc vel nõ facillè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem esse arbitror, non vt ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur: sed vt ea, quæ natuta, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cū, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, vt, si tibi videtur, disputes, de hoc toto iocandi 25 genere quid sentias: nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluisti, in hoc tali cœtu, atque in tã accurato sermone præterita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiuia, Crasse, exigis, non committam, vt, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe 30 mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectantè Roscio. Quis enim sese commouere potest, cuius ille vitia non videat? sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, & docebo sus (vt aiunt) oratorem eum, quæ cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, locabatur, inquit Catulus: præsertim cum ita dicat ipse, vt ambrosia alendus esse videatur. verum te, Cæsar, audiamus, vt ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Per pauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore, atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæ- 35

faris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersario. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simulac perpaululum gustaris, extrudam, & eiiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: vnum, quid sit: alterum, vnde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum mouere; quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultu, oculos occupet, viderit Democritus. Neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris mouere risum: vel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes, acumen vno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam lacescentis: vel quod frangit aduersariū, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem politum esse, hominem significat, quod eruditum, quod vrbane, maximèque quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosos enim maiore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illi diu nolunt, nisi si se fortè iactant. Partendum est autem maximè charitati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque charorum,

neque

neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis vitiis satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, nequid insulse: sed etiam siquid perridiculè possis, vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis ioc⁹ sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facietiarum, quorum alterum retractatur, alterum dicto. Re, si quādo quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmii, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracinæ de amica rixatus. Salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. Addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria L. L. duo M. M. Cum quæres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perspicias, hoc genus quā sit facetum, quā elegans, quā oratorium, siue habeas verè quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum: siue fingas. Est autem hæc huius generis virtus, ut ita facta demōstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur: ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est autem ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa vultus, & vocis imitatio? *Per tuas statuas* verò cum dixit, & extento brachio, paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitationis senis:

Tibi ego Antipho assero, inquit, senium est, cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandū sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. Orator surripiat oportet imitationem: ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat. Præstet idem ingenuitatē, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerū obscenitate vitanda. Hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facietiarum, in quibus describuntur hominū mores,

V ij

& ita effinguntur, ut, aut re narrata aliqua quales sunt intelligentur; aut, imitatione breuiter iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine mouetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Nō mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces, 10 Granio quidē nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, nē, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæstior properas, Modò breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpussillum rogabo. Ridiculū, sed sedebat iudex L. Aurifex, 15 breuior etiam quam ipse testis. omnis est risus in iudicē cōuersus. visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur: Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio: vni enim locū esse video. Est hoc & scurrile, & quod sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quod in omneis luscos conueniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridetur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, Manus laua, inquit, & 25 cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? Puer abigemufcas. Risum quæsiuit, qui est mea sententia vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia & grauitate moderabimur: quarum utinā artem aliquā haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facere dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facietas: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re, verboque moueatur. Sed hoc me-

mentote,

mentote, quoscunque locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam grauis sententiæ posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpibus, & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi seruum possumus; & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo, solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. Quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam 10 quod Sp. Caruilio grauitè claudicanti ex vulnere ob Rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis, mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem? præclarum, & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi est vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat, hoc ridiculū est. & vtrūque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Næuio ignauius? seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, sed circumueniri, subridiculè Philippus. At vtrunque 20 nus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur: sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate versantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, 25 si non conuenit; caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est, Caluus, satis est quod dicit. Parū me multa? Nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & graui sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim 30 potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ipso ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, morosum, 35 supersticiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna

V iij

nobis. Quartum, obsecenitas, non solum non foro digna, sed vix conuiuium liberorum. Detrahitur igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facietur reliquæ sunt, quæ aut in re, vt antequam diuisi, posita videntur esse; aut in verbo. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis vt bellè, & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium, qui, cum studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalèsque eum in campum non venisse requirerent, excusauit Vespas Terentius, quod eum brachium frigilè diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

Quid? Decius nuculam an confixum vis facere? inquit. Vt tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sextantis. Et si quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, vt antequam dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quam risum mouet, nisi, si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem. sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet. Quod si admistum est etiam ambiguum, fit falsius: vt apud Næuium videtur esse misericors ille, qui iudicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodò, ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidè videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario verbum, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacesiuit, infligitur. Sed, cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit, in quo vtea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cauendum est, ne arcesitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam

verbi

verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant *περὸν καὶ ὑπερὸν*, vt nobiliorem, mobiliorem Cato: aut vt idem cum cuidam dixisset, Eamus deambulatam: & ille, *Quid opus fuit de?* Immo verò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, Si tu, & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrè ita quis vocetur, vt ego nuper Nummum diuisorem, vt Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululum immutatus: aut aliqua pars versus: vt Statius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant,

St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

15 *Tanta confidentia estis? auferte istam nunc superbiam.*

Nam in Cælio sanè etiam ad causam vilem fuit tuum illud, Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delictiorem: abeunte iam illo,

Sentis? senem esse tactum triginta minis?

20 In hoc genus coniciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cum Afellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas afellum, & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis, non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est

25 etiam in verbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est Tutor, mimus vetus oppidò ridiculus. Sed ab eo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud,

30 quod tu, Crasse, nupere, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene antequam lucè venisset: Tu verò, inquisti, molestus non eris. Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu certè negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipio-

35 nem, cum ex centuria sua renuntiaret Accidinum consulem, præcòque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica Cenfori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non herculè, inquit, ex animi tui

[V iiii]

sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (vt antè dixi) noster delectat error; ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixerò, mihi malè dicturus es, vt cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, vt cum Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum essent imperatorum, turmaleis dixit displicere. Inuertuntur autem verba, vt Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidianus L. Heluius Lamia deformis, vt nostis: qui, cum interpellaret odiosè, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, vt in grauibz sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem, & iocorum vnam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata cōtrariè, quod idem genus est sæpe etiam facetum: vt Sergius ille Galba, cū iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exhibet? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac verborum quidè genera, quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaque magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi propriū est, subturpia: cuius exemplū, vt breuissimū, sit sanè illud quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: vt cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces, Oileos nominare. Est etiam

ex

ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginè. Collationem, vt ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conferuasce dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Vtilud M. Cicero senex huius viri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium, vt quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turporis: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende quæso. demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus. nihil tam Mancie simile visum est. Vt cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum vt diceret si quid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descendens, caput ad fornacem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam cum Itomacharetur cum C. Metello, dixisse cicitur, Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & sæpe verbores obscura, & latens illustratur: vt cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, vt existimabatur, auarus, & furax, sed egregiè fortis, & bonus Imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & graui: Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm venire. Vt Asello Africanus obiicienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, vt religione ciuitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias: non illo genere, de quo antè dixi, cum contraria dicas, vt Lamie Crassus, sed cum toto genere orationis seuerè ludas, cum aliter sentias, ac loquar: vt noster Scæuola Septumuleio illi

V v

Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret: Quid tibi vis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem: si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in analibus suis Africanum hunc Æmylianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat *εἰς πῦρ*. Sed uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longè lepore & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum gravitate falsum, cumque oratoris dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facietis disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummius cuius temporis hominem esse. sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: ut cum Africanus Censor tribu movebat, eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quereretque, cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso, arcem tamen Liuius retinisset, multa que ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit, meminim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus postquam rem habere cepit, est mortuus.

Quid est tibi ista mulier? Vxor. similis medius fidius.

Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancina, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatam, Aliquando, inquit,

quit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridetur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut

5 Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego vero, inquam, à porta Exquillina video villam tuam. Ut illud Nasica, qui, cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio querenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse, paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à ianua quereretur, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? 15 Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quererem, ancilla tuæ credidi, te domi non esse: tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset,

-- Quid tu Egilia mea,

Quando ad me venis cum tua colu, & lana?

-- Non pot (inquit) audeo:

Nam me ad famosas vetuit mater accedere.

25 Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Sicali, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos feram, furculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam 30 oratori malo: qui, cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & 35 quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, æ

lenti: vt cum Cato percussus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit, nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam ſtultitiæ ſallia reprehenſio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronū cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultū. Quæſo, inquit, prætor, aduerſario meo da iſtum patronū, deinde mihi neminē dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longè aliter, atq; ſunt, ſed acutè, atq; concinnè: vt cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliffet, & in eius tabulis oſtēderet literas A. F. P. R. idq; diceret eſſe, Actum fide P. Rutilii: Rutilius autem, Antea factum, poſt relatum: C. Cannius eques Rom. cum Ruſo adeſſet, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. Æmylius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, Quid huic abeſt, niſi res & virtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: vt cum obiurgauit Albius Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum videretur, & valde, abſoluto Scauola, gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiā admonitio in conſilio dando familiaris: vt cum patrono malo, cum vocem in dicēdo obtuliſſet, ſuadebat Granius, vt muſcū frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet: Perdam, inquit, vocem, ſi id fecero. Melius eſt, inquit, quā reum. Bellum etiā eſt, cum, quod cuiq; ſit conſentaneum, dicitur: vt cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetque aduocatus reo Beſtiæ, cum ſunus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius. Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quā quod eſt præter expectationem: cuius innumerabilia ſunt exempla: vel Appii maioris illius, qui in ſenatu cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent: Non eſt, inquit, Lucilii pecus illud, erratis: (defendere) Luciliū videbatur ego liberū puto eſſe: qua lubet paſcitur. Placet etiā mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchū percussit. cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mutium iudicem tuliffet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cum eſſet admurmuratum:

muratum: Ah, inquit, Patres conſcripti: non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus. Ab hoc verò Craſſo nihil facietius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poſeſt fieri, inquit, Sile, vt is, vnde te audiſſe dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Poſeſt etiam, vt tu non rectè intellexeris. Id quoq; toto capite annuit, vt ſe Craſſo daret. Poſeſt etiam fieri, inquit, vt omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, vt teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris,

Sapiens ſi algebis, tremes.

& alia permulta. Sæpe etiam faceret concedas aduerſario id ipſum, quod tibi ille detrahit: vt C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententioſè ridicula dicuntur, vt M. Cincius, quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodiſſet, & ſatis contumelioſè, Quid ſers Cinciole? quæſiſſet: Vt emas, inquit, Cai, ſi vti velis. Sæpe etiam, falſe quæ fieri non poſſunt, optantur: vt M. Lepidus, cum cæteris in campo exercitibus, in herba ipſe recubiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percontantibus lentè reſpondere quod nollent: vt Cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenti equū ademiffet, amiciq; cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptū ſibi equū diceret, cum optimus colonus, pauciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus, eſſet: Meiſtorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita ſunt: quæ plerunq; vt antè dixi, laudari magis, quā rideri ſolent. Hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridiculè indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaque imbuendus eſt is, qui iocoſè vult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiuſque modi genus ridiculi,

vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa quoque, quae dicuntur, falsiora videri solent. Sed iam tu, Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum; censeo ut satis diu te putes requieuisse, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet: quoniam quidē tu Fabricios mihi autores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quae voluistis ex me audire: de quibus quidē accuratius dicendū, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quae iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum causam sum aggressus, atque omnia cogitādo, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causae, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos, quibus permouentur, vidi, atque cognoui; tum cōstituo, quid habeat quaeque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam vocari, quae non habeat utrunque: sed quantum habeat, id refert. Mea autē ratio in dicendo haec esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornē, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi herream: à malo autē, utriusque causae ita recedā, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augēdo, dissimulatū obruatur. & si causa est in argumentis, firmissima quaeque maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod vnum: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimum partem, quae maximè commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis haec est, ut si in refellēdo aduersario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quam illa redargui possint, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quae facillima videntur, quoniam quae difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo, vnum, ut molestō, aut difficili argumēto, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit?

sed

sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo: confiteorque me, si quae premat res vehementius, ita cōcedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidē scuto, fugere videar: sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnae similem fugam; consistere vero in meo praesidio, sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessasse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendū, & providendū puto, quodque me sollicitare summè solet: nō tam ut pro sim causis elaborare soleo, quam ut nequid ob sim: non quin enitendum sit in utroque, sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse videri causae, quam non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille, sed Caesar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quaerendi. Tum Iulius, Ego meherculè, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem, vnum te in dicēdo mihi videri rectissimum, propriumque; hoc esse laudis tuae, nihil à te vnquam esse dictū, quod obesset ei, pro quo diceret: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiā laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximā, quod nō solum, quod opus esset, diceret, sed etiam, quod non opus esset, non diceret: tum illum mihi respondere memini, cetera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis, & perfidiosū, dicere quod alienū esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicam equidem, Caesar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & vos omnes, hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meae mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdā est ingenii, ac singularis: cui quiddā potenti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicēdo, obessetque ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturam, cuius tanta vis ingenii est,

ut neminem nisi consultò putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisse dicitur, ei-que artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci, quæ vellet, quam si meminisse docuisset. Vidēsne quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, vnquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollit, quam quod semel audisset, vidisset, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis operanda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectiunda, ne quid offendas, ne quod irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi laceffatur: orat reus, vrgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus. Non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen vllam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stultè dixeris, reprehendere, quam quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? Habet enim & voluntatē nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? Aduersariumne? Immo verò, aiunt se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse; ego autem sapissimè video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud,

illud, quod suprà dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ etiam valde causam meam premerent: cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt: mediocriterne causis nocent, cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? Si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines charos, iudicibusque iucundos, sine vlla præmunitione orationis acerbis, & cōtumeliosius inuehere, nōne abste iudices ab alienis? Quid, si quæ vitia, aut incōmoda sunt in aliquo iudice vno aut pluribus, ea tu in aduersariis exprobrando, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquo, nihilne noceas? In quo ego, nō quo libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus existimor: ut, cum te ipsum Sulpiti, obiurgabā, quod ministratorem peteres, nō aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, ut si quis mihi maledicat, petulans, aut planè infānus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturū se sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab vfu iudiciorum, ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicā enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum, ac locorum: cuius ratio est duplex; altera, quam affert natura causarum; altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Natū, ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rē exponamus, post, ut eam probemus, nostris præfidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt verò statuiamus ea quæ probandi, docendi, persuadēdi causa dicenda sunt, quæ admodum componamus, id est vel maxime propriū oratoris prudentiæ. Multa enim occurrūt argumenta, multa quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita leuia

sunt, vt contemnenda sint: partim etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, vt insit in iis aliquid vitii, neque tanti sit illud quod prodesse videatur, vt cum aliquo malo coniungatur. Quæ aut sunt vtilia atq; firma, si ea tamen (vt sæpe fit) valde multa sunt: ea quæ ex iis aut leuissima sunt, aut aliis grauioribus confimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, quod sæpè iam dixi, tribus rebus oēs ad nostram sententiā perducimus, aut docēdo, aut conciliādo, aut permouendo: vna ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquæ dux, sicut sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debent. Nam & principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulo pōst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, vt ad eorum menteis, apud quos agitur mouendas, permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & cōmouendo proficiunt plurimū, quanquā maximè proprius est locus & in exordiōdo, & in perorando: digredi tamen ab eo quod proposueris, atq; agas, permouendorum animorum causa, sæpe vtile est. Itaq; vel narratione exposita, sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel vtroq; loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatē atq; copiam, rectè id fieri potest: hæc quæ causæ sunt ad augendum & ad ornandum grauissimæ atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, vt iis locis vti liceat, quibus animorum imperis eorum, qui audiūt, aut impellantur, aut reflectantur. Atq; etiam in illo reprehendendo eos, qui quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoq; errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, vti quenq; eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, vt eorū expectationi qui audiunt, quam celerrimè succurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non, statim vt dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum

num quodque sit primum: dum illud tamen in vtroque teneatur, vt ea quæ æquè excellent, seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locū) in mediam turbam atq; in gregem coniciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, cum deniq; id quod primū est dicendū, postremò soleo cogitare, quo vtar exordio. Nam si quando id primū inuenire volui, nullū mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque cōmune. Principia autē dicendi semper cum accurata & accurata, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarū propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mirari soleo, non equidem istos, qui nullā huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, vt quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare. neque attendit, eos ipsos vnde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, vt & venustati vel maximè seruiant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium quin exordium dicendi vehemēs & pugna non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa sunt quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandū est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium quod se vniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ sunt, quæq; aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde querenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit vtendum. Sic & faciliè reperietur. sumētur enim ex iis rebus, quæ erunt vberissime vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione de prompta, & apparebit eas non modò non esse communis, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ

tum agatur, effloruisse. Omne autem principium, aut rei totius, quæ agatur, significationē habere debet, aut aditū ad causam, & communitiōem, aut quoddam ornamentū, & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportionē rerum præponere. Itaque in parvis atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significant virū bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis ferē contraria. Ex re, si crudelis, si nefanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem apud quos agitur, ut beneuolos, benēque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quā rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum commonent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia, sed nō principii magis propria, quā reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attentum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis esse possunt: illustriora enim sunt, quæ in principiis, quā quæ in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorū efficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantū impelli primò iudicem leuiter, ut iam inclinatio reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tantum citharædi præcæmium affictum aliquod, sed coherēs cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque eiusmodi illa prælusio debet esse non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsi sententiis, quibus præluserunt, vel pugnare possint. Narrare

verò

verò rem quod breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cum verbum nullum redundet: brevis est L. Crassi oratio, si tum est breuitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est. aliquando id opus est, sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritate affert, sed etiā quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tolli videtur illa,

Nam is postquam excessit ex ephēbis,

quā longa est narratio: mores adolescentis ipsius, & seruilis percontatio, mors Chrysidis, vultus & forma & lamentatio sororis: reliqua peruariē, iucundēque narrantur. Quod si hanc breuitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,

In ignem posita est:

in his fere decem versiculis totum conficere potuisset: quam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est ita, ut non breuitati seruitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi *In ignem posita est*, tamē res tota cognosci facile potuisset: sed & festiuitatē habet narratio distincta personis, & inter puncta sermonibus: est probabilius, quod gestum esse dicas, cum quemadmodum actum sit exponas: & multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quā cæteras: & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quā aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando: & maiore etiā periculo hæc pars orationis obscura est, quā cæteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit quod ita dictū est: narratio obscura totam obæcat orationē, vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco plani: narrationi vnus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis vsitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratio, id est consilii: neque enim, si nota res est, nec si non dubium sit quid gestum sit, narrari oportet: nec, si aduersarius narrauit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa quæ suspicionem & crimen efficient, contrāque nos erūt acriter persequamur, & quicquid poterit,

X iij

detrahamus: ne illud, quod Crassus, siquādo fiat, perfidia, nō stultitia fieri putat ut causæ noceamus, accadat. Nā ad summam totius causæ pertinet, cautē, an contrā, demonstrata res sit: quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur ut causa ponatur: in quo videndum est, quid in controuersiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncta, & infirmendis contrariis, & tuis confirmandis. Namque vnā in causis ratio quādam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem & reprehensionem quarit: sed quia neque reprehendi quæ contrā dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hæc & natura, & vtilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autē concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniāque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentis iudicium quā maxime permouendas, & ad vtilitatem nostrā vocandas, conferenda sunt. Neque sanē iam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. Sunt enim pleraque cōmunia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi videtur esse personæ. Nā & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti & deserti, ut mente prouidere, autoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium, multisque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiā ingenii ostentationisq; suspicio. Cōcio capit omnem vim orationis, & grauitatē varietatēque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quā dignitas. Nā qui vtilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis feratur, videt. Nemo est enim, præsertim in tā clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatē: sed vincit vtilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidē posse retineri. Controuersia autē inter hominum sententias, aut in illo est, vtrum sit vtilius: aut etiam, cum id cōuenit, certatur vtrū honestati potius, an vtilitati consulendū sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur: qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentia, pecunia, vectigalium, præsidii, militum, vtilitates cæterarum rerum,

rerum, quarum fructum vtilitate metimur: itēque incōmoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorū exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: vtilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in vtraque re maxime est querendum: inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de Reip. dandum, caput est, nosse Remp. ad dicendum verō probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrō mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum: & quanquā vna res vis est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa Reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximāque pars orationis ad mouēda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiā à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornariū dicti genus exciteur: habet enim multitudo vim quandam talem, ut quem admodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, nisi multitudinē audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperē, si arroganter, si turpiter, si sordidē, si quoquo animi vitio dictū esse aliquid videatur: aut hominum offensione, vel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atque fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinae opponuntur: tum obiurgatio, si est autoritas: tum admonitio, quasi lenior obiurgatio: tū promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetiæ profunt & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quā multitudo à tristitia, &

sæpe acerbitate, commodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, vt potui, vobis in vtroq; genere causarū quæ sequi solemus, quæ fugere, quæ spectare, quæque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationū genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram: sed quia & multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiar, de quibus nemo ferè præciperet: & quod nos laudationibus non ita multum vti solemus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci magis legēdi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistodes, Aristides, Agefilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii breuitatem habent nudam atque inornatā, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est vtendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel vt nosmetipsi ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus, sit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitiæ, cæteraque quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, nō habent in se veram laudem, quæ debet virtuti vni putatur. Sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum vsu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: vt opes & copiar non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plureis partibus: quarum alia est ad laudationē aptior. Sunt enim aliar virtutes quæ videntur in moribus hominum, & quadā comitate ac beneficentia positæ, aliar, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nā clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis cōmunib⁹, iucūda est auditu in laudationibus.

bus. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis qui eas in se habent, quàm generi hominū fructuosa putantur: sapientia & magnitudo animi, quæ omnes res humanæ gerūtur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quæ dā ingenii, & ipsa eloquētia, admirationis habet nō minus, iucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamē in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutū: ferunt enim aureis hominum cum illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt, in virtute, laudata. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cū æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Item que in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus & vim & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio, quæ verò etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent vberissimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatisimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ iudiciis hominum comprobata: in quibus etiam felicitatem ipsam Deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim paruar, neque vtitatæ; neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura quàm ostenderam, dicere: non tam propter vsum forenssem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm vt hoc videreris, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi

præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copiose laudari, sine virtutibus; nec improbum notari, ac vituperari sine vitiis cognitione, satis insigniter atque asperè posse. Atque his locis & laudandi & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus disponendisque quid sentiam. Adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea quibus hæc exornetur. Perge verò, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandòque euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem quam memoriæ malim: gratiamque habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranonē in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominē & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illū sordidè Simonidi dixisse: se dimidium eius ei quod pactus esset, pro illo carmine daturum, reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret si ei videretur. Paulò post esse ferunt nuntiatum Simonidi ut prodiret: iuvenes stare ad ianuā duos quosdam, qui cum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsū, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsū oppressum cum suis interisse: quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere vllō modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinē esse maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaque, iis qui hanc partē ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque

mo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conseruaret: res autē ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro literis vteremur. Qui sit autē oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere: tenere, quæ didiceris in accipiēda causa, quæ ipse cogitaris, omnēs fixas esse in animo sententias, omnem descriptum verborum apparatus: ita audire vel eum unde dicas, vel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videtur inscribere. Itaque soli qui memoria vigent, sciunt quid & quatenus, & quomodo dicturi sunt, cui responderint, quid supersit, iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem: sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium. Sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totū aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat, & procreet; verum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus ordinē verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudēter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maximè animis affigi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum vident: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione. si etiam oculorū commedatione animis traderentur: ut res cæcas, & ab aspectu iudicio remotas, conformatio quædā, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti vix possemus, intuen-do quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus rebus, quæ sub aspectum veniunt, sedē opus est. Etenim corpus intelligi sine loco nō potest. Quare, ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendū multis, illustribus, explicatis modicis intervallis: imaginibus, autē agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similitum verbo-

rum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnus verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, formarum varietate locos distinguunt. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. Eorum fingenda nobis sunt imagines, quibus semper vtamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positis notare possumus: vt sententias imaginibus, ordinē locis cōprehendamus. Neque verum est quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriā imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina proprie memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem viuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum: quorū vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione nō eruenda memoria est, si est vlla naturalis: sed certē, si latet, euocanda est. HABETIS sermonem bene longum hominis vtinam non impudentis, illud quidem certē, non nimis verecundi: qui quidem cū te, Catule, tum etiam L. Crasso audiēte, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorū ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profectō, si modō quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verō, inquit Catullus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modō tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiā: & cū humanitatē, & facilitatē agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me affecutū puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimē cognosse, & vndique collegisse, vsūque doctum partim correxisse video, partim cōprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quod semper statui neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ

fine

sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore vt tibi ignosceremus, si cognossemus quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimē audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem reculationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel prudentius, vel inuitius (nolo enim dicere de tam suauī homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consulare se esse hominem, & censorium? Eadem nostrā causa est. An artem afferet? Quadriennio minor est. An se nescire? Quæ ego serō, quæ cursim arripui, quæ succisui operis, vt aiunt, iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse consideret. Quamobrem ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit Antoni, quæ sunt longè secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verē, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde vnquam diutius quā quæstor abfuerim? sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque verō mihi quisquam copiosius vñquā visus est, neque subtilius in hoc genere dicēdi, quā iste hodie, esse versatus. quod si esse aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermisum, non essem tam inurbanus, ac penē inhumanus, vt eo grauarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, vt & partes faceret, & vtram vellet, prior ipse fumeret? deinde, si ego rectē intellexi, cum valde libenter audirem,

mihi coniunctè est visus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus; sin quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere, sed vide ne quid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est: id autem committore, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum cenfeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mauultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quàm primum tamen audire velle dixerunt.

M. TVL. CICER.
DE ORATORE
LIBER III.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, cum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem, post Antonii disputationem, Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiamque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, hoc, & superiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo scenicorū ludorū die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quæ dixisse cōstabat, videndū sibi aliud esse consiliū, illo senatu se Remp.

Remp. gerere non posse: manè idib. Septemb. & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatū de illo ipso, quod consul in eum ordinē tam grauer in concione esset inuectus. Hic, ut sæpe, inter homines sapientissimos constare vidi, quanquā hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquā dixisse melius putaretur; tamen omnium cōsensu sic esse tum iudicatū, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atq; orbitatē senatus, cuius ordinis à consule; qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neq; verò esse mirandū, si, cum suis consiliis Rempub. profligasset, consilium senatus à Republ. repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & disertio, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum facies admouisset, non tulit ille, & grauer exarsit, pignorbūque ablatis, Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnē auctoritatem vniuersi ordinis proprio putaris, eamq; in conspectu populi Rom. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cēdenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritu ipso libidine tuam libertas mea refutabit. Per multa tum vehemētissima cōtentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiāque eam, quā senatus frequens secutus est, ornatissimis & grauissimis verbis, ut populo Rom. satisficeret, nunquam senatus neque consilium Reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundē, id quod in auctoritatib. perscriptis extat, scribēdo affuisse. Illa tanquā cycnea fuit diuini hominis vox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset, sudorēq; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruiisset, cum febris domū rediit: diēq; septimo est lateris dolore cōsumptus. O fallacem hominū spem, fragilēque fortunam, & inaneis nostras cōtentiones, quæ in

medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipso
 cursu obruuntur, quàm portu conspicere potuerunt. Nam,
 quandiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tandiu
 priuatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu
 amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus
 primus ab honorum perfutione aditum omniū concessu
 ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque
 omnia vitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum
 suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ii tamen
 Rempubl. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à
 diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non
 vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia sena-
 tum, non sceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctu
 filiarum, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fu-
 gam, non illam post reditum eius eadem omnium crudelif-
 simam, non denique in omni genere deformatam eam ciui-
 tatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria
 præstitisset. Sed, quoniam attingi cogitatione vim, varieta-
 temque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque
 iis ferè ipsis definitur viris, qui hoc sermone quem referre
 cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatæ L. Crassi
 mortem illam, quæ est à multis sæpe defletæ, dixerit, cum ho-
 rum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collo-
 ti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q.
 Catulum virum omni laude præstantem, cum sibi non inco-
 lumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur, esse
 coactum, vt vita se ipse priuaret. Iam M. Antonii in his ipsis
 Rostris, in quibus ille Rempubl. constantissimè consul de-
 fenderat, quæque censor imperatoris manubis ornatur,
 positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium ca-
 pita seruata. Neque verò longè ab eo C. Iulii caput, hospitis
 Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulii fratris capite acuit:
 vt ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum Repub. pariter, &
 cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propin-
 quum suum maximi animi virum P. Crassum, suapte interfe-
 ctum manu, neque collegæ sui pontificis maximi san-
 guine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœ-
 rori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis ini-
 miciissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non
 vidit

vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dica-
 rant, horribileis, miserisque casus: ex quibus C. Cotta, quem
 ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi
 depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempo-
 re mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in ea-
 dem inuidiæ flamma fuisset, quibuscum priuatus coniun-
 ctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni di-
 gnitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ flo-
 rescenti, ferro errepta vita est, & poena temeritatis non sine
 magno reip. malo constituta. Ego vero te, Crasse, cum vitæ
 flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum,
 & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi,
 constantiaque tua, ciuili ferri subeunda fuit crudelitas, aut
 si quæ te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse
 te funerum patriæ spectatorem coegisset. Neque solum tibi
 improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium
 eadem bonorum, victoria mœrori fuisset. Mihi quidem,
 Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ
 nolimet ipsi ob amorem in rempub. incredibilem, & singula-
 rem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua
 vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque
 præcipientes casus clarissimorum hominum, atque optimo-
 rum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimica-
 tione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque integra no-
 bis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati
 gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modò,
 sedatis molestiis, iucunda, sed etiam hæretibus, salutaria no-
 bis esse possunt: sermonemque L. Crassi reliquum, ac penè
 postremum, memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam
 parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritæ gra-
 tiam, debitamque referamus. Neque enim quisquā nostrum,
 cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus o-
 mnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquā illa scripta
 sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta
 sunt, suspicatur. Quod item nos postulamur, nō a te quidem
 qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in
 manus sument, vt maius quiddam de L. Crasso, quàm quan-
 tum à nobis exprimeretur, suspicentur: nos enim, qui ipsi ser-
 moni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo

locos, ac sententias huius disputationis tradidisset, quò in genere orationis utrūq; oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorum, aut Crassum fuisse pleniorum putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus esset; is erit ex iis, qui aut illos nò audierit, aut iudicare non possit. Nà fuit vterque (vt exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus: vt neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vtigitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, cum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus, lectulo posito, recubisset, cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas: deinde, cum omnes, inclinatio ià in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse? inquit Iulius, imòsne sessum? et si admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentè esse existimatis, vt vobis hoc præsertim minus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media sylua placet? est enim is maximè & opacius, & frigidus. Sanè, inquit Crassus, etenim est in eo loco sedes, huic nostro non inopportuna sermoni. Cū placuisset idè cæteris, in syluam venit: & ibi magna cū audiendi expectatione confiditur. Tū Crassus, Cū autoritas, atq; amicitia vestra, tū Antonii facilitas eripuit, inquit; mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autè relinqueret, vt explicare, quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse nò possunt. Nà, cū omnis ex re, atq; verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse videntur,

tur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc, quæ supra, & subter sunt, vnum esse, & vna vi, atque vna consensione naturæ constricta esse dixerūt. Nullū est enim genus rerū, quod aut auulsum à cæteris, per seipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam, atque æternitatem, conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio videtur, quàm vt hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendere, est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè nò inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarū, & humanarum artium vno quodam societatis vinculo contineri. Vbi enim perspecta vis est rationis eius, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quod videtur esse altius, quàm vt id nos humi strati suspicere possimus: illud certè tamen quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascūque in oras disputationis, regionè seu delata est. Nam siue de cœlinatura loquitur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue vt impellat homines, siue vt doceat, siue vt deterreat, siue vt cōcitet, siue vt reflectat, siue vt incendat, siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cū suis, siue secum, riuis est diducta oratio, non fontibus; & quocumque ingreditur, eodem est instructu, ornatūque comitata. Sed, quoniam oppressi iam sumus opinionibus, non modò vulgi, verum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ cōplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discepta contrectant; & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; nò suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur tantum significabo breui, neque verborum ornatum inueniri posse, non partitis, expressisq; sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborū. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putè, proponam breuiter quid sentia de vniuerso genere dicendi. Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ nò habeat in suo genere res complures dissimileis inter se, quæ tamen

conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipi-
mus, quæ, etſi nos vocib. delectant, tamen ita ſunt varia ſæ-
pe, vt id, quod proximum audias, iucundiſſimū eſſe videatur:
& oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ
nos ita capiunt, vt vnum ſenſum diſſimili genere delectet: &
reliquos ſenſus voluptates oblectent diſpares, vt ſit difficile
iudiciū excellētis maximè ſuauiſſimæ. At hoc idē, quod eſt in
naturis rerū, transferri poteſt etiā ad artes. Vna fingendi eſt
ars, in qua præſtantes fuerūt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui
omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, vt neminem
ſui velis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars, ratioque picturæ, diſſi-
millimique tamen inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: ne-
que eorum quicquam eſt, cui quicquam in arte ſua deſſe
videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum,
& tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in
lingua? quæ cum in iſdem ſententiis, verbisq; verſetur, ſum-
mas habet diſſimilitudines, non ſic, vt alii vituperandi ſint,
ſed vt ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen gene-
re laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus
eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe
Ennius, Pacuuius, Acciūſque diſſimiles; quàm apud Græcos
Æſchylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par
penè laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Aſpici-
tunc eos homines, atque intuemini, quorum de acuitate
querimus, quid interſit inter oratorum ſtudia, atque natu-
ras: ſuauiſſimæ Iſocrates, ſubtiliſſimæ Lyſias, actumen Hy-
perides, ſonitum Æſchines, vim Demotheſes habuit. Quis
eorum non egregius? tamen quis cuiusquā niſi ſui ſimilis?
Gravitate Africanus, lenitate Lælius, aſperitate Galba,
profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum
non princeps temporibus illis fuit, & ſuo tamen quicq; in ge-
nere princeps? Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi li-
ceat vt præſentibus exemplis atq; viuīs? Quid iucūdius au-
ribus noſtris vnquam accidit huius oratione Catulī? quæ eſt
pura ſic, vt Latine loqui penè ſolus videatur: ſic autē grauis,
vt in ſingulari dignitate omnis tamē adſit humanitas ac le-
pos. Quid multa? Iſtum audiens, equidem ſic iudicare ſoleo,
quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitio-
ſius, & deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nōne no-
uam

nam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus
induxit propè ſingulare: Quis vnquam res præter hunc tra-
gicas penè comicæ, triſtes remiſſæ, ſeueras hilare, forenſes
ſcenica propè venuſtate tractauit, atque ita, vt neque iocus
magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facietis mi-
nueretur? Ecce præſentes duo propè æquales, Sulpitius, &
Cotta; quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere
præſtans? Limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis
aptisq; verbis, hæret in cauſa ſemper, & quid iudici pro-
bandum ſit, cum acutiſſimè vidit, omiſſis cæteris argumen-
tis, in eo mentem orationemque deſigit. Sulpitius autē for-
tiſſimo quodam animi impetu, pleniffima, & maxima voce,
ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborū
quoque ea grauitate, & copia eſt, vt vnus ad dicendum in-
ſtructiſſimus à natura eſſe videatur. Ad noſmetipſos iam re-
uertor; quoniam ſic fuimus ſemper comparati, vt hominum
ſermonibus quaſi in aliquod cōtentionis iudicium vocare-
mur. Quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius?
cum ille iſ ſit orator, vt nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego
autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè
tamē in cōparatione coniungar. Videtiſne genus hoc quod
ſit Antonii? forte, vehemēs, commotum in agendo, præmu-
nitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acuti, enuclea-
tum, in vnaquaque re commorans, honeſtè cedens, acriter
inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate,
nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicunq; in
dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis vide-
mur) certè tamen ab huius multum genere diſtamus: quod
quale ſit, non eſt meum dicere; propterea quòd minimè ſibi
quiſque notus eſt, & diſſimilimè de ſe quiſque ſentit. Sed ta-
men diſſimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei medio-
critate, & ex eo, quòd quibus veſtigiiſ primū inſtiti, in iis
ferè ſoleo perorare, & quòd aliquanto me maior in verbis,
quàm in ſententiis eligendis labor, & cura torquet, verentē,
ne, ſi paulò obſoletior fuerit oratio, nō digna expectatione,
& ſilentio fuiſſe videatur. Quòd ſi in nobis, qui adſumus,
tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ,
& in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis
quàm genere diſtinguitur, atq; omne laudatur, quod in ſuo

genere perfectum est: quid censeatis, si omnes qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sunt quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atque vna institutione formari. Quod non est ita: diligentissimèque hoc est eis qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quò sua quæque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorū exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur: cuius est vel maximè insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcari- bus in Ephoro, contrà autè in Theopompo frænis uti solere: alterum enim exultantem verborum audacia, reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærere scerèt; id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post video) quàm ut Latine, ut planè, ut ornate, ut ad id, quodcunque agatur, aptè, congruentèrque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem nō arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, vsum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinæque puerili: alterum adhibetur ob eā causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed

omnis

omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone asuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parè, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit is uti, & lectissimis, qui in veteribus erit scriptis studiosè, & multum volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndū est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & eas, sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius: nam de voce nondū ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est quin effugere cupiat: mollis vox, aut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria conseruantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, sonòque vocis agresti: & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: (verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi) sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est vrbs maximè propria. Atheniensi andiu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa vrbe remanet studiorum, quibus vacantes, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbs, & autoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suauiter loquendo facillè superabit. Notissimus student literis, quàm Latini: tamen ex istis, quos

Y iiii

nostris, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis, atque ipso oris pressu, & sono facile vincat. Quare, cum sit quædam certa vox Romani generis, urbanisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum: hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem, cum audio locum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis asferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpiti, nonnunquam imitaris, ut tota literam tollas, & plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed mellores videtur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius: Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiat. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus: idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpiti, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te semillimum dixit sibi videri. Tū ille, Tū cum monuit idem ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur? ex quo vereor, ne nihil sim tui nisi suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo, ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam. Sūt aut mea multo & plura, & maiora, quæ dicis: quæ aut sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me fortè locum admonuerit, comonebo. Præterea, igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani; ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque verò in illo altero diutius comoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latine scilicet

scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur: non disceptis sententiis, non præpositis temporibus; non confusis personis; non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, ut mihi per mirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, dere sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius agere cœpit; non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantæque insolentia, ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat; atque, ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidè, certè maioribus molestè & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inuiti audiamus: qui adduci possumus (de enim coniicio) relictis ut rebus omnibus, te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de perulgis nova quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius penè præterii, Latine loquendi, planèque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irridet: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt,

ide est, quod dico ornate. Qui item ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nomen. Qui ita dicerent, eos negavit, adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me autore, deridete, atque contemnite, qui se hominum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus: quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est vis, hoc est magis cum probitate iungenda, summæque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed fuerintibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandi que rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem, atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transfugerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plureis quam vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex eo, summa facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingeniis vberimis affluentes, curanda sibi esse, ac querenda, & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi mag.

magistra: neque disuncti doctores, sed iidem erant viuendi præceptores, atque dicendi: vtille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli inueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt: alii etiam, ut dialectici, nouum sibi studium, ludumque pepere-runt: atque in iis artibus, quæ reperta sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingeretur, atque virtutem, omne tem-pus, atque ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in Repub. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendique sapientiam flo-ferent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes: aut qui minus ipsi in Rep. versarentur, sed huius tamen eiusdem sapientia doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunq; in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, iis, qui hæc, quæ nos nunc quarimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur vno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidiū illud extitit, quasi linguæ, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius variis, & diuersis, & in omnem par-

tem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, pro-
 seminatae sunt quasi familiae, dissentientes inter se, & mul-
 tum disiunctae, & dispares: cum tamen omnes se philosophi
 Socraticos & dici vellent, & esse arbitrantur. Ac primò ab
 ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorum alter Peri-
 pateticorum, alter Academiae nomen obtinuit: deinde ab
 Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermo-
 ne maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici, tum
 ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes de-
 lectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille, & eius
 posteri, simpliciter defenderant: ii qui nunc voluptate om-
 nia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati
 satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuen-
 tur, quam amplexari voluit. Fuerunt etiam alia genera phi-
 losophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebāt, Ere-
 tricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhonorum: sed
 ea horum vi, & disputationibus sunt iam diu fracta, & extin-
 cta. Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae sus-
 cepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul
 abest tamen ab eo viro, quem quaerimus, & quem autorem
 publici consilii, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae at-
 que eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis pu-
 blicis esse volumus: nec vlla tamen ei philosophia fiet iniu-
 tia à nobis. Non enim repellitur inde, quò aggredi cupiet,
 sed in hortulis quiescet suus, vbi vult, vbi etiam recubans
 molliter, & delicatè, nos auocat à Rostris, à iudiciis, à curia,
 fortasse sapienter, hac praesertim Republ. Verùm ego non
 quaero nunc, quae sit philosophia verissima, sed quae oratori
 coniuncta maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimit-
 tamus: sunt enim & boni viri; &, quoniam sibi ita viden-
 tur, beati: tantùmque eos admoneamus, vt illud, etiam si est
 verissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant,
 quòd negant versari in Republica, esse sapientis. Nam si
 hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt
 ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autè, quos
 minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor,
 quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ab iis habeo
 gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiam, virtutem, ac
 sapientiam esse dixerunt: sed vtrunque est in his, quod ab
 hoc,

hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel quòd
 omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insa-
 nos esse dicunt; neque tamen quenquam esse sapientem.
 Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut
 vllum cœtum hominū committere, cui nemo illorum, qui
 adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit,
 quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè
 acutum, sed vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab au-
 ribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, & tandem eiusmo-
 di, quo vt ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, &
 mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius genti-
 bus, alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii: verè, an
 secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam vn-
 quam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripa-
 tetici, & Academicici: quanquam Academicorum nomen
 vnum, sententiae duae. nam Speusippus Platonius sororis fi-
 lius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xeno-
 cratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui vnà au-
 dierat Platonem, magnopere dissenfit: copia fortasse & va-
 rietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primùm, qui Po-
 lemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque
 Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sen-
 sibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodā
 vsu lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque
 iudicium, primùmque instituisse (quanquam id fuit Socra-
 ticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contrā
 id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec re-
 centior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam
 celeritate ingenii, dicendique copia Carneades: cuius ego
 etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores cer-
 tissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui
 eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. fami-
 liarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescen-
 te Athenis iam affectum senectute, multos dies auditū esse
 dicebat. Haec autem vt ex Apennino fluminum, sic ex com-
 muni sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, vt
 philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent,
 Graecum quidem & portuosum: oratores autem in inferum
 hoc Tuscum & barbarum, scopulosum, atque infestum la-

berentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, aut non ita agi ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putetis ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamè ornatiùs quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque iustitiam, quæ dici voluistis à me, ex ingenti quodam oratore, immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellit. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis; & si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinè adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Nanque (ut antè dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad Rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiæ cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promissuè haurirent, si manere in pristina cõmunione voluissent. Sed ut pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numina, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, à cõmuni philosophiæ nomine separauerunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificâ societatem esse voluissent. Quæ cum ita sint, paululû equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, quum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, nō possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde ut discam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium

matur.

maturrimè ad publicas causas accesserim, annosque natus vnum & viginti, nobilissimum hominem, & eloquentissimû in iudicium vocarim: cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Romani, quosq; maiorum. Paulum, sciens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum essem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria cõmemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc quod complector, tantam scientiam, vimq; doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potius: non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo, atque hos omneis, qui artes rhetoricas exponunt, periculosos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisq; nature, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesq; teneat: eadè mores, leges, iura describat, Rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcunq; rem pertineant, ornatè copioseq; dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vltu valeamus: neque tamen istis, qui in vna philosophia quasi tabernaculû vitæ suæ collocarunt, multum sanè in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quam obrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possum vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Velleius, de virtute homines Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquā concedere? non est enim philosophia similis artium reliquarum, nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? Aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingenii eruuntur ad id, quod in quoq; verisimile est, eliciendum, acutis atq; acerbis: eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster vulgaris

orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in vtranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitissimè explicare, aut hoc Arcefilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat, qui quæ ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, morem quæ, exercitationem quæ dicendi: is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem, pullos suos excludere in nido, qui volent clamatores odiosi ac molesti; Pamphilum quæ nescio quem finamus in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nos quæ ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam: quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo videretur. Nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cum quæ vitam tuam, ac studia considero: neque quo tempore ista didiceris, video: nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere vtrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere cum de oratore disputer, ac facerem, si esset mihi de histione dicendum. Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstrâ, nisi saltare didicisset: neque ea cum dicerem, me esse histionem necesse esset, sed fortasse, non stultum alieni artificii existimatore.

existimatore. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quaritur, de absoluta, & perfecta dari solet. Quare si iam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc sum ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum: neque enim apud homines res est vlla difficilius, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: vis enim, & natura rei nisi perfecta ante oculos ponatur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere; nec verò, id quod tu rectè commeministi, vllum unquam habuisse positum tempus ad discendum: ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quaris, Catule, de doctrina ista quid egolentiam, non tantum ingenioso homini, & ei qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempub. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi iis sumplerunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt, aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quod ridere commentatur: nihil enim curat aliud, atque ea, quæ velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totum quæ cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

Quamvis bonus ipse

Samnis in ludo, ac rudibus causis satis asper.

Sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valens quotidie catabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Rom. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium marinarum. Dies, & nocteis virum summa virtute, & prudentia videbamus, philosopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facili, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter

possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio, & quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiofa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinae confirmet, mediocri opera tribuatur, memoria, studiumque permaneat. Libet autem semper discere: ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilae studio teneam, etiam fortasse si assequi non possim: at alii, quia praeclare faciunt, vehementius quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se, mea sententia, sic habet, ut nisi quod quisque citò potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam, iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas. & hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? Haec duae partes, quae mihi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quam maxime iucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicium est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Caesar, faciendum est ad annum, ut ego in aedilitate laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum elegendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylva magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamque causam iuventus nostra dedisceret penè discendo: etiam

iam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram; non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obrundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, qui cuiusmodi essent, videbam, tamen esse praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum vnum traderetur, & cum impudentiae ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere: quanquam non haec ita statuo, ac decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditus, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Graecis erunt anteposendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut grauis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum, sententiarumque floribus, id non debet esse fuscum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu dispositae quaedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant: & quod non solum delectet, sed etiam sine fatietate delectet: non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur vestra, & aetates. Difficile enim dictum est, quanam causa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commouent, ab iis celerrimè fastidio quodam, & fatietate alienemur. Quanta colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque quam in veteribus, quae tamen etiam, si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum

iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsa vocula, quam certa, & seueræ, quib. tamen non modo austeri, sed, si læpius fiunt, multitudo ipsa reclamatione: Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguētis minus diu nos delectari summa, & acerrima suauitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari, quæ terram, quam quæ crocum olere videantur. In ipso tactu esse modum, & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius, quique dulcedine præter ceteros sensus commouetur, quam citò id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit: Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? quum utroque in genere ea, quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillimè fugiant satietatem: sic omnibus in rebus voluptatibus maximis fastidiū finitimum est. Quò hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus iudicare concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamuis claris sit coloribus picta vel poesis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fucis offenditur; quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata vitia noscuntur. Quare bene, & præclare quamuis nobis sæpe dicatur, bellè, & festiuè, nimium sæpe nolo: quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus, vmbra aliquam, & recessum, quò magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest.

Nam sapiens virtuti honorem premium, haud predam petit:

sed abiicit prorsus, ut in proximo,

Egredior ferro septus possidet sedes sacras: incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat. Quid ille alter?

Quid petam presidii?

quam leniter, quam remissè, quam nõ actuosè? Instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta

superio-

superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus vtrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita fit nobis igitur ornatus, & suavis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendū aliquid, & tollendū alius dicendo, sed etiā ad extendendū, atque abiiciendū. Id desideratur omnibus iis in locis; quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque vna laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primò reiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam vtrunque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprii causarum, & inhaerentes in earum neruis esse debent, tamen, quia de vniuersa re tractari solent, communes à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatore, in proditore, in patricidam; quib. uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiunia sunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipiteis disputationes, in quibus de vniuerso genere in vtranque partem differi copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de virtute enim, de officio, de æquo, & bono, de digni-

tate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus in ytranque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso prædiolo relictī sumus, & aliorum patroni, nostratenere, tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium iruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomē habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis politici philosophi appellati, vniuersarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita cōtrouersia certis temporibus, ac reis, hoc modo, Placeātne à Carthaginienlibus captiuos nostros, redditus suis, recuperari? aut infinitē de vniuerso genere, quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. Atque horū superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant: cāmque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiūt. Hæc autē altera quæstio infinita, & quasi proposita, cōsultatio nominatur. atque hæcenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione vtuntur, sed ita vt non iure, aut iudicio, vi denique recuperare amissam possessionem, sed vt ex iure ciuili surculo defringendo, vsurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximē vigere audio, etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt, vt præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopiarēticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est vlla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiāque perquiritur: vt, Virtus suā-

ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expectatur: aut agendi consilium exquiritur: vt, Sitne sapienti capessenda res pub. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, vt ita dicam, consecutio. Nam quid in res sit, coniectura quæritur: vt illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt si quæretur, quid sit sapientia. Consecutio autē tractatur, cum, quid quanque rem sequatur, inquiritur: vt illud, Sitne, aliquando mentiri, boni viri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispersiunt. Nam aut quid sit quæritur, hoc modo: Naturane sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei: vt quod sit initium legum, aut rerum publ. aut causa, & ratio: vt si quæretur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, vt si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes: vt cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit, vt si disseratur, Idne sit ius, quod maximæ parti sit vtile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, vt, Ornate dicere, propriūne sit oratoris, ad id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, vt si quæretur, quot sint genera rerum expetendarum, vt Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cum, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, vt si quæretur auari species, seditionis, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, vt si disseratur, expetendane sit gloria: aut ex cōparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisue rebus, vt, expetendine honores sint: num fugienda paupertas: de æquo, aut iniquo, æquūne sit, vlcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto ac turpi: vt hoc, sitne honestum gloriæ causa mortem obire. Cōparationis autem duo sunt modi: vnus, cum, idēne sit, an aliquid interfit, quæritur: vt metuere, & vereri: vt rex, & tyrannus: vt assentator & amicus: alter, cum quid præstet aliud alii, quæritur: vt illud, optimūne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem refe-

xuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quæ
verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione ver-
santur, quo in genere quid rectum, faciendumque sit, quaeritur,
cui loco omnis virtutum, & vitiorum est sylva subiecta: aut in
animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollenda
ve tractantur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes,
consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum
impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his
generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem
pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonii diuisione nostra
partitio. Eadem enim sunt membra in vtriusque disputationibus,
sed paulo secus à me, atque ab illo partita, ac distributa. Nunc
ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque reuocabo.
Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque
genera quaestionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii
loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quam
quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur
orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à priuata, ac singulari
controuersia se ad vniuersi generis vim explicandam conferunt,
& conuertunt, ut ii, qui audiunt, natura, & genere, & vniuersa
re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint.
Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescentes est cohortatus
Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem
vim varietatemque disserendi traducendos putauit. Quare non est
paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi
ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis
an-temeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim
solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est, sed onerandum,
complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum
suauitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores
sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in
deliberationibus publicis adhibendi autores, & principes sumus)
nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio,
in quam homines quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio,
nobis occupatis, inuolauerunt: atque etiam aut irrident oratorem,
ut ille in

in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis
præcipiunt libellis, eosque Rhetoricos inscribunt: quasi non illa
sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de
ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni viuendi, denique
etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non
possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus,
dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur,
transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis
rebus ætatem: sed, cum fonteis viderimus, (quos nisi qui celeriter
cognorit, nunquam cognoscet omnino) tum, quotiescunque opus erit,
ex iis tantum, quantum respetet, hauriamus. Nam neque tam est
acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam,
nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obicituritas,
ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspexerit. In
hoc igitur tanto, tamque immenso campo cum liceat oratori vagari
liberè, atque vbicunque constiterit, consistere in suo: facile sup-
peditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. Rerum enim copia,
verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de
quibus dicitur, exiit ex rei natura quidam splendor in verbis.
Sit modò is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter
educatione, doctrinæque puerili, & flagret studio, & à natura
adiuuetur, & in vniuersorum generum infinitis disceptationibus
exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresque ad cognoscendum,
imitandumque cognorit: nam ille haud sanè quemadmodum
verba struat, & illuminet, à magistris istis requireret. Ita facile
in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa,
si modò est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dii immortales,
inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam,
Crassè, complexuses, quantisque ex angustis oratorem educere
auius es, & in maiorum suorum regno collocare! Namque illos
veteres doctores, auctoresque dicendi, nullum genus
disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in
omni orationis ratione versatos: ex quibus Eleus Hippas, cum
Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum,
gloriatu est, cuncta penè audiente Græcia, nihil esse vlla in arte rerum

omnium, quod ipse nesciret, nec solum has artes, quibus liberales doctrinae, atque ingenia continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quae de naturis rerum, quae de hominum moribus, quae de Rep. dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de praclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem reputariant. Quid de Prodicō Cæo, quid de Trasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates: & ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quaecunque in disceptationem, quaestionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse proficitur: isque princeps ex omnibus ausus est in cōuentu poscere, quae de re quisque vellet audire. cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ii, quos nominaui, multique praeterea summi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorum negotiis penè omnibus, vel orbis terrarum procuratione, ac summi imperii gubernatione distractus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum eius, qui consilio, & oratione in ciuitate valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentesque his studiis, otio verò disfluente, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruariant. Tum Crassus, Non in hac, inquit, vna, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudi-

gnitudines sunt artium diminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cōs, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide, aut Archimede; num musicam Damonē, aut Aristoxeno; num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus vniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria vellēt, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. verò Manilium nos etiā vidimus transuerso ambulante foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de iure ciuili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius veteris, haec T. Coruncanii, haec proauis generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis, atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiae consilium suum, fidemque praestabant. Quid enim M. Catoni praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduentitiam defuit? num, quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & praestitit. Num propter hanc expriuatorum negotiis collectam gratiam tardior in Repub. capeffenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disciue potuit, quod ille non cum inuestigari, & scierit, tum etiā conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad Rempublicam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se, si vnum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarem (quae sanè nunc quidem obsoleuerunt) aut iuris scientiam (ne eius quidem vniuersi: nam pontificum,

quod est coniunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognationemque non norunt. Sed, ut Græcos referam oratores, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati, qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus? Non fuit ille equidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, popolare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri liceret) leporem habitasse dixerunt: tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat: sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionæ Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguae solum, verum etiam animi, ac virtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyfias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophon Agefilaum? aut Philolaum Archi-

tas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiae Græciam, quæ quondam Magna vocitata est? Equidem non arbitror: sic enim video, vnam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in Reipub. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui acciperent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuisent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam trāstulisset; mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, versumque quandam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. Itaque ornauit, & illustrauit doctrinā illam omnē rerumque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui volet, eum philosophū, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque incitiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorū, si alterū sit optandum, malim equidem indifertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos distinguant, hoc erūt inferiores, quod in oratore perfecto inest omnis illorum scientia; in philosophorum autē cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquē cumulū illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentiū fuit. Tum Cotta, Equidē, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denun-

tiatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione vt diceret: & eras ipse iam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descriperas: cùmque de duabus primis nobis quidem satis; sed, vt ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quem admodum primum ornate, deinde etiam aptè diceremus: quò cùm ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, vt nò necesse sit consumere ætatè, atque vt possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias, rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero. Tum Cæsar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crassè, commouit, quòd eum negasti, qui non citò quid didicisset, vnum omnino posse perdiscere: vt mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, Ego verò, inquit, Crassè, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quendam desidero: vel melicer existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto eloquentiam, ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, eam causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem nisi fortè es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt desperarem, me eloquentiam consequi posse, sed vt aliquid addiscerem. Tum Crassus, peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpiti. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt breuiter exponam

exponam tibi: censebo tamen ad eos qui autores, & inuectores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendū. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, coniunctisque constat. Ergo vt emeritis verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, penè vnà nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ nouamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta, atque obsoleta fugiat, lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimū. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis utitur: non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est, vitare vitium; quanquam id est magnum: verum hoc quasi solum quoddam, atque fundamentum est, verborum vsus, & copia bonorum. sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis querendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem, aut inusitatum verbum, aut nouatum, aut translaturum. Inusitata sunt prisca ferè, ac vetusta, & ab vsu quotidiani sermonis iandiu intermissa: quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen non raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere vt Cælius, Quæ tempestate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, vt tu soles, Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. Nouantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, vel coniungendis verbis, vt hæc:

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

An num non vis huius me versutiloquas malitias?

Videtis enim & versutiloquas, & expectorat, ex coniun-

ctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine coniunctio-
ne verba nouantur, vt, Ille sensus disertus, indigenitalis: vt,
-Baccarum vbertate incuruere. Tertius ille modus trās-
ferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit, inopia coa-
cta, & angustii: post autem delectatio, iucunditasque cele-
brauit. nam, vt vestis frigoris depellendi causa reperta pri-
mò, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, &
dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causa,
frequentata delectationis: nam gemmare viteis, luxuriem
esse in herbis, latus segetes, etiam rustici dicunt. Quod enim
declari vix verbo proprio potest, id translato cum est di-
ctū, illustrat id quod intelligi volumus, eius rei, quam alie-
no verbo posuimus, similitudo. Ergo hæc trāslationes quasi
mutationes sunt, cum quod nō habeas, aliunde sumas. Illæ
paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi
splendoris aliquid accerunt: quarum ego quid vobis aut in-
ueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad
verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno
loco tanquam in suo positum si agnoscitur, delectat: si simi-
le nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut
clariorem faciunt rem, vt illa omnia,

- Inhorrescit mare,

Tenebrae conduplicantur, noctisq; et nimbium occæcat nigror,

Flamma inter nubes coruscet, cœlum tonitru contremat:

Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,

Vndique omnes venti erumpunt, seu exsistunt turbines,

Feruet æstu pelagus.

omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem
verbis, dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota siue
facti alicuius, siue consilii: vt ille, qui occultantem consultò,
ne id quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis ver-
bis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, vt il-
lud, Si telū manu fugit. Imprudentia teli emissi breuius pro-
priis verbis exponi non potuit, quàm est vno significata
translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum
videtur, quid sit, quòd omnes translatis, & alienis magis de-
lectantur verbis, quàm propriis, & suis. nam si res suum no-
men

men & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt
nexus, quod per libram agitur: vt in vxore diuortium: ne-
cessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suo-
rum verborum maxima copia, tamen homines aliena mul-
to magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere
credo, vel quod ingenii specimen est quoddam transilire an-
te pedes posita, & alia longè repetita sumere; vel quòd is,
qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat,
quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac
totum simile conficitur: vel quòd omnis trāslatio, quæ qui-
dem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime
oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor vrbani-
tatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulce-
do orationis, sunt ducta à cæteris sensibus: illa verò oculo-
rum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi
quæ cernere, & videre non possumus. Nihil est enim in re-
rum natura cuius nō in aliis rebus possumus vti vocabulo, &
nomine: vnde enim simile duci potest (potest autè ex omni-
bus) indidem verbum vnum, quod similitudinem continet,
translatum lumen afferret orationi: quo in genere primum
fugienda est dissimilitudo.

- Celi ingentes fornices.

Quamuis sphæram in scenam (vt dicitur) attulerit Ennius:
tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

- Vine, Vlysses: dum licet,

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram sperantis
diutius esse sese victurum; sed rape: hoc verbum est ad id
aptatum, quod antè dixerat, Dum licet. Deinde videndum
est, ne longè simile sit ductum. Syrtim patrimonii, scopulū
libentius dixerim: Charybdim bonorum, voraginem po-
tius: facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita
sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniā hæc vel summa laus
est verbi transferendi, vt sensum feriat id, quod translatum
sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum ad quas eo-
rum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte
dici Africani castratā esse remp. nolo stercus curiæ dici Glau-
ciam: quamuis sit simile, tamen est in vtroque deformis co-
gnatio similitudinis. Nolo esse aut maius quā res postulet,

Tempestas comestationis; aut minus, Comestatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id, quod translātū sit, quā illud proprium, ac suum.

Quidnam est obscuro? quid te adiri abnutas?

Melius esset, veras, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat, 5

— Illico istic

Ne contagio mea bonis, umbrāve obsit.

Atque etiam si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est prapposito saepe verbo: ut si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non venisse videatur. Modus autem nullus est florentior, quā in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nā illud, quod ex hoc genere profuit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— Neque me patior

Iterum ad unum copulum, & telum classem

Achinum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, & presidentem tibi,

Reprimunt valide legum habena, atque imperii insistent iugo.

Sumpta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliā (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem transductio, atque immutatio, in verbo quādam fabricationem habet, sed in oratione: 30

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa: neque factum verbum est, ut Mare saxifragis vndis. neque translātum, ut Mollitur mare. sed ornandi causa proprium proprio commutatum, 35

Desine Roma tuos hosteis. &

Testes sunt campi magni.

Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe sumendus: ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Cererē pro

pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitiis, Togā pro pace, Arma, ac tela pro bello. Quo itē in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quō auaritia penetrauit, aut, Fides valuit, Iustitia confecit. Videtis profectō genus hoc totum, cum inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiaturnatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum, ut pro aedificiis cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum vnam turmam equitatum populi Romani dicimus; aut ex vno plures,

At Romanus homo, tamen et si res bene gesta est,

Corde suo trepidat.

aut cum ex pluribus intelligitur vnus;

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur saepe etiam verbo, non tam eleganter, quā in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quae ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Haec autē, quae aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac diceretur, sunt translata quodammodo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus, atque laus tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factū vel coniunctione, vel nouitate: in quo item est auribus, consuetudini que parcendum: aut translātum, quod maxime tāquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationē. Sequitur cōtinuatio verborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamque desiderat. Collocationis est cōponere, & struere verba, sic ut neue asper eorum concursus, neue hiulus sit, sed quodāmodo coagmentatus, & leuis: in quo lepidē faceri mei persona luitis, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

Quam lepidē lexeis compositae, ut tessera omnes,

Arie pavimento, atque emblemate vermiculato.

que cū dixisset in Albutiū illudens, ne à me quidē abstineat,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albutius. verum in me quidem lufit ille, ut solet. Sed est tamē hęc collocatio conseruanda verborū, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungitis, ut neue asperè concurrant, neue vastius diducantur. Hęc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum: quod iā vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodū, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Interpirationis enim, non defatigationis nostræ, neque fibrariorum notis, sed verborum, & sententiarum modo inter- punctas clausulas in orationibus esse voluerunt. idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Nāque hęc duo musici, qui erant quondam iidem poeta, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque tantum: ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hęc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. in quo illud est vel maximum, quod versus, in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est: & tamen eam coniunctionem sicuti versum numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus, neque est ex multis res vna, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignarōque distinguat, quam quod ille rudis inconditè fundit, quantum potest, & id quod dicit spiritu non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodā complectatur & adstricto, & soluto. Nam, cum vinxit modis, forma relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo tantum munus insitemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria.

Nihil

Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam oratio. ex hac versus, ex eadem dispares numeri cōficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Nō enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad vsum quotidianum, alio ad scenam, pompamque iunguntur: sed ea nos cum iacencia sustulimus ē medio, sicut molliissimā ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaque: tū graues sumus, tum subtiles, tū medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, ut ea, quæ maximam vtilitatem in se continent, eadē haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiā venustatis. In columitatis, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturæ, rotundū ut cælum, terraque: ut media sit, eaque sua vi, nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signū, & inde sensim ascendat in diuersam partem, ut luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant. hæc tantā habent vim, ut paulum immutata, cohærere nō possint: tantam pulchritudinē, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatio. Referre nunc animum ad hominum, vel etiam cæterorum animantium formam, & figuram: nullā partē corporis sine aliqua necessitate affectam, totamque formam quasi perfectam reperiētis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conseruandamque naturā: nusquam tamen est vlla pars, nisi venusta. Linquamus naturā, arteisque videamus. Quid tam in nauigio necessarium, quam latera, quam carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quæ mali, quam reliqua? quæ tamē hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa inuenta esse videantur. Columnæ, & templa, & porticus sustinent: tamen habent non plus vtilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam, cum esset habita

Aa iij

ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est: ut, etiam si cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem, ac propè necessitatem suauitas quædam, ac lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volui vno spiritu potest, sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam, cum sint numeri plures, iambum, & trocheum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapaesti, & spondæi pedem inuitat: in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in versum, aut similitudinem versu incedamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime præon, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc verba, desinite, incipite. comprimite; aut à breuibz deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, domuerant, soni pedes. atq; illi philosopho ordini placet à superiore præane, posteriore finire. Est aut præan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: vt,

Quid petam præsidi, aut exequar? quòve nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, Si Quiritēs minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi sic verba versu includere, ut nihil sit ne spiritui quidem minimo breuius, aut longius,

gius, quam necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic & est verè soluta: non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Nāq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, nō adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic vitatus versus efficitur, post anapaestus, procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior, & diutior fluxit dithyrambus, cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupletiori oratione diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis, atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodo ne cōtinuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aureis vocem natura modulatur ipsa: quod fieri, nisi inest numerus in voce, nō potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium & sæpe variorum interuallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possumus; in ambi præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior, atque iucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata, ac producta: membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. Sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis: aut quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eò sapius testificor, ut, authoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista asserri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur: aut quia non traduntur in vulgari ista disciplina, ne ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata ex-

pectare. ista, quæ dicis, dici volumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus, sine ulla dubitatione, respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi libello, me inuenisse, eloquentē: sed eo te ne laudādi quidem causā interpellauī, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo vno meo diminueretur. Hæc igitur, Crassus inquit, ad legē cū exercitatione, tū stylo, qui & alia, & hoc maximè, ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorū, aut musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiēdum est illud modò vobis, ne effluat oratio, ne vagentur, ne insistant interius, ne excurrat longius, vt membris distinguatur, vt conuersiones habeat absolutas. Neque semper vtēdum est perpetuitate, & quasi conuersione verborū, sed sæpe carpēda mēbris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos præan, aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi, ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati: consuetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, vt sententiæ verbis finiantur, eorūque verborū iunctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maximè heroo, & præana priore, aut cretico, sed variè, distinctèque confidat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medii possunt latere: modò ne circuitus ipse verborū sit aut breuior quàm aures expectent, aut longior quàm vires, atque anima patiat. Clausulas autē diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio, atque absolutio iudicatur. Nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur: qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi seruandi, & notandi pedes, si modò non breuiora, & præcisa erūt superiora: quos aut chorios, aut herous, aut alternos esse oportebit, aut in præne illo posteriore, quæ Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horū vicissitudines efficiant, vt neque ii satietur, qui audiēt, fastidio similitudinis: nec

nos

nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliōsq; variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantūmq; hominis ingenio, ac memoris valuit exercitatio, vt, cū se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: cū in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis, incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta, ac praua diiudicant: idque cū faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à naturā minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocūque iudicio, quòd ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit esse expertem. itaque non solum verbis arte positis mouentur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modò offensus est, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra rota reclamant. Quid? hoc non idē sit in vocibus? vt à multitudine, & populo non modò carerent, atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eliciantur? Mirabile est, cū plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cū à natura profecta sit, nisi naturā moueat, ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri, & voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctissimo, maioribusque nostris, vt epularum solemnium fides, ac tibie, Saliorūque versus indicant: maximè autem à Græcia veterē celebrata: quibus vtinam, similibusque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum vt in versu vulgus, si est peccatum,

Aa v

videt: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, 5 (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interpirationibus vterentur. Exposui ferè, 10 ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non 15 sine nervis, ac viribus, & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic oratorita conformandus est & verbis, & sententiis, ut, quemadmodum 20 qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant; sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & condecenciam, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur. 25 Formantur autem & verba, & sententiæ penè innumerales: quod satis scio notum esse vobis: sed inter cõformationem verborum, & sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris, sententiarum permanet, quibuscunque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, 30 tamè admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidè sit egregium, atque mirabile: nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, rarò autem etiam percuertis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio una in re, permultum movet, & illustris explanatio, rerumque quasi gerantur,

tur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandū id quod exponitur, & ad amplificandum: utrius, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic 5 contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: 10 bit: propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime 15 quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio: quæ est periucunda, cum in oratione, non cõtentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel antè, vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso reiicias. Præmunio est etiā ad 20 id, quod aggrediare, & reiectio in alium: cõmunicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morū ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos, vel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. Persona 25 tum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, antè occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrænatior augendi 30 causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, latio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs, & paulum immutatum verbum, atque deflexum, & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem verba impetus, & concur-

fio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus patriâ referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & improuifum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio; & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, noua vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit, vt breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipientem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa vulgaris, vsus autè grauiissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniâ de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè, commonstrati loci; nunc quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis vnum genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruorum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices frequentes, an pauci, an singuli, & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, autoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil

eo nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi vt figura orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem vt ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omni que in re posse, quod deceat facere, artis, & naturæ est scire quid, quâdòque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, vt aguntur. Actio, inquam, in dicendo vna dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum roicaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui, cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petatum est ab eo postridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quod me miser conferam? quod vertam? in Capitoliúmne? at fractis sanguine redundat. an domum? matremne vt miseram, lamentantemque videam, & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lacrymas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem veritatis histriones occupauerunt. Ac si ne dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verum, quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuratur, atque penè obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant; & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum: totumque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnesque voces, vt nerui in fidibus, ita

sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quæque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omneis est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumit, acutum, incitatum, crebro incidens:

*Impius horriatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos:*

& ea, quæ tu dudum Antoni proutisti,

Segregare abste ausus, - &c,

Ecquis hoc animaduertit? vincite - & Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?

Domum paternamne? ane ad Pelie filias?

& illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus:

& quæ sequuntur:

Hec omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum:

Multimodis sum circumuentus, morbo, exilio atq; inopia,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,

Alter terribilem minatur vitæ cruciatum, & necem:

Que nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu.

Aliud vis, contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,

Iterum iam aggreditur me, & quietum exuscitat.

Maior mihi moles, maius miscendum est malum,

Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum:

Sed

Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas nuptias,

Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,

Tum ad te ludibunda doctè & delicate detulit.

Aliud molestia; sine commiseratione graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum:

Qua tempestate Paris Helenam inuuptis iunxit nuptiis,

Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus.

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus, sed vniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac virili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palaestra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque verò est quicquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo cōtuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum cōiectu, tum hilaritate, motus animorum significamus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis; quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo, & leoni setas, caudâ, auribus, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in his omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgaris, hac denique barbari maximè commouentur. verba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate cōiunctus est: sententiæ quæ sæpe acutæ, non acutorum hominum

sensus præteruolant: actio, quæ pro se motum animi fert,
 omneis mouet: iisdem enim omnium animi motibus con-
 citantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi
 iudicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam
 sine dubio partem vox obtinet: quæ primum est optanda
 nobis, deinde quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam
 nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ser-
 uiatur, equidem magnopere censo seruendum. Sed illud
 videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere,
 quod, ut dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè
 est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad
 vocem in dicendo obtinendam, nihil est utilius quàm cre-
 bra mutatio, nihil perniciosius quàm effusa sine intermis-
 sione contentio. Quid? ad aureis nostras, & actionis suauit-
 atem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione
 aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule,
 ex Licinio cliente tuo literato homine, quem seruum sibi ille
 habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula,
 qui staret occultè post ipsum, cum concionaretur, peritum
 hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut
 remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui
 me hercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis
 cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego
 verò, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam frau-
 dem in Repub. esse delapsos, quanquam ea tela textitur, & ea
 incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac posteritati ostenditur,
 ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam simi-
 leis habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Iulius,
 sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego
 nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit
 Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc
 gradatim ascendere vocem, utile & suaue est. Nam à prin-
 cipio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firman-
 dum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentioneis
 extremum, quod tamen inferius est quàm acutissimus cla-
 mor, quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa con-
 tentione reuocabit. Est item contrà quiddam in remissione
 grauissimum, quòque tanquam sonorum gradibus descen-
 ditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, &
 se tuebi-

se tuebitur, & actioni afferet suauitatem: sed fistulatorè do-
 mi relinquetis, sensum huius consuetudinis vobiscum ad fo-
 rum deferetis. Edidi quæ potui, nò ut volui, sed ut me tem-
 poris angustia coegerunt. scitum est enim, causam confer-
 re in tempus, cum asserre plura si cupias, non queas. Tu ve-
 rò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantū ego possum iu-
 dicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos
 hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis parti-
 cipem factum esse, gaudeo, ac vellem ut meus gener sodalis
 tuus Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omni-
 bus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellen-
 tem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego verò esse iam iu-
 dico, & tum iudicaui, cum, me consule, in senatu causam de-
 fendit Africæ, nupèrque etiam magis, cum pro Bithyniæ re-
 ge dixit. Quamobrè rectè vides, Catule: nihil enim isti ado-
 lescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. quo
 magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpiti, vigilandum, ac laboran-
 dum: non enim ille mediocri orator vestræ quasi succrescit
 ætati, sed & ingenio peracri, & studio flagrati, & doctrinæ exi-
 mia, & memoria singulari, cui quanquam faueo, tamen illū
 ætati suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto, minorem
 præcurrere, vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit,
 nòque curemus & aliquando ab hac contentione
 disputationis animos nostros, curam-
 que laxemus.

M. TVL. CICER.
DE CLARIS ORATORIBVS

LIBER, QVI DICTVR

BRVTVS.

VM è Cilicia decedens, Rhodum venissem, & eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatū, opinionē omnium maiore animo cepi dolorem. Nā, & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tū multorum officiorum coniunctione me priuatum videbā, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegiū diminutam dolebā: qua in cogitatione & coopratū me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicii dignitatis meae fecerat, & inauguratum ab eodē: ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augurum etiam molestiam, quod magna sapientium ciuiū, bonorumque penuria, vir egregius, coniunctissimūque meū consiliorū omnium locietate, alienissimo reip. tempore extinctus, & autoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebāque quod non, ut plerique putabant, aduersarium, aut obrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leuiorum artium studio memoriae proditū est, poetas nobileis poetarum equalium morte doluisse: quo tādē animo eius interitū ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quā omnino aduersariū non habere? cum praefertim non modò nunquā sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus; sed contrā semper alter ab altero adiutus, & cōmunicando, & monendo, & fauendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate vsus ille cessit è vita, suo magis, quā suorum ciuium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius rempub. posset, si viueret, quā iuuare: vixitque tam diu,

diu, quā licuit in ciuitate bene, beatēque viuere: nostro incommodo detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius verò mortis opportunitatē beneuolentia potius quā misericordia prosequamur, ut, quotiescunq; de clarissimo, & beatissimo viro cogitemus, illum potius quā nosmetipsos diligere videamur. Nā, si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet, nostrum est id malū: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam vtilitatem referre videamur: sin, tanquam illi ipsi acerbioris aliquid acciderit, angimur, summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim, si viueret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret vnā cum reliquis bonis, & fortibus ciuib; hunc autem & praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Rom. quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Graecisque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consiliis, non ingenii, non autoritatis armis egere rempub. quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in repub. viri, tum bene moratae, & bene constitutae ciuitatis. Quod si fuit in repub. tempus vllū, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis autoritas, & oratio, tū profecto fuit, cum patrociniū pacis exclusum est aut terrore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut, quā essent multo magis alia lugenda, tamē hoc doleremus, quod quo tēpore aetas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidia, sed otii moderati, atque honesti; cumque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter vterentur, non reperiabant. Itaque ii mihi videntur fortunatē, beateque vixisse, cum in ceteris ciuitatibus, tum maximē in nostra, quibus cum autoritate, rerūque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. Quorū memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisque curis iucunda sanē fuit, cum in ea nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cū

Bb ij

Tito Pomponio venerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorū aspectu omnis, quę me angebat, de repub. cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil sanē, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de repub. esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quā te afficeremus vlla molestia. Vos verò, inquam, Attice, & præsensem me cura levatis, & absenti magna solatia dedistis: nam vestris primū 10 literis recreatus, me ad pristina studia reuocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quā ad te Brutus misit ex Asia, quā mihi visus est & monere te prudenter, & cōsolari amicissimē. Rectē, inquam, est visus: nam me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. Atque, ut post Cannensem illam calamitatem primū Marcelliam Nolam praelio populus se Romanus erexit, postea quę prosperę res deinceps multę consecutę sunt; sic post rerum nostrarum, & communium gravissimos casus, nihil ante epistolā Bruti 20 mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte solitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certē, & capio magnum fructum, si quidem quod volui tāta in re, consecutus sum: sed scire cupio, quā te Attici literę delectauerint. Istę verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum 25 literarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratiores vlla saluatio, aut ad hoc tempus aptior, quā illius libri, quomē hic affatus quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, & ut mihi quidem visum est, per diligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librū mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut 35 tanto vsui posset esse? Ille verò & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam vtilitatem, quā requirebam: ut, explicatis ordinibus temporum, vno in conspectu omnia viderem: quā cum studiosē tractare cœpissē, ipsa mihi tractatio

etatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, tēque remunerandum, si nō pari, at grato tamen munere: quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, quā acceperis, aut etiam cumulatiorē, si possis. Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar, sed rem ipsam nondum posse videor, idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolę solent) fructibus est, vnde tibi reddam, quod accepi: sic omnis fœtus repressus, exustusque flos siti 10 veteris vbertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penē solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo, quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris, modò idē noster animus efficere possit, quod ager, qui cum multis annos quieuit, vberiores afferre fruges solet. Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quę polliceris, nec exigam nisi tuo cōmodo, & erunt mihi pergrata si solueris. Mihi quoq; inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quę Attico polliceris, etsi fortasse ego 15 à te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturū negat. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non, mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim: nam hunc 25 qui negat, video flagitatorem non illum quidem tibi molestum, sed assiduū tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iā te ausurus esse appellare, quoniam longo intervallo modò primū animaduerti paulò te hilariorē. Itaque, quoniam 30 id, quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid iam pridem enim conticuerunt tuę literę. Nam, ut illos de Rep. libros edidisti, nihil à te sanē postea accepimus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriā 35 comprehendendam impulsī, atque incensi sumus. Sed illa, cum poteris; atque, ut possis, rogo. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quādo esse cœpissent, qui etiā, & quales fuissent.

Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuū. Quare si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego verò, inquam, si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modò paulum animū, aut sanè (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi, atque optimi regis ornatissimè, & copiosissimè à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonē, tēq; Bruti dolentem vicem, quasi defleuisse iudiciorū vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, e quodnam curriculum aliquando sit habitura tua, & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, & cum tibi ætas nostra iam cederet, fascesque summitteret, subitò in ciuitate cum alia ceciderūt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia, obmutuit. Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm studiū ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquā potest. Præclare, inquam, Brute, dicis: eòq; magis ista dicēdi laude delector, quòd cætera, quæ sunt quondā habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoriam. Sed quòd facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idē placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam cōsedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiā, & quāta vis sit eius, expromere, quantāmq; iis, qui sint eā consecuti, dignitatem afferat, neq; propositū nobis est hoc loco, neq; necessariū. Hoc verò sine vlla dubitatione confirmauerim, siue illa, arte pariat, siue exercitatione quadam, siue natura, rem vnā esse omnium difficillimā. Quibus enim ex quinque rebus cōstare dicitur, earū vnaquæq; est ars ipsa magna per

per sese. Quare quinq; artium concursus maximarum, quantā vim, quantāmq; difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, tandiūq; excellat in ea, præstetque cæteris: tamen omneis artis vetustiores habet, & multo antè non inuentas solum, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia: in quam cum intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ, qua in vrbe primum se orator extulit, primūque etiam monumentis, & literis oratio est cœpta mandari: tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui, non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quanquā opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, vt temporibus illis, valuisse dicēdo. Post hanc ætatem aliquot annis, vt ex Atticis monumentis potest perspicui, Themistocles fuit, quem constat cū prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. Post Pericles, qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppare Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus vigerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tū fuit, intelligi maximè potest: grandes erāt verbis, crebris sententiis, compressione rerum breues, & ob eā ipsam causam interdum subobscuri. Sed vt intellectum est, quantā vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subitò extiterunt: tū Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippas Eleus, in honore magno fuit, alique multi temporibus iisdem docere se proficiebantur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex vberimis sermonibus extiterunt doctissimi viri: primūque tū philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis reb. & malis, deq; hominū vita, & mori-

bus disputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tēpus reiciamus: ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulò antè diximus, Iſocrates (cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam paruit, atq; officina dicendi) magnus orator, & perfectus magister, quanquam forēsi luce caruit, intrāq; parietes aluit eam gloriā, quā nemo quidē, meo iudicio, est postea consecutus. Is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios: & cum cætera melius quàm superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum effugeret, modum tamen, & numerum quandam oportere seruari. Ante hunc enim, verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam, quæ forsitan laus sit: verum tamen natura magis, tum casu nonnunquam quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditque sententiam: quæ, cum aptis constricta verbis est, cecidit etiam plerumque numerosè. Nam & aures ipsæ, quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu quasi necessitate aliqua verborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregiè subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam propè audias oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem faciliè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (vt ita dicam) subdole, nihil versutè, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil cōtrā grande, nihil incitatū, nihil ornatum vel verborum grauitate, vel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliq; plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, & vt opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus vsque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, nō fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis insti-

institutus, quàm palæstra: itaq; delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat: processerat enim in solem, & puluerem, non vt è militari tabernaculo, sed vt è Theophrasti doctissimi hominis vmbraulis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & suauis, sicut fuit, videri maluit, quàm grauis: sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantum vt memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiā relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vidēsne igitur, vt in ea ipsa vrbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quàm ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo vt disertio memoria proditum est. At hi quidem, vt populi Rom. ætas est, senes; vt Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam, etsi, Seruio Tullo regnante, viguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorū alterum vim habere voluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamē annis multis fuit ante Romulum: siquidem nō infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiōrque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, vt apud nos, per antiquus: vt apud Athenienses, nō ita sanè vetus. Fuit enim, regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodē ferè tempore, quo Persarum bellum fuit, similisq; fortuna clarissimorum virorum. Siquidem vterque, cum cuius egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hosteis cōtulit, conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam, etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, cōcede tamē, vt huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuò verò, inquit, arbitrato, quoniam quidem concessum est, rhetoribus ementiri in historiis, vt

aliquid dicere possint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusque vir, & paulò ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatū, addidit fuisse suspicionem, veneno sibi consciuisse mortē: hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepiisse sanguinem patera, & eo potō, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet, præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè, inquam, ut lubet de isto, & ego cautius posthac historiā attingam, te audiente, quem rerum Romanarum autorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquā tum nulla erat dicendi, tamē ab Anaxagora Physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses, popularēsque facillè traduxerat. Huius suauitate maximè hilaratæ sunt Athenæ, huius vbertatem, & copiam admiratæ, eiusdem vim dicendi, terrorēque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in constituentibus Remp. nec in bellagerētibz, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, & iam bene cōstitutæ ciuitatis quasi alumna quædā eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublati in Sicilia tyrannis, res priuatæ longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum (quod esset acuta illa gens, & controuersa natura) artem, & præcepta Siculos Coracem, & Tisiam conscripsisse. nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accuratè tamen, & de scripto plerosque dicere; scriptasque fuisse, & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, vituperationesque cōscripsisset: quod iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandōque rursus affligere. Huic Antiphonem Rhamnusiū similia quædam habuisse conscripta, quō

quo neminem vnquam melius vllam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples autor scripsit Thucydides. Nam Lyfiam primò profiteri solitum artem esse dicēdi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis cœpisse, artē remouisse. Similiter Isocratem primò artē dicendi esse negauisse, scribere autem aliis solitū orationes, quibus in iudiciis vterentur: sed, cum ex eo (quia quasi committeret cōtra legem, quo quis in iudicio circūueniretur) se peipse in iudiciū vocaretur, orationes aliis destituisse scribere, totūque se ad artis componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontis vides, ad nostrorū annalium rationē veteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam, antequam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argium oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tempus audiui fuisse neminē. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Breuitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Pireæo eloquentia euecta est, omneis peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc Asiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes, Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hæcenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breuiora quàm vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantū ex monumētis suspicari licet. Quis enim pu-

ret, aut celeritatem ingenii Lucio Bruto illi nobilitatis vestrae principi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutèque coniecerit: qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit: qui potentissimū regem, clarissimi regis filium expulerit, ciuitatēq; perpetuo dominatu liberatā magistratibus annuis, legibus, iudiciisque deuinxerit? qui college suo imperium abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriā tolleret? quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripā Anienis ad tertium milliariū confedisset, eūmq; montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiā, plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuīs recuperandis missus orator: T. Cornucanum, quod ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curium, quod is Trib. pleb. interrege Appio Cæco diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Consulem non accipiebat, patres antè autores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio suspicari, qui cum c. o. s. esset, eodēque tempore sacrificium publicū cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, seditionēque cum autoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse video, tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminio, is qui Trib. pleb. legem de agro Gallico, & Piceno viritum diuidendo tulerit, qui c. o. s. apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis: & Q. Me-

& Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit. Quem verò extet, & de quo sit memoriae pròditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est autor, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius, præsertim cum & ipse cum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali,

Additur orator Corneliū suauiloquenti

Ore Cethegus Veturio collega Philoni.

Filius, - & oratorem appellat, & suauiloquentiā tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,

*Qui tum vinebant homines, atque eum agitabant,
Flos delibatus populi -*

Probè verò. Ut enim hominis decus ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia: qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt,

Suadeq; medulla, quam vocant Græci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrū oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus c. o. s. cum P. Titiano fuit bello Punico secundo, Quæstōrque his consulibus M. Cato, modò planè annis c. x. ante me consulem: & id ipsum nisi vnius esset Ennii testimonio cognitū, hūc ventus, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem ætatis, qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Næuius est mortuus: quanquam Varro noster, diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Næuii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos antè dixi, c. o. s. mortuus est, Catone Censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis ix. post eum fuit c. o. s. cum nos, ut peruerterè habemus, qui L. Martio, M. Manlio c. o. s. mortuus est annis lxxxi. ipsis ante me con-

fulem. Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules, hæc quidem extant. Ipsæ enim familiæ suæ quasi ornamenta, ac monumenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam: quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio cos. anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ ferè sunt, quam Attici Lysia, cuius arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum, quasi Licinia, & Mutia lege reperit Syracusas: & quodammodo est nonnulla in his etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui tam habitus corporis opimos, quam gracilitates conlectentur, quos (valetudo modò bona sit) tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verum est certè genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dii boni! mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem: orator enim hoc loco quaerimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc inuenierim, & legerim) & verbis & rebus illustribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna sint, omnes oratoriarum virtutes in eis reperiuntur. Iam verò Origines eius quem florem aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis iam antè seculis & Philisto Syracusio,

cusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, efficit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysig Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt quidem: Hyperidæ volunt esse, & Lysia: laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem: gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, & quædam horridiora verba, ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit; & adde numeros, & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus vtantur, quos appellant *τρόπος*, & sententiarum, orationisque formis, quæ vocantur *ῥήματα*: non verisimile est quàm sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quaerendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac vna dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam tamen, quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt vti plus quàm quatuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta sunt omnia: & nescio, an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil est enim simul & inuentum,

& perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homē-
rum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ
apud illum & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur.

Quos olim Fauni, vatesq; canebant?

Cum neq; Musarum scopulos quisquam superarat,

Nec dicti studiosus erat Ante hunc,

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res ha-
bet: nam & *Odyssæa* Latina est, sic tanquam opus aliquod
Dædali, & *Liuianæ* fabulæ, non satis dignæ quæ iterum le-
gantur. Atque hic *Liuius*, qui primus fabulam, *C. Claudio*
Cæci filio, & *M. Tuditano* coss. docuit, anno ipso antè
quàm natus est *Ennius*, post Romam conditâ autè cccc. x.
vt hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de
de numero annorum controuersia. *Accius* autem à *Q. Ma-*
ximo quintum consule captum *Tarento* scripsit *Liuium*
annis xxx. postquam eum fabulam docuisse, & *Atticus*
scribit, & nos in antiquis commentariis inuenimus. Do-
cuisse autem fabulam annis post xi. *C. Cornelio*, *Q. Mi-*
nutio coss. ludis *Luctatiis*, quos *Salinator Senens* prælio
vouerat. In quo tantus error *Accii* fuit, vt his coss. x. lan-
nos natus *Ennius* fuerit: cui cum æqualis fuerit *Liuius*, mi-
nor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii,
qui multas docuerant ante hos coss. & *Plautus*, & *Næ-*
uius. Hæc si minus apta videntur huic sermoni, *Brute*,
Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium ho-
minum ætates, & tempora persequendi. Ego verò, inquit
Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad
id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus,
istam diligentiam esse accommodatam puto. Rectè, in-
quam, *Brute*, intelligis, atque vtinam extarent illa carmi-
na, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse canti-
tata à singulis conuiujs de clarorum virorum laudibus, in
Originibus scriptum reliquit *Cato*: tamen illius, quem in
vatis, & *Faunis* enumerat *Ennius*, & bellum *Punicum*
quasi *Myronis* opus delectat. Sit *Ennius* sanè, vt est certè,
perfectior: qui si illum, vt simulat, contemneret, non omnia
bella persequens, primum illud *Punicum* acerrimum bel-
lum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat:

- Scri-

-Scribere (inquit) *alii rem Versibus* - & *luculentè* quidem
scripserunt, etiam si minus quàm tu, *polité*. Nec verò tibi ali-
ter videri debet, qui à *Næuio* vel *sumpsisti* multa, si fateris;
vel, si negas, *surrupisti*. Cum hoc *Catone* grandiores natu-
fuerunt *C. Flaminius*, *C. Varro*, *Q. Maximus*, *Q. Metellus*, *P.*
Lentulus, *P. Crassus*, qui cum superiore *Aphricano* consul
fuit. Ipsum *Scipionem* accepimus non infantem fuisse: filius
quidem eius, is qui hunc minorem *Scipionem* à *Paulo* ado-
ptauit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus:
indicanit cum oratiunculæ, tum historia quædam Græca
scripta dulcissimè. Numeroque eodem fuit *Sex. Ælius*, iuris
quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum
paratus. De minoribus autem *C. Sulpitius Gallus*, qui maxi-
mè omnium nobilium Græcis literis studuit: isque & ora-
torum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus orna-
tus, atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam splen-
didiôrque consuetudo loquendi. Nam hoc *Prætor* ludos
Apollini faciente, cum *Thyestem* fabulam docuisset, *Q.*
Martio, *Cn. Seruilio* coss. mortem obiit *Ennius*. Erat iisdem
temporibus *T. Gracchus* *P. F.* qui bis coss. & *Censor* fuit, cu-
ius est oratio Græca apud *Rhodos*, quæ ciuem cum grauem,
tum etiam eloquentem constat fuisse. *P.* etiam *Scipionem*
Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis coss. &
Censor fuit, habitum eloquentem. *M. alium* illius, qui sacra
accepit, filium, dicunt etiam *L. Lentulum*, qui cum *C. Fi-*
gulo coss. fuit, *Q. Nobiliorem* *M. filium* iam patrio institu-
to deditum studio literarum, qui etiam *Q. Ennium*, qui cum
patre eius in *Ætolia* militauerat, ciuitate donauit, cum *Tri-*
umuir coloniam deduxisset: & *T. Annium Luscum* huius
Q. filii collegam, non indiserum dicunt fuisse. Atque etiam
L. Paulus Africanus pater personam principis ciuis facilè di-
cendo tuebatur. At verò etiam, tum *Catone* viuo, qui annos
quinque & lxxx. natus excessit è vita, cum quidem eo ipso
anno contra *Seruium Galbam* ad populum summa conten-
tione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed,
viuo *Catone*, minores natu multi vno tempore oratores flo-
ruerunt. Nam & *A. Albinus*, is, qui Græcè scripsit historiam,
qui consul cum *L. Lucullo* fuit & literatus, & disertus fuit: &
tenuit cum hoc locum quendam etiam *Ser. Fuluius*, & vnâ

C c

Ser. Fabius Pictor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Aphricano, cuius & aliae sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lelii & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine cōtrouersia Ser. Galba eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam ut appareant. De ipsius Lælii, & Scipionis ingenio, quāquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegis, non melior quam de multis quam volēs, Scipionis: non quod illa Lælii quicquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior, & horridior ille quam Scipio: & cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis præcis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam, ut ex bellica laude aspirare ad Aphricanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenii, literarū, eloquentiae, sapientiae denique, utriusque primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnam me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex s. c. P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) eos s. de re atroci, magnaque quaererent. Nam, cum in sylua sua ita fa-

ita facta cardes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis eius, quae pecuaria de P. Cornelio. L. Mummiō censoribus redemisset, decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent, & statuerent Cōsules. causam pro publicanis accuratè, ut semper solitus esset, elegantèrque dixisse Læliū. Cum cōsules, re audita, amplius de consilii sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus, iterū Lælium multo diligentius, meliusque dixisse: iterūque eodem modo à consulibus rem esse prolatā: tum Lælium, cum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, & ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum causa studiosè accuratèque fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, quod is in dicendo ornatio, acriorque esset, grauius, & vehementius posse defendi. Itaque autoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecundè, & dubitanter recepisse: unū, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, cōponendāque posuisse: & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbā manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, vsque illum, quoad ei nuntiatum esset, cōsules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam tetradine cum seruis literatis fuisse, quibus aliud dictare eodem tempore solitus esset. interim, cum esset ei nuntiatum, tempus esse, exisse in ædeis eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiā, id quod ad re pertinere putabat, scriptores illos malè multatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio, sic illam causam tanta vi, tantāque grauitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, vna subtiliter disputandi ad docendum, altera grauius agendi, ad animos audientium permouendos; multoque plus

proficiatis, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis à Seruio Galba Prætor contra interpositam (vt existimabatur) fidem interfectis: T. Libone Tribuno pleb. populum incitante, & rogationem in Galbæ priuilegiū similem ferente, summa senectute, (vt antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbæ multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antè quàm mortuus est an diebus, an mēsis? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas, & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriā clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, vt ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquiescissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa nō scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleræque enim scribuntur orationes habitæ iam, non vt habeantur. Alios non laborate, vt meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriā autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint. Alios, quod melius putet dicere se posse quàm scribere, quod per ingeniosos hominibus, neque satis doctis plerumque contingit, vt ipsi Galbæ: quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat: efficiebatque, vt & incitata, & grauis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi tanquam ventus hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi confectantur genus accidere non solet: propterea quod prudentia nun-

tia nunquam deficit oratorem, qui ille vtens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælius mensurare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummi fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornator, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indifertus fuit. C. verò filius eius difertus Caiusque Tuditanus cum omni vita, atque victu ex cultus, atque expositus, tum eius elegans est habitus etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta, frengit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natus, & summus orator est habitus: & fuit, vt apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (vt ita dicam) stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, & propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerò. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine vlla commendatione maiorum est adeptus. Tū L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen, homo non liberalitate, vt alii, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso Trib. pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuante. Eaque res Publio Aphricano vituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententiā deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clienteis consilio, & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata (quanquam veterum est similis) & plena prudentiæ. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fe-

rè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat; & cum esset Publii Mutii filius, fratremque haberet Publium Scauolam, domi ius civile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo Caii Fannii, Caii, Marci filii fuerunt: quorum Caius filius, qui consul cum Domitio fuit, vnam orationem de sociis, & nomine Latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo: estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat: alii à Caio Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobileis, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, vt crederem, eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, vt à pluribus confusa videatur. vnus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defendit, & tribunatus eius arbitrio, & autoritate Publii Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem Caius Fannius Marci filius, Caii Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is foceri instituto (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Quintum Scauolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae derulisse.) Is tamen instituto Lælii Panætium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius, non ineleganter scripta perspicere potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mutius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, vt de

vt de pecuniis repetundis contra Titum Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilibus intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. Lucius Cælius Antipater scriptor (quemadmodum videtis) fuit vt temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt Lucii Crassi, magister. Vtinam in Tiberio Graccho, Caioque Carbone talis mens ad Rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat) ab ipsa Republica est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte voluntaria se à seueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque summus orator, atque hoc, memoria patrum teste, dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Cornelie matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos à Græcia magistros: in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertiissimum: sed & breue tempus ingenii augendi, & declarandi fuit. Carbo, quoad vita suppeditauit, est in multis iudiciis, causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consularu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat industriam etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoque forum tenente, plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ, hoc adolescente, constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt. Lucius enim Piso Tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Consulibus tulit. ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit; siquæ &

orationes reliquit, quæ iam euenerunt, & annales sanè ex-
liter scriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam
magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem
L. Cassius, Lepido & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D.
Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poëta sum au-
dire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum literis
Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, satis eruditus.
quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli ne-
poti. Et verò ante maximum illum Scipionem, quo duce pri-
uato T. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehe-
mentem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P.
Lentulus ille princeps, ad Rempubl. duntaxat quod opus ef-
set, satis habuisse eloquentiæ dicitur, si dèmq; temporibus
L. Furius Pylus perbene Latinè loqui putabatur, literatiuf-
que quam cæteri. P. Scauola valde prudenter & acutè, paulò
etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius
Appii Claudii volubilis, sed paulo feruidior erat oratio. In
aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Aphri-
cani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta
sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. De-
cius fuit, non infans ille quidem: sed, ut vita, sic oratione et-
iam turbulentus. M. Drusus C. F. qui in tribunatu C. Grac-
chum collegam, iterum Tribunum fecit, vir & oratione gra-
uis, & autoritate: ei que proxime adiunctus C. Drusus frater
fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus faciliè agitaui in
tribunatu C. Gracchum, paulum ætate antecessens. Fuit e-
nim M. Lepido, & L. Oreste Consulibus, Quæstor Gracchus,
Tribunus Pennus, illius M. F. qui cum Q. Ælio Cos. fuit: sed
omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T.
Flaminio, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter
locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius,
C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere, quo-
rum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in
multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris,
etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen indu-
stria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed ora-
torium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid di-
cendum sit, nisi id queas solutè, & suauiter dicere: ne id qui-
dem satis est, nisi id quod dicitur, sit voce, vultu, motuque cõ-
ditius

ditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si-
quid benedicitur, adiuuante natura, tamen id, quia fortui-
to sit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sa-
pientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis qua-
dam inerat autoritas: non ut causam, sed ut testimonium di-
cere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad pa-
trocinia mediocriter aptum videbatur, ad senatoriam verò
sententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè: significa-
bat enim non prudentiam solum, sed, quod maximè rem cõ-
tinebat, fidem. Habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina
non faciliè posset: quanquam huius quoque ipsius rei, quem-
admodum scis, præcepta sunt. Huius & orationes sunt, &
tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta, sanè viles,
quos nemo legit, at Cyri vitam, & disciplinam legunt, præ-
claram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam,
nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fusi-
dus in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in
quodam tristi, & seuerò genere dicendi versatus est, & uter-
que natura vehemens, & acer. Itaque cum vnà consulatum
petiuisent, non ille solum qui repulsam tulerat, accusauit
ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam ab-
solutus Rutilium in iudicium vocauit: multaq; opera, mul-
taque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior,
quod idem magnum munus de iure respondendi sustine-
bat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, do-
ctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætii auditor, propè per-
fectus in Stoicis, quorum peracutè, & artis plenum oratio-
nis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensionì ac-
commodatum. Itaque illa, quæ propria est huius disciplina,
philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc vno, &
stabilis inuenta est: qui quanquam innocentissimus in iudi-
cium vocatus esset (quo iudicio conuulsam penitus scimus
esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi
viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere
neutrum voluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod
sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam
erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleatè ille qui-
dem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea vi, atque
copia, quam genus illud iudicii, & magnitudo causæ postu-

labat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium Scaurum in antiquis: vtrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim vt in scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili vtantur, sed eos etiā, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tēpore, L. Pauli nepos, nullo in oratorū numero, sed vita seuerus, & congruens cū ea disciplina quam colebat, paulò etiam durior: qui quidem in triumphu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, vacationem augures quo minus iudiciis operam darēt, nō habere: sed vt vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eū oratio. Sunt etiam in Gracchū Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tū Brutus, Quā hoc idem in nostris cōtingere intelligo, quod in Græcis, vt omnes ferè Stoici prudentissimi in differēdo sint, & id arte faciant, sintq; architecti penè verborum: iidem traducti à disputando, ad dicendum inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem: quā exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tubero ne nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fufum, & multiplex nō adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodū scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quòd si omnia à Philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuū, Brute, iudiciū probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis differendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia: quanquā ea ipsa Peripateticorū, Academicorūque consuetudo in ratione dicendi talis est, vt nec perficere oratorē possit ipsa per se, nec sine ea orator esse perfectus. Nam vt Stoicorum astrictior est oratio, aliquantòq; contractior,

ctior, quā aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quā patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim vberior in dicendo Platone? Iouem siquidem, aiunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele seruosior? Theophrasto dulcior? Lectitauisse Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam translata, pugnacior (vt ita dicam) videtur, & illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placeat, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, vt pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè sanè illustis orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Seruio Fulvio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ vix iam comparet in hac turba nouorum voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius quā fuerat illud genus dicendi, & ornatus: & nouimus fortasse, quòd veteres orationes post nostras, nō à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque, legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. quanquam video mihi multa legenda iam te autore, quæ antea cōtemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, veruntamen nondum tritis nostrorum hominū auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiā alia nōnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorū fuit: vt eū mirer, eū & vita suppeditauisset, & splendor ei nō defuisset, consulem eū non fuisse. Sed ecce in manib. vir, & præstatissimo ingenio, & flagrantī studio, & doctus à puero, C. Gracchus: noli enim putare quenquā Brute pleniorē, & vberiorē ad dicendū fuisse. Et ille, Sic prorsus inquit, sic existimo, atq; istum de superioribus penè solum lego. Imò planè, inquā, Brute, legas censeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæq; literæ fecerunt. Vtinā nō tam fratri pietatē, quā patriæ præstare voluisset: quam ille facillè tali ingenio,

diutius si vixisset, vel paternam esset, vel auitam gloriam consecutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem: grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuerè, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati P. Galba, Seruii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassus eloquentis, & iurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia lugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tæto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par, & omneis sale, facetiisque superabat. Eius collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus (nam P. Popilium, vi C. Gracchi expulsus, sua rogatione restituit) vir & acer, & non indifertus, tristis exitus habuit consulatus. Nam inuidiosa lege Manilia C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulareis, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemque præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerva non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem ferè, sed longius ætate prouectus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & virtute animi, atque vita bonus autor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamur, quas iam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone elegant, valetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit: qui etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio eius cum volebāt homines utebantur: patrociniò, cum licebat. Iisdem temporibus

ribus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patrèque optimum virum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petiuit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut faciliè cerneretur naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæfidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabello multam lege Aquilia de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis pene infini mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus, aut criminofus diceret, audiuisse me neminè. Doctus etiam Græcis T. Albitius, vel potius penè Græcus: loquor ut opinor, sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minus me aptum ad dicendum genus. Iamque Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectus) eruditus, multæ literæ, summa non vitæ solum, atque naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædā Latini sermonis integritas: quæ perspicui cum ex orationibus eius potest, tum facillimè ex eo libro quem de consulatu & rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarè suum: qui liber nihilo notior est, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed hæc mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & a te sumam, & conquiram ista post hæc curiosus. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus, quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam: quàm filius quidem non fuit in oratorum numero: sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autè ipsum audires sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de Rep. quod esset illis viris, & consu-

lari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed politè: Latinè verò in primis est eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Quæ etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini, inuidia populi calamitati fuit. Tum etiā C. & L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbis. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Æterni pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non in exercitiis ad dicendum fuit, ut filius eius Publius Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequeretur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus intelligo me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit assensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quandiu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spissè, atque vix, ut dudum ad Demosthenem, & Hyperidè, sic nunc ad Antonium, Crassumque peruenimus. Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quæque loco, ubi plurimum proficere, & valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur, sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cauendum fuisse, verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone. itaque diligenter loquendi laude carunt: neque tamen est admodum inquinatè locutus, sed illa, quæ propriè laus oratoris

oratoris est in verbis. nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem (ut paulo antè dixi) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. Non enim tam præclarum est, scire Latinè, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam cuius Romani proprium videtur. sed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipsum tam lepòris causa, quam ponderis) & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. *ῥητορὶς* enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eaque non tantum in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partièda est in gestum, atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplexio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens, vox permanens, verum subrauca natura: sed hoc vitium huic vni in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aprumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt, ei qui quæsiuisset, quid primum esset in dicendo, actionem: quid secundum, idem; & idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt, Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius: erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latinè loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantiæ, in disserendo mira explicatio: cum de iure civili, cum de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. Nam, ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspitione, aut excitanda, incredibilem vim habe-

bat, sic in interpretando, in diffiniendo, in explicanda æquitate nihil erat Crasso copiosius, idque cum sæpe alias, tum apud centum viros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo, & bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Seæuolam, & in iure, in quo illa causa vertebatur, peritissimum, obrueret argumentorum, explorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum vterque ex contraria parte ius civile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum quid in iure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuentus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Et si satis, inquit, mihi videbat habere cognitum Scæuolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo vtebatur propter familiaritatem Scæuolæ nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra Rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nā (ut paulo antè dixi) consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese: statuere ut tamen non posses, vtrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus; Scæuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis; Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor ne fingi videatur hæc, ut dicantur à me quodammodo. res se tamen sic habet, cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas: vterque horum mediū quidam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, vterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum, & Scæuolam cognouisse, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans, esse quandam vobis

vobis cum illis similitudinem iudico. Quoniam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum iuris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut ius civile facile possit tueri: ætatēque vestra, ut illorum, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autē & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quē dixerim plus studii, quam illum, & ad dicendū, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse: nā & in iisdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus, & postea vnā Rhodum ille etiam profectus est, quō melior esset, & doctior: & inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non eiusdem modō ætatis, sed eorum etiam qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain' tu? inquit, etiamne Q. Scæuolæ Seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris civilis magnum vsum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc vno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artē, quæ doceret rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum videre, deinde distinguere, postremò habere regulam, qua vera, & falsa iudicarentur, & quæ, quibus propositis, essent, quæque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebatur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillimè perspicui potest. Cumque dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati promptam & paratam in agendo & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superauit: Balbi docti, & eruditi hominis in vtraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus: sic & habet quod vterque eorum habuit, & expleuit quod vtrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fe-

uisse quàm Scæuola, (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli volebat, ne qua in re inferior esset quàm Scæuola) sic Seruus sapientissimè. cum enim duæ ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit vt altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ab obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiosè, & frequenter Sabinum, cum ex eo ius nostrum pontificium, quæ ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & æqualitas vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare pleròsque, vt ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, iudiciòque cognoui. Itaque doleo, & illius consilio, & tua voce populi Romanum carere tamdiu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de Repub. vt sileremus: itaque faciamus: nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur, à principio statim (quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur, non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra suppositio pedis, vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio, multa, & cum grauitate facetiæ, quodque difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. Versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum principum oratorum venit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem, admodum adolescens, summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxvi natus esset:

tus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi, causæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam, vt fecit, ipse deducere. Exat in eam legem senior (vt ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, vt nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconem Granium, idque nobis bis narrauisset Lucilius, Tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quicquam audiuisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed Tribunus anno post fuit: eoque in Rostris sedente, suasit Seruiliam legem Crassus. Nam censuram sine Scæuola gessit: cum enim magistratum nemo vnquam Scæuolarum petiuit. Sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus, eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione cōs. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor quàm Antonius. Quod idcirco posui, vt dicendi Latine prima maturitas in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum penè esse perductam, vt eò nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu pro Q. Scipione, defensione iuncta, non breuis, vt laudatio: vt oratio autem, breuis, postrema Censoris oratio, qua anno duodequingagesimo vsus est. In his omnibus inest quidam sine villo fucò veritatis color, quinetiam comprehensio, & ambitus illè verborum (si sic perìodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis: & in mēbra quadam, quæ Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tanto perere laudas, vellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cū enim omnibus memoriæ sui, tum etiam disciplinam dicēdi nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex illis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego,

mihī quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio, in qua & autoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicium, & in accusatorum factionem, contra quorū potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione gra- uiter, multa leniter, multa asperè, multa facètè dicta sunt: plura etiā dicta quā scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentariū paulò plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus vnquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quā concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam et si non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cælio dixerim, industriā in eo summā fuisse, summāque virtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis, amicis eius, in Rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè, & diligenter loquētibz numeratus est, qui tamen summā nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiā eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius et si propter summā nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiā eloquentiæ quandam mediocritate afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eò peruenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator sine Græcis literis, & sine multo vīu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum vrbauitatis habet, vt penè Attico stylo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiā, vt scitis, disertus. Fuit etiā Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer, & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratius M. Antonii per familiaris, cuius præfectus cum esset

esset in Cilicia, est interfectus, qui accusauit C. Fimbriam, M. Martii Gratiiani patrem. Atque etiā apud socios, & Latīnos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus è Maris, quem ipse cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerii Sorani vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quā docti & Græcis literis, & Latinis. C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè: cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius, qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregellanum, T. Gracchi P. F. ferè ætate: eius autem oratio est pro Fregellanis, colonisque Latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi id, quod vrbauis: præter vnum, quod non est eorum vrbauitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Quis est, inquit, iste tandem vrbauitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelliges: cum in Galliam venis: audies tu quidem etiā verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat vrbauis. Nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiā in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eón, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: vt ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, & respondisset illa, atque addidisset, Hospes, non poteminoris: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimèque loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam vrbauorū, sicut ille Atticorū sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio. L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tan en

proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferebat, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ quæ sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facietæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altere cum aliquo, aculeo & maledicto facetus. Horum ætate propè coniunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum: nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis, sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & utile præbuit, atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè: Cneusque Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sextus frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò post eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavius eloquentia, quæ fuerat antè consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus. Eloquenteis enim videbare, non sedulos velle conquirere. Festiuitate igitur, & facietis, inquam, C. Iulius L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehementes, sed nemo vnquam vrbantate, nemo lepore, nemo suauitate conditor. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdè tragædiis, lenitas eius sine nervis perspicitur. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Rep. satis suppeditebat orator

oratio: totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequatur: sed in causis publicis nihil, priuatis satis veterator videbatur. Erat in priuatis causis Quintus Lucretius Vispillo & acutus, & iuris peritus. nam Aphilia concionibus aptior, quam iudiciis: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo & penè frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris civilis intelligentia. Cuius auditor Publius Orbilius, meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civilis non inferior quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis Lucio Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copiosior. Sed omnium oratorum siue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbanissimi, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudicio nostri ordinis Quintum Sertorium, equestris Caium Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Iunius Lucii filius tribunitius, quo accusante, Publius Sextius Prætor designatus, damnatus est ambitus: processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam ægra valetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteriri que à me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere Repub. maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos aulos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de vnoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorè, quem oratorè fuisse.

Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulò quàm Iu-
 lius, sed æquales propemodum fuerūt, C. Cotta, P. Sulpitius,
 Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, Pati-
 stius, nec vlla ætate vberior oratorū fœtus fuit. Ex his Cotta,
 & Sulpitius cum meo iudicio, tum omnium, faciliè primas
 tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cū tuo iu-
 dicio, tum omniū? semperne in oratore probando, aut im-
 probando vulgi iudicium cum intelligentium iudicio con-
 gruit? An alii probantur à multitudine, alii autē ab iis qui in-
 telligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me
 fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, ad labo-
 rasse huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Atti-
 ce, disputationem hanc de oratore probando, aut impro-
 bando, multò malim tibi, & Bruto placere, eloquentiam au-
 tem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui
 ita dicat, vt à multitudine probetur, eūdem doctis probari.
 nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo,
 si modò is sum, qui id possim, aut sciam iudicare? qualis ve-
 rò sit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi.
 Tria sunt enim, vt quidem ego sentio, quæ sint efficienda di-
 cendo; vt doceatur is, apud quem dicetur, vt delectetur, vt
 moueatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris ho-
 rum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non af-
 sequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex ali-
 quis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, vt ii qui
 audiunt, ita afficiantur, vt orator velit, vulgi assensu, & po-
 populari approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bo-
 no oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo
 dissensio fuit. An censes, dum illi vixerunt, quos antè dixi,
 non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio, & doctorum
 fuisse? De populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ci-
 uitate eloquentissimus? In Antonio, & Crasso aut dubita-
 ret, aut hunc alius, illum alius diceret: nemòne Philippum
 tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his ante-
 ferret? quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus ex-
 pendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profectò: id
 enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem popu-
 lo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sa-
 nè fringenti ad populū, Mihi cane, & Musis: ego huic Bruto
 dicenti

dicenti, vt solet apud multitudinem, Mihi cane, & populo,
 mi Brute, dixerim: vt qui audient, quid efficiatur, ego etiam
 cur ita efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui
 audit oratorem, vera putat, assentitur, probat, fidem facit
 oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audi-
 ens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate qua-
 dam perfunditur. Quid habes, quod disputes? Gaudet, do-
 let, ridet, plorat, fauet, audit, contemnit, inuider, ad mise-
 ricordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irasci-
 tur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, vt eorum,
 qui adsunt mentes verbis, & sententiis, & actione tractan-
 tur: Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia: Quod
 enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. De-
 nique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam
 fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissensio. Cum
 multi essent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam
 ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idē à do-
 ctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres
 nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Anto-
 nium optaret, aut Crassum? aderant multi alii: tamen vtrum
 de his potius dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid,
 adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, num-
 quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his an-
 teponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te
 ipso nōne quid optaret rei, quid ipse Hortensius iudicaret,
 videbamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim
 interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet oratio, sem-
 per tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi
 beneuolentia, credo, ductus, tribuebat omnia: sed ego quæ
 de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui
 vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligenti-
 um quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset
 idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Cla-
 rium poetam ferunt, qui cum, conuocatis auditoribus, lege-
 ret eis, magnum illud, quod nouistis, volumen suum, & eum
 legentem omnes præter Platonem reliquissent, Legam, in-
 quit, nihilominus: Plato enim mihi vnus instar est omnium;
 me illum, & rectè. Poëma enim reconditum, paucorum ap-
 probatione, oratio popularis ad sensum vulgi debet moue-

ri. At si eundem hunc Platonem vnum auditore habere De-
mosthenes, cum esset relictus à cæteris, verbum facere non
posset. Quid tu, Brute, posses, si te, vt Curionem quondã con-
cio reliquisset? Ego verò, inquit ille, vt me tibi indicem, in eis
etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est,
non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam
dicere. Ita se, inquam, res habet: vt, si tibi inflatæ non refe-
rât sonum, abiiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori, po-
puli aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt,
aut si auditor omnino tanquam æquus non facit, agitandi
finis faciendus est. Hoc tamen interest, quòd vulgus inter-
dum non probandū oratorem probat, sed probat sine com-
paratione, cum à mediocri, aut etiã à malo delectatur: eo est
contentus, esse melius non sentiri: illud quod est, qualecunq;
est, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo
aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominum, quàm
ordo, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cum
Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cau-
sa, de qua antè dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut
omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum
is hoc probare vellet, M. Curium, cum ita heres institutus es-
set, si pupillus antè mortuus esset, quàm in suam tutelam ve-
nisset, pupillo non nato, heredem esse non posse: quid ille nō
dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis, quem ad-
modum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres in-
stitueretur? Quàm captiosum esse populo, quod scriptum es-
set, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione
disertorū, scripta simplicium hominū peruertere? Quàm
ille multa de autoritate patris sui, qui semper ius illud esse
defenderat? quàm omnino multa de conseruando iure ciui-
li? Quæ quidem omnia cum perire, & scienter, tum ita bre-
uiter, & pressè, & satis ornate & pereleganter diceret, quis es-
set in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquā me-
lius putaret? At verò, vt contrà Crassius ab adolescente deli-
cato, qui in littore ambulans, scalmum reperisset, ob eamq;
rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter
Scæuolam ex vno scalmo captionis centumuirale iudicium
hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis
eiusdem generis sententiis delectauit, animosque omnium,
qui

qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est v-
num ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc
voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse; quoquo
modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, siue non
natus, siue antè mortuus, Curius hæres vt esset: ita scribere
plerisque, & id valere, & valuisset semper. Hæc & multa eius-
modi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris offi-
ciis alterum. Deinde æquum bonum, testamentorum sen-
tentias, voluntatēque tutatus est: quanta esset in verbis ca-
ptio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligē-
rentur voluntates; quantā sibi potentiam Scæuola assu-
meret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius
sententia, Hæc cū grauiter, tum ab exemplis copiose, tū va-
riè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admiratio-
nem, assensionēque commouit, dixisse vt contrà nemo vi-
deretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertiū, genere
maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum
admiratus esset, idem audito altero iudicium suum conte-
mneret: at verò intelligens, & doctus audiens Scæuolam,
sentiret esse quoddã vberius dicendi genus, & ornatiū. ab v-
troque autem causa perorata, si quæreretur, vter præstaret
orator, nunquā profectò sapientis iudicium à iudicio vulgi
discreparet. Qui præstat igitur intelligens imperito? Magna
re, & difficili: siquidem magnum est scire quibus rebus effi-
ciatur, omittaturve dicendo illud quicquid est, quod aut effi-
ci dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam il-
lo doctus auditor indocto, quòd sæpe cum oratores duo, aut
plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus opti-
mum sit, intelligit: nam illud quod populo non probatur, ne
intelligenti quidem auditori probari potest. Vt enim ex ner-
uorum sono in fidibus, quàm sciēter ii pulsi sint, intelligi so-
let: sic ex animorum motu cernitur quid tractandis his per-
ficiat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator, non assi-
dens, & attentè audiens, sed vno aspectu, & præteriens de o-
ratore sæpe iudicat. Videt oscitantē iudicem, loquentem cū
altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad ho-
ras quæsitorem, vt dimittat rogantem: intelligit oratorem
in ea causa non adesse, qui possit animis iudicū ad mouere
orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens

aspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur, aut ut auem cantu aliquo, sic illos viderit oratione quasi suspensos teneri, aut (id quod maxime opus est) misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si prateriens (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget. Cum hæc disleruissem, uterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum maxime iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quæramus) duo genera sunt, vnum attenuatè, pressèque; alterum sublatè amplèque dicentium: etsi id melius est, quod spèdidius & magnificètius, tamè in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur, sed cauenda est pressio illi oratori inopia, & ieiunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè, & ut ad infirmitatem lateri perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbellicitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi syncerum, nihil nisi siccum, atque sanum, illudque maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idè facerent à se commoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius vel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator: vox cum magna, tum suavis, & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut tamè ad forum non ad scenam institutus videretur. Incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus! si quidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles: nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpitio: & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis

gentis est, videre quò ferat natura sua quæque, & ea duce videntè, sic instituere, ut Isocraté in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frænosa. Sulpitii orationes, quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipse Sulpitii nulla oratio est, sæpèque ex eo audiui, cum se scribere neque consuevisse, neque posse diceret. Cotta pro lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit, Cotta rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus primis honestus, idemque eruditissimus, & Græcis literis, & Latinis, antiquitatisque nostræ, & in inuentis rebus, & in actis, scriptorumque veterum literatè peritus, quæ scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omni que doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit. sed idem Ælius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit vnquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas alii dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Capioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Ælium adolescens, eumque audire perstudiosè solem. Cottam autem miror summum ipsum oratorem, minimèque ineptum, Ælianas leueis oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Põponius maxime, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis præter eos, de quibus supra dixi, nemini, propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: Cotta, & Sulpitius expetebantur, ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audiuius, in quo primū sæpè aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram videre me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret, maxime autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam,

cum vnum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum vnum est naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes quasi membra suo quæque loco locata, suam vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat: quâto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conveniat eius orationi, qui ante te dixerit: Sed quia & labor multo maior est, totam causam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si vno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc consuetudinem lubenter assequimur. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur, & quia Latine non pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nã literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero; quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios nō tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Lælia, Caii filia sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filias eius Mutias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & nepres Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiã tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censēs istius Liciniæ filium, Crassi testamenti qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio collega meus, mihi sanè benè & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, iudicas, Brute: etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus aui iam diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proavis, Q. Metello, cuius quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem Rempi vindicauit; Q. Scauola augure, qui peritissimus iuris, idemque percomis est habitus. Iam duorum abauorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Cornelium dictus; alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? Ogeroniam, inquit, stirpem, & tanquam in vnam arborem plura genera; sic in istam domum multorum insitam, atque illuminatam sapientiam! Similiter igitur suspicor (ut conferamus parua magnis) Curionis, et si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto, puro sermone assuefactam domū: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam nouerat, nullū legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatū, & ciuile cognouerat: quanquam id quidē fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpitium, ut Antonium. Sed ii tamen vnum illud habebāt dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim vna planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alio excellere magis reperiēbat, quid dici opus esset, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriæque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione, erantque ei quædā ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpitio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem vllam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re vna magis oratorem commēdari, quàm verborum splendore, & copia. Nam, cū tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse: in vtroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quæsiuit, quis loqueretur è lin-

tre. Et Cn. Sicinius homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quicquam: is cum Trib. pl. Curionem, & Octauium coss. produxisset, Curioque multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octauie, collegæ tuo gratiam referes, qui, nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertiū quæretet: qui in iudicio priuato vel maximo, cum ego pro Ti-

tinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis, & cantionibus Titinæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quàm quod etiam in scriptis obliuiscatur, quid paulo antè posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar cōs. habuisset, omnisque ille sermo ductus e percontatione filii, quid in senatu esset actū. In quo multis verbis cum inueheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus, senatu misso, quem senatum Cæsar cōs. habuisset, reprehendit eas res, quas idē Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem vnquam senserit, quantū flagitii commississet: Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam si ea vituperare volebat, quæ vituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat in senatu se, Cæsare cōsule, nō accedere, sed id dicat ipso cōs. exiens e senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarū ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo antè posuisset, huic minimè mirum est, ex tempore dicenti solitā effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, per pauca ad eū causæ deferebantur. Orator autem, viuis eius æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatē, ut antè dixi, & expeditā, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aspiciendas tamē censo: sunt illæ quidē languidiore, veruntamen possunt augere, & quasi alere id bonū, quod in illo mediocriter fuisse cōcedim⁹: quod habet tantā vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris allicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdē ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius nō satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis grauitas, & facillē dicebat, & autoritatē naturalem quandā habebat oratio. Acutior Q. Varius reb. inueniendis, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens,

vehemens, & verbis nec inops, nec abiectus, & quem planē oratorē dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminofus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquilii diligentē fructum ceperat. Nam M. Drusum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat, cum de Rep. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrēque tuum, Brute, iuris quoque & publici, & priuati sanē peritum, M. Lucullū: M. Octauium, Cn. filium (qui tantum autoritate, dicendūque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogauerit) Cn. Octauium, M. filium, M. Catonem patrē, Q. etiam Catulū filium abducamus ex acie, id est, à iudiciis, & in præditiis Reip. cui facillē fatisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissidisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere compluris minimè dignos elegantis conuentui auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est: magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longē autē post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisq; ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & vitæ sordibus in prætura, cōs. factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco cōs. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comædiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanē, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, ne quid in agendo, dicendove facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuerti sumus; nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitii ætati P. Ec

Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui, multos cū tacuisset annos, neque contemni solū, sed irrideri etiam solitus esset, in tribu^{tu} primum contra C. Iulii illam consularis petitionem extraordinariam, veram causam agens est probatus, & eo magis, quod eandē causam cū ageret eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post tribunatum primò multæ ad eum causæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat, verbis nō ille quidē ornatis utebatur, sed tamen nō abiectis. Expedita autē erat, & perfacilē currens oratio. Et erat eius quidē tanquā habitus non inurbanus: actio paulū cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus interfectionem, reditūque L. Syllæ sine iure fuit, & sine vlla dignitate Resp. Hoc etiam autē magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo: Sulpitius occiderat: Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis eius ætatis nemo, præter Carbonē, & Pomponium, quorum utrunque faciliē superabat. Inferioris autē ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, benè Latinè loquens, gnarus Reip. non sine facetiis, sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis: interiectusque inter duas ætates Hortensii, & Sulpitii, nec maiore consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspicī potest, quæ cum faciliē omneis vincat superiores, tū indicat tamē quantū absit à summo, quāmq; genus hoc descriptionis nondū sit satis Latinis literis illustratū. Nā Q. Hortensii admodū adolescentis ingeniū, ut Phidias signum, simul aspectum, & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scævola coss. primū in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules. & cum eorum, qui affuerūt, tum ipsorum consilii, qui omneis intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Vnde viginti annos natus erat eo tēpore. Est autē L. Paulus, C. Marcello coss. mortuus: ex quo videmus eum in patro-
horū numero annos quatuor & x. fuisse. Hoc de oratore paulò post plura dicemus: hoc autem loco voluimus ætatē eius in disparem oratorum ætatē includere: quāquā id quidem omnibus vsū venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut & cum multo maioribus natu, quā essent

essent ipsi, & cum aliquanto minoribus cōpararentur: ut Accius iisdē ædilibus ait se, & Pacuviū docuisse fabulā, cum illo octoginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius nō cum suis æqualibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur. Siquidem & Crasso viuo dicere solebat, & magis iam etiam vige-
bat cum Antonio, & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeii bonis dicente: in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit: & in eorum, quos in Sulpitii ætate posui, numerū facile peruenierat, & suos inter æquales, M. Pisonē, M. Cras-
sum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram, longē præstitit, & me adolescentem natu octo annis minorem quā erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit, & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, peruenimus, tam multis inter nostrum, tuūmq; initium dicendi interpositis oratoribus: ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viuerent, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa quam dicis, quam obrem de iis qui viuunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quā taciturnitatem nostrā experiri. Tum ego, Verè, tibi, inquam, Brute, dicam: non me existimaui in hoc sermone vsque ad hanc ætatē esse venturum, sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenirem. Interpone igitur, inquit, si quos videtur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit: nam et si me faciliē omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicēdi tuis, quæ cū omnibus, tū certè mihi notissimæ sunt, quā quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquit, tibi mos, quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verū interponā, ut placer, alios,

& à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt similiter, atque vno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu iactare se potuit, qui omnia magna voce dicens, verborum sanè bonorū cursu quodam incitato ita furebat tamen, vt mirarere tã alias res agere populum, vt esset infano inter desertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quanquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso; sic interuallis, exclamationibus, voce suaui, & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, vt ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, sic Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatē actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suauitatis, & magnitudo: sic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina, maximèque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendis verbis versutum, & solers, sed sæpè stoma- chosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominū ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiūsq; respuebat, siue morose, vt putabatur, siue ingenuo, liberòque fastidio. Is, cum satis florisset adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea quantum detraxit

detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, literarum & studiosus, & non imperitus; multa industriæ & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expeditè, non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. Lucius Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. itaque ei pauca centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii euerteret, maius nomē in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen: nō valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio, sine lepore: at in inueniendis, componendisq; rebus mira accuratio, vt non facilè in vlllo diligentiorē maioremque cognouerim, sed eam vt citius veteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso statarius, & sermonis planus orator, minimè ille quidē tardus in excogitando, veruntamen vultu, & simulatione multo etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem M. Glabriorem bene institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligensque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat orationis satis amplus, rem prudenter videbat; actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Non iterum æqualis D. Syllanus vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copię, in illa autem lepōris parum. Erat eius æqualis P. Ee iij

Antronius voce peracuta, atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui, cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam paratè. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, & feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Capasii fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, 10 & repentini, quaestores celeriter facti sunt oppidano quodam, & incòdito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteruisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit 15 M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac vrbe polleat multorum obedire temporibus, multorumque vel honori, vel periculo seruire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenierat: sed ut pugiles in exercitati, etiam si pugnos, & plagas Olympiorum cupidi 20 ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille cum omni iam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos exceperat, illius iudicialis anni severitatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque iandudum, sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Staienos, & Antronios esse venturum. Nō 25 puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam, & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspicere, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos per paucos: verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus, cui si vita suppedita esset, sublato ambitu, consul factus esset: plus facultatis habuit ad dicen- 30 dum,

dum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit, officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitavit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicam plus etiam quam non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho saepe, iracundiaque vehementius, ut non cum aduersario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messala minor natu 10 quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incautus patronus, in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multarumque operarum, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. C. autè Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius perfectus literis, sed Graecis, fastidiosus sanè Latinarum, argutus orator verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industria. Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus qui hodie sunt, ubi dice- 15 reluberet: & si de aliis minus, de duobus tamè, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quam audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem? inquit: an expectas quid ego iudicè de istis, qui tibi sunt æquè notis, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum: illum enim saepe audiui: hic, cum ego 20 iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet, nec verò sine causa: nam & didicit, & omnis ceteris studiis, vnum id egit, seseque quotidianis cōmentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullā deesse virtutem oratoris putem: maximèque laudandus est, qui 30

hoc tempore ipso cum liceat, in hoc cōmuni nostro, & quasi
 fatali malo consoletur se, cum conscientia optimæ mentis,
 tum etiam vsurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim
 Mitylenis nuper virum, atque (vt dixi) vidi planè virum.
 Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum
 verò nunc à doctissimo viro, tibi que vt intellexi, amicissimo
 Cratippo instructum omni copia, multo videbam similiore.
 Hic ego, Et si, inquam, de optimi viri nobisq; amicissimi lau-
 dibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam com-
 muniū miseriarum, quarum obliuionem quærens, hunc
 ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio au-
 dire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit, ti-
 bi constas, vt de iis, qui nunc sunt, nihil velis ipse dicere: &
 hercle si sic ageres, vt de iis egisti, qui iam mortui sunt, nemi-
 nem vt prætermitteres, ne tu in multos Antronios, & Stai-
 nos incurreres. Quare siue hanc turbam effugere voluisti, si-
 ue veritus, ne quis te aut præteritum, aut non satis laudatū
 queri possit, de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cū
 & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec il-
 lius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de
 Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo
 æstimatore sapissime audio, illum omnium ferè oratorum
 Latinè loqui elegantissimè, nec id solum domestica consue-
 tudine, vt dudum de Læliorum, & Mutiorum familiis audie-
 bamus: sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen vt ef-
 fet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis qui-
 dem reconditis, & exquisitis, summoque studio, & diligen-
 tia est consecutus. Quin etiam in maximis occupationibus,
 cum ad te ipsum (inquit in me intuens) de ratione Latinè lo-
 quendi accuratissimè scripserit, primòq; in libro dixerit ver-
 borū delectū originem esse eloquentiæ, tribueritq; mi Bru-
 te, huic nostro, qui me de illo maluit quā se dicere, laudè sin-
 gularè (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affa-
 tus, Ac si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio, &
 vsu elaborauerūt: cuius te penè principē copiar, atq; inuēto-
 rē, bene de nomine ac dignitate populi Rom. meritum esse
 existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse
 sermonē, nunc pro relicto est habendū. Tum Brutus, Amicè
 hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non
 solum

solum principem, atque inuentorem copiar dixerit, quæ erat
 magna laus, sed etiam benemeritum de populi Rom. nomi-
 ne, & dignitate. quo enim vno vincebamur à victa Græcia,
 id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communi-
 catum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniūque Cæ-
 saris, tuæ quidem supplicationi non solum, sed triumphis
 multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, mo-
 dō sit hoc Cæsaris iudicii, non benevolentia testimonium:
 plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est
 ille, si modō est aliquis, qui non illustrauit modō, sed etiam
 genuit in hac vrbe dicendi copiam, quā illi, qui Ligurum
 castella expugnauerunt, ex quibus multi sunt, vt scitis tri-
 umphi. Verum quidem si audire volumus, omisiss illis di-
 uinis consiliis, quibus sæpe constituta est imperatorum sa-
 pientia, salus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis ora-
 tor præstat minutis imperatoribus. At prodest plus impe-
 rator. Quis negat? sed tamen non metuo, ne mihi accla-
 metis, est autem, quod sentias, dicendi liber locus. Malim
 mihi L. Crassi vnam pro M. Curio dictionem, quā castel-
 lanos triumphos duos. At plus interfuit Reipub. castellum
 capi Ligurum, quā bene defendi causam M. Curii. Credo.
 sed Atheniensium quoque plus interfuit firma testā in do-
 miciliis habere, quā Mineruæ signum ex ebore pulcher-
 rimum: tamen ego me Phidiam esse malle, quā vel opti-
 mum fabrum tignarium. Quare non quantum quisq; pro-
 sit, se quanti quisque sit, ponderandum est, præsertim cū
 pauci pingere egregiè possint, aut fingere: operarii autem
 aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsa-
 re, & redde, quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & qua-
 si fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, &
 Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit ratio-
 nis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Læ-
 lium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam in-
 nocentiæ, sic Latinè loquendi, non omnium tamen. nam il-
 lorum æqualeis Cæcilium, & Pacuuium malè locutos vide-
 mus: sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixe-
 rant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè
 loquebantur. Sed hanc certè rem deteriore verustas fe-
 cit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas,
 Ec v

& in hanc urbem multi inquinatē loquentes ex diuersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quam obtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec vtendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidē minimē indoctus, vt à te paulo est antè dictum, sed tamen suauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabātque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planēq; subrusticum, alia quidem quasi inculta, & syluestri via ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis vsitati cū esse vellet, ne à C. Rulcio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis vteretur. Quidnā istuc est? inquit Brutus, aut quis est iste C. Rulcius? Et ille, fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rulcius, Circumueuior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas nescio, metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus, sed ipse tamen familiaris meus rectē loqui putabat esse, inusitatē loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinē vitiosam, & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cū ad hanc elegantiam verborū Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cū habeat præcipuam laudem in cōmunibus, non video, cui debeat cedere. splendidam quandam minimēque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma, etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atq; etiam commentarios quosdā scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta. sed dum voluit alios habere parata, vnde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines

homines à scribēdo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vitæ excesserunt, reuertamur. Caius Sicinius igitur, Quinti Pompeii illius, qui celsor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam verò etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Herma-goræ disciplina: ea dat rationes certas, & præcepta dicendi, quæ si minorem habent apparatus (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quædam, errare in dicendo non patientis vias. has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinæque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cū post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo dissenisse. nam populo non erat latis vendibilis, præceps quædam, & cū idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, iurisq; ciuilibus iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinā. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, et si non deerat oratio, quam, vt Græci dicunt, πολυλόγῳ. Erant in eo plurimæ literæ, nec cæ vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ, diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegantia: atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena literarum senectutis oratio. quanta seueritas in vultu! quantū pondus in verbis! quàm nihil non consideratū exhibet ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione cōmotus, (vtrunq; enim eorum admodum dilexerat) Nā ego, inquit, vt omittam cætera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cū cogito, doleo nihil tuam perpetuā auctoritatem de pace valuisse. nā nec istos excellentesq; viros, nec multos alios præstantes ciues Resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum quid quisque dicendo

potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam
ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scri-
psit accuratè, cum præsertim non esset orator, & egit
multa constanter. Appius Claudius socertuus, collega, &
familiaris meus: hic iam & satis studiosus, & valde cum do-
ctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum
omnis publici iuris, antiquitatisque nostræ bene peritus fuit.
L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, &
multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consu-
lares, quorum Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, au-
tor salutis, quicquid habuit, quantumcunque fuit, illud to-
tum habuit è disciplina: instrumenta naturæ deerant: sed
tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia,
quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque
omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat for-
tis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat labo-
rem: vox canora, verba non horrida sanè, ut plena esset ani-
mi, & terroris oratio. Quæres in iudiciis fortasse melius:
in Rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidè Post-
humus contemnendus in dicendo, de Rep. verò non minus
vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus & acer ni-
mis, sed bene iuris publici leges, atque instituta cognoue-
rat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse,
si (ut dixisti) ii, quos iandiu colligis, viuerent. Omnes enim
commemoramus, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi
imprudens M. Seruilius præterisse videare. Non, inquam,
ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum nun-
quam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent,
quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed, his commemo-
randis, etiam illud assequor, ut intelligatis primum ex omni
numero quàm non multi ausi sint dicere: deinde ex iis ipsis
quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem
equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt,
P. Cominium Spoletinum, quo accusante, defendi C. Cor-
nelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expe-
ditum fuit; T. Accium Pisarensem, cuius accusationi res-
pondi pro A. Cluentio, qui & accuratè dicebat, & satis co-
piosè, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: qui-
bus etiam ornamenta non satis optima dicendi, tamen ut ha-
stæ veli-

stæ velitis amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis
causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem
neminem, nec industria maiore cognoui: quanquam, ne in-
genio quidem qui præstiterit, facile dixerim C. Pisoni ge-
nero meo: nullum tempus illi vnquam vacabat aut à foren-
si dictione, aut à commentatione domestica, aut à scriben-
do, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut
euolare, non excurrere videretur: eratque verborum & de-
lectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque
argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad pro-
bandum, tum concinnæ acutæque sententiæ, gestusque na-
tura ita venustus, ut ars etiam quæ non erat, & è disciplina
morus quidam videretur accedere. Vereor ne amore videar
plura quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est: (alia e-
nim de illo maiora dici possunt) nam nec continentia, nec
pietate, nec vlllo genere virtutis quenquam eiusdem ætatis
cum illo conferendum puto. Nec verò M. Cælium præter-
eundum arbitror, quæcunque eius in exitu vel fortuna, vel
fuit: qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis tribu-
nus plebis fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popula-
rem, turbulentamque dementia à senatu, & à bonorum
causa steterit constantius: quam eius actionem, multum ta-
men & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, &
perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones
aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes ex
Reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in
eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, sanèque
tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum ædilis cu-
rulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à se-
ne, ceciditque postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse per-
uerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit
orator vnus è multis, potius inter multos propè singularis
fuit: ita reconditas, exquisitasque sententiæ molles, & per-
lucens vestiebat oratio: nihil tam tenerum, quàm illius co-
prehensio verborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis
ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in pote-
state fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius
ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum nisi lo-
copositum, & tanquam in vermiculato emblemate, ut apt-

Lucilius, structum verbum videres: nec verò vllum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum: ac nō propria verba rerum, sed pleraque translata, sic tamen, vt ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceret; nec verò hæc soluta, nec disfluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulantèrque conclusis. Erant autem & verborum, & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci *σχιματα*, quibus tamen insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis in locis iuriconsultorū includitur formulis, & vbi esset, videbat. Accedebat ordo rerum, plenus artis, actio liberalis, totūmq; dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil est quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulò antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret; duo summe tenuit, vt & rem illustraret differendo, & animos eorū, qui audirent, deuinciret voluptate. Aderat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos: quam plurimum pollere diximus: nec erat vlla vis, atque contentio, sine consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus, siue quod non consueisset, siue quod non posset. hoc vnum illi, si nihil vtilitatis habebat, absuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum accusatione sua Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum parauisse, idq; à se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accuratè, & exquisitè disputauisset, me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se cōperisset manifestò, & manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitantèr. Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia, alienorum hominū pericula defendere acerrimè soleas, tuū negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons nō percussa, non femur, pedis (quod minimū est) nulla supplotio.

Itaque

Itaque tantum absuit, vt inflammares nostros animos: somnū isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen visi sumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, vtum ista sanitas fuerit, an vitium. Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res postulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam vnus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus: quam faciendā mentio est, vt quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionem re, inquit Brutus, & C. Licinium Caluū arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile, solutèque verbis voluebat, satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, vt nihil posset ornatiū esse, nihil expeditius. Atque hic à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus, studium certè fuit: qui si me audire voluisset, vt cōperat, honores quàm opes consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam: Cum honos sit præmium virtutis, iudicio, studioq; ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam inuitis suis ciuibus, nactus est imperiū, vt ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorè puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summā amplitudinem peruenisset, ascendēs gradibus magistratū, vt patetius fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optimè, tum etiam perfectè, planèque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis nō inelegans copia: prætereaque sine arrogantia grauis esse videbatur, & sine

segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ, qui, quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu, dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crasli, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propositus) reuertamur, qui orator fuisset cum literis eruditior quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter, elegantèrque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem volebat: inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiã errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè putat dicere, is rectè, nisi Atticum, probat neminem. Insulsiatatem enim, & insolentiam tanquam insaniam quandam orationis odit: sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omniū debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum vrbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim est vnum genus. nam quid est tam dissimile quam Demosthenes, & Lyfias? quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horū Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Atticè non dicebant: si omnneis, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quero, Phalereus ille Demetrius Atticè dixit: mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyfias. natura quædam aut voluntas ita dicendi fuit.

Et qui-

Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen, quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyfiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum historiã, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, usque se ita putat Atticum, vt veros illos præ se penè agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quomodo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator lyncerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse si possim: vt si quis Phalerno vino delectetur, sed eo nec ita nouo, vt proximis consiliis natum velit; nec rursus ita vetere, vt Opimium, aut Anitium consulem quærat. Atque hæ notæ sunt optime, credo: sed nimia vetustas, nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis, celsuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam oratione fugiendam: nec illam præclaram Thucydidis nimis veterè tanquam Anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides, si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur. Ibi enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditū esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, vt concursus audiendi causa ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modò à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si angustè & exiliter dicere, est Atticorum, sunt sanè Attici: sed in co-

Ff

mitium veniant, ad stantem iudicem dicant, subsellia gravioriorem, & pleniorē vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit, eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, cōpleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentiū. deinde crebræ assensiones, multæ admirationes; risus, cum velit, cum velit, stertus: ut qui hæc procul videat, etiam si, quid agatur nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Atticē dicere, ut de Pericle audiuius, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. est enim in arte tanta, tamq; varia, etiam huic minutæ subtilitati locus, ita fiet, ut non omnes qui Atticè, iidē bene; sed ut omnes, qui bene, iidem etiā Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à propōita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandū spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Attice. Tū ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicūt fuisse, quæ ille in Platonis, & Xenophontis, & Æschinis libris vtitur, faceretam, & elegantē puto. Est enim & minimè inepti hominis, & eiusdē etiam faceti, cum de sapientia disceptatur, hanc sibi ipsum detrahare, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autē omnium rerū inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es vsus in omni sermone. cū, qualis quisq; orator fuisset, exponeres: vide quæso, inquit, ne tā reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio. Quorsum, inquā, istuc? non enim intelligo. Quia primū, inquit, ita laudasti quosdā oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdā risum vix tenebā, cum Attico Lysia Catonē nostrum cōparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum,

sumum, & singularem virum; nemo dicit secus, sed oratorē, sed etiam Lysia similē, quo nihil potest esse pictius: bella ironia si iocaremur; sin asseueramus, vide ne religio nobis tā adhibenda sit, quàm si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cū prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo: significāt enim formam quandam ingenii, sed admodum impolitā, & planè rudem. Origines verò cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonē cum Philisto, & Thucydide comparares, Brutone id cēsēbas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quicquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanū, nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornate dicere? Galbam laudas; si vt illius ætatis principem, assentior; (sic enim accepimus) sint vt oratorē, cedō quæso orationes (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quàm te amas, Brutum, vel lete illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hūc tibi assentior, modò ita laudes, vt antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquā posse dulcius; addis etiam nescio quid augustius, nomine nos capi volens summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remoue hæc, ne ista dulcis oratio ita sit abiecta, vt eam aspicere nemo velit. Carbonē in summis oratoribus habitum scio, sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecunq; est, solet. Dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, & Antoniū. De horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamē non isto modo, vt Polycleti Doryphorum sibi Lyfippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruilia tibi magistratū fuisse. hæc germana ironia est. Cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cælio dixeris: ii enim fuerunt certè oratores: quāti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congeffisti operarios omneis, vt mihi videatur mori voluisse nonnulli, vt à te in oratorum numerum

referrentur. Hæc cum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquit, Attice, remque commouisti noua disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri, cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium ut arbitror neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistratam fuisse dixerim. Nam, etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes quid in Latinis potius imitemur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (ut paulò antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine euaderent. Quare *exparua* me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari nolim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu, inquit, me intuens, orationes nobis veteres explicabis? Ego verò, inquam, Brutes, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed iam ad id, vnde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur, cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coëptus est: quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpitii ætatem, qui annis decem maiores, excellentem tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in vilo cognouisse me arbitror, ut quæ secū commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua commentata, & scripta, & nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo vnquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum, sæpissime autem eodē die vtrumque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent

sent dicta, contra quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quicquam quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora, & suavis; motus, & gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis, qui frequentes aderant, quam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes, L. Memmius, & Quintus Pompeius, sed oratores tamen teste diserto vterque Philippo, cuius in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidièque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem filebat, vterat semel à concione vniuersa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus, reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebat, quotidièque & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris civilis studio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompeio fuit. tum P. Sulpitii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus: eodēque tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum eum tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio

concitatus, in quo etiam commorabar attentius, et si rerum
ipsarum varietas, & magnitudo summa me delectatione re-
tinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iu-
diciorum videbatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tréque
proximo triumviri oratores erant crudelissime inter-
fecti, Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iulius. Eodem
anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, &
actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur
esse à proposita ratione diuersa: tamen idcirco à me profe-
runtur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti,
Brute, possis (nam Attico hæc nota sunt) & videre, quemad-
modum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis per-
secuti. Triennium ferè fuit vrbs sine armis, sed oratorū aut
interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescē-
tes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hor-
tensius, magis magisq; quotidie probabatur. Antistius Piso
sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, ratò Carbo, semel, aut
iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni, nocteis,
& dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Erā
cum Stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, me-
cumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. à quo cum
in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ
quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est: sine qua
etiam tu, Brute, iudicauisti te illam iustam eloquentiam,
quam dialecticam esse dilataram putant, consequi non pos-
se. Huic ego doctori, & eius artibus variis, atque multis ita
eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nul-
lus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim
nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio,
aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiā La-
tinè, sed Græcè sapius: vel quòd Græca oratio plura orna-
menta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicen-
di afferebat; vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi
Græcè dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tu-
multus interim pro recuperanda Repub. & crudelis interi-
tus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antistii; reditus
Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii; leges, & iu-
dicia constituta; recuperata Respub. ex numero autem ora-
torum, Pomponius, Censorinus, Muræna sublati. tum pri-
mum

mum nos ad causas, & priuatas, & publicas adire cœpimus,
non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut
quantum nos efficere potuissemus, docti in forum venire-
mus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore
enim Sylla, legatus ad senatum de Rhodiorū præmiis vene-
rat. Itaque prima causa publica pro Sexto Roscio dicta, tan-
tum commendationis habuit, ut non vlla esset, quæ nō no-
stro digna patrocinio videretur: deinceps inde multæ, quas
non minus diligenter elaboratas etiam, quàm elucubratas
afferebamus. Nunc quoniam totum me nō nego aliquo, aut
crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, com-
plectar nonnulla etiā, quæ fortasse videantur minus necessa-
ria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas
corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ fi-
gura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit la-
bor, & laterum magna contentio. Eòq; magis hoc eos, quib.
eram charus, commouebat, quòd omnia sine remissione,
sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentio-
ne dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur,
ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi
adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum pu-
taui. Sed, cum censerem remissione, & moderatione vocis,
& commutato genere dicendi, me & periculum vitare pos-
se, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi muta-
rem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque, cum
essem biennium versatus in causis, & iam in foro celebratū
meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum venissem
Athenas, sex menses cum Antiocho veteris Academiæ no-
bilissimo, & prudentissimo philosopho fui, studiūque phi-
losophiæ nunquam intermissum, à primæque adolescentia
cultum, & semper auctum, hoc rursus summo autore, & do-
ctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud De-
metrium Syrum veterem, & non ignobilem dicendi magi-
strum studiosè exerceri solebam. Post à me Asia tota pera-
grata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscū exer-
cebar, ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus
Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus diser-
tissimus: & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum,
Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest.

Affiduiſſimè autem mecum fuit Dionyſius Magnes; erat etiam *Æſchylus* Gnidius, *Adramitenus* Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicavi, cum actorem in veris cauſis, ſcriptoremque præſtantiſſimum, tum in notandis, animaduertendis que vitiiſ, & inſtituendo, docendoque prudentiſſimum. Is dedit operam, ſi modo id conſequi potuit, vt nimis redundanteis nos, & ſuperfluenteis iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diſſuenteis coerceret. Ita recepi me biennio poſt, non modo exercitior, ſed propè mutatus: nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi referuerat oratio, lateribuſque vires, & corporis mediocriſ habitus acceſſerat. Duo tñ excellēbant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, *Cotta*, & *Hortenſius*: quorum alter remiſſus, & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè, & facilè ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, *Brute*, iam deſoreſcentem cognouiſti, ſed verborum & actionis genere commotior. Itaque cum *Hortenſio* mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate coniunctior. Etenim videram in iſdem cauſis, vt pro *M. Canuleio*, pro *Cn. Dolabella* conſulari, cum *Cotta* princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere parteis *Hortenſium*. Acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, forſique ſtrepitus deſiderat. Vnum igitur annum, cum rediſſemus ex Asia, cauſas nobileis egimus, cum *Quæſturam* nos, conſulatum *Cotta*, ædilitatem peteret *Hortenſius*. Interim me *Quæſtorem* *Sicilienſis* excepit annus, *Cotta* ex conſulatu eſt profeſtus in Galliam, princeps & erat, & habebatur *Hortenſius*. Cum autem anno poſt è Sicilia me recepiſſem, iam videbatur illud, in me quicquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præfertim; ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non vt ingenium, & eloquentiam meam perſpicias, vnde longè abſum, ſed vt laborè, & induſtriam. Cū igitur eſſem in plurimis cauſis & in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrociniò *Sicilienſi* maximè in certamen veni, deſignatus

ſignatus ædilis cum deſignato conſule *Hortenſio*. Sed quoniam omnis hic ſermo noster non ſolùm enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam deſiderat; quid tanquam notandum, & animaduertendum ſit in *Hortenſio*, breuiter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo, quòd videret ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandū, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, vt ipſe putabat, remiſſius certè viuere. Primus, & ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoscere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maximè ſtylo noſtrum illud quod erat, augere, quantuncunque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc ſpatio, & in iis poſt ædilitatem annis, & *Prætor* primus, & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam, cum propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam, tum propter exquisitiſ, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitiſ, quàm vulgus hominū ſtudiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philoſophiam complexus eſſet, matrè omnium benefactorum, benèque dictorum, nemo, qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maximè neceſſariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſteis excitaret; nemo, qui breuiter, argutèque, incluſo aduerſario, laxaret iudicum animos, atque à ſeueritate pauliſper ad hilaritatem, riſumque traduceret; nemo, qui dilatare poſſet, atque à propria, ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem vniuerſi generis orationem traduceret; nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à cauſa; nemo, qui ad iracundiam magno opere iudicem; nemo, qui ad ſletum poſſet adducere;

nemo, qui animum eius (quod vnum est oratoris maximè proprium) quocunque res postulare, impelleret. Itaq; cum iam penè euauisisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem; reuocare se ad industriam cœpit, ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferreret, coniunctissimè versati sumus: consulatúsque meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. 10 Maximè verò perfecta est vtriusque nostrum exercitatio paulò antè, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamus quotidie, quibus quidè 15 causis tu etiam, Brute, præstò fuisti, compluribusque & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hūc cursum confecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quam tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno per paucis ante mortē diebus, vna tecum socerū tuum 20 defendit Appium. Dicēdi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas; primū, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ 25 magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt. Vnum sententiosum, & argutum, sententiis non tam grauib; & seueris, quam concinnis, & venustis; qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneclæ fratereius fuit; quorum vtriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis voluere, atque incitatum: quali est nunc Asia tota: nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum, in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus; ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem

tatem non habent. Itaque Hortensius vtroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclum illud studium crebrarum, venustarumque sententiarum, in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis venustæ, dulcēsque sententiæ, quam aut necessariae, aut interdum viles. Et erat oratio cum incitata, & vibrans, tum etiā accurata, & polita. Non probantur hæc senibus (sæpe videbam, cum iridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum) sed mirabantur adolescentes, multitudo 10 mouebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Et si enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque astricta cōprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitatione, studiūque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea 15 vestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint; & Hortensium magnum oratorem semper putavi; maximèque probavi pro Messala dicentem, cum tu abfuisi. Sic ferunt, inquam: idque declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule, & Scæuola vsque ad Paulum, & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore ad eosdem 20 ferè consules. Sic Quinti Hortensii vox extineta fato suo est, nostra publico. Melius, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam: & id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cum fierent, quæ præuidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico cōsilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii clarissimi

oratoris mortem orbe eloquentiæ quasi tutores relictis sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurque ut adultam virginem castè, & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem etsi doleo me in vitam paulo serius tanquam in viam ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc Reip. noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuòque viuerent. Quæ si rectè essent, saluti Reipub. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de Repub. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes quasi quadrigis vehementem transuersa incurrit misera fortuna Reipub. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium eiusdem & amoris, & iudicii. Tibi fauimus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam Remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc veneras vnus, qui non linguam modò acuisles exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omnine virtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse Repub. carcas, & illa te. Tu tamen, (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod iam propemodum, vel planè potius effeceris, ut te eripias ex ea, quam ego congesti in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet, te ornatum vberimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersuisti ex vrbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorū. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? Quid illa vetus Academia, atque eius hæres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nōne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores laudabilem cōstitisse? Galba fuit inter tot æqualeis vnus excellens, cui, quem admodum accepimus, & Cato cede-
senior,

senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt: Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipforum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius. Nihil dico amplius; tantum dico, si mihi accidisset; ut numerarer in multis, sic operosa est concursatio magis opportunorum. * *

M. TVL. C I C E R.

AD MARCV M BRVTVM,

O R A T O R.

TV M difficilius, aut maius esset, negare tibi, sapius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem vnice diligere, cuique me charissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur; & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitraber esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est maius, quàm, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod, quoniam me sapius rogas, aggrediar, non tam perficiundi spe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, beneuolentiam. QVÆRIS igitur, idque iam sapius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi videatur

illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id quod vis effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero, tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est, omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupierunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est, in secundis, tertiusque consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt; sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Itali (quem Rhodi vidimus) non potuerunt, aut Cæsar Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò Græcis quidem admirabile est, quantum inter omneis vnus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimū, desperandum est; & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio, an vnquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in vilo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud, ut ex ore aliquo quasi

quasi imago exprimat, quod neque oculis, neque auribus, neque vilo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidias simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineræ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente infidebat species pulchritudinis eximia quadam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitandam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculis ipsa non cadunt; sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille, non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus autor, & magister Plato: easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse vno, & eodem statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam, speciemque redigendum. At video hanc primam ingressionem meam, non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitā, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inusitatas vias indagamus, tritas relinquamus. Ego autem, & me saepe noua videri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modò sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorumque sermonū, in quibus Platonis primum sunt impressa vestigia. Sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est: nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia hæc forensis sprete à philosophis, & repudiata, multis

quidem illa adiumentis, magnisque caruit; sed tamen ornata verbis, atque sententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligitur, sine philosophia non posse effici quem quærimus eloquentem. Non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palaestra histrionem. parua enim magnis saepe rectis finem conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ Physici fuerit auditor, à quo censeret eum, cum alia præclara quædam, & magnifica didicisset, vberem, & fecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partem possumus, nec iudicare quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo sit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem vnum reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Infidebat videlicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat.

Quod

Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat, attamen qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peræque autem, id quod volumus, per pauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & maiestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii leui, & instructa, & terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & lucidiora, non ampliора facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius, & quasi temperatus, nec acuminè posteriorum, nec fulmine utens superiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps: vel utriusque (si verum quærimus) potius expers. Isque vno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem: aut addit aliquos ut in coronâ toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iudè ornate, ac grauiter, iudem versute, & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus: esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longè omnibus vnum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam,

Gg

quam sentiam eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquā, nec callidior, nec tēperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticē volunt dicere, ut mirentur hunc maximē, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant: eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo pręditos, docere quæ sit propria laus Atticorum, nō alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorū, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accomodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minimē politæ, minimēque elegantes sunt, ascuerūt aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquā adipale dictionis genus: quod eorum vicini (non ita lato interiecto mari) Rhodii nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienses verò funditus repudiauerunt: quorum semper fuit prudens, syncerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum seruiret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus ceteris, in illa pro Ctēsiphōte oratione longē optima, summissus à primo; deinde, dum de legibus disputat, pressius; post sensum incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Attamen in hoc ipso diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat, illudensque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appelleret, vtrum illa verba, an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Atticē dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque, restinctis iam animorum incendiis, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, hæc an illuc manum porrexerit. Quoniam igitur modo audiretur Myfius, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus?

tidus? Cum verò inclinata, vlulantiq; voce more Asiatico canere cōpisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis tereteis, & religiosas qui se accomodant, ii sunt existimandi Atticē dicere. Quorum genera plura sunt: hi vnum modō, quale sit, suspicantur. Putant enim qui horridē, incultēque dicat, modo id eleganter, enucleatēque faciat, eum solum Atticē dicere. Errant, quod solum: quod Atticē, non falluntur. Istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticē, cui primæ sine controuersia deferebantur. Qui, si tenui genere vteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticē venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate verò, & grauius, & copiosē dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, neue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, caufidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia grauius sanē, & probē: sed nihil ab eo transferri potest ad forensē vsum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod est in oratione ciuili vitium, vel maximum. Quæ est autē in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande vescantur? an victus hominum Atheniēsium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro vnquam Græcorum Rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor. sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis: non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec verò, si historiam non scripisset, nomen eius extaret, cum præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine ma-

gistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam, qui Xenophontis simile esse se cupe-
ret, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à foren-
si strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem
volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandū,
quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omni-
no, & arduum, Brute, conamur, sed nihil difficile amanti pu-
to. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores
tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum
(quo quidem conficior) congressus nostros, cōsuetudinem
victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam ad-
mirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispa-
res, prudentia coniunguntur. Quid enim tam distans, quàm à se-
ueritate comitas? quis tamen vnquam te aut sanctior est ha-
bitus, aut dulcior? Quid tam difficile quàm in plurimorum
controuersis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris
tamen, vt eos ipsos, quos contra statuas, equos, placatōsque
dimitas. Itaq; efficias, vt, cum gratiæ causa nihil facias, omnia
tamē sint grata, quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gal-
lia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum
in Italiæ luce cognoscetis, versarisq; in optimorum ciuium
vel flore, vel robore. Tam quantum illud est, quod in maxi-
mis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ,
semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendū!
Itaque hoc sum aggressus statim, Catone absoluto, quem
ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtu-
ti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam exci-
tanti, non parere, nefas esse duxissem. sed testificor me à
te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. Volo
enim mihi tecum commune esse crimen, vt, si sustinere tan-
tam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua
culpa sit, mea recepti. In quo tamē iudicii nostri errorē, laus
tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficilli-
mum est formam (quod *κατασκευάζειν* Græcè dicitur) exponere
optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector,
aut quispiam: quod non discedit à communi more verborū.
Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornatī, elaboratī-
que sunt versus, multa apud alterum negligentius. Fac aliū
Acio: varia enim sunt iudicia, vt in Græcis, nec facilis expli-
catio,

catio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida,
inculta, abdita, & opaca; contra, alios nitida, læta, collustra-
ta delectat. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formu-
lam exprimas, cum in suo quodque genere præstet; & ge-
nera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu
repulsus: existimauique in omnibus rebus esse aliquid opti-
mum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui eius rei gnatus
esset, iudicari. Sed, quoniam plura sunt orationum genera,
eaque diuersa, neque in vnā formam cadunt omnia: lau-
dationum, scriptorum, & historiarum, & talium suasionū,
qualem Isocrates fecit Panegyricum, multi alii, qui sunt
nominati Sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ
absunt ab forense contentione, eiusque totius generis, quod
Græcè *πιδαντικόν* nominatur, quod quasi ad inspiciendum,
delectationis causa comparatum est: non complectar hoc
tempore. non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix
eius oratoris, quæ informare volumus, & de quo molimur
aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur,
& eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur
licentia. Datur etiā venia concinnitati sententiarū, & argu-
ti, certique, & circumscripti verborum ambitus conceditur:
de industriāq; non ex insidiis, sed aperte, ac palam elabora-
tur, vt verba verbis quasi demensa, & paria respondeant, vt
crebro conferantur pugnantia, comparanturque contraria,
& vt pariter extrema terminentur, eundemq; referant in ca-
dendo sonum: quæ in veritate causarū, & rarius multò faci-
mus, & certè occultius. In Panathenæico autem Isocrates ea
se studiosè conscriptum fatetur. Nō enim ad iudiciorū cer-
tamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse
Thrasymachum Chalcedonium primum & Leontinum fe-
runt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq; alios,
quos *λογονομαχίαν* appellat in Phædro Socrates, quorum sa-
tis arguta multa: sed vt modò, primumque nascencia, minu-
ta, & versiculorum similia quædam, nimumq; depicta, quo
magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles, quorum
ætas, cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, lō-
gissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis ab-
fuerit. Alter enim sine vllis salebris, quasi sedat⁹ amnis fluit:
alter incitator fertur, & de bellicis rebus canit etiā quodam-

modo bellicum: primisque ab his (vt ait Theophrastus) historia commota est, vt auderet vberius quàm superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam, Brute, leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam, cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxisse; Thucydides autem præfractior, nec satis (vt ita dicam) rotundus, primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceretur eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaque, vt ego, cū à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à cæteris, facile patiebar, sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere cōtemnere. Est enim, vt scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates, Adolescens etiam nūc, ô Phædre, Isocrates est. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quàm vt cum orationibus Lysiae comparetur: præterea ad virtutem maior indoles: vt minimè mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantū quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura, philosophia in huius viri mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur vnum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, vnā cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutū, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epideictico genere, quod diximus proprium sophistarū, pompè quàm pugna aptius, gymnasiis, & palæstræ dicatū, spretū, & pulsum foro. Sed, quod educata huius nutrimētis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat: non alienū fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verū hæc ludorum, atque potior: nos autē iam in aciem, dimicationemque veniamus. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque

& quo

& quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus), sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus; nec quibus reb. ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim nō tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ. qua tamen in causâ est vacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam, quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti prauique partibus. quibus vt ut possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis, & temporibus temper, si potest, auocat controuersiam. Latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: vt, quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quaestio à propriis personis, & temporibus, ad vniuersi generis orationem traducta, appellatur Thesis. In hac Aristoteles adolescenteis, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam Rhetorum in vtranque partem, vt ornatius, & vberius dici possit, exercuit. Idemque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, vnde omnis in vtranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurrat omnis, vtetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia: sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudiciū ergo adhibebit: nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expēdet. Nihil enim feracius ingeniis, us præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed vt segetes fecundæ, & vberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas fru-

Gg iij

gibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut cau-
 sis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iu-
 dicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quonam modo
 ille in bonis hærebit, & habitabit suis: aut molliet dura? aut
 occultabit, quæ dilui nō poterunt, atque omnino opprimet,
 si licebit: aut abducat animos: aut aliud afferet, quod oppo-
 situm probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iam verò
 eā, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id se-
 cundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditu-
 que ad causam faciet illustreis: cūmq; animos prima aggres-
 sione occupauerit, infirmabit, excludetque contraria: de
 firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque
 leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis ef-
 fer, summam, breuitateque descripsimus. Sed, ut antè dictū
 est, in his partibus, (etsi graues, atque magnæ sunt) minus &
 artis est, & laboris. Cum autem quid, & quo loco dicat, inue-
 nerit, illud est longè maximum, videre, quonam modo. Sci-
 tum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clito-
 machum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiā mo-
 do dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemad-
 modum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid
 tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur
 oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebā, non
 te id scitari, qualē ego in inueniendo, & in collocando sum-
 mum esse oratorē vellē: sed id mihi querere videbare, quod
 genus ipsius orationis optimum iudicārē. Rem difficilem,
 diu immortales, atq; omnium difficillimam. Nā cum est ora-
 tio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur, quocunque
 torqueas; tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter
 se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verbo-
 rum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis cele-
 ritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interual-
 la, moræ, respirationesq; delectāt. Quid potest esse tā diuer-
 sum? tamen est in utroq; aliquid excellens. Elaborant alii le-
 nitate, & quabilitate, & puro quasi quodā, & cādido gene-
 re dicendi. Ecce alii duritatem, & seueritatem quandā ver-
 bis, & orationis quasi mœstitia sequuntur, quodq; paulo an-
 tē diuissimus, ut alii graues, alii tenues, alii tēperati vellēt vi-
 deri: quot orationū genera esse diximus, totidē oratorū repe-
 riuntur.

riuntur. Et, quoniā cœpi iam cumulatius hoc munus auge-
 re, quàm à te postulatum est (tibi enim tantum de orationis
 genere querenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, &
 collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo di-
 cam, sed etiam de actionis: ita prætermittitur pars nulla erit:
 quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum,
 quæ communis est multarum artium. Quomodo autem di-
 catur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim
 actio quasi corporis quædam eloquentia, cū constet è vo-
 ce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot ani-
 morum, qui maximè voce commouentur. Itaque ille per-
 fectus, quem iandudum indicat nostra oratio, vtcunque se
 affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita cer-
 tum vocis admovebit sonum. de quo plura dicerem, si hoc
 præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem
 etiam de gestu, cum quo iunctus est vultus: quibus omni-
 bus dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum vta-
 tur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ
 sæpe fructum tulerunt, & disertis deformitate agendi, multi
 infantes putati sunt. ut iam non sine causa Demosthenes tri-
 buerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim elo-
 quentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est,
 certè plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui elo-
 quentiæ principatum petet, & contenta voce atrociter dice-
 re, & summissa leniter, & inclinata videri grauis, & inflexa
 miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis, cuius qui-
 dem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, &
 tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in di-
 cendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, &
 Caria rhetorum epilogus penè canticum: sed ille, quem si-
 gnificat Demosthenes, & Aeschines, cū alter alteri obicit
 vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illūque
 sæpe dicit voce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam no-
 tandum mihi videtur ad studium persequendæ suauitatis in
 vocibus. ipsa enim natura quasi modularetur hominū ora-
 tionem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec vna plus,
 nec à postrema syllaba citra tertiam, quo magis naturā du-
 cem ad auriū volupratem sequatur industria. Ac vocis qui-
 dem bonitas opranda est: non est enim in nobis, sed tracta-

tio, atque visus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & muta-
 bit, & omneis sonorum tum intendens, tum remittens per-
 sequetur gradus: idemq; motu sic utetur, nihil vt super sit in
 gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita longus:
 excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicū, nullae
 argutiae digitorum, non ad numerū articulus cadens, trun-
 co magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione,
 brachii projectione in cōtentionibus, cōtractione in remis-
 sis. Vultus verò, qui secundum vocem plurimū potest,
 quantam affert tum dignitatem, tum venustatem: in quo
 cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculo-
 rum est quædā magna moderatio. Nam, vt imago est ani-
 mi vultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim
 tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabūt. Sed
 iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species ex-
 primenda est: quæ hoc vno excellere, id est, oratione, cætera
 in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut
 compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græ-
 cæ ab eloquendo *ῥήτωρ*, & Latine eloquens dictus est. Cæte-
 rarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partē aliquam sibi
 quisq; vendicat: dicendi autem, id est, eloquēdi, maxima vis
 soli huic conceditur. Quanquā enim & philosophi quidam
 ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus diuinita-
 te loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum
 laccessiuit, & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt:
 & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, ex-
 titit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neq;
 neruos, neque aculeos oratorios, ac forenseis habet. Loquū-
 tur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quā inciti-
 tare. siquidem de rebus placatis, ac minimè turbulentis do-
 cendi causa, non capiendi loquuntur: vt in eo ipso quòd de-
 lectionem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis,
 quā necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non
 difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, discernere.
 Mollis est enim oratio philosophorū, & vmbatilis, nec sen-
 tentiis, nec verbis instructa popularibus, nec iuncta nume-
 ris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidū, nihil
 atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, verecunda, virgo
 incorrupta quodammodo: itaq; sermo potius quā oratio
 dicitur.

dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen
 vnius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. So-
 phistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda simili-
 tudo videtur, qui omneis eosdē volunt flores, quos adhibet
 orator in causis, persequi. Sed hoc differūt, quòd, cum sit his
 propositū, non perturbare animos, sed placare potius, nec tā
 persuadere, quā delectare; & apertius id faciūt quā nos,
 & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quā
 probabileis; à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba
 apertius transferunt, eaq; ita disponunt, vt pictores varia-
 tem colorum; paria paribus referunt, aduersa contrariis, sæ-
 pissimèq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia
 finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pu-
 gna describitur: interponuntur etiam conciones, & horta-
 tiones: sed in his tracta quædam, & fluens expeditur, nō hæc
 contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quā à
 poetis hæc eloquētia, quā quærimus, seuocanda est. Nam
 etiam poeta quæstionē attulerunt, quidnam esset illud, quo
 ipsi differret ab oratoribus: numero maximè videbatur an-
 tea, & versu; nunc apud oratores iam ipse numerus incre-
 buit. Quicquid est enim, quod sub aurium mensurā aliquā
 cadit, etiam si abest à versu, (nam id quidem orationis est vi-
 tium) numerus vocatur, qui Græcè *ῥυθμός* dicitur. Itaque
 video visum esse nonnullis, Platonis & Democriti locutio-
 nem, etsi absit à versu, tamen quòd incitatus feratur, & cla-
 rissimis verborum luminibus vtatur, potius poema putan-
 dum, quā comicorum poetarum, apud quos, nisi quòd
 versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis;
 nec tamen id est poetæ maximum, etsi est eo laudabilior,
 quòd virtutes oratoris persequitur, cum versu sit astrictior.
 Ego autem, etiam si quorundam grandis, & ornata vox est
 poetarum; tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse,
 quā in nobis, faciendorum, iungendorūque verborum,
 tum etiam nonnullorum voluptati vocabus magis, quā re-
 bus inseruiunt. Nec verò si quid est vnum inter eos simile (id
 autem est iudicium, electioque verborū) propterea cætera-
 rum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec du-
 bium est, & si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad
 id, quod propositum est, non est necessariū. Seiunctus igitur

orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim autore Antonio quarimus) is, qui in foro, causisq̃ue ciuilibus ita dicet, vt probeat, vt delectet, vt flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ: nam id vnum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo, in quo vno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocunque modo postulat causâ, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Vt enim in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat videre. *πρῶτον* appellant hoc Græci, nos dicamus sanè decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modò in vita, sed sapissimè & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem quid deceat oratori videndum, non in sententijs solùm, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, vt vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum qui dicunt, & eorum qui audiunt. Itaq; hunc locum longè, & latè patentem philosophi solent in officiis tractare, non cùm de recto ipso disputant: nam id quidem vnum est: grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stiliticidijs cùm apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis vti communibus: de maiestate verò populi Rom. summis, & subtiliter? Hic genere toto, at persona alii peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solùm, sed sæpe etiam verbo: etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus: etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit ni-

dit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper vsurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id vsquequaque quantum sit, appareat, in aliòque ponatur, aliudque totum sit, vtrum decere, an oportere dicas: oportere enim perfectionem declarat officii, quo & semper vtendum est, & omnibus; decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, & personæ; quod cùm in factis sapissimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu, contraque item dedecere. Quod si poeta fugit vt maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, stultòve, sapientis: si denique pictor ille vidit, cum, immolanda Iphigenia, tristis Chalcas esset, mæstior Vlysses, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, querit, quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc tantum sit, quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò parteis orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, vt cuiusque generis nota queratur, & formula: magnum opus, & arduum, vt sæpe iam diximus; sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solùm quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indifertis re plus quàm opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo cōfidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidem illa videtur esse existimanti, sed nihil est experiienti minus. Etsi enim non pluri sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, vt, etiam si illis maximis viribus careat, sit (vt ita dicam) integra valetudine. Primum igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (vt scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione qua-

dam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquenti: solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coaugmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, cōglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam, ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat; sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non, ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: nec calamistri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucidè planèque dicetur: quid deceat, circūspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suaue, & affluens: acutæ crebræque sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erunt, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vsus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum duplex; vnus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, vsitatissque verbis, quod aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut translatis, aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca sunt in propriis, nisi quòd rarò vitimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quòd, verbis mutatis, non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si verba mutaueris, sunt illa quidem permulta; sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priscis, reliquisque ornamentis & verborum, & sententiarum demissior, translatione fortasse crebrior, quæ frequentissimè sermo omnis

vitur

vitur non modò vrbanoꝝ, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, gemmare viteis, sitire agros, latus esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, vnde transferas; aut, si res suum nulum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris vteretur hic summissus: nec tam licenter tamen, quàm, si genere dicendi vteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis *ορμηται* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quòd solum, cæteroquin rectè quidam vocant Atticum, sed paulò parcus. Nam, si, ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet, eligit, quibus vtatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonie. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemque pacto cadentia; & immutatione literæ quasi quæ sitæ venustates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestè deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: cæteris promiscuè poterit vti, continuationem verborum modò relaxet, & diuidat, vtaturque verbis quàm vsitatissimis, translationibus quàm mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehemèter illustria. Non faciet Remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleræque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamenti vteretur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, vultu

tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidq; pronuntient. Huius generis orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo mirum quantum valent: quorum duo genera sunt, vnum facietiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, sed altero in narrando aliquid vetustè, altero in iaciendo, mittendoque ridiculo: cuius genera plura sunt, sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic vsutum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæ sita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerumque sunt frigida: parcet & amicitii, & dignitatibus: vitabit insanabileis contumelias: tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnibus, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale, & facetiis: ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certè sit vel maximè Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: è quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur: Demosthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil videtur vrbanius, sed non tam dicax fuit, quam facetus: est autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis. Vberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est: summissius autem quam illud, de quo iam dicitur, amplissimū. Hoc in genere neruorum vel minimum, suauitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatū, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumque est in hac orationis forma suauitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedatè, placidèque loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam, translata verba, atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re, aut suauitatis, aut inopiæ causa

trans-

transferuntur: mutata, in quibus pro verbo proprio subiicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quāquam transferendo fit, tamen alio modo transiit, cum dixit Ennius, arcem, & urbem orbas; alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam terribili tremere tumultu, cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis; Metonymiam grammatici vocant; quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam Catachresin vocant, ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur verbis propinquis, si opus est; vel quod delectat, vel quod licet. Iam cum fluxerunt continuæ plures translationes, alia planè sit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀνὰ γένος*, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, suntque dulcissima: & quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: lata eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorum scholis tales ferè euadunt, & nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsū à grauib, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profectò vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno sonitūque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiæ est, tractare animos; huius, omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modò irreptit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multū interest inter hoc dicendi genus, &

Hh

superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaborauit, vt callide argutèque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc vno profecto magnus orator est, si non maximus, minimèque in lubrico verfabitur, & si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipiteis dicendi, incertis que casus: etiam si quando minus succedet, vt sæpè fit, magnum tamen periculum non adibit: altè enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc solo se exercuit; aut huic generi studet vni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maximè est contemnendus. Ille enim summissus, quod acutè, & veteratorè dicit, sapiens iam; medius, suauis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facitè dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus, sed animo: nam manu si comprehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, vt se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauitè, & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is, inquires, vnquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid desiderem, non quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem; quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens (vt illud idem iteremus) qui poterit parua summissè, modica temperatè; magna grauitè dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de verbis interdicti fuit: res in uoluntas definiendò explicauimus, ius ciuile laudauimus, verba

verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam perfecti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis, Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Corneli? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim vllò in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio: non assequimur, at, quid deceat, videmus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, vt nostra miremur, vt vsque eo difficiles, ac morosi simus, vt nobis non satisfaciatur ipse Demosthenes: qui, quanquam vnus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aureis meas: ita sunt auidæ, & capaces, & semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissimè cognouisti, neque eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lætitas: vides profecto illum multa perficere, nos multa tonari: illum posse, nos velle, quocunque modo causa postuler, dicere. Sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æqualeis: nos in magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpitius, nunquam Hortensius. Nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauitè Hortensius: superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusa orationis aureis ciuitatis accepimus, easque nos primi, quicunque eramus, & quantulumcunq; dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolefcentuli diximus, de supplicio parricidarum: quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sen-

tire cœpimus. Quid enim tam commune quàm spiritus vi-
uis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? ita vi-
uunt, dum possunt, vt ducere animam de cœlo non queant;
ita moriuntur, vt eorum ossa terram non tangerent; ita iacta-
tur fluctibus, vt nunquam alluantur; ita postremo eiiciun-
tur, vt ne ad saxa quidē mortui conquiescant, & quę sequun-
tur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re, &
maturitate, quàm spe, & expectatione laudati. Ab hac in-
dole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filii, filia pel-
lex. Nec verò hic vnus erat ardor nobis; vt hoc modo omnia
diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia,
multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At
pro Habito, pro Cornelio, complurēsque alia: nemo enim
orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm
multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo,
varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & ma-
ximè Tragicis, concederem, vt ne omnibus locis eadem
contentione vterentur, crebròque mutarent, nonnunquam
etiam ad quotidianum genus sermonis accederent; ipse nū-
quam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid
poetas diuino ingenio profero? Histrones eos vidimus, qui-
bus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solū
in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis
versarentur: sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in
comœdiis admodum placere vidimus: ego non elaborem?
Cum dico me; te, Brute, dico: nam in me quidem iam pri-
dem effectum est, quod futurum fuit. tu autem eodem mo-
do omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repu-
diabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spiritum
sine vlla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem,
cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod cum cre-
do amares, cum ad te in Tusculanum venissem, imaginē ex
ære vidi: nihil Lyfiæ subtilitate cedit, nihil argutiis, & acu-
mine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore verbo-
rum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, vt contra Lep-
tinem; multæ & totæ graues, vt quædam Philippicæ; mul-
tæ variæ, vt contra Aeschinem falsæ legationis, vt contra
eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium, quod
vult, arripit, & à grauissimo discedens, copiosissimum dela-
bitur.

bitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plu-
rimum efficit, cum grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parū
perabeamus, quandoquidē de genere, non de homine quæ-
rimus: rei potius, id est, eloquentiæ, vim, & naturam explic-
emus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus,
nihil nos præcipiendi causa esse dicturos: atque ita potius
acturos, vt existimatores videamur loqui, non magistri. in
quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc
solū esse lecturum, qui ea multo quàm nos, qui quasi do-
cere videamur, habeas notiora. sed hunc librum etiam si mi-
nus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari
necesse est. Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam so-
lū facultatē habere, quæ sit eius propria, fusè, latèq; dicen-
di; sed etiam vicinam eius, atque finitimam dialecticorum
scientiam assumere: quanquā aliud videtur oratio esse, aliud
disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere; attamen vtrun-
que in disserendo est: disputandi ratio, & loquendi, dialecti-
corum sit; oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno qui-
dem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare
solebat, quid inter has arteis interesset. Nam, cum compres-
serat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eius-
modi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, pal-
mæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiā an-
te hunc Aristoteles principio artis Rhetoricæ dicit illā quasi
ex altera parte respondere dialecticæ: vt hoc videlicet diffe-
rant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi
contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad di-
cendum trahi possit, loquendi rationem esse notam: quæ qui-
dem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) dupli-
cem habuit docendi viam. Nam & ipse Aristoteles tradidit
præcepta plurima disserendi, postea: & qui dialectici dicun-
tur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eū censo, qui elo-
quentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino ru-
dem: sed, vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina insti-
tutus, nouerit primum vim, naturam, genera verborum, &
simpliciū, & copulatum. Deinde quot modis quidq; dica-
tur: qua ratione verum falsūve sit, iudicetur: quid efficiat-
ur è quoque: quod cuique consequens sit, quodque contra-
riū: cūq; ambigū multa dicantur, quomodo quidq; corū

diuidi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt: sed, quia sua sponte squallidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et, quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primum constituendum est, quid quidque sit (nisi enim inter eos, qui disceptent, conuenit quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte diseri, nec vnquã ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque inuoluta rei notitia definiendo aperienda est. siquidem est definitio, oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit 10 quàm breuissimè. Tum, vt scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quæ sint eius generis, siue formæ, siue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, vt definire rem possit, neque id faciat tam pressè, & angustè, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatus, tū etiam vberius, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatus. Idémque etiam, cum res postulabit, genus vniuersum in species certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, partiatur, ac diuidet. 20 Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniã (vt supra dixi) iudicem esse me, non doctorem volo. Nec verò dialecticis modo sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, 25 nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, amplè, copiosè dici, & explicari potest. 30 De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi: volo enim rem prius habeat orator, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (vt de Pericle dixi supra) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se à cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusque & dicet, & sentiet. Cùmque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidè humana. Ius ciuile teneat, quo egent

egent causæ, forenses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum, & ciuiliū controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuiliū iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ veteris ordinem, maximè 5 scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperioforum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui, conseruatis, notatisque temporibus, nihil cū illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam vno libro colligauit. Nescire autem quid antè quã natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi cum memoria rerum veterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autè antiquitatis, exemplorumque: prolatio, summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarū habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam, si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in 10 verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguoꝝ propriū, res duas significari videmus. Cū tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: vni è rebus ipsis, alteri 15 assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipse quidem res in perfacili cognitione versantur. quid enim iã sequitur, quod quidè artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut patet se ad discendum: rem breuiter exponere, & probabiliter, 20 & aperte, vt, quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere: eaq; efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quancum rem confirmandã: post omnia peroratione inflammantè, restinguentémve 25 concludere? Has parteis quemadmodū tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur vno modo. Quoniam autem non quem doceam, quæro, sed quæ probem: probabo primū eum, qui quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda eloquenti est, vt sit

temporam, personarumque moderator: nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum ut quidque erit dicendum, ita dicet: necatura ieiunè, nec grandia minutè, nec itè contraria: sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intensè verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem aduersarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico sed propè quotidiano sermone explicatè dilucidè. Dein si tenues causæ, tum etià argumentandi tenue filum, & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum verò causæ ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi, tum se latius fundet orator: tum reget, & flectet animos, & sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulat. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam, cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat: tum sunt maximè luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in vniuersi generis quæstione pono, quam (ut suprà dixi) Græci appellant *thesis*: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *apophthegmata* est nominata. quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamè in communibus locis maximè excelleret. qui communes appellati, eo quod videntur multarum iidè esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. Ac verò illa pars orationis, quæ est de genere vniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiarum, quod Græcè *epilogomenon* dicitur, id ita placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque ut de vniuerso genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur, quod quæri coniectura solet. Dicitur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicuntur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios asperè. Augendis verò rebus, & contrà abiiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media

argumenta

argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & penè infinitè in perorando. Duo sunt etiam, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod Græci *proton* vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; alterum quod iidem *metan* nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur; quod, cum rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, sed magno semper vsu impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causâ magna graui, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptâ memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum vsus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacunque in me sunt, me enim ipsum non penitet, quanta sint, sed apparent in orationibus: etsi carent librispiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quàm cum leguntur, videri solent. Nec verò miseratione solum mens iudicum permouenda est, qua nos ita dolenter vti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causâ excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum: sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, læretur, doleat. qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut suprà dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam: nec vnquam is, qui audiret, incenderetur

H h v

nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: vterer alienis, vel Latinis, si vlla reperirem; vel Græcis, si deceret: sed Crassi per pauca sunt, nec ea iudiciorum; nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpitii: dicebat melius, quàm scripsit Hortensius. Verum hæc vis, quæ quærimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus: & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, vnde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in Rempublica aggressus est dicere. Ea profecto oratio, in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, vt maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & character ille, qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, vt verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omniq; genere frequentissime translationes erunt, quod ex propter similitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitat^r per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatone verborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnū afferunt ornatum orationi. sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia, cum aut duplicantur, iteranturq; verba: aut breuiter commutata ponuntur: aut ab eodem verbo ducitur sapius oratio; aut in idem conuincitur: aut in vtrunq; aut adiungitur idem iteratum; aut idem ad extremum refertur: aut continenter vnum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum, demptis coniunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut cum eiusdem nominis casus sapius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes vitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam

quentiam maximè esse laudabilè. Et verò nullus fere ab eo locus sine quadà cōformatione sententiæ dicitur: nec aliud quicquid est dicere, nisi omneis, aut certè plerasq; aliqua specie illuminare sententiæ: quas cum tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus vtī, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille, quæ expetimus, vt verset sæpe multis modis eandem, & vnam rem, & hæreat in eadem, commoreturq; sententiæ: sæpe etiam vt extenuet aliquid, sæpe vt irrideat, vt declinet à proposito, deflectatque sententiam: vt proponat quid dicturus sit, vt cum transegerit iam aliquid, desiniat, vt se ipse reuocet, vt, quod dixit, iteret, vt argumentum ratione concludat, vt interrogando vtigeat, vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; vt contrā, ac dicat, accipi & sentiri velit: vt addubitet quid potius, aut quomodo dicat; vt diuidat in parteis; vt aliquid relinquat ac negligat; vt antè præmuniat; vt in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat; vt sæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet; vt hominum sermones, morèsq; describat, vt muta quædam eloquentia inducat; vt ab eo, quod agitur, auertat animos; vt sæpe in hilaritatem, risumve conuertat; vt antè occupet, quod putat opponi; vt cōparet similitudines; vt vtatur exēplis; vt aliud alii tribuens dispertiat; vt interpellatorem coerceat; vt aliquid reticere se dicat; vt denuntiet quid caueat; vt liberior quid audeat; vt irascatur etiam; vt obiurgat aliquando; vt deprecetur; vt supplicet; vt medeatur; vt à proposito declinet aliquantulum; vt optet; vt excretur; vt fiat iis, apud quos dicit, familiaris; atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur, breuiter, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis, sæpe supra feret, quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi mouebant etiam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri non inuidos solum, quibus

referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius viri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante pop. Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio; cum & amicissimo, & praestantissimo viro, & recta, & honesta petenti satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod vtiā possem) me studiosis dicendi, praecepta, & quasi vias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum; qui tandem id iustus rerum aestimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in Republ. nostra primas eloquentia tenuerit semper vrbis, pacatisque rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratia, gloriae, praesidii plurimum esset, in altera persecutionum, cautionumque praecipio: quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea verò repugnante, vix suas regiones, finisque defenderet. Cur igitur ius civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis domus floruerunt? ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo inuentum, vituperetur? Nam, si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia: sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam vniuersam Remp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor, sed vtriusque rei causa est: alteros enim respondentis audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullū sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discantibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsum reficiendis omne consumerent; quem habebant instituentis, aut docendi locum? Atque haud scio an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. itaque illi dicere melius quam praecipere: nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo: sed, si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam vna legendo, audiendo; nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis. An, quibus verbis sacrorum alienatio

natio fiat, docere honestum est; quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? Atius profitentur etiam qui nesciunt; eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Non igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte, & gloriola, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri rectiores: ego semper me didicisse praemuli. quid enim possem? cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus domus referta esset, & aliqua fortasse inesset in sermone nostro doctrinarum nota, cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquimur: quae etiam si sunt, si curi mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentiis, quam docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpesque non item. sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille versus, qui vetat

Artem pudere proloqui, quam facites,
dissimulare non finit quin delectet; siue tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensus suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent, quis tamen se tam durum, agrestemque praerberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meae forenses artes, & actiones publicae concidissent, non me aut defidia, quod facere non possum; aut moestitia, cui resisto, potius quam literis dederem? quae quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec verò talibus modo rebus, quales hic libet continet, sed multo etiam grauioribus, & maioribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus & domesticis literis respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur.

Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quam aptissime
cohaereant extrema cum primis, eaque sint quam suavi-
mis vocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasque verborum
conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerosè, &
apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit, quod
vel maximè desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura
quædam, nec tamen fiat operosè. nam esset cum infinitus,
tum puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in
Alburio Scauola,

*Quam lepide lexeis compositæ? ut tessellæ omnes
Arte pavimento, atq; emblemate vermiculato.*

Nolo tam minuta hæc constructio appareat, sed tamè stylus
exercitatus efficiet faciliè hanc viam componendi. Nam ut
in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid se-
quatur, ne extremorum verborum cum insequentibus pri-
mis concursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. *Quam-*
uis enim suaves, grauèse sententiæ, tamen si inconditis ver-
bis efferantur, offendunt aureis, quarum est iudicium super-
bissimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo
ut tam rusticus sit, qui vocaleis nolit coniungere. In quo qui-
dam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas
tantopere fugerit: & si id magister eius Isocrates, at nò Thu-
cydides: ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec
solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, vbi etiam de
industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua
mos est Athenis, laudari in concione eos, qui sint in præliis
interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo
die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio,
quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed
Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere vo-
ces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Ca-
tonis: indicant omnes poete, præter eos, qui, ut versum fa-
cerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atq; Algidam. & ibidem,

Quam nunquam vobis Graii atq; Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte. Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesie in vada ponti.

Hoc idem sapius nostri non tulissent, quod Græci laudare
etiam

etiam solent. Sed quid ego? vocaleis sine vocalibus sæpe bre-
uitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, multi modis,
vas argenteis, palmæ & crinibus, tecti fractis. Quid verò li-
centius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant,
quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, sic
Duellum eum, qui Pœnos classe deuicit, Bellum nominaue-
runt, cum superiores appellati essent semper Duellii. Quin-
etiam verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed aurium.
Quomodo enim vester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ
vastioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo,
& paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Li-
benter etiam copulando verba iungebant, ut fodes, pro si
audes; sis, pro si vis. Iam in vno capitis, tria verba sunt. Ain?
pro ais ne, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nol-
le pro non velle. Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & pro
exinde dicimus. Quid illud, non oles unde sit? quod dicitur
cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia
si ita diceretur, obscenius concurrerent literæ, ut etiam mo-
do, nisi AVTEM interposuisssem, concurrissent. Ex eo est me-
cum, & tecum, non cum me, & cum te: ut esset simile illis vo-
biscum, atque nobiscum. Atq; etiam à quibusdam sero iam
emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh-
dum atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi
nesciebant: an dabat hanc consuetudo licentiam? Itaq; idem
poeta, qui inusitatus contraxerat, *Patris mei meum factum pu-*
det, pro meorum factorum: &, Textur exitum examè capiti, pro exi-
tiorum: nò dicit liberum, ut plerique loquimur, cum cupidos li-
berum, aut in liberum loco dicimus: sed, ut isti volunt. Neq;
tuum unquam in gremio extollas liberorum ex te genus. & idem, Nang;
Asculapi liberorum. At ille alter in Chryse non solū, Cives antiqui
amici maiorum meum, quod erat vsitatum: sed durius etiam, Con-
siliū socii, augurium, atq; exitum interpretes. Idemq; pergit, Post-
quam prodigium horrifera, portentum paup, quæ non sanè sunt
in omnibus neutris vsitata. Nec enim dixerim tam libenter
armum iudicium, etsi est apud eundem, Nihilne ad te de iudi-
cio armum accidit? quam armorum. Iam ut censoria tabulæ
loquuntur, fabrum, & procum audeo dicere, non fabrorum, &
procorum. Planèq; Duorum uirorum iudicium, aut Trium-
uorum capitaliū, aut Decemuirorum litibus iudicandis,

dico nunquam. atqui dixit Accius, *Video sepulchra dua duorum corporum*. Idemque, *Mulier una duum virum*. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc vel pro Deum dico, vel pro Deorum: aliàs ut necesse est, cum Triumvirum, non virorum, cum sestertium numum, non 5 numorum, quod in his consuetudo varia non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse vetant, novisse iubent, & iudicavisse? quasi verò nesciamus in hoc genere, & plenum verbū rectè dici, & imminutum vītātē. Itaque utrunque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* Post idem, *Stilphonem* 10 *inquam noveras?* Siet, plenum est: sit, imminutum. licet utraque utroque. ergo ibidem.

Quam chara sintq; post carendo intelligunt,

Quamq; attinendi magni dominatus sent.

Nec vero reprehenderim,

— *Scriptere alii rem.* & scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, inquit Ennius: &

— *In templi iisdem,* probavit: at eisdem, erat verius; nec tamen eisdem, optimus: male sonabat, iisdem. Impetratum est 20 à consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret: & pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas libētius dixerim, & mehercule, quam mehercules. Non scire quidem, barbarum iam videtur; nescire, dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat insuavius. Vna præpositio est 25 abs, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet. nec his quidē omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam amovuit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, abne verū sit, an abs. Quid si etiam abfugit, turpe visum est? & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpositio præter hæc 30 duo verba, nullo alio in verbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari: quibus cum in præponi oporteret, dulcius visum est, ignoti, ignavi, ignari, dicere, quam ut veritas postulabat. Ex viū dicunt, & ē Repub. quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses. ut exegit, edixit, 35 refecit, retulit, reddidit, adiuncti verbi primam literam præpositio commutavit, ut subegit, summutavit, sustulit. Quid in verbis iunctis? quam scire insipientem non insipientem? iniquum non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum,

cisum, non concisum? Ex quo quidam pertisum etiam volunt, quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non sit natura, sed quodam instituto? inclutus dicimus breui prima litera, insanus producta: inhumans breui, infelix longa. & ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente, atque felice, productæ dicitur, in cæteris omnibus breviter. Itemque composuit, consuevit, concrepuit, confecit: consule veritatem, reprehendet; refer ad aureis, probabunt. quare cur? ita se dicent iuvari: voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem, ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in vocali aspiratione vterentur, loquebar sic, ut puleros, & Cetegos, triumphos, Cartaginem dicerem: aliquando, idque serò conuitio aurium, cum mihi extorta veritas esset, visum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi: Orciuos tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nusquam Pyrrhum.

Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri, nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas. & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat, aut tantum Barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quineriam, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorū eadem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremā literam detrahebāt, nisi vocalis insequeretur. Ita nō erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur,

Qui est omnibus princeps, non omnibus princeps. & *Vita illa digni locoque, non dignus.*

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Hæc dici brevius, quam si hac de re vna disputarem: est enim hic locus latè pateas, de natura, visūque verborum, longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed, quia rerum, verborumque iudicium prudentiæ est, vocum autem, & numerorum aures sunt iudices, & quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his

tenus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus: aut ars eius concilianda reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aureis, sonus, & numerus. De numero mox: nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio, *Qua pontus Helles* - Superat modum. At, *Auratus aries Colchorum*, - splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus infuauissima litera infinitus, *Frugifera, cetera ferta arua Asia tenet*. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui poenitet,

Qua tempestate Paris Helenam - & quæ sequuntur. immò verò ista sequamur, asperitatē inque fugiamus, *Habeo istum ego perterritum*. Idēque, *Versutiles* locas malitias.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur: quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus. Sed finiuntur, aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu simileis, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus. quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: Est enim, Iudices, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti. Hæc enim talia sunt, ut quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod sit item in contrariis referendis, ut illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam mihi accusas, damnas. condemnas dixisset, qui versum effugere voluisset.

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri.

Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest*. Semper hæc quæ Græci *ἀντιθέται* nominant, cum contrariis opponuntur

nuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & cum sine industria. Hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes: ut illa sunt in quarto accusationis, Conferre hanc pacem cum illo bello; huius prætoris aduentum cum illius imperatoris victoria; huius cohortem impuram cum illius exercitu inuito; huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à Latinis. Genus illud tertium explicetur, quale sit numerosa, & apta orationis. quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfectæ, completæque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. id enim expectant aures, ut verbis colligetur sententia. Non erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè non erat. Nam & verba eligeant, & sententias graueis, & suaueis reperiabant, sed eas haud vincebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quam hæc iam perfectæ delectet: illa nobis sit, credo, repetenda, hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas, quæ quidem apud me ipsum valet plurimū: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo quod est: præsertim cum ea maiora iudicē, quæ sunt, quam illa, quæ defunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis bonis quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quæ non habent. Post inuenta conclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam nota, atque vsurpata res esset: qua inuenta omneis vsos magnos oratores videmus. Sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forense numero Latinè, Græcè *ῥυθμός* inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aureis adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quærantur. Hoc freti isti, & ipsi infractione, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant: si inanibus verbis, leuibusque

sententiis, iure; sin probæ res, lecta verba, quid est, cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi vt sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerunq; casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti, dicere,

Versibus quos olim Fauni vatesque canebant: mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicturus non sum,

Ante hunc, vt ille: nec quæ sequuntur;

Nos ausi referare. Legi enim, audiuique nonnullos, quorum propemodum absolute cõcluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiã volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorũ se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum nisi vitium sequuntur, cum à bonis absint longissimè. Quod si aureis tam inhumanas, tamque agrestes habent; ne doctissimorum quidem virorum eos mouebit autoritas? Omitto Isocratem, discipulosque eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, & ornandæ autores locupletissimi, summique ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior? quis acutior? quis in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (vt Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus verò, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos autores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensib. nõ mouentur, nihilne eis inane videtur, nihil inconditũ, nihil curtũ, nihil claudicans, nihil redundans? In versũ quidem theatrata exclamant, si sit vna syllaba aut breuior, aut longior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & breuitatum

in sonis, sicut acutarum, grauiũque vocum iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, velisne; cum literis tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum vsus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam, qui Isocratem maximè mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim videret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum voluptate; tũ dicitur numeros secutus, quib. etiam in oratione vteremur, cum iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum dicitur. Nã neminem in eo genere scientius versatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam extant scripta numerosè. Nam (vt paulo antè dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua spõte, etiam si id nõ agas, cadunt plerunq; numerosè, Gorgias primus inuenit, sed his est vsus intemperantius: id autem est genus (vt antè dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horũ verque Isocratem ætate præcurrit, vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit. Est enim, vt in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias aut̃ audior est generis eius, & his festiuitatib. (sic enim ipse censet) insolentius abutitur, quas Isocrates, cũ tamè audiuisset in Thessalia adolescens senẽ iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quinetiã se ipse tantũ, quantũ ætate procedebat (propè enim centum cõfecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorũ: quod declarat in eo libro, quẽ ad Philippũ Macedonẽ scripsit cũ iã admodũ esset senex: in quo dicit, sese minus iam seruire numeris, quam solitus esset: ita non modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniã igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos diximus, & origo inuenta est: causa quaeratur: quæ sic aperta est, vt mirer veteres non esse cõmotos, præsertim cũ, vt fit, fortuito sæpe aliquid conclusè, apteq; dicerent: quod

cum animos hominum, aureisq; pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucundè, notandū certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocem omnium mensuram. Itaque & longiora, & breviora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quàm id, quod videtur parū. Vt igitur poetica, & versus inuētus est terminatione aurium, obseruatione prudentiū; sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) si placet explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is vnusne sit, an duo, an plures, quæque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi via: quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sitne omnino vlla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur, quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quod illi, qui affirmant eos esse numeros, rationem cur sint, non queant reddere. Deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales; & ex poeticisne numeris, an ex alio genere quodam; & si è poeticis, quis eorum sit, aut qui. namque aliis vnus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde quicunque sunt, siue vnus, siue plures, communēsne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si cōmunes, qui sint; si dispares, quid intersit; & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam,

quadam, vel genere verborum: an est suum, cuiusque; ut numerus interuallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat: sitque omnium sons compositio, ex eaque; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant *σχηματα*. At non est vnum, nec idem, quod voce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est, compositio autem ab utroque differt, quæ tota seruit gravitati vocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quaerenda sit. Esse igitur in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus, in quo iniquum est quod accidit non agnoscere, si cur accadat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu: quem dimensa ratio docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quanquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximè que id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυρικοί* à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio, quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut in Thyeste, *Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute*, & quæ sequuntur: quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sint soluta simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnumquam vix in his numerus, & versus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem: verborum, numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio: sed, ut cæteris in rebus necessitatis inuēta antiquiora sunt quàm voluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis seculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperia, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem superiorque ætas numero caruit, nisi quando temerè, ac fortuito: & scriptores peructeres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis

necessarium, id semper antè cognoscitur: itaque translata, aut facta, aut iuncta verba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone: numerus autem non modò depromebatur, neque habebat aliquā necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamēta orationi attulit. Quòd si & angusta quedā, atque concisa, & alia est collatata, & diffusa oratio: necesse est, id non literarum accidere natura, sed interuallorū longorum, & breuium varietate: quibus implicata atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus, incitatio numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris astrictā orationem esse debere, carere versibus. sed hi numeri poeticine sint, an ex alio genere quodā, deinceps est videndū. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quòd definita sunt genera numerorū: Nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad numeros, partitur in tria: ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiore. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesquipleus pæon. qui pedes in oratione nō cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere verò omnis in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiā dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix possumus: magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamē eos versus facile agnoscit auditor: sunt enim vsitatissimi. Inculcamus autē per imprudentiam sæpe etiam minus vsitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Hicraus libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plenosque senarios, sed etiā anapæsticos. quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiosè. prima enim syllaba dempta, ex primo verbo sententiā, postremū ad verbum primā rursus syllabā adiūxit infse-

insequentis. ita factus est anapæsticus is, qui Aristophanēus nominatur. quòd ne accadat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehēdit, ut à me animaduersum est, studiose inquirenti in eum, immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitū, in solutis etiam verbis inesse numeros, eisdemque esse oratorios, qui sunt poetici. Sequitur ergo, ut, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndū sit. Et sunt enim, qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimū propter similitudinē veritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondæum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat treis breues, dactylus autem duas, breuitate, & celeritate syllabarum labi putat verba procliuus: contrāque accidere in spondæo, & trochæo, quòd alter ex longis constaret, alter è breuibz fieret: alteram nimis incitatā, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam, & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quòd longè Aristoteli videtur secus, qui iudicat heroum numerum grandiozem, quàm desideret soluta oratio: iambum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnis, sed ipsos non sentire, cum vtantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modis insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in versum cadunt maximè. itaque, ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi cōtinuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquam inimicius, quàm illa versibus.

Pæon autem minimè est aptus ad versum, quolibetius eum
recepit oratio. Ephorus verò ne spondæum quidem, quem
fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: sylla-
bis enim metiendos pedes, non intervallis existimat: quod
idem facit in trochæo, qui temporibus, & intervallis est par
iambo, sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus,
quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc,
quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theo-
dectæque de pæone dicuntur. Ego autem sentio omne in
oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Nec enim
effugere possemus animadversionem, si semper iisdem ute-
remur: quia nec numerosa esse, ut poema; neque extra num-
rum, ut sermo vulgi est, debet oratio: alterum nimis est vin-
ctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dis-
solutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur; ut ab altero non
delectare; alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta,
& temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone
maximè, quoniam optimus autor ita censet: sed reliquis et-
iam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem nu-
meros cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat,
nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generi-
bus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequen-
tissimus est in iis, quæ demisso, atque humili sermone dicun-
tur: pæon autem in amplioribus, in utroque dactylus: ita in
varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & tempe-
randi. sic minimè animadverteretur delectationis aucu-
pium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eo ma-
gis, si & verborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam,
qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi cen-
sent; verba dico, & sententias; eaque dum animis attentis
admirantes excipiunt, fugite eos, & præteruolat numerus;
qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec verò nimius
is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè ali-
ter in versibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem
esset poema. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans,
& æqualiter, constantèrque ingrediens, numerosa habetur
oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod
totum constat è numeris, sed quod ad numeros proxime ac-
cedit. quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus;
quod

quod in illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit
necesse; in dicendo autè nihil est propositum, nisi aut ne im-
moderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio.
Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussio num modi:
sed vniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & ter-
minata est, quod voluptate aurium iudicatur. Solent autem
quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an
in primis partibus, atque in extremis. Plurique enim censent
cadere tantum numerosè oportere, terminarique senten-
tiam. Est autem, ut id maximè deceat, non id solum: ponen-
dus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare, cum au-
res extremum semper expectent, in eoque acquiescant, id va-
care numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à princi-
pio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite
ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem
bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & qua-
cunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effe-
cerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur
mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens
eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque
loco respondeat: quorum descriptus ordo aliàs alia termi-
natione concluditur: atque omnia illa & prima, & media ver-
ba, spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est
in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut iam
à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad
extremum: nec in numeris magis, quam in reliquis orna-
mentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugi-
mus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim
in utroque & materia, & tractatio; materia in verbis, tractatio
in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque par-
tes verborum, translatus, nouus, priscus. nam de propriis
nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eas, quas dixi-
mus, compositio, cōcinnitas, numerus: sed in utroque frequen-
tiores sunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba
cum crebrius, tum etiam audacius, & priscis libentius utun-
tur, & liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quibus quasi
necessitati parere coguntur. sed tamen hæc ne nimis esse di-
uersa, neque villo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non
item in oratione ut in versu numerus extet: idque quod nu-

merosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita si numerus orationis quaeritur qui sit, omnis est; sed alius alio melior, atque aptior: si locus, in omni parte verborum: si unde ortus sit, ex auriū voluptate: si compos-
 5 nendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad vsum, quae pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit: si ad quam rem adhibeatur, ad delectationem. si quando, semper: si quo loco, in tota continuatione verborum. si quae res efficiat voluptatem, eadem, quae in versibus, quorū modum
 10 notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur vsus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Graeci *ἐξέταξις*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationē, aut cir-
 15 cumscriptionem dicimus; an in principiis solum, an in extremis, an in vtraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum; quid interfit. Tum autem, in omnibusne numeris aequaliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiiores, alias lon-
 20 giores, idque quando, aut cur, quibusque partibus, pluribusne, an singulis, imparibus, an aequalibus, & quando aut istis, aut illis sit vtendum; quaeque inter se aptissimē collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maximē pertinet, qua ratione numerosa
 25 fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum, dicendumque quantos circuitus facere deceat: deque eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est: quaerendumque, vtrū vna species, & longitudo sit earum, an ne
 30 plures; & si plures, quo loco, aut quando, quoque genere vti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius: non ad vnam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de vniuerso genere sic dicere, vt etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis ge-
 35 neribus, vnum selegimus, hoc quidem quod in causis, foroque versatur, de quo dicemus. Ergo in aliis, id est in historia, & in eo, quod appellamus *ἱστορικόν*, placet omnia dici Ifocrateo, Theopompeoque more, illa circumscriptione, ambi-
 tūque,

tūque, vt tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad infistat in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata haec vel circumscriptio, vel cōprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui alio
 5 quo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotūque: à iudiciis, forensiq; certamine, quin redigeret omneis ferē in quadrū, numerūque sententias. Nam, cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositae orationis insidiis sua fides attente-
 10 tur; gratiam quoque habet oratori, voluptati auriū feruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forensis, neque omnino repudiandum. Si enim semper vtare: cum satietatem affert, tum quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorē, au-
 15 fert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est; primum videndum est, quo loco: deinde, quandiu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatiū; vt nos in ac-
 20 cusationis secundo de Siciliae laude diximus, aut in Senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, vt in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepē etiam in amplificanda re concessu omniū
 25 funditur numerosē, & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sapissimē sumus, quod plurimis locis perorationes nostrae voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui au-
 30 dit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur: non enim id agit, vt insidietur, & obseruet; sed iam fauet, processumque vult; dicendique vim admirans, non inquit, quod reprehendat. Haec autem forma retinenda non diu est: nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam, cum sis his locis vsus, quibus ostendi licere, transfe-
 35 renda tota dictio est illa, quae nescio cur, cum Graeci *ἐκ μέρους* & *κῶλα* nominent, nos non rectē incisa, & membra dicamus. Neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum verba aut suauitatis, aut inopiae causa transferre soleamus, in omnibus hoc sit artibus, vt, cum id appellandum

fit, quod propter rerum ignoracionem ipsarum nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut nouum facere verbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise, membratimve dici, iam videbimus. nunc quot modis mutantur cõprehensiones, conclusionesq; dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Infit autem ambitus modis pluribus, è quibus vnum est secuta Asia maxime, qui Dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est singulis longis, & breuibus. Explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis: sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est adem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante, C. Carbo C. F. tribun. pleb. in concione dixit his verbis, OM. Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratum, Tu dicere solebas, sacram esse Rempubl. hæc item membra ternis. post ambitus, Quicunque eam violauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus: nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an brevis. deinde, Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, vt admirabile esset. Quæro, nõne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filii temeritas: iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus breuibus, & longa est, quem Aristoteles vt optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosæ, & iucundè cadant. Nam & Creticus, qui est è longa, & breui, & longa: & eius æqualis Pæon, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optimè cadere censent veteres, ego non plane reicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem fundi-

tus est repudiandus: etsi, quod est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quandam, & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus verò multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sepe etiam tertium. ne iam-bus quidem, qui est è breui, & longa; aut par trochæus, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter peruenit ad extremum; si est extremus choreus, aut spondeus: nunquam enim interest vter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est postrema quam longa sit. Iam pæon, quod plureis habeat syllabas quam treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, vt inter omneis constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, vnus aptissimus orationi vel orienti, vel medix: putant illi etiā cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autè è quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa. vt est hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut cõtinuatus, numerum apertum, & nimis insignè facit. His igitur tot cõmutationibus, tamq; variis si vtemur, nec deprehendetur manifestè, quid à nobis de industria fiat, & occurreret satietati. Et, quia non numero solum numerosa oratio, sed & cõpositione fit, & genere (quod antè dictum est) concinnitatis, compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, vt numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur: vt apud Crassum. Nam, vbi libido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Ordo enim verborum efficit numerum, sine vlla aperta oratoris industria. Itaque, si quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totamq; eam etatem) aptè, numerosèq; dixerunt: ea non numero quæsito, sed verborum collo-

catione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea cōcinnitas inest, vt sequatur numerus necessario. Nam, cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadūt verba verbis comparantur; quicquid ita concluditur, plerumq; fit, vt numerosè cadat: quo de genere cum exēplis suprà diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. nec tamen hæc ita sunt arcta, & astricta, vt, ea cum velimus laxare, nequeamus. Multū interest, vtrum numerosa sit, id est similis numerorū, an planè è numeris cōstet oratio. 10 alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed, quoniam non modò nō frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscriptè, numerosèque dicendum est, sequi videtur, vt videamus, quæ sint illa, quæ suprà dixi incisa, quæ membra. 15 hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aureis impleat, & ne breuior sit quam satis sit, neq; longior: quanquā vtrunq; nonnunquā vel potius sæpe accidit, vt aut citius insistendum sit, aut longius procedendum ne breuitas defraudasse aureis videatur, neue longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationē: nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorū instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. 25 His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos, & sæpe distingimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc quod minimè apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, Misos faciāt patronos; 30 ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant, sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis nos oppugnāt: cur de perfugis nostris copias cōparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ *χρόμιον* Græcivocant, nos incisa dicimus: deinde tertiū, *κάλον* illi, nos membrū. Sequitur non longa: ex duobus enim versibus, id est membris, perfecta comprehensio est: & in spondæos cadit. & Crassus quidem

quidem sic plerumque dicebat, idque ipse genus dicend maxime probo, sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: vt est apud me, Domus tibi deerat: at habebas. pecunia superabat: at egebas. hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur duo, Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustententur, Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas aestimasti. choreo finitur: at dispondeo proximum illud. Nam in iis, quibus vt pugniunculis vtī oportet, breuitas facit ipsa liberriores pedes. Sæpe enim singulis vtendum est, plerumque binis: & vtriusq; addi pedis pars potest, non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximèque his locis, cum aut arguas, aut refellas, vt nostra in Corneliana secunda, O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, Testes dare volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior, Quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos? Nec vllum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulò alias pluribus: inter quas variis clautulis interponit se raro numerosa comprehensio, quam peruersè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum penè Demosthenem, saltat, incidens particulas: & is quidem non minus sententiis peccat, quàm verbis: vt non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, vt, qui vellet, auctibus ipsis, quid numerosum etiā in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus quàm quisquam antè nos, nunc de eius generis utilitate, dicemus. Nihil enim est aliud, Brute (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis, verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia vlla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum, & horum vtrunque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non

modo non poetice iunctus, verumetiam fugiens illum, eiq;
 omniū dissimillimus: non quin iidem sint numeri non mo-
 do oratorum, & poetarum, verum omnino loquentium, de-
 nique etiam sonantium omnium, quæ metri auribus pos-
 sumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut o-
 rationis, aut poematis simile videatur. Hæc igitur siue com-
 positione, siue perfectionem, siue numerum vocari placet, &
 adhibere necesse est, si ornate velis dicere: non solum, quod
 ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinitè feratur ut flumē
 oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu li-
 brarii, sed numero coacta debet insistere: verumetiam quod
 multo maiorem habent apta vim, quàm soluta. Vt enim a-
 thletas, nec multo secus gladiatores videmus, nihil nec vi-
 tando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo nō mo-
 tus hic habeat palæstram quādam, ut, quicquid in his rebus
 fiat vtiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venu-
 stum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuerit
 apta: nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo,
 quid deceat, intelligit. Itaque qualis eorum motus, quos æ-
 πιδαις Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui
 non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne (quod
 i, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut
 laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere) enervetur ora-
 tio compositione verborū; ut aliter in ea nec impetus ullus,
 nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat,
 nequid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile
 faciamus: ne aut verba traiciamus aperte, quo melius aut
 cadat, aut voluatur oratio. quod se L. Cælius Antipater in
 præmio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O vi-
 rum simplicem, qui nos nihil celat! sapientem, qui serui-
 endum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis au-
 tem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio nō
 probatur: nihil est enim necesse: & si quid esset, id necesse ta-
 men non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad
 quem scripsit, cui se purgat, veniam petit: & vitur ea traie-
 ctione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concludit-
 que sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maxime nu-
 mero seruientes, inculcata reperias inania quædam verba
 quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio,
 quod

quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis, concidendis-
 que numeris in quoddam genus abiectum incidunt, Siculo-
 rum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi A-
 ſiaticorum rhetorū principes, Hierocles, & Menecles, mini-
 me mea sententia contemnendi. Et si enim à forma veritatis,
 & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compen-
 sant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat,
 quod omnia ferè concludebantur vno modo. Quæ vitia qui
 fugerit, ut neque verbum ita traiciat, ut id de industria fa-
 ctum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas ex-
 pleat, nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque
 sententias, nec sine vlla commutatione in eodem semper
 versetur genere numerorum; is omnia ferè vitia vitauerit.
 Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua
 vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri li-
 cet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem
 dissoluas permutatione verborum: corrumpatur enim tota
 res, ut & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia, Neque
 me diuitiæ mouet, quibus omneis Africanos, & Lælios mul-
 ti venalitii, mercatoresque superarunt. Immuta paulum, ut
 sit, multi superarunt mercatores, venalitiique: perierit tota
 res. Et quæ sequuntur, Neque vestis, aut calatum aurum, &
 argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque mul-
 ti Eunuchi è Syria, Ægyptoque vicerunt. Verba permuta-
 sic, ut sit, Vicerunt Eunuchi è Syria, Ægyptoque. Adde ter-
 tium, Neque verò ornamenta ista villarum, quibus L. Pau-
 lum, & L. Mummiū, qui rebus his urbem, Italiāque om-
 nem refer ferunt, ab aliquo video perfacile Deliaci, aut
 Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo
 Syro, aut Deliaci: Vidēsne, ut, ordine verborū paulum com-
 mutato, iisdem verbis stante sententia, ad nihilum omnia
 recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si alicuius incondi-
 ti arripas dissipatam aliquam sententiam, eāque, ordine
 verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiat-
 ur aptum illud, quod fuerat antea diffuens, ac solutum?
 Age, sume de Gracchi apud Censores illud, Abesse non po-
 test, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui impro-
 bos probet. Quāto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem
 sit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo di-

cere nemo vnquam voluit, nemôque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea. Sane modo si quis Phidiae clypeum dissoluerit, collocationis vniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem, vt in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolunt orationem, in qua nec res, nec verbum vllum est, nisi abiectum: non clypeum, sed, vt in prouerbio est (etsi humiliter dictum est, tamen consimile est) scopas (vt ita dicam) mihi videntur dissoluere. atque vt planè genus hoc, quod ego laudo, contempnissè videantur, aut scribant aliquid vel Ilocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes vtitur; rum illos existimabo, non desperatione formidauissè genus hoc, sed iudicio refugissè: aut reperiā, ipsa eadem conditione qui vt velit, vt aut dicat, aut scribat, vtrā volens lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissoluere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habet (vt breuissimè dicam, quod sentio) compositè & aptè sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, vt, ea qui vrantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, vritur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet; omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit, quicquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium, quod aut sequere, si probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum: in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, vnquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima; sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmitus, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quam simillimum veri videretur, cum

cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, vt aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVL. CICER. AD C.
TREBATIVM IVRIS-
CONSULTVM
TOPICA.

MAIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos breui tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso reuocauit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim vterq; nostrum ad suum studium libellos, quos veller, euolueret; incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorum, vt sine vllò errore ad eam rationem via perueniremus, ab Aristotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, sed tamen vt facillè cernerem, te ardere studio, mecum, vt tibi illa traderem, egisti. cum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quàm quòd interesse tua arbitrarer, vel vt eos per te ipse legeres vel vt totā rationē à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem; vtrumque, vt à te audiebam, es expertus: sed à libris te obscuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus vt opinor, Aristotelica se ignorare respō-

di. Quod quidē minimē sum admiratus, eū Philosophū rhetori non esse cognitū, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quod nō modo rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inuentæ sunt, allici debuerunt; sed dicēdi quoque incredibili quadam cū copia, tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi, sepius hoc roganti, & tamen verēti, ne mihi grauis esses (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim, cum tu mihi, meisque multa sæpe cauiisses, veritus sum, ne, si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus vnā, tu optimus es testis, quā fuerim occupatus. Vt autem à te discessi, in Græciam proficiscens, cum opera mea nec Resp. nec amici vteretur, nec honestē inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret; vt veni Veliam, tuāque, & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cū mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa nauigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi, vt mea diligētia mandatorum tuorum, te quoque, et si admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tēpus est, ad id, quod instituimus, accedere. Cū omnis ratio diligens differendi duas habeat parteis, vnam inueniendi, alteram indicandi: vtriusque princeps, vt mihi quidem videtur, Aristoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticē appellant. Inueniendi verō artem, quæ Topice dicitur, quæque ad vsum potior erat, & ordine naturæ certē prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in vtraque summa vtilitas est, & vtraque, si erit otium, persequi cogitamus; ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inuentio est; sic, cum peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæc quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex par-

ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea ducuntur, quæ absunt, longēque disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula: Ius ciuile, est æquitas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. eius autem æquitatis vtilis est cognitio. vtilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber: neque est vlla earum rerum: non est igitur liber. tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cū lex Alia Sentia assiduo vindicem assiduū esse iubeat, locupletem iubet locupletari. Locuples enim assiduus, vt ait Alius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis parteis distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno, variè commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia. hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum, Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere sic ducitur, Quoniam argentum omne mulieri legatum est, nō potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est viro, si ei viro mater familiæ esset, si ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus est vxor. eius duæ formæ, vna matrum familiæ, earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodò vxores habent. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A similitudine, hoc modo: Si ædes ea corruerunt, viriūque fecerunt, quarum vsus fructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere: non magis quam seruum restituere, si is, cuius vsus fructus legatus est, deperisset. A differentia: Non, si vxori vir legauit omne argentum, quod suum esset, si deirco, quæ in nominibus fuerunt legata, sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum vsus fructum legauit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. vsus enim non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis, Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, vt secundum seruatorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & cōsequentibus, & repugnātibz, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A cōsequentibus, Si mulier cum fuisset nupta cum eo, qui cum connubii ius non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus, Si paterfamilias vxori ancillarum vsus fructum legauit a filio, neque a secundo herede legauit, mortuo filio, mulier vsus fructum nō amittet. Quod enim semel testamento alicui datū est, id ab eo inuito, cui datum est, auferri non potest. Repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus causis hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare, quod fornix vitii fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis vitio, quod ita ædificatum est, vt suspendi non possit. Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, viri sunt dotis nomine. Ex cōparatione autem omnia valent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore; vt si in vrbe fines non reguntur, neque aqua in vrbe arceatur. Item contrā, Quod

in mino-

in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: vt, Quoniam vsus autoritas fundi biennium est, sic etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cætera rum omnium, quarum annuus est vsus: valeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex autoritate ducuntur. Itaque Græci taleis argumentationes ἀπὸ τοῦ ἑξῆς vocant, id est, artis experteis: vt si ita respondeas, Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam significatio, & demonstratio datur. Vtrum igitur hæcenus satis est? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed, quoniam auidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo vnusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissime persequamur: & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: vnū earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangiue possunt: vt fundum, ædeis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, suppellectilem, penus, & cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrariue non possunt, cerni tamen animo, atqui intelligi possunt: vt si vsucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in intelligentia, quam notionem voco: ea sæpe in argumentandi definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposta est, quasi in membra discerpitur: vt si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum autoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas

K k v

omneis complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur: hoc modo, Ab alienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure civili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt, cum sumptis ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum propriū efficiatur quod nullam in aliam rem transferri possit: ut hoc, Hereditas est pecunia: commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniarum. Adde quod sequitur, Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum, iure: iam à communitate res disuncta videbitur, ut sic explicata, definitio sic, Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis: adde, nec ea, aut legata testamento, aut possessione retenta; confectum est. Itemque ut illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo seruitutē seruauit, abest etiam nūc. Qui capite non sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim video Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, siue id, quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione, formæ sunt, quas Græci *ιδέας* vocant: nostri, si qui hæc fortè tractant, species appellant, non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere, & sæpè his casibus utendum est: at formis, & formarum velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo, Genus est notio, ad plures differentias pertiens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionē appello, quod Græci tum *ἡννοίαν*, tum *πρόληψιν* dicunt. Ea est in-

sta, &

sta, & antè percepta cuiusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæc, in quas genus siue vilius prætermissione diuiditur: ut si quis ius in legem, morem, æquitatē diuidat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt discernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores, & poëtæ per translationem verbi ex similitudine cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis nisi necessariò non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, & familiaris meus cū de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, quā fluctus eluderet, hoc est quasi quæ adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum vitæ velit definire. Translatione enim utens, discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hæc tenus: reliqua videamus. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquant: ut si partiri velis tutelam, insciēter facias, si vllam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subiiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolute: at, cum de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur *σχήματα*, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur, tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem cum ex vi nominis argumentum elicitur, quā Græci *σημειολογίαν* vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles *σημειολογίαν* appellat, quod Latine est notatio. Sed, cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut cum queritur, Postliminū quid sit, non

dico quæ sint postliminii. nam id caderet in diuisionem.
 quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus
 citellarius, equus, equa, quæ fræna recipere solet. Sed cum
 ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in
 quo Seruius noster (vt opinor) nihil putat esse notandum, ni-
 si post, & liminium illud, productionem esse verbi vult, vt in
 finitimo, legitimo, æditimo non plus inesse timum, quàm in
 meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iunctum putat
 esse verbum, vt sit in eo & post, & limen: vt quæ à nobis alie-
 nata sunt cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam li-
 mine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, post-
 liminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini
 causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse,
 quoniam non sit receptus. nam neque deditioem, neque
 donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is lo-
 cus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt
 ad id, de quo ambigitur, quem modò dixi in plureis parteis
 distributum: cuius primus est locus ex coniugatione, quam
 Græci *συγγίαν* vocant, finitimus notationi, de qua modò di-
 ctum est: vt si aquam pluuiam, eam modò intelligeremus,
 quam imbris collectam videremus, veniret Mutius, qui, quia
 coniugata verba essent pluuiæ, & pluendo, diceret omnem
 aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem
 à genere ducetur argumentum, non erit necesse id vsque à
 capite arcessere: sæpe etiam citra licet, dummodo suprà sit,
 quod sumitur, quàm id ad quod sumitur: vt aqua pluuiæ vlti-
 mo genere ea est, quæ de cælo veniens, crescit imbris: sed pro-
 priore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est
 aqua pluuiæ nocens: eius generis formæ, loci vitio, & manu
 nocens: quarum altera iubetur ab arbitrio coerceri, altera
 non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumenta-
 tio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequare parteis,
 hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simu-
 latur; enumerare licet quib. id modis fiat: deinde in eorū ali-
 quæ, id, quod arguas dolo malo factū, includere: quod genus
 argumenti in primis firmū videri solet. Similitudo sequitur,
 quæ latè patet, sed oratoribus, & philosophis magis quàm
 vobis. Et si enim omnes loci sunt omnium disputationum ad
 argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abū-
 dantius

dantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota
 sint: vbi autem his vtare, quæstiones ipsæ te admonebunt.
 Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus per-
 ueniunt, quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare de-
 bet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet
 etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò vult, ap-
 pellatur inductio, quæ Græcè *ἐνταυρωσις* nominatur: qua plu-
 rimum est vsus in sermonibus Socrates. Alterum similitudi-
 nis genus collatione sumitur, cum vna res vni, par pari com-
 paratur; hoc modo, Quemadmodum, si in vrbe de sinibus
 controuersia est, quia fines magis agrorum videntur esse
 quàm vrbis, sinibus regundis adigere arbitrum non possis:
 sic, si aqua pluuiæ in vrbe nocet, quoniam res tota magis agro-
 rû est, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex
 eodè similitudinis loco etiā exempla sumuntur, vt Crassus in
 Curiana causa exemplis plurimis vsus est, agens de eo, qui
 testamento sic hæredem insti tuisset, vt, si filius natus esset in
 decem mensibus, isque mortuus, prius quam in suam tute-
 lam venisset, secundus hæres hæreditatem obtinuisset: quæ
 commemoratio exemplorū valuit, eaque vos in responden-
 do vti multum soletis. Ficta etiam exempla, similitudinis ha-
 bent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra, quanquā
 vti etiam vos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquē
 dedisse id, quod mancipio dari non potest: nū idcirco id eius
 factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob
 eā rem se vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & phi-
 losophis concessum est, vt muta etiam loquantur, vt mortui
 ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo pos-
 sit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbo-
 le dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illo-
 rum, eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis, & in
 minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur simi-
 litudinum differentia, rei maximè contraria superiori: sed
 est eiusdem, dissimile, & simile inuenire. Eius generis hæc
 sunt, Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, rectè ipsi
 mulieri sine tutore autore soluas; ita quod aut pupillæ, aut
 pupillo debeas, rectè possis eodè modo soluere. Deinceps lo-
 cus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem gene-
 ra sunt plura. Vnū eorum, quæ in eodem genere plurimum

differunt: ut sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. ex quibus contrariis argumenta talia existunt, Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; & bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latine, Græcè appellantur *συνεχόμενα*. Præpositio enim *ἢ* N, priuat verbum ea vi, quam haberet, si *ἢ* N præpositum non fuisset: ut dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem, quorum tractatio est eadem, quæ superiorum: quæ aduersa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum, simplum; multa, pauca; longum, breue; maius, minus. Sunt etiam valde contraria alia, quæ appellantur negatiua: ea *ἀντιθέται*. Græci, contraria aientibus. ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur argumento querendo, contrariis omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulo antè, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuisse-
mus ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturalis causas, quæ versantur in iudiciis, valet; cum queritur, quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidè ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut queratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquit Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quereretur. Tu tamen patièrè nullum à me artis institutæ locum præteriri: ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videre. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non iurisperitorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim queruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia; locus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & siquid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis, & conscientie: præterea restinctus ignis, gladius eruentus, cæteraque, quæ suspicionem facti possunt

possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius, ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longe diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulo antè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itemque & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanque rem, id coheret cum re necessariò: & quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut coherere nunquam possit. Cum tripartitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum: utrum hoc modo concludas argumentum, Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum: legata igitur? An illo modo, Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est? An illo modo, Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est? Appellant autem Dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum sumpseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cui id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit; secundus appellatur concludendi modus. Cui autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit; is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt, ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen efficit apud Græcos fuisse; sic, cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Eius generis hæc sunt, Hic metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas: bene, quam meritum esse autumas, dicis male mereri. Id, quod scis, prodest; nihil id, quod nescis, obest. Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respon-

dendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disunctionibus constant: aut hoc, aut illud: hoc autem, non igitur illud. Itémque, Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd in disunctione plus vno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addūt coniunctionum negantiam, sic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, vt reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex iure civili. sed hæc patent latius. Causarum igitur generà duò sunt. Vnum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certè efficit, vt ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici nō possit: vt si quis æs causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil agentia, stolidà quodammodo, vt locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcurfionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiuuantia, etsi non necessaria: vt amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendendum fatum à Stoicis nectitur. Atq; vt earum causarum, sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant, nulla re adiuuante: aliæ, quæ adiuuari velint: vt sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat necne sola per se quæstio est. Quare, cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, vt in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio nō sequitur.

sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Nō enim, si sine parētibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter separandum. Illud enim est tanquam, *Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæcæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.* nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Aiæcis nauim crispis fulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd aliæ sunt vt sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, vt tu cum hunc libellum legis: Perturbatione, vt si quis euentum horum temporum timeat. Habitu, vt faciliè, & citò irascatur. Natura, vt vitium in dies crescat. Arte, vt benè pingat. Casu, vt prosperè nauiget. Nihil horum sine causâ, nec quicquam omnino: sed huiusmodi causæ non necessariae. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciūque tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cū enim nihil sine causâ fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latèter efficit. Etiā ea, quæ fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt: voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam iacere telum, voluntatis est: ferire quem volueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur in vestris actionibus: Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt enim in ignorantem, atque in imprudentiā perturbationes animi: quæ, quanquam sint voluntariæ (obiurgatione enim, & admonitione deiiciuntur) tamē habent tantos motus, vt ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differe-

rentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem si non vberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisperitorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus, Ex fide bona, est additum, plurimus earum usus est. Vbi verò etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primis; in arbitrio rei uxoriae, in quo est quid æquius, melius, parati esse debent. illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio; quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oportere, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa quid sit effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant quid ex quaque res sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum supra positum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparantur, ut plura bona paucioribus bonis anteponan-
tur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longè, & latè peruagata angustis, ex quibus plura bona propagantur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponan-
tur, quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & vinnata, atque infita assumptis, & aduentitiis, integra contaminatis; iucunda minus iucundis; honesta ipsis etiam vtilibus; procliuia laboriosis; necessaria non necessariis; sua alienis; rara vul-
garibus;

garibus; desiderabilia iis, quibus facile carere possis; perfecta inchoatis; tota partibus; ratione vtentia rationis expertibus; voluntaria necessariis; animata inanimatis; naturalia non naturalibus; artificiosa non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quam non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt meliora, quam quæ egent aliis; quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt; stabilia incertis; quæ eripi non possunt, iis quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi, principum commoda maiora, quam reliquorum: itemque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si consilio iuuare ciueis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt, ad quod primum, est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut, cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium; nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso de quo ambigitur, herere; de quibus satis est dictum; alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus, etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamè totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile deleat: & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint vettura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est: testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunque testimonii pondus habet. ad fidem enim faciendam auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime.

In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse: sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimant. qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtutè videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò numeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur (magna enim est vis ad persuadendum scientiæ) aut usus. Plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus torti, in igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu; quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnū, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt: ut Stalerio nuper accidit, qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciūque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitarum talis est, ut, si interuentum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspitionum prodicionis multitudo. quod genus refutare interdū veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit, hominū autem industria. Divina hæc ferè sunt testimonia: Primum orationis. oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio. Deinde rerū, in quibus insunt quasi opera diuina quædam. Primum ipse mundus, eiusque omnis ordo, & ornatus: deinceps ærei volatus aviū, atque cantus:

cantus: deinde eiusdem æris sonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præsentio: à dormientibus quoque multa significata visis. quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimū. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solū eos censent taleis esse, qui in honoribus populi, atque in Repub. versantur: sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos, ex quorum & dictis & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendū est, nec ullam esse disputationem, in quā non aliquis locus incurrat: nec ferè omneis locos incidere in omnem quæstionem: & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterū definitum. Definitum est, quod ὁρισμένον Græci, nos causam; infinitum, quod ἄριστον illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionum autē, quæcunque de re sint, duo sunt genera: unū cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia, ut si queratur, à naturæ ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem eiusmodi exempla sunt, si ne sapientis, ad Remp. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, queritur. Horum primum coniectura, secundum definitione, tertium iuris, & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor parteis distributa est: quarum una est, cum queritur, si ne aliquid Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mu-

ratione rei quaritur, sit necne: sic. Ecquidnam honestum sit, ecquid æquum reuera, an hæc tantum in opinione sint. Vnde autem sit ortum, vt, cum quaritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, vt, cum quaritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua conueri in infantiam. Cum autem, quid sit, quaritur, notio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, quam Græci *ῥαῖσις* vocant. Notio sic quaritur sitne id æquum, quod ei, qui plus potest, vile est. Proprietas sic, in hominemne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuisio, & eodem pacto partitio sic: Triane genera bonorum sunt. Descriptio, qualis sit auarus, qualis assentator, cæteraque eiusdem generis, in quibus natura, & vita describitur. Cum autem quaritur, quale quid sit, aut simpliciter quaritur, aut comparatè. Simpliciter, expetendane sit gloria: Comparatè, præponendane sit diuitis gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo, fugiendoque, de æquo, & iniquo, de honesto & turpi. Comparationum autem duo, vnum de eodem, & alio, alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo, huiusmodi, Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo, æquumne sit vlscisci, a quocunque iniuriam acceperis. De honesto, & turpi, honestumne sit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, vnum est de eodem, & alio: vt si quaratur, quid intersit inter amicum, & assentatorem, regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: vt si quaratur, eloquentiane pluri sit, an iuris ciuilis scientia. De cognitionis questionibus hæcenus. Actionis reliquæ sunt, quarum duo sunt genera, vnum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic: vt cum quaritur, suscipiendane sint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, & ad laudem. quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles: rursumque oratio cum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiâ comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc, cum in propositis questionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad

qui ad quasque questiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes illi quidem, quos supra diximus, ad plerasque sunt, sed alii ad alias, vt dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus, quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quaratur, idemne sit pertinacia, & perseverantia, definitionibus iudicandum est. Loci autem conuenient in eius generis questionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis, & effectis. Nam, si hanc rem illa sequitur: hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si huius rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id, de quo quaritur, idemne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus questionis, in quo quale sit, quaritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata sunt. In id autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque quaritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incòmoda. Itemque cum de honesto, turpique quaritur, ad animi bona, vel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autè de æquo, & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur: hic cernuntur bipartitò, & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, rationem sui, & vlsciscendi ius. Institutio autem æquitatis, tripartita est: vna pars legitima est, altera conueniens, tertiam oris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: vna ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt, pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicii, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant, quibus vtendum locis sit. Nam iudicii finis ius est, ex quo etiam nomen: iuris autem partes tum expolitio, tum æquitas. Deliberandi finis, vtilitas, cuius hæc partes, quæ modò expolitæ, rerum expetendarum. Laudationis

finis, honestas; de qua itē est antē dictum. Sed definitæ quæ-
stiones à suis quæque locis quasi propriis instituuntur, in ac-
cusationem, defensionemque partitæ. In quibus existūt hæc
genera, vt accusator personam arguat facti, defensor aliquid
opponat de tribus, aut non esse factum: aut, si sit factū, aliud
eius facti nomen esse: aut iure esse factum. Itaque aut inficia-
lis, aut coniecturalis prima appellatur, definitiua altera; ter-
tia, quamuis molestum nomen hoc sit iuridicalis vocetur.
Harum causarum propria argumenta ex iis sumpta locis,
quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Re-
futatio autē accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ
Græcè *σέλις* dicitur, Latine appellatur status, in quo pri-
mum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio.
Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus idem
existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab
aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut fieri omnino non
possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua
argumentatione status coniecturalis existit. At cum ali-
quid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, de quæ iis re-
bus, quæ his sunt contrarie, incurrunt status aut iuris, aut no-
minis: quod idem contingit in laudationibus. Nā aut nega-
ri potest id factum esse, quod laudetur, aut non eo nomine
afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino nō esse lau-
dabile, quod non rectē, nō iure factum sit. Quibus omnibus
generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Cato-
nem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci
κατὰ πόρον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scri-
bo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re a-
gitur, continetur, hæc continentia vocentur, quasi firmamē-
ta defensionis, quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniā
lege firmitus in controuersis disceptandis, esse nihil debet,
danda est opera, vt legem adiutricem, & testem adhibeamus.
In qua re alii quasi status existunt noui, qui appellantur le-
gitimæ disceptationes. Tum enim defenditur, non id legem
dicere, quod aduersarius velit, sed aliud. Id autem contingit,
cum scriptum ambiguum est, vt duæ differentes sententiæ
accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris,
vt quærat, verbane plus an sententia valere debeat. Tum
legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ contro-
uersiam

uersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discre-
pantia scripti, & voluntatis, scripta contraria. Iam hoc per-
spicuum est, non magis in legibus quàm in testamentis, in
stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur,
posse controuersias easdem existere. Horum tractationes in
aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed et-
iam partes orationis iisdem locis adiuuantur, partim pro-
priis, partim communibus: vt in principiis, quibus vt bene-
uoli, vt dociles, vt attentī sint, qui audiant, efficiendū est pro-
priis locis. Itēque narrationes, vt ad suos fines spectent, id
est, vt planæ sint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles, vt mo-
deratæ, vt cum dignitate. Quæ, quanquam in tota oratione
esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem
consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniā effi-
citur, qui ad persuadendum loci maximè valeant, dictum est
in iis, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio
autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem;
cuius effectus hic debet esse, vt aut perturbentur animi, aut
tranquillentur: & si ita iam affecti antē sunt, vt augeat eorū
motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia,
& iracundia, & odium, & inuidia, & ceteræ animi affectiones
perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos po-
teris mecum legere, cum voles. Ad id autem, quod velle sen-
seram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam
ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ra-
tione repertiendum pertineret, plura quàm à te desiderata
erant, sum complexus: fecique quod sæpe liberales vendi-
tores solent, vt, cum ædes, fundumve vendiderint, rutis cæsis
receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi
causa aptè, & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad
id, quod quasi mancipio dare debuimus, orna-
menta quædam voluimus non de-
bita accedere.

M. TVL. CICERONIS
DE PARTITIONE ORA-
TORIA DIALOGVS,
CICERO FILIVS.

ST V D E O, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti, si modo tibi est otium, & si vis. CICE-
RO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium autem primum, & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis antefere-
rem libenter. C. F. Visne igitur, ut tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti, & tu ordine audies, quæ requiris. C. F. Quot in parteis distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In treis. C. F. Cedo, quas? C. P. Primum in ipsa vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est: earumque omnium rerum custos est memoria. C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratio, & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principium, & peroratio. C. F. Quid? quæstio quânam habet partes? C. P. Infinitam, quam consultatio-
nem

nem appello: & definitam, quam controuersiam nomino.

C. F. QVONIAM IGITUR primum est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. Ut inueniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latet argumenta. C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inuentum ad faciendum fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhaerent in ipsa re. C. F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Diuinum, & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, coniectorum. Humanum, quod spectatur ex autoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæ sita. C. F. Quæ sunt, quæ dicis insita? C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Et ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum; ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi contrarijve eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; aut ea, quæ sunt quasi coniuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se; aut earum rerum, de quibus agitur, causas: aut causarum euentus, id est, quæ sunt effecta de causis: ut distributiones, ut genera partium, generumve partes; ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit: in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Imò verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus, sed adhibebi-

mus iudicium, ut leuia semper reiiciamus, nonnunquam etiam communia pretermittamus, & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quaris, sed planius, quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quaestionumque rationem venero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. cum inueneris, collocare. Cuius in infinita quaestione ordo est idem ferè, quem exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi: quoniam fides est firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum, omnem collocationem ad finem accommodo quaestioni. Nam est in proposito finis, fides, in causa, & fides, & motus. Quare, cum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò, qui audit; aut disceptator, id est rei, sententiæque moderator, ita ut delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex; aut de futuris, ut senator. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis; quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet etiam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione; in iudicio aut scuitiam, aut clementiam iudicis; in suasionem aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. C. F. Quoniam tandem modo? C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruatur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid in deliberatione quid spectas? C. P. Principia vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa

causa parati. Nec multum sanè sepe narrandum est. Est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium; suasio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid in iudiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, & rei: quòd accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de cursu dicendi, vitur, & vehementius in perorando. est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contra teo? C. P. Omnia longè secus: sumenda principia ad benevolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ, quæ lædunt, aut reliquendæ, si totæ sunt molestæ: firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Sempèrne igitur ordinem collocandi quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C. P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum, alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis, in coniunctis secunda. Simplicia inueniendæ sunt, coniuncta collocandæ sunt. Et simplicia verba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt. Et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & flexa quodammodo, qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de simplicibus verbis, nunc de con-

iunctione quæro. C. P. Numeri quidam sunt in coniunctio-
ne seruandi, consecutioq; verborum. Numeros aures ipsæ
metiuntur, ne aut non cõpleas verbis, quod proposueris, aut
redûdes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, tempo-
ribus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam vt in sim-
plicibus verbis quod nõ est Latinum, sic in coniunctis quod
non est consequens, vituperandũ est. Communia autẽ sim-
plicium, coniunctorũq; sunt hæc quinque: quasi lumina, di-
dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit v-
sitatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscriptione cõclu-
sa, aut intermissione, aut concisione verborũ. Obscurum au-
tẽ, aut longitudine, aut cõtractione orationis, aut ambigui-
tate, aut inflexione, atq; immutatione verborũ. Breuitas au-
tem conficitur simplicibus verbis, semel vnaquaq; re dicen-
da, nulli rei, nisi vt dilucidẽ dicas, seruiedo. Probabile autem
genus est orationis, si non nimis est comptũ, atq; expolitur,
si est autoritas, & pondus in verbis, si sententiæ vel graues,
vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illustres autem
oratio est, si & verba grauitate delecta ponuntur, ac transla-
ta, & superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem
significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione re-
rum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem
constituat penẽ ante oculos. Is enim maximẽ sensus attingi-
tur: sed cæteri tamẽ, & maximẽ mens ipsa moueri potest. Sed
quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadũt in hanc illustrem
omnia: est enim plus aliquanto illustre, quàm illud dilucidũ.
Altero fit, vt intelligamus; altero verò, vt videre videamur.
Suaue autem genus erit dicendi, primũ elegantia, & iucũ-
ditate verborum sonantium, & leniũ; deinde coniunctione,
quæ neque asperos habeat concursus, neque disunctos atq;
hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiri-
tum vocis apto: habeatque similitudinem, æqualitatẽq;
verborum: tum ex contrariis sumpta verbis, crebra, crebris,
paria paribus respondeant: relatæque ad idem verbum, & ge-
minata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur;
constructioq; verborum tum coniunctionibus copuletur,
tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum
aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. De-
lectat enim quicquid est admirabile, maximẽque mouet ea,
quæ

quæ motum aliquem animi miscet oratio, quæque significat
oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimitur, aut signifi-
cando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali: aut inflexi-
one sermonis, cũ aut augẽdi alterius, aut minuẽdi sui cau-
sa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comi-
tate fieri magis quàm vanitate. Sed multa sunt suauitatis
præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus
probabilem faciũt. Itaque etiã hoc loco nobis est ipsis, quid
causa postulet, iudicandum. C. F. Reliquum est igitur, vt di-
cas de conuersa oratione, atque mutata. C. P. Est itaque
id genus totum sitũ in commutatione verborum, quæ sim-
plicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut
in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium,
aut idem significans, aut factum verbum in plura verba di-
ducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad vnum verbum re-
uocatur, aut assumpta verba remouentur, aut in circuitus di-
riguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus.
In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commu-
tatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: vt cum semel
dictum sit directẽ, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo,
& idem quasi sursumuersus, retròq; dicatur: deinde idem in-
tercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxi-
me in hoc toto conuerrendi genere versatur. C. F. Actio igitur
sequitur, vt opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori &
cum rerum, & cum verborum momentis commutanda ma-
ximẽ est. facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, &
probabilem, & suaue, non verbis, sed varietate vocum, mo-
tu corporis, vultu, quæ plurimum valebunt, si cum orationis
genere consentient, eiusque vim, ac varietatem subsequen-
tur. C. F. Nunquidnam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sa-
nẽ præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodam-
modo, & in dissimili genere perfimilis. Nam vt illa constat
ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimantur illæ notæ;
sic confectio memoriæ tanquam cera locis vtitur, & in his
imagines vt litteras collocat, C. F. Quoniam igitur vis ora-
toris omnis exposita est, quid habes de orationis præce-
ptis dicere? C. P. Quatuor esse eius parteis: quarum prima,
& postrema ad motum animi valet, is enim initiis est, &
perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia

confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque, cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio: ut illa docendi causa sit, hæc commouendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, & à principiis primum ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum aduersariorum: è quibus initia benevolentie conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, iustitiæ, fidei: contrariis rebus in aduersarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: & si in nos aliquod odium, offensivæ collata sit, tollenda ea, minuendæve, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit, si completare à principio genus, naturamque causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impediatis confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. nam aut magna quædā proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agitur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid: in narratione quæ tandè conseruanda sint? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi

cendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucidè, probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus: in quibus est breuitas: eaque sæpissimè in narratione laudatur, de qua suprà dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, & euenti causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, autoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendā fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersia venit, id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia, verisimile, quod plerumque ita fiat: ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter sit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorumque naturis. In personis, naturæ primum spectantur valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria. In locis autè

& illa naturalia, maritimi, an remoti à mari; plani, an montosi; leues, an asperi; salubres, an pestilentes; opaci, an apri-
ci. & illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deserti; co-
dificati, an vasti; obſcuri, an rerum gestarum vestigiis no-
bilitati; consecrati, an profani. In temporibus autem præ-
ſentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis vetusta, re-
centia, instantia, paulò post, aut aliquando futura. Insunt et-
iam temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant;
vt hyems, ver, æſtas, autumnus; aut anni tempora; vt mensis,
vt dies, vt nox, hora, tempeſtas, quæ sunt naturalia. Fortuita
autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus aut
consilii sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in qua-
dam animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum
sit permotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut a-
liqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in imprudentia
necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum
tria sunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut
extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum
subiectæ perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id,
quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam ge-
nus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, vt
telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris,
oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu per-
cipi possit; etiam si præparatū aliquid, si communicatum cū
aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autē
partim singula mouent suo pondere, partim etiam si viden-
tur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt coaceruata,
proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam
etiam certæ rerū, & propriæ notæ. Maximam autem facit fi-
dem ad similitudinem veri, primum exemplum, deinde in-
trōducta rei similitudo. Fabula etiam nonnunquam, etsi sit
incredibilis, tamē homines commouet. C.F. Quid? defini-
tionis quæ ratio est, & quæ via? C.P. Non dubium est id qui-
dem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadā,
aut etiā communium frequentia, ex quibus, propriū quid sit,
eluceat. Sed quoniā de propriis oritur plerumq; magna dis-
ſensio, definiendū est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissi-
milibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoq;
sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentiū,
in

in primisq; commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C.
Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti ap-
pellatione quaruntur. Nempè igitur ea restant, quæ cū fa-
ctum constet, & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C.P.
Est ita, vt dicis. C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P.
Aut iure factum depellitur, aut vſciſcēdi doloris gratia, aut
pietatis, aut pudicitia, aut religionis, aut patriæ nomine,
aut deniq; necessitate, incſcitia, casu. Nam, quæ motu animi,
& perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionē con-
tra crimen in legitimis iudiciis nō habēt, in liberis discepta-
tionib; habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit, qua-
ritur, ex controuersia, iure, & rectēne factum sit, quaeri solet;
quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.
C.F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehē-
sionem diuſeras orationis fidem, & dictum de altero est, ex-
pone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandū,
quod in argumentatione aduersarius sumpſerit, si fictum,
aut falsum esse possis dicere; aut redarguēda ea, quæ pro ve-
risimilibus sumpta sunt. Primum, dubia sumpta esse pro cer-
tis. Deinde, etiam in perspicuè falsis eadē posse dici. Tum ex
his, quæ sumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem
oportet ad singula. sic vniuersa franguntur. Cōmemoranda
sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum
non sit: conquerenda conditio cōmunis periculi, si ingeniis
hominum criminoforum sit exposita vita innocentium. C.F.
Quoniam, vnde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo;
quemadmodū in dicendo singula tractentur, expecto. C.P.
Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti ex-
plicatio; quæ sumpta ex iis locis, qui sunt expositi, conficien-
da, & distinguenda dilucidē est. C.F. Planē istuc ipsum desi-
dero. C.P. Est ergo (vt suprà dictum est) explicatio argumē-
ti, argumentatio: sed ea conficitur, cū sumpſeris aut non du-
bia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubiū, aut
minus probabile per se videtur. Argumentandi autē duo sunt
genera: quorū alterū ad fidē directō spectat: alterum se infle-
dit ad motū. Dirigitur, cū proposuit aliquid, quod probaret,
sumptūq; ea, quibus vteretur: atq; his confirmatis, ad propo-
ſitum seſe retulit, atq; conſeſit. Illa autē altera argumētatio,
quali retrō, & cōtrā prius sumit, quæ vult, eaq; confirmat: de-

inde id, quod proponendum fuit, per motis animis, iacit ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio, vt, cum interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuiterque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quòdque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ iandudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. Nam de toto genere testium, quam id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: vtendūque est exemplis, quibus testibus creditum non sit: & de singulis testibus, si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsī, si præmio, si gratia adducti: comparandūque superiore cum auctoritate testium, quibus tamē creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis emētiti per sæpe sunt, morique maluerunt, falsum fatendo, quam verè infitiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, vt eos, qui his chariores quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem, aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii emētiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin, quoniam in vtraque parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrat alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigüe, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C. P. Faciliore est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem. Augendi

gendi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cuius ipso orationis declinationes ad amplificandum, dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauiora, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, vt plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendant gradatim ab humilioribus verbis ad superiora. Omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed grauibz referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis, quibz actio vocis, vultus, & gestus congruēs, & apta ad animos permouendos, accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nā, hæc quia videntur perabsurda, cū grauiora sunt quam causa, diligenter ferè, quid quenque deceat iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximèque definitiones valent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum confictio, & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximèque similitudines, & exempla: fictæ etiam personæ, muta denique loquantur. Omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. Natura, vt cœlestia, vt diuina, vt ea quorum obscuræ causæ, vt in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque, si attendas, ad augendum, permulta suppetunt. Usu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius. quorum sunt genera ad amplificandum tria. nā aut charitate mouentur homines, vt deorum, vt patris, vt parentū: aut amore, vt fratrum, vt coniugū, vt liberorū, vt familiarium; aut honestate, vt virtutum, maximèque earum, quæ ad communionem hominū, & liberalitatē valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur, proprius locus augendi in iis

rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat, & a quorum charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusve sit, exprimitur breuiter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicii, quo quæ in causa genere vtamur agendi. In illis enim causis, quæ ad laudationem exornantur, in loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, volupratem. In cohortationibus autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis, accusatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suadori non sæpe, accusatori sæpius quam reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memoriam diffidas eorum, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis; aut frequentatis firmitatis orationis, & breuiter expositis, vim est habitura causa maiorem. Et reo rarius vtendum est, quod ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriam suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt, vt initio dixi, quæstionum genera, quorum alterum finitum temporibus, & personis, controuersiam, & causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, propositum voco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controuersia. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus. cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: eius scientia est finis, vt verine sint sensus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: vt si quæretur, quibus officiis, amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit

necne

necne, quid sit, quale sit. Sit necne, vt, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sit ne ius id, quod maiori parti sit utile. Quale autem sit, iuste viuere, sit necne utile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum: vt quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, vsumque refertur, vt quemadmodum sit Respub. administranda, aut quemadmodum in paupertate viuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, vbi sit necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, vnum genus est quæstionis, possitne aliquid effici: vt cum quæritur, æquilnam perfectè sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat, vt quoniam pacto virtus pariat, naturam, an rationem, an vsum. Cuius generis sunt omnes, in quibus vt in obscuris, naturalibusque quæstionibus causæ, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, vt pertinacia, & perseverantia: in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimitur, vt qualis sit auarus, aut quid sit superbia. Tercium autem in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: vt, honestumne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autem sic: vt, sitne utile in Rep. administranda versari. De æquitate verò sic: vt, sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo quale sit quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: vt, quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, vt in consolandis mæroribus, vt in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eisdem

Mm. iij

illos animi motus (quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est) vel gignendos, vel concitandos. Atque ferè hæc est partitio consultationum. C. F. Cognoui: sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi requiro. C. P. Quid? tu aliæne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, vt ex iisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuerfiarum, & causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur: quod cum latum genus esse potest, sanèque variū, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiórumque versetur. Reliquum autè genus causarū aut in prouisione posteriori temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt: vnū, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandi que rationes, quæ non ad benè dicendum solum, sed etiam ad honestè viuendum valent, exponam breuiter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cū virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autè genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine vllis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidè faciendam, aut confirmandam accommodatæ. Nō enim dubia firmantur, sed ea quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta sunt, & narrandi & augendi præcepta repetètur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationē refertur, vtendum erit iis in oratione singulorum

gulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, vt factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter vtamur: & in ipsa constructione verborum, vt paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, vt contrariis, vt geminata, vt circumscripta numerosè, non ad similitudinem versusum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendæque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, nec opinata; siue significata monstris, prodigiis, oraculis; siue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus, habet aliquam in audiendo voluptatem. Sed, quoniam in tribus generibus bona, malæ versantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modicèque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendum eius, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, si res patiat, de fortunis erit, & facultatibus dicendū. Post ea de corporis bonis: in quibus quidem quæ virtutem maxime significat, facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum: quorum collocatio triplex est. aut enim temporum seruandus est ordo: aut in primis recentissimum quodque dicendum: aut multa, & varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiórum latissimè patens, ex multis, & variis disputationibus, nunc in quandam angustam, & breuem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus, aut actio. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæque grauissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, ciuilibus appellari solet. Temperantia autè in suas itidem res, & in communeis distributa est: duobusque modis in rebus cōmodis discernitur, & ea, quæ absunt, non expetendo; & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommotis est itidem duplex: nam, quæ venientibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat, & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno

genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in usu pecuniae, simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime iniuriis, & omne quod est eius generis graue, infedatum, & turbulentum. In communione autem quae posita pars est, iustitia dicitur, eaque erga Deos religio, erga parentes pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque haec quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliae quasi ministræ, comitesque sapientiae: quarum altera, quae sit in disputando vera, atque falsa, quibusque positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat: quae virtus omnis in ratione, scientiaque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quae ex eodem hausta genere, quo illa, quae in disputando, vberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti, à quibus ut quaeque res gesta est, ita sit honesta, necesse est, summèque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi praeculti, & praeparati rectis studiis & artibus, ut in suis rebus studia literarum, ut numerorum, ac sonorum, ut mensurae, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. In communibus propensiora studia in aliquo genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deferuendo, aut parentibus, amicis, hospitibus praecipue, atque insigniter diligendis. Atque haec quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quae virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioque verborum, & hanc

hanc oratoriam vim inanis quaedam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quae sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandi: ex his sumetur virtutum, vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis haec erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusque fuerit: & si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id diuinitus accidisse potuerit videri: tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quae proposita sunt virtutum genera, accommodabuntur, ex illisque iisdem inueniendi locis causae rerum, & euentus, & consequentia requirentur. Neque verò mortuorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri debebit, si modo quid erit animaduertendū, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quae post mortem erunt coniecturae. C. F. Accepi ista, didicique breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda, quam viam, & quae praeccepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suafori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit: & si quid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui, liberive esse non possumus) id est reliquis, & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quaeritur quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. Nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasionem, & dissuasionem: suafori proponitur simplex ratio, si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: vna, si non vtile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suafori utrunque docendum est: dissuasori alterum infirmare, sat est. Quare, quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quae in discepta-

nendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas; ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus; alia quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copie. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate ea, quæ proficiuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictum, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitiiis: amicitia autem charitate, & amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellent, ad charitatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus, familiaritasque coniunxit, quamquam etiam charitate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quòd si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, per sæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerunque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquatur: ad hanc difficultatem explicandâ præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum expoliturum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque virtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immmanissimus quisque acerrimè sequitur, neque solum honestis rebus,

bus, sed etiam necessariis anteponit. In suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est, & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quam deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis vllum decus tam vnquam expetat, quam ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est. est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus qua vi bona consequi, malæque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimum de laude, & de honestate dicemus, maximèq; ea virtutum genera tractabimus, quæ in cõmuni hominũ utilitate tuenda, augendâq; versantur. Sin apud indoctos, imperitosq; dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitatiónesq; dolorũ proferantur, addantur etiam contumeliæ, atq; ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quid autem possit effici, necne possit, in quo etiam quàm facilè possit, quàmque expediat, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quanque rem efficiant, est videndum. Causarum autè genera sunt plura. Nam sunt alia, quæ ipsæ conficiunt; alia, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocantur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa, alia est absoluta, & perfecta per se; alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam. cuius generis varia est, & sæpe aut maior, aut minor: ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem alia causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimum factu, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, possumus vri,

requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetit, sed etiam illa quæ aduersantur, videnda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates effe-
 10 ferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora sint, aut veterum, quò plus
 15 autoritatis habeant, copiam. Maximèque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiarum, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad vlciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubiisque euentis rerum futu-
 20 rarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atque hi quidē sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis breuia esse debebunt: non enim supplex ut ad iudicem ve-
 25 nit orator, sed hortator, atque autor. Quare proponere, quamente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententiis debet ornatior
 30 esse, quàm verbis. C. F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos: nunc quæ iudiciis accommodata sunt, expecto, idque nobis genus restare vnum puto. C. P. Recte intelligis. atque eius quidem generis finis est æquitas, quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam, ut
 35 cum de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis, quid æquius æquissimūve sit, queritur: quas ad causas facultas petitur argumentationū ex iis, de quib. mox
 40 dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut sine actio illi qui agit, aut iamne sit, an num iam esse desierit, aut
 45 illane lege, hisne verbis sit actio, queritur: quæ etiam si ante quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudiciis permagnum
 48 sæpe

sæpe habent pondus, cum ita dicitur, Plus petisti, serò petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, nō his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus
 5 plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius sunt, ut, quanquam in ipsius
 10 iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur: paululum ea separo à iudiciis, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquò, & bono disceptantur, cadunt in
 15 eam formam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate, & iure maximè consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus: ex quibus vnus aliquis
 20 capiendus est, si plureis non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut quod obicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id
 25 esse, quod aduersarius criminetur. Aut si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve defendas. Ita primus ille status, & quasi
 30 conflictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum
 35 disputatione tractandus est. Et, quoniam semper is qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu, aut insitiano, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subiiciat recusationis suæ: primus ille status rationem
 40 habet iniqui criminis, ipsam negationē insitiationemque facti. secundus, quòd non sit in re quod ab aduersario ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè factum esse defender, quod sine vlla nominis controuersia factum fateatur. Dein
 45 de vniciue rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quanquàm ea non magis quæ contra rationē defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continent causas. Sed

distinguendi gratia, rationem appellamus eam, quæ affer-
 rur à reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quæ ni-
 si esset, quid defenderet, non haberet. Firmamentum autem,
 quod contrà ad labefactandam rationem refertur, sine quo
 accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firma-
 menti confictione, & quasi concursu quæstio exoritur que-
 dam, quam disceptationem voco: in qua quid deueniat in
 iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima ad-
 uersariorum contentio diffusam habet quæstionem, vt in
 coniectura, Ceperint pecunias Decius. In definitione, Mi-
 nuertine maiestatem Norbanus. In æquitate, Iurène occi-
 derit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem
 habent ex arguendo, & resistendo, lata, vt dixi, & confusa
 sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in
 angustum disceptationem, ea in coniectura nulla est: ne-
 mo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut
 debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima
 quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, vbi ita di-
 citur, Non minuit maiestatem, quod egit de Cæpione tur-
 bulentius: populi enim Rom. dolor iustus vim tum illam
 excitauit, non tribuni actio: maiestas autem, quoniam est
 magnitudo quædam populi Rom. in eius potestate, ac iure
 retinendo, aucta est potius, quam diminuta. & vbi ita re-
 fertur, Maiestas est imperii, atque in omni pop. Rom. digni-
 tate, quam minuitis, qui per vim multitudinis rem ad sedi-
 tionem vocauit: existit illa disceptatio, Minuertine maiesta-
 tem, qui voluntate pop. Rom. rem gratam, & æquam per
 vim egerit. In his autem causis, vbi aliquid rectè factum, aut
 concedendum esse factum defeditur, cum est facti subiecta
 ratio, sicut ab Opimio, Iure feci, salutis omnium, & conser-
 uandæ Reipub. causa: relatūque est ab Decio, Ne scelera-
 tissimum quidem ciuem sine iudicio iure vllō necare potui-
 sti: oritur illa disceptatio, Potuerint rectè salutis Reipubl.
 causa ciuem euerforem ciuitatis indemnatum necare. Ita
 disceptationes ex, quæ in iis cōtrouersis oriuntur, quæ sunt
 certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ:
 detractis que temporibus, & personis, rursus ad consul-
 tationis formam rationemque reuocantur. Sed in grauissi-
 mis firmamentis & illa ponenda sunt, siqua ex scripto, aut
 legis,

legis, testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicuius
 stipulationis, aut cautionis opponuntur, defensionis contra-
 ria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ con-
 iectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui
 non potest scripto, ne in definitionem quidem venit genere
 scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto defi-
 niendum est, quam vim habeat, vt cum ex testamentis, quid
 sit penus; aut cum ex lege prædii quæritur, quæ sunt ruta ce-
 lla: non scripti genus, sed verbi interpretatio controuersiam
 parit. Cum autem plura significantur scripto propter verbi,
 aut verborum ambiguitatem, vt liceat ei, qui contrà dicat,
 eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit:
 aut etiam si ambigue scriptum non sit, vel à verbis volunta-
 tem, & sententiam scriptoris abducere, vel alio se eadem de
 re contrariè scripto defendere: tū disceptatio ex scripti con-
 tentione existit; vt in ambiguis disceptetur, quid maximè si-
 gnificetur; in scripti, sententiæ que contentione, vtrum po-
 tius sequatur iudex; in contrariis scriptis, vtrum magis sit
 comprobandum. Disceptatio autem cum est cōstituta, pro-
 posita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repe-
 ritæ ex inueniendi locis coniiciantur. Quod quāquam satis
 est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos lo-
 cos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos ha-
 bet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tange-
 mus. In coniectura igitur cum est in insiciando reus, accusa-
 tori hæc duo prima sunt (sed accusatorem pro omni actore,
 & petitore appello:) possunt enim etiam sine accusatore in
 causis hæc eadem controuersiarum genera versari: sed hæc
 duo sunt ei prima, causa, & euentus. Causam appello ratio-
 nem efficiendi; euentum, id quod est effectum. Atque ipsa
 quidem partitio causarum paulò antè in suasionis locis dis-
 tributa est. Quæ enim in consilio capiendō futuri temporis
 præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatem viderentur ha-
 bitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de factō argu-
 mentabatur, colligere debet. quamobrem & vilia illi, quæ
 arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. Vtilitatis
 coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorū,
 aut malorum metu fecisse dicitur: quod sit acrius, quò illa in
 utroque genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cau-

facti, motus animorum: si ira recens, si odium vetus, si
 viciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si
 imperii, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum,
 si angustia rei familiaris, si audax, si levis, si crudelis, si
 impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota me-
 te, si vinolentus, si cū spe effugiendi, si cum opinione celan-
 di, aut si patefactum esset, depellendi criminis, vel perum-
 pendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si
 iudicii poena leuior, quam facti præmium: aut si facinoris
 voluptas maior, quam damnationis dolor. His ferè rebus
 facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in re causæ
 reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex ad-
 ceptione alicuius commodi, vitiationeque alicuius incom-
 modi quæritur, ut aut spes, aut metus impulsisse videatur,
 aut alius repentinus animi motus, quietiam citius in frau-
 dem, quam ratio utilitatis impellit. Quamobrem sint hæc
 dicta de causis. C. F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus,
 quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædā si-
 gna præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem
 vel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt cri-
 minum testimonia. Atque hæc quidem grauiora quod cau-
 sæ communiter videntur insimulare, & arguere omnes pos-
 se, quorum non interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt
 eos ipsos, qui arguuntur: ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut
 deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur,
 ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cū
 aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus,
 in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut ob signa-
 tum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia, sunt, quæ
 aut in re ipsa, aut etiam antè quàm factum est, aut postea
 suspiciolum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen cau-
 sis ipsis, & efficiendi facultatibus nisi oportebit, adiuncta il-
 la disputatione communi, non fuisse illum tam amentem,
 ut iudicia facti aut effugere, aut occultare non posset, ut ita
 apertus esset, ut locū crimini relinqueret. Communis ille eo-
 tra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniun-
 ctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse ex-
 pectandum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci: &
 hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidē de argumē-
 tis.

tis. Sin autem erit etiam testium facultas, primum genus e-
 rit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis tene-
 retur reus, ipsum sua cautione fecisse: testis effugere non
 potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent lau-
 dabilia, dictum est. Deinde etiā argumento firmo, quia ta-
 men sæpe falsum est, posse rectè non credi: viro bono & fir-
 mo, sine vitio iudicis non posse non credi. Atque etiam si ob-
 scuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex
 fortuna fidem ponderandam: aut eos esse cuiusque locuple-
 tissimos testis, qui id, de quo agatur, facillimè scire pos-
 sint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur,
 causam adiuvabunt: confirmandum genus primum quæ-
 stionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum,
 qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent. De
 institutis Atheniensium, Rhodiorumque doctissimorum
 hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) li-
 beri, ciuēsque torquentur. De nostrorum etiam prudentissi-
 morum hominum institutis, qui, cum de seruis in dominos
 quæri noluisse, de incestu tamen, & coniuratione, quæ fa-
 cta me consule est, quærendum putauerunt. Irridenda etiā
 disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, &
 meditata, puerilisque dicenda: tum facienda fides, diligen-
 ter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis,
 argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accusa-
 tionis ferè membra sunt. Defensionis autem primum infir-
 matio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi
 soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non his esse
 moribus, non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam
 impotentis fuisse. Facultatium autem infirmatione uteretur,
 si aut vireis, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demō-
 strabit: aut alienū tempus, aut locū non idoneum, aut mul-
 tos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tā ineptū,
 ut id susciperet, quod occultare nō posset: neque tam amen-
 tem, ut poenas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem
 diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ,
 etiam nullo admissio, consequi possent: consilietque in singulis;
 & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicit, propria esse defen-
 det potius quàm criminis: aut si sibi cum accusatore com-
 munia essent, pro periculo potius, quàm cōtra salutē valere

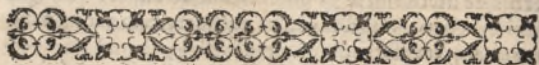
debere: testiumque; & questionum genus vniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refeller. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbicatem ab accusatore, ponentur; denuntiabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, vt attendant. A reo autem, querela conflat criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiarum, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiã allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obsecratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt 15 accusatori motus animorum incitandi; reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maximè in peroratione faciendæ; alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione vniuersa, alteri si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quidque diluerit, & miseratione ad extremum. C.F. Scire mihi iam videor, quemadmodum coniectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C.P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Vter enim definiendo, describendoque; verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit; & vter ad communè verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis, & propius accesserit, 25 is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando, excutiendoque verbo: vt, si in reo pecunia absoluto, rursusque reuocato, præuarcationem accusator esse definiat omnem iudicii corruptelam ab reo; defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum: in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque sermonis, defensoris definitio, tamè accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere 35 re, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit, si vnus accusator corruptus sit, rescindere. nititur æquitate, vt illa quasi scribenda lex sic esset, quæque; tamè com-

complectetur in iudiciis corruptis, ea verbo vno præuarcationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinè sermonis, verbique; vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen præuarcationis, ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamè ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum autoritatem, ad finem aliquem periculi: communèque sit hoc præceptum, vt, cum vterque definierit, quã maximè potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minimè esse cõcedendum, vt is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quã proposui, æquitate nitatur, & ea, cū secum faciat, non re, sed de prauatione verbi se vrgeri queratur. Quo in genere per censere poterit ple-rosque; inueniendi locos. Nam & similibus vtitur, & contrariis, & consequentibus, quanquam vterque; tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut, cum digredientur à causa, dici solent, aut, cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum mouendos, ex iis, quæ sunt ante posita, sumuntur; si modò rerum magnitudo, hominumve aut inuidia, aut dignitas postulabit. C.F. Habeo ista: nunc ea, quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire. C.P. Confitetur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda; quod diuiditur in duas partes primas, naturam, atque legem; & vtriusque generis vis in diuinum, & humanum ius est distributa; quorum æquitatis est vnum, alterum religionis. Æquitaris autem vis est duplex; cuius altera directi, & veri, & iusti, & (vt dicitur) æqui, & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in iniuria, vltio nominatur. atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis, & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis

aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem, priuatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus. Priuatum, tabula, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea, quæ dicenda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de vlciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda venia est, quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissimè, de omni controuersiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. illud equidem, quod iam vnum restare video, quale sit, cum disceptatio versatur in scriptis. C. P. Rectè intelligis: eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersariis præcepta communia. Vterque enim hanc significationem, qua utitur ipse, digna scriptoris prudentia esse defendet. Vterque id, quod aduersarius ex ambiguo scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiã discrepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel maximè si poterit, eiusdem, quamque defendet ipse, eam rem, & sententiã quemuis prudentem, & iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius, eamque sententiã, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii: contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque cõfutet eius, qui cum palam cõtrã fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, cum aduersarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorẽ, aliud

aliud scripsisse dicat; non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quam à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sunt, neglexerit; quæ nunquam scripta sunt, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorẽ, quo minus exciperet illud, quod aduersarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quarenda etiã ratio est, si qua poterit inueniri, quare nõ sit exceptum; aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi; dissentire aduersarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque priuatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententiã legis, voluntatẽque defenderit, in consilio, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac literis vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidit imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatẽmve pertineat, (quod genus paulo antè attigimus) erit iisdem æquitaris sententiis contra acerbietate verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ, & scripti, eadẽ ad hoc genus causã tertium transferantur. Nã quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiã, alterius verba defendamus. Ita, quæ modò de scripto, sententiãque præcepta sunt, eadẽ huc omnia transferemus. EXPOSITA sunt tibi omnes oratoris partitiones, quæ quidẽ è media illa nostra Academia floruerunt, neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam

& partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuide-
re, & argumentorum locos nosse, & argumentationē ipsam
concludere, & videre quæ sumenda in argumentando sint,
quidque ex iis, quæ sumpta sunt, efficiatur, & vera à falsis,
verisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere, &
aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem
vel anguste disserere, vt Dialectici qui appellantur, vel vt O-
ratorem decet, latè exprimere; illius exercitationis, & sub-
tiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis ve-
rò rebus, & malis, æquis, iniquis, vtilibus, inutilib. honestis, 10
turpibus, quā potest habere orator sine illis maximarū rerū
artibus facultatē, aut copiā? Quare hæc tibi sint, mi Cicero,
quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis
eisdem ducibus, alijsve peruenieris, tum & hæc ipsa melius,
& multo maiora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno 15
quidem studio, mi pater, multisque ex tuis præclarissimis
muneribus nullum maius expecto.

M. TVL. CICER. DE
OPTIMO GENERE
ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tan-
quam poetarum. id secus est: nam alterū
est multiplex. Poematis enim Tragici, Co- 20
mici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambi-
ci, quod magis est tractatum à Latinis, suū
quoduis est diuersum à reliquis. Itaque &
in tragedia comicum vitiosum est, & in comedia turpe tra-
gicum. Et in cæteris suus est cuiusque certus sonus, & quæ- 25
dam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita
numerat plura genera, vt alios grandæis, aut graueis, aut co-
piosos; alios tenuis, aut subtileis, aut breuis: alios eis in-
teriectos, & tanquam medios putet; de hominibus dicet a-
liiquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quaeritur; 30

in

in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere, & Ennium
summum Epicum poetam, si cui ita videtur; & Pacuuium
tragicum, & Cæciliū fortasse comicum. Oratorem gene-
re non diuido; perfectum enim quero. Vnum est autem
genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, vt ab
Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est
enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, &
delectat, & permonet. Docere debitum est, delectare hono-
rarium, permouere necessarium: hæc vt alius melius quā
10 alius, concedendum est: verum id sit non genere, sed gradu.
Optimum quidem vnum est; & proximum, quod ei simili-
mum, ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimū sit,
id esse deterrius. Nam quoniā eloquentia constat ex ver-
bis, & sententiis, perficiendū est, vt pure, & emendate loquē-
15 tes, quod est Latine, verborum præterea & propriorum &
translatorum elegantiam persequamur. In propriis, vtrā-
que eligamus; in translatis, vt similitudinem secuti, ve-
recundè vtamur alienis. Sententiarum autem totidē genera
sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi acuta,
20 delectandi quasi arguta, commouendi graues. Sed & verbo-
rum est structura quædam duas res efficiens, numerū, & le-
nitatem: & sententiæ suam compositionem habent ad pro-
bandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium
rerum, vt adificiorū, memoria est quasi fundamentū, lumen
25 actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissi-
mus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrius.
Et appellantur omnes oratores, vt pictores appellantur etiā
mali; nec generibus inter sese, sed facultatib. different. Itaque
nemo est orator, qui se Demosthenis simile esse nolit: at Me-
30 nander Homeri noluit. Genus enim erat aliud; id non est in
oratoribus: aut etiam si est, vt alius, grauitatem sequens, sub-
tilitatem fugiat, contrā alius acutiorem se quā ornatiore
velit; etiā si est in genere tolerabili, certe non est in optimo.
si quidem quod omnes laudes habet, id est optimū. Hæc dixi
breuius equidem, quā res petebat; sed ad id, quod agimus,
non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id
quale sit, quaerimus. Est autem tale, quale floruit Athenis: ex
quo Atticorum oratorū ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam
alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos; alterum pau-

Nn v

ei, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienū, aut non acutū, aut subinflum est: in verbis, si inquinatū, si abiectum, si non aptum, si durū, si longepetium. Hæc vitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè: sed quatenus valuerunt, sani, & sicci duotaxat habeantur, sed ita ut palæstrice spariari in xysto liceat, non ab Olympis coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vireis, lacertos, sanguinem querunt, quandam etiam suauitatem coloris: eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est propriū Atticorum, quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnū) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidē tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alius, & priuatarum rerū causulas scripsit, videtur esse ienior, quoniam se ipse consulto ad minutarum generarum causarum limauerit. Quod qui ita faciet, ut si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarū. Ita fit ut Demosthenes certe possit summisse dicere. elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodē modo putant, exercitū in foro, & in omnib. templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad vnum iudicem diceremus, vim eloquentiæ suæ facultate, non rei natura metiuntur. Quare, quoniā nonnullorum sermo iam increbuit, partim se ipsos Atticè dicere, partim neminem nostrū dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa responderet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nā si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretis aureis habent, intelligensque iudiciū, tanquā ad picturam probandā, adhibetur etiam inscii faciendi cum aliqua solertia iudicandi. Sin autē intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quicquā excelsum, magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam, & politū velle, graue, ornatumque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere,

dicere, id est, quasi sicce, & integre: & ample & ornate & copiose, cum eadem integritate Atticorum est: quid dubiū est, utrum orationem nostram tolerabilē tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam querimus, quid sit Atticè, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniā Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autē princeps facile Demosthenes: hūc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optime: ut quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit, Atticè dicere. Sed, cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborē vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuertere enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes, inter se cōtrarias, Aelichinis, Demosthenisque: nec conuertere ut interpretes, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quib. non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque seruauit: non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides, eius enim quidā eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem querimus. Aliud est enim, explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissoluere: aliud narratione tenere auditore, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quā Plato? necesse tamen est oratori, quem querimus, controuersias explicare forensis dicendi genere apto ad docendū, ad delectandū, ad permouendū. Quare, si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiā a suspitione eius, quæ versatur in re ciuili, & forensi: qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostræ sententiæ. Quin ipsum Ilocratem, quem diuinus autor Plato, suum fere æquale admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemque omnes docti summū oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero nō repono: nō enim in acie versatur, & ferro: quasi rudib. eius eludit oratio. A me autē (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par

nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus
(ut ait Lucilius)

- Non spurcus homo, sed doctus, et acer,

Cum Pacidiano hic componitur, optimus longe

Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinus. ⁵
Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponun-
tur: vnum hoc (verum melius Græci) à quo quæretur, ec-
quid possint ipsi melius Latine: alterum, Quid istas potius
legam, quam Græcas. Idem Andriam, & Synephebos, nec ¹⁰
minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt;
nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos
recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium, po-
tius quam Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur
est eorum in orationibus à Græco conuersis fastidium, nul- ¹⁵
lum cum sit in versibus? Sed aggrediamur iam quod suscep-
imus; si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium dedu-
cta sit. Quum esset lex Athenis, ne quis populi scitum face-
ret, ut quicquid corona donaretur in magistratu, prius quam
rationes retulisset: & altera lex, eos, qui à populo donaren- ²⁰
tur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthe-
nes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua:
de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationi-
bus relatis, ut corona aurea donaretur; eaque donatio fie-
ret in theatro, populo conuocato, qui locus non est concio- ²⁵
nis legitima, atque ita prædicaretur, eum donari virtutis
ergo, beneuolentiæque, quam erga populum Atheniensem
haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit
Aeschines, quod contra leges scripisset, ut & rationib. non
relatis, corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtu- ³⁰
te eius, & beneuolentia falsa scripisset; quoniam Demo-
sthenes nec vir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate.
Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis
nostræ, sed est magna. Habet enim & legum interpretatio-
nem satis acutam in vtramque partem, & meritorum in ³⁵
Remp. contentionem sanè grauem. Itaque causa fuit Aeschi-
ni, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod
legationem e mentitis esset, ut vlciscendi inimici causa no-
mine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaue De-
mosthenis.

mosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non
relatis, quam de eo, quod ciuis improbus, ut optimus lau-
datus esset. Hanc multam Aeschines à Ctesiphonte petiit
quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudiciū
factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenen-
te, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus
esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit,
quam summorum oratorum in grauissima causa accurata,
& inimicitiis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ¹⁰
ut spero, ita expressero, virtutibus vtens illorum omnibus,
id est sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba per-
sequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro (quæ
si è Græcis omnia cōuersa non erunt, tamen ut generis eius-
dem nos elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigā-
tur orationes, qui Attice volunt dicere. sed de nobis sa- ¹⁵
tis. Aliquando enim Aeschinem ipsum Latine
dicentem audiamus.

FINIS.

ANNOTATIONES, ET
CASTIGATIONES, EX
VARIIS DOCTORVM VIRORVM,
cū huius, tum alijs argumenti
scriptis, selecta.

IN LIBRVM I. RHETORICO-
RVM AD HERENNIVM.

Pag. 1. vers. 2. *vix satis otium supped. poss.* Vox, otium, aliunde, quā ab horum librorum auctore huc profecta videtur Lambino: legendumque, *vix satis studio suppeditare possumus*. suppeditare, absolute accepto, pro *ἐπιμαρτυρεῖν*, id est, sufficere. Ianus Gulielmus in sano membro opus esse medicina non putat: & *satis otium*, hic dictū, ut ad Attic. xii. *Si satis consilium quadam de re haberem*, id est, multum & abundans. Sic Terentium Eunucholocutum, *Forſitan hic mihi parum habet fidem*: item Phormione, *Itāne parum fidem mihi esse apud te*, id est, parvam fidem. Nos illud quoque videamus satisne his omnibus exemplis commodē ad verba, *τὸ, satis*, & quod ei respondet, *parum*, referri possint: ut dicamus, *vix satis suppeditare possumus otium*, & cetera eodem modo.

Ibid. v. 18. *aut gloria commoti.* Legit ex manuscr. Lambinus, *aut inanis glorie com. voce inanis*, quæ antē, *arrogantie*, alieno loco legitur, in suum retracta.

Pag. 2. v. 25. *nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia.* Ex eo, quod paulo post sequitur, *et eas ad inuentionis rationem accommodaremus*, videtur hic quoque legendum Lambino, *nunc, quemadmodum possint ad inuentionis rationem oratoris officia.*

Pag. 4. v. 5. *aut in eos, qui audiunt, aliquid referemus.* Restituit veterib. aliquot libris auctoribus Lambinus, *aut in eos ipsos, qui audiunt, vel omnes, vel aliquos referemus.*

Pag. 5. v. 28. *in dicendi opere venire possemus.* Deprauatam censet hanc scripturam Lambinus, facitque ex coniectura, *in dicendo peruenire poss.* ὁ δὲ λόγος.

Pag.

Pag. 6. v. 3. *ut proprie cohereat cum narratione.* Malè tentat idem huius loci correctionem, *ut non proprie*, reponens. verum enim est quidem, quod ille dicit, separatū esse id, quod non coheret: sed & illud verum est, quod exordium ex ipsa causa natum sit, id esse eiusmodi, quod proprie cohereat cum narratione. quæ scriptoris mens fuit.

Pag. 7. v. 8. *Athenis Megaram vesperi aduenit Simo.* Tres ergo senarios auctore Lambino sic cum Aurato digeremus:

Athenis Megaram vesperi aduenit Simo:

Vbi aduenit Megaram, insidiatur virgini:

Insidias postquam fecit, vim inlico attulit.

quorum altero pro, *insidias fecit*, repositum est, *insidiatur*: pro, *in loco*, emendauit Lambinus, *inlico*, seu, *illico*.

Ibidem vers. 23. *ne refelli possit.* Approbat Memmii & Aurati coniecturam Lambinus, qui, *referri*, legunt, id est, respondendo obuii, quō modo nec semel loquitur Cicero.

Pag. 8. v. 20. *nam cum adiumenta nostra.* *adiumenta*, in, *argumenta*, mutare quidam ausi sunt. at excusi & manuscripti quos vidimus, in electione consentiunt.

Ibidem vers. 25. *noſter doctor Hermes.* Hermagoræ meminit Cicero in Rhetorica veteri, nec non M. Fabius Quintilianus Institutionibus Oratoriis, nec semel uterque: neuter verò Hermetis. quo probabile videbatur Lambino hīc quoque, *Hermagoræ*, legendum, vel reclamantibus manuscriptis, qui cum vulgatis vnus atque alter consentiunt. Virgilius, *Hermes*, veram esse lectionem putat pro quo vitiosè in veteribus libris, *Hermestes*, scriptum ait librarii errore, *Hermes*, cum voce, *tres*, sequente coniungentis. Cuperem eruditam simul aliquam ex historia cuius cognitione præstat, petitam coniecturam suæ rationem vir doctissimus attulisset.

Pagina 9. vers. 9. *in scapham condescenderunt.* Optimus Lambini manuscriptus, *descenderunt*. quem ille sequitur, cum qui naui relicta in scapham se conferunt, non condescendant, sed descendant. satis acutè hoc quidem, neque displicet. sed omnis ingressus naui, consensio rectè dici potest, tamen, seu mare quod nauigatum sumus spectes, qua ratione altum dicitur: siue adeo nauem ipsam, quam haud dubiè condescendunt etiam qui in eam descendant vectores.

Ibid. v. 36. *illegitimus cistellam detulit.* Vulgati alii, *cistellam deferre*. Veretur Turnebus ne, *sitellam deferre*, legendum sit, ut i. de Nat. deor. de M. Octavio deferentem *sitellam*: & apud Alcon. pro Cornel. dum *sitella* deferretur. vult enim *sitellam* significari, qua, qui legem ferebat, sortiebatur tribus, ut eas in suffragium mitteret. in cistas autem populus tabellas sui suffragii mittebat per pontes transiens. quocirca mox scribitur, *Pontes disturbat, cistas ducit*: siquidem multi erant pontes multæque cistæ, cum multæ essent tribus. Turnebi emendatione confirmant nonnulli manuscripti Lambini, in quibus, *sitellam detulit*, legi hic fatetur, quibuscum & quosdam vulgatos congruere scribit: ut quin, *sitellam*, legi debeat, dubitandum non sit.

Pag. 10. v. 23. *obligatus corio.* Ex libris, quibus usus est idem, alii ipso referente habent, *obligatus culleo*, alii, *obligatus corio lupino*, ipse, *culleo*, legendum putat. at, *corio*, rectum erat & eruditum, siue id scriptoris fastidium fuit, melius enim in hoc quod dicam nunc non occurrit, seu verò ita lubuit. quod cuiusmodi sit quod dico, intelligunt ne è doctis quidem omnes, quibus id non est tanti, *ἀλλὰ τὸν κεραιόεντα* *ἀλλὰ τὸν κεραιόεντα*.

Ibid. v. 24. *pecunie sue legaverit.* Alii libri, *legasset*. sic tempora hæc contrahebant. Bosium adnotat Lambinus, hanc legem in libris omnibus vitio legi, & sic emendandam putare: *Pater familias uti sue rei, familia, tutela, pecunie sue legasset, ita ius esto*. Eadem lex repetitur lib. 2. de iuvent. pag. 190.

Pag. 11. v. 30. *in concilium talis causa potest venire.* Quærun, neque satis explicant, quodnam hoc concilium sit. Turnebus concilium illud intelligit, quod more maiorum Imperatori rem militarem administranti solebat adesse. Sallust. Iugurth. de Metello Imper. Ita, inquit, more maiorum ex concilii decreto per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia. Iterum, Igitur Rex, ut constituerat, in castra venit, ac paucæ presentis concilio locutus.

Pag. 12. v. 5. C. Pompilius cum à Gallis obsideretur. Videtur hic esse Turnebo C. Popilius cognomento Lænas: itaque, Popilius, libenter legerit. Popilius, geminata longa littera esse in veteribus libris prodit Vrsinus, sicque scribendum putat.

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag. 13. vers. 28. *in quibus officiis artis elaborare.* artis, delect Lambinus, quod ex male iteratis duabus postremis syllabis verbi, *elaborare*, vult factum.

Pag. 15. vers. 25. *Si non poterit auarum demonstrare, demonstrat corruptorem.* Apertam fore loci huius sententiam idem existimat, si ut ipse ex manuscriptis restituit, ita legamus: *Si non poterit auarum demonstrare, quem pecunie causa dicat maleficium fecisse, demonstrat corrupt.* Ego verò miror virum doctum in illis, quem pecunie causa dicat maleficium non fecisse, *ἀλλὰ τὸν κεραιόεντα* non vidisse. quæ tantum abest ut quid sit in auctoris sententia planius faciant, ut mihi etiam eandem obscurare videantur: cum non in eodem exemplo versari orationem, sed aliò se traduci prima facie existimare possit minus attentus lector.

Ibid. vers. 37. *Si vehementer hominis turpitudine impeditur.* Legit Lambinus, *Si vehementer vite hominis turpitudine*. atque ita edidit. seq. id vnius manuscripti codicis auctoritate motum fecisse ait, in quo ita scriptum reperit, *Si vel, vite hominis turp.* ex quo ipse lectionem illam concinnauit, perspicue ut ait rectam. quasi vulgata recta non sit. Qui hæc præferunt, iis ego esse notissimum puto, glossemata, quæ vocant, non modò inter auctorum verba librariorum vitio esse recepta, quo frequentius nihil occurrit, verum etiam, alieno sæpe loco occupato, veros dominos funditus de vetere possessione deiecisse, ut horum neque vola neque vestigium amplius illum vsquam appareat. quod non eò dico, quia quicquam mali sit in illa coniectura, *vite hominis turpitudine*: sed quia pro eo quo nihil rectius dici potuit reposita est, pessimo exemplo: cum propius vero sit, in scriptura illa, quam è libris profert, *vite hominis turp.* postremæ dictionis ultimam litteram vocalem vetustate collapsam aliòve casu euauuisse, aut compendio non necessario, *turp.* pro, *turpi*, scriptum fuisse. hoc autem totum, *vite hominis turpi*, eius quod erat, *turpitudine*, esse interpretationem, supernè vel ad oram libri adscripta. Certe enim, *turpitudine*, plenum est, & quod *ἐξ ἐπὶ τῆς ἡρώσεως* subiungitur, atque infamia, non aliam quam vitæ & morum turpitudinem significari apertè ostendit.

Pag. 17. v. 6. *de adiumentis.* Restituit Lambinus coniecturam

ductus, de administris: neque enim satis huic loco accommodatum esse illud putat, quod vulgatum est, de adiumentis.

Ibi. v. 6. num quo in loco preter conf.] Lamb. num quid in eo loco preter consuetudinem fecerit, aut alieno, illam tamen non improbat.

Pag. 18. vers. 18. quum quæ verè dicerentur servari.] Alii libri, ut quæ v. d. servari, alii, quum quæ v. d. sciri, alii, ut quæ v. d. sciri. omnino hic locus meliorum codicum mea sententia opem desiderat: quod tamen egregie omnes ad unum interpretes dissimularunt.

Ibid. vers. 22. quod alius alio recentior sit in dolore.] Librorum partim, retentior, quod Aldo Pauli filio non displicet, partim habent, recentior, partim, retentior.

P. 20. v. 25. breuiter exscriptarum.] Vulgati, exceptarum. Lambinus ex veteribus, exscriptarum, excudi iussit: quorum tamē alios, compositarum, alios, expositarum, habere dicit.

Ibid. vers. 29. num quæ abrogatio.] Legit idem etiam inuitis libris, num quæ abrogatio, moxque: cui legi abrogatum.

Pag. 21. vers. 17. sententiam nullam.] Lambiniana editio, in sententiam nullam.

P. 22. v. 3. Queritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem, &c.] Fornerius mendose executionem legi, & loco eius persecutionem rependū suspicatur. Triā olim formulis verba hæc usitata erant Actio, Petitio, Persecutio, ut in Aquiliana stipulatione, Quarū rerum mecum tibi actio, petitio, persecutio est. Oratore ad Brutum: Quis unquam dubitavit, quin in Repub. nostra primas eloquentia tenuerit, secundas iuris scientia? cum in altera gratia, glorie, presidii, plurimum esset; in altera persecutionem actionumque preceptio? Hæc ferè ille. Video tamen ex Lambino, hanciam olim Æmari Ranconeti emendationem fuisse: cui ipse assentitur, omnino mendosos esse vulgatos libros, & ipse sentiens, qui, executionem, habent. Idem illud, quod non oporteat, abesse à duobus codicibus scribit. Neque enim dissimulandum est totam hanc periodum non paulo aliter in aliis vulgatis libris legi, ad hunc fermè modū: Queritur in transl. pr. num al. eius rei actionem, aut petitionem, aut possessionem, aut executionem, hab. q. n. o. num alio modo, tempore, loco: &c. Mox pro, alio agente, emendabat Ranconetus, alio indicante.

Pagina 23. vers. 6. Rem ubi pagunt, oratione pagunt.] Simeonis

Meonis Bossii coniecturam secutus Lambinus sic locū hunc edendum curauit: Rem ubi pagunt, orato. ni pagunt, in comitio, &c. quorum verborum hæc est sententia, Quo in loco, & apud quem iudicem conuenit inter litigatores, ut causa agatur, in eo loco orato, id est agito. ni pagunt, id est, si nullum pactum intercessit, in loco usitato causam conuicito. Pro, conuicito, Gellius habet, conficito, Lambinus ex manuscriptis edidit, conicito.

P. 29. v. 14. Petebant illam pellem inauratam arietis.] Ranconetus & Lambinus, Petebant villo pellem inaurato arietis.

Ibid. vers. 30. Immane est facinus.] Lambinus ex antiquis Plauti exemplaribus, (sunt autem ex principio Trinummii hiversus) Immane, vel, Immune, idem enim est, legit: & improbum cum Festo interpretatur. Sic enim ille, Immunis, vacans munere, aliquoties pro improbo ponitur, ut apud Plautum, Immune est facinus. Eadem dixerat Ant. Augustinus ad Festū. Repetuntur autem hi versus lib. de Inuent. i. pag. 141. sed primus paulo aliter, Amicum castigare ob meritam noxiam, ut possit, pro commissa noxia. De eorundem verò sententia, digna quæ legantur & retineantur habet Muretus Variar. lib. ii. cap. 15.

P. 30. v. 37. Videntur igitur studiosi.] Ex manuscriptis duobus corrigit Lambinus studiosè. illud ineptum hoc loco non fert.

Pag. 32. v. 31. Apertè satur dictio.] Sic libri omnes. nam quod prima Lambini editione vulgatum est, Apertè satur, Pythius, id operarum errore, qui quod in litura fuit ex adnotatione, in ordinē receperunt, reiecto eo quod rectū erat, præter voluntatē suā factū, testificatus postea est Lambinus. Dictio, est responsum Apollinis, siue oraculum. Liuius lib. 8. Data mat dictio ab urbe, &c. quod affert ad hunc locū Vrsinus: frustra simul querens immutatā eā vocē in Pythius, cum eius facti culpā, ut ostensum, sustineant imperiti homines: neque viro docto & diligenti equū sit alienā cessationē, aut vecordiā fraudi esse. Admonet nos tamen idem Lambinus de Henrici Mémii coniectura, si cui ea dicto fortè probetur. Apertè, ille nomē, pro, Apertè, aduerbio, legendū suspicabatur: Apertā Apollinē intelligens, quem ita nominatū scribit Festus, quod patet cortina responsa daret. Et habet viri clariss. coniectura vel nouitate multū emendationis: sed verius illud videtur.

apparet enim de oraculi sententia hic agi, quam, ne quid argutator Ulysses calumniaretur, planam ex Dei verbis & apertam esse, si quis modò animum adhibere posset, aut vellet, ait Ajax, hanc: *Tali dari arma, &c.*

Ibid. vers. 35. *Fraternis armis.*] Auratum ait Lambinus, *Paternis armis*, legendum censere: quia hic loquatur Neoptolemus Achilles filius, armaq; paterna poscat, & sua esse dicat. Ego utrumque miror, illum sententia, hunc assensionis, si modò quam illius refert coniecturam probauit. potuerunt enim vel postremo versu admoneri, ut alia taceam, *vel quòd propinquus* &c. quæ de filio non est ut bonus poeta vnquam dixerit. de Aiace verò dicta, optimè cui tribuuntur conueniunt. fratres enim patruales Achilles & Ajax ex Peleo & Telamone Æaci filiis. nisi ego ineptus sum, qui in Aurati mentione hæc attingam, quæ domi eius cum viueret habitaret, & quæ si quando occurrunt, mortui mihi memoriam requirere quodammodo videntur: adeo nihil fuit beato illi in Musarum penetralibus oclusum aut signatum.

Pag. 33. vers. 1. *Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?*] Adducuntur idem versus de Inuent. 1. sed, *accuses*, & hoc & postremo versu legitur.

Pag. 34. vers. 6. *an Venusinis.*] Alii libri, *an Veientinis*, habent, pro quo legit Lambinus *an Veientinis*, vel, *an Veientanis*. moxque pro, *profuerunt*, reponit ex manuscriptis, *presidio fuerunt*.

Ibid. vers. 7. *Et is, qui dicat alteris, alteros ledat.*] Fuluius vetus, *Et is, qui dicat ab alteris, alteros ledat*.

Pag. 36. vers. 12. *ex consilio factum.*] Videtur abundare, ex, quo modo quoque legendum, vel, *ex consilio*, censet idem.

Ibidem vers. 22. *quam sacrum ledere.*] Confirmant Lambiniani veteres illorum coniecturam, qui, *sacrum legere*, legendum existimant.

IN LIBRVM TERTIVM.

Pag. 38. vers. 34. *mentiones.*] Alii, *mentiones*, mauult Lambinus *mansiones*.

Pag. 42. vers. 14. *aut quod rectum sit.*] Non negligenda est, quam ex veteribus libris duobus profert idem, scriptura: *ut omnes commemorare debeant velle, quod rectum sit: aut ex aliorum laude, aut per comparationem ostendere, qualis noster animus sit.*

Ibidem

Ibidem vers. 20. *non possumus.*] Rectè tollunt negationem, dictum in Orationes.

Pag. 46. vers. 22. *Quapropter de magnitudine vocis.*] Corruptū esse hunc locum in omnibus libris sentit Lambinus. quare sic legendum arbitratur: *Quapropter de firmitudinis parte ea, quæ natura comparatur, nihil nos attinet commonere.* Ego verò, ut satis integer relinquatur vereor, si ad eum modum legamus. ut enim taceam, sine librorum auctoritate semel recepta auctorum verba tam licenter interpolare licere nemini: quod præterea in diuisione est vitiosissimum, ut cum plures partes proposueris, aliquam ex iis in dicendo, vel præcipiendo præterea, id in Cornificium imprudens confert. Cum enim ille de figura vocis agens, tres eius partes fecerit, magnitudinē, firmitudinem, mollitudinem: dixeritque magnitudini & firmitudini hoc commune esse, quòd utraque naturā comparatur; hoc utrique esse proprium, quòd illam augeat, præsertim & conseruet cura, hanc verò exercitatio declamationis, quæ ipsa quoque maximè mollitudinem faciat: par fuit de iis præcepta daturum, nullam prætermittere. quòd contrà sit tamen in illius emendatione. ubi enim magnitudo an nihil de ea dicendum fuit? fuit verò. eiusque utranque partem, & firmitudinis alteram ab hac præceptione alienā esse primū in vulgata lectione rectè docetur, qua videlicet & natura illæ cōparantur & cura augentur conseruanturque: nihil ut sit amplius de illis hic expectandum, quàm ut admoneatur lector, curandæ vocis rationem ab eius artificii peritis (*Φωνησις* Græci vocant) esse petendam. deinde quæ ad rhetorem propriè pertinebant, firmitudinis altera pars, & mollitudo tota, quibus præceptis eæ contineantur, ordine explicatur. quas ob res receptam lectionem conseruandam cenfeo: Lambinum verò, qui illā immutandam existimavit, sequi fecisse videri.

Pag. 47. vers. 24. *de firmitudine quæ visa sunt.*] Tollit hæc vltima, *quæ visa sunt*, Lambinus, ut superuacua, & à semidotto aliquo inculcata.

Pag. 48. vers. 18. *atque interfecare.*] Manuscripti duo, *atque interfecare*, ex quo Auratum, *atque inculcare*, facientem secutus est Lambinus. malit tamen, si per libros liceat, *atque insculpere*.

Pag. 49. vers. 19. *ut quàm proximè tuum vultum adinuemus*

O o iij

ad auditores.] Notat Vrsinus, in manuscripto, post vocem, *vultum*, additū esse, *tum manum*: ut integra lectio sit, *ut quā pro-
ximē tum vultum, tum manum admoueamus ad auditores.*

P. 50. v. 21. *ut ingenio, doctrina, præceptione.*] Lambinus vocē, *ingenio*, expungit, legitq; duob. manuscriptis auctoribus, *ut doctrina & præceptione.* ingenium enim & natura ferē idem sunt: neque semel doctrinam ingenio opponit Cicero.

P. 52. v. 1. *pedum tricenū.*] Alphonsi Delbenii coniecturam refert idem Lamb. *legentis pedum tricenū.* rectē mea sententia.

Ibid. vers. 31. *medico testiculos.*] Eiusdem manuscripti duo habent, *medicum*, ipse vulgatam sequitur.

P. 53. v. 1. *lam domutionem.*] Alii libri, *domitionem*, sicq; Lambinus edidit, *domutionem*, apud Nonium scriptum est.

Ibid. v. 4. *subornari, ut ad Iphigeniā.*] In nonnullis, *subornare Iphigeniā.* nonnulli alii *subornare vagantē Iphigeniam.* ex quo fortasse fieri posse videbatur Lābino, *subornare vadentē Iphigeniā.*

Ibid. vers. 9. *primum transigamus.*] Eiusdem manuscriptus vnus, *primum transigamus.* ipse abesse ab hoc loco vitium non putat.

Ibidem vers. 10. *natura suppeditebitur doctrina.*] Cum Lambiniano vetere vno consentit Rober. Stephani æditio, quę, *suppeditebit*, habet.

Ibid. vers. 26. *Itemq; quas res ante ora videmus, aut audimus.*] Videtur Vrsino melior lectio ea, quam reperiri ait in manuscripto, *aut quod recens audiuimus.*

IN LIBRVM QVARTVM.

Pag. 57. v. 20. *qui non, cū summe teneat artem.*] Videtur legendum, *qui cum non summe &c.*

Pag. 58. vers. 5. *quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonis cursitarit.*] Nullo bono sensu sic legi sentit Turnebus, emendatq; *aut Boiscus Sicyonius cursitarit.* assentitur ei Lābinus, quanquā mendoso codice deceptus eidem assingit, *Boiscus*, pro quo se malle ait, *Boiscus.* nam nihil eiusmodi in viri docti Aduersariis apparet, nisi fortē repetita illorum editione quid idem mutauit, quod à Lambino tunc lectum, in his quę postea exierunt exemplaribus frustra nunc quærimus. Fuluius Vrsinus, in vulgata ut suspicor lectione, opinatur legendum, *aut Boeus*: ut sit is, de quo meminit Pausanias Laconicis; ab eoque

eoque conditam Boeam urbem fuisse in extremo Boeciatici sinus cornu scribit.

Ibid. v. 17. *et suum quisque de libris suis tulerint.*] Inemendatam, corruptamque affirmare audet hanc scripturā Turnebus, legendumq; *de libris sustulerint*: quod Latine in loquendo consuetudinis gnaris probatum iri non dubitat.

Ibi. v. 24. *quod possumus & debemus.*] Rectē emendat idem Turnebus, quibus *possumus*, & *debemus.* sunt enim, quod idem monet, Crassi verba ex oratione quam pro senatu habuit ad populū: ex qua non hæc tantum, sed & alia plura referuntur lib. 1. de Oratore. In eadem sententia est Lambinus.

P. 59. v. 17. *aliis signis te scire multa intelligimus.*] *te scire*, legit idem. itaque videtur postulare sententia.

P. 62. v. 20. *Quid agere ausi sunt.*] Mutata interpunctione legit Lambinus, *homines, qui agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt, quo pacto &c. moxq; ex manuscr. arrepta in seruitutem virginibus, matribus familias &c.*

Ibid. v. 32. *precipitem perturbetis.*] Auratus & Lambinus, *de-*
turbetis. hic tamen non pugnat, si, *proturbetis*, quis malit.

P. 63. v. 14. *partim voluntate consenserunt.*] Omnino rectius est, *concesserunt*, quo modo Lambino legendum videtur.

Ibid. v. 36. *rubores eiicere posset.*] *elicere*, Ranconetus.

Ibidem vers. 36. *ut ne ad solarium quidem.*] Ad solarium certus locus Romę hoc nomine videtur fuisse Victorio, valde celebrer & frequentatus: ut suspicatur, quia illic in pariete aliquo ratio horarum descripta foret. cuius & hic, & in ea pro Quintio mentio fiat: *Vixit enim semper inculte atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conuiuiis versatus est.* Nicolaus Gruchius partem fori fuisse putat, in qua fortasse minima iudicia exercerentur. hancque vult horum verborum esse sententiam, ut dicatur hic adolescēs nullo modo ad forum esse idoneus, vel ad nulum genus fori aptus esse, sed ad scenam tantum, & verior esse hilitrio, quam orator.

P. 65. v. 13. *Que maxime ad modum.*] Vulgati alii, *Que maxime ad modum oratoris accom.* alii, *Que maxime ad commodum oratoris accom.* Lambinus, *Que maxime oratori accommodata est.*

Ibid. v. 32. *Baccę enee.*] Auratus, *baccę Eoę*, id est, vniones orientales, refert Lambinus.

Pag. 67. vers. 9. *quid conueniat eos impetrare.*] Lambini manuscr. *quàm conueniat eos veniam impetrare.*

Pag. 69. vers. 22. *Difficile est primum.*] plurimum, legit Rancetus, quem sequitur Lambinus.

Pag. 71. vers. 30. *Hoc non de enumeratione nostra fiet.*] *dinumeratione*, pro. *de enum.* reponit Lambinus à veteri libro admonitus, qui habet, *denumeratione*.

Pag. 73. vers. 16. *à pueritia confirmauit.*] *conformauit*, legendum esse contendit Lambinus.

Ibid. vers. 26. *malorum perfidia.*] Vulgati nonnulli, *maiorum*, habent, atque ita edidit Lambinus, duorum præsertim manuscriptorum accedente auctoritate.

Pag. 74. vers. 26. *alicubi honestè tractatam? nam hic.*] Alii libri, *alibi honestè tractat hic &c.*

Pag. 75. v. 20. *Non sensu hoc, et non sensu &c.*] Videntur hæc Lambino ex Demosthenis oratione pro Crephonte expressa: Οὐ γὰρ εὐρηκα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔρξαίμην, οὐδ' ἔρξαίμην μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔσθ' ἐστὶν βούλευμα.

Pag. 76. vers. 34. *quod rei militaris te infrequentem tradidisti.*] Paulo aliter vulgati alii, *quod tere militari infrequ. trad.* Lambinus ex manuscriptis hanc lectionem profert, suo iudicio fortasse rectam, *quod te tribuni infrequentem rei militaris tradiderunt.*

Pagina 78. vers. 11. *Si poema, loquens pictura est: pictura tacitū poema debet esse.*] Plutarchus Commentario, De gloria Atheniensium, Πλὴν ὁ Σικανίδης, inquit, τὴν μὲν ζωγραφίαν ποιήσεν. quod ipsum Sympol. 9. quæst. 15. repetit, & De audientis poetis, Καὶ μὴ μόνον ἐκείνο ὃ θρυλάμενον ἀκηχθὲς ἔστω, ζωγραφίαν μὲν εἶναι φθεγγόμενον, τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶν, τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ &c. ubi auctorē chriç huius nō nominat.

Ibid. vers. 24. *dicite, atq; obtemp.*] Reponit Lamb. ex duobus calamo exaratis, *edicite.*

Pag. 80. vers. 9. *quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit.*] Variè hic locus legitur. alii, vt editum est, habent. alii, *Plagioxiphus*: quod per placere sibi ait Turnebus, vt sit à tranverso gladio factum nomē. Lambinus, *Philoxiphus*, mauult: & Philippum significari putat. oratorem, opinor de quo sibi primum videri dixerat Turnebus dictum, *Plagiosippus*, plagium ei

ei furtumq; obici hinc existimans, vt & lib. 2. de Orat. in iocis. sed postea ab illa sententia decedens, aliud exculpere de eadem lectione tentauit, modò, *plagiosus fuisse*, faciens, modò, *plagiosus iste*, quod postremum omnium maximè probauit.

Ibid. v. 21. *materis transalpina.*] Etiamnum idiotismo nomen retinet, *Materas*, dicunt.

Pag. 82. vers. 9. *quia paululum in rebus difficillimis aspirauit.*] Aptius videtur Vrsino, quod esse in manuscripto refert; *facillimis*, pro, *difficillimis*.

Ibid. v. 22. *vt, si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat.*] Turnebus, *Numitorem*, de homine seditioso dictum accipit, ex eo, quod Numitor cū suo nepote coortus in Amulium, regno ipsum exturbavit. veteres tamen libros secutus legendum crediderit, *vt si quis Drusum, Gracchum, munitorem &c. obsoletum dicat.* nam Gracchum constat, teste Plutarcho, è viarum munitione plebis Romanæ gratiam emeritum fuisse. Lambinus vocem, *Gracchum*, ex annotatione natam putat, eaque deleta legit, *vt si quis Drusum, Numitorem obsoletum dicat.* ego necdum perpurgatum locum puto, pro, *Numitorem*, nonnulli veteres excusi habent, *Numitorem &c.* quod in perditissima scriptura adnotasse non me piget, si cui fortè vel ex eo detur ansa melius aliquid diuinandi.

Pag. 84. v. 34. *de qua superius diximus.*] Corrigit Lambinus, *posterius*: cū de eo licentiæ genere, quod astutioris ratione comparatur, posteriore loco dixerit: de eo, quod, quia acrimonie plus habet, laude mitigatur, prior.

Pag. 87. v. 34. *sed commutare. Commutabimus tripliciter.*] Libros manuscriptos secutus, legit Vrsinus, *sed commutare debemus. commutabimus autem tripliciter &c.* Sed vide quàm magnas tenebras quàm levis res, clarissimæ luci plerumque offundat. vnius litteræ, neque illius ita magnæ, inferiore sui parte corruptæ vitio, factum vt tota laboraret sententia: Fulviani adeò codicis descriptori, siue quis alius auctor fuit, labantem aliunde fulcire religio non fuerit. nam de cordati viri fide dubitare sit nefas. Si enim quod in suis scriptis libris esse affirmat Lambinus, pro, *commutare*, quod vulgati habet, *cōmutatè*, legamus, aduerbiū pro verbi indefinito, quàm clara & perspicua emergit sententia! Eandem rem dicemus, non eodē modo &c. sed *cōmutate. Commutabimus tripliciter &c.*

Pag. 88. v. 1. *Cum augetur incolumitas.*] Rectè Lambinus emendat, *Cum agetur incolumitas.* nam vulgata quidem lectio nullum bonum sensum efficit.

Pag. 89. v. 8. *In hoc libro docuimus.*] Totum istud, *In hoc libro docuimus*, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est, funditus delet Lambinus, ut superuacaneum, & aliunde profectum.

Pag. 91. v. 14. *Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile.*] Rectius videtur Lamb. si legamus, *Hic probabilius factum est quod minus est verisimile, non posse* &c. quorum verborum clara est sententia.

Pag. 92. v. 8. *Hoc simile exornatione.*] Hunc locum ope veterum codicum sic restituit Lambinus: *Hoc simile per collationem utriusque rei, & alterius inscientie artificii, alterius stultitie simili ratione collata, sub aspectum omnium subiecit.* suo iudicio praelare.

Pagin 93. vers. 3. *Ibant in praelium corpore.*] Legit idem ex antiquis: *Ibat Turnus in praelium corp. tau. validiss. impet. leon. acerr. similis.*

Ibid. v. 14. *comeditur cum domo sua & aufertur.*] Lamb. manuscriptus, *cum domo sua, ut comedatur, aufertur.*

Pag. 94. v. 18. *dicit homini clarè.*] Fulvianus scriptus liber pro, *clarè*, habet, *clam*. & ita scribendum videtur.

Pag. 97. v. 11. *inde Tarfi presidium reliquit.*] *Tharfi*, restituit Turnebus, cuius coniecturam Lambinus manuscriptorum auctoritate confirmat.

IN M. TVLLII CICERONIS

RHETORICORVM, SEV DE INVENTIONE, librum primum.

Pag. 102. vers. 18. *quod in officio quid fieri.*] Et rotundius, omnino & rectius est, quod esse in manu descriptis libris notat Vrsinus, *quod in officio quid fini, in fine quid officio conueniat, consideratur.*

Pag. 104. v. 10. *ad inuentionem perceptio.*] Delendum, *ad inuentionem*, vel addendum, *idoneorum*, quod verbum paulò antè alieno loco positum, fortasse hìc sit reponendum, censet Lambinus.

Lambinus. ego prius verius puto. neque eos motor, qui, *verborum inuentionis*, emendant. nam quid hìc facit inuentionis? omnino ex præcedente clausula reperita sunt descriptorum negligentia duo illa verba.

Pag. 105. v. 4. *Nam quid factum sit.*] Castigat idem, *Nam ecquid factum sit*, moxque, *Ecquid fiat*, &, *Ecquid futurum sit*, rectè.

Ibid. v. 12. *non quod de facto non constet.*] Aurato idem quod Lambino de his verbis videbatur, esse id glossema eorum quæ proximè antecedunt, *non quod de re non conueniat*. quare tollere non dubitauit Lambinus.

Pag. 106. vers. 14. *partis eius, quod hic dicit.*] Legit Lambinus ex duobus manuscr. *partis eius, quam hic dicit*, id est, constitutionis generalis.

Pag. 110. v. 7. *primum in ratione exord.* Idem, *primum orationem exord.*

Pag. 112. v. 35. *quem aduersarii perturbatum putant oratione.*] Esse in vetustissimo apud se libro monet Vrsinus, *putat*, vnius, non plurium numero. atque ita sibi scribendum videri, rectè ait. refertur enim ad auditorem, non ad aduersarios: ut, *aduersarii*, patrius sit casus singularis, nō rectus multitudinis. hoc verborum ordine, Nam auditor cum videt eum, quem putat perturbatum oratione aduersarii &c.

Pag. 113. vers. 3. *quod genus, strepitum, acclamationem: aut iam par &c.*] Legit Lambinus, *quod genus, strepitum, acclamatione*, quod genus, est, ut, *eor*: ut idem docet. Vrsinus ex optimo libro manuscr. addit verbum, *dicemus*: quod, vel eiusmodi aliud, sententiæ alioquin pendenti videtur necessarium. sic igitur cum illo legemus, *quod genus, strepitum, acclamationem dicemus*.

Pag. 115. vers. 14. *tamen quia satis fuit dixisse, domi negauit esse.*] Nescio quid in mentem viro docto venerit, scribenti, videri sibi legendum: *tamen quia satis fuit dixisse*, *Accessi ad adici, puerum euocaui, quesivi dominum, domi negauit esse* &c. cum manifestò cum mente auctoris hæc pugnent.

Pag. 123. v. 5. *ut ne confirmatio modum.*] Legit Lambinus ex veteribus, *ut ne infirmatio modum* &c.

Pag. 124. v. 7. *ob id factum.*] *factum*, idem delet ex eorumdem auctoritate.

P. 130. v. 39. *De unaquaque parte.*] Emendat idem, *De una quaque*

parte, partim ex libris, partim ex coniectura. sic enim & infra, Si qui autem ex una quoque parte &c.

Pag. 132. v. 26. in eorum fide spem habere.] Flagitium fecerunt, qui primi quod in veteribus legitur, fidem, in, fide, mutarunt. rectam scripturam retinent adhuc Gryphiani libri.

Pag. 133. v. 3. Aut ita ut ex contrario.] Lambini manuscripti pro istis hæc habent, Aut contrarium conclusionis inferimus hoc modo.

Ibid. v. 17. & perspicuam feceris complexionem.] suggeris, legit Lambinus, ut est in manuscriptis duobus longe optimis. paulo antè: & illud vitium, quod illis displicet, magis optere vitium est, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus.

Pag. 134. ver. 13. ut quam facile sit factum.] Lambinus hoc totum, vel, quod in aliis libris legitur, ut, quam facile dictum sit, expariamus, ut alienum & superuacaneum delet: alioquin ita potius lecturus, hoc idem exerceamus, id quod facile factum sit.

Pag. 137. v. 15. cuius prædæ sectio non venierit.] Vulgati alii, cuius prædæ sectione venierit. alii, cuius prædæ sectio venierit. Ad hunc locum legere aliquid memini Petri Nannii Miscellaneis.

Pag. 141. v. 5. Immane est facinus.] Idem exemplum ponitur lib. 2. Rhet. ad Heren. pag. 29. vide locum.

Pag. 142. v. 7. & ita omnes transire breuiter argum.] Quidam legendum putant, & ita omnes transigere breuiter. quibus assentitur Lambinus.

Pag. 143. v. 9. quæ personis atque negotiis attributa sunt.] Melius videtur Vrsino, quod in manuscripto legitur, quæ personis, aut quæ negotiis attributa sunt: & paulo antè, quod in confirmationis præceptis posuimus.

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag. 150. v. 17. & præceptorum versabimur.] Fulvianus, præceptionum.

Ibid. v. 21. Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur.] Rectius vulgati alii, Nunc ad coniecturalem constitutionem proficiscemur. sicque in manuscriptis suis exstare Lambinus & Vrsinus adnotant.

Ibid. v. 30. cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet.] Legendum putat Lambinus, cum illum alterum nummos habere animaduertisset.

Ibid.

Ibid. v. 34. gladium cruentum.] Et hic, & nono post versu, cruentatum, habet Lambini manuscriptus liber.

Pag. 155. v. 21. ut si quis pecunia.] Emendat Lambinus, ut, si, quem pec.

Pag. 166. v. 2. post autem approbata. Quedam &c.] Aliter hæc distinguit Lambinus, post autem, approbata quedam à consuetud.

Pag. 167. v. 18. id est, apud commune Græcie concilium.] Nemo opinor non assentietur Lambino, totum hoc glossematissimum suspectum habentis. cui enim ignoti Amphictyones, nisi quibus præceptore est opus?

Pag. 168. v. 10. Incurrit huc definitio, quid sit ledere maiestatem.] Legit idem, Incurrit huc definitio: sed nos hunc locum &c. interiectis illis deletis, quid sit ledere maiestatem. quod se trium manuscriptorum auctoritatem secutus facere ait, & rationem. neque enim, ledere maiestatem, Ciceronem dicere, neque, lese maiestatis accusare, quenquam qui Latine sciat, sed, lege maiestatis.

Pag. 170. v. 39. Postea perturb. ind. futur. dicemus.] Inducit idem & dicemus, repetitque, demonstrare debet.

Pag. 171. ver. 35. verum etiam homini libero.] Mauult idem, quod est in manuscriptis tribus, verum omnino homini libero. omnino ἀπλώς.

Pag. 172. v. 13. audaciam sui conquestione.] Restituit idem Lambinus, audaciam, sui conquestio. necdum tamen locum mendose scriptum perpurgatum putat.

Pag. 173. v. 7. vis implicata demonstrabit.] Verbum, demonstrabit, à duobus manuscriptis abesse rectè videtur Lambino: aptum enim esse horum vtrunque membrum à verbo, considerabitur, quod post paulo sequitur. præterea nec satis Latine dici, demonstrabit quod non potuerit.

Pag. 176. v. 13. aut nisi fecisset præcaueri.] Emendat Lambinus, ac, ne sic faceret, præcaueri.

Ibid. v. 29. potest. hab. iudicandi.] Tres Lambiniani, vindicandi.

Pag. 177. v. 13. quod ex eo quoque genere.] Legit Lambinus ex maser. vno, quod ex uno quoque genere. rectè.

Ibidem v. 22. Quare parte eius generis.] Hæc scriptura plena, & recta est.

Ibid. v. 38. *apud L. Opimum.*] Probat Vrsinus ex amicis suis quendam legentem, *apud L. Opimum Praetorem*, si modò manuscripti alicuius auctoritate ea lectio confirmetur. nam historiam quidem non discrepare. *Liuiana Epit. lib. 9. L. Opimus Praetor Fregellanos, qui defecerant, in deditiōem accepit, Fregellus diruit.* Mox, *diu dictum est*, vt editum, habent & vulgati & manuscripti omnes, ne Lambino quidem negante: qui nihilominus, *diu dictum est*, reponit.

Pag. 178. v. 17. *se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit.*] Lambinus, *se aut consanguineum maioribus in primis eorum, qui se saluum velint, aut amicum esse demonstrabit: & amplius. suae vol. & nob. gen. & dign. ostendet &c.*

Pag. 179. v. 35. *nihil ad nos attinet.*] Rectè delet Lambinus, ad nos, plenum est, & ex eleganti Latini sermonis vsu, nihil attinet.

Pag. 180. v. 39. *deliberari putent.*] Sic libri omnes. Lambinus emendat, *delibrari*, id est, detrahi, deminui, deteri. translatione ducta ab arboribus, quæ propriè delibrari, hoc est libro suo & cortice nudari dicuntur. Sed mihi id semper violentius visum est. & fortè ego palatum perdidi, cuius ad gustum bonum verbum non facit: sed, *delibrari de gloria*, patienter audire non possum, non magis profectò, quàm, *de arbore*. quin vt, *delibrare arborem*, vñtate dicimus, illo altero modo, ni fallor, nunquam: ita si quis illi hñc verbo sit vsus, *uñne suam gloriam &c. delibrari putent?* potius legerim, vel vt Latini sermonis consuetudini seruiam. Quanquàm si quid mutandum sit, *de sua gloria &c. delibrari putent?* malim legere. & fortasse à Cicerone ita scriptum esse quis dixerit, sic certè auctor ad Herennium extremo libro quarto locutus est: *Ille, inquit, nulla voce delibans insitam virtutem, concidit tacitus.* vnde quoque scio, qui ægrè manus abstinerint. Sed locus mutationis quem premimus hic non eget. & *deliberari putent*, remotiore quidem sensu, sed recto tamen, & eleganti dictum est, hoc est, gloriam suam, ingenti virtute partam, in dubium æquatis cum talibus hominibus præmiis vocari putent. nam quorum præclara existant ad virtutem exempla, quique vel bene gesta, vel aucte, vel conseruatæ reipub. præmia, honorem bñtic aut illum sunt consecuti.

secuti; si eosdem honores, hoc est eadem virtutis præmia, hominibus longè sibi virtute inferioribus decerni viderant, meritò offendantur, qui se eodem gradu & ordine cum illis haberi videant, quasi nihilò iisdem meliores. Hæc est opinor, horum verborum sententia. & depellenda iniuriā fuit, quam probæ lectioni illatum properabat vir doctus.

Pag. 184. v. 12. *quasi intentantis loco producendo.*] Legit Lambinus, *quasi producendo*, deletis duabus illis vocibus, *intentantis loco*, seu, quod in aliis libris est, *intendentes loco*.

Ibid. vers. 14. *aut contra contenti neget.*] Hoc totum vt corruptum, vel aliunde inculcatum, delendum censet Lambinus: vel ita legendum, *aut contra contendere posse putet*: vel, sic potius, *aut contra dici posse contendat*. nisi ita illa explicemus, an neget contra scriptum à se factum, aut pugnari contra scriptum, cum factum suum, quod cum scripto pugnat, defendat.

Pag. 186. v. 13. *si eius rei causam, propter quam.*] Corrigit idem, *si eius causæ, propter quam &c.*

Ibid. v. 26. *se actiones videre.*] Quidam legendum putant, *eam seragationem videre*: Lambinus, *eam se rationem &c.* omnino locum suspectum habet.

Ibid. vers. 28. *legem cuiuscumque sit.*] Alii libri, *cuiuscumque sit*. mauult Lambinus, *cuiusmodi*.

Pag. 189. v. 39. *que diligentissima & sancta est.*] Lambinus ex coniectura deprauatam suo iudicio lectionem sic restituit, *que diligentissime sancta est*. sancta, sancita. non celat nos tamen, in vetèri codice scriptum esse, *que diligentissima & sanctissima est*, quod non probat.

Pag. 190. v. 26. *Paterfamilias uti super &c.* Vide quæ ad eandem hanc legem dicta sunt lib. 1. ad Herenn. pag. 10. quo loco eadem ferè repetuntur.

Pagina 191. vers. 1. *in odium alicuius inuectionis concitati.*] Ioan. Michael Brutus, vir doctus & disertus, sic locum emaculat, *in odium alicuius inuectio concitata*. quod non probat Lambinus: legitque ipse, *in odium alicuius inferioris concitati*. nam quin in, *inuectionis*, vel, quod nonnulli veteres habent, *iniesionis*, scripturæ sit vitium, minimè dubitat.

Ibid. v. 37. *alius locus erit considerandus.*] Lambinus, *considerandi. rectè.*

Pag. 196. v. 21. *Facile id fieri dicimus.*] Vrsinus, *Facile id dicimus, quod. sumptumque ex lib. 1. Rhet. Arist. obseruat: ῥαδίαι δὲ, ὅσα ἢ ἀνδρὶ λυπηρῆς, ἢ ἐν ἐλπίδι χρονοῦ. τὸ γὰρ χαλεπὸν ἐκζητεῖται, ἢ λυπηρῆς, ἢ ἐλπίδι χρονοῦ.*

Pag. 197. v. 6. *Hoc inferius.*] Videtur Lambino legendum, *In hoc inferiore. & dixit, Illic in superiore.*

Ibid. v. 19. *ad quas similis adiunctio non accedit.*] Quibusdam negationem tolli placet.

Ibid. v. 23. *si nolint fama.*] Corrigit Lambinus, *Extra quam, si velint &c.*

Ibid. v. 37. *quod sit in praesentia de honestate delibatum.*] Et hic eruditus vir, *delibatum*, legendum pertendit. ego verò vehementer erro, aut, quæ hoc ipso libro ad pag. 180. mihi videri dixi, vera sunt. cuius loci coniecturam ἐκ παρρησίας meam, huius quoque auctoritate confirmatam volo.

IN LIBRVM I. DE ORATORE, AD Q. FRATREM.

Pag. 199. v. 21. *si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio.*] Pulcherrimam sententiam vnius syllabæ corruptæ vitio obscurari queritur Hotomanus: quæ tamen in clara luce collocari denuò possit, si pro, *& ambitionis occup.* legamus, *ut ambitionis occup.* quo modo ipse corrigendum existimat. Vult enim Ciceronem comparare studium suum in honoribus petendis, adipiscendis, obtinendis. spatio atq; curriculo Circi maximi: & quia Quæstura, Aedilitate, Prætura, tandem etiam Consulatu, qui summus erat magistratus, perfunctus erat, hoc dicere, ambitionem suam iam ad calcem peruenisse, neque quicquam longius esse quò progredi possit. sensu apertissimo, hoc, Requiescendi initium iustum futurum fuisse, si quemadmodum ambitionis & petendorum magistratuum occupatio decursu honorum, sic etiam infinitus forensium rerum labor atatis ingrauescentis flexu constitisset. Miraturque Lambinum, qui pro, *infinitus*, hoc loco, *finitus*, legit: cum toties Cicero forenses Oratorum labores infinitos fuisse testetur: qui neque ani-

animaduertit, decursum honorum ad ambitionem, atatis flexum ad illos labores referri.

Ibidem vers. 26. *in eo maxime molestiarum & turbulentissimæ tempestates extiterunt.*] Victorius in scriptis exemplaribus, *in eo maxime moles molestiarum &c.* legi affirmat: rectiusq; dici existimat, *molestiarum moles*, quàm, *tempestates*, quòd si quis eiusdem syllabæ repetitione offenditur, vnum quoque exemplum hoc esse vitiosæ id genus cōpositionis, quàm incidisse Ciceronem obseruat Fabius. Ita quoque vt asseuerat Victorius reperiri in tribus manuscriptis testificatur Lambinus: *molestiarum* translata hic dictum Ciceroni adnotans, vt *molem mali* dixit Catil. 3. & *inuidie molem*, item ex quodā poeta, *Maiores mihi moles, maius miscendum est malum.*

Pag. 200. v. 37. *consilio & sapientia.*] Quidam Lambiniani manuscripti, *consilio & sententia.*

Pag. 201. vers. 6. *quàmq; multi sint, facillimè.*] Multo emendatius Rob. Stephanus edidit, *quàmq; multi, sic facillimè, &c.* quæ secutus est Lambinus, accedente præsertim manuscripti vnius auctoritate.

Ibidem vers. 14. *quæcumque essent, vel sc. per. vel differendi ratione.*] Lambini manuscriptus vnus, *quæcumq; possent, vel sc. per. vel describendi rat.*

Pag. 202. vers. 15. *incredibili quodam noctri homines dicendi studio flagrauerunt.*] Emendat Hotomanus, *discendi*, quod aptius multo & concinnius esse, facile se cuius intelligenti probaturum non dubitat.

Ibi. vers. 16. *Excitabat eos magnitudo & varietas &c.*] Aptius eum superioribus conuenire videtur Hotomano, quòd vix quidam doctissimus reponendum hic arbitrabatur, *Excipiebat, pro, Excitabat.*

Pag. 204. vers. 18. *venisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius dicebatur.*] Si locus mendo vacat, placeat Manutio hæc distinctio, *venisse eodem socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur*: vt Mucii filiam, Crassi uxorem, iam periisse ostendatur. alii sic interpretantur: *venisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur.* quibus ipse non assentitur: nam illud, *qui fuerat Q. Mucius*, ineptum, insultumque videri non dubitat. omnino mallet ita legi: *venisse eodem socer eius Q. Mucius dicebatur.* non enim, cum in Tusculanum venire, videri iam è vita excessisse Mu-

cii filiam, vt oportuerit à Cicerone scribi, *socer eius qui fuerat* & ipse Mucius infra generum suum nominat Crassum, tanquam viua filia. Assentior, inquit, Crasso, me aut de C. Lelii, *soceri mei, aut de alterius generi aut arte, aut gloria detrahā.* Augent eius suspicionem antiqui libri, quorum plerique habent, *socer eius qui fuisse, nullus, socer eius qui fuerat.*

Pag. 205. vers. 37. Hoc enim vno prestamus vel maxime feris. Aristoteles Epist. ad Alexandrum, Οἱ τῶν ἐσθίων, ἢ 2. §. Φίλο-
φρον τῶν λοιπῶν ζῴων, obseruat Vrsinus.

Pag. 207. v. 18. Equidem & Seruium Galbam memoria teneo. Recte, vitio legi, *Sergium*, (sic enim antehac) docuit Lambinus; & vt ex illius sententia editū est, *Seruiū* esse reponendum, vt sit *Ser. Sulpitius Galba*. Sergius. n. nomē gentile est, nō pre-nomen. gentis, quoq; nomen Sulpitius ex qua Galbe, gentilia vero nomina duo simul in quenquam cadere, à more Romano & cōsuetudine abhorret. cognominum alia est ratio.

Ibidem vers. 25. in omni sermonis disputatione. Legi debere contendit Lambinus, in omni sermone copiosiss.

Ibid. v. 31. ceteriq; in suo genere physici, vindicarentq;. Mauult idem, quod est in veteribus duobus libris, ceteriq; suo iure physici vindicarent, ornati homines &c.

P. 208. v. 1. id te ipsum negare cogeret. Emendat idē, id te ipsum scire negaret, negant enim Academici, quicquam sciri posse.

Pag. 209. v. 5. omnium rerump. Vocem, omnium, delet idem Lambinus, tribus manuscriptis fretus, à quibus illa abest.

P. 210. v. 10. quae nisi qui naturas. Ioan. Passeratii coniectura approbata, reponit Lambinus, *Quare nisi qui*, &c.

Ibid. vers. 35. & exiguū sermone. Lambini manuscriptus liber optimus habet, *tenui quodam, ex angustis, sermone*. quam ille scripturam, vt rectam & veram sequitur.

Pag. 214. v. 29. & hercule etiam studiū illud dicendi acerrimū defuit. Et hic quoq;, vt suprà pag. 202. v. 15. discendū, legēdū censet Hotomanus. cui assentitur Lambinus.

P. 215. v. 35. excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina. Virū quendā clarissimū, eundēq; optimū, & doctissimū, refert Hotom. neq; tamē nominat, qui pro, excitabatur, legendū hic, excipiebatur, existimabat. quod sibi magnopere ipse arridere p̄stetur. Menedemus homo promptus, hoc est, disertus, & ad dicendū paratus, etū incredibili dicēdi facultate

tate & copia p̄ditus esset; tamen repente excipiebatur à Carneade homine abundante doctrina & summa artū omniū eruditione: hoc est, Menedemo respōdebat Carneades. Cuius quisque est correctionis auctor, habet assentientē Lambinū.

P. 217. v. 11. me in illo numero. Videtur eidē verba, hæc, in illo numero, abundare. hoc enim est, in quibus, quod præcessit, quare ea delenda censet.

Ibi. v. 39. qui antequam ad dicendum ingreffi sumus. Manutius excudit, ad discendum ingreffi sumus. recte, vt Hotomano videtur; qui ad eum modum corrigendū & ipse monuerat. Duos quoq; manuscriptos cum emendationibus vulgatis, hoc est, opinor, Manutianis, consentire fatetur Lambinus. quos sequitur. qui enim quisquam ambitione & foro obrui potest, antequam ad dicendum ingrediatur?

P. 219. v. 9. De his, credo, rebus, inquit Crassus, vt in condicionibus scribi solet, quib; scia. poterōq;. Vox, condicionibus, corrupta videtur Victorio: emendatq; in actionibus, proximē vt ait à veterē scriptura. Coniecturā suā adiuvare non parū putat loco illo lib. 5. de Finib. Vt in actionibus prescribi solet, De eadem re fecit aliō modo: etiā si illa ipsa condicio non addatur. in actionib; enim plura scribi solita, existimādū esse. M. Varro in vi. de lin. Lat. Hoc idē Cosconius in actionib; scribit. & in vii. Ideo in actionib; videmus dici, *Quārem*, siue me litē dicere oportet. Duos veteres Cardinalis Borromei libros habere scribit Manutius, vt in cautionibus: duos Fuluii Vrsini, vt in eritionibus, quos sequitur, vt minus mēdosos. opinatur enim legendū, vt in eretionibus. Sed iā blini Franciscus Duarenus l. C. us, quē postea est secutus Lambinus, ita castigauerat. Cernere, & ex eo Cretio, verba sunt iuris, diciturq; hæres cernere hereditatē, cum se heredē esse cōstituit, & cum id fecerit, creuisse: Cretio autem, certum dierum spatium definitur ab Vlpiano, quod dabatur hæredi instituto ad deliberandum, utrū expediret ei hereditatem adire, necne.

P. 223. v. 35. & ad quamcumq; artem. Placet quod in vulgatis nonnullis legitur, quodq; ex veteribus duobus profert Lambinus, & ad quam quemq; artem.

P. 224. v. 16. Nihil est. n. tā in igne, nec tā ad diurnitatem memoriæ stabile, quā id, in quo aliquid offenderis. Tota hæc clausula cū superiore sententia non satis coherere videtur Hotomano;

Obferu. lib. 2. cap. 12. neq; tamen dicit ubi melius collocari possit, & loco conuenientius.

Ibidem vers. 26. *Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc ad id quod facere possit, detrudendum puto.* Hanc totam periodum octo post versibus teponendam arbitratu Hotomanus, post illa verba: *Quam ad vos exacuendos (ad exhortandos) accommodaui orationem meam: ut ad vocem, deterrandos, referatur.*

Pag. 225. vers. 30. *non quandam aut perreconditam.* Perturbatus videtur Lambino verborum ordo, legendum q; *exponam vobis quandam non perreconditam* &c. nam ut vulgo legitur, frustra tale quiddam, requiratur, sed peruulgatam, & in medio positam, & facilem &c. quod videtur sequi debere.

Pag. 227. vers. 22. *sed iis, qui ingreditur ad studium.* in studium, docti quidam emendant. sicque in manuscripto longè optimo à se repertum testatur Lambinus.

Pag. 228. vers. 25. *cum remiges inhibuerunt.* A Passeratio admonitus Lambinus restituit, *sustinuerunt*, pro, *inhibuerunt*. idque Cicerone ipso auctore, qui ut ex Epist. ad Attic. intelligitur, cum hic primum, *sustinuerunt*, scripsisset: idque deinde, quod ita visum esset Attico, mutasset in, *inhibuerunt*: rursus ad priorem sententiam rediit, & *sustinuerunt*, reponi: *inhibuerunt*, deleri voluit, cum ad villam suam naue appulsa, remiges animaduertisset inhibere iussos, non sustinere remos, sed alio modo nauigare. sustinere autem iidē dicuntur, cum impetum pulsumque remorum intermittunt.

Pag. 230. v. 22. *quasi pertransennam.* Sic & Nonius hunc locum citat. non vult nos celatos tamen Lambinus ita se in antiquis duobus scriptum reperisse, *quasi nauem prætereuntem strictum adspeximus.*

Pag. 231. vers. 35. *ne exceptione excluderetur, quod ea res antea in iudicium non venisset.* Sic libri omnes. mendosè, ut videtur Hotomano: cum ita potius legendum sit, *ne petitor exceptione excluderetur*, (tum deinde grandioribus literis) *QVOD EA RES IN IUDICIUM ANTEA VENISSET*. quib. grandioribus literis visitata exceptionis rei iudicatæ formula designatur. Illius coniecturam confirmat antiquus Borromei liber, in quo, *antea venisset*, scriptum esse, & rectè ut ipse sentit, affirmat Manutius. Negationem quoque abesse à manuscripto

scripto vno Bruti fide testatur Lambinus: qui tamen vulgatam lectionē defendi posse existimat, ut intelligamus, verba esse Crassi, non petitoris. Sed loci huius, & superioris, de rei & temporis plus petitione, interpretatio non aliunde melius peti potest, quam ab iis quorum ea est propria tractatio. Consulendus idem Hotomanus Obferuat. lib. 8. cap. 3.

Pag. 232. vers. 6. *quod cum P. Scauola frater esset.* Ianus Gulielmus ex antiquis libris collegii Tosari, quorum lectiones Petrus Suffridus ei communicauit, emendat, *Scauola superesset*, id est, ut ipse interpretatur, tutelam illius gereret. tutores enim pupillorum rebus supersunt, quod ipsi per ætatem non possint. *Superesse* autem, pro, auxilio esse, & defendere, qui dicat, Latine eum loqui negat Gellius. quod contra esse, exemplis prolatis alter Ianus docuit, Palmerius: & magno auctore posthac, ut Gulielmi correctio est, non dubitabimus. Vulgatam enim *scripturam*, *frater esset*, vitiosam esse, nec ferri vlla ratione posse, pertendit idem Gulielmus, cum Scauolæ Crassus neque natura neque adoptine frater fuerit.

Ibid. vers. 33. *quare denique ciuis, an peregr.* Rectè vel delet, *quare*, Lambinus, vel pro, *an*, mox & post paulò legit, *aut*.

Pag. 233. vers. 12. *testamento exheres filius.* Probat manuscriptum Lambinus, à quo hæc tria verba absunt, certè si minus duo postrema, at, *testamento*, delendum censet: neque enim testamento exheres filius fuit, sed præteritus. Qui prælectiones in hos dialogos scripsit, Talæus, totū hoc, præterquam quod in nonnullis exemplaribus non reperitur, expungendum vel ea de causa censet, quod cum sequenti sententia pugnant, *quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim.*

Ibidem vers. 33. *M. Bucculeius.* Lamb. manuscr. vnus, *M. Bulculus*, & infra, *Bubulco*, & *Bubulcio*, habet.

Ibidem vers. 36. *cum ædeis L. Fusio venderet.* Legendū censet Lambinus vel contra omnium librorum auctoritatem, cum ædeis *L. Fusio*: nisi quis, *L. Fusio*, malit. omnino *Fusio*, ferri non posse, cum gentile hoc nomen esse debeat, nulla autem sit gens Fusia: nam prænomen nemo dixerit: ergo illorum alterum.

Pag. 234. vers. 2. *M. Curii causa.* Manius Curia gentis prænomen fuisse, nemo ignorat. idque singulari litera apice no-

tata scribi solitum, hac, M' pro qua M. quoties numero non est comprehendere imperiti librarii fecerunt, Marcū significari cū crederent, de Manio autē ne suspicaretur quidē.

Pag. 234. v. 38. *cūm queritur, is, qui domini voluntate census sit, si* (typogr. vitio, si, omisum est) *non sit conditum lustrū, sitne liber?* Hæc nonnullorum excusorū lectio, manuscriptorum etiā auctoritate cōfirmatur. pleriq; alii vulgati habent, *census sit, si modo sit conditum lustrū, sitne liber?* Cuiacius ex vet. membranis sic restituit, *census sit, continuōne, an ubi lustrum conditū, liber sit, qui omnino videndus* Obseruat. lib. 17. ca. 20. ubi de ratione habitatione, vtrum ea retrorahatur, disquirat.

P. 235. v. 17. *segnitiam hominum.* Alii libri, *segnitiam*: Nonius, *segnitatem*, legit.

P. 236. v. 30. *uti, cūm ab hoc discesseritis.* Lambinus, *ut ei, cūm ab hoc discesseris.*

P. 238. v. 12. *qui, cūm ingenio sibi auctore dignitatē reperissent.* Nō placet Manutio, neque putat satis Latine dici, *ingenio auctore*, neq; hū ingenii cū dignitate, sed cū auctoritate cōparatur. itaq; nisi veteres libri dissenserēt, à quibus discedendū nō arbitrat, ita legeret: *qui cūm ingenio sibi auctoritatem reperissent*, &c. Pro, *reperissent* autem esse in quibusdam libris manuscriptis, *peperissent*, ait Lambinus. nihil tamen mutat.

P. 242. v. 30. *et duodecim scriptis ludere.* Docuit iam pridē Victorius Variar. lib. 15. ca. 13. *scriptis*, nō *scriptis*, legendū esse: eāq; lectionē veterū codicū scriptura, & priscorū grāmaticorum auctoritate cōfirmari ostendit. quē miror silentio præterisse Lambinū, cū idē ad hunc locū propemodū cū illo diceret.

Pag. 244. vers. 1. *et ita peragrat per animos.* peragrat animos, legit Lambinus.

Pag. 245. v. 5. *regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset?* verbum, *potestatem*, tollit Lambinus. vult enim esse imaginem.

Ibid. vers. 9. *Idem q; Sergium Galbam.* Afferuit huius loci veterē scripturā Vrsinus, quæ in antiquis etiā editionibus existat. Idē Q. Ser. Galbā. Hanc corruperat historiarū ignoratio: in qua versatissimo viro, ea præsertim quæ Urbē spectat, nō difficile fuit errorē deprehendere. Fuisse igitur Galbas ex Sulpicia gente, tralatitiū est: ut vltimā eā gentē duobus prænominibus, (quod qui te doceat, non passim reperias) ostēdit Vrsinus.

nus. Vñ erat Seruius cōmune omnibus Sulpitiis: alterum sibi quisq; præterea ad illud assuebat. quo iure hic Q. Ser. Sulpicius Galba vocabatur. Quod autem & hic & infra pag. 257. & aliis fortasse locis, *Sergius*, scriptum est, pro, *Seruius*, eam maculam eluit Lambinus. ut notauimus ad pag. 207.

Ibidem vers. 16. *quod is C. Sulpicii Galli propinqui sui.* Gali, vñico L. scribit Vrsinus veteribus numis auctoribus.

P. 246. v. 25. *ex sententia.* Hæc sententia, emendat idem, nihil motus numeri mutatione, vtrisque scriptorib. nec infrequenti.

P. 247. v. 13. *et clarissimi ciues ei studio etiam hodie præfunt.* Lābinus & Vrsinus ex veteribus libris auctiorem locum hunc proferunt, *et clarissimi ciues et studio et semper præfuerunt, et etiam hodie præfunt.*

Ibid. v. 24. *cantor formul.* cantor, habet Lamb. vnus mascul.

Ibid. vers. 36. *icircō, qui, quibus verbis hercisci oporteat, nesciat.* Pro, *hercisci*, vel ut alii, *ercisci*, Victorius ope veterum librorū, in quibus, *erētū cieri*, scriptum est, restituit, *erētū cieri*: quo sibi quoq; modo ex illius sententia legendum videri postea profusus est Lambinus, quā priorē editione vulgasset, quibus verbis *ercisci*, *cieri*. *Erētū citum*, patrimonium vel hæreditatem diuisam dicebant.

P. 248. v. 37. *in controuersis.* Huius scripturæ nullā esse nec rationem, nec sententiam, ait Lambinus, frustra q; esse eam qui defendant. ipse, *iuris in controuersi*, restituit.

Pag. 249. vers. 37. *sed in magistri carmine.* Videndus ad hunc locum Turnebus Aduers. lib. 23. cap. vlt. qui à se, *magistri*, emendatum ait, cū antea, *magico*, legeretur: eiusq; suæ correctionis rationem reddens, eruditē horū verborū sententiam explicat. Sequentia Lambinus ex veteribus libris sic restituit: Nam quod iner, accus. adolefc. qui istam artē facillimam non ediscant: quā sit facilis, primum illi viderint, qui eius artis arrog. &c.

Pag. 250. vers. 8. *quā Manlianas.* Alii libri habent, *Mamilianas*, alii, *Manlianas*.

Pag. 251. vers. 2. *et præscriptionibus.* Per prescriptionibus, ex duorum manuscriptorum fide reponit Lambinus, quod nomen in nominibus, rationibus, & tabulis locum habet. sicq; alibi locutum Ciceronem, planum facit.

Ibidem vers. 15. *Græcorum more, et tragedorum.* Lambiniani mansc. tres, *Græcorum more tragedorum*.

Ibidem vers. 22. *paenam, aut munitionem citamus.* [Videtur Turnebo Cicero Græca verba *παῖναι* & *μυνεῖν* interpretari voluisse. quare, *minuritionem*, pro, *munitionem*, hic legendum censet. esse autem *μυνεῖν*, tenui & deducta voce canere: viderique *paena* contentionis vocis esse, *minuritione* remissionis. quam sententiam suam quibuscum non satis probatam repetit Aduers. lib. 1. cap. 12. & confirmat. Apud Sextū Pompeium *minuritiones* appellantur auium minorum cantus. Turnebi coniecturā secutus Lambinus, *minuritionem*, restituit. alii pro eodem, *nomium*, legunt.

Pag. 252. vers. 29. *familiari meo Longo mutuabor.* [Nicolaus Gruchius, testatæ eruditionis vir, ex Planciana emendabat hic, *Longino*, quod etiam Lambinus monuit. Idem visum Vrsino, nisi quis ex hoc loco illum potius corrigendum putat, quamvis utroque cognomine Cassia familia vta sit.

Ibid. v. 35. *adipiscendum.* [Neque hoc reiici vulgatum ratio est: neque, Lambino, *apiscendum*, quod in duobus manuscriptis est, magis probanti succensendum.

Pag. 253. vers. 12. At *Aesopum si paulum irrauerit.* [irraucuit, se fecisse ex eo, quod legebatur, *irrauerit*, dicit Turnebus, nihil Prisciani auctoritate motus, qui lib. x. ex *raucio*, fieri, *raui*, hoc exemplo confirmans, *irrauerit*, legit. Lambinus Prisciano libros posthabuit, quibus vel repugnantibus omnibus, *irrauerit*, se restituisse profitetur.

Pag. 254. vers. 25. Sane, inquit, *vellem non constituisse, in Tusculanum me hodie venturum esse.* Lælio. [Legeret Lipsius, *vellem non constituissem in Tusculanum hodie Lælio*. cetera, illa, *me venturum esse*, glossēma putat alicuius, cui ignotus elegans verbi Constitutūre vsus. Iuuenal. Aut si constituit, solitoq; decentius exit. & alicubi, Hic ubi nocturnæ Numa constituebat amicæ. Miratur verò Manutius, hunc Lælium, de quo antea nulla facta mentio est, sine prænomine nominari. non enim significari C. Lælium, Q. Mucii auguris socerum, temporis rationem pati: de quo iam, ut de mortuo, quater aut quinquies in hoc libro sermo habitus est.

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag. 255. v. 10. *qui quanquam ita se rem habere arbitrar.* [Positūre
lare

lare videtur Lambino sententia negationem. quare ex manu script. legit, *qui quanquam non ita se rem hab. arb.*

Pag. 256. v. 21. *multos et ingenii et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor.* [Sic quidem putat Ciceronem scripsisse Manutius: verbum enim, *fuisse*, ad illud propinquius reculisse, magna laude dicendi. sed, *ingenius fuisse*, dici vtilitate non putat. si diceret, *excellentibus ingenius fuisse*, valde probaret. quid si dixisse Ciceronem dicamus, non animaduertisse Manutium? & *ingenius, et magna laude*, dictum pro, *ingeniis magnis et laude*, ut, magna, ad utrunque referatur, sed illo modo Tullium maluisse? sic est, opinor.

Pag. 260. v. 23. *neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle.* [Melius, ut putat Vrsinus, legitur in manuscriptis, *neque ab indoctis legi velle, neque a doctissimis*.

Ibid. v. 25. *quam ipse de se.* [Vulgati alii habent, *quam ipse de se intelli. vellet: quo &c.*

Pag. 264. v. 30. *Qui laudabit quempiam, intelligit exponenda sibi esse fortunæ bona.* [Putabat mutilum esse locum Manutius, & deesse, *natura*: quia subiunguntur exempla non earum modorum, quæ a fortuna, sed earum etiam, quæ a natura proficiuntur. Sed cum infra quoque lib. 2. confundi fortunæ & naturæ bona animaduertat, proposito tantum fortunæ nomine, eo loco, *Perspicuum est alia esse in homine optanda, &c.* nihil statuit, & aliorum industriæ libenter locum relinquit.

Ibid. v. 34. *sapienter caruisse.* [Legit Lambinus, *patienter caruisse*, vulgatam lectionem a recto loquendi vsu alienam putat.

Pag. 266. v. 1. *Res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album.* [Hotomanus Comm. verb. iur. referebat, corrigendum censet.

Pag. 267. v. 30. *In philosophos vestros si quando incidi.* [Malit Manutius, *In philosophos vero si quando inc.* quo accedere ait vnum Borromei antiquum librum, in quo est, *In Philosophos vero vestros*.

Pag. 268. v. 29. *addat, si quis volet, etiam laudationis.* [Veteres codices, quib. vsus Lambinus, habent, *laudationes*, quam ille scripturam retinendam censet.

Ibid. v. 38. *quæ temporibus, et personis mota sunt.* [Emendat

Lambinus, *notata sunt*. sic locutus in Partition. *neque personis, neque temporibus notatum.*

Pag. 269. v. 24. *tradi non necesse esse. &c.* Queritur interpolata hic Ciceronis verba Lambinus: sicque à veteribus libris adiutus ea restituit: *tradi non necesse est; ut in pict. &c. potest eum* (nempe hominem) *cuius. &c. neque est periculum &c. neque enim est omnino &c.*

Ibid. v. 31. *reliqua persequuntur.* In excusis aliis hæc duobus verbis auctiora leguntur, sic, *reliqua non incommode persequuntur*: quæ Lambinus toridem auget, legens, *reliqua per se non incommode persequuntur.*

Pag. 273. v. 11. *Attamen ars ipsa ludicra.* Corruptum locum sic restituit Lambinus: *Vt tamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatoria, militi prodest aliquid, sic animus acer &c.*

Pag. 274. v. 21. *sed ea non satis proficere potuisset.* Labitur Vrsinus, ut verius putet, quod esse in manuscriptis dicit, *perficere potuisset*. nec est dicere, quoties notarum p & p affinitate à librariis peccatum sit. Statim quod sequitur, *atq; imitatione incidisset*, in eo postremum verbum deprauatum esse putat Lambinus. cum tamen variè in antiquis libris id reperiatur, his, *intendisset*, aliis, *incepisset*, in eam opinionem venit, ut nullo modo ex tribus scriptum à Cicerone, sed aliud pro illo, quod non æquè facile sit diuinare, fuisse positum putet. Ipse legendū, *incubuisse*, suspicabatur: idq; omnino malit, quā qd amico cuidā suo visum esse dicit, nisi eodem studio & imitatione se inuēisset. neq; improbat tamē quod edidit, *intendisset*, in quo est duos manuscriptos secutus: nam & in Muræiana legimus, *ut eo, quod intendit, mature cum exercitu perueniat.*

Pag. 275. ver. 15. *illum Periclus succum.* Pericli, excudi iussit Lambinus ex obseruatione Victorii, qui in Epist. veteribus visitatos gignendi hos casus ostendit.

Ibidem ver. 17. *cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt.* Nonius Marcellus, Merum idem quod sincerum valere ostendens, & ex hoc loco id confirmans, *meri principes*, legit. quod obseruauit Victorius: itaque esse hic emendandum docuit. Magis enim voluisse Ciceronem scribit, nobilitatem quàm multitudinem Ifo-cratis discipulorum demonstrare. nam neq; ex ipso ludo, neque ex equo Troiano infinita vis principum egressa est: sed

sed, ut ex equo ligneo delecti ex omni exercitu, verique duces, ita e schola ipsius perfecti absolutique auditores exierunt. Eandem ex Nonio diuersam lectionem profert Marcius. Lambinus verba illa, *magister istorum omnium*, glossēma esse non dubitat alicuius, qui istud, *cuius è ludo tanquā &c.*, interpretari voluerit.

Pag. 276. v. 9. *multi estimari volunt.* In duobus antiquis scriptum esse refert Lambinus, *multam est*. ut & ipse edidit, ex quo legendum quosdam putare ait, *multum*, cum, *magnè estimare*, & *multi estimare*, Latine illorum sententia dicatur: *multi estimari*, non item.

Pag. 277. v. 5. *ita, dum inertia vituperationem, quæ maior est.* Ut in vniuersa officii ratione, cum virtute, quàm cum scientia viuere, iustosq; & integros mores habere, quàm vel acerrima ingenii vi præditum esse præstat, de quo nemo vnquam sanus dubitauit: ita si alterius laude carendum sit, leuiorem esse ingenii, quàm morum iacturam, fateamur necesse est. Cui illud est cōsequens, si qua in hoc est, aut in illo culpa subeunda, maiorem eam multo esse & grauiorē reprehensionē, quæ propter desertum aut violatum viri boni officiū subeat, quàm eam, in qua, cum animum adhiberemus, non satis vidisse, aut intellexisse, parū deniq; potuisse iudicemur, hoc est, tardiores, quàm ingeniosiores fuisse videamur. Atq; hoc est, quod ait Cicero, maiorem esse inertia vituperationem, quàm tarditatis: contra quàm pleriq; illorū sentiunt, qui in causis agendis operam suam collocant. qui tamen, inquit, hanc magis fugiunt tanquam maiore, illā autē contemnūt, quæ reuera maior est, ipsis verò minor videbatur: nihilominus hac præposteri consilii ratione id assequuntur, ut etiam in hanc ipsam, quam præsertim vitare studeat, incidant, & non modò inertes, verum etiam tardi habeantur. Cum enim ingenio excellere pulchrū putent, & tales videri velint, qui, qua de re agitur, eā rem celeriter arripiant, & quid ad eandē accommodatē dicendū sit, facile nulloq; labore peruideāt, quod facere eos primū oportet, ut quā causam acturi sunt, eam diligenter penitusq; cognoscāt, id facere negligūt. metuunt enim, ne si in pernoscenda causa, in qua versantur, maiorem curā & diligentia adhibuerint, hebetiores tardioresque esse videantur. Ita fit, ut dum ingenii gloriam & laudem

quærent, causas temerè alias ex aliis suscipiant, ut ubique esse videantur; nullam autem illarum satis familiarem habeant. quare, præterquam quod non possunt non turpissimè dicere, qui de re quam non norunt verba faciunt, causam etiam male agendo plerumque amittunt. In quo grauior profectò Oratoris culpa versatur, qui, quæ causam adiuuare poterant, ea perdiscere neglexit: reumque, qui in ipsius fide & diligentia conquiescebat, iis præsiidiis, quæ causa bene perspecta & cognita ad victoriam habitura erat, destitutū prodidit: in eo, inquam, culpæ reprehensio, & negligentia inertia: ve maior est & grauior vituperatio, perdita causa & afflicto reo, quam futura fuisset ab initio in eadem penitus cognoscenda tarditatis. Boni enim viri, qualem præsertim esse volumus Oratorem, officium atque munus prætermisisse videtur is, & perfidiosè egisse, qui in quibus bene perceptis antè & cognitis certa vel non obscura spes victoriæ posita erat, ea explorata habere & penitus cognoscere neglexit, atque ea re causa cecidit: quo grauius tamæ vulnus accipere Orator nullum potest. At minus in aliquo docilem visum esse & natura tardum, nemini vnquam ita vitio datum est, ut fecisse etiam turpiter diceretur. Quod contrà isti sentiunt, qui, vel cum existimationis suæ periculo, ingenii laudem affectant. quanquam ne id quidem (ut diximus) quod maximè volunt, assequuntur, ut ne esse tardi videantur. cum enim de causa sibi incognita dicentis, nulla esse possit nisi turpis oratio, non acutissimi quoque ingenii labe in ea hæreat necesse est. Hanc esse Ciceronis verborum sententiam, mecum fatebuntur, qui illa hoc agentes perlegent. quam tamen pluribus exponere ideò nobis visum est, quia, ea non satis perpensa, quærere hoc loco mendii suspicionem, quæ nulla est, virum bene doctum, & in M. Tullio versatissimum animaduertimus. Primum enim, quomodo inertia vituperatio maior sit, quam tarditatis, non intelligit. Deinde, quid significet per inertiam, quærît: vitium negligentiam, an inscientiam? si negligentiam, maior est, inquit, vituperatio perfidia. si inscientiam, non videt cur vituperabilior sit scientia tarditate, maximè quæ sit culpa contracta. quæ illius verba sunt: neque in ea diligentius anquirere quicquam necesse est. Itaque putat vel sic legendum potius.

ius, ita dum inertia vituperationem, quæ minor est contemnit, &c. vel sic, ita dum inertia vituperationem, quæ minor est, & perfidia, quæ maior est, contemnunt, &c. à qua errare suscepta opinione demoueri potest. Ego ei testem, non in hac modò scripti controuersia, sed alio quouis loco honestissimum, & grauissimum dabo, cuius auctoritatem defugere pudeat. neque enim, opinor, de quoquam, quid probabile sit scripsisse Ciceronem, quæ ve eius mens fuerit, sciri & intelligi melius potest, quam de Cicerone ipso. Hunc igitur, si videtur, audiamus. nec longè abierimus. Is hoc ipso libro, infra, difficile esse Oratori docens, eos motus in animis auditorum concitare, quibus ipse primum non permoueatur, omnino dandam ei esse operam dicit, ut perinde afficiatur, quasi rem suam, non alienam, agat. quod quia magnum & mirabile quodammodo esse videtur, quænam tam sæpe, tam varios & discrepantes motus in eadem causa, præsertim aliena, suscipere; minorem id opinione difficultatem in se habere ostendit. eam enim esse orationis eius, quæ ad permouendum aliorum animos adhibetur, naturam, ut Orator eipsum magis etiam, quam quenquam eorum qui audiunt, permoueat. idque non in iudiciis solum & veris causis, in quibus existimatio nostra vertitur, sed, quod magis miremur, in re, quæ ad nos nihil pertinet, in scena inquam, animaduerti etiam, & fictis actionibus posse: quarum sensu ita affici histriones videmus, ut non alienam personam induisse, & agere ad simulationem, sed illi ipsi esse, quos referunt, videantur. At igitur: Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur (hæc attendi cupio) non solum ingenii nostri existimatio, (nam id esset leuius, quanquam cum profusus sis, te id posse facere quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt, maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. &c. quæ nihil ad id quo de agimus. Ecquid satis videtur Cicero, diligentiam in Oratore, maiorem ingenii existimatione, hanc illa leuiorem facere? Ecquid satis apertè dicere, non negligendum id quidem nobis, ut de ingenio nostro præclare sentiant qui nos audiunt, (nam quis id nisi dissolutus contemnat?) sed postremam cu-

ram esse huius debere: illius, ne, quæ ad causam tuendam per-
tinet, ea neglexisse videamur, primam? Ecquid cum fidem &
officium nominarit, diligentiam, qua duo illa continentur,
sub extremum non sine causa, quod in similibus solet, subi-
cere? Ecquid viri boni opinionem cum diligentia opinione
significare esse coniuncta? Quare, quin vulgata scriptura re-
cta sit, totū autē illud, qd ab erudito viro ad hunc locū affer-
tur, alienū, & à Ciceronis mēte abhorrēs, dubitari nō debet.

P. 278. v. 10. *lucide, breuiterq; utraq; definiat.* Verbum, *utraq;*
Manutio non placet: malitq; ita legere, *dilucide, breuiterq; de-
finiatur.* in quo nonnihil sibi suffragari veteres libros ait. vnū
enim Bortomei sic habere, *dilucide breuiterq; definiat:* alterum
Fului Vrsini, *breuiter, dilucide utrumque definiat.*

Pag. 281. v. 2. *quantumcumque sum adiudicandus.* Lambinus
torum istud, vel, quod in aliis libris legitur, *quantuscumq; sum
adiudicandum,* tollit vt alienum ac superuacaneum.

P. 282. v. 15. *aut defensionis argumentis.* Restituendū putabat
Lambinus ex alio loco non longē infra ab hoc remoto, *aut
criminum, vel defensionis argumentis,* nos nihil mutamus, & vel
in defensione vtrūq; esse dicimus: vel quod potius est, id di-
cere maluisse Ciceronem.

P. 283. v. 25. *ignari omneis controuersias.* Quæ antē hæc verba
desiderabantur, ea ex antiquissimo, optimoq; vt ait codice
Memmiano restituit Lambinus. Ita autem ille habet: *alterū,
quod propriis nominibus personarum, locorum ac temporum distin-
ctum est: in quo vno illi occupati sunt. Superius verò illud, quod to-
tū est in ratione generis positum, quasi non necessarium sit, nullis
præceptis aperiunt, ignari omneis controuers.*

P. 284. v. 5. *sed tamen criminū est multitudo.* Legendum fortas-
se videtur Lambino, *sed tamen hominum est multitudo, non cri-
minum, aut defensionum, aut locorū infinita.* infraq; 15. ab hoc ver-
su, *pro, describunt,* quod mendosum, cum P. Fabro esse existi-
mat, malit legere vel, *scribunt, vel, tradunt, vel, docent.*

Ib. v. 31. *est enim infinita.* Hunc locum sic legendum & dis-
tinguendum putabat Lambinus: *est enim infinita, si in personis
ponatur: quia quot homines, tot causæ, sin ad genus, &c.*

Pag. 286. v. 21. *nosse regiones intra quas venire debeas.* Fuluiani,
intra quas venias. quod ille rectius putat.

Ibid. v. 36. *proficere videatur.* Videndum mouet Lambi-
nus, *an, officere, legi debeat.*

Pag.

Pag. 287. ver. 2. *hæc magna sunt.* Hoc aut mendosum, aut
perperam distinctum esse videtur Manutio. eoq; maior de
mendo ei suspicio oritur, quod in altero Bortomei libro hæc
tria verba, *hæc magna sunt,* non leguntur. quod si diuinare li-
ceret, libenter hoc ordine locum restitueret: *Vt sit cura, &
cogitatione intentus; vt his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod,
memoriam, vt vocem, vt vires; diligentia est. inter ingenium qui-
dem &c.*

Pag. 291. v. 14. *Si bona existimatio diuitiis præstat &c.* Cum
gloriam multi contemnant, quæ diuitiis præstat: non est
cur pecuniam tantopere expetamus, quæ infra gloriæ est &
bonæ existimationis dignitatem. Hoc, aut simile aliquid,
dicere voluisse videtur Cicero, sed verba eius aliud sonant.

P. 293. v. 31. *cum sensu tractatum.* Id est, vt perinde afficia-
tur auditor, vt est illorum natura quæ dicuntur.

Ibid. v. 35. *facilitateq; significandi.* Lambinus, *facilitatemq;
significanti,* vel, *facilitateq; significanda.* vulgata scriptura re-
cta est.

Pag. 294. v. 33. *tam vere.* Lambiniani duo manuscripti,
tam varie.

Pag. 295. v. 38. *spondalia illa dicentis.* Isidorus Etymol. lib.
1. cap. 16. Vnde, inquit, *hi qui tibiis caneant in sacris genti-
lium, spondiales nominabantur.* quæ non pessimi auctoris ver-
ba non dubitat Turnebus ex meliore aliquo ab illo sumpta.
iisdemq; adductus, legendum hîc *spondalia,* existimat.
Neque mouetur, quod trochaica hæc sunt, non spondaica.
cum enim spondæo, Græci in libationibus Deorum & sacri-
ficiis vterentur, vnde tibicines, qui sacris adhibebantur, spon-
diales initio dicti sunt: veteres tamen Romani, qui tro-
chaicis præsertim delectabantur, suarum cantionum, qui-
bus sacris operabantur carmina, etiam si trochaica essent,
spondalia nihilominus vocarunt, primæ originis retento
nomine. quibus si assentimur, Aurati illa, & Lambini *versu*,
quod à viri docti coniectura nos reuocet, nihil est. Si cui ta-
men Sophoclea, pro, *spondalia,* aut, *spondalia,* magis proba-
tur, habet ille quoque eius lectionis locupletem auctorem
quem refert Lambinus Auratum. huic Sophoclea, ea ratione
legendum videtur, quod hi versus Latini facti sint ex Sopho-
clis Teucro, à Pacuio.

Pag. 301. v. 7. *animi aliquid influendum.*] Vocem, *animi*, ab vno codice abesse testatur Lambinus: moxque pro, *influendum*, corrigit, *insundendum*, alii aliter. omnino esse mendosum locum putat.

Pag. 302. v. 18. *quippe leue enim est totum hoc.*] Passeratius, referente Lambino, legendum putat, *quippini? leue est hoc totum*, &c.

Pag. 303. v. 30. *in balneis lotum cum filio.*] Impressi alii, *loci-um*, habent, pro, *lotum*: quos secutus est Lambinus, veteribus præsertim consentientibus. & ferri tamen potest, *lotum*, quod nec ille infitias it.

Pag. 307. v. 31. *Tibi ego Antipho affero*] Muretus, *Tibi ego, Antipho, has sero*, nempe, arbores.

Pag. 309. v. 18. *Video me à te non conueniri.*] Lambini manuscripti tres, *Video me à te circumueniri*, habent, interiecta non habent.

Ibid. v. 26. *Caluus, satis est quod dicit. Parumne multa?*] Aliter distinguunt Turnebus & Lambinus: At ex eodem genere est. *Caluus, satis est quod dicit parū. Ne multa, nullū genus est ioci* &c.

Ibid. v. 38. *Alterum minime est liberale.*] Pro, *Alterum*, reposuit olim Manutius, *Aliter enim*, sic, si quando & *cursum*: aliter enim minime est liberale. neque postea sententiam mutauit. tria enim exponuntur ridiculi genera: quorum duo, primum, & tertium, oratorum non sunt: medium ita licet, si furtim, & cursum usurpetur: aliter illiberale est.

Pag. 310. v. 2. *ex hoc oratorio loco.*] Assentitur iis Lambinus, qui pro, *loco*, emendant, *ioco*.

Ibid. v. 14. *Quid? Decius nuculam, an confixum vis facere? inquit.*] Duo obseruanda hoc versu monet Parrhasius: Decius, Atticum esse vocatiuum nominatiuo similem, ut apud Maronem, *focer arma Latinus habeto*: &c, *maculam*, non, *nuculam*, legi in vetustis exemplaribus. Esse autem, *maculam*, retis, &c, *confixum*, reticuli genus ex admodum densis aut nullis penè maculis. vnde ioci esse occasionem datam Africano in Decium, rogitantem an vellet puellam pertundere, nec ne.

Pag. 311. v. 5. *Situ aduersus & auersus impudicus es.*] Videtur respexisse Vrsino ad Archelilai dictum, quod refert Plutarchus, *μὴ δὲ διαφύειν ὁμοῖον τῷ αὐτῷ ἢ ἀντιφύειν εἰς τὴν κίχιν*.

Ibid. v. 12. *ut Statius Scauro stomachanti.*] Antiquos libros omnes

omnes *satis*, habere ait Manutius. ex eoramen quod sequitur legendum *focius*, putat. ideo enim L. Crassus consul in sacros legem tulit, ut ab vrbe Roma discederent, & in suas ciuitates redirent, quia molestè tulerat, principem senatus M. Aemilium Scaurum à socio contumeliòse tractatum. quæ de legè Pedianus in eam pro Cornelio maiestatis reo, & alii.

Ibidem vers. 22. *Agas asellum, & cetera.*] Integrum versum profert Lambinus, *Agas asellum, cursum non docebitur*. Multò aliter locum hunc interpretatur Parrhasius lib. de rebus per epist. quæ sit. Manutius ad hunc modum: Fortasse, inquit, cum Scipio censor equum adimeret Asello, & ille quereretur iniuriam sibi fieri, quoniam pro rep. diu militasset, respondit Scipio, *Agas asellum*, quod prouerbium in viles homines, quorum opera esset inutilis, usurpari solebat. Hoc scilicet Scipio significabat: diu eques militasti: nunc, adempto tibi equo, asellum agis. hæc ille. Hic autem est Claudius Asellus P. Scipionis Æmiliani inimicitis nobilitatus: de quo videnda, quæ refert Agellius lib. 3. cap. 4. Eundem infra, non longè, ex ærarij exemptum ab altero censore L. Memmio dicit Cæsar.

Ibidem vers. 39. *Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia.*] Huius loci, nemini hæcenus satis intellecti, restitutionem videtur inchoasse Lambinus, perfecisse Lipsius. Ille codices manuscriptos secutus, *Non hercule, inquit, ex animi mei sententia*, legendum primus docuit: vtriusque quidem lectionis sententia, probabilis: sed multò, ut ipse iudicat, probabiliore antiqua scriptura. Ab illo Lipsius, post, *Ex animi tui sententia, ante, tu uxorem habes?* quæ verba malè antehac continuabantur, interpungens, commòdè distinctionis luce adhibita, tenebras quæ pulcherrimam sententiam obscurabant, depulit omneis, ad hunc modum locum totum legens: *Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia, Tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi mei sententia.* Ex qua rectè hunc constituta lectione, facile est non obtuso planè & hebeti, ioci à Cæsare propofiti sensum & mentem peruidere. Cum enim Censor Catò, in censu habendo, conceptis his, & ex formula in iurè-

iurando cum poscendo, tū præstando vsurpari solitis verbis, Nasicam ita interrogaret, *Ex animi tui sententia*, supple, dic sine fraude, & ut sentis responde mihi, *Tu uxorem habes?* (res præsertim vxoria, & sobolis propagatio, qua maxime stat Respublica, inter alia ad Censorū curā pertinebat) sed ad eū modū sollemnibus in censendo verbis Censor Cato à nescio quo ex ciuibus, cui nomē erat Nascica, quæreret, Ecquid vxorē is haberet, idq; de quo interrogabatur, apertē vt & sine fallacia, sed vti res erat, proutq; rem esse sciebat, vere & liquidò fateretur: homo scurrili ingenio, & intempestiuē dicax, ex Censoris illis verbis ioci occasionem arripens, *Non hercle, inquit, ex animi mei sententia*, subintellige, *uxorē habeo*. quasi non id Censor quæsiisset, vt ex animi sui sententia iurans hic & respondens diceret, vxorē haberet necne: sed quasi id potius, quod homo idē nugator sibi ludēs fingebar, Magister morū quæsiisset, ecquid vxorē ipse qui rogabatur haberet ex animi sui sententia, hoc est, morem gerentē viro, qualemq; par est cordatū quemq; sibi optare. Ego verò illā non ex animi mei sententia habeo, inquit, hoc est, nō qualem vellē, sed vel morosam & molestam, vel quanquam probam & bene moratam, tamen mihi non ardentem, nec satis commodam, ad ingenium meum aut voluntatem non facientem. Sic nebulo ille & nequā, *puerū exordianū* respondens, de verbis Censoris iocum captabat, in re seria ludos faciens: & ad Censorem, homo stultus, Censorium opus committens.

Pag. 312. v. 15. L. *Heluius Lamia*.] Aelia gens, ex qua *Lamia*, post libros de famil. ab Augustino. Vrsino, aliisque editos, ignota esse non potest: vt, *Aelius*, non quod in vulgatis etiam *Lambinianis* est, *Heluius*, scribendum esse, monenti Vrsino nec difficile iam sit credere.

Ibid. v. 28. *Villam in Tyburte habes, cortem in palatio*.] Hoc est, vt ex Lipsii sententia interpretatur *Lambinus*, Villam habes sumtuosissimē, & ornatisimē rure exstructam: in vrbe autē & in palatio domum, cortis, & tugurioli instar edificatam.

Pag. 313. v. 7. *Vt illud M. Cicero senex*.] Legendum putat Vrsinus, M. Cato.

Ibid. v. 12. *vt meum illud in Helmiū Manciam*.] Scribit idem, *Heluius*, ex Quintiliano, vt ait, & Plinio lib. 35. ca. 4. Sed alio Fabii codice vsum illum oportet. nam noster quidem, *Helmiū*,

miū, quoque habet. Verba illius sunt Instit. Orat. lib. 6. cap. 4. quo de risu agit: *Rarum est autem, ut oculis subicere contingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Helmiū Mancie sepius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam qualis sis, idq; planē instaret interrogatione, qualē se tandē ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem Galli in scuto Cimbrico pictam, cui Manciatum (al. quām) similimum esset visus. Taberna autem erant circa forum, ac sentum illud signi gratia positum, quem locum integrum attexere libuit, vt ex locorum contentione aliqd lucis nostro accederet, simulq; vt in summis duobus dicendi magistris, quid apographum ab archetypo distet, cui vsus esset, videre posset. nam hinc sumpsisse M. Fabium non dubium est: vt qui pro C. Iulius, apud illum, ex Plinio, *Craffus*, reponunt, imperitē faciant, cum Plinii libri ex huius potius sint emendandi. nisi quia horum Dialogorum *causa* est *Craffus*, *pernegans* illud quoque *Secundū* *de uiginti*, esse dicamus. Est enim C. Iulius Cæsar, Catuli frater, qui loquitur. Imò age quando liber ad manus est, Plinium ipsum loquentem audiamus. Illius igitur lib. 5. cap. 4. eadem de re verba hæc sunt: *Hinc ille, inquit, L. Craffus oratoris lepos, agentis sub veteribus, cum testis compellatus instaret: Dic ergo Craffe, qualem me reris? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum infestissimē Gallum exerentem linguam.**

Ibidem vers. 14. *sub nodis distortum*.] Non dubium est, quin, *sub nouis*, legendum sit, quæ est doctiorum frequens sententia. Discimus ex Varrone sub Nouis dictam esse partem ædificiorum in foro, in quo erant & nouæ & veteres tabernæ. Sub veteribus agebat Cæsar, vt ex Plinii verbis apparet: sub Nouis erat scutum Marianū. Vereor porro, ni ego nimis suspiciosus sum, vt satis germana Fabii illa sint: *Tabernæ autem erant circa forum &c.*

Ibi. v. 16. *vt cū Testio Penario*.] Sic & *Lābinus* edidit: legit tamen, *Panario*. Vrsinus, *Pinario*. cū autē Titi prænomine *Pinaria* gens frequēs vsa fuerit, Testii vero nulla apud auctores fiat mentio, minimē dubitat, quin, T. *Pinario*, legendum hic sit. Pag. 314. vers. 16. P. *Mummium*.] Sp. *Mummium*, vt dederetur, se curasse ait *Lambinus*.

Ibid. v. 12. *cum ille se custodie causa diceret in castris remissus*.] *Lābini* manuscriptus vnus, cum ille se custodē diceret &c. alter, cum ille se custodia diceret &c. qua posteriore scriptura priorē illā edidit.

firmari est ait: vt, *custodem*, maluisse videatur. Lipsius ex eadē, quam reiecit Lambinus, aliud expiscatur, *Q. causa*, glossēma esse *se custodie diceret*, rectum esse, seque ita scriptum in Vaticano libro testatur.

Pag. 315. vers. 21. *Quid tu Egilia mea?*] A Nonio, voce Colus, hic locus adducitur: sed ita in omnibus eius libris scriptum legitur, *Quid tu Decilla mea*: vt non dubitet Lipsius, huius versus auctorem scripsisse, *Quid tu Decilla mea*, more antiquo, d. addita: sicque Ciceronem esse emendandum.

Ibidem vers. 22. *Quando ad me.*] Turnebus, *Quando ad me cum tua colu, & lana venis?* sic redditur suis numeris versus.

P. 316. v. 36. *ego liberū puto esse.*] Putat Victorius huiusmodi pecus aliquod significasse Appiū, & spectasse, cuiusmodi sunt, quæ *ἀφ' ἑσπερας* animantia Græci appellant, quæ ab iis in quorū potestate sunt emissa, cum pascuntur, domum postea ipsa reuertuntur: qualis ille inducitur ceruus *Æneid.* 7.

Errabat filius, rursusq; ad limina nota

Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat.

Pag. 317. v. 10. *Et iocus est familiaris.*] Hunc locum sic Turnebus restituebat, *Est iocus, est familia, sapiens &c.* hoc sensu, quantumuis facetus & urbanus sis, quantumuis bono loco natus, tamen ista non facient, quin, si algeas tremas. Lambinus Turnebo assentitur, tantum ex manuscr. vnius auctoritate pro *iocus*, legit, *locus*, eadē alioquin permanente sententia, excepto illo urbanitatis bono.

Pag. 325. vers. 7. *tollī videtur illa.*] Alii libri sic habent, *tollī: videlicet illa*. Lambinus tribus manuscriptis fretus reposuit, *tollit. videant illam*, &c. neutrum tamen Ciceronis putat, sed aliunde illatum.

Ibidem vers. 15. *in his ferē docem versiculis.*] *verbis*, legendum arbitratur Manutius: nisi, *versiculis*, pro verbis dictum accipiamus, quod ei nouum videtur.

Ibidem vers. 22. *si sic conscribitur aliquando.*] Pro vulgata hac, quam mendosam putat, lectione, istam, ex veteribus libris reponit Lambinus, *si conscribitur aliquandiu*.

Pag. 326. vers. 39. *utilitates ceterarum rerum.*] *utilitates*, vocem huc inculcatam, delet Lambinus.

P. 329. v. 3. *qua omnes res humane geruntur.*] *Verbū, geruntur*, delet Lambinus, partim libros veteres, partim rationē secutus.

Ibidem

Ibidem vers. 8. *feriunt enim aureis hominum &c. in virtute laudata.*] Magno opere probant Manutius & Lambinus P. Victorii coniecturam, *ferunt enim aures hominum cum illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt, in virtute laudari*. atque ita Manutius edidit: hanc lectionem, quominus vocari posthac in dubium possit, antiquorum quoque librorū auctoritate confirmans, vno Borromei, altero Fuluii Vrsini, in quibus *ferunt*, disertè legi testatur.

IN LIBRVM TERTIVM.

Pag. 335. vers. 8. *sic esse tum indicatum.*] Antiquus liber Fuluii Vrsini *sic esse tum indicatum* audiui. quod probat Manutius: aut legendum censet, *sic est tum indicatum*.

Ibidem vers. 18. *Crassum instituit coercere.*] Placet Manutio quod edidit, *Crassum instituit coercere*, quamquam in vulgata illa lectione veteres omnes consentiant.

Ibidem vers. 22. *putaris.*] Alii libri habent, *putares*, moxq; *conideres*. quod si sequimur, recte P. Fabro & Lambino, *existimabas*, extrema conclusione legendum videtur, ne temporibus perturbetur oratio.

Ibidem vers. 31. *id quod in auctoritatibus perscriptis extat.*] Manutius, *prescriptis*, reponit ex antiquo Borromei libro. quod se etiam ex sententia facere ait: nam in senatusconsultis prescribebantur nomina senatorum, qui affuerant, quæ auctoritates prescriptæ dicebantur. de quibus ipse in Epist. 2. lib. 5. ad famil.

Pag. 339. vers. 34. *non partitis.*] Legendum alii putant, *non paratis*, alii, *non partu*: Lambinus, *non repertis*, neque intelligit, quid sibi velit quod editum est, *partitis*.

Pag. 340. vers. 22. *quantiūquam omnibus.*] Mauult Lambinus, *quantiūq; omnibus*, vt sit aptum ex illo superiore, *quā sunt &c.*

Pag. 344. vers. 2. *Q. Valerium Soranum.*] Fortasse legendum videtur Lambino, *Serranum*.

Ibidem vers. 9. *facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant.*] Sumpsit hoc Cicero, vt sentit Vrsinus, à Platone, cuius hæc in Cratylo verba sunt, *ῥωσάνας μελέσας τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σοφίας*.

Ibidem vers. 26. *Tum ille, Tum cum monuit idem.*] Mendosam esse hanc vulgatam scripturam sentit Lambinus. resti-

tuitq; optimo codice auctore ad hunc modum, *Videri. Turve-*
ro, inquit ille, quoniam monuit idem &c. sine interrogatione: vt,
Tu vero, subintelligatur, potes ne sine periculo reprehendere.

Pag. 345. vers. 21. *cum alias res agamus.*] *quàm alias res agamus,*
legit Lambinus. vult enim Antonium *ei gerere &c.*

Ibid. v. 23. *relictis vt rebus omnibus.*] Sic libri omnes. videtur
tamen plenum esse Lambino, & elegantius *relictis vt rebus,*
voce, omnibus, detracta: sicq; locutos veteres exemplis docet.

Pag. 346. v. 1. *Qui item ita moderantur.*] Vulgati alii libri habent,
Qui idem &c. pro quo mauult Manutius, *Qui iudem.* &
eàdem, opinor, ratione motus Lambinus legit, *Qui hoc idem*
ita mod. at, idem, pro, iudem, veteres dixisse, etiam Grammatici
nos monent.

Ibidem vers. 33. *plureis, quàm utile fuit rebus publicis, delesta-*
uit.] Si cui id magis arridet, quod esse in manuscripto notat
Vrsinus, in illo ita scriptum est, *Plures, quàm opus fuit, rebus pu-*
blis abdicauit.

Pag. 349. vers. 1. *vel quòd omnes.*] Delendum videtur, *vel, P.*
Fabro: Lambino pro eodem legendum, &c.

P. 351. v. 2. *unum & viginti.*] unde viginti, castigat Lambinus,
auctore Tacito, qui quod quod à se factum ait Crassus, in de-
cimum nonum eius ætatis annum confert.

Pag. 352. v. 5. *in utramq; sententiam possit dicere.*] Lambini ma-
nuscripti duo, *in utramque partem sententiam possit dicere.* quam
ille scripturam sequitur, *voce, sententiam, deleta. neq; pugnare*
tamen, si quis vulgatam retinere malit.

Pag. 353. v. 25. *nihil enim curat aliud, atq; ea, quæ velocius puer*
addidicerat.] Hæc nonnullorum vulgatorum est lectio: pleriq;
omnes alii & excusi & manuscripti doctis viris testantibus
ita habent, *atq; velocius puer &c. neq; duas illas voces, ea, quæ,*
agnoscunt. Ex qua vero propiore scriptura P. Victorius de-
prauatum locum sic princeps restituendum docuit: *nihil enim*
curat aliud, atq; Velocius puer addid. &c. siue enim verum illud
eius sit nomen, quem magistro Samnitium opponit Cicero,
siue aliud sub eo lateat, valde probabiliter vir doctissimus ex
toto orationis filo, ipsaq; sententia colligit, aduersariū illā,
quam vocant, particulam post, aliud, requiri. Cum enim duo
genera hominum inter se contendat, quorum illi, artium quas
addicerunt tractatu delectati, nihil in vita aliud agunt, hi ad
vsum

vsum easdem transferunt: exempla, quæ ad id confirmandū
affert, ita proponit, vt, superioris generis quæ sunt, ea prima
collocet, quæ verò ad posterius pertinent, hæc secundo loco
posita ad illa adiungat. Idq; dum facit, vitur in omnibus eadē
figura orationis, vocolaq; adeo eadē, quæ ad aduersandū
adhberi solet. Valerius quotidie catubatur &c. at Numerius &c. Dies
& noctes videbamus philosopho cum operā daret. Q. Tiberonem &c.
at eius auunculam &c. vt nō dubiū sit, certe valde sit verisimi-
le, hic quoq; ad eundem modū scriptum fuisse, Magister hic Sa-
mnitium &c. quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, at Q. Ve-
locius &c. siue hic, siue alius, vt diximus, fuit, qui cum magi-
stro gladiatorum confertur. Victorii coniecturam cū Lam-
bino sequitur doctissimus quisq;. Ceterum pro, addidicerat,
alii libri habent, didicerat: pro, Velocius, in aliis, Velocius, legi-
tur. Vrsinus, quod confirmandæ Victorianæ correctioni sit,
in vetere quodam libro scriptum esse monet, Q. Venonius.

Ibid. vers. 29. *Samnus in ludo, ac rudibus causis satis asper.*] Sic
recentiores ferè omnes excusi, antiquiores, nec non manu-
scripti, partim, cuius, partim, cuius, vt Lambinus, hi etiā, cuius,
aut, cuius, vt affirmat Lipsius, referunt. Ex quibus reiecto, cau-
sis, quod quadrare nullo modo hic putat, quam couenien-
torem lectionem iudicat, cuius, reponit Lambinus: quo
modo videtur Ianus quoque Parthasius lēgisse. Lipsius scri-
bendum confirmat, *rudibus, cuius satis asper.* hac sententia.
Magister ille Samnitium bonus lanista & doctor: sed hoc
tantum, nec aliud curat: at Q. Velocius quamuis & ipse bo-
nus Samnis, & aptus gladiatorio ludo ac rudibus, tamen ni-
hilo minus ciuis diligens, nauus & experiens. id enim valet,
Cuius asper. Martial. *sanè certus & asper homo est,*

Procuratorem vultu qui præferat ipso.

Pag. 354. v. 6. *permaneat. Libet autem.*] Sunt quibus hæc con-
tinuanda videantur, hoc modo, *permaneat, libeat autem &c.*

P. 355. v. 5. *qui cuiusmodi essent.*] Emendat Lambinus, Nam a-
pud Græcos, cuiusmodi, vel, cuiusmodi essent, moxq; ad veteri-
bus libris adiutus, humanitate dignam scientiam, reponit.

Ibi. v. 21. *vt admirabilis, vt polita.*] Magis placet Manutio si
mutato verborū ordine legatur, *vt polita, vt admirabilis.* quod
enim admirabile est, continet omnes laudes.

Pag. 356. vers. 7. *magis laudari quæ terram, quàm quæ crocū*

olere videantur.] Insignis est hic locus, dignusque quinos alii quantum retineat. Plinii verba sunt lib. 17. cap. 5. hæc: *Certe Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, vnguenta sunt, quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt. hoc enim maluit dixisse, quàm, redolant.* Quo ex loco apparet legisse illum *sapere*, pro eo quod vulgò scriptum est, *olere*; quodque hic præsertim consideramus, *terram*, quomodo plerique omnes & excusi & descripti calamo libri habent, quæ tamen scriptura non omnibus æquè probatur: illam quæ alteram, quæ in nonnullis reperitur codicibus, sequuntur potius, videlicet, *ceram*. Sic enim hic legi debere, vel posthabito librorum testimonio, existimatur inter paucos doctus Brodæus. cuius verba adscribere libet, quia sententiam eam habent, quam à Grammatico non expectes: & appropinquant ad constituendam semel loci cōtroversi lectionem faciunt, siue tu cum illo sentias, siue in alia abeas. Ille igitur, *ceram*, non, *terram*, sibi hic legendum videri cum dixisset, rationem iis quæ infra scripta sunt verbis ad hunc modum subiungit: Nam ut malagmatis, inquit, plerumque, ne præter modum mollescant, gummi admisceri solet, nec non colliriis, ut ubi facta inaruerint, glutinata sint, neque frientur: ita vnguentis *ceram* (mitto eius facultates) aliquando adiaci dico, partim ne penitus diffuant ac liquefiant, partim ad retundendam hebetandamque aliorum acrimoniam. id quod attigit Cicero. Terra verò si vnguentis adhiberi nunquam solet, qui fieri potest ut eam sapiant? Fingamus addi, neque tamen sic odorem vllum spirabit. Quæro & hæc, quem terræ odorem hæc olebunt vnguenta? an quem citato nuper loco refert Plinius? an quem profcisso solo vomer plerumque excitat? an quo qui metalla effodiunt, perfunduntur, vario sanè ac multiplici? ἀσπρά & πλυστάνια Græcorum, silentio prætereo. Adde tot terræ odores, quot sapores, ubique gentium reperiri: licet sensum remissius feriant. At quis è cera suauem quendam & moderatum odorem, quis è croco vehementiorem assilari non sentit?

Ibidem vers. 10. *quique dulcedine præter ceteros.*] Nonius Marcellus hunc locum proferens, legit, *dulcitudine*, quem sequitur Lambinus. idemque infra decimo ab hoc versu pro, *sine reprehensione*, legit, *sine respiratione*, ab illo loco admonitus in Orat. pers. distincta alios & interpuncta, interualla, more, respirationesque delectant.

Ibid.

Ibid. v. 20. *esse diuturna.*] Rectè, *diuturnam*, legit Lambinus. idem mox legendum ratione & veritate contendit, quod sensu in nimia voluptate natura, non mente, satiatur.

Ibid. v. 34. *ferro septus possidet sedes sacras.*] Si quid loci relinquatur coniecturis, in Attiano hoc versu, pro *sedes*, libenter legerit Vrsinus, *edes*. dixit tamen sedes Priami pro regia vatum maximus. id enim cum αὐτομύχτος se offerat, cur repudiem? cur nostri illud, *Et Capitoliū iniecit sedibus ignis*? nam & hoc nec questum sub calamum venit, quid quod eadem notione idipsum Græci dicunt, à quibus quicunque sunt Latini, qualescunque sunt, aut fuerunt, toti & sunt & fuerunt: ut non hylen modò ab iis vrbans palàm studiosè sumerent, sed transmarina etiam verba exprimere gestirent, utinam id quidem minus verecundè, quod si exemplis probare laborem, pueris fortasse disertus videar, iis quos me dicere sentio certè ineptus.

Pag. 358. v. 16. *aut infinitè de vniuerso genere querentis.*] Lambinus ex eo quod proximè sequitur, *Hæc autem altera questio infinita*, hoc loco emendat, *aut infinita de vniuerso genere questione quid omni.*

Ibid. v. 21. *Etiam hac instituendo diuisione vtuntur: sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure civili furculo defringendo usurpare videantur.*] Vocem, *Rhetores*, omnino hîc desiderari arbitrat̃ur Hotomanus: ut sic legatur, *Rhetores etiam hac instituendo &c.* Locum autem sic exponit, Peripatetici & Academici omnem civilem questionem aut finitam aut infinitam esse dicunt. Rhetores etiam qui soli res istas olim tractare consueuerant, nunc verò à Philosophis de possessione depulsi sunt, dum suos instituunt, hac quidem diuisione vtuntur, docent quæ questionē aliam finitam, aliam infinitam esse. Sed ita tamen docent, ut non tanquam in disputatione artis suæ propria quasi suo iure versentur, & apertè profiteantur philosophos nullum in ea ius habere, litemque iis intendant, quod in alienam possessionem irruerint: verum quemadmodum solent ii, qui suos agros ab aliis possideri sciunt ac vident, sic isti Rhetores, ne longo tempore res suæ vsucapiantur, possessionem interrumpunt, &, quod in illa re vsitatum est, furculum defringunt. Nam finitam quidem questionem obtinent: ve-

Qq v

rem lacinia, id est parua aliqua ex parte. Philosophi enim Academici, qui nunc apud Philonem se exercent: præcipue has causas tractant. Infinitam autem iidem dicendi magistri nominant tantum, & tanquam primoribus digitis leniter attingunt. Hæc illius est loci huius se emendati interpretatio: à qua immane quantum discrepat ea Manutii, cuius sententiam referre duntaxat, parum visum est, nisi etiam quibus rationibus ille adductus à clarissimo Iurisconsulto dissentiat, planum lectori faceremus. In quo non veremur ne cui odiose fecisse videamur, qui longam dissertationem alienius inculcauerimus. agitur enim de illustri loci lectione, totaque eius sententia immutanda, vel semel constituta retinenda, & inuoluta explicanda: & inter eos viros agitur, à quibus nihil proficisci in hoc genere nisi eruditum & elegans debet: quique vel nominis sui auctoritate quemuis, modò non agrestem & *ἀγροικόν*, mouere possunt. Sunt hæc igitur Manutii ad hunc locum verba, quibus Hotomani, cuius nomini parca tamen, emendationem impugnât, vulgatamque lectionem defendit, & interpretatur, aliqua etiam ex parte & ipse corrigit. Civilem, inquit, omnem orationem in duo genera, vnum temporibus, locis, reis definitum, alterum infinitum, Peripatetici & Academici diuidebant. eam diuisionem, non modò cum loquerentur, verum etiam cum instituerent, ostendebant. Hic dissentire cogor à viro docto, beneque de literis merito: qui putat verbum, *Rhetores*, desiderari, ita legens id quod sequitur, *Rhetores etiam hac instituendo diuisione utuntur*. non enim hanc diuisionem Cicero, hæcenus tributam Peripateticis, & Academicis Philosophis, rursus eandem Rhetoribus assignat: sed ait, eosdem Philosophos, qua diuisione vterentur in sermone, eadem instituendo uti solere. Id ex his quoque verbis intelligitur, atque hæcenus loquuntur. transit enim ab eorum communi sermone ad institutionem; ut exercitationem differendi in veramque partem, quæ apud antiquos Oratorum fuerat, Peripateticorum, & Academicorum propriam esse demonstraret. Nam quomodo à Rhetoribus obtineri genus illud, quod est temporibus, locis, reis definitum, Crassus potest dicere: cum suprà Rhetores non modò improbauerit, quos negauit docere quicquam

quicquam posse, nisi ut adolescentes auderent, verum etiam vrbe eiectiones à se Censore ostenderit? Itaque verbum, *instituendo*, non video qui referri ad Rhetores possit, qui nulli tunc in vrbe erant. Præterea qui potest hæc institutionem Rhetorum esse diuisio, cum suprà dictum sit, hanc exercitationem, Oratoribus ereptam, duarum Philosophiarum esse propriam? ut nullæ iam Rhetorum partes in hac facultate videantur esse. quo spectat illud quoque suprà, *Quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo & litigioso prædilio relictii sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus; ab eis, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis mutuemur*. Et infra, *Sumenda sunt nobis ab eis ipsis, à quibus expilati sumus*. Quare nihil omnino hæc institutio, & exercitatio, ad Rhetores pertinet. nam, si de possessione pulsi sunt, & suum patrimonium amiserunt quomodo instituunt? Sed, videre mihi videor, quid erroris causam attulerit homini certè ingenioso & diligenti. notauerat illud, *recuperare amissam possessionem*: quod ad Philosophos non attingere, qui possessionem nullam amiserant, intelligebat: in Rhetores, quorum ius & patrimonium Philosophi occupauerant, optimè cadere videbatur. Verum ego contrà sic arguo: Si Rhetor & Orator non idem est, quod videri potest, cum alter instituat priuata diligentia, alter in foro causas agat; non potest illud, de recuperanda possessione amissa, ad Rhetores pertinere: non enim ipsi, sed Oratores, damnum illud fecerant. sin confunduntur interdum, quia finitimi sunt, & actione potius, quàm scientia dissimiles: cur subiungitur, *Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & Oratoris esse dicunt*? quibus verbis manifestè distinguitur à Rhetore Orator. nam si de Rhetoribus Cicero loqueretur, non dixisset, & Oratoris esse dicunt, sed, & suum esse dicunt. Iam illa quæ sequuntur, *neque vim, neque naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt*: aptius conferuntur in Philosophos, quàm in Rhetores: ut accusentur ii, qui in alienum patrimonium irruerant. itaque subiungitur, *ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attentatum deferri*. nam, *attentatum*, eos indicat, qui alienam possessionem inuaserunt, non eos, qui verarentur in sua. Hoc igitur dicit Cicero, vel Crassus à

Cicerone inductus: etiam hac diuisione vtuntur Peripatetici, & Academici, sed ita vt alienam vsurpare possessionem videantur: quod qui faciunt, furculum defringunt: sic isti non vtramq; diuisionis partem copiosè tractant, sed vnam quasi lacinia obtinent, alteram vix attingunt. Non imitantur igitur eos, qui recuperare amissam possessionem iure, aut iudicio, vi denique conantur: sed eos potius, qui alienam inuadunt, nam, qui recuperare amissam volunt, non furculum defringunt, sed totum occupant vel iure, vel iudicio, vel vi denique: qui verò alienam vsurpare, furculum tantum defringunt, vt aliquid sibi esse iuris in ea simulent. quo de genere formulæ tunc exstabant in iure ciuili. Perpicuum iam existimo, quæ sit Ciceronis sententia, locum etiam emendauimus, & pro, *vt denique*, *vi denique*, reposuimus, contra omnes & scriptos & impressos libros. in quo non vereor, ne mihi non assentiantur, non modò Iurisperiti, sed quicumq; etiam paullò sollertius literas colunt. iure enim, iudicio, vi possessio recuperatur. hætenus Manutius. qui quod porro in extremo ait, *se, vi denique*, contra omnium librorum & veterum & excusorum auctoritatem emendasse, pro, *vt denique*, quod vulgati habent: non utique idem, sed, *aut vi denique*, fecisse se contendit Lambinus, manuscriptos secutum, in quibus, *aut denique*, reperit. neque dubitat, quin vt à se correctum dicit, ita legendum sit.

Pag. 364. v. 37. Pythagoreus ille Lyfias. Adductus historiarum testimonio, non dubitat Manutius, Lyfias, delere, &, Lyfis, reponere. nam Lyfias Orator Atheniensis, & oratoria laude, non philosophia præstitit. Thebanum autem Epaminondam Cicero in Bruto, doctum quidem hominem indicat fuisse, eloquentiam tamen ei non tribuit. quo videtur non ab Oratore Lyfia, sed à Philosopho Lyfide, Pythagoræ discipulo, eruditus, idque plane docent cum alii, tum Cicero ipse lib. 1. Offic. Thebanum, inquit, Epaminondam Lyfis Pythagoreus, Syracusum Dionem Plato erudit. Exstat huius Lyfidis ad Hipparchum Epistola inter eas, quas diuerforum edidit Aldus.

Pag. 365. v. 14. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere] cum barbaros, legit Vrsinus, ex Græco versu, vnde sumpsit Cicero: αἰσχρὸν ἔστι Φιλοκτήτην

λοκλήτην σιωπῇ, βαρβάρους δ' ἰσὺν λέγει. quem versum affert quoque ad hunc locum Lambinus: legendumque sibi ex eodem videri dicit, Turpe sibi ait esse tacere, cum loquantur barbari; vel sic, Turpe sibi ait esse tacere, cum barbaros loqui sinat. Prætereundum verò non est, quod vterque obseruat, (vter prior, posse dicere optarem) Diogenem de Xenocrate dictum ab Aristotele esse id scribere, quod de Isocrate tradit Cicero. Sed Laetium lapsus, potius quàm Tullium, verius esse vt dicamus, inclinat Lambinus. qui si conciliandi sint, dicendum erit ex eiusdem sententia, Diogenem loqui de philosophia ab Aristotele docenda, cum antea non doceret, aut inambulans, & quasi ludibundus doceret, Ciceronem de arte dicendi, quam antea non docebat.

Ibid. v. 27. quorum si alterum sit oprandum, malim equidem indiseram prudentiam, quàm stultitiam loquacem.] Legi in veteribus quibusdam libris, quàm stultam loquacitatem, significat Vrsinus. quod quamuis ferri fortasse possit, expressior est tamen magisque elucet in vulgata lectione elegans commutatio: in qua prudentia stultitia, indiserta loquaci, quasi indecussè rectè respondent. qui ordo in Fuluiana intelligi potest, videri non potest: requireret enim illa infantiam, ad quam loquacitas; prudentem, ad quam stulta referretur. hæc artis sunt, neque negligi debent, certè non alieno loco mihi dici videntur. Animaduersione dignum illud, quod idem obseruat, videri hanc sententiam ex Aeschinis Oratione sumptam, ea, quam ille habuit contra Ctesiphontem. Græci Oratoris verba hæc sunt: καλὸν μὲν γὰρ τῷ διαφύσει σωφρονίζειν καὶ βέλτερον, τῷ δὲ παιδείᾳ τῷ τῷ ῥήτορι, καὶ τὸν λόγον πείθει τὰς ἀκροατικὰς. εἰ δὲ μὴ τὴν γ' ἀγνοησιμὴν καὶ ἀκατακτάτην τὴν λόγον.

Pag. 367. v. 37. tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.] Duo Fuluii Vrsini libri, quibus vsus est Manutius, pro, ex animo, habent, exanimato: vnus Borromei, exanimato, alter, exinanito. apud Nonium quoque, qui hunc versum recitat, exanimato, legitur. quod si probamus, eodem modo legendum videri, monet idem quem dixi Manutius, infra, & in Tuscul. 4. præsertim cum, expectorare ex animo, non congruat. Sed Attii locus in Phœnissis, cuius testimonio vtitur Nonius, aduersari videtur: Opibus, inquit, omnibus desertum,

abiectum, afflictum, ex animo expectorare. quo in loco cum legi nullo modo possit, *exanimato*, suspicari interdum cogitur, ita veteres locutos, & *ex animo*, retinendum. Quod facit Lambinus, Nonium, ut ait, secutus. dictum autem, *ex animo expectorare*, adnotat, quemadmodum *οὐρανὸν οἶον*, & *ἀδificare* *ἀδεῖς*, & in latebras inlatebrare.

Pag. 368. v. 2. *ut, Ille sensus disertus, indigenitalis.* Non videtur Manutio carere mendo locus. vnus Borromei liber, ut refert, habet, *Ut ille senius ut dii genitales*. alter nihil differt ab impressis. vnus Fuluii Vrsini, *Ut ille Ennius ut dii genitales*. alter, *ut ille sensus disertus vidi genitales*. quam librorum varietatem ostendit: suam sententiam non dicit, quia nondum reperit quod probet. Lambinus, partim manus scriptos secutus, partim coniectura ductus, legit, *ut illud disertis senis, Diu genitales*. vulgatam enim lectionem non ferri: cum, *indigenitalis*, si modò nomen est Latinum, sit nomen iunctum: hic autem subiici debeat exemplum nominum nouatorum sine compositione, quale est nomen, *genitalis*. per disertum autem senem, Ennium intelligit, cuius est hic versus, *Iupiter in celo cum Diis genetalibus animum*

Degit, &c.

Ibid. v. 3. *Baccarum ubertate incuruiscere.* incuruiscere, legit ex Nonio Lambinus. neque nos celat tamen, in manu scripto se reperisse, *inturgefcere*.

Ibid. ver. 35. *Si telum manu fugit.* Legunt alii, *manum*, accusandi casu.

Pag. 369. v. 2. *quod per libram agitur.* Lambinus, *quod per as & libram agitur*, ex Festo & Varrone.

Ibidem ver. 13. *dulcedo orationis.* dulcitus, in libro vno manuscripto legi monet Lambinus. cuiusmodi ego observationes, in paupertina hac Latinitatis suppellectile, multis aliis præfero.

Ibidem ver. 26. *Oculis postremum lumen radiatum rape.* Non dubitat Muretus, quin melius omnino sit, quod in vetere libro suo legi ait, *Oculis postremum lumen radiantis rape*.

Ibid. v. 28. *diutius esse sese victurum.* Delet, *sese*, Manutius, ut legatur, *diutius esse victurum*. non enim, *victurum*, de ipso Atiace, cuius insipientis hæc verba, poetam loqui, sed de Vlyse.

Vlyse. Veretur tamen ne priorem versum Cicero, ut nonnunquam solet, immutarit, cum lib. 2. Acad. integer versus recitetur: *Quid ille, qui, Video, video te vium Vlyses: dum licet, nōne etiam bis exclamauit se videre, cum omnino non videret.* Suam sententiam confirmari ait libris tribus antiquis, vno Borromei, duobus Fuluii Vrsini. in quibus Fuluianis esse etiam, *aptum*, pro, *optatum*, quod statim sequitur, adnotat.

Pag. 371. v. 16. *Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.* Manuscriptos libros habere proficitur Lambinus, *qui fuimus ante Rutilli*. quam scripturam esse mendosam putat. nisi quis malit esse versum hexametrum, eumque sic legendum, *Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rutilli: fuimus, veterum more, pro, fuimus.* Lipsius hoc versu Ennium de se ipso locutum existimat, cum ciuitate donatus, id beneficium prædicaret. Cicero: Ergo illum qui hæc fecerat, *Rudium hominem maiores nostri in ciuitatem receperunt.* quod si est, non dubitat quin ita emendandus idem sit versus, *qui fuimus Rudii*. de vno enim solo intelligi ex Ciceronis verbis apparet. Ita ille. tamenetsi de altera illa scriptura quam ex antiquis profert Lambinus, in suspensionem veniat, ne forte legendum sit, *qui fuimus ante Rudei*. Rodæos enim Enni patriam vocat Strabo. seu, quod verius putat, Rudini. ita enim Aufonius, *Vnde Rudinus ait, Diuum domus, altisonum cel.*

Ibid. v. 29. *consuetudiniq; parcendum.* Vulgati alii, & tres Lamb. manuscripti, *parendum*, habent.

Ibid. ver. 38. *Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.* Lambinus, *Endo pauimento*, pro, *Arte pauim.* castigat: quo modo in veteribus quibusdam libris se scriptum vidisse fatetur Vrsinus, & disertè scriptum legitur apud Plinium Histor. natur. lib. 35. cap. 25. *Endo, est, ex tel.* sic endo procinctu, endo iure, & in xii. endoiacito, pro, in procinctu, in iure, iniicito veteres illi ex Græcorum more dicebant. & *Quidam* ut qui maxime Lucilius: cuius iis quæ supersunt fragmentis identidem Græca verba Latinis aspersa videmus. postremo versu, *emblemata vermiculata*, legere nonnullos adnotat Lamb.

P. 372. v. 35. *Nam cum vixit modis forma vel.* Vulgati alii plerique, *omnes, modis forma & relaxa: & liberat*. sicq; cūc in mase.

quos ipse vidit affirmat Lambinus: ex qua scriptura ipse facit, Nam cum vinxit modis, & forma: relaxat, & liberat, &c. male tamen sic legi, Nam cum vinxit modis & numeris: laxat, & liberat &c. Idem quosdam refert legere, Nam cum vinxit modis: format, & relaxat, & liberat, &c.

Pag. 373. v. 7. sed ea nos, cum iacentia sustulimus è medio, sicut molliſſimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus.] Videtur hoc dictum Victorio ad imitationem Platonis, cuius perſtudioſum fuiſſe Ciceronem nemo ignorat: apud què Platonem lib. de Rep. vii. conformare iuſſus Glauco ſpeciem beluæ multiformem, reſponder: οὐκ ἔστιν πλάσσειν τὸ ἔργον, οὐκ αὖτε ἐπὶ τῷ οὐκ αὐτῷ κερῶν, καὶ τῶν τοιούτων, ὁ λόγος, πλάσσειν.

Ibid. v. 27. totamq; formam quaſi perfectam.] Fortaſſe ita legendum videtur Lambino: totamq; ſummo quaſi lepore reſertā, perfectam reperiētis arte, non caſu: vt etiam in hoc exemplo ab humani corporis ſtructura petito, cum vtilitate & neceſſitate dignitas & venuſtas coniungantur. quod vult oſtendere Cicero, & in ceteris exemplis probauit.

Pag. 374. v. 19. Quare primum ad heroum nos dactyli.] Lambinus, partim coniectura, partim ex libris, partim ex proximè ſequentibus, reponit, Quare plurimum ad heroum nos pedes dactylum, & anapaſtum, & ſpondeum inuitat.

Pag. 375. v. 6. ex illis modis.] Legendum videtur Lambino, ex illis pedibus, quibus &c. Idem proximo & tertio verſu, vel vocem, anapaſtus, delendam cenſet, vel, numerus: vel pro hac legendum, pes, niſi anapaſtum pro eius generis verſu accipiamus.

Ibid. v. 16. niſi quod hominum aures vocem natura modulatur ipſa.] Conſiderandum monet Vrinus an rectius ſit quod in manuſcriptis legitur, niſi quod hominum auribus vocem natura modulatur ipſa.

P. 378. v. 5. cum circuitum.] Lambinianus vnus, cum circuli.

Ibidem verſ. 25. vt ii, qui in armorum tractatione verſantur.] Abundare hæc nemo non videt, & delet Lambinus.

Pag. 382. v. 12. Impius hortatur.] Lambini manuſcripti tres, Ipſe hortatur &c. Ipſe, inquam, habent pro, Impius. Idem mox legit, Mandem natos, auctotibus veteribus libris.

Ibi. v. 30. Quæ nemo eſt &c. Quin refugiat timido ſanguine &c.] Videtur

Videtur Manutio poſtulare ſententia, timido ſanguine. & ita eſſe in quatuor veteribus libris teſtatur. Quod ſi retinemus, ſanguine, vt hic & lib. 5. de Fin. legitur, & agnoſcunt Nonius, & Priſcianus lib. vi. non dubitat quin mendoſum ſit, aut abunde prouocabulum, Quæ. quod quidem in Borromei libro coniungi monet cum ſuperiore verſu, hoc modo, cruciatum necemq; ſed metri ratione repugnante.

Ibidem verſ. 34. Iterum Thyſtes Atreum attractum aduenit.] Veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus Lambinus reponit, Iterum Thyſtes mecum altercatum venit.

Ibid. verſ. 38. tenerum hilaratum.] A tribus mſſ. Lambini abeſt vox, tenerum, vnde ſuſpicatur ea deleta, legendum, lenè, hilarum, ac remiſſ.

Pag. 383. verſ. 3. Tum ad te ludibunda doctè.] Lambinus, Tunc ad te ludibundu' doctè &c.

Pag. 384. verſ. 17. Quem ſeruum ſibi habuit ille ad manum.] A manuēſes ſerui ſunt à manu, qui excipiunt & ſcribunt: at ſerui ad manum, alii ſunt, vt hoc loco. & apud Liuium: inde ad manum cantari hiſtrionibus ceptum. Nam ad manū ſignificat, quod præſtò eſt, quod in promptu, quod paratum eſt. Vide Turneb. lib. 3. cap. 13. & lib. 5. cap. 11.

Ibidem verſ. 26. quanquam ea tela textitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi &c.] Opinatur Victorius vocem, incitatur, vacare, tollendamq; vt ſuperuacaneam cenſet: ea vt remota ſit, aperta ſtatim certa que futura ſententia, nunc enim id apertius exponere Craſſum, quod iam obſcurè & ἀνεργῶς dixerat: ſe nimirum metuere ne interitus Reip. appropinquet, quia ea in ciuitate ratio viuendi ac poſteritatis (ſic enim legit, non poſteritati) oſtenditur, vt optandi ſint ciues ſimiles Gracchis, quamuis maiores, ipſos, vt perturbatores otii, ſuſtulerint. Proſectum autem lectionis vitium inde putat, quod librarius dum exſcriberet, primum lapſus ſit, ac pro, in ciuitate, ſcripſerit, incitatur: quem errorem ſtatim agnitum correxit, nec tamen ſatis diligens in delenda voce, ita qua peccarat, fuerit.

IN LIBRVM DE CLARIS

ORATORIBVS, QVI DI-
citur Brutus.

P.387.v.23. aut terrore hominum.] errore, mauult Lambinus. sic pro Ligario, Scelus tu istud vocas Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. alii errorē appellant, alii timorem. qui durus, spem, cupiditatem &c. quē ille locū adducit. Errorē etiā & timorem vocat Cicero pro Marcello, pro Deiotaro, & epist. ii. li.7. ad Attic. quod obseruat Victor Pisanus, qui, errore, & ipse legebat, ante natū Lambinū opinor, Homines enim, inquit, Pompeiū reip. defensorē, & clementem. Cēsarem verò oppugnatorē, & crudelē fortē putabant: & idcirco errabant, cum timerent Cēsare, nō Pompeiū: cū Cēsare se quā lenissimū prebere cuperet: & Pōpeius contra Sullā imitari vellet, & regnū iam pridem appeteret, vt à Cicerone Sullaturire diceretur.

Pag.389. vers. 4. quod eadem mensura reddere iubet &c.] αὐτῆς τῆς μέτρης, & λείον εὐκτα δυνάμει.

P.389. v.34. ad rerum naturalium memoriā.] Vulgati veteres, ad rerū memoriā. Alii legunt, ad veterum annaliū mem. quod reperisse se etiā in manuscriptis dicit Lambinus. idq; Victori Pisanō placet: nō placet, rerum naturalium, quod editum est, etsi ingeniosē defendi possē nō neget. significari enim vult librum Attici, de quo suprà, quem Annalem Cicero vocat Epist. ad Attic. lib.12. epist. 21. Nam quod alii, rerum nostrarum, legunt, (hoc postea ex mallo est amplexus, & edendū curauit Lambinus) verū esse ei nō videtur: nā non solū Romanarū sed omnem, vt antea dixit, rerum memoriā eo libro complexus est Atticus. quam viri eruditi sententiam disertē cōprobant, quæ Oratore de eodē Attici libro leguntur: Cognoscat, inquit, etiā rerū gestarum, & memoriæ veteris ordinē, maximē scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorū populorum, & regum illustrium: quem laborē nobis Attici nostri leuauit labor, qui, conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cū illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriā vno libro colligauit. non enim Romanam tantū, sed & peregrinam comprehendisse illum rerū gestarū memoriā, apertē fatur Cicero. Ego, si quis, rerū nostrarū, tueri velit, præter librorum non contemnendam au-

torita-

toritatem, deesse ei quoque quod dicat non putō. nescio an valde etiā probabiliter, ait enim hic Atticus, se editis à Cicerone de Rep. libris impulsū atq; incensū esse ad hanc rerum memoriā comprehendendā: Nostrarū, an Omnem, etiā dixerit, hoc verò est quod in controuersiam venit. nam etiā omnē comprehendisse nemo diffidetur. Nostrarū dixisse potius, quā Omnē, vt suspicemur, facit ipsius Ciceronis quo se impulsū ait exemplū. nā vt Cicero quē optimū esse iudicaret ciuitatis statū illis sex de Rep. libris vniuersē descripsit, totā tamē illā descriptionē ad Rom. præsertim Kemp. retulit, quā omnium Rerum publicarū optimā persuadere volebat: ita nō abhorret à verō, quin hoc verū multo est similis, Atticiū suis ciuib. id quicquid erat libri elaborasse, vt ad res Romanas, longē præsertim maximas & illustres, exteris accommodaret. in quo etiā boni ciuis officiū coniunctū est. vt mihi nō sit dubiū, ex ea mente Ciceronē scripsisse, ad rerum nostrarum memoriā. idque quod penē præterierā, ipse etiā non obscurē significat eo loco, qui paulō antē ex Oratore adductus est: vbi omnīū quidē illustriū populorū, sed maximē Romanæ (nostræ, inquit,) ciuitatis res gestas cognoscere debere Oratorē, sed eum laborē suo labore leuasse Atticum dicit. Nā qđ septingentorū annorum hanc ab eodem vno libro colligatam memoriā facit, tantū non facit vt manu id teneamus quod dixi, hoc Attico fuisse propositū, vt res gestas populi Romani potissimū illustraret. quo anno enim hæc dicebantur, aut dicta esse finguntur, annus erat à condita vrbe septingentesimus septimus, vt eruditis placet, & nō difficile est in Cicerone versatis colligere. quæ omnia si non necessariō cōcludunt, magna certē, pbabilitate id quod volumus conficiunt, lectionem illā, ad rerum nostrarum memoriā, quæ & librorum manuscriptorum auctoritate nitatur, esse etiā ratione ceteris præferendam.

Pag.390. v.22. te præsertim tam studioso.] P. Faber, tui præsertim, probat Lambinus.

P.391. v.24. ex Thucydidi scriptis.] Lambiniani duo manuscripti, Thucydidi. patrius casus, veteribus in huius inflexionis nominibus vītatus. nec nunc primū dictum, opinor.

Ibid. vers. 37. primumq; tum philosophia, non illa de natura, &c. sed hæc quæ de rebus bonis &c. inuenta dicitur.] Aristoteles ἡθικῶς

Rr ij

μεγάλων libro priore: πρώτῳ μὲν ἐν, inquit, οὐκ εἰρήσῃ Πυθαγόρας ἀπὸ ἀρετῆς εἰπεῖν. infraque: μετὰ τούτων Σωκράτης ἐπιφανέστερος, βέλτερον καὶ ἐπιπλείον εἰπὲν ὑπὲρ τούτων. quibus grauiissimi auctoris verbis adductus, Petrus Victorius, fallum videri sibi ait, quod scribit Cicero, Socratem de virtutibus ac vitis, omninoque de bonis rebus & malis primum quaesuisse: cum Pythagoræ summus Philosophus & historia tota propriam eam laudem faciat. Neque qua ratione defendi possit Cicero, videt, nisi dicamus, Socratem eius Philosophiæ partis, quæ de vita & moribus tractat, principem ab eo esse dictum, quod hanc ille diligentius excoluerit & perfectius, ceteris missis factis omnibus & abiectis studiis, in quæ illius & superioris ætatis Philosophi sola aut præsertim incumbabant. quod idem de Pythagora dici non potest.

Pag. 392. vers. 7. intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus.] Si rectè hæc leguntur, valde elatè locutus videtur Cicero Iusto Lipsio, qui eam gloriam affingat Isocrati, quam nemo sit Orator postea consecutus. quid enim? an etiam Æschinem & Demosthenem dicendi laude Isocrati fuisse inferiores dicemus? an hoc querere stultū est, cum hic arcem, ne repugnante quidem Cicerone, tenuerit eloquentiæ: ille in secundis honestè constitit? Quare huius conclusionis vltima verba ex Ruffino vetere Grammatico sic profert idem, quem dixi, Lipsius, est poeta consecutus. qua lectione nihil aut verius esse posse, aut elegantius putat. vt videlicet Cicero ita Isocratem laudet, vt dicat magnum quidem eum oratorem & perfectum magistrum fuisse, sed tamen quia intra priuatos modò parietes poetarum in morem versata sit eius oratio, neque in forum atque aciem prodierit, non cum Oratorum gloria esse comparandum: sed in suo genere meruisse eam laudem, ad quam nemo poeta peruenerit. Ac valde quidem aptè & conueniēter Cicero eum Oratorem cum poetis comparare ipsi videtur, qui alioqui eo genere vsus est numerosæ orationis, quæ parum à versu differat, & cuius dictionem poeticam Dionysius Halicarnassensis, aliique magni iudicii scriptores veteres vocauerunt.

Ibidem vers. 15. veruntamen natura magis, tum casu nonn.] Vulgati alii, eosque secutus Lambinus, veruntamen natura magis tunc,

tunc, casuque, nonnunquam &c. Priscianus, quod notat Lambinus, hunc locum aliter legit, hoc modo: veruntamen natura magis tunc, casuque, nonnunquam, haud ratione aliqua, aut observatione siebat.

Ibidem vers. 32. vel verborum granitate.] Legit, granditate, Lambinus.

Pag. 393. vers. 9. quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis.] Sine flagitio præterire nec ipsi possumus Eupolidis versus, qui apud Plinium nepotem etiamnum leguntur: in quibus quod refert Cicero, id de Pericle scripsit veteris comædiæ auctor ille. sunt autem isti, lib. 1. Epist. ad Cornel. Tacitum:

--- αὐτὸς δὲ γ' αὐτὸ τὸ ἔλεγε

Πῶς τις ἐπεκρίθητο τοῖς χεῖλεσιν.

Οὕτως ἐκέλευε, καὶ μόνος τῶν ἱπποκρίτων

Τὸ κίνησον ἐγχετέλειπε τοῖς ἀκροωμένοις.

Ibidem vers. 19. Neque enim iam Troicis temporibus.] Alii malunt, heroicis.

Ibidem vers. 27. maiorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc &c.] Mutat distinctionem Manutius, aptius hoc modo lectū iri existimans: maiorque vis agnoscitur in Pisistrato denique. Hunc proximo seculo &c.

Pag. 394. vers. 38. Huic Antiphontem Rhæm.] Quidam veteribus libris auctoribus legunt, Hinc Antiph.

Pag. 395. vers. 29. omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet.] Lambinus ex mass. omnemque illam Atticæ dictionis quasi sanitatem perd. emendat.

Ibidem vers. 39. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto &c.] Videtur hic aliquid deesse Lambino, verbi gratia, aut eloquentiam, vel tale quippiam: vt ita legatur, Quis enim putet, aut celeritatem ingenii, aut eloquentiam L. Iunio Bruto &c. Manutius alterum, aut, desiderari ipse quoque videt: non tamen id eo corruptum locū esse concedit. familiare enim inquit Ciceroni, vt ipse sibi non respondeat in verbis. itaque interdū, cum dixerit, Primum, non subiungit, Deinde: epist. 9. ad Cælium, lib. 2. & epist. 23. ad Gallum, lib. 7. Eodem modo, cum hic subiuncturus esset, aut M. Valerio, institutum orationis filium interruptit, & dixit, Videmus item M. Valerium &c.

Pag. 396. vers. 27. nondum lege Menia lata.] Tulit hæc, vt hinc paret, vt consules de plebe creari etiam possent, eiusque rei

patres auctores fierent. *Maenia*, scribit Ant. Augustinus: *Maenia*. Horomanus, qui eam legem esse putat, quæ apud Festum Minian nominatur in dictione Prorsus (Festi libri recetiores vocant Iunia) & apud Nonium fortasse in voce Sugillare: ubi ait, *Sugillare, occludere*, Varro *Geminus*. *Contra lex Maenia est in pietate ne filii patribus luci clara sugillent oculos*, quo tamē Nonii loco, *Maenia*, legit Augustinus: neq; is tamen dissimulat in manuscripto libro legi, *Maenia*. Qui autē, nondū lege *Gabinia* lata, hic legunt, eos somnare putat Victor Pisanus. quod si quid mutandū sit, *Manilia*, malit legere: quæ, vt ex Pōponio Lato dicit, si quando res à nobilib; aduersa gesta fuerant, illos ad magistratus gerendos admitti iubebat, quorum maiores in Ro. rep. magistratū nō exercuissent: quemadmodū hoc loco plebcus ad cōsulatū admissus est, haud dubiè propter maiam patrum administrationem. Verū hic nihil tutius afferri dum nihil aliud inuenitur, posse existimat, quā dicerē, eius legis caput, quod ad hanc rem attinet, intercidisse.

P. 397. v. 10. Ore Cethegus Veturio collega Philoni.] Siue hūc de suo versum Parrhasius cudat, seu librarii germanæ scripturæ corruptæ hanc culpā sustinent, altera sui parte notū nobis esse illum obtrusum, iam omniū vel leniter eruditorū cōsensu est. nam vt taceam, quod viri docti testificantur, hæc verba, *Veturio Philoni*, nusquam in veteribus libris apparere, etiā hoc vitii habet vt iidē monent, hæc lectio, q; historię veritati repugnat: ipsiq; adeo Ciceroni, qui illā secutus fuisse Cethegum cōsulē cū P. Tuditano bello Punico secūdo, paulō pōst scribit. Accedūt lapides Capitolini, qui M. Cornel. M. F. M. N. cū P. Sempronio C. F. C. N. Tuditano cōsulē faciunt, Ciceroni cōuenienter. Veturiū autē Philonem quē Tuditani collegā dicant, nulla monumenta exstant. Quare sua laude fraudandus non est Octavius Panragathus, quē se adolefcēculo sic locum restituisse prodit Manutius,

Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,

Marci filius ---

cū rei fidei, tum veteribus exemplaribus hærentem. Quæ si viri docti & ingenio præstantis coniectura, historię tantū veritatē haberet, qua se tueretur, magna tamē ratio esset, cur eā non reiiceremus: nunc verò cū ad illū accedat etiā antiquorum librorum auctoritas, quin ei assentiamur causā

caussa nulla est. Manutius in vetustis codicibus, quos ipse viderit, sic legi fateretur, Ore Cethegus Marcus studio collegam filius. mendosè quidem, vt cuius apparet: sed nec obscuris rectæ scripturæ vestigiis. Labini verò libri omnes manuscripti disertè emendationem comprobant, quos ad eundem modum habere ipse affirmat, & ita excudendum curauit.

Ib. v. 15. is dictus ollis ollis popularibus olim.] Ennii versus, quos Cicero intercidit, si quis statim legere velit ita digerē di summa

Additur orator Cornelius suauiloquenti

Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,

Marci filius, dictus ollis ollis popularibus olim,

Qui tum vivebant homines, atque eum agebant,

Flos delibatus populi suadēq; medulla.

quorum quarti à primo *dispositio* *Ston* ex Manutii est correctione, is enim ex Latini Latinii & Borromei antiquis libris, pro eo quod in vulgatis legitur, *atq; eum agebant*, reposuit, *atq; eum agebant*. neutra lectio ratione caret. Manutiana, præter libros, habet ius veterū, quo literę M. ante sequentē in diuersis dictionib; vocalē non facta *edēq; is*, cōtra Grāmaticos canones se velut exceptione tueretur. neq; defunt exempla. Vulgatam scripturā vetus possessio defendit, frequensq; verborū eius formæ cuius est, *agebant*, apud veteres vsus, nō sine elegantia, quod propter Manutiū dicendū fuit, qui ex præter illius licentio ignoratione errorē manasse ait hanc pro illa lectionem in Ciceronis libros inducentium. Quod autē postremo versu, *delibatus*, editum est potius, quā, quod in aliis libris legitur, *delibutus*, id non sine ratione est factū. nā, *delibutus*, ne legamus, secūda eius dictionis syllaba facit, quæ, cū vnum tantū tēpus habeat, eum locum ingredi non potest, lege earminis repugnante. Ferretur potius, quod vulgati alii habēt, *illibatus*. sed neq; id elegantissimā habet sententiā: quominus eruditis pbarur. *Flos delibatus*, verò, optimè cōuenit, & puenusta permutatione dictū est de eo q; inter principes ciues excellat: quod quamquā aliarum quoq; virtutum ratione dictum esse intelligi potest, hoc tamen loco ad eam quæ ex eloquentiæ laude paratur gloriam pertinere videtur.

Ibi. v. 18. Vt enim hominis decus ingenii.] Delet, *decus*, Manuti³, Borromei libro auctore: idq; aptius & elegātius putat. rectē.

Ib. v. 27. modo plauē.] De huius lectionis vitio facilius est su-

ipicari, quàm illud sine librorũ ope tollere. Manutius ab his destitutus, quid in illius locũ ex ingenio sufficiat, quod quidem probet, non inuenit. Victori Pisano dissimulari mendũ posse non videtur, nisi, modo planè, ad ornatum, non ad sententiam, positum dicamus; vt antè, modo primum. Lambinus, modo, delet: quo fretus, nescio. Quod verò dicit Cicero, Cethego & Tuditano consulibus M. Catonem Quæstorem fuisse, conciliandum est cum eo, quod de se ipse Cato ait dialogo de senectute, Præturam se gessisse cùm idem Consulatum gererent. quòd, ad eum locum cùm ventum erit, fiet.

Pag. 398. vers. 8. *quantum his laudationibus historia rerum nostrarum facta est mendosior.* Liuius lib. ix, extremo: *Vitiatam memoriam sine rebus laudibus reor, falsisq; imaginum titulis, dum familie ad se quæque famam rerum gestarum, honorum fallente mendacio trahunt. Inde certè & singulorum gesta, etiam publica monumenta rerum confusa.*

Ibidem vers. 13. *ad plebem transitiones.* Monet nos Manutius, in antiquis omnibus, quos ipse viderit, sic quoque legi. postulare tamen sententia ei videtur, à plebe, neque dubium est ita scribi debere. Sicque Pisanus Victor, & Lambinus legunt, quanto hanc rationem iniimus, vt in re meridiana luce clariore testes quæramus.

Ibidem vers. 13. *ut se ego me à M. Tullio esse dicerem.* Sigonius videtur legisse, M^o Tullio, hoc est, Munio Tullio: ex hoc Cicero nis loco Liuium emendans: apud quem geminato errore, M. Manlius Tullius, pro, M^o Tullius, scriptum est. Cuius lectionis auctor est ei Dionysius, qui, de isdem consulibus loquens, inquit: *Σεπτιμῖος Σουλπίκιος, Μάνιος Τάλλιος Λόγιος.*

Pag. 399. vers. 2. *interdum etiam non satis apertis, cùm breuitate, tum nimio acumine, efficit Theopompus.* Interiecta verba illa, cùm breuitate, tum nimio acumine, neque se reperisse in duobus mss. dicit Lambinus, & à Budæo, Riuio, ceteris viris doctis reiecta, ipse quoque reiecit.

Ibidem vers. 8. *hanc in Catone non noverunt quidem.* Manutius & hanc, & eam quæ in aliis libris legitur scripturam rectam fatetur: sed mauult, *Quid enim?* aut, *Quod enim?* vt hæc legatur coniunctè, *Quod enim Hyperide volunt esse, & Lysie, laudo: sed cur nolunt Catones?* Lambinus ex mss. restituit, *ne noverunt quidem*, legitque paulo post, *Catones?*

Ibid.

Ibid. v. 37. *At in Aetione.* Sic & Lambinus olim ediderat. postea mutata sententia, legendum docuit, *at in Echione*, quo nomine pictoris nobilis meminit Paradoxus Cicero.

Ibid. v. 38. *Apelle, iam perfecta sunt omnia.* Dissentit à Cicerone Plinius. nam lib. 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, hæc subiungit: *Legentes meminerint, omnia ea constare quatuor coloribus.* idemq; confirmat eodem libro cap. 7. Cicero igitur plus quàm quatuor colores Apelli, Plinius quatuor tantum tribuit. nec de mendo suspicio est: sed vel memoriæ vitium in alterutro, vel opinionum dissimilitudo ex veterum annalium varietate: vt multa sæpe ab aliis aliter scripta animaduertimus. certiora tamen à Plinio narrari, cùm de pictura propriè scriberet, quàm à Cicerone, aliud agente, fortasse aliquis non iniuria crediderit. Hæc Manutius Paulus.

Pag. 400. v. 6. *Cum neque Musarum scopulos.* Hoc prius tantum hemistichium agnoscit Mauutii editio, posterius deesse ipse monet. sequentem autem versum in antiquo Borromæi libro ita legi refert, *Neque dicti studiosus quisquam erat ante hunc: in Latinii, Nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc.* Sic vero Ennius, *scripsere alii rem Versibus, quos olim Fauni &c.*

Ibid. v. 20. *ludis Lucratiis, quos Salinator Senensi prelio vouerat.* Mirè variat hinc scriptura. vt editum est, pleriq; habent. manuscripti quidam Lambino referente, *Euentatis*, alii, *inuentatis*. Victorius, *Inuentatis*, emendauit. in cuius sententiam it Lambinus, & eam secuta est Manutiana editio. Iuuentatem Latini appellant, quam Græci Heben, iuuentutis Deam. Et parum comis sine te iuuentas, Flaccus Venerem vocans.

Ibid. v. 35. *quem in vatibus & Faunis enumerat.* Lambinus cùm in duobus libris mss. reperisset scriptum, *annumerat*, præpositionem, *in*, ante vocem, *vatibus*, iustulisse se ait, fecisseque, *vatibus & Faunis annumerat*. nam & sic loqui Ciceronem infra, *His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius.* si quis enim præpositionem retinere velit, legendum esse, *numerat*, non, *enumerat*, neque, *annumerat*, quæ ferè illius verba sunt ad nostrum institutum deflexa. In quo hominis docti mirari subit securitatem, qui, *Enumerare in*, Latine dici negat. nam si hoc verum est, cur infra hoc ipso libro, postremæ eius editionis pag. 520. huius 411. legimus,

R r v

Enumerata, inquit, me in plerisque. quomodo & Manutiana editio habet, & Sturmtiana.

Pag. 402. ver. 39. Nam cum in sylva sua ita facta cedes esset.] Quidam, in sylva Scantia, emendant: alii, in aestiis, legunt. Turnebo castigandum videtur, in sylva Sila. cuius nominis syluam in Brutus Vibius Sequester commemorat. Seruius Georg. 3. montem in Lucanis esse scribit: idemque ad illud, Ac veluti ingenti Sila, summoque Taburno, quod 12. Aeneid. legitur: Sila, inquit, mons est sylva Lucania: Sallustius de fugitiuis, in sylva Sila fuerunt. Mox pro, quae pecuaria, Lambinus manuscriptos & vulgatos quosdam libros secutus, quae picarias, restituit, ut in illis legitur: ut sint picariae à pice dictae, in quibus quoque posita habebant vestigia Romana. quanquam si quis malit legere, picarias, à piceis arboribus, non repugnat.

Pag. 403. v. 14. quod is in dicendo ornator, acriorque esset.] Manutius pro, ornator, fortior, edidit. legique in veteribus libris pro eodem adnotat post alios, adior: ex quo quidam, ardentior, faciebant, ipso non probante, quia, ardentior, acriorque, si dicas, minuitur quae augeri debet sententia. omnino fortior, accommodatius ei videtur.

Ibid. v. 24. quibus aliud dictare.] Manutiana, quorum aliud dict. eodè à temp. sol. Lambini, a, non habet, cetera eodè modo. Manutius illam lectionem Borromei libro & aliis confirmari ait: legendum tamen fortasse ei videatur, quorum alii aliud. Lambinus similiter illi suam castigat, legitque, quorum aliud alii.

Ibid. v. 28. male multatos.] Emendat, mulcatos, Victorius, quem sequitur Lambinus. Manutio cur scriptura mutetur, nihil causae videtur, praesertim cum illam comprobent antiqui duo libri, & aperta sit sententia.

Pag. 404. v. 10. Tum igitur recusans Galba pro sese.] Sebast. Corradus, Tum igitur nihil recusans &c. cui assentitur Lambinus: cum constet Galbam omnem spem salutis suae, non in causa, sed in misericordia iudicum collocasse.

Ibidem ver. 36. dein cum otiosus stylum prehenderat.] Otiosus, longè alia hic notione, quam vulgò solet, accipitur. valeretque idem, quod otiosus, sedatum animum habens, quod obseruat Victorius.

Pag. 407. v. 32. nam & quaestiones perpetuae.] Corradus, quaestiones publicae, non probat Cuiacius. cumque scriptum ab initio

initio putet, p. rep. legit, pecuniarum repetundarum. Lambinus neutri assentitur: neque cur quicquam mutet, causa ei vlla videtur, cum lex de pecuniis repetundis à Pisone lata fecerit, ut quaestiones iam & essent, & dicerentur perpetuae. nihil tamen pronuntiat.

Pag. 408. v. 23. iterum tribunum fecit.] Quamuis post sit ei aduersatus, à patribus persuasus, auctore Plutarcho, inquit Victor Pisanus. Eidem tamen melius videtur, fregit: supra Octavius Tib. Gracchum fregit, quod à libris à coniectura, suum, an alienum habeat, non dicit. Eandem emendationem, sed ut à Seb. Corrado, sequitur Lambinus, vulgatam lectionem negans ferri posse.

Ibid. v. 33. quorum neuter summi Oratoris habuit laudem.] Deprauatum locum sic ex manu. restituit Lambinus: dicere, neuter summi Oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis versatus. Erat in quibusdam laudandis &c. al. Erat in iis, etiam si maximi ingenii &c. quin hoc totum, in quibusdam laudandis viris, Ciceronis esse non putat.

Pag. 410. v. 2. Scaturum in antiquis.] Mallet Vrsinus, Scamvum in Atticis, sed diuinare non dicet.

Pa. 411. v. 7. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese.] Non putat exstare inter eas quas hodie habemus Demosthenis Epistolas hoc illius de se ipso testimonium Victorius, quem vide ad hunc locum Var. lib. 26. cap. 4.

Pag. 412. v. 8. Huic successit etati P. Galba.] Malè, ut videtur Victori Pisano, qui Caius praenomen facit. atque ita Manutius & Lambinus edunt.

Ibid. ver. 11. Nam rogatione Manilia.] Sallustii libri habent Mamilius. Sebastiani Corradi quidem secutus sententiam Lambinus, Mamilia, hic legit.

Ib. v. 22. Nam inuidiosa lege Manilia.] Et hic, Mamilia, reponit Lamb. cuius facti sui ratione non reddit. nam si idè quod paulò antè, cum rogatione Mamilia, corrigeret, spectauit, vereor ne fugerit illum ratio. Hoc autem loco cum edat, Nam inuidiosa lege Manilia quaestio C. Galbam &c. quò referatur vox, quaestio, quoque pertineat, non videt. omnino ab aliis multis editionibus rectè abesse sentit. Ant. Augustinus hunc locum adducens, inuidiosa legis Maniliae quaestione C. Galbam &c. legit.

Pag. 413. v. 1. dedecus generis.] vulnus, pro, dedecus, legi in veteribus libris monet Ruvius.

Pag. 413. v. 8. L. *Casidienus fuit.*] Alii libri, L. *Casulenus*, habent. Vrsino, *Casidienus*, scribendum videtur: vt sit à Cæsio Casidius, vt à Iulio Iulidius, & inde Casidienus, vt à Nasidio Nasidienus.

Ibidem ver. 9. *lege Aquilia de iniuria petiisset.*] Victor Pifanus sic omnibus ferè libris quos ipse vidit, sed perperam legi, ante Manutium dixit: & vel, *de iniuria*, vel, *de iniuria*, quod magis probabat, legendum sibi videri. legem enim Aquilliam potissimum de iniuria esse locutam, vel ex Vlpiano lib. 9. tit. 2. Digestorum cognosci. Manutius, *iniuria*, edidit, eumque secutus Lambinus. Ant. Augustinus legem qua de hic mentio fit, eandem non putat esse cum notissima illa lege Aquillia damni iniuria dati: sed excipit, nisi mendum in verbis Ciceronis sit, quod ego verius puto.

Ibid. v. 25. *sed hæc mea culpa est.*] Aldina editio, *sed, nec mea culpa est.* quod meritò illi, *sed hæc mea*, præfert, nec solus, Lambinus.

Pag. 414. v. 22. *que fuerit assensio.*] Castigat Riuius, *que fuerit assensio*; quam illius coniecturam secutus est Lambinus manuscriptis auctoribus. quæ fuerit assensio autem, id est, inquit, quæ progressio Oratorum, & per quos quasi gradus ad summam eloquentiam ascenderint.

Ibid. v. 9. *sed illa, quæ propria laus.*] Hic longum est hyperbaton, inquit Lambinus, pendetque oratio ab illo loco, *verba ipsa, non illa quidem &c.* vsque ad eum, qui est infra, *sed tamen Antonius &c.* Huic autem loco maxime, *sed illa, quæ propria laus &c.* responder ille inferior, *sed tamen Antonius &c.* hoc modo: *Sed illa, quæ propria laus Oratoris est in verbis eligendis, ponderandis, & collocandis &c.* interponit deinde multa prius, quàm sententiam claudat ac terminet. debebant autem talia quædam ad sententiam finiendam subiungi, *illa, inquit, laude non caruit.* quod quia non factum est, & quoniam credibile erat vel auditorem, vel lectorem oblitum esse superiora, ea ipsa repetit, & mutata orationis forma sententiam claudit. Solet autem in huiusmodi repetitionibus vti his particulis, veruntamen, sed tamen, & similibus. Sic igitur hoc loco: *Sed tamen is, quem dico, Antonius, in verbis collocandis & ponderandis, &c. nihil non ad orationem, & tanquam ad artem dirigebat:* id est, ea laude non caruit, quæ propria Oratoris

toris est. Hæc ad verbum Lambinus.

Pag. 415. v. 20. *huic uni in bonum conuertebat.*] *Cauebis quicquam mutes. conuertebat,* optimi quique libri habent, & rectum est.

Ibid. v. 21. *flebile quiddam in questionibus.*] Emendat Lambinus, *conquestionibus*: neque pugnat, si quis, *questionibus*, malit, modò ne, *questionibus*, quod probare non potest.

Ibid. ver. 35. *Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia.*] H. Stephanus non, *loquendi*, sed, *loquenti*, Cicronem scripsisse credit: & intellexisse, Crassum, præterquam quòd Latine loqueretur, id est purè & emendatè, etiam elegantiam adhibere solitum.

Pag. 416. v. 25. *Nam (vs paulo antè dixi) consultorum &c.*] *Bu-* dæus, ex libris, an ex ingenio, non dicit, sed tamen ita legit: *Nam cum constet consultorum &c.* Lambinus interpositionis notas tantum tollit.

Pag. 417. v. 25. *quibus propositis.*] *positis*, Lambinus, vt Partition. *Dialectica* quibus *positis*, quid sequatur, distinguit, & indicat.

Pag. 418. v. 15. *ab obtreclatione inuidie.*] Lambinus, veterem exculum, vnum manuscriptum, Riui castigationem, similis locutionis exempla secutus, *ab obtreclatione, inuidiaque*, &c. reponit.

Pag. 419. v. 8. *nobis bis narr.*] Ab aliis libris abesse alterum, bis, ait Lambinus, probatque.

Pag. 421. v. 6. C. Rusticellus Bononiensis.] *Rusticellus*, scribit Vrsinus, vetustissimo æreo numo auctore, cuius hæc est inscriptio, C. RUSTICELIVS CORDVS. II. VIR. Scio hæc leuiora nonnullis videri, adeoque contemni. sed ego, quem hic morbus aliquando tenuit, quique antiquitatis rudera semper venerabor & parietinas, viro docto & diligenti, de quæ his studiis optimè merito gratias habeo.

Ib. v. 36. *Omnium (sicut opinor) &c.*] *Omnino*, non, *Omnium*, legendum esse reclamantibus libris omnibus, contendit Lambinus: atque ita sæpe locutum Ciceronem, cum Riui exemplis docet: *Omnium*, contrà, siue cum, *optimè*, coniungatur, siue ad posteriora referatur, ineptam locutionem efficere.

Ibid. v. 37. *id est, ad nostros reuertamur.*] Hoc totum, glossa ma putat Lambinus *re, domum redeamus.*

Pag. 423. v. 5. nam *Aphilia* concionibus.] Magnum variantiâ scripturæ exemplum hoc nomen: *Aphilia*, *Aphilia*, libris aliis: *Aphilia*, *Alconio*, & *Liquio*: *Ofella*, siue, *Ophella*, *Paterculo*, *Appiano*, *Plutarcho*. quod obseruat *Victor Pisanus*, *Q. Lucretium* alterum intelligens, de quo præter alios modò positos, *Liuius* lib. 88. & 89. *Lambinus* & hîc, & apud *Asconium*, *Ofellam*, legit, & ita reponendum censet.

Pag. 425. v. 33. *Antimachum Clarium poetam*.] Dubitare scribit *Manutius* eruditos homines, quorû industriâ valde probat, utrû sit rectius, *Clarium*, an quod vulgati pleriq; habent, & esse in duob. veterib. libris, *Borromei*, opinor, & *Latini*, ipse testatur, *clarum*. sed omnem dubitationem tollere ait *Plutarchus* in *Lyfandro*, qui hunc *Antimachum* non *Clarium*, sed *Colophonium* nominat. *Lambinus*, *Clarium*, legendum contendit. *Clarum* autem, inquit, vrbs est in insula *Colophone*, à qua & *Apollo* *Clarius* dictus est. Ego tam verum puto, *Clarum* urbem esse in *Colophone*, quam *Colophonem* esse insulam.

Ib. v. 37. *Plato enim mihi vnus instar est omnium: me illum.* & recte.] Locum tantum non depositum subleuare conati sunt: quidam, salutare se manum adhibere putantes, sic emendando, *instar est omnium: merito ille, & recte*. quod *Lambinus* probari non potest, cum quia hoc diuinare est, tum quia ex illis, *merito & recte*, alterum superuacaneum videtur. Ipse delecta voce, *omnium*, cuius ratione reddit, sic vt reposuit emendandum censet, *instar est multorum millium.* & recte. neque enim dubitat, quin *Antimachus* ita Græcè dixerit, ὁ γὰρ Πλάτων εἰς μὲν μύλοι. quæ verba interpretatû *Ciceronem*, pro, μύλοι, quod decem millia significat, multa millia dixisse, nō verbis insistentem, sed sententiâ extulisse contentum. decem enim millia, multa sunt millia. eamq; coniecturâ suam, doctis & intelligentib. probatû iri non dubitat, quam à plerisq; iam probatam sciat. *Lipsius* æquius melius putat, si suis verbis loqui *M. Tullio* per nos liceat: totumq; illud à *Lambino*, *instar multorum millium*, reiecit, castiganda se iudice *Ciceronis* verba sentiens ad hunc modum: *Plato enim vnus est instar omnium illum.* vt, *illum*, pro, *illorum*, dictum sit. quam lectionem à libris comprobari ait, in quibus ferè omnib. esse scriptum affirmat, *omnium me illum*. Quod si cui adlubescit, non abire sineudus ingratius est *Turnebus*, cuius ille solo hanc

hanc coniecturam immolitus est suam. Vir enim, qui grammaticos, iurisconsultos, medicos, etiam postquâ obitus est, docendi finem facit nullum, iam olim, *instar est omnium illorum*, sibi hîc legendum videri edixerat, *Aduers. lib. 14. cap. 22.*

Ib. v. 38. *paucorum approbatione*.] *Ruius* sic emendat: *Poemâ anim reconditum, paucorum approbationem, oratio popularis assensum vulgi debet mereri.* cui assentitur *Corradus*, nisi quod pro, mereri, reponit, mouere, propius à vulgata lectione, hocq; postremum sequitur *Lambinus*, utriq; illorum huius loci restitutionem acceptam ferens.

P. 426. v. 10. aut si auditor omnino tanquam equus (equus; typogr. vitio excusum est) non facit &c.] Hanc manu sc. omnium & vulgatorum esse lectionem, etiâ illi fatentur, quib. illa deprauata videtur. Vexata est tamē ab interpretibus in cōsentiente scriptura eorundē verborum sententiâ. *Lambinus* sibi antē emaculandū locū putauit, quā explicandū. Arbitratur igitur vocē, omnino, esse in vitio, proq; ea, cum illo, reponit: hoc sensu, nisi auditor adiuuet oratorem dicentē, attentē audiendo, & approbando, dicendi finē esse faciendū; quemadmodū auriga agitādi finē facere debet, si equus cursu aurigā agitantē non adiuuet. *Turnebus* in recepta lectione manet & facit, verbum esse *Circense* putat, vnde factiones nemini non notē, & in lusu pile factores apud *Plautum*. putat igitur, equū non facere dici eum, qui aurigā non parat, nec in curriculo corripit spatiū, nec adiuuat in partem ad victoriā, sed segnis & ignauus est, nec sentit stimulos, nec aurigam audit.

P. 427. v. 37. mittentē ad horas quæstorē, vt dimittat rogantē.] Rectius hæc interpugnat *Lambinus*, mittentē ad horas, quæstorē, vt dimittat rogantē: vt sit, iudicem rogantem quæstorē, id est prætorē, vt dimittat omnes iudices.

Pag. 429. ver. 18. vt *Q. Metello F.*] Fortean, si *Lambinum* audimus, *Q. Metello Balearici F.* legendum sit. neque enim abhorre à vero ei videtur, cum ita scriptum esset, à *librario*, *Balearici*, fuisse omisum. Quidam *F. fecit*, interpretantur, quod eidem non displicet.

Ibid. v. 31. ad *Philippum* ferē, aut ad *Cesarem*.] *Lambinus* ex manuscriptis pleniora hæc profert, confugebat ad *Philippum* ferē, aut ad *Cesarem*: secundum *Philippum*, & *Cesarem*, *Cotta*, & *Sulpicius* expetebantur.

Pag. 430. v. 6. *ut sibi ipse non conueniat.* Non dubitat Lambinus quin legendum sit, *ut sibi ipsum*. id est, ut id ipsum, quod ab Oratore dicitur, sibi non conueniat, & secum pugnet.

Ibid. vers. 39. *Atque illuminatam.* Emendat Lambinus coniectura ductus, *illuminatam*, id est introductam, atque intromissam: à limine facto verbo, à quo est &, eliminare. Si quis malit, *insitam atque illatam*, non pugnat, illud modò & scripturæ vulgaræ propius, & huic loco esse aptius constet.

Pag. 431. v. 21. *rem ullam.* rem, tollit Lambinus. vult enim esse ullam partem.

Pag. 432. v. 37. *Erat in verbis grauitas.* Fortè, granditas, ut & alibi Lambinus.

P. 433. v. 4. *M. Aquillii.* M. Aquillii, legit Lambinus. Aquillii enim ferè omnibus, Manius, prænomen fuisse, nò, Marcus.

Ibid. v. 13. *id est, à iudiciis.* Quidam hoc delent, ut glossema rē ex acie.

Pag. 435. v. 12. *natu octo annis minorem.* Mauult Lambinus quòd in nonnullis vulgatis est, & vno manuscripto, *et me adolescentem nactus octo annis minorem.*

Ibid. v. 13. *in studio eiusdem landis exercuit.* Iam olim, studio pro, studio, sibi placere ostendit Riuius, cuius sententiam probat Lambinus. probabilem coniecturam facit verbum *exercuit*.

Pag. 436. v. 18. *calebat in agendo.* celabat, legendum arbitraturs Seb. Corradus. quod malit quidem Lambinus, quàm, calebat, utriusque tamen illorum præfert, latebat. imò totum hunc locum sic legi vellet: admirando, irridendo, agendo denique latebat.

Pag. 438. v. 17. *quasi secundarius.* Mauult Lambinus, quod in tribus manuscriptis legi ait, *quasi secundarium*, ut subintel ligatur, partium.

Pag. 440. v. 1. *cum liceat, in hoc com.* Seb. Corradus, cum liceat esse, alii legunt, quantum liceat: alii, quoniam liceat: alii, quos sequitur Lambinus, cum iaceat in hoc com. &c.

Ibid. v. 34. *Ac si cogitata præclarè.* Lambinus sic potius putabat scripsisse Cæsarem, Atque ut cogitata præclarè, &c.

Pag. 441. v. 6. *tua quidem supplicationi non solum.* solum, expungit Lambinus ex trium manuscriptorum, & nonnullorum vulgatorum auctoritate, à quibus id abest. Nihil notius

tius supplicatione Ciceroni consuli verbis amplissimis decreta, non, ut multis, republica bene gesta, sed, ut nemini, conseruata.

Ibid. v. 13. *omissis illis diuinis consiliis, quibus &c.* Hic locus, ut quidem legitur, non satis facilis videtur Lambino ad explicandum. quare sic potius legendum arbitratur: *Verum quidem si audire volumus, ommissis illis diuinis consiliis, quibus sapè constituta est salus ciuitatis, aut belli, aut domi, &c.* hoc toto delcto, imperatorum sapientia, ut alieno, & ex glossemate nato, nisi quis malit delere vocem, sapientia, & ordine verborum mutato sic legere, *omissis illis diuinis consiliis imperatorum, quibus &c.*

Pag. 442. vers. 31. *forma, etiam magnifica, et generosa quodammodo.* voce, motu, forma et magnificam et generosam quodammodo. sic restituit Lambinus ex Suetonio, hunc locum testem Cæsaris eloquentiæ producente.

Ibidem vers. 2. *quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda quam obrussa ratio, quæ mutari non potest.* Castigar Turnebus, et adhibenda tanquam obrussa, ratio: vel, quod verius putat, et adhibenda cum obrussa ratio. Est autem obrussa, vtilis docet, exploratio & probatio perfectionis, & nota auri atque argenti. Lambinum mutata priore sententia sua, qua hunc locum aliter legendum docuerat, in Turnebi transire non piguit. Manutius, obrussa, edidit: sicque esse in antiquis libris asseruit, in aliis, obrussa, in quibusdam, brussat. ipse, obrussa, rectum putat aurum syncerum, & omni vacans vitio interpretans.

Ibidem vers. 17. *quo accusante Chritilium.* Lambiniani duo manuscripti, Chritilium, vnus, Chircilium. vulgatos quosdam, C. Rutilium, habere, & sic Riuium legere, idem adnotat. Pro Ruscio, excusi alii habent, Rusius.

Ibidem vers. 37. *omni ornatus orationis tanquam veste detracta.* Recta verborum constructio, detracta, desiderare videtur Turnebo. Mox pro, parata, legunt alii, paratum, quibus assentitur Lambinus.

Ibid. vers. 18. *sputatilica.* Non tanti hoc quidem in corrupta & affectata voce erat, sed in veteri libro reperisse se ait Turnebus, sputatilica.

P. 446. v. 18. *denunciret voluptate.* Manuscriptus vnus Lambini, demulceret, ex qua corrupta scriptura ille, demulceret, faciès;

pro, deinceps, hic reponit. Mox, lege, Aberat, &c. sine consilio. nā, Aderat, &c. sine, typographica flagitia sunt. quod et si sine monitore te sententia docere potuit, obiter tamen nobis, quibus hæc sub manu nascuntur, animaduersa, prætereunda non fuerunt; vel ut, id genus si quæ sunt alia, in iis alienam nos culpam præstare ne æquum putes.

Ibid. v. 21. quorum altior oratio.] Videre iubet Lambinus, num rectius legatur, elatior.

Pag. 449. v. 19. imitari neque possim si velim, nec velim fortasse si possim.] Eadem αὐτὸς ὁ λόγος apud Gorgiam ὡς Πάλαμνός, quod & Vrsinus vidit: ἔπε 28, inquit rhetor, βελανθεῖς ἰδιωτὸν ἂν, ὅτε δὲ ἀνὰ πρῶτον ἡ βελανθὴν ἐπιχρᾶσθαι τοῖς τοῖς.

Ibid. vers. 31. quid ergo nos aliud agimus.] Sic & Stephaniana Rob. & Car. utraq; editio: Manutii, & Lambini, quid quasi nos &c. Mauult Manutius, quid, quæso, nos aliud agimus? itaq; fortasse legendum videtur Lambino.

Ibidem vers. 33. Ipsi enim videlicet Attici nostri.] Legendum videtur Lambino, vel, Ipsi enim quod volunt assequuntur: vel, Ipsi enim videlicet quod vol. asseq. vel, Ipsi enim Attici videlicet q. v. asseq. vt in duobus postremis sit εἰσφορά, quasi que dicat, nō assequuntur. nam illud, videlicet Attici nostri, vel totū Ciceronis non esse, vel certe interpolatum putat.

Pag. 451. vers. 31. sed tamen non isto modo.] Malit sic legi Lambinus: sed tamen non, ut Polycl. &c. sic tu suas. legis Ser. dicas tibi mag. fuisse.

Pag. 452. vers. 1. initium pepulisti.] Mendosissimè, ut videtur Lambino: qui in manuscriptorum aliis esse ait, depulisti, in aliis, detulisti: ipse vel, retulisti, vel, attulisti, legendum putabat, si à libris tam longè abire liceret. omnino, detulisti, probare non potest: attulisti, malit.

Pag. 453. vers. 28. oratoris tantum.] Magis probat, quod habere alios libros dicit Lambinus, Oratoris tamen.

Pag. 455. v. 9. elaboratas etiam, quam elucubratas.] Castigabat Riuus ex veteribus libris, elaboratas, & tanquam elucubratas.

Ibid. vers. 24. ut consuetudinem dicendi mutarem.] Hoc totum delent, ut alienum. imò ut ineptum quoq; delendum. nisi, consuetudinē dicendi, Latine dici volumus, pro, dicendi genere, quod ille literator putabat, qui hæc præcipiebat. nam esse hanc aliunde illuuiem, non est quod putemus.

Pag.

Pag. 456. vers. 13. vocis reciderat.] Legit Lambinus, refecerat: mox que auctore libro vno antiquo, deseruerat.

Pag. 458. vers. 17. ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum consecrerit.] Totam hanc clausulam, huic scholio præscriptam, alii aliter legunt: Lambinus Ciceronis esse nō putat, sed aliam, ex annotatione natam.

Ibid. vers. 21. defendit Appium.] A quibusdam libris abesse vocem, Appium, monet Lambinus.

Pag. 460. vers. 4. & ab armatorum.] Vulgati alii, amatoris, habent. quod placet. amatorum impetum dixit, proacacitatē & petulantiam ἀποπροσβολήν. sic saepe illum propriè & signatè loqui, si animum aduortas, obserues, cum tamen verba id præ se non ferant. quæ virtus in Virgilio diuina est. nā quod, armatorum, defendi posse putat Lambinus, & διλογίαν in ea voce comminiscitur, ingeniosius id puto, quam verius.

Ibid. vers. 11. Quæ si rectè essent.] Omnium optimè hunc locum restituit, & interpretatur Lambinus, quæ, si rectè esset, salute reip. sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de repub. consiliorum darent. hoc sensu: quæ à me gesta si salua esset resp. salute reip. testimonium meorum de rep. consiliorum darent: sin resp. interiret bellis ciuilibus, ipso reip. interitu idem testimonium darent.

Ibid. v. 15. quasi quadrigis vehementem.] Offenditur hoc genere loquendi Lambinus: & ex duorum librorum veterum scriptura, quæ est, volitantem, perpullum se ait ut, volantem, responderet. fuisse enim facile lapsum à litera, l. ad aspirationis notā. quæ ego vellē omnia quæ ad hunc locū dixit, tacuisset.

Ibid. vers. 16. hic me dolor tangit.] angit, malunt Corradus & Lambinus.

Pag. 461. v. 6. Nihil dico amplius.] Deesse hic pauca quædam, quin totus hic extremus locus non esse integer satis, neque emendatus videtur Lambino: qui opē librorum expectandæ censet. Victor Pisanus nihil desiderari putat. vultque Ciceronē, hac dialogi conclusionē, se Hortensio adnumerandū aliis, ne quid arrogāter de se dicere videretur, reliquisse: eoq; consilio aposiopeti vsū. ut sit hæc totius loci sententia: Sed nihil dico de reliquis Oratorib⁹: tantū dico de meo inter Oratores loco & gradu. si mihi accidisset, ut numeraret in multis, silere maueam, quā locū inter Oratores occupare: siquidem tā in-

Ss ij

uentu difficilis est multitudo excellentium Oratorum. Pro, sic, autem, Manutius habet, *si*; alii legunt, *et si*, alii, *sed si*. Pisanus, *si*, *relinēs*, nihil audet refragantibus libris omnibus immutare, præsertim cum, *si*, pro, *et si*, vel, si quidem, frequenter vsurpetur.

IN ORATOREM AD

BRVTVM.

Pag. 463. vers. 11. cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt.] Lambinus & Victorius emendant, cuius ad cogitatam speciem imit. ref. ea, quæ sub oculis ipsa cadunt. cogitatam, quod est in duobus manuscriptis, magis probat Lambinus, & ita Victorius hunc locum proferens legit. negationem, quod hic præsertim spectandum est, uterque sententia flagitante delet. quæ enim sub oculis cadunt, id est, *ὅσα ὁρᾷται*, referuntur ad speciem illam cogitatam, cuius ipsa tanquam imago sunt: cogitatam enim speciem vocat *ἰδέσθαι νοητὴν*, id est, quæ cogitatione & mente percipitur. inquit Victorius.

Pag. 465. vers. 12. interiectus, intermedius, & quasi temperatus.] Legendum putat Lambinus, interiectus inter hos, & medius, & quasi, &c. vel, ut est apud Nonium, interiectus inter hos medius.

Ibidem vers. 24. vicinus amborum.] Nonius voce Cinnus, hunc locum proferens, legit, ut cinnus amborum. quod plerique, in quæis Lambinus, ut rectum amplectuntur: neque tamen vulgatam scripturam improbant. Si quia rectius illud putant, nihil dico. si Grammatici illius, non omnium pessimi, auctoritate moti: non satis tutò mihi facere videntur, qui illi de veterum scriptis facile credant, quem sexcentis locis aliud egisse, cum in horum lectione versaretur, constat. Ibidem vers. 26. præter facultatem.] facilitatem, mauult cum aliis Lambinus.

Ibidem vers. 29. singulis consecuti sunt.] Legit ex Borromei libro Manutius, singuli.

Pag. 466. vers. 18. & tanquam adipale orationis genus.] adipate, legit Nonius. adipatum, mauult Lambinus.

Ibidem vers. 29. reprehendit Aeschines quedam,] *ἡ γὰρ Ἰσθμίου. Οὐ μέμνηδες*, inquit, αὐτὰς *ὅτι μισοῦσι καὶ ἀπὸ τῶν ῥήματων, ὅπως ποδ' ὑμῖν*

ὑμῖν, ὡς σιδηροί, ἐκμετερεῖτε ἀπροάμενοι. & nominatim eundem exagitans, quod verbo, *ἀπορήξαι*, vsus esset, *Οὐ γὰρ ἔφη δύναιτο* (*ἡ γὰρ ὅτι ῥήματα μέμνημαι, ὡς εἶπε Διὸς τὴν ἀνδρίαν τὰς λέγωνται αἶμα, καὶ τοῦ νόμου*) *ἀπορήξαι τῆς εἰρήνης.*

Ibidem vers. 32. cum quidem eum belluam appellet.] Ibidem, *Ταῦτα δὲ τινὲς ἐστὶν ὁ κινῶν ῥήματα καὶ παύματα;*

Ibidem vers. 37. negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit.] Demosthenis verba sunt *ἀλλὰ τί φησιν Πάνου γὰρ παρὰ τὸτο (οὐχ ὁρᾷς) γέροντες ὅτι τῶν Ἑλλήνων παύματα, εἰ τοῦτ' ῥήματα, ἀλλὰ μὴ τὰ πλεονεκτήματα ἐγώ: εἰ δὲ οὐ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δυνεὶ παύματα.* Ex quibus facilius sit quid scripserit Cicero suspicari, quàm cuiusmodi verbis in interpolato loco vsus sit statuere. Manutio & ex Græcis verbis, & auctoritate beati Ambrosii in Lucam lib. 2. cap. 2. quæ libro emendato vsus verisimile est, ita legi posse videtur: *negat in eo positas esse fortunas Græciæ, hoc, an illo verbo vsus sit, huc, an illuc &c.* Eadem ferè Lambinus.

Pag. 467. vers. 11. fulgere, tonare, permiscere Græciam.] *ἤτοι πῦρ, ἰβροῦντα, ξυμεικνύμενα τὴν Ἑλλάδα.*

Pag. 469. vers. 10. laudationum, scriptionum.] Lambinus ordinem mutat, laudationum, suasionum, historiæ, & talium scriptionum, qualem Isocr. deleteret tamen, historiæ.

Ibidem vers. 23. quasi demensa.] demensa, legi debere contendit Lambinus.

Ibidem vers. 34. & versiculorum similia quedam.] Emendat Lambinus, versicolorum, seu, versicolorum, suamque coniecturam confirmat, tum ex voce, *minuta*, quæ antecedit, tum ex iis, quæ sequuntur, *nimiumque depicta*: eoque præsertim, qui infra legitur loco, ubi de sophistarum oratione loquens Cicero, verba, inquit, aptius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum.

Pag. 471. vers. 31. percurrat omnes, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci.] Lipsius ex veteris libri auctoritate, pro, *discet*, emendat, *dicet*, & interpunctione mutata ita hunc locum legit, *percurrat omnes, utetur aptis, generatim dicet; ex quo emanant etiam qui comm. appell. loci.* hac sententia: Percurret omnes locos, è quibus argumenta duci possint, nec tamen sine delectu utetur omnibus, sed duntaxat accommodatis ad causam & aptis: generatim

etiam aliquando & vniuersè de re dicet, & à propriis personis ac temporibus ad vniuersi generis tractationem orationem auocabit, ex quo fonte emanant & oriuntur communes illi qui appellantur loci.

Ibid. vers. 11. *qua tamen in causa est vacua prudentia?*] Lambinus, *que tamen causa est vacua prudentia?* Alii sic, *qua enim causa est vacua prudentia?* quin totum hunc locum aduentitium & idem, & alienum putat.

Pag. 472. vers. 19. *Carnem eadem autem eodem etiam modo dicere.*] Primus vidit, idemque cluit huius loci feedè contaminati maculà Petrus Victorius, vestigia veteris scripturæ secutus, quæ *Charmadit*, habebat: ex qua ille nec recta voce leui manu id quod rectum erat fecit, *Charmidit*, reponens. Is quis fuerit, ex Sexti Empirici, & Eusebii, quæ ille adducit verbis intelligitur. Sextus vbi de variis Academicorum sectis differit, *ἐνίοι δὲ*, inquit, *καὶ περὶ τὴν περὶ στήθας τὴν αἰσὶ Φίλωνος καὶ Χαρμίδου.* & iisdem penè verbis Eusebius de præp. euang. *ἐνίοι δὲ καὶ περὶ τὴν περὶ στήθας τὴν τῶν αἰσὶ Φίλωνος καὶ Χαρμίδου.* item Sextus quo loco de arte dicendi agit, *οἱ δὲ αἰσὶ ἐν Κελετάκων, καὶ αἱ δὲ αἰσὶ τῆς Ἀκαδημίας, ἐν οἷς ἐστὶ Κλήμεντος καὶ Χαρμίδου, εἰσώθασιν &c.*

Ibid. vers. 34. *alii lenitate.*] *Leuitate*, alii legunt.

Pag. 474. vers. 8. *in remissis.*] Alii, *in remissionibus*, quibus asensentur Lambinus.

Ibi. v. 27. *existit & grauitate.*] Gruchius, *existit eloquentia & grauitate.* Lambinus ex manuscriptis, *existit & suauitate & grauitate*: malit tamen, *& vbertate, & grauitate*, cum in Xenophonte suauitas, in Platone, inquit, vbertas sit & grauitas.

Pag. 475. vers. 35. *inter eos simile.*] Malit Manutius, *inter nos*, id est, inter poetas & oratores.

Pag. 477. vers. 7. *cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaq; quantum sit, appareat.*] Legit Lambinus, *cum hoc, inquam, decere usquequaq; quantum sit appareat*: interiectis, ex manuscriptorum librorum auctoritate, à quibus illa absunt, funditus deletis.

Ibid. v. 25. *Magni opus & arduum, ut sepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit quid ageremus, nunc quidem quocumque fereretur, danda nimirum vela sunt.*] Expressum Lipsio videtur de illo Alcæi, *Ἐκ γῆς καὶ καλὸν πλοῦν Εἰς διώκεται καὶ πικρὰ μέλι.* *ἐπεὶ δὲ καὶ πόντος ῥήνηται, τὸ περὶ οὐκ ἐπὶ χεῖρ ἀνάγκη.*

Pag.

Pag. 478. v. 20. *ornatum illud.*] *ornatum*, mendosè legi sentit Lambinus: *ornamentum*, ex antiquis reponit.

Ibid. vers. 22. *atque in hoc oratore dominabuntur.*] Manutius edidit, *dominabitur*. putat tamen rectius, *atq; in hoc orator dominabitur*: vel, *atq; in oratore dominabitur*. sic enim locutus est lib. 1. de Orat. quod vnum, inquit, in oratore dominatur.

Ibi. vers. 28. *aut translaturum, aut factum aliunde, ut mutuo.*] Nemo ignorat, verba translata à factis differre, quare Manutio magis placeret sic, *aut translaturum aliunde, ut mutuo*. nam de factis verbis mentio statim sequitur.

Pag. 479. vers. 23. *quasi quesita.*] *quasi*, delet Lambinus ex coniectura. neque enim dubitat ex sequentis dictionis primis syllabis natam.

Pag. 480. v. 22. *quicquid est falsum.*] Sic restituit ex veteri Lambinus, *quoniam quicquid est sanum in oratione*.

Pag. 481. v. 4. *arcem, & urbem orbas.*] Legendum contendit Lambinus, *arce & urbe orba sum*, ex eodem loco qui integer profertur Tuscul. 3. *Quid petam præsidii, aut exsequar? quòve nunc auxilio, aut fuga freta sim?* *arce & urbe orba sum*. quò accedam, quò me applicem?

Ibid. vers. 22. *sine contentione dicuntur.*] Lambinus, *inducuntur*, legit, à simili loco secundi de Inuent. admonitus: Loci communes raro inducendi.

Pag. 483. v. 6. *in accusationis septem libris.*] Deprauatum huc locum ab eo qui emendare putaret, & legendum, *quinque*, docuit Horomanus in eam quæ diuinatio dicitur. Vide quæ in eandem his selectis dicta sunt.

Pa. 487. v. 11. *nisi cum memoria rerum veterum.*] Rectius videtur Manutio quod legi ait in antiquis libris: *Quid est enim ætas hominis, nisi memoria rerum veterum, cum superiorum ætate contextitur?* hæc eorum verborum sententia, *Quid est ætas hominis, nisi cum, superiorum ætate contextitur?* Quo modo autem contextitur? Memoria rerum veterum.

Pag. 488. v. 21. *& quasi actiuse.*] *actiuse*, Nonius legit, & iactantes interpretatur. notat Lambinus.

Pag. 491. v. 7. *eandem, & vnā rem, & hæreat in eadem.*] Reponit Lambinus, tribus manuscr. auctoribus, *ut verset sepe multis modis eadem, & vna in re hæreat, in eademq; commoretur sententia.*

Pag. 492. vers. 32. Atque haud scio an plerique nostrorum Oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius quam præcipere, nos contra fortasse possumus.] Integrius & commendatius suo iudicio Muretus horum verborum lectione è veteri libro hanc profert: Atque haud scio an plerique nostrorum Oratorum, contra atque nos, ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius quam præcipere: nos contra fortasse possumus melius docere.

Ibidem vers. 38. nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si positis meliores facere, cur nolis.] Manutius ex Borromei antiqui scriptura, nescio cur cum docendo, sublato, cur, cum alterum sequatur, legit, nescio, cum docendo etiam aliquid aliquando positis meliores facere, cur nolis.

Pag. 493. vers. 1. docere honestum est; quibus &c.] Lambinus tribus antiquis libris auctoribus, omittas hic à librario duas voces, ut est, restituit: legitq; An, quib; verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est; quibus ipsa sacra retineri, defendiq; possint, non honestum est: hoc autem loquendi genus Ciceroni familiare, exemplis à Riuio obseruatis ostendit.

Pag. 494. vers. 18. quarum est iudicium superbissimum.] Tres Lambini manuscripti pro, superbissimum, habent, subtilissimum, quod posterius ipse elegans & rectum putat.

Ibidem vers. 20. nemo ut tam rusticus sit, qui vocaleis nolit coniungere.] Legit Victorius, quin vocaleis &c. hoc sensu, Latinos homines tantopere metuere culpam illam, ut nemo tam negligens rudisq; sit in componendis verbis, qui concursum vocalium non damnet, & cum potest non fugiat. Lambinus Victorii sententiam sequitur, eiusque coniecturam aliquot etiam manuscriptorum codicum auctoritate confirmat. Legit &, quin, Manutius ex Borromei libris tribus antiquis, & vno Latini. sed hoc vult dicere Ciceronem: Cum suauitas quadam sit in concursu vocalium, quam rustici homines ignorant, neminem tamen esse tam rusticum, quin vocales polit coniungere. hoc autem inferioribus illis confirmari: Nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere vocales conceditur: id est, vocales disiungere, vitato earum concursu, non modò nemo vult, sed nec permittitur, si quis velit.

Ibidem vers. 29. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.] Rectè, magna ex parte, Cice-

Cicero. nam non vsquequaque hoc verum esse: quin contra consilio, summoque iudicio fecisse Demosthenem hanc σύγκρισιν non modò ut vitaret, sed etiam incidere in illam cuperet, adeoque studiosè nonnunquam confectaretur: vir doctissimus nec vno exemplo ostendit Victorius.

Pag. 495. v. 1. Sed quid ego? vocaleis sine vocalibus saepe breuitatis causa contrahebant.] Mala interpunctione corruptam sententiam restitui debere sentit Victorius, nota interrogationis collocata post, vocaleis. Sed quid ego vocaleis? sine voc. &c. Vult enim hæc dicta per ῥήλασιν, & Ciceronem quasi superiorem sententiam emendare, quòd dixisset veteres solitos contrahere vocales, tanquam rem licentiæ plenam, cum maiore in re libertate hac vterentur: nec tantum vocales ipsas contraherent, verum etiam cum vocales nullæ sunt: atque id, ut syllabas breues redderent, quæ concursu consonantium longæ fuissent.

Ibid. v. 3. vas argenteis, palmæ & crinibus.] Lambinus, vulgatorum omnium codicum hæc lectionem mendosam putat, cum hic agatur de contrahendis & corripendis nominibus, siue vocalibus: legitq;, argentei vasis, passæ crinibus, &c. Passi, id est, passis, siue expansis. ita enim pro, palmæ, seu palmis, legit ex Nonio. quo tamen loco quod Nonius, passæ, adiungit ad nomen, palmis, iudicandum relinquit lectori, an, passæ palmis, hic sit legendum.

Ibid. v. 8. Quomodo enim vester Axilla ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? Quam litteram etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit.] Legit Lambinus, vester Axilla Ahala factus est: C. Seruilius Ahalam intelligens. quem vulgò Alam, vel Halam scribunt: sed doctorum consuetudo, numerum & lapidum auctoritas illà scripturam tuetur. Muretus in vetere Alexandri Glorietii libro ita hunc totum locum legi testatur: Quomodo enim vester Axilla Ahala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? Quam litteram etiam è maxillis, & axillis, & vexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit.

Ibid. v. 30. Namque Aesculapi liberorum.] Videtur legisse, Aescelapi, Victorius. Idem mox, pro, At ille aliter, quod antea legebatur, emendauit, At ille alter, quo modo & alibi non raro loquitur Cicero. Pacuium autem intelligit, qui & ipse

fabulam Chrysem scripsit. Versum porrò qui explere poterit, poterit admonitore Lambino ex 2. Tuscul. Namque Aesculapii liberorum saucii opplent porticus.

Ibid. ver. 39. aut Decemviro rum litibus indicandis. Adnotat idem quem modò diximus Muretus, in eodem antiquo libro scriptum esse, *litibus indicandis*. sic loquebantur.

Pag. 496. v. 10. Ebo, tu cognatum tuum non noras? Apud Terentium Phormione vulgati hodie libri pro, *cognatum*, habent, *sobrinum*, quod obseruat Lambinus.

Ib. v. 19. In templis *isidem*, probauit: at, *eisdem*, erat *uerius*; nec tamen, *eisdem*, opimius: male sonabat, *isidem*.] Lambinus, In templis *isidem*, & pro, nec tamen, *eisdem*, opimius, sublato, *eisdem*, legit, nec tamen opimius. rectius si alterù, *eisdem*, quod proximè hoc antedidit, retinemus, non, *isidem*, quod habet Manutiana editio. sic enim illa totus hic locus legitur: In tēplis *isidem* probauit: at, *isidem*, erat *uerius*: nec tamen, *eisdem*, opimius: male sonabat, *isidem*. In qua tamen scriptura mendis suspicionem sibi pari ait Manutius ex antiquiorum librorum dissensione. tres enim Borromæi & vnum Latini habere, In templis idem: vbi verò est in vulgatis, *eisdem*, in illis esse, *isidem*: vbi, male sonabat *isidem*, in illis, *isidem*, ut hoc fortasse Cicero significet: cum dicendum sit, templis *isidem*, vel, *eisdem*, vel saltem, *isidem*; Ennium tamè dixisse, templis idem, omnino contra consuetudinem, verum suauitatis causa.

Ibid. v. 36. adiuncti verbi primam literam prepositio commutauit. Clamat sententia, corruptam scripturam. neque enim in prepositionum cum verbis cōiunctione, adiuncti verbi primam literam prepositio commutat, sed quæ in adiuncto verbo prima est litera, ea commutat prepositionem. exempli gratia, *sub*, prepositio si cum verbo, mutauit, coniungatur, ex, *sub*, fiet, *sum*, ut sit, *summutauit*: eadem si adiungatur verbo, *trans*, transit, *in*, *sub*, ut fiat, *sustulit*. eadem in ceteris ratio. quare emendabat M. Antonius Maioragius, adiuncti verbi primam literam prepositionem commutauit, nec aliter Lambinus. Putat tamen Manutius, se fortasse rectius sic corrigere, adiuncti verbi primam literam prepositio commutauit: diuissim, ad, & iuncti, legendo; & commutauit, *trans* in *sub* sumpto; quomodo locutos veteres, vel ex Gellio notum est. ut hoc dicatur, ad primam iuncti verbi literam prepositio commutauit, pro, commutata est.

Pag.

Pag. 497. ver. 18. *Purum semper Ennius, nusquam Pyrrhum*. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges. Arbitratur Victorius scribi debere, *Burrum semper Ennius, nusquam Pyrrhum*. Vi patefecerunt Fruges. idque & verbis Ciceronis ipsius, quæ statim adiungit motus, & testimonio Quintiliani: qui in primo libro, vbi de literarum immutationibus, disserit, inquit, *Sed B. quoque in locum aliarum dedimus aliquando, unde Burrus, et Bruges, et Balena*. vbi quòd duobus illius nominibus, quæ Cicero quoque ponit, utitur, Ennii consuetudinem existimat Fabium respexisse, nominaque in poemate illius posita intellexisse. Sex. quoque Pompeius Balenæ nomen à Græco descendisse scribit: hanc illi *φελαινα* dicunt: antiqua, inquit, consuetudine, qua *Πύρρος*, Burrum, *πύρον*, Burrum dicebant.

Pag. 498. v. 7. *Qua pontus Helles*.] Ex istis, quæ apud Senecam Epist. 81. leguntur:

*Imperio Argis, regna mihi liquit Pelops,
Qua ponto ab Helles, atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:*

emendandum hunc locum putat, Lipsius, legendumque, *Qua ponto ab Helles*.

Ibid. v. 9. *insuauissima litera infinitus*.] Insuauissimam literam, quidam, R, interpretantur. Lambino aspera illa videtur, non insuauis: & S, significari potius putat, quam ingratiissimam, & iniucundissimam esse scribit Dionys. Halicarn. quare hic legendum, *Asias*, sentit, non, *Asia*. Verbo autem, *infinitus*, seu, quod olim deleat, an si retineat, quo iure esse id velit, edidit, *finitus*, quid faciat, nescit.

Ibid. ver. 36. *Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest*.] Videtur legendum Lambino: *Id, quod scis, prodest nihil: multum id, quod nescis, obest*: ut contrarium contrario omni exparte opponatur.

Pag. 499. v. 20. *sed eas haud vincebant*.] Non probat Lambinus, nec quod vulgati alii habent, *sed eas haud vincebant, haud explebant*. Parum hoc me &c. legitque, *sed eas aut vincebant, aut explebant parum*. Hoc me &c.

Pag. 500. v. 10. *Versibus quos olim Fauni*.] Apud Varronem de ling. Lat. legimus, *Versus*, quos olim &c.

Ibid. v. 12. *Ante hunc*.] Dictum Bruto, pag. 400.

Pag. 501. v. 10. *hoc in eius summis laudibus ferunt.*] Alii libri, *in hoc eum summis laudibus ferunt.* quam lectionem sequi maluit Lambinus.

Ibid. v. 33. *in quo dicit &c.*] Verba Isocratis hæc sunt: Οὐδὲ γὰρ τῆς ἀρετῆς τὴν λέξιν ἐρυθραίαις καὶ ποικιλίαις περισπέρμεν, ἀλλ' αὐτὴν ὡς αὐτὴς ἐν νήπιον ὦν, ἐχθαίμεν: καὶ τοῖς ἀλλοῖς ἐπιδίδχαμεν, δι' ὧν τὰς λόγους ἡδεύεις ὁ ἄνθρωπος, πειροτέρους ποιοῖσιν, ὧν οὐδὲν ἐπὶ δυνάμει διὰ τὴν ἡλικίαν.

Ibid. v. 35. *theatra tota exclamant.*] Legit, *reclamant*, Lambinus ex 3. de Oratore.

Pag. 504. v. 4. *numerus autem non modo depromebatur.*] Hæc vulgata est scriptura, eandemque esse quatuor manuscriptorum testatur Manutius. Victorius, *domo*, emendabat, ubi, *modo*, legitur. Lambinus ex antiqua scriptura, quæ est, *numerus non modo depromebatur*, facit, *numerus nondum depromebatur*, itaque legendum censet.

Ibid. v. 21. *aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem.*] Budæus, *aut altero tanto maiorem, aut sesqui.*

Ibid. v. 22. *Ita sit equalis dactylus.*] Dicere debuisse videtur Lambino, fieri æqualem partem dactyli, duplicem iambi, sesquipedem pæanis. quare an sic potius legendum sit, dubitat: *Ita sit equalis dactyli, duplex iambi, sesquipedem pæanis.* ut repetatur è superioribus, pars.

Pag. 505. ver. 32. *sed ipsos non sentire cum utantur.*] Legit, *cur utantur*, Lambinus.

Pag. 506. v. 32. *Nec verò nimius is cursus est numerorum.*] Legi debere videtur Lambino, *esto*, sicque reposuit.

Pag. 508. ver. 10. *quorum modum notat ars.*] Putat Victorius negandi particulam desiderari: legi que debere, *quorum modum non notat ars.* sic paulo antè: *Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu.* Quem autem, tacitum sensum, naturalem sensum, naturam atque sensum vocat Cicero, cum *ἁπορρητὴν αἰσθησὶν* à Dionys. Halicarnasæo appellari idem observat.

Pag. 509. v. 30. *ut insidietur, et obseruet.*] Postulare videtur Lambino sententia, ut cum manuscriptis legamus, *ut insidietur* obseruet.

Ibid. v. 33. *quam ipse includit.*] Hoc totum, *quam ipse includit*, alienum putat Lambinus, non Ciceronis.

Pag.

Pag. 510. v. 9. *modis pluribus.*] Corrigit Lambinus, *pedibus pluribus.* id est, finitur & terminatur ambitus pedibus pluribus.

Ibidem ver. 18. *dein membratim, Tu dicere &c.*] Hunc locum partim à libris, partim à coniectura sic restituit Lambinus: *dein membratim ternis.* Tu dicere solebas, *sacram esse remp.* Hæc item *membratim quaternis.* post clausula *ambitus, Quicumque eam violauissent*, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. *persolutas, dichoréus.* nihil enim &c. sic autem explicat: Hæc, quæ sequuntur, *membratim dicuntur, ternis pedibus*: id est, ita ut singula membra ternis pedibus constant. Cum igitur duo membra sint, sex insunt pedes. Tu dicere solebas, hoc est vnum membrum: in quo sunt tres pedes, *spondéus, trochæus, seu tribrachys, spondéus.* *sacram esse rempublicam*: alterum membrum, in sunt item tres pedes, *iambus, siue anapæstus, si, m, non elidatur, iambus, dactylus.* Deinde quæ sequuntur, similiter *membratim dicuntur pedibus.* quaternis, singula enim membra quaternis pedibus constant, & *dichoréo, quo ambitus clauditur, hoc modo: Quicumque eam violauissent*: hoc est primum membrum, in quo sunt pedes quatuor, *spondéus, iambus, anapæstus, spondéus.* *ab omnibus esse ei pœnas*: secundum membrum, quod item quatuor pedibus constat, *iambo, anapæsto, iambo, spondéo.* sequitur & clausula *ambitus, id est pes extremus, dichoréus, qui periodum, seu ambitum terminat, persolutas.* hæc Lambinus.

Pag. 512. v. 25. *instar versuum quod sit.*] Videtur legendum Lambino, *quæ sint.*

Ibid. v. 27. *Sin membratim volumus dicere.*] Rectè legendum vidit Lambinus, *nolumus*: idque ex subiecto exemplo intelligi posse monuit, accuratè.

Ibid. v. 35. *cur de persugiis nostris copias comparant contra nos?*] Quintilianus, quod observat Victorius, legit, *copias comparat is contra nos?* duobus spondeis in extremo. Fabii verba, si quis illa requirit, hæc sunt Instit. Orator. lib. ix. cap. iiii. quo de Compositione agit: *Duo spondei, inquit, non ferè coniungi patiuntur (quæ in versu quoque notabilis clausula est) nisi cum id fieri potest ex tribus quasi membris. Cur de persugiis (vulg. nonnulli, profusis) nostris copias comparat is contra nos? una syllaba, duabus una.*

Ibidem ver. 38. *Sequitur non longa: &c.*] Lambinus, *se-*

quitur non longa (ex duobus enim membris perfecta est) comprehensio: & in spondæos cadit.

P. 513. v. 6. *in alienos insanus insanisti.*] Sic libri omnes tam veteres, quam excussi habent. dispicere tamē non potest Victorius, quem hic locum habeat, *insanisti*. ut mendum esse planē sentiat, quod absq; meliorum librorū ope ægrē tolli possit. Quæ sequuntur, ut vulgata sunt, legit: Lambinus ad hunc modum, *Deinde omnis, tanquam crepidine quadam, comprehensio longior sustinetur.*

Ibid. v. 7. *Deinde omnia.*] Emendat idem, *Deinde omnis, tanquam crepidine quadam comprehensio longior sustinetur. moxque, & dichoræo finitur.*

Ib. v. 14. *Incisim autem, & membratim tractata oratio.*] *tractata*, reponit Manutius: idq; & ad sententiā esse & ad vsum lingue Latinæ aptius putat: eam præterea lectionē manuscriptorum auctoritate confirmari ait. *tractata* autem interpretatur, quam a sibi continuatam idem, ac productam vocat, et *ποδῶδες* Aristoteles, *διηχηδῶδες* Demetrius.

Ibid. v. 36. *Et nec sententia ulla est.* Suspiciatur, Et, abundarē Manutius: neque enim placet ei, Et nec, coniungi.

P. 514. v. 7. *& adhibere necesse est.*] Particulam, &, delet Manutius, suffragante præsertim libro vno antiquo. vult autem hanc esse sententiā, Necesse est hanc adhibere siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari placet.

P. 515. v. 20. *quibus omnes Africanos & Lelios multi venalitii mercatoresq; superarunt.*] Andreas Patricius & Lambinus, corrigunt, *venalitarii*. sic enim mangones, qui seruos venaleis habent, appellantur: venalitii, serui ipsi sunt venales. hic autem non serui, sed seruorum venditores significantur: quod vel ex eo intelligitur, quod venalitarios cum mercatoribus coniungit. Ita quidem illis videtur. Sed potior est apud Lippium Quintilianii & Nonii Marcelli auctoritas: quorū ille libro nono hunc ipsum locum, quo modo in vulgatis existat, videtur legere: hic in voce Venalitii, aperte eundem adducens annotat, Ciceronem hic, Venalitorios pro Venalitariis noua quadam minimeque vulgari ratione posuisse.

Pag. 516. v. 1. *nemo unquam voluit.*] Vulgati alii, *voluit*: id est, omnes voluerunt, quod ille mauult.

IN

Pag. 517. v. 9. TOPICA.] Epist. ad Trebatium, cuius est initium, *Vide quanti*, TOPICA ARISTOTELICA hunc librum appellat. Itaque, inquit, ut primum Velia navigare ceperim, institui Topica Aristotelica conscribere, ab ipsa urbe cōmonitus amantissima tui. quod obseruauit Antonius Goueanus.

Ibid. ver. 21. *ut sine ullo errore ad eam rationem via perueniremus.*] Legunt Lambinus & Vrsinus, *ut sine ullo errore ad eam rationem & via perueniremus &c. ratione & via, μὲν δὲ*.

Pagina 518. ver. 9. Etenim cum tu mihi meūq; multa sepe cauisses.] Sic formis excusa habent. at vidisse antiquum exemplar ait Victorius, in quo hic locus ita scriptus esset, Etenim cum tu mihi, meūq; multa sepe scripsisses. atque ita legisse in Brissonii manuscripto testatur Lambinus. P. Faber quoque eodem modo esse in veteribus suis affirmat: sicque & ipse legendum censet. Quare si librorum consentientium defugiendam nobis auctoritatem non putamus, doctorum præsertim viro- rum sententiis comprobata, pro, cauisses, nec dubitabimus, quin, scripsisses, posthac legendum sit. Scribendi autem verbum, ut & cauendi, & respondendi, Iuriconsultorum proprium est: dicunturq; Scribere, cum consulentibus scripto cauent. Quo in verbo eleganter ludit Epist. ad eundem Trebatium Cicero: *Quod si scribere oblitus es &c.* ut à Victorio ad eum locum est obseruatum.

Pag. 519. v. 1. *tum ex nota.*] Emendat Lambinus, *tum ex notatione*. sic infra, *genus hoc, notationem appellamus.* & paulò post, *tum notatio, &c.*

Ibid. v. 13. *Cum lex Aelia Sentia assiduo vindicem assiduum esse iubeat.*] Aliis libris, *Aelia Sanctia*, legitur. Neutrum tamen huic loco conuenire, quin vtrumq; tollendum esse, primus & rectè vidit Ant. Goueanus, ab Aemari Ranconeti manuscripto admonitus, a quo duæ illæ voces aberant. Hæc enim fuit Lex XII. tabul. quæ apud Agellium his verbis scripta existat: ASSIDVO ASSIDVVS VINDEXT ESTO: PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET VINDEXT ESTO: qualocupleti fidei iur locuples esse, inopi quiuis iubebatur. Legem autem cum dicimus, XII. tab. legē intelligimus. quod exēplis ostendere superuacuum fuerit. Aelia vero & Sentia legis, cui frequēs in

libris iuris mentio est, auctores fuerunt Sex. Aelius Catulus, C. Sentius Saturninus COS. S. V. C. 1000. VI. ea de manumissionibus, seu dandis libertatibus, fuit. ad quam Ulpianus & Paulus scripserunt. Ex quibus satis, opinor, patet sententia & historię fide postulante, Aelię Sentię nomina inducenda hic esse. quod aliis quoque antiquis libris auctoribus faciendum, postea etiam Hotomanus docuit. quare ut in illis scriptum est: ita legemus, *Cum lex a se duo vindic. assid. &c.*

Ibid. v. 15. *appellatus ab ere dando.* ab asse dando, legit Lambinus. ab asse assiduus rectum est.

Ibid. v. 19. *alia ex formula.* Vbi Cicero *τὸ εἶδος* formulam dixit? *forma*, interpretes agnoscunt, nec Rob. Steph. tantum editio, sed etiam optima quęque. sicq; reposuit Lambinus, manuscripto præsertim consentiente.

Ibid. v. 26. *hęc verborum coniunctio, συζυγία dicitur.* συζυγία vocat Aristoteles, quę coniugata appellat Cicero. qui cum hęc de Aristotelicis sumpta libris Latinę explicata tradiderit, non sine ratione quęsitum a viro docto, multumque in Cicerone versato, ait Victorius, ecquid συζυγία hic rectius legamus: siquidem hęc, quę ex verbis generis eiusdem sunt, συζυγία semper Philosophus, συζυγία nunquam appellavit. qui quibus rationibus defendi lectionem receptam posse putet, vide eius Variar. lib. 24. cap. 10.

Pag. 520. v. 7. *in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeat.* Pro, debeat, reponit Lambinus, pateat, sic enim loqui solitos ait veteres. Philipp. 2. *Septies millies festerium, quod in tabulis, quę sunt ad Opis, patebat.* Pro Quinctio, Non habere se hoc nomen in codice fatetur, sed in aduersariis patere contendit. Hotomano id verbum glossema redolere videtur. qui hoc etiam Ciceronis exemplum in disquisitionem vocat: & ad locum definitionis verius, quā differentię pertinere ostendit, Obseruat. lib. 1. cap. 25.

Ibid. v. 38. *Quod in re maiore valet, valeat in minore.* Non dubitat Hotomanus, quin corrupti sint hac parte omnes quos habemus Topicorum libri: cum non sit verisimile contrarium ei regulę, quam proponit, exemplum a Cicerone esse allatum. esse autem hoc eiusmodi, ut quidem vulgō legitur, manifestum esse. Quare eorum sententię libenter

ter

ter accedit, qui duas in hac præceptione negationes deesse putant: ut sic locus legatur, *Quod in re maiore non valet, non valeat in minore.* Argumentum enim, quod ex maiore ducitur, tantum ad refellendum valere, & maius, id dici, quod magis probabile & consentaneum est. Itaque subiectum a Cicerone exemplum tantum ad refellendum valere. quasi videlicet probabilius fuisset fines in vrbe regere, quā aquam in eadem arcere. Neq; tamen dubium esse ait, quin vtraque actio in rusticis tantum prædiis locum habeat l. 2. l. 4. §. ult. D. fin. regund. & tot. tit. de aqua pluui. arcendi. Eidem tamē commodius Cicero alio Topicorum loco hęc disputationem ad similitudinem locum retulisse videtur, vbi sic loquitur: *Quemadmodum si in vrbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quā vrbis, ciuibz regundis adigere arbitrium non possis: sic si aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aqua pluuię arcenda adigere non possis arbitrium.*

Pag. 521. vers. 3. *Quoniam usus auctoritas fundi, biennium est, sit etiam ædium.* Lampridē Hotomanus ad illud Orationis pro Cæcina: *Lex usum, et auctoritatem fundi, iubet esse biennium. ad utimur eodem iure in ædibus, quę in lege nois appellantur:* hunc ex Topicis locum proferens, vtrumque mendosum esse ostendit: & vtroque pro, biennium, reponendum esse, biennis, quā suam sententiam repetitam Obseruat. lib. & cap. 2. postea cōfirmavit, vbi in hoc Topicorum exemplum loci ex comparatione ducti inquirat. cuius ita a se emendati hunc vult esse sensum: *Quoniam biennis usus ædium, id est possessio ædium per biennium cōtinuata, est auctoritas fundi, hoc est iusta & legitima causa retinendi domini fundi: sit etiam ædium: quę tamē si fundi appellatione non contineantur, sed prædii, tamē quia sunt res immobilis, perinde ut fundus, eodem iure censendę sunt. Legem autem XII. tabul. his ferē conscriptam fuisse verbis docuit: VSUS AVCTORITAS FVNDI, BIENNIS EST O. CETERARVM RERV ANNVVS EST O:* Lambinus, *usu - auctoritas*, legit detracta S litera, & dictum putat ut, vsucapio. vsu auctoritatem autem interpretatur, iuris firmitatē, ac stabilitatem vsu rei quęsitam. Hotomani emendationem non probat: eandem sententiam ex vulgata, quam sequitur, lectione eliciens: neque tantam, ut ait,

Tt

vim verbis afferens. Eidē Lambino mox legendum videtur, *At in lege ædes non appellantur. ergo sunt ceterarum rerum, quarum annus est, vsus*; id est, sunt in numero aliarū rerum, quarum vsu auctoritas, annus est. vt ita dictū sit, Ceterarum rerū vsus, annus esto, quemadmodum in lege vsus, seu vsu- auctoritas fundi, biennium esto. quod tamen loquendi genus totum vt abhorrens impugnat & reicit Hotomanus.

Ibid. vers. 10. *Vi si ita respondeas, Quoniam P. Scauola id solum esse ambitus alium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiceretur, ex quo in tectum eius, adeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri.* Hic locus, vt quidem legitur, non sine causa inexplicabilis doctissimo cuique semper est visus. Boetius, solum, non pro adverbio, sed pro nomine, nempe terra, siue area, cui inædificatum est, accipit: putatque hanc fuisse quæstionem, An ius esset communem parietem tegere: Scauolā autem respondisse, Ita ius esse, vt in eius, qui tegeret, aliud quodlibet tectum stillicidii aqua fundatur, Quam vehementer falli, vt plerisque aliis huius operis locis, existimat Hotomanus. solum enim idem hinc valere, quod solummodo vel detuntaxat, ne dicendum quidem putat, cum manifestum id sit. deinde corrupta huius exempli verba: & quoad, pro, quod, reponendū. posteriorem autem vocē, tectum, tollendū esse arbitrat: vt legamus, *vt si ita respondeas, Quoniam P. Scauola id solum esse ambitus adium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiceretur, ex quo in eius adeis, qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri.* Horum autem verborum hæc ei sententia esse videtur. Lex XII. tab. tertium pedem, hoc est, spatium duorum pedum & semipedis, inter priuatorum ædificia relinqui, eumque ædium ambitū esse iussit. quod propter incendia constitutū fuit. At si ædes continentes sint, quia paries communis est, neque quicquā spatii interiectum est, quærebatur ex Scauola quis esset earū ambitus, & vt videtur, iccirco quærebatur, quia nondum satis inter illius ætatis Iurifconsultos constabat, an vicino liceret in communem parietē sua tigna & onera immittere, aut certe quatenus liceret. P. Scauola Iurifconsultus respondit id duntaxat esse ambitus ædiū, quoad vterque vicinus, communē parietē protexir: vnde diuortiū aquarū fiat, & in cuiusque illorū edes aqua pluuia defluat: nimirū vt dimidia parietis pars ad vnu, altera

altera ad alterum pertineat: & linea communē parietem equabiliter secans, ambitum ædiū vtrique designet. Quod ipsi tamen, ne quid dissimulet, per quam obscurū videtur. nā ista ratione videretur Scauola significare non licere vicino sua tigna & onera longius in parietē communē immittere, quā quatenus illa linea medium parietem intersecans pertineret: cum tamen hodie constet communem parietem esse in dominio vicinorum pro partibus indiuisis: ac proinde ius esse vicino, pariete communi vti ad sustinenda onera ædificiū, & immittenda tigna: quamuis eum demoliri & reficere inuito socio non possit: nā quauis re vti licet ad eum vsum, ad quem destinata est. Fortasse tamē Scauolæ responsum ad eā speciem pertinere, qua vterque vicinus cōmuni pariete vti vult in ædificiō, & suis trabibus & tignis pari eodemque loco parietis immittendis. quo casu locus esset Mutii sententiæ. hæc Hotomanus. Specie Goueanus ita exponit: Cum paries communis aut reficiendus esset, aut demoliendus, aut in eum aliquid immittendum, de quo eo diuidēdo ageretur, ambigebatur, quemadmodū fieri diuisio deberet. Hoc constabat, partem eā, quæ in mearum ædiū ambitu esset, hoc est, in meā area, partem, inquam, esse meā, cum superficies cedat solo. quærebatur igitur, qui ædiū mearum esset ambitus. Putat autem suggrundis quibusdam & aquarum diuortiis tectum parietis communis diuisum fuisse. Sed nec ille rem ad intelligendum satis explicare videtur Lambino. qui locū planissimū esse, neque cuiusquā operā in eo explanādo desiderare existimat, si, vt ab ipso restitutus est, ita legatur. legendum autē censet: *Quoniam P. Sca. id sol. es. amb. ed. dix. quoad parietis communis tectum proic. ex quo tecto in eius adeis, qui protex. &c.*

P. 523. v. 12. *qua fluctus eluderet.* Legendum, alluderet, iam pridem viri docti docuerunt. cuius reitutæ lectionis laudem Iō. Passeratio tribuit Lābinus: sicque in antiquis libris scriptū esse testatur Vrsinus. Catull. *Illius ante pedes fluctus satis alludebant.* Propert. *Clausus ab umbroso quā alludit pontus Averno.*

Ibidem vers. 23. *Itaque in oratoriis artibus.* Idem Passer. paratibus, emendat, referente Lambino.

Ibid. v. 33. *quam Greci ἐνυμφολόγιον vocant, id est, verbum ἐνυμφολόγιον, veriloquium.* Frigida hæc Ciceronis interpretatio Iulio Cæsari Scaligero visa est: cum veritas in oratione sit, non in

verbis priuis: præterea λέγῃ in hac voce, significet rationē, non autem loquutionem, vt vera ratio potius dicenda sit. quare & vocis rationem transferre ipse maluit.

Pag. 524. vers. 34. *sed oratoribus & philosophis magis, quam vobis.* Legendum videtur Lambino, *sed oratoribus, & poetis, & philosophis, quam vobis.* vel voce, *Philosophis, deleta, sed oratoribus & poetis magis, quam &c.* quanquam iudicium facit eruditorum. Idem tamen non longè infra, vbi legitur, *In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est*, minimè dubitat, quin legi debeat, *oratoribus & poetis concessum est*, quam lectionem, præterquam quòd eam ratio postulat, in manuscriptis etiā codicibus à se repertam testificatur.

Pag. 525. vers. 33. *Sequitur similitudinem differentia* (vitio, similitudinum, excusum est) *rei, maxime cont.* rei, quidam tollunt, librorum vt aiunt auctoritate.

Pag. 527. vers. 35. *Hunc metuere.* Lambino, *Hoc metuere*, quòd est in manu scriptis rectius videtur.

Pag. 529. vers. 6. *ab eo in quo certè sit, dilig. separandum.* Lamb. ex antiquis legit, *ab eo à quo certè sit, dilig. est separ.*

Ibidem vers. 28. *Cæsa cecidissent abiegnæ ad terram trabes.* Apud Varronem & Priscianum legitur, *Cæsa accidisset &c.* quo modo, vel quo ex mæser. edidit Lambinus, *Cæsa cecidisset*, si legamus, vt eruditus faciendum videtur, *trabes*, recti casus singularis numeri erit, pro *trabs*, quæ vsitata erat veteribus nominis huius positio.

Ibidem vers. 29. *Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ignorata.* Pluribus explicat totius huius loci sententiam Goueanus, eaq; ita postulante legendum censet, *quæ latenter efficit, vt ea, quæ fiunt, partim sint ignorata &c.* quam eius coniecturam manuscripto Memmiano vno, alter Brissonii confirmari ait Lambinus. ipse tamen mauult, *efficit: vt etiam ea, quæ fiunt, partim sint ignor.*

Pag. 530. vers. 8. *plurimus earum vsus est.* Hæc verba vt aliena sint veretur Lambinus, cum à nonnullis vulgatis & manuscriptis absint. quod si recipimus, post, *additum*: duobus punctis distinguendum erit, vt pendeant hæc omnia ab illis quæ sequuntur, parati esse debent.

Ibidem vers. 9. *vbi verò etiam, vt inter bonos bene agi oportet.* Legit idem, *vt inter bonos bene agier: in primisq; in arb. r. v. in quo est,*

est, Aequius melius &c. deleta voce, oportet, quam ab aliquot manuscriptis abesse ait, & hic, & Epist. lib. 7. Epist. 12. ad Trebatium, *vbi porro erit illa formula fiducie, vt inter bonos bene agier oportet?* Agnoscit illam tamen eo loco Victorius Castig. poster. etiam ex Mediceo codice optimo. sic lib. 3. Officior. Næ quanti verba illa? Vt ne propter te, fidem ve tuam captus, fraudatus ve siem. Quam illa aurea? vt inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione.

Pag. 532. vers. 14. *Nam & verberibus torti in igni fatigati.* Manutius edit, *Nam & verberibus tormentis, igni fatigati &c.* omnino elegantius. sicque legi in manuscriptis quos habuit testatur Lambinus.

Ibidem vers. 22. *vt Stalerio nuper accidit.* Staleno, legi debere, ex ea pro Cluentio admonitus, docuit Turnebus Aduers. lib. 20. cap. 5. qui Stalenus ex Iuliano iudicio notior iam est in Cicerone versatis, quam vt de eo amplius quicquam dici debeat. Agnoscit & Staleno, Lambinus, verum ex Manutii excusorum fide, & quam dixi historia.

Ibidem vers. 38. *Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quedam.* Legendum putat Goueanus, *quasi oracula diuina quedam.* Deos enim per res mutas & inanimas (cuiusmodi mundus est, & eius omnis ornatus) loqui nobiscum videri, & futura præmonstrare: quemadmodum est in libris de Diuinatione. notari igitur vult diuinandi varia genera, quæ ex iis quæ sunt in rerum natura ducuntur.

Pag. 534. vers. 9. *Additur etiam descriptio, quam Græci περιγραφή vocant.* Sic restituit Victorius pro eo quod antea legebatur, *catagraphin.* quem secuti Manutius & Lambinus.

Pag. 537. vers. 11. *vt moderate.* morate, habent Manutiani libri excusi: quib. manuscriptus Lambini vnus adstipulatur.

IN PARTITIONES ORATORIAS.

Pag. 538. vers. 29. *Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam controuersiam nomino.* Legendum arbitratur Lambinus, *Infinitam, quam propositum, & consultationem appello: & definitam, quam controuersiam, causam nomino.* cum enim in-

fra dicat, Nam est in proposito finis fides, in causa & fides & motus, videtur ei consentaneum, propositi, & causæ in superioribus aliquam factam mentionem, quæ cum nulla exstet, iis, quæ libri huius initium, & locum illum interiacent, ut nunc quidem leguntur: neque commodiore alio reponi posse verba illa videantur, non dubitat quin hoc loco ita ut diximus legi debeat.

P. 539. v. 18. *tum ex toto, tum ex partibus.*] Hic locus diu multumque ingenia interpretum exercuit, cum constans hæc sit omnium vulgatorum lectio, & tamē bis eadem dici videantur. Singulorum sententias referre, neque nostri est instituti, neque quicquam arinet: intactum tamen præterire, licere non puto. Plerique omnes, esse hos veros locos: quæ deinceps sequuntur, initio facto ab illis, ut definitio, ut contrarium, ad Omnibusne igitur &c. non verorum locorum repetitam, sed quasi locorum novam enumerationem continere existimant. ut verbi gratia, cum sit vera aliqua definitio, cuius præcepta à dialecticis traduntur: sit verum aliquod genus, cuiusmodi ab iisdem esse docetur: sit præterea quoque aliqua non vera definitio, sed definitionis duntaxat speciem habens: sit aliquid, quod, cum reuera genus non sit, generis tamen similitudinem quandam referat, idque quod non est, esse videatur: eadem in cæteris ratio, quæ multis illi exemplis docent. Lambinus hoc totum, *tum ex toto*, &c. usque ad, ut definitio, esse alienum putat, è Topicis huc inuectum, delendumque censet. M. Antonio Maioragio longè aliud videbatur. putat enim illa, ut definitio &c. ab istis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum, apta esse, legendaque statim, & continuata oratione, vnam enim esse & perpetuam horum sententiam, nempe, Comparationem omnes ferè superiores locos peragere: veluti quādo definitio cum definitione comparatur, aut contrarium cum contrario, aut simile cum simili, & ita de reliquis. ut hæc omnia, quæ ab illis, ut definitio, deinceps enumerantur, ad vnum Comparationis locum pertineant, quem & hic & alibi locorum affectorum postremum facit. poni enim aliquando in Comparatione & definitiones, & contraria, & similia, & dissimilia ceteraque quæ hic ponuntur, & Aristotele & Ciceronem ipsum in Topicis satis aperte significare, Quam interpretationem suam iis etiam Ciceronis

ronis verbis confirmat, quæ in extrema parte horum quos quasi locos vocant, vel delendos censent, ponuntur, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. cum enim in comparatione definitiones ponuntur, tunc naturas rerum inter se comparari: cum autem contraria, vel similia, vel causæ adhibentur, tunc comparari facultates.

Pagina 540. vers. 19. *Nam aut auscultator est modo qui audit.*] Aristoteles lib. i. Rhetor. ἀνάγκη δὲ τὸν ἀπροσκήν ἢ ἡσυχόν, ἢ κερτὴν. κερτὴν δὲ, ἢ τῶν γαζανημένων, ἢ τῶν μαλλόντων. ἐπὶ δὲ ὁ μὲρ παρὰ τῶν μαλλόντων κρινόν, οἷον ἐκκλησιᾶς. ὁ δὲ παρὰ τῶν γαζανημένων, οἷον ὁ δικηγόρος. ὁ δὲ παρὰ τῆς δυνάμεως, οἷον ὁ ἡγεμὼν. ὅστις ἐξ ἀνάγκης ἀν εἰς πᾶσι λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβεβηκότων, δικανικῶν, ἐπιδικητικῶν.

P. 541. v. 27. *Natura ea, quæ significata sunt sensu.*] Quintilian. lib. 8. cap. 3. Nam cum sint eorum alia, ut dicit Cicero, natura, id est, quæ significata sunt primo sensu, alia reperta, quæ ex his facta sunt, &c.

Pag. 543. vers. 15. *Ex oratione, cum aut desin.*] Et paulo antè, *Ex verba dilatatur, cum aut propr.* & hic, in verbum autem contrahitur oratio, cum aut desin. legendum videtur Lambino, certè ita interpretanda Ciceronis verba.

Ibidem vers. 31. *quæ est germana literature.*] Manutiana editio, quæ est gemina literature. quam lectionem Lambiniani manuscripti libri omnes confirmant. geminus est, persimilis; germanus, γνήσιος, verus; hoc notho & adulterino, illud singulari propriè, qua hic notione sumitur, alieno opponitur.

Pag. 547. vers. 6. *Aut iure factum depellitur.*] defenditur, legendum contendit Lambinus, cum sic sæpe, illo modo nunquam loquatur Cicero.

Ibidem vers. 15. *dimiseras orationis fidem.*] Delet ex mancriptorum trium auctoritate vocem, orationis, Lambinus, cum ea præsertim vacet.

Pag. 548. vers. 7. *si non omnia confirmando disputabimus.*] Non dubitat idem, quin hæc multò sit rectior scriptura, quæ in tribus veteribus libris reperitur, *si non omnia disputando confirmabimus.*

Pag. 549. vers. 7. *gravia, plena, sonantia.*] Legit idem, *graudia.* præterquam enim, inquit, quod sententiæ potius graves, quæ verba dicuntur, sic supra etiam locutus est, *verba sonantiora,*

grandiora, leniora &c. & Bruto Demosthenem dicit verborum granditatem à Platone sumpisse.

Ibidem vers. 15. Hec igitur in verbis: quibus actio &c.] Lambinus ex vet. Hoc igitur est in verbis: quibus actio, voce, vultu, & gestu.

Ibidem vers. 17. causa erit tenenda, & pro re agenda.] Non putat hunc locum carere mendo Lambinus: legatque causa erit tenenda, & ponderanda. Veterum autem codicum variantem scripturam hanc profert: alios enim habere ait, causa erit providenda, atque hoc tantum: alios, causa erit tenenda, & providenda: alios, causa erit ad peragendum ponderanda.

Ibidem vers. 19. cum graviora sunt quam causa, diligenter feret, quid quemque deceat iudicandum est.] Lambini veteres, cum graviora sunt, quam causa fert, diligenter, quid quemque deceat, iudicandum. Rerum &c. omnino melius.

Ibidem vers. 39. odia incitantur, & miseria nascitur.] Depravatâ interpolatione mutata, illisq; propius, locus agendi, ex annotatione natis, deleta quoque voce periculo, & ipsa aduentitia, sic locum restituit Lambinus, & odia concitantur, & miseria nascitur ex iis rebus aut amissis, aut amittendis. Nihil est enim &c.

Pag. 553. vers. 6. apto quodam quasi verborum modo.] nodo, pro, modo, scribendum censet Lambinus, valde probabiliter. vult enim Cicero, quod idem monet, ad extremum ita apte claudii orationem oportere, ut neque quicquam redundet, neque quicquam desideretur. in quo perquam commodè & convenienter vox nodo, versatur. coniecturam adiuuat dictio, apto, quæ in nodo propriè dicitur.

Pag. 554. vers. 4. grave, infedatum & turbulentum.] Lambinus, grave, non sedatum, non turbulentum.

Pag. 556. vers. 14. Est etiam quasi quedam materies subiecta honestati.] Eiusdem libri veteres habent, materies subiecta suavori honestas: quæ max. quam et si ferri posse ipse non neget, ma-
pult tamen, materies honestatis subiecta suavori. quæ max. &c. quorum utro modo legas, locus, antehac explicatu difficilis, sententiam habet minime obscuram.

Pagina 558. vers. 39. aut confecta non sunt.] Tollit negationem Hotomanus id postulante sententia, sic paulò post, ut quancquam in ipsum iudicium sepe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda

tractanda videantur, nec aliter esse in manuscriptis testatur Lambinus.

Pag. 560. v. 24. Maestas est in imperii atque in omni populi Romani dignitate.] Quintilianus lib. 7. cap. 4. imperio, legit, cetera eodem modo. Lambinus pro, in omni, duobus manuscriptis auctoribus restituit, nominis: neque dubitat quin ea vera sit lectio, corrupti autem Ciceronis & Quintiliani codices.

IN LIBRUM DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

Pag. 568. v. 17. DE OPTIMO GENERE ORATORVM.] Cicero Epistol. ad Familiares lib. XII. eo qui est ad Cassium & alios, Epist. ad Cornificium: Me scito, inquit, dum tu absis, quasi occasionem quandam, & licentiam nactum, scribere audacius, & cetera quidem fortasse, quæ etiam tu concederes: sed proximè scripsi de optimo genere dicendi, in quo sepe suspicatus sum te à iudicio nostro, sic scilicet ut doctum hominem à non indocto, paulum disidere. huic tu libro maxime velim ex animo, si minus, gratiæ causa suffragere. Dicam tuis, ut eum si velint describât, ad te mittant. Puto enim etiam si rem minus probabis, tamen in ista solitudine, quicquid à me profectum sit, iocundum tibi fore. quo ex loco colligit Fulvius Ursinus, Ciceronem hunc librum, De optimo genere dicendi, inscripisse. quod ei ne fraudi esset locum totum adscripsi, ut de viri docti coniectura facilius cuique sit iudicare. Ego vero puto, de Oratore qui est ad Brutum esse illa intelligenda: quem librum à Lepta probari vehementer gaudens, se quicquid habuerit iudicis de dicendo in illum contulisse scribit: quemque ad Trebonium mittens, Oratorem, inquit, meum (sic enim inscripsi) Sabino tuo commendavi. Opinor viro erudito similitudine verborum, ea, quæ est huius fragmenti tituli (quem nec ipsum Ciceronis esse existimo) cum illis, de optimo genere dicendi, obiectum esse errorem. verum ad Atticum de eodem Oratore suo scribens Cicero, cum scripisssem ad Brutum de optimo genere dicendi, inquit, &c.

Ibidem v. 21. ac dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis.] Videri possit consultò fecisse Cicero, ut tam illustri loco

crucem Grammaticis figeret. tantum profectò tumultum horum verborum interpretatio in istorum cathedris excitauit, vt maior esse haud vllus possit. Nam cum plerique omnes libri in vulgata lectione consentiant: & ne litera quidem vsquam exstet eius, qui in Romuli ciuitate dithyrambicum ausus sit: cum vix vllum aliud tamen poematis genus Latini intentatum reliquerint: magna est profectò ratio, de veritate lectionis, aut Ciceronis errore dubitandi. Impegiſſe in limine M. Tullium, dictu acerbum, creditu difficile est: neq; librorum auctoritas temere est cuiquam repudianda: & dicendum tamen aliquid est, vbi filere sine flagitio non possumus. Ne omnes itaque necesse sit, quod vtilitatis huius ratio non patitur, vnum atque alterum, aut, si ii satis non sunt, tertium vel arbitrum, vel interpretem producemus. Vir ingenio & doctrina maximus, in primisque verecundus Turnebus, receptam lectionem carere mendo existimat: sed in aliam multo sententiam, quam vulgò soleat, verba Ciceronis interpretatur. neque enim hæc, *quod magis est tractatum*, ad dithyrambici poematis genus refert, sed generatim ad poema: vultque hoc dicere Ciceronem, multa poematis genera, & exempla proferri posse, præsertim cum poema magis à Latinis tractatum sit. Et si tamen eodem sensu legi possit sine vitio vt dixi, *quod magis*, fateatur: nihilominus id verius esse putat, quod in scriptis quibusdā libris reperiri ait, *quo magis*. qui verò pro, *magis*, hic, *minus*, substituant, illis se assentiri negat, qui contra omnium librorum auctoritatē id faciant. Quos autem intelligat, præter eum, quem eius correctionis facit auctorem Lambinus, Romulum Amasæum, nescio. Neque tamen Lambino Turnebi sententia satis probatur. videtur enim ei incredibile, hoc dici à Cicerone, poema magis esse tractatum à Latinis, quam orationem: cum præsertim hoc pugnet cum iis, quæ initio libri primi Tusculanarum ab eodem scripta sunt: Nam cum apud Grecos antiquissimum è doctis sit genus poetarum (siquidem fuit & Hesiodus ante Romam conditam, & Archilochus regnante Romulo) serius poeticam nos accepimus, &c. sed facilis est ad hæc responsio. nam si Pœnicio demum secundo bello Musa se in Romuli gentem intulit, verum est quod illic dicit Cicero, serius Latinos poeticam accepisse. nec minus verum est tamē, neque

neque cum illis pugnat, quod hic dicit, magis esse tractatum poema à Latinis quam prorsam orationem. aliud est enim dicere, serius quid ceptum esse vsurpari, aliud, cum id semel receptum sit, in maiore & frequentiore vsu, quam aliud quiduis quod cum hoc contendas, fuisse dicere. hoc autem verè de poemate dictum, nemo, opinor, negarit, qui in Latinis litteris paulò se longius à vulgo seuocarit. vt stet adhuc Turnebi sententia, si non grauiore ariete quam Lambini argumento impellitur. In eadem causa est Fuluius Vrsinus cum iis, qui, quæ initio discrepare videri diximus, ea quæ conciliari possint non vident, quare libenter facit, vt cum amico quodam suo, quem non nominat, viro doctissimo ex veteris libri scriptura, ita hunc locum legat: *Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici, Dithyrambici etiam, ac Iambici, quod magis est tractatum à Latinis, &c.*

P. 573. v. 6. ad quod iudicium concursus dicitur è tota Grecia factus esse. Aeschines in ea in Ctesiphontem, ὅρα δὲ ἐκ ὀλίγης παρόντων, αἰὲν ὅσους εἰδείς πᾶσι ποτε μέμνηται σὺν ὅσῳ ἀγῶνα δημόσιον παρὰ γυναικῶν.

F I N I S.

Commiffa vel omiffa.

Pag. 234, verl. 39, post *census fit*, interfere *fi*; atque ita lege, *census fit, fi non fit* &c. P. 352, in numero paginæ, pro 252, lege vt ſupra. P. 354, quia numerus paginæ in quibusdam foliis exciderat, repone vt debet. P. 426, v. 10, lege, *tamquam equus*. P. 446, v. 18, leg. *Aberat*. & verſu 20, *ſiue conſilio*. P. 495, verl. 35, leg. *Nihilne*. P. 525, v. 33, lege *ſimilitudinem*. P. 575, verl. 4 à fine, poſt *poteſt* dele diſtinctionem, ac ſic lege: *recte dici poteſt tamen*. Pag. 576, v. 19, poſt intelligunt repone particulam *ſi*, ac lege *ſi ne è doctis* &c. P. 637, v. 2 à fine lege *totum*. P. 655, & 656, ſic numerum paginæ corrigere.

